T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİMDALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİMDALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE FİKRİ MÜLKİYET

(1850 – 1914)

Hazırlayan

Tolga AKAY

Danışman

Doç. Dr. Yahya BAĞÇECİ

Doktora Tezi

Mayıs 2015

KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİMDALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİMDALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE FİKRİ MÜLKİYET

(1850 – 1914)

(DOKTORA TEZİ)

Hazırlayan

Tolga AKAY

Danışman

Doç. Dr. Yahya BAĞÇECİ

Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SBD-12-4155 kodlu proje ile desteklenmiştir.

Mayıs 2015

KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı Soyadı: Tolga AKAY

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Osmanlı Devleti'nde Fikri Mülkiyet (1850 – 1914) adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	Danışman
Tolga AKAY	Doç. Dr. Yahya BAĞÇECİ

Tarih Bölümü ABD Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Yahya BAĞÇECİ danışmanlığında Tolga AKAY tarafından hazırlanan "Osmanlı Devleti'nde Fikri Mülkiyet (1850 – 1914)" adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

29/05/2015

JÜRİ:

Danışman	: Doç. Dr. Yahya BAĞÇECİ	.....
Üye	: Prof. Dr. Şakir BATMAZ	.....
Üye	: Prof. Dr. Mustafa ŞANAL	.....
Üye	: Doç. Dr. Emin ÖZDEMİR	.....
Üye	: Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA	.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 26.../06.../2015.. tarih ve ....13.... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

T.C.

26.../06.../2015

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Fikirlerin mülkiyet olarak kabul edilmesi ve hukuki olarak koruma altına alınması XIX. yüzyılda gelişen bir olgudur. Temel manada telif hakları ile marka ve patent hukukundan oluşan fikri mülkiyet haklarının önemi özellikle Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'nden sonra anlaşılmıştır. XIX. yüzyılda dünyanın egemen güçleri arasında yalnızca sömürgecilik yarışı değil aynı zamanda kıyasıya bir şekilde bilimsel ve teknolojik rekabet yaşanmıştır. İşte bu yarışta fikri mülkiyet hakları önemli bir yer tutmuş, hemen her gelişmiş ülke bilimsel ve teknolojik gelişimini desteklemek için fikri mülkiyet haklarını kabul etmiş ve geliştirmiştir. Günümüzde de durum çok farklı değildir. Ülkelerin bilimsel veya kültürel yayın sayısı, tescil ettirilen patent sayıları ve uluslararası tanınır markalara sahip olmak bir gelişmişlik seviyesi ölçüm verisi olarak kabul edilmektedir.

XIX. yüzyılda Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin katkıları ile gelişen fikri mülkiyet haklarına, gelişme çabası içinde olan Osmanlı Devleti de yabancı kalmamıştır. 1850'li yıllardan itibaren temel düzeyde bir telif hakkı hukuku oluşturarak ulusal yayınların arttırılması için çaba gösterilmiş 1910 yılında ise modern anlamda ilk telif hakkı kanunumuz olan Hakk-ı Telif Kanunu'nu ortaya koymuştur. Aynı zamanda yerel teknolojinin geliştirilmesi ve yabancı teknolojinin ülkeye transferinin sağlanması için yine 1850'lerden itibaren patent imtiyazları vermiş; 1879 yılında da modern bir patent kanunu olarak İhtira Beratı Kanunu'nu çıkarmıştır. 1871 ve 1888 yıllarında da uluslararası ticarete uyum sağlamak ve ticari hayatta girişimcilerin hukukunu korumak amacıyla marka nizamnameleri çıkarmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda fikri mülkiyet haklarının temel unsurları olan telif hakkı, marka ve patent hukukuna sahip bir ülke olmuş; oluşturduğu kanun ve pratik tecrübeleri de Türkiye Cumhuriyeti'ne devretmiştir.

Fikri mülkiyet haklarının Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkmasını ve uygulanma sürecini konu edinen tezimiz beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde fikri mülkiyet hakları kavramsal olarak tanımlanarak, tarihsel gelişimleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nde telif haklarının ortaya çıkışı, ilgili düzenlemeler ve uygulanma alanları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde marka kavramının Osmanlı Devleti'ndeki gelişimi; dördüncü bölümde de Osmanlı Devleti'nde patent hukukunun gelişimi incelenmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde ise Osmanlı

Devleti'nin, fikri mülkiyet haklarının uluslararası gelişimi ve kurulan organizasyonlara karşısındaki tavrı ile bu hakların Sevr ve Lozan Antlaşmalarındaki yeri ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmalarım esnasında bana her konuda yardımcı olan değerli hocam Sayın Doç. Dr. Yahya BAĞÇECİ'ye teşekkürü borç bilirim. Tezin her aşamasında değerli tavsiyeleri ile çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan, Tez İzleme Komitesenin değerli öğretim üyeleri Prof. Dr. Şakir BATMAZ ve Prof. Dr. Mustafa ŞANAL'a ayrıca müteşekkirim. Kafkas Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA ile değerli meslektaşlarıma ve Türk Patent Enstitüsü Şube Müdürü Celal Abbas ÇİÇEK'e yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca çalışmam süresinde bana sabır gösteren, manevi desteğini esirgemeyen eşim Tuba Çınar AKAY'a müteşekkirim.

Tolga AKAY

KAYSERİ - Mayıs 2015

OSMANLI DEVLETİ'NDE FİKRİ MÜLKİYET (1850 – 1914)

Tolga AKAY

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi, Mayıs 2015

Danışman: Doç. Dr. Yahya BAĞÇECİ

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde Fikri Mülkiyet (1850 - 1914) başlıklı çalışmamız Osmanlı Devleti'nde fikri mülkiyetin ana unsurları olan telif hakkı ile marka ve patent kavramlarının ortaya çıkışını ve gelişimini ele almaktadır. Dünyada modern anlamda XIX. yüzyıldan itibaren gelişen fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak Osmanlı Devleti bir dizi düzenlemeye gitmiştir. Ülkenin bilimsel, kültürel, teknolojik ve ticari gelişmişlik düzeyini arttırmak isteyen Osmanlı idarecileri, modernleşme süreci olarak adlandırılan dönemde idari, kanunu, mali birçok değişikliklere gitmişler, ülkenin batı tarzda yönetilen bir devlet haline evirilmesinin temellerini atmışlardır. Fikri mülkiyet hakları da bu sürecin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

1850'lerden itibaren ülkenin bilimsel ve kültürel altyapısının geliştirilmesi için telif haklarına yönelik bir dizi kanun ve nizamnameler çıkarılmış en son 1910 yılında Hakk-ı Telif Kanunu uygulamaya konulmuştur. Osmanlı idarecileri yerel teknolojinin geliştirilmesi ve aynı zamanda teknoloji transferinin sağlanabilmesi için ilk patent kanunumuz olan İhtira Beratı Kanunu'nu 1879 yılında çıkarmışlardır. Ticari hayatı düzenlemeyi amaçlayan ve markalar ile ilgili düzenleme niteliği taşıyan Alamet-i Farika Nizamnamesinin yayın tarihi ise 1871'dir. Bunu daha gelişkin bir arka kanunu olan ve aynı adı taşıyan 1888 tarihli marka nizamnamesi takip etmiştir. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti'ne de aktarılan Osmanlı fikri mülkiyet hukuku ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızda Osmanlı Devleti'nde fikri mülkiyet haklarının ortaya çıkışını ve aynı zamanda uygulama sahasını incelemeyi; fikri mülkiyet haklarının uluslararası düzeyde geliştiği bir dönemde Osmanlı Devleti'nin hareket tarzının ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Fikri Mülkiyet, Telif Hakkı, Patent, Marka.

INTELECTUAL PROPERTY IN THE OTTOMAN EMPIRE (1850 – 1914)

Tolga AKAY

Erciyes University, Institute of Social Sciences

Doctoral Thesis, May 2015

Advisor: Associate Professor Doctor Yahya BAĞÇECİ

ABSTRACT

Our study entitled "Intellectual Property in the Ottoman Empire (1850 - 1914)" deals with the emergence and development of the concepts of copyright, trademark and patent in the Ottoman Empire. The Ottoman State started a series of arrangements regarding intellectual property rights which, in the modern sense, developed around the world starting from the 19th century. The Ottoman administrators who wanted to increase the scientific, cultural, technological and commercial level of development made many administrative, legal and financial changes in the era called modernization, and laid the foundations for the State's evolution into being governed in a western manner. Intellectual property rights also emerged as a part of this process.

Starting from 1850s, a series of laws and regulations on copyrights were enacted for improving the scientific and cultural infrastructure of the empire and finally, in 1910, Hakk-ı Telif Kanunu (the Copyright Law) was promulgated. In 1879, Ottoman administrators made İhtira Beratı Kanunu (the Patent Law), which is our first patent law, for developing local technology and facilitating technology transfer. Alamet-i Farika Nizamnamesi (the Regulation on Trademarks), which aimed to govern commercial life and which was an arrangement for trademarks, was issued in 1871. It was followed by Marka Nizamnamesi (the Regulation on Trademarks) which was an improved version of the previous one in 1888.

The study aimed to analyze the emergence of intellectual property rights and their implementation fields in the Ottoman Empire, and reveal how the Ottoman State acted in an era when intellectual property rights developed in an international level.

Keywords: Ottoman Empire, Intellectual Property, Copyright, Patent, Trademark.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI ii
ONAY iii
ÖNSÖZ iv
ÖZET vi
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xiv
TABLO ve GRAFİK LİSTESİ xvii
GİRİŞ .....
Konu 1
Amaç ve Önem 2
Yöntem 3
Teorik Çerçeve 4

BİRİNCİ BÖLÜM

FİKRİ MÜLKİYET KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Fikri Mülkiyet Kavramı 6
1.2. Fikri Hak Kavramını Açıklamaya Yönelik Öne Sürülen Teoriler 9
1.2.1. Mülkiyet Hakkı Teorisi 10
1.2.2. Şahsiyet Hakkı 11
1.2.3. Kendine Özgü Hak 12
1.3. İslam Hukukunda Fikri Mülkiyet 12
1.4. Fikri Mülkiyet Hakları 17
1.4.1. Telif Hakları 18
1.4.1.1 Eser Sahibi ve Telif Hakkı Kapsamındaki Eserler 20
1.4.1.2. Telif Haklarının Tarihsel Gelişimi 24
1.4.1.2.3. Telif Haklarının Uluslararası Düzeyde Tanınması 34
1.4.2. Sınai Mülkiyet Hakları 39
1.4.2.1. Patent Kavramı 40
1.4.2.2. Patent Hakkının Dayanak Noktaları 43

1.4.2.3. Patent Verilebilirlik Şartları 43
1.4.2.3.1. Yenilik Şartı 44
1.4.2.3.2. Sanayiye Uygulanabilir Olma 44
1.4.2.3.3. Patent Verilemeyecek Konular 45
1.4.2.4. Patent Hakkının Tarihçesi 46
1.4.2.4.1. İlk Patentler 48
1.4.2.4.2. Milli Kanunlar Dönemi 52
1.4.2.4.3. Sanayi Devrimi ve Patent Sistemi 54
1.4.2.4.4. Patent Sisteminde Uluslararası Kanunlar 55
1.4.2.4.5. Anti-Patent Hareketi 57
1.4.2.2. Marka Kavramı 59
1.4.2.2.1. Marka Olarak Kabul Edilen İşaretler 60
1.4.2.2.2. Markanın İşlevleri 61
1.4.2.2.3. Marka Kavramının Tarihi Gelişimi 62
1.4.2.2.4. Marka Hukuku Hakkında Uluslararası Düzenlemeler 66

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE TELİF HAKLARININ GELİŞİMİ

2.1. Osmanlı Devleti'nde Sanat ve Sanatçıların Desteklenmesi 67
2.2. Matbaanın Osmanlı Devleti'ne Girişi ve Gelişimi 70
2.3. XIX. Yüzyıl Osmanlı İlim ve Kültür Dünyasında Değişim 77
2.4. XIX. Yüzyılda Telif Haklarının Gelişimine Doğru Atılan İlk Adımlar 81
2.4.1. Doğrudan Teşvik 81
2.4.2. Kısmi Teşvik: Encümen-i Daniş Nizamnamesi 85
2.4.3. Yaygın Teşvik: İmtiyaz Usulü 87
2.5. Osmanlı Devleti'nde Telif Hakkı İle İlgili Düzenlemeler 89
2.5.1. Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname 90
2.5.2. 1858 Ceza Kanunu'nda Telif Hakkı 92
2.5.3. Telif ve Tercüme Nizamnamesi 93
2.5.4. Kitab Tab'ı Hakkında Nizamnamenin Geliştirilmesi 95
2.6. Hakk-ı Telif Kanunu'na Değin Yapılan Düzenlemelerin Uygulanması 97
2.6.1. Korsan Kitap Basımı ve Hukuki Durum 97
2.6.1.1. İranlı Matbaacıların Korsan Basım Faaliyetleri 106

2.6.1.2. Kutsal Kitapların İzinsiz Basımı 109
2.6.1.3. Seyyar Kitapçılar 111
2.6.2. Telif Hakkı Devlete Terk Edilen Eserlerin Basımı 111
2.7. Hakk-ı Telif Kanunu'na Kadar Osmanlı Telif Hukukunun Değerlendirmesi 112
2.8. Telif Hakkı Kapsamında Olmayan Eserlerin Durumu 115
2.8.1. Eski Kitapların Telif Hakkı Sorunu 115
2.8.2. Temaşa Sanatları ve Telif Hakkı 117
2.8.2.1. Tiyatro 118
2.8.2.2. Opera 121
2.8.2.3. Sinema 123
2.9. Osmanlı Devleti'nde Telif Hakkının Yerleşmesi: Hakk-ı Telif Kanunu 127
2.9.1. Hakk-ı Telif Kanunu'nun Meclis-i Mebûsan ve Meclis-i Âyan'da Görüşülmesi 130
2.9.2. Hakk-ı Telif Kanunu 134
2.9.2.1. Eserin Tescili 136
2.9.2.2. Koruma Kapsamındaki Eserlerin Koruma Süreleri 137
2.9.2.3. Eserin Devri 138
2.9.2.4. Hakk-ı Telif Kanunu'na Göre Esere Karşı İşlenen Suçlar 139
2.9.2.4.1. Taklit 139
2.9.2.4.2. İntihal 139
2.9.2.5. Kanunun Geriye Dönük İşleyişi 140
2.9.3. Hakk-ı Telif Kanunu'nun Tahlili 140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE PATENT KAVRAMININ GELİŞİMİ

3.1. XIX. Yüzyıl Osmanlı Sanayisine Genel Bakış 144
3.2. Osmanlı Devleti'nde Patent Sisteminin Doğmasına Zemin Hazırlayan Nedenler 148
3.2.1. Teknoloji Kaynakları 149
3.2.2. Sanayi Sergilerinin Etkisi 152
3.2.2.1. Osmanlı Devleti'nin Düzenlediği İlk Sergi: Sergi-i Umumi-i Osmani 154
3.3. Osmanlı Devleti'ne Patent Sisteminin Girişi 156
3.3.1. İmtiyazlar Dönemi 160
3.3.1.1. İcatlara Verilen İmtiyazlar 161

3.3.1.2. İcatlara Verilen İmtiyazlarda İzlenen Politika 162
3.3.1.3. İmtiyaz Sahiplerinin Hak ve Sorumlulukları 163
3.3.1.4. İmtiyaz Sisteminde Kazanımlar 167
3.4. Osmanlı Patent Hukukunun Gelişmesi 168
3.4.1. İhtira Beratı Kanunu 170
3.4.1.1. Tanım ve Kapsam 171
3.4.1.2. İcatların Korunma Süresi 172
3.4.1.3. İhtira Beratları İçin Belirlenen Harçlar 172
3.4.1.4. İhtira Beratı Verilmesi İşlemi 172
3.4.1.5. Memleketin Müdafaasına Yönelik İcatlar 173
3.4.1.6. Mucitlere Sağlanan Teşvik ve Ödüllendirme 174
3.4.1.7. Berat Verilen İcatların Islah ve İnkişaf Hakkı 174
3.4.1.8. Beratların Devir ve İntikali 175
3.4.1.9. Beratla İlgili Tarifname ve Resimlerin İlanı 176
3.4.1.10. Yabancıların Hukuku 176
3.4.1.11. İhtira Beratının İptali 176
3.4.1.12. Başkasının İcadını Taklit Edenlere Karşı Uygulanacak Cezalar 178
3.5. İhtira Beratı Kanunu'nun Uygulanması 179
3.5.2. Beratlarının Geçersiz Olma Sebepleri 180
3.5.2.1. Patentin Mevki-i Fiile Konulmaması 180
3.5.2.2. İhtira Beratlı Bir Emtianın İthalatı 184
3.5.2.3. Taksitlerin Ödenmemesi 185
3.5.3. Askeri İcatlar İle İlgili Düzenlemeler 185
3.5.3.1. İcatların Tetkikine Mahsus Komisyon 190
3.5.4. Uygulama Sahası Olmayan İcatlara Yönelik Uygulamalar 192
3.5.5. İlaçların Patent Durumu 194
3.5.6. İhtira Beratı Harçları 195
3.6. İhtira Beratlarının Arttırılmasına Yönelik Tedbirler 199
3.6.1. II. Abdülhamid'in Şahsi Teşviki 200
3.6.2. Sadakat ve Şecaat Madalyası 204
3.6.3. Nakdi Ödüllendirmeler 205
3.6.4. Kanunun Tanıtımının Yapılması 206

3.7. Osmanlı Devleti'nde Patent Hukukuna Yönelik Düzenlemelerin Değerlendirmesi 206

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE MARKA KAVRAMININ GELİŞİMİ

4.1. Markanın Ticari Hayatta Kullanılması 216
4.2. Osmanlı Devleti'nde Marka Hukukunun Oluşturulması 221
4.2.1. İlk Marka Kanunları 223
4.2.1.1. 1871 Tarihli Âlâmet-i Farika Nizamnamesi 223
4.2.1.1.1. Markaların Tescili Muamelesi 225
4.2.1.1.2. Yabancıların Durumu 225
4.2.1.1.3. Ortaya Çıkan Anlaşmazlıklar 226
4.2.1.1.4. Alamet-i Farika Hukukun İhlalinden Doğan Suçlar 226
4.2.1.2. Marka Kanununun Güncellenmesi 229
4.3. Marka Kanununun Uygulanması 231
4.3.1. Uygulamada Yaşanan Sorunlar 231
4.3.1.1. Tescil Sorunu 231
4.3.1.2. Tekel Sorunu 239
4.3.1.3. Gümrüklerde Karşılaşılan Sorunlar 240
4.3.1.4. Kanunun Uygulanmasına Yönelik İtirazlar 245
4.3.2. Marka Harçlarının Tespiti 251
4.3.3. Marka Başvurularında Şekil ve Boyut ile İlgili Uygulamalar 254
4.3.3.1. Siyasi Anlam İçeren İşaretler 256
4.3.3.2. Osmanlı Devlet Simgelerinin Marka Olarak Kullanılması 258
4.3.3.3. İnsan Tasvirlerinin Marka Olarak Kullanılması 263
4.3.3.4. Reddedilen Muhtelif Marka Başvuruları 264
4.3.4. İşyerlerine Konulacak Levha ve İşaretler 265
4.3.5. Markanın Sosyal Yardımlaşma Boyutu 266
4.4. Tescil Edilen Markaların Değerlendirmesi 267

BEŞİNCİ BÖLÜM

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARIYLA İLGİLİ ULUSLARARASI DÜZENLEMELERDE OSMANLI DEVLETİ'NİN TAVRI

5.1. Uluslararası Antlaşmalarda Telif Hakları ve Osmanlı Devleti 273

5.1.1. İkili Anlaşmalarda İzlenen Politika 277
5.2. Patent ve Markalar Hakkında İzlenen Uluslararası Politika 279
5.2.1. I. Dünya Savaşı Esnasında Uluslararası Uygulamalar 288
5.2.2. Savaş Esnasında Almanya ile Fikri Mülkiyet İlişkisi 290
5.3. Sevr Antlaşması'nda Fikri Mülkiyet 292
5.4. Lozan Antlaşması'nda Fikri Mülkiyet 297
5.5. I. Dünya Savaşı'ndan Sonra Osmanlı Bakiyesi Devletlerde Fikri Mülkiyet Hakları 302
SONUÇ 304
KAYNAKÇA 310
DİZİN 333
EKLER 337
ÖZGEÇMİŞ 343

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ALAI	: Association Littéraire et Artistique Internationale
A. MKT. MVL	: Sadaret Mektûbi Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı
A. AMD	: Bâb-ı Âsafi Amedi Kalemi
A. DVN. MKL	: Bâb-ı Âsafi Divan-ı Hümayun Mukavelename
A. MKT	: Sadaret Mektubi Kalemi
A. MKT. MHM	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı
A. MKT. MVL	: Sadaret Mektûbi Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı
A. MKT. NZD	: Sadaret Mektûbi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı
A. MKT. UM	: Sadaret Mektûbi Kalemi Umum Vilayet Evrakı
B	: Receb
BEO	: Babıâli Evrak Odası Belgeleri
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cemaziyülahir
Ca	: Cemazilevvel
C. DH	: Cevdet Dâhiliye
C. İKTS	: Cevdet İktisad
C. MF	: Cevdet Maarif
C. NF	: Cevdet Nafia
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DH. EUM. THR	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi)
DH. H.	: Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrakı
DH. İD	: Dâhiliye Nezareti İdari Kısım
DH. KMS	: Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus
DH. MKT	: Dâhiliye Nezareti Mektûbi Kalemi
DH. SYS	: Dâhiliye Nezareti Siyasi
FSEK	: Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
HAT	: Hatt-ı Hümayun)
HR. HMŞ. İŞO Evrakı	: Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası
HR. MKT	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi

HR. SYS	: Hariciye Nezareti Siyasi
HR. TO	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
Haz.	: Hazırlayan
HR. İM	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
İ. AZN	: İrade Adliye ve Mezahib
İ. MMS	: İrade Meclis-i Mahsus
İ. MVL	: İrade Meclis-i Vâlâ
İ. DH	: İradeler Dâhiliye
İ. HR	: İradeler Hariciye
İ. HUS	: İradeler Hususi
İ. ŞD	: İrade Şura-yı Devlet)
L	: Şevval
M	: Muharrem
MF. MKT	: Maarif Nezareti Mektûbi Kalemi
MVL	: Meclis-i Vâlâ Riyâseti
MV	: Meclis-i Vükela Mazbataları
M.Ö.	: Milattan Önce
N	: Ramazan
No:	: Numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
S	: Safer
Ş	: Şaban
ŞD	: Şûrâ-yı Devlet
TPE	: Türk Patent Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UCC	: Universal Copyright Convention
WIPO	: World Intellectual Property Organization
Y. A. HUS	: Yıldız Sadaret Hususi Marûzat Evrâkı
Y. A. RES	: Yıldız Sadaret Resmi Marûzât Evrakı
Y. EE	: Yıldız Esas Evrakı)
Y. MTV	: Yıldız Mütenevvi Marûzât Evrâkı
Y. PRK. AZJ	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y. PRK. BŞK	: Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı

Y. PRK. MF	: Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı
Y. PRK. MYD Harbiye Dairesi	: Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı
Y. PRK. NMH	: Yıldız Perakende Evrak-ı Hümayun
Y. PRK. PT	: Yıldız Perakende Posta Telgraf Nezareti Maruzatı
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade
ZB	: Zaptiye Nezareti

TABLO ve GRAFİK LİSTESİ

Tablo 2.1: Samuel Morse için düzenlenen organizasyona katılan devletler ve ödedikleri meblağlar…….……..……....165

Tablo 3. 1: Memâlik-i muhtelifede marka harçları……...258

Tablo 5.1: Muhtelif devletlerin sanayi sınıfı ve ödeyecekleri meblağ…….....290

Grafik 1.1: 1850 – 1875 Yılları arasında Osmanlı Devleti'nde basılan kitap sayısını gösterir grafik…….....119

Grafik 2.1: 15 Mayıs 1913 ile 13 Mart 1916 yılları arasında verilen patentlerin ülkelere göre dağılımı……..217

Grafik 2.2: 3 Haziran 1912 - 13 Mart 1916 yılları arasında verilen patentlerin sektörel dağılımı……..219

Grafik 2.3: Bazı ülkelerin 1913 ile 2012 yıllarında patent sayılarını gösterir grafik…….....221

Grafik 4. 1: 13 Nisan 1915 - 2 Eylül 1915 tarihleri arasında markaları tescil edilen ülkeler……274

Grafik 4. 2: 14 Mart 1912 (1 Mart 1328) ile 24 Temmuz 1916 (11 Temmuz1332) tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin tescil ettiği markaların sektörel dağılımı…….275

Grafik 4. 3: 14 Mart 1912 ile 24 Temmuz 1916 tarihleri arasında Osmanlı vatandaşlarının tescil ettirdikleri markaların sektörel dağılımı…….276

GİRİŞ

Konu

Modern anlamda XIX. yüzyılın bir ürünü olan fikri mülkiyet hakları zihni bir çaba sonucu ortaya çıkartılan fikirlerin cisimleşmesi sonucu ortaya çıkan geçici mahiyette, maddi olmayan mülkiyet çeşididir. Temelde telif hakları, ticari mülkiyeti ifade eden marka ve icatlara yönelik patent hukuku olmak üzere üç ana unsurdan oluşmaktadır. Telif hakları, eserin ortaya çıkması ile kendiliğinden ortaya çıkar, tescil gibi bir zorunluluk yoktur. Patent ve marka ise devletlerin resmi kurumlarına tescil ettirilmek suretiyle kullanılabilir.

Tarih boyunca fikri mülkiyet haklarını korumaya yönelik çeşitli örnekler olmakla birlikte bu kavramın modern anlamda gelişme süreci, XIX. yüzyıl başlarından itibaren Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi ile doğrudan ilintili olarak başlamıştır. Teknolojik, bilimsel, edebi gelişmeler paralelinde, Avrupa devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri fikri mülkiyet haklarını önce ulusal çapta daha sonra uluslararası çapta koruma altına almışlardır.

Dünyada, fikri mülkiyet haklarının tekelci yapısına yönelik itirazlara karşın teknolojik, bilimsel ve edebi gelişimin ancak bu özel hukuk türünün gelişmesiyle olabileceğine yönelik yaygın bir görüş birliği doğmuştur. Osmanlı Devleti de XIX. yüzyılda Avrupa'da önemli gelişimler kaydeden fikri mülkiyet kavramının uzağında kalmamıştır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ulusal çapta telif haklarını korumaya yönelik kanunlar çıkarmış; belirli bir altyapı oluşturmuştur. Modern anlamda telif hakları kanunu ise 1910 yılında çıkarılan Hakk-ı Telif Kanunu olmuştur. Bu kanun aynı

zamanda 1950'lere kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin de ana telif hukuk dayanağı olmuştur.

Osmanlı Devleti gerek yerel teknoloji ve üretimi arttırmak gerekse ülkeye yeni teknolojilerin transferini gerçekleştirebilmek için marka ve patent hukukunu ortaya koymuştur. 1871 tarihli Fabrika Mamulatıyla Eşya-i Ticariye Mahsus Alâmet-i Fârikalara Dair Nizamname Osmanlı Devleti'nin ilk marka kanunudur. Kanun marka ve ticari unvan konusunda gerek usule yönelik gerekse adli alanda düzenlemeler getirmiştir. 1888 yılında yürürlüğe giren ve aynı adı taşıyan nizamname marka hukukunu, zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlemiştir. 1888 Nizamnamesi, Cumhuriyet Türkiye'sinin marka hukuku konusunda 1950'li yıllara kadar ana hukuki dayanağı olmuştur.

Osmanlı Devleti, teknolojik gelişme ve ülkenin kalkınmasında önemli bir yer tutan patent konusunda da Avrupa devletlerinin gerisinde kalmamak için tedbirler almıştır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren imtiyaz usulü ile icatların ekonomik hayata kazandırılmasına yönelik uygulamalar görülürken, 1879 tarihli 'İhtira Beratı Kanunu' dünyanın ilk patent kanunlarından biri olmuştur. Buluş ve icatların teşvik edildiği, patentler üzerinde hukuki koruma sağlayan İhtira Beratı Kanunu 1995 yılına kadar bazı küçük değişiklikler ile yürürlükteki yerini korumuştur.

Osmanlı Devleti fikri mülkiyet haklarını XIX. yüzyıldan itibaren tanımaya ve uygulamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti siyasal çalkantılar, askeri başarısızlıklar ve büyük toprak kayıplarını yaşadığı bir dönemde fikri mülkiyet hakları gibi özel hukuk alanındaki gelişmeleri neden takip etmişti? Fikri mülkiyet haklarının Osmanlı kültürel, ilim, fen ve ticari hayatındaki rolü ne olmuştur? Yenileşme sürecinde fikri mülkiyet haklarının ilim ve teknoloji transferindeki etkisi ne olmuştur? Çalışmamızın konusu olan Osmanlı Devleti'nde fikri mülkiyet haklarının gelişimi bu sorulara cevap verme temeline oturmuştur.

Amaç ve Önem

XIX. yüzyılda gerek telif hakları gerekse marka ve patent ile ilgili düzenlemeler sonucunda Osmanlı Devleti'nde edebiyat, bilim ve sınai yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Edebiyat ve sanat eserleri telif hakları ile ilgili uzun bir düzenleme

safhası ile desteklenirken, İhtira Beratı Kanunu ile buluş ve icatlar teşvik edilmiştir. Alâmet-i Farika Nizamnamesi ile de ticari haklar koruma altına alınmış, haksız rekabet önlenmeye çalışılmıştır. Üç nizamname de Osmanlı Devleti'ndeki sosyal, kültürel, ekonomik yapıya önemli kazanımlar sağladığı gibi fikri üretimi sağlayan fikir insanlarının haklarını korumayı amaçlamıştır. Bu bağlamda nizamnameler ile teorik altyapı oluşturulurken pratikte; yeni marka, patent, ilmi ve edebi eserlerin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Ortaya çıkan eser ve ürünler ile hak sahiplerinin hakları belirli ölçüde, nizamnameler ile koruma altına alınmıştır.

Çalışmanın amaç ve önemi kapitalist ekonomik düzeni içerisinde oldukça önemli bir yere sahip fikri mülkiyet, telif, marka, patent gibi olgular ile ilgili hukuki ve iktisadi düzenlemelerin ortaya çıktığı dönemi göz önüne sererek, günümüz Türkiye'sinde hemen her iktisadi ve hukuki platformda dile getirilen markalaşamama, patent sayısının azlığı, telif haklarının yetersizliği gibi sorunların kökenini ortaya koymaktır.

Yöntem

Çalışmamız, dönemi gereği büyük oranda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen belgeler ışığında oluşturulmuştur. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu buhran göz önünde tutulduğunda bugün dahi özel hukuk içerisinde değerlendirilen fikri mülkiyet haklarının incelenen dönemde belirli bir sistematiğe oturtulamadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle elde edilen verileri tüme varım yöntemiyle değerlendirerek, sistematik sonuçlar çıkarmaya gayret ettik.

Çalışmanın ikincil kaynağı olarak görülebilecek Osmanlı basınının, Osmanlı gazeteci ve muharrirlerinin önemli bir bölümünün aynı zamanda kitap yazarı olduğu göz önünde tutulunca, özellikle telif hakları konusunda dikkat çekici ölçüde az ürün verdiğini söylemek gerekir. Doğrudan Osmanlı aydınlarını da ilgilendiren telif hakları konusunda yeterli yayının olmaması, çalışmamızda Osmanlı gazete ve dergilerinden faydalanma imkânımızı oldukça düşürmüştür. Buna karşın mümkün mertebe basının görüşlerine yer vererek, elde edilen arşiv belgeleri desteklenmiştir.

Teorik Çerçeve

Fikri Mülkiyet kavramı, biri geniş diğeri dar olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Geniş anlamda fikri mülkiyet hakları; insanların fikri emeği sonucu ortaya çıkan bilim ve edebiyat eserleri, müzik eserleri, güzel sanatlar ve sinematografik eserler üzerindeki haklar ile icatlar, markalar, endüstriyel tasarım ve modeller gibi sınai mülkiyet ürünleri üzerindeki hakları ifade eder. Dar anlamda fikri mülkiyet hakları ise, bilim ve edebiyat eserleri, sinema, müzik, güzel sanat eserleri ile bilgisayar programları ve veri tabanlarını üzerindeki hakları kapsamaktadır[1].

İngilizce *"intellectual property"* ve Fransızca *"propriété intellectuelle"* terimleri için Türkçede *fikri mülkiyet*, zaman zaman *fikri ve sınai mülkiyet*, bazen de *fikri, sınai ve ticari mülkiyet* karşılıkları kullanılagelmiştir. Bunların anlam ve kapsamları aynıdır. İngiliz ve Amerikan doktrininde intellectual property'ye verilen geniş anlam günümüzde hemen hemen bütün dünyada yaygınlık kazanmıştır. Böylelikle "*fikri mülkiyet"* kavramı gerek fikir ve sanat eserleri, yani telif hakları ile patent ve markayı içine alan sınai mülkiyet kavramlarını kapsayan bir üst çatı niteliği kazanmıştır[2].

Fikri Mülkiyet kavramının kapsayıcılığı, içerdiği diğer kavramların özelliklerinden dolayı kesin bir ayrım yapmayı güçleştirmektedir. Öncelikle nitelik olarak farklı görünen fikir ve sanat eserleri ile sınai mülkiyet kapsamında değerlendirilen patent, marka gibi kavramların tamamı mutlak hak kapsamındadır ve sahiplerine geniş yetkiler vermektedir. Bunun yanında fikri mülkiyet kapsamındaki kavramların tamamı fikri bir emeğin neticesi olarak ortaya koyulmakta, belli süreler dâhilinde korumaya alınmaktadır.

Niteliksel benzerlikler yanında fikri mülkiyet hukukunun uluslararası gelişim sürecinde kavramların *"fikri emek"* bağlamında evirilerek fikri mülkiyet kapsamına girdiği görülmektedir. 1883 tarihli Sınai Mülkiyetin Korunmasına Dair Paris Antlaşması ve 1886 tarihli Edebi ve Artistik Eserlerin Korunmasına Dair Bern Anlaşması ile

---

[1] Mehmet Yüksel, "Fikri Mülkiyet Haklarının Tarihsel Temelleri", *Yıllık 1997-1998,* (Editör: Asker Kartarı), Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, Ankara 1998, s. 201.
[2] Ünal Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, Arıkan Yayınları, İstanbul 2005, s. 1.

başlayan süreç, 1970 tarihli Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü Sözleşmesi (WİPO)[3] ile tamamlanmıştır. Uluslararası düzeyde Intellectual Property terimi gerek fikir ve sanat eserlerini gerekse patent, marka gibi sınai mülkiyet kavramlarını içine alan bir kapsama dönüşüm sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde telif haklarını ifade etmek için "*mülkiyet-i edebiyye",* sınai mülkiyet hakları için ise "*mülkiyet-i sınaiyye"* gibi kavramlar kullanıldığı gibi bu kavramları içine alacak şekilde "*mülkiyet-i zihniyye"* kavramı da kullanılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı literatüründe de fikri mükiyet kavramı tüm fikri hakları içine alacak şekilde kullanım sahası bulmuştur. Bu nedenle tezimizin kapsamını Osmanlı Devleti'nde de karşılığı olan en geniş manada fikri mülkiyet kavramı olarak belirlemeyi uygun gördük. Fakat göz önünde tutulması gereken faktörlerin başında son yıllarda kapsam olarak fikri mülkiyet çatısı altına toplanan fikir ve sanat eserleri yani telif hakları ile marka ve patent ana unsurlarını içeren sınai mülkiyet kavramların, en azından son elli yıla kadar, birbirinden bağımsız ve oldukça farklı tarihsel arka planlarının olduğu gerçeğidir. Bu farklılık her üç kavramın, tarihsel gelişim süreci bakımından, fikri mülkiyet çatısından bağımsız olarak ayrı ayrı incelenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

[3] R. Yılmaz Yazıcıoğlu, *Fikri Mülkiyet Hukukundan Kaynaklanan Suçlar,* XII Levha Yayınları, İstanbul 2009, s. 11.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİKRİ MÜLKİYET KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Fikri Mülkiyet Kavramı

Mülk, maddi âlemin bütününü ve bunun üzerindeki hükümranlık anlamında Allah'a ve insanlara nisbet edilen bir kavramdır. Güç yetirmek, hâkimiyet kurmak, sahip olmak, tasarrufta bulunmak[4], sâhip olunan; tasarruf edilen şey[5] manalarına gelmektedir. Mülk, melik, mâlik, meleke kelimeleri Arapça mlk kökünden gelmekte ve bu kökten türetilen bütün kelimeler güç, kuvvet, iktidar anlamlarını kapsamaktadır. Yine aynı kökenden gelen ve mâlike eşya üzerinde düşünülebilecek en kapsamlı yetkileri sağlayan hak[6] olarak tanımlanan mülkiyet ile egemenlik ve iktidar kavramları arasında oldukça sıkı ve yakın bir ilişki bulunmaktadır[7]. Kelimenin etimolojik olarak içerdiği egemenlik olgusu, tarih boyunca mülkiyet kavramının gelişimi ile paralellik göstermiş, mülkiyetin gelişimiyle ilgili tartışmalar bu egemenliğin sınırları olmuştur.

Mülkiyet, hukukun tanıyabileceği en güçlü ve en geniş kapsamlı hak mahiyeti taşımaktadır. İnsanın hayatını idame ettirebilmesi için gerekli nesneleri elde etmesi, varlığını sürdürebilmesinin zorunlu ve vazgeçilmez şartıdır. Yaşamak için ihtiyaç duyulan kaynaklar kıttır ve bunlar büyük ölçüde çeşitli zorluklarla, emek verilerek elde

---

[4] M. Sait Özervarlı, "Mülk", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, s. 540.
[5] Arif Erkan, Arapça-Türkçe Büyük Sözlük, Huzur Yayınevi, İstanbul 2006, s. 1070.
[6] Hasan Hacak, "Mülkiyet", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, s. 543.
[7] Adnan Güriz, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu,* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1969, s. XI. Benzer ilişki, kelimenin, Yunan ve Latince muadillerinde de görülmektedir. Yunanca *kyriotes*, mülkiyet anlamını ifade ederken efendi, hâkim, ev sahibi anlamındaki *kyrios* kelimesinden gelmektedir. Latince mülkiyet anlamına gelen iki kelimeden biri olan *dominium* hâkimiyeti ifaderken ve *proprietas* kelimesi de özel, özgü anlamları ile bağımsız bir egemenlik alanı fikrini vermektedir. Adnan Güriz, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu,* s. XI, XII.

edilebilir. Tabiatta bulunan nesnelerin elde edilmesi, şekillerinin değiştirilmesi, insan emeğinin, zekâsının ve insandaki yaratıcı düşüncenin katkısı olmaksızın mümkün olamaz. İşte insanla tabiat arasında varolan bu kaçınılmaz ilişki mülkiyetin temelini oluşturur[8]. Mülkiyet hakları da bireylerin mevcut kaynakları etkin bir biçimde kullanabilmeleri için oluşturulan düzenlemelerdir. Mülkiyet hakları yalnızca insanların nesneler üzerindeki sahipliğini değil, bunun yanında birbirleriyle ilişkisini de nesneler üzerinden tanımlamaktadır[9].

Hukuki bakımdan mülkiyet hakları, bir hükümetin söz konusu hakkı vatandaşlarına tanıması ile doğmaktadır. Bu anlamda devletin varlığının gerekliliği ortaya çıkmaktadır[10]. Mülkiyet hakları; tek bir birey, grub ya da organizasyonun belirli kaynakların dağılımının nasıl yapılacağını düzenler. Özel mülkiyet de bireyin sahip olduğu haklarI miras bırakabilme, devredebilme, başkalarını dışarıda bırakma ve yaptırım mekanizmasını kapsamaktadır[11].

İnsanın ihtiyaç duyduğu malları sosyal bir çevre içinde üretmek, tüketmek ve onlardan yararlanma zorunluluğu üretim araçlarının mülkiyetinin kime ait olacağı, mülkiyet üzerindeki tasarruf, kullanma ve yararlanma hakkının kime ait bulunacağı ve hangi sınırlar içinde kullanılacağı son derece önemli olduğu gibi oldukça tartışmalı da bir konudur. Bu özelliği ile mülkiyet, hem sosyal çatışmanın, hem de sosyal düzenlemelerin konusu olma özelliğini taşır[12].

İktisat biliminin temel sorunsalı 'kıt kaynaklar' ile sınırsız ihtiyaçlar arasındaki dengeyi sağlamaktır. İktisadi manada 'kıtlık' söz konusu olmasaydı kimin, neye, ne kadar sahip olacağı sorunu yaşanmazdı. Dolayısıyla mülkiyetin paylaşılması da bir sorun olmaktan çıkardı. Buna karşın insanlığın dünyaya yayılmasından itibaren belli belirsiz bir mülkiyet sorunu yaşanmıştır. Başlangıçta toplumlarda seküler tabiatlı kolektif mülkiyet anlayışı hâkim iken, zamanla dini karakterli bir mülkiyet yapısı yani

---

[8] Güriz, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu,* s. XII.
[9] Özge Kama, "Küreselleşen Dünyada Çevre ve Mülkiyet İlişkisi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C. I, S. 1, 2009, s. 14.
[10] Kama, "Küreselleşen Dünyada Çevre ve Mülkiyet İlişkisi", s. 14.
[11] Kama, "Küreselleşen Dünyada Çevre ve Mülkiyet İlişkisi", s. 14.
[12] Güriz, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu,* s. XIII.

ilahi mülkiyet anlayışı doğmuştur. İlahi mülkiyet, feodal mülkiyete evirilmiş, son aşamada ise özel mülkiyet anlayışı doğmuştur[13].

Mülkiyet kavramının gelişim sürecinde, mülkiyete konu olan nesneler zaman zaman farklılık göstermiştir. İnsanların sahip olduğu eşyalar, üzerlerinde yaşadıkları topraklar veya insanların bizatihi kendisi mülkiyete konu olmuşlardır. Köle sıfatıyla insanlar bir mülk gibi alınıp satılırken bazen insanlar toprağın üzerindeki her hangi bir şey gibi yine o mülkün parçası olarak el değiştirmişlerdir. XIX. yüzyıldan itibaren ferdi toprak mülkiyetinde gelişmeler görülürken yine aynı yüzyılda bilim ve teknolojinin gelişerek dünya ekonomisinde kendine bir yer edinmesi ve matbaanın yaygınlaşması ile sanat ve edebiyatta görülen gelişme ve yaygınlaşma yeni bir mülkiyet türünü ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de fikri mülkiyettir.

İnsanın aklını kullanarak, fikri bir çaba sonucu meydana getirdiği ürünlere *fikir ürünü* veya *düşünce ürünü* denilmektedir. Tabi olarak her tür fikir ve düşünce, hukuk tarafından itibar görmez; hukuk bakımından bir anlam ifade eden düşünce ve fikir, ses, yazı, resim, cisim, hareket vb. şekilde dış dünyada bir yansıması olan, bir sonuç doğuran veya bir değişikliğe sebebiyet veren fikir ve düşüncelerdir. Somut olarak dünyada herhangi bir sonuç doğurmayan, dış âlemde bir değişikliğe sebebiyet vermeyen beyinsel faaliyetlerin hukuk bakımından önemi bulunmamaktadır. Düşünce ve fikir, dünyada sonuç doğurduğu oranda anlam ifade etmektedir[14]. Bu sonuç da pek tabikî *eser*dir[15]. Eser, insanın fikri ve zihni emek ve gayretleri sonucu ortaya çıkmış neticedir. Fikri ürünü ya da mahsulün ortaya çıkarılmasındaki insan emeği, her eserin bir müessiri vardır kaidesi çerçevesinde *eser sahipliği* kavramını ortaya çıkarmaktadır. Eserin müessiri, eseri meydana getiren, ortaya çıkaran bir anlamda onu yaratan özneyi belirtmektedir[16]. Bu bağlamda gerek eserin gerekse onu meydana çıkaran bireyin, eseri üzerindeki mâlikliğini vurgulamak için geliştirilen mülkiyete fikri mülkiyet, bu

---

[13] Ahmet İnan, "Kur'an'da Mülkiyet", *İslami Araştırmalar Dergisi,* C. 16, S. 4, 2003, s. 484.
[14] R. Yılmaz Yazıcıoğlu, *Fikri Mülkiyet Hukukundan Kaynaklanan Suçlar*, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009, s. 5.
[15] Arapça bir kelime olan eser, "*alamet, nişan, bir şeyin vücuduna delalet eden şey"* yanında, bir kişinin vücuda getirdiği şey, telif veya icat ettiği şey anlamınadır. Şemsettin Sami, "Eser", *Kamus-ı Türki,* Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 71. Eser, İslam felsefesinde illiyet (sebep) prensibinin illetten (sebep) sonraki ikinci terimi olarak belirli bir sebebin doğurduğu belli bir sonucu ifade eder. İlhan Kutluer, "Eser", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 11, s. 373.
[16] Yazıcıoğlu, *Fikri Mülkiyet Hukukundan Kaynaklanan Suçlar,* s. 3-4.

mülkiyetten doğan yetkilere de fikri mülkiyet hakları denir.[17] Dolayısıyla fikri mülkiyet hukuku, fikri emekten yararlanmayı onu kullanmayı, yaratıcı emeği düzenlemeyi ve korumayı amaçlayan hukuk dalıdır[18].

Fikri haklar özel hukuk bakımından mutlak haklar[19] kapsamında yer almaktadır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 27. maddesinin ilk fıkrasında; bireyin toplum yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bunlardan yararlanma hakkı tanınırken, 2. fıkrasında yer alan *"Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinde doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunması hakkı vardır."*[20] ibaresinden anlaşılacağı üzere ferdin eseri üzerindeki hakları evrensel nitelikte mutlak hak olarak tanınmaktadır.

Mutlak haklar, hak sahibine doğrudan tasarruf imkânı veren, herkese karşı ileri sürülebilen haklardandır. Bu bakımdan herkes tarafından da ihlâl edilebilir nitelik taşımaktadır. Mutlak hak, sahibine hakka konu olan şey üzerinde doğrudan bir egemenlik olanağı sağladığından, sahibi tarafından kullanılırken hiç kimsenin izin ve aracılığını gerektirmez. Mutlak hak sahibi, hakkı üzerinde doğrudan yararlanma yetkisine sahiptir. Çünkü eseri oluşturan, onu fikirsel faaliyeti neticesinde üreten, eser sahibidir[21].

1.2. Fikri Hak Kavramını Açıklamaya Yönelik Öne Sürülen Teoriler

Tabiî hukukçular, bir eserin meydana getirilmesi ile eser sahibinin, eseri üzerinde doğrudan hak sahibi olduğunu iddia etmektedir. Buna karşın hak kavramı, bir hukuki varlık üzerinde hukuk sitemi içerisinde tanınan ve tanımlanan yetki ve menfaatlerdir. Dolayısıyla eser ile eser sahibi arasındaki ilişki, hukuk düzleminde tarif edilip tanınmadığı sürece hak kavramından söz edilemez. Hak kavramı eser ile eser

---

[17] Ünal Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, Arıkan Yayınları, İstanbul 2005, s. 1, R. Yılmaz Yazıcıoğlu, *Fikri Mülkiyet Hukukundan Kaynaklanan Suçlar,* XII Levha Yayınları, İstanbul 2009, s. 7.
[18] İlhami Güneş, *Uygulamada Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008, s. 21
[19] Mutlak Haklar en geniş salâhiyetleri bahşeden haklar olduklarından kanunun belirlediği sınırlar dâhilinde, sahipleri bunu vasıtasız surette kullanabilirler. Bu haklardan diledikleri gibi faydalanabilirler; daha üstün bir hakka sahip olmayan herkese karşı kullanılabilirler. Şahıslar üzerindeki mutlak haklara anne – babanın çocukları üzerindeki velâyet hakkı örnek verilebilir. Bir bakıma bu tarz mutlak hakların şümulü dar olmakla birlikte hak sahibine bahşettiği salâhiyetler sınırsızdır. Gayr-ı maddi mallar üzerindeki mutlak hak ise; insan zekâ ve fikriyle yarattığı eserler üzerinde bir kanun hükmüyle tasarrufa salih kılınan haklara ilişkin kurallardır. Erol Cansel, Ali Naim İnan, "Aynî Hak Kavramı, Taksimi ve Eşya Hukukunun Konusu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, C. 21, S. 1, 1964, s. 347.
[20] http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf
[21] Yazıcıoğlu, *Fikri Mülkiyet Hukukundan Kaynaklanan Suçlar*, s. 7-8.

sahibi arasında hukukun tanımladığı bağdır. Eser üzerinde onu meydana getiren kişiye hukuken tanınmış menfaat ve yetkilere fikri hak denir ki bu hakların bir kısmı şahsi nitelik taşımaktadır, bir kısmı ise iktisadi değere maliktir. Bu çerçevede hak ve yetkilerin niteliği dikkate alınarak, tarih boyunca fikri hak kavramının hukuki durumunu açıklamaya yönelik çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Genel olarak bu teoriler üç ana başlık altında ele alınmaktadır ki bunlar mülkiyet hakkı, şahsiyet hakkı ve kendine özgü hak teorilerdir[22]. Doktrinel bakımdan bunların önemi düzenlenen kanunların bu teoriler neticesinde şekillenmesidir.

1.2.1. Mülkiyet Hakkı Teorisi

Mülkiyet hakkının özü, eser üzerindeki hakkın tıpkı maddi bir eşya üzerinde malikine tanınmış mülkiyet hakkı gibi olmasıdır. Fakat eser aynı zamanda gayri maddi bir nitelik taşıdığı için onun üzerindeki haklar da manevi nitelikteki mülkiyet haklarıdır. Bu görüş doğası gereği eser ile eserin sahibi arasında oldukça sıkı bir bağı ifade eder.[23]

Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar ile sınaî haklar için mülkiyet kavramı, Fransız İhtilali'nden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. 24 Haziran 1793 tarihli Fransız İnsan Hakları Beyannamesi'nin 6. maddesinde mülkiyet şu şekilde tarif edilmiştir:

"Mülkiyet hakkı, her vatandaşın malları, gelirleri, çalışmasının mahsulleri ve ticaretinden istifade etme ve onlara arzusu veçhile tasarruf etme salahiyetidir." Bu tanımlama Fransa'da telif hakları, patent ve marka hakkının, mülkiyet çerçevesinde doğup gelişmesine neden olmuş, aynı fikri mülkiyet anlayışı bir süre sonra Avrupa'nın geri kalanına yayılmıştır[24].

Günümüzde de Fransız doktrini, mülkiyet teorisinden izler taşır ki bizim hukukumuzda da sınaî mülkiyet tabiri yerleşmiştir[25]. Bugün fikri haklar, fikri mülkiyet çatısı altında ele alınmaktadır. Fakat mülkiyet teorisinin fikri hakları açıklamakta yetersizliği ya da başka bir tabirle uyumsuzluğu gözükmektedir. En başta mülkiyet süreklilik ihtiva ederken fikri haklar eserin niteliğine göre –telif eser veya patent gibi- değişken süreleri içeren bir geçicilik arz eder. Teoride bir diğer eleştirilebilecek faktör,

---

[22] Mustafa Ateş, *Fikrî Hukukta Eser Sahipliği, Adalet Yayınevi*, Ankara 2002, s. 38.
[23] Ateş, *Fikrî Hukukta Eser Sahipliği, Adalet Yayınevi*, s. 38.
[24] Haydar Arseven, *Alameti Farika Hukuku,* İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1951, s. 16.
[25] Nuşin Ayiter, *İhtira Hukuku*, Sevinç Matbaası, Ankara 1968, s. 6.

mülkiyetin şahsiliği iken, fikri mülkiyette kamusal özelliğin ön planda olmasıdır. Mülkiyet tarih boyunca şahsi bakımdan kutsanmış, dokunulmaz sayılmıştır. Gerçi kamu yararının ön planda olduğu mülkiyet anlayışı da vardır. Madenler, yol vs. gibi kamusal çıkar durumlarında şahsi mülkiyetin göz ardı edildiği veya ikinci plana atıldığı durumlar olmuştur. Fakat fikri hakta eser, bir süre sonra kamuya ait sayılır ve aslında fikri hakların teşvikindeki esas unsur kamusal gelişmeye yönelik teşviklerdir. Keza mülkiyet hakkı sahibi tarafından sınırlandırılmaya, kullanıma men etmeye oldukça açık bir haktır. Buna karşılık fikri hak, ağızdan çıkan söz gibidir. Herkes ilk kimin söylediğini bilir fakat aynı zamanda herkes o sözü söyleyebilir. Bu bakımlardan mülkiyet teorisi fikri hakkı açıklama konusunda yetersiz kabul edilmektedir[26].

1.2.2. Şahsiyet Hakkı

İlk savunucuları arasında ünlü Alman düşünür Kant'ın yer aldığı şahsiyet hakkı, kişilik hakkı olarak açıklanmaktadır. Kant'a göre eser, telif eser ya da bir patent olsun cisim olarak bir varlığa karşılık gelir, hâlbuki içeriği eser sahibinin, halka bir hitabı, şahsiyetin tezahürüdür. Dolayısıyla fikri mahsul üzerindeki fikri çabadan doğmuş haklardır[27]. Teoriye göre fikri hak, eser sahibinin, eserine kendi şahsiyetini, kişiliğini aktarması ve onunla bütünleşmesidir. Dolayısıyla eser ile eser sahibi arasındaki manevi bağ koparılamaz niteliktedir.

Şahsiyet hakkının özelliklerinin başında, şahıs ile kurulan sıkı bir bağ gelir. Şahsiyet hakkı, şahıs ile doğar ve şahıs ile birlikte ölür. Dolayısıyla devredilemeyeceği gibi miras olarak da bırakılamaz. Keza cebren icra ve haciz edilmez; para ile satın alınamaz[28]. Günümüz fikri hak kapsamında maddi haklar devredilebilir nitelikte iken manevi haklar devredilemez. Bu bakımdan şahsiyet teorisinin vurguladığı nokta karşılık bulur. Buna karşın teori, eser ile eserin yaratıcısı arasındaki manevi bağa güçlü bir vurgu yaparken, bu bağın maddi boyutunu ikinci plana atmaktadır. Zira fikri haklarda eserin satılması, devredilmesi gibi iktisadi konular hukuki bakımdan büyük öneme sahiptir.

---

[26] Ayiter, *İhtira Hukuku,* s. 6-8.
[27] Ayiter, *İhtira Hukuku,* s. 5.
[28] Arseven, *Alameti Farika Hukuku*, s. 23.

1.2.3. Kendine Özgü Hak

Kendine özgü hak teorisi, mülkiyet ve şahsiyet teorilerinin eksik yönlerini gidermeye yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Teori, fikri hakkın hem şahsiyetten hem de mülkiyet konusu olan eşyadan farklı bir mal olduğuna dikkat çeker. Eser sahibi, eseri üzerinde kişisel nitelikteki manevi haklara ve aynı zamanda iktisadi nitelikte mali haklara haizdir. Örneğin bir kitap, fiziksel olarak elle tutulur, gözle görülür bir cisimdir. Diğer taraftan kitabın muhtevası, yazarının fikirlerini ya da ifade şeklini içerir[29]. Dolayısıyla bu iki olgu arasında bir denge söz konusudur ve kendine özgü hak kavramı bu dengeyi ortaya koyar.

Fikri hakkın kendine özgü hak teorisi iki kısma ayrılır. Bunların birincisi fikri hakkın ihtiva ettiği mali ve manevi hakların tek bir hakkın iki farklı görünüşü olduğunu ve bu nedenle birbirinden ayrılamayacağını savunan monist (tekçi) yaklaşımdır. Monist yaklaşım ister maddi ister manevi haklar olsun, her iki hakkın da aslında tek bir cevhere dayandığını öne sürmektedir. Buna göre, bir bütün oluşturan iki hak ancak hakların kullanılabilme noktasında devredilebilir. Günümüzde yürürlükte olan Avusturya kanunu, bu görüşün izlerini taşırken, Bern Sözleşmesi ilk kaleme alındığı yıllarda bu görüşten etkilenmiştir[30].

Kendine özgü hak teorisi içerisinde ikinci yaklaşım düalist (ikici) yaklaşımdır. Düalist yaklaşım fikri hakkın iki unsuru olan maddi ve manevi hakların varlığını kabul eder, fakat bu iki hakkın birbirinden farklı olgular olduğunu dolayısıyla ayrı ayrı ele alınmasını ve değerlendirilmesi gerekliliğini ileri sürer[31]. Düalist teorinin öne sürdüğü teklif esasında pratik bir çözümü de beraberinde getirir. Maddi ve manevi hakların ayrı ele alınabilmesi, iki ayrı kavramın tasarrufunda farklı uygulamalara gidilebilme olanağını sunar[32].

1.3. İslam Hukukunda Fikri Mülkiyet

İslamiyet temel manada özel mülkiyeti tanımış ve kabul etmiştir. Bu nedenle özel mülkiyet olgusuna dokunmamış fakat mülkiyetin elde ediliş yol ve yöntemleri ile

---

[29] Ateş, *Fikrî Hukukta Eser Sahipliği*, s. 39.
[30] Ateş, *Fikrî Hukukta Eser Sahipliği*, , s. 40.
[31] Ayiter, *İhtira Hukuku*, s. 10.
[32] Ateş, *Fikrî Hukukta Eser Sahipliği*, s. 40.

elde edilen mülkiyet üzerinde meşru yollarla tasarruf edilmesi yönünde değişiklikler getirmiştir.

İslam hukukuna göre mülkiyetin asıl sahibi Allah'tır. İnsanların mülkiyeti Allah'ın mülkiyetinden türemiştir. Mülk insanlara verilen emanettir. Kulun elindeki mülk ancak bir imtihan aracıdır ve aynı zamanda mülkiyet, toplumsal çıkarlarla çatışmaması gerekir[33].

İslam anlayışına göre, teorik açıdan yeryüzünde bulunan her şey Allah'ın mülkiyetindedir. İnsanların mallar üzerindeki egemenliği yed-i emin kurumuna benzer[34]. İslam'da mülkiyet, salt mülkiyet olması sebebiyle ne övülmüş ne de yerilmiştir. İnsanın yaratılıştan sahip olduğu fıtri bir duygu ile mala-mülke karşı aşırı bir sevgisinin olduğuna dikkat çeken Kur'an-ı Kerim, mal ve çocukların dünya hayatının süsü olduğunu ifade etmekte, servetin bir imtihan aracı olduğunu vurgulamaktadır. Gayrimeşru yollarla elde edilen mal-mülk kötülenirken buna karşın meşru yollarla elde edilip, yine meşru şekilde miras bırakılan, taksim edilen, hayır için harcanan mal ve servet övülmektedir. Bu bakımdan İslam anlayışında mala sahip olmaktan ziyade, malın elde ediliş şekli merkeze konulmaktadır[35].

İslam dini gerek özel mülkiyete gerekse kamusal mülkiyete saygı duyar ve ister maddi olsun ister fikri olsun insanların temel haklarının ihlaline izin vermez. Dolayısıyla insanların çabaları sonucu ortaya çıkarttıkları ürünlerin onlardan çalınmasına[36] ve izinsiz olarak kullanılmasına izin vermez. Bu durumda ortaya çıkan soru, insanların ortaya çıkardıkları bir kitabı ya da bir icadı tescil etmeye neden ihtiyaç duyduklarıdır. Günümüzde birçok insan, çok daha kolay bir şekilde fikri bir çaba sonucu ortaya çıkan bir ürünü izin isteme zahmetine bile girmeden, maddi bir kazanç

---

[33] Ahmet Tabakoğlu, "Bir İlim Olarak İslam İktisadı", *İslam Hukuku Araştırma Dergisi,* S. 16, 2010, s. 27. Bu konu ile ilgili birçok ayetten örnekler verilebilir; "*Göklerde olanlar da, yerde bulunanlar da Allah'ındır. Allah her şeyi kuşatır*", Nisa Suresi, 126. Peygamber Efendimizin Veda Hutbesinde de *"…canlarınız, mallarınız, namuslarınızda öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur…"* denilmektedir. Bir diğer bölümde ise "*…Ey insanlar! Cenab-ı Hak her hak sahibine hakkını vermiştir. Her insanın mirastan hissesi ayrılmıştır. Mirasçıya vasiyet etmeye lüzum yoktur…*" denilerek özel mülkiyet tanındığı gibi mülkiyetin miras bırakılmasının da doğuştan bir hak olduğu belirtilmiştir.

[34] Adnan Güriz, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu,* s. 62.

[35] Halit Çalış, "İslam Hukukunda Özel Mülkiyete Getirilen Sınırlamalar", Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2001, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 36.

[36] *"İnsanların mallarını çalma hususunun türlerinin haddi hesabı yoktur. Kimileri elleriyle, kimileri kalemleriyle çalmaktadır."* İbni Kayyim, İlamül Muvakiin aktaran; Ebû Zeyd, Mülkiyyetü't-Te'lîf Târîhan ve Hükmen, Mecelletu Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî: Râbıtatü'l Âlemi'l İslâmî, 1425/2004, sayı: 2, s. 228.

elde etmek amacıyla kullanabilmektedir. Bir kişi bile bile korsan bir kopya satın aldığında, İslam'da kesin olarak yasaklanan korsanlığı icra eden kişilere yardım etmiş olur[37].

İslam, özel mülkiyeti, hayatta kalma içgüdüsünün bir parçası olarak kabul ederek düzenlemiştir. Dolayısıyla bir Müslüman'ın saygın bir hayatı güvence altına alacak bu içgüdüyü tatmin etmesi meşrudur. Bir Müslüman, evler, tarlalar vs. gibi mallara sahip olabilir. Benzer şekilde İslam, kişinin zekâsını kullanarak bilgiyi aramasını teşvik etmiş ve başkalarına öğretme karşılığında ödeme almasına izin vermiştir. İslam, bireye sahip olduğu şey üzerinde yetki tanır. Şeriat kurallarına uygun olarak o şey üzerinde serbestçe tasarrufta bulunmasına ve ondan fayda sağlamasına imkân tanır[38].

Bu genel bakış açısından özele indiğimizde İslam Hukuku'nun fikri mülkiyet kavramına yaklaşımında, fikri mülkiyetin Şeriat'a uygun olduğunu düşünenler ile fikri mülkiyeti tasvip etmeyenler olmak üzere görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Farklı görüşlerin ortaya çıkması, İslam'ın temel kaynaklarında doğrudan fikri mülkiyet kavramına bir atıf yapılmamasından kaynaklanmaktadır.

Fikri mülkiyet kavramının Şeriat'a uygun olduğu görüşünü savunanlar, Kur'an ve Sünnet'te mülkiyetin yalnızca somut nesnelerle sınırlı olduğuna dair hiçbir açık hüküm olmadığını öne sürmektedirler. Pakistanlı İslami finans alanında önde gelen Şeriat âlimlerinden biri olarak kabul edilen Müftü Muhammed Tagi Usmani'nin görüşüne göre, fikri mülkiyet kavramı hiçbir şekilde bilginin kapsamını sınırlandırmamaktadır. Çünkü telif hakkı yasaları, bir kişinin bir kitabı okumasını veya yeni bir icattan şahsi çıkarı için faydalanmasını engellememektedir. Aksine fikri mülkiyet yasaları, eser sahiplerinin o nesnelerin ticari getirileri üzerinde daha fazla hakka sahip olduğu ve bir başkasının eser sahibinin izni olmadan, onun emeğinin maddi meyvelerini elde etmesine izin verilmemesi gerektiği görüşüne dayalı olarak, başkalarının eserler üzerinde ticari çıkarlar elde etmesini engellemektedir. Bir kitabı yazmak için gece gündüz uğraşan yazar, ticari amaçlarla o kitabın yayınlanması konusunda da hak sahibi olacak en doğru kişidir. Eğer yazarın izni olmadan başka bir

---

[37] Qaiser Iqbal, "Intellectual Property Rights and Islam", Faculty of Management Sciences, International Islamic University, Islamabad 2004, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 47.
[38] Iqbal, "Intellectual Property Rights and Islam", s. 48.

şahsın o kitabı yayınlamasına izin verilirse, bu durum kesinlikle yazarın haklarının ihlali anlamına gelir[39].

İslam Hukuku'nda fikri mülkiyet ile ilgili açık ifadelerin olmaması İslam din âlimlerini fikri mülkiyetin uygun ya da caiz olduğuna dair çeşitli deliller aramalarına neden olmuştur. Bunların bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Telif ve bundan kaynaklanan hükümle tahakkuk eden asli ve ayni hak, bir kişinin kendi bedeniyle, duygularıyla, düşüncesiyle yapmış olduğu davranışlardaki genel haklar hükmündedir. Tohum ürünleri veya bahçenin meyveleri gibi. Burada fikrinden ve bundan doğan tasarrufunda ortaya koyduğu mülkiyet hükmü yazarın sahip olduğu haktır. Eğer birisi kültürel bir el yazması bulur ve hiçbir değişiklik yapmadan onu basarsa mülkü ihya etmiş olur. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hadiste; her kim ölü bir araziyi diriltirse o onun hakkıdır, demektedir[40].

2. Kur'an öğretme karşılığında ücret talep etmenin caiz sayıldığı delili dolayısıyla, buluşların öğretim ve yayımının helalliğinin ispatı olduğu öne sürülmektedir[41].

3. Kitaplar, ilim ehilleri için alınıp satılabilmektedir. Dolayısıyla mülk kategorisindedir[42]. Ortaçağ İslam dünyasında sahafların vazifesini üstlenen verrakların en önemli fonksiyonu kitap telif ve istinsahını organize ederek bunların satışını gerçekleştirmekti[43]. Ebu Nuaym'ın Hilye adlı eseri Nîsâbûr'da dört yüz dinara satılmıştır[44]. Fikri ve ilmi düşünce ve bilgileri içeren kitapların mülk olarak kabul edilmesi başlı başına bu eserlerin mülkiyet hukukuna dâhil edilmeleri için yeterlidir. Dolayısıyla kitabın yazarı mülkiyetinde olan bir şeyi istediği gibi tasarruf edebilir, satabilir, vakfedebilir ya da miras olarak bırakabilir.

---

[39]Muhammed Tagi Usmani, Copyright In Islam, http://www.muftitaqiusmani.com/index.php?option=com_content&view=article&id=35:copyright-in-islam&catid=10:economics&Itemid=17

[40] Ebû Zeyd, "Mülkiyyetü't-Te'lîf Târîhan ve Hükmen, Mecelletu Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî:" *Râbıtatü'l Âlemi'l İslâmî*, S. 21425/2004, , s. 262.

[41] Ebû Zeyd, "Mülkiyyetü't-Te'lîf Târîhan ve Hükmen, Mecelletu Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî:" s. 263.

[42] Ebû Zeyd, "Mülkiyyetü't-Te'lîf Târîhan ve Hükmen, Mecelletu Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî:" s. 265.

[43] İsmail, E. Erünsal, "Osmanlılarda Sahhaflık ve Sahhaflar: Yeni Bazı Belge ve Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları,* , C. 29, 2007, s. 127.

[44] Mustafa Dönmez, "Ebû Nuaym ve Et-Tıbbu'n-Nevebî İsimli Eseri Üzerine", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* C. 16, S. 1, 2007, s. 326.

4. Bir eser meydana getiren şair, yazar veya mucitlerin ödüllendirilmesine yönelik bir gelenek mevcuttur ki bunun en başta gelen örneklerinden biri Kasîde-i Bürde'dir.[45] Bu bakımdan fikri bir ürün ortaya çıkaranların ödüllendirilmesi gerekmektedir.

Çağdaş âlimlerden bazıları ise fikri mülkiyet kavramını tasvip etmemektedir. Onlara göre Şeriat'taki mülkiyet kavramı yalnızca somut nesneler üzerindedir. Bu âlimler, Kur'an'da, Sünnet'te ve Müslüman hukukçuların hukuki görüşlerinde, soyut bir nesnenin satış veya alış-veriş konusu haline geldiğine dair bir örnek olmadığını iddia etmektedirler. Bunun yanı sıra fikri mülkiyet hakkının, bilginin bazı bireyler elinde tekel mahiyeti kazanmasına neden olduğundan ve İslam'ın, tekeli kabul etmediğinden fikri mülkiyete karşı çıkmaktadırlar[46].

Fikri mülkiyet kavramının İslam Hukuku'nda yeri olmadığını savunan düşünürlerin diğer bir argümanı ilmin niteliğine dairdir. Onlara göre ilim bir ibadettir ve ibadet ticarete konu olamaz. Bu görüş, Hz. Peygamber'in *"Kim bildiği bir ilmi ketm ederse kıyamet günü ona ateşten bir gem vurulacaktır"* sözü gibi bazı hadislerle desteklenmektedir. Fakat bu görüşü savunanların argümanı olan ketm vurmak, esasında tam manasıyla bir ketm değildir. Zira eser ya da icat tamamıyla saklanmayıp, aksine üreticisinin emek, zaman ve masraflarını karşılamak amacıyla belirli bir ücret ile kamuya sunulmaktadır[47].

İslam Hukuku uzmanı âlim ve düşünürlerin öne sürdüğü her iki görüşün de kendine göre argümanları vardır ve halen tartışmalı durumunu muhafaza etmektedir. Fakat ağırlık kazanan görüş fikri mülkiyetin İslam Hukuku tarafından kabul edildiği ve aksine davranışların suç olarak kabul edildiğidir.

---

[45] İmam Bûsirî'nin eseri olan Kasîde-i Bürde'nin yazılış rivayeti şu şekildedir; Bûsirî felç olmuştur, Hz. Muhammed için bir kaside kaleme alır ve uykuya dalar. Rüyasında Hz. Peygamber'in huzuruna çıkar ve kasidesini okur. Hz. Paygamber kasideyi çok beğenir ve felçli bacağını eliyle mesheder ve hırkasını (bürde) onun üzerine örter. Şair uyandığında artık felçten eser kalmamıştır. Bahattin Kahraman, "Leâli ve Abdurrahîm Karahisâri'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümeleri", *Türkiyat Araştırma Dergisi*, S. 4, Konya 1997, s. 58.

[46] Muhammed Tagi Usmani, Copyright In Islam, http://www.muftitaqiusmani.com/index.php?option=com_content&view=article&id=35:copyright-in-islam&catid=10:economics&Itemid=17

[47] Salahaddin en-Nâhî, "Çağdaş Mevzu Hukuklara ve İslam Hukukuna Göre Telif Hakkı(Çağdaş Bir Hukukçunun Verdiği Yeni Bir Fetvayı Tenkid ve Red", (Çev. Abdülkadir Şener), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 25, S. 1, 1982, s. 245.

El Ezher Fetva Komitesi'nin, konu ile ilgili yayınladığı fetvada, başkalarının düşüncelerini izinsiz olarak kopyalayarak bunları kendi düşünceleriymiş gibi sunmak intihaldir ve hem Şeriat'ta hem de insan ürünü yasalarda yasaklanmıştır denmektedir. Şii hukukçu Sheikh Muhammed Hussein Fadlallah da, intihalin bir suç olduğunun kabul edilmesi gerekliliğini öne sürmüştür.

Kuzey Amerika İslam Birliği Eski Başkanı Dr. Muzahhil H. Siddiqi ise fikri mülkiyet kavramının kabulünü şu şekilde dile getirmektedir;

"Bilginin ortak bir mal olduğu doğrudur. Fakat bu insanların kitap satamayacağı ve alamayacağı anlamına gelmez. İnsanların gidip kitap çalabileceği veya başkasının laboratuvarlarına ve kütüphanelerine el koyabileceği anlamına gelmez. Herkesin öğrenme konusunda özgür olması gerektiği anlamına gelir. Hiçbir grup bilgi üzerinde tekel sahibi olmamalıdır.

Hz. Peygamber'in bilgiyi Mümin'in kayıp malı olarak tanımladığı hadisi gerçek bir hadistir. Fakat bu Hadis aynı zamanda Müminlerin açık zihinli olması ve tüm kaynaklardan bir şeyler öğrenmesi gerektiği anlamına da gelir. İslam Müslümanları öğrenmeye teşvik eder ama mülkiyet yasalarına saygı duyar. İntihal, korsanlık, yanlış alıntılama, başkalarının malına el koyma vs. hepsi hırsızlıktır ve aldatmadır. İnsanların maddi mülkleri üzerinde hakları olduğu gibi fikri mülkleri üzerinde de vardır."[48]

İslam'ım kul hakkı konusundaki hassasiyeti, fikri bir emek neticesinde ortaya konan bir eser üzerindeki hakların tanınma noktasında bir referans olarak kabul edilebilir.

1.4. Fikri Mülkiyet Hakları

Fikri mülkiyet hakları, edebi ve güzel sanatlar eserlerinin hukuki himayesini içeren telif hakları ile icatlara verilen patentler ve ticari hayatta ayırt edici özelliğe sahip marka işaretlerini içeren sınai mülkiyet hakları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

---

[48] Iqbal, "Intellectual Property Rights and Islam", s. 53-56.

1.4.1. Telif Hakları

Fikri mülkiyet kavramının, fikir ve sanat eserleri kısmını ifade eden telif[49] hakkı; fikir, zekâ ve his ile ortaya çıkan eserler[50] ile o eser sahiplerinin, eserleri üzerinde sahip oldukları maddi ve manevi hakları ifade etmektedir.

Eser sahiplerinin, eserleri üzerinde sahip oldukları maddi ve manevi haklar mutlak ve münhasırdır[51]. Bu haklar sayesinde eser sahibi, eseri üzerinde mutlak hakkını muhafaza eder ve izni dışında eserinin topluma mal olmasının önüne geçer.

Uygulama ve teoride, fikri ürün üzerinde yaratıcısına tanınmış olan ve değeri parayla ölçülemeyen menfaat ve yetkiler *"manevi hak"* olarak tanımlanmıştır. Manevi hak, eser ile onu meydana getiren arasındaki münasebeti ifade etmek için kullanılmaktadır. Eser sahibine, toplum nezdinde eser sahibi olarak bilinmesine, kişiliğine, ismine ve eserine saygı duyulmasını beklemek, eseri dolayısıyla kişiliğine ve eserin bütünlüğüne karşı saldırıları hukuki yollardan savuşturmak yetkilerini verir. Söz konusu bu yetkiler;

Eseri umuma arz yetkisi; eserin umuma arz edilmesini, yayımlanma zamanını ve şeklini münhasıran eser sahibine verildiği yetkidir[52].

Adın belirtilme yetkisi; eseri sahibinin adı veya mahlası ile veyahut adsız olarak, umuma arz etme ya da yayınlama hususuna karar vermek salahiyetinin eser sahibinde olduğu yetkidir[53].

Eserde değişiklik yapılmasını men etme yetkisi; eser sahibinin izni olmadıkça eserde veyahut eser sahibinin adında kısaltmalar, ekleme ve başka değişikliklerin yapılamayacağını ifade eden yetkidir[54]. Ayrıca eser sahibinin izni dâhilinde olsa bile

---

[49] Sözlük anlamı alıştırmak, imtizaç ettirmek olan te'lif edebiyat tabiri olarak bir ibarenin tertibi anlamında kullanılır. Tertibin bozukluğuna "zâf-ı te'lif", rabıtasızlığına "fesad-ı te'lif" denir. Telif aynı zamanda kitap yazmak manasındadır. Kitap yazan anlamındaki müellif, eserini mevzuları birbirine alıştırmak, uydurmak suretiyle hazırladığı için bu tâbir meydana gelmiştir. Mehmet Zeki Pakalın, "Telif", *Tarih Deyimler ve Terimleri,* MEB, İstanbul 1983, s. 450

[50] Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda (FSEK) Eser 1/B maddesinin a bendinde: "Sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulleri" şeklinde tanımlanmıştır. Telif Hakları Kanunu, Yaylım Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 6.

[51] 1. Sınırlanmış, her yanı çevrili, 2. Yalnız bir kimseye veya bir şeye mahsus. Ferit Devellioğlu, "Münhasır", *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007, s. 728.

[52] Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK), Madde 14.

[53] FSEK, Madde 15.

[54] FSEK, Madde 16.

şeref veya itibarını zedeleyen veya eserin mahiyet ve hususiyetini bozan her türlü değişiklikleri men edebilir. Men etme yetkisinden bu hususta sözleşme yapılmış olsa bile vazgeçmek hükümsüzdür[55].

Eser sahibinin zilyed ve mâlike karşı hakları; eser sahibinin, gerekli durumlarda, aslın mâliki ve zilyedinden, koruma şartlarını yerine getirmek kaydıyla yararlanmasını ifade eder[56].

Manevi haklar eser sahibinin kişiliğine bağlı haklardan olmasından dolayı devredilemez, yalnız bu hakların kullanılması yetkisi üçüncü şahıslara devredebilir. Eserin kullanılması veya eser üzerindeki mali hakların üçüncü kişilere devredilmesi halinde dahi, manevi haklar sahibinde mahfuzdur[57].

Eser sahibinin, eseri üzerindeki bir diğer hakkı olan mali haklar, fikri ürünlerden iktisadi olarak menfaat sağlama yetkilerini ifade eder. Mali hak, fikir ve sanat ürünü üzerinde, mal varlığı kapsamında mütalaa edilebilecek nitelikte bazı inhisari yetkiler bahşetmektedir. Bundan dolayı mali haklar da, mutlak hak kapsamında ele alınmıştır. Böylece mali haklar, eser sahibine eseriyle ilgili her türlü tasarrufta bulunma ve üçüncü şahısların kendisinden izinsiz olarak, eserden menfaat sağlamalarının önüne geçme imkânı sağlar[58]. Maddi haklar şunlardır;

İşletme hakkı; bir eserden, onu işleyerek faydalanma hakkı münhasıran eser sahibine aittir[59].

Çoğaltma hakkı; bir eserin aslını veya kopyalarını, her hangi bir yöntemle, tamamen veya kısmen, doğrudan ya da dolaylı, geçici veya sürekli olarak çoğaltma hakkı münhasıran eser sahibine aittir[60].

Yayma hakkı; bir eserin aslını veya nüshalarını, kiralamak, ödünç vermek, satışa çıkarmak veya diğer yollarla dağıtmak hakkı münhasıran eser sahibine aittir.[61]

---

[55] FSEK, Madde 16. (Değişik:21.2.2001 – 4630/9 md.)
[56] FSEK, Madde 17.
[57] Ateş, *Fikri Hukukta Eser Sahipliği,* s. 52.
[58] Ateş, *Fikri Hukukta Eser Sahipliği,* s. 54.
[59] FSEK, Madde 21.
[60] FSEK, Madde 22.
[61] FSEK, Madde 23.

Temsil hakkı; bir eseri doğrudan doğruya ya da işaret, ses veya resim nakline yarayan aletlerle umumi mahallerde okumak, çalmak ve göstermek gibi temsil suretiyle faydalanmak münhasıran eser sahibine aittir[62].

Umuma iletim hakkı; bir eserin radyoda, televizyonda ya da dijital olarak yayınlaması hakkı münhasıran eser sahibine aittir[63].

Mali hakların başta gelen özelliği manevi hakların tersine, üçüncü şahıslara devredilebilmeleri ve eser sahibi öldüğünde de mülkiyet hukuku gibi mirasçılara intikal edebiliyor olmasıdır. Eser sahibi, eser üzerindeki haklarını tamamen veya kısmen devretmesi yanında kiralayabilir, ödünç verebilir veya özü kendisinde kalmak üzere, bunların kullanılması yetkisini üçüncü şahıslara bir bedel karşılığında ya da bedelsiz olarak verebilir. Bu yetki devri, fikri hukukta ruhsat veya lisans olarak adlandırılmaktadır[64].

1.4.1.1 Eser Sahibi ve Telif Hakkı Kapsamındaki Eserler

Türkçede, Fransızca "auteur", Almanca "urheber" ve İngilizce'de ki "author" kavramlarını tam manasıyla karşılayabilecek bir kavram yoktur. Bu nedenle bu müesseseye karşılık gelmek üzere "eser sahibi"[65] tertibi, hem yasada hem de uygulamada kullanılmaktadır. Bununla birlikte eser sahibi terimi, Batı dillerindeki, bir şeyi ortaya çıkarma, başlatma, harekete geçirme, anlamlarına karşılık daha pasif bir durumu ifade etmektedir. Hukukumuzda kullanılan eser sahipliği deyimi, fikri hukuktan bağımsız olarak düşünüldüğünde, bir eserin somut varlığına sahip olmayı ifade eder. Daha açık olarak bu kavram, eseri meydana çıkarma mecburiyetini ortadan kaldırıyormuş gibi görünmektedir. Fakat eser sahipliğinden anlaşılması gereken, bir esere sahip olmak yani mâlik olmak değil, o eseri ortaya çıkarmak, yaratmak anlamı olmalıdır. Osmanlı Devleti hukukundan miras geçen "müellif" kelimesi yavaş yavaş yaygınlığını kaybetmekle birlikte Batı dillerindeki kavramları büyük ölçüde karşıladığı söylenebilir. Buna karşın müellif kelimesi günümüz Türk telif hukukuna alınmamıştır. Müellif kelimesi, bir araya getirmek, grup oluşturmak, yazmak, derlemek anlamlarına

---

[62] FSEK, Madde 24.
[63] FSEK, Madde 25.
[64] Ateş, *Fikri Hukukta Eser Sahipliği*, s. 54-55.
[65] 1951 Yılında kabul edilen Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda müellif kavramının yerine kullanılan "eser sabihi" terimi 8. Maddede: "Bir eserin sahibi, onu meydana getirendir" şeklinde tanımlanmaktadır. Telif Hakları Kanunu, Yaylım Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 9

gelen "ellefe" fiilinden türetilmiştir ki bu kelimenin isim hali olan "telif" kelimesi oluşturma, kurma, yazı yazma, eser yapma anlamlarına gelmektedir. Buna göre müellif kelimesi hukuki bakımdan yazılı eseri meydana getiren kişiyi ifade etmesi yanında, resim, heykel gibi güzel sanat eserlerini meydana getirenleri de kapsar görünmektedir. Bu nedenle Batı dillerindeki kavramları en fazla karşılayan kelimedir[66].

Günümüzde müellif yerine en yaygın olarak "yazar" kavramı kullanılmaktadır. Fakat yazar, müellifin değil "muharrir"[67] in karşılığı olması bir yana, kitap yazan yanında dergi, köşe yazısı gibi platformlarda yazan kişileri de ifade etmekte, bu nedenle güzel sanatların diğer dallarında eser ortaya koyan kişiyi kapsamamaktadır. Aynı zamanda kavramsal olarak yazar kelimesi, her hangi bir şeyi yazarak kenara çekilmiş olan, bir eserin oluşturulma sürecinden sonra başlayan telif hakları sürecine dâhil olmayan bir algıya da neden olmaktadır. Zira bir eser meydana getiren kişi telif hakları kapsamında hukuki sürece dâhil olurken; müellif yerine ikame edilmeye çalışılan yazar ve telif hakkı yerine "yazar hakkı" gibi bir kavramın ancak yazılı bir eser meydana getiren kişiyi kapsayacağı, güzel sanatların diğer dallarında eser veren biri için yazar hakkının, dar ve yetersiz bir muhtevayı içerdiği açıktır[68].

Eser sahibi kavramı hukuki manada "eser"i tanımlama gereğini ortaya çıkarır. Bir fikri ürünün koruma kapsamına alınabilmesi için fikrin, fikir düzeyini aşarak somut, duyularla algılanabilir bir nitelik kazanması şarttır. Yani fikrin sabitlenmesi gereklidir. Bir fikir ne kadar orijinal bir nitelik taşısa da, salt fikir aşamasında kalırsa fikri hak kapsamında olamaz. Bu bağlamda eser; insanın fikri emeği ve faaliyetleri sonucu ortaya koyduğu onun hususiyetlerini yansıtan varlık olarak tanımlanabilir[69].

Ülkemizde telif haklarını düzenleyen "Fikir ve Sanat Eserleri Kanununa" göre telif hakkına mazhar olan eser türlerinin başında ilim ve edebiyat eserleri gelmektedir. İlim ve edebiyat eserleri, herhangi bir şekilde dil ve yazı ile ifade olunan eserler ve her biçim altında ifade edilen bilgisayar programları ile bir sonraki aşamada program sonucunu doğurması koşuluyla bunların hazırlık tasarımları, her nevi rakıslar, yazılı

---

[66] Ateş, *Fikri Hukukta Eser Sahipliği*, s. 5-7.
[67] Muharrir: tahrir eden, yazı yazan, kâtib, yazar, bir mevzuyu yazı ile anlatan. Ferit Devellioğlu, "Muharrir", Osmanlıca-Türkçe Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 2007, s. 669.
[68] Ateş, *Fikri Hukukta Eser Sahipliği,* s. 7.
[69] İlhami Güneş, *Son Yasal Düzenlemelerle Uygulamada Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008, s. 66.

kareografi eserleri, pandomimalar[70] ve bunun gibi sözsüz sahne eserleri ile bedii[71] vasfı bulunmayan her nevi teknik ve ilmi mahiyette fotoğraf eserleri, haritalar, planlar, projeler, krokiler, resimler, coğrafya ve topoğrafyaya ait maket ve benzerleri, her çeşit mimarlık ve şehircilik tasarım ve projeleri, mimari maketler, endüstri, çevre ve sahne tasarım projeleri ilim ve edebiyat eseridir[72].

Mezkûr kanun kapsamında koruma altına alınan bir diğer alan musiki eserlerdir. Kanunda musiki eserler hakkında *"her nevi sözlü ve sözsüz besteler"*[73] denilerek genel bir tanım çerçevesinde bu eserler ele alınmıştır. Musiki eserler, doğası gereği içeriği seslerle ifade edilen ve algılanan eserlerdir. Bir fikri ürünün koruma kapsamında olabilmesi için notalı veya notasız olmasının bir önem arz etmediği gibi kaset, plak veya CD gibi bir cisme bağlı olma zorunluluğu da yoktur. Tabii olarak musiki eserlerin koruma kapsamına girmesi için sanatsal bir değer taşıması veya sesin çıktığı aletin özel bir niteliğinin olmasına da gerek yoktur. Kapsam olarak, operalar, operetler, hafif müzik parçaları, şarkılar, türküler, ilahiler musiki eser olarak koruma altına alınmıştır[74].

Koruma kapsamındaki bir diğer tür, güzel sanat eserleridir. Kanunda *estetik değere sahip olan* yağlı ve sulu boya tablolar, her türlü resim ve desenler, pasteller, gravürler, güzel yazılar ve tezhipler, kazıma, oyma, kakma veya benzeri usullerle maden, taş, ağaç veya diğer maddelerle çizilen veya tespit edilen eserler, kaligrafiler[75] ve serigrafi[76], heykeller, kabartma ve oymalar, mimari eserler, el işleri ve küçük sanat eserleri, minyatürler ve süsleme sanatı ürünleri ile tekstil ve moda ile ilgili tasarımlar, fotoğrafik eserler ve slaytlar, grafikler, karikatürler, krokiler, resimler, maketler, tasarımlar ve benzeri eserlerin endüstriyel model ve resim olarak kullanılması, düşünce ve sanat eserleri olma vasıflarını etkilemez, denilmiştir[77].

---

[70] Özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi tiyatrolarında oyun aralarında sahnelene sözsüz oyunlar. Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/.
[71] Güzellik ölçülerine uyan. Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/.
[72] Ayşenur Şahin, *Fikri Hukukta Eser Sahibinin Mali Haklarının Korunması*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2010, s. 27.
[73] Taner Pekdinçer, *Fikri ve Sınai Mülkiyet Hukuku Mevzuatı*, Der Yayınları, İstanbul 2003, s. 361.
[74] Şahin, *Fikri Hukukta Eser Sahibinin Mali Haklarının Korunması*, s. 38.
[75] Güzel yazı sanatı. Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/.
[76] İpek baskı, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/.
[77] Şahin, *Fikri Hukukta Eser Sahibinin Mali Haklarının Korunması*, s. 41.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu kapsamında koruma altında olan eser türlerinden bir diğeri de sinema eserleridir[78]. Kanun kapsamında sinema filmleri ile televizyonda yayınlanan filmler, çizgi filmler, diziler, belgeseller, haber programları da yer almaktadır. Kanuna göre sinema filmlerinin yapıldığı materyal önem arz etmemektedir. Bu sinema yapımına uygun malzeme ile çekilmiş film ile basit dijital ortamda yapılan sinema eserleri arasında fark yoktur[79].

Koruma altına alınan son tür ise işlenme ve derlemelerdir. Hükme göre birinci kavram olan işlenme eserler; diğer bir eserden istifade edilerek vücuda getirilip, aynı eserden müstakil olmayan ve işleyenin hususiyetini taşıyan fikir ve sanat mahsulleridir. Derleme eserler ise; özgün eser üzerindeki haklar saklı kalmak kaydıyla, ansiklopediler ve antolojiler gibi içeriği seçme ve düzenlemelerden oluşan bir düşünce yaratıcılığı sonucu oluşturulan eserleri ifade etmektedir[80]. Bu eserler başlıca şunlardır; tercümeler; roman, hikâye, şiir ve tiyatro piyesi eserlerden birinin bu sayılan türlerden bir başkasına çevrilmesi; musiki, güzel sanatlar, ilim ve edebiyat eserlerinin film haline sokulması veya filme alınmaya, radyo ve televizyon ile yaymaya müsait bir hale konulması; musiki aranjman ve tertipler; güzel sanat eserlerinin bir şekilden diğer bir şekle sokulması; bir eser sahibinin bütün eserlerinin ya da aynı tür eserlerinin külliyat haline konulması; özel bir amaçla bir plan dahilinde seçme ve toplama eserler tertibi; henüz yayınlanmamış olan bir eserin ilmi araştırma ve çalışma neticesinde yayımlanmaya elverişli hale getirilmesi; başkasına ait bir eserin izah veya şerhi veyahut kısaltması, belli bir maksada göre ve özel bir plan dahilinde verilerin ve materyallerin seçilip derlenmesi sonucu ortaya çıkan ve bir araç ile okunabilir veya diğer biçimdeki veri tabanlarıdır[81].

Günümüzde Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile korunan bu eserlerin önemli bir kısmı teknolojik gelişmeler ve telif haklarındaki algının yaygınlaşması ile geçtiğimiz yüzyılda koruma kapsamına alınmıştır. Fakat telif haklarının tarihsel gelişim sürecinde belli başlı birçok eser hukuki koruma menfaatinden faydalanmaya başlamıştır.

---

[78] Sinema eserleri FSEK'te 5. maddede; *"her nevi bedîî, ilmî, öğretici veya teknik mahiyette olan veya günlük olayları tespit eden filmler veya sinema filmleri gibi, tespit edildiği materyale bakılmaksızın, elektronik veya mekanik veya benzeri araçlarla gösterilebilen, sesli veya sessiz, birbiriyle ilişkili hareketli görüntü dizisi."* Şeklinde tanımlanmıştır.
[79] Şahin, *Fikri Hukukta Eser Sahibinin Mali Haklarının Korunması*, s. 51.
[80] Şahin, *Fikri Hukukta Eser Sahibinin Mali Haklarının Korunması*, s. 53.
[81] Pekdinçer, *Fikri ve Sınai Mülkiyet Hukuku Mevzuatı*, s. 362.

1.4.1.2. Telif Haklarının Tarihsel Gelişimi

Fikir ve sanat eserleri, insanlık tarihinin bir parçası olarak, insanlık kadar eski olmakla birlikte, bunlar üzerindeki hakların sahiplerine tanınması ve bu alanın kanunlarla düzenlenmesi matbaadan; ayrıntılı olarak düzenlenmesi ise ancak Fransız İhtilali'nden sonraki süreçte mümkün olabilmiştir[82]. Bu durumun sebeplerinin başında elbette eserin, mekanik bir ortamda çoğaltılamaması sonucu yaygın olarak ekonomik sistemin bir parçası olmaması gelmektedir. Şiirler okunmakta, tiyatrolar oynanmaktaydı fakat edebi eserler elden ele dolaşamıyordu. Teknik çoğaltmanın olmaması eserlerin ekonomik, ulaşılabilir nitelikte kopyalarının meydana çıkması önündeki engeldi[83].

Fikri üretimin, insanlık tarihi ile koşut yaşadığı ve geliştiğini söylemek yanlış olmaz. Muhtemeldir ki ilk fikir ve sanat eserleri ilkel çağ ressamlarının mağara duvarlarına kazınan resimleriydi[84]. M.Ö. III. binyıldan itibaren yazının bulunmasıyla birlikte kalıcı eserler ortaya konulmuş, bunlar tahtadan taşa, kil tabletlere, hayvan derilerine işlenmiştir. Mevcut kütüphaneler genellikle, sayıları sınırlı özel koleksiyonlardan oluşuyordu. Bu kütüphanelerde, az türden belli sayıda eser muhafaza ediliyordu. Bu eserler, Babil uygarlığında kil tabletler, Mısır tapınak kütüphanelerinde ise sicil ve resmi kayıtlardan oluşmaktaydı. Dolayısıyla telif haklarının korunmasıyla ilgili bir ihtiyaç söz konusu değildi[85]. Benzer durum güzel sanatlar içinde geçerliydi. Eskiçağda güzel sanatlar ile ilgili birçok eser verilmiştir ki bir kısmı günümüze değin muhafaza edilmiştir. Fakat Mısır'da heykeltıraşlar, ressamlar, mobilya üreticileri, çömlekçiler hatta mezar kabartma tasarımcıları vardı. Bunlar hiyerarşik bir düzen içinde zanaatkâr sınıfı gibi görülmekteydi. Hanedana ya da tapınağa bağlı atölyeler şeklinde yapılandırılmışlardı. Ustaların çırakları olduğu gibi belirli bir iş bölümü de mevcuttu. Tasarımcılar tarafından belirlenen eserlerin, ana hatlarını teknik ressamlar çizerler, heykeltıraşlar kabartmaları oyarlar nihayet ressamlar da son halini verirlerdi[86]. Kısacası oluşturulan eserlerin önemli bir kısmı belirli bir iş bölümü dâhilinde, anonim olarak

---

[82] Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 79.
[83] Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 80.
[84] Güneş, *Uygulamada Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008, s. 24.
[85] Mehmet Yüksel, "Fikri Mülkiyet Haklarının Tarihsel Temelleri", *Yıllık 1997-1998*, (Editör: Asker Kartarı), Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, Ankara 1998, s. 202.
[86] The Art of Ancient Egypt, A Resource For Educators. http://resources.metmuseum.org/resources/metpublications/pdf/The_Art_of_Ancient_Egypt_A_Resource_for_Educators.pdf

nitelendirilebilecek eserlerdi. Yapılış sebepleri genellikle ruhani bir amaç doğrultusundaydı.

Eski Yunan'da hikâyelerin, destanların ve şiirlerin nesilden nesile sözlü olarak aktarılması söz konusuydu. Yunan şiiri, bugün adları bilinmeyen kimselerin kendi kişisel katkıları ile geliştirilmiş ve nakledilmiştir. Eserler, çoğunlukla anonim bir karakter taşımaktaydı bu bağlamda eser sahiplerinin statüleri hukuksal bakımdan düzenlemeye imkân vermiyordu[87].

Eski Yunan'da edebi eserlerin yanında, sanat eserleri konusunda da benzer bir durum söz konusuydu. Eski Yunan sanatı, ağırlıklı olarak dini bir nitelik taşımaktaydı. Bu nedenle en çok karşılaşılan eserler de tapınaklardı. Heykeller tanrıları sembolize etmekte olup, sanat faaliyetleri kolektif bir çalışmanın ürünü olmaktaydı. M.Ö. V. yüzyıldan önce heykeltıraşı belli olan heykeller ya da yazarı belli olan şiirler pek azdı. Dolayısıyla, eserlerin müelliflerinin belli olmaması fikri mülkiyet haklarının gelişebilmesi için henüz yeterli şartların oluşmadığını göstermektedir[88]. Buna karşın bazı sahalarda sanatçıların eserlerini korumak adına bazı imtiyazların verildiği bilinmektedir. Yunan kolonisi olan Sybaris'te M.Ö. V. yüzyılda aşçıların yeni lezzetler ortaya çıkarmak konusunda gösterdikleri çabayı ödüllendirmek için bir yıllık imtiyazlar verilirdi[89].

Genel olarak Roma'da da Doğu dünyasındaki gibi yazarlar, ressamlar ve heykeltıraşlar zengin hâmilerden maddi yardım, destek ve fonu hükümetler tarafından finanse edilen kent projelerinde çalışmışlardır. Dolayısıyla yazarların ve ressamların eserlerinin kopyalarını çoğaltma yoluyla maddi bir kazanç elde etmeye çalışması gerekmiyordu[90].

Bununla birlikte sayıları çok az olsa da sanatsal korumanın ve taklitçiliğin eleştirilmesine dair bazı örnekler mevcuttur. Bu örnekler fikri mülkiyet ya da telif haklarının hukuksal korumasından ziyade taklitçiliğin toplumda hoş karşılanmadığını,

---

[87] Yüksel, "Fikri Mülkiyet Haklarının Tarihsel Temelleri", s. 202.
[88] Yüksel, "Fikri Mülkiyet Haklarının Tarihsel Temelleri", s. 202.
[89] Adam Moore, "Intellectual Property", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), s.1. URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/intellectual-property/>.
[90] Russ Ver Steeg, "The Roman Law of Copyright", *Maryland Law Review,* 10.19.2012, V. 59. İsuue 2, s. 530. http://digitalcommons.law.umaryland.edu/mlr

sanatçının orijinal eserinin bir takdir gördüğünün örnekleridir. Bir örnekte Vitruvius (M.Ö. 257 – 180) döneminde, İskenderiye'de yapılan bir edebi yarışma sırasında yaşanmıştır. Yarışmada hakem olarak görev yapan Vitruvius, sahte şairleri ifşa etmiştir. Bu sahte şairler başkalarının sözlerini ve ifadelerini çalmak suçundan yargılanmış, suçlu bulunmuş ve gözden düşmüşlerdir[91]. Benzer örnekler Roma'da M.Ö. I. yüzyılda yaşanmıştır. Fikri mülkiyeti koruyan hiçbir Roma yasası olmamakla birlikte, Romalı hukukçular fikri bir eserle ilişkili farklı mülkiyet çıkarlarını ve bu tür mülkiyetlerin nasıl bir düzenlemeye tabi tutulabileceğini tartışmışlardır. Bunun yanında Romalı vecizci Martial edebi korsanlığa referansta bulunur. Bu örnekte, Fidentinus'un kaynak belirtmeden Martial'in eserlerinden alıntı yaptığı tespit edilmiştir[92]. Romalı bir halk ozanı olan Martial, bir hicviyesinde şiirlerinin kendi ağzından çıkmasıyla, kelimelerin azat edilmiş kölelere benzediklerini, bunları kendi şiiriymiş gibi sunan Fidentinus'un bir "plagiarius" yani azat edilen köleleri kaçıran korsan olduğunu söylemektedir[93].

M.S. 300 civarında Romalı kitap satıcılarının parşömen kitap yapımında, esasen bildiğimizi ciltli kitap niteliğinde olan kodeks[94] biçimine geçmiş olmaları önemlidir. Tüccarların hesap defterlerinden uyarlanan bu yeni biçim şüphesiz kitap kopyalamanın kolaylaşmasının önünü açtı ve okuyucular için daha kolay taşınabilir, kullanıcı dostu bir araçla sonuçlanmış oldu[95].

Romalıları telif haklarının oluşumunda önemli kılan nokta, onların bir telif hakkı oluşturmamış olmalarına karşın, telif hakkının temelini teşkil eden gayri maddi kişisel mülkiyetin temel bileşenlerine öncülük etmeleridir. Romalıların "res" (şey, mülkiyet) kavramı ekonomik değere sahip her şeyi kapsıyordu[96]. Res teriminin fiziki şeyleri (res corporales) ifade ettiğinden şüphe yoktur. Fakat Roma hukuku soyut mülkiyetin (res

---

[91] Bruce Bugbee, *Genesis of American Patent and Copyrght Law,* 1967, Aktaran; Adam Moore, "Intellectual Property", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), s. 1. URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/intellectual-property/>.

[92] Adam Moore, "Intellectual Property", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy,* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), s. 1, URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/intellectual-property/>.

[93] Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 80. Günümüzde eser hırsızlığı için kullanılan intihal kelimesinin batı dillerindeki karşılıkları olan plajiyat, plagiat, plagiary gibi kelimeler plagiarus kelimesinden gelmektedir. Ünal Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, Arıkan Yayınları, İstanbul 2005, s. 80.

[94] Dikişli el yazması kitap.

[95] Ver Steeg, "The Roman Law of Copyright", s. 531,

[96] Ver Steeg, "The Roman Law of Copyright", s. 531.

incorporales) varlığını kabul etmiştir. Bunun yanında Romalılar teknik bağlamda soyut şeylerin mülkiyetinin somut şeylerinki gibi olamayacağını da kabul etmişlerdir[97].

Roma hukukunun kabul ettiği ilk gayri maddi mülkiyet arazi irtifak hakları olmuştur[98]. Roma hukuku toprakla bağlantılı irtifak haklarına ek olarak, gayrı menkullere bağlı olmayan kişisel hakları da tanıdı. Örneğin *operae servorum,* bir üçüncü tarafa bir başkasının kölesinin hizmetlerinden yararlanma hakkı verilmesine dair bir tür kişisel haktı. Bu bakımdan telif hakkı, gayri maddi mülkiyet olarak bazı yönlerden toprak irtifakına benziyordu. Telif hakkı doğrudan doğruya toprağa bağlı olmamakla birlikte, bir şekilde maddi bir nesneyle bağlantılıydı. Çünkü telif hakkının olabilmesi için bir eserin herhangi maddi bir ifade aracıyla somutlaştırılması gerekliydi[99].

İşte bu somutlaşma meselesi Roma hukukunda en fazla tartışılan konulardan biri olmuştur. Günümüzde edebi ya da ilmi bir eser, bir kitap, kaset ya da farklı şekillerde somutlaşabilir. Fakat korunan şey fiziksel araç değil, o araç vasıtasıyla erişilen eserin kendisidir. Roma hukukunda ilginç tartışmalardan biri bu ayrım ile ilgiliydi. Şöyle ki bir şair, sahibinden habersiz olarak bir parşömene bir şiir yazıyor veya bir ressam başkasının tuvaline bir resim çiziyor ya da bir şahıs başkasının bronzundan heykel yapıyor. Romalı hukukçuların birbiriyle çelişkiye düştüğü konu bu ayrımın yapılamamasıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki görsel sanat ile yazılı esere farklı muamele yapılmaktaydı. Eğer bir yazar başkasını parşömenine bir yazı yazmışsa, Roma hukukuna göre parşömenin sahibi yazının da sahibi oluyordu. Bunun aksine, bir ressamın başkasının tuvaline resim yapması durumunda ressam, hem tuvalin hem de resmin sahibi kabul ediliyordu. Heykelde ise durum daha karmaşıktı, süreç içinde gelişen Sabinian ekolünde heykelinin mülkiyetini sahibine, Proculian ekolünde ise yeni eseri meydana getirene ve eğer değiştirilen malzemenin geri eski haline dönüştürülmesi mümkün ise malzeme sahibine, değil ise eseri meydana getirene veriyordu[100]. Bu bakımdan Roma hukukunda gayrı maddi mülkiyet kabul edilmekle birlikte telif hakkı

---

[97] Erden Kuntalp, "Bağımsız ve Sürekli Sınırlı Aynî Hakların Özellikle Üst Hakkının Taşınmaz Olarak İşlem Görmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* Yıl. 1991, S. 4. s. 528.

[98] Roma hukukunun kabul ettiği gayri maddi mülkiyet hakları; iter: bir başkasının arazisi üzerinden geçme hakkı, actus: hayvanlarını bir başkasının arazisinden geçirme hakkı, via: bir başkasının arazisi üzerinden geçen bir yola sahip olma hakkı ve aquaedectus: bir başkasının arazisi üzerinden su çekme hakkı. Russ Ver Steeg, "The Roman Law of Copyright" s. 532.

[99] Ver Steeg, "The Roman Law of Copyright", s. 532.

[100] Ver Steeg, "The Roman Law of Copyright", s. 536 - 537.

bağlamında henüz somut-soyut varlık ve edebi-ilmi değer noktasında bir sonuca ulaşılamadığı görülmektedir.

Matbaanın icadından önce Doğu toplumlarında olduğu gibi Avrupa'da da taklidi küçümseme ile yazar ve sanatçılara yapılan teşvikleri bir kenara bırakırsak, telif haklarından, en azından modern anlamda bahsedemeyiz. Yayınlanmış eserlerle ilgili edebi mülkiyet hakları, matbaanın gelmesiyle birlikte yayıncılığın (aynı zamanda intihalin) avantajlarının her zamankinden çok daha yüksek bir seviyeye ulaştığı XV. yüzyıla kadar Avrupa'da yasa koruması altına alınmamıştır. Yeni matbaa teknolojisi, ana kopyanın maliyeti ile sonraki kopyaların birim maliyeti arasındaki farkı ciddi ölçüde arttırmak suretiyle kopyalama işinin ekonomisini tamamen değiştirdi. Bu bakımdan telif hakkı yasası ile ilgili ilk düzenlemelerde yazarın ekonomisinden çok, yayıncının ekonomisi tarafından şekillendi[101]. Böylelikle ulusal telif haklarının oluşmaya başladığı süreçten önce matbaa sahiplerinin yani yayıncıların oluşturduğu *"imtiyazlar dönemi"* başlamıştır ki bu dönemde de yazarın eserinin yani fikrinin korunması değil, yayıncıların ekonomik çıkarlarının korunması göz önünde tutulmuştur.

1460'ların ortalarında matbaa Roma ve Venedik'e gelmişti ve Venedik kabinesinin, senatosunun ve diğer bazı devlet kurumlarının 1469-1517 yılları arasında kitaplarla ve basımla ilgili bir dizi imtiyaz çıkarmasıyla birlikte Venedik, İtalyan matbaacılığının öncüsü durumuna yükseldi. Bu imtiyazlar ithalat haklarını kapsıyordu ve ilki 1469'da Alman matbaacı Speyer'li Johan'a verildi. Venedik Kabinesi'nin temel amacı bu zanaatın yerleşik hale gelmesiydi. Beş yıl gibi kısa bir süreyi kapsayan bu imtiyaz, şehirdeki tüm basım işlerini yapma konusunda münhasır hakkı tanımıştır. Bu imtiyazı kısa süre sonra, belirli bir süre zarfında belirli bir kitap sınıfının bütününü basmaya ve satmaya yönelik münhasır lisanslar şeklindeki tekeller, yurtdışında basılmış kitapların ithaline koyulan yasaklamalar, matbaacılığın ve tipografinin geliştirilmesine yönelik beratlar izlemiştir. Yazarın hakkı meselesi ise büyük ölçüde yok sayılmıştır zira basılan veya talep gören kitapların çoğu İncil veya kamu malı sayılan ve yazarları bilinse dahi çoktan ölmüş olan eserlere yönelikti[102]. Venedik, ileride değineceğimiz

---

[101] Paul A. David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions and The Panda's Thumb: Patents, Copyrights and Trade Secret in Economic Theory and History", *The Global Dimensions of Intellectual Property Rights in Science and Technology*, (Ed. Mitchel B. Wallerstein, Mary Ellen Mogee, Roberta A. Schoen), Washington 1993, s. 51.

[102] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions …" , s. 51.

patent alanında da en eski icat patentlerini veren devletti. Matbaanın icadından sonra uyguladığı politika ile içeride, matbaacılığı kısa sürede geliştirmiş, koyduğu ithalat yasakları ile ki Avrupa'nın geri kalanında da basılan kitapların büyük kısmı dini kitaplardı, verdiği imtiyazları rekabetten korumuştur. Böylelikle ulusal yayıncılıkta tekelci bir yapı oluşturmuştur. Bu mekanizma diğer Avrupa devletleri tarafından da örnek alınacaktır.

XV. yüzyılın sonlarına doğru Venedik'te, modern telif haklarının kökenini oluşturabilecek bazı imtiyazlar verildi. 1486'da Cumhuriyet'in tarihçisine, eserinin yayını konusunda münhasır kontrol hakkı verildi. 1493'te ise Venedik Kabinesi, Daniele Barbari adlı birine, ölmüş kardeşinin yazdığı bir kitabın yayınıyla ilgili on yıllık mülkiyet hakkı verdi. Buna karşın yine de başkalarının yazdığı eserler için editör ve yayıncılara verilen telif hakları daha yaygındı. Bunlar esasında imtiyaz sahibinin izni olmadan eserin yayınlamasını yasaklayan küçük tekellerdi. Kısa bir süre sonra yayıncılar ya kendileri yayınlamak için ya da yayın hakkını gelecekte başka yayıncılara satmak ümidiyle, tanınmış eserleri kendilerine rezerve etmek için devlete hücum etmeye başladılar. Bu durum sahipsiz eserlerde bir kıtlık yarattı ve 1517'de senato, yeni ve önceden basılmamış eserlerle ilgili bu türden telif hakkı imtiyazlarının tümünü geçersiz ilan etti[103].

Venedik'te imtiyaz hakkı verilen eserlerin izinsiz basımlarının devam etmesi, süreci bir adım öteye götürmüştür. 1544-45'te Onlu Konsey tarafından yayınlanan yasaya göre, yazarın veya en yakın mirasçısının yazılı izni, Padua Üniversitesi komisyon üyelerine teslim edilmedikçe herhangi bir eserin basılması yasaklanmıştır. Venedik'te tüm yayıncıların ve kitap satıcılarının bağlanmak durumunda olduğu bir lonca teşkilatının kurulmasını emreden konsey kararı ile birlikte, birkaç yıl içinde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenlemede kilisenin kendi doktrinine ters düşen eserlerin yayınlanmasını engellemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Yani bu düzenleme yazarların haklarını düzenlemekten ziyade bir iletişim aracı olarak dizginlenemeyen yayıncılığın sansürlenmesi amacı güdülmüştür[104].

---

[103] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions …", s. 51-52.
[104] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions …", s. 52.

Venedik'tekine benzer süreç, sansür hükümleri olmadan Hollanda ve Almanya'da da gelişti. Hollanda'da korsan yayınları kapsayan yıkıcı rekabet, Felemenk matbaacılar arasında gayri resmi bir müdahalesizlik sistemi geliştirdi. Alman yayıncılar arasında da loncalar ve özellikle Frankfurt ve Leipzig kitap fuarları aracılığı ile benzer düzenlemeler gelişti. Otuz yıl savaşları ile Alman kitap ticaretinin düzeni bozulurken, Hollanda, Avrupa'nın yayıncılık endüstrisinin liderliğini hızlı bir şekilde ele geçirdi[105]. Bu durumun başlıca sebepleri arasında, hiç kuşkusuz Hollanda'nın Avrupa'nın geri kalanına göre nispeten özgür atmosferinin yanında Akdeniz ticaretinin ve kentlerinin önemlerinin azalarak sömürge ticaretinin yeni ekonomik merkezleri olarak ortaya çıkan Felemenk limanlarının etkisi de göz ardı edilemez. Gelişen ekonomi ile fikri atmosfer Hollanda'nın bankacılık sektörü gibi yayın sektöründe de hızlı yükselişine neden olmuştur. Hollanda'nın bu yükselişine rağmen ne yerli ne de yabancı yazarların haklarının korunmasına yönelik bir koruma vardı. Elbette o çağda tüm Avrupa'da ithal edilen kitaplar, kitapçılar ve resimli materyaller bunların yaratıcılarına bir tazminat ödenmeksizin çoğaltılmaya ve satılmaya tabiydiler. Hatta korsanlık konusunda dünya çapında ün salan aileler vardı. İspanyol Yahudi ailesinden olup Hollanda'ya göç eden Elzevir ailesi kitap korsanlığını bir iş sektörü haline getirmişti[106].

İngiltere'de yapılan bazı düzenlemeler modern telif haklarının gelişimi bakımından önemlidir. Matbaa Londra'ya 1476'da William Caxton tarafından getirilmiştir. Matbaadan önce İngiltere'de kitapları "stationer"lar basıyordu. Kitapları elle kopyalıyorlar, resimlendiriyorlar, ciltliyorlar ve satıyorlardı. 1403'ten itibaren bu yayıncılar lonca etrafında örgütlenmişlerdir. Matbaanın ülkeye gelmesinden sonra bu yeni sistem yayıncılar tarafından kısa sürede benimsendi ve bu yeni endüstri vaka vaka kraliyet tarafından düzenlendi. Yayıncılara bir eser ya da eser sınıfını kapsayacak şekilde hak ve tekeller verildi. Oxford ve Cambridge Üniversitelerinin İncil'in resmi versiyonunu basmak için sahip oldukları Litterae patents (açık mektuplar) bunlara bir örnektir[107].

1557'de Kral Philip ve Kraliçe Mary yayıncılara bir kraliyet imtiyazı verdi. Bu imtiyazın temel amacı; insanlara manevi huzur veren fakat aynı zamanda huzurunu

---

[105] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions …", s. 52.
[106] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions …", s. 52.
[107] Julien Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide to Copyright in the 21st Century*, Vancover 2009, s. 2.

ciddi bir şekilde tehlikeye atan çeşitli kitap ve kitapçılara karşı sadık tebaalarını korumaktı. Bu imtiyaz bir "Stationers Company" kurdu ve ona Londra'daki basım işlerinde bir tekel bahşetti. Yayıncılar, yayınladıkları kitapların kopyalarını bu kuruma tescil ettirmek zorundalardı. Bu kraliyet imtiyazı ile birlikte yayıncılar güçlendi. 1662'de II. Charles zamanında Parlamento Lisans Yasası çıktı. Bu yasa ile bir yayıncı eserini Stationers Company'ye tescil ettirdiğinde, başka hiçbir yayıncının o eseri yayınlama izni olmayacaktı[108].

İngiltere'de yapılan bu düzenlemeler de Venedik'tekinin benzeri olarak yazara değil yayıncıya imtiyaz verilmesi, yazarları adeta yayıncıların iyi niyetine mahkûm ediyordu.

İngiltere'deki yayıncı merkezli düzenlemeler yavaş yavaş yazarların tepkisini çekmeye başladı. Ünlü düşünür John Locke, 1662 yasasının ticaret, özgürlük ve mülkiyet gibi üç temel hakka darbe vurduğunu belirtmiştir[109]. Locke'a göre yayıncılar, Lisans Yasası'nın kendilerine verdiği imtiyazları suiistimal etmekte ve okuyan insanlara ve eğitmenlere iyi bir hizmet vermiyorlardı[110]. Bazı yayıncılar klasik eserlerin hatalarla dolu versiyonlarını satıyorlardı ve başka yayıncıların daha iyi baskıları yapmalarını engellemek için bu eserleri daimi olarak yayınlama haklarını kullanıyorlardı. Kesin neden ne olursa olsun 1679'da Lisans Yasası sona erdirildi ve İngiliz yasa koyucuları 1710 Anne Yasası'nı yürürlüğe koyana kadar İngiltere'de yayıncılık gerçek anlamda bir yasal düzenlemeye tabi olmadı[111].

1710 tarihli Anne Yasası[112] telif hakkı olarak bir taviz niteliği taşıyordu. Yazarlara on dört yıl boyunca münhasır haklar veriyordu. İlk on dört yılın sonunda eğer yazar hayatta ise bu haklar aynı yazara bir on dört yıl için daha tanınıyordu.

---

[108] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide …,* s. 2 – 3.
[109] Marinos Papadopulos; Alexandra Kaponi, "Public Domain Vigor in Copyright Based on John Locke" *International Conferance on Information Law 2011 Values and Freedoms in Modern Information Law and Ethics,* 2011, Thessaloniki, Greece, s. 10.
[110] John Locke, yazara bir eseri yalnızca sınırlı bir süre boyunca yayınlama konusunda münhasır bir hak verilmesini savunuyordu ki, bu sınırlama Locke'un yazar haklarını bir mülkiyet türü olarak görüp görmediği konusunda soru işareti oluşturmaktadır. Çağdaşı ve aynı zamanda Robinson Crusoe'nin yazarı olan gazeteci Daniel Defoe ise yazarın kendi yazıları üzerindeki mülkiyet hakkı dediği şeyin yasa tarafından tanınması gerektiğini savunuyordu. Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide to Copyright in the 21st Century,* s. 4.
[111] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide…*, s. 3 – 4.
[112] Statute of Anne, yasa 1702–1714 yılları arasında hüküm süren Büyük Britanya kraliçesi Anne döneminde çıktığından, Anne Yasası olarak anılmıştır.

Yayıncıların bir tekel hakkı yoktu. Fakat yazarlar haklarını, eserlerini Stationers Company'nin tescil defterine kaydettirmek şartıyla kullanabiliyorlardı. Anne Yasası, Yunanca, Latince veya başka bir yabancı dilde olmak koşuluyla basılmış kitapların ithaline olanak veriyordu ve yasa kitapların makul fiyatlarla okuyucuya ulaşmasına yönelik bir prosedür de içeriyordu. Yasa ilk etapta üzerinde çok fazla düşünülmeden yürürlüğe konulmuştu. Bu nedenle bazı hükümlerinin anlamının kesinleşmesi yıllar aldı. Özellikle yayıncıların ayrıcalıklarını kaybetmesi, bu endüstridekilerin ikna edilmesi için çaba sarf edilmesini gerektirdi. Yasanın belki yayınlanma tarihi göz önünde bulundurulduğunda maruz görülebilecek bir diğer eksiği de telif hakkından kastedilen şeyi ifade etmek için bir kavram oluşturamamasıydı. Yasada genelde "copys" ifadesi kullanılmıştır. Copyright ifadesi ise ilk kez 1735'te Lordlar Kamarası'nda kullanılmıştır[113].

Anne Yasası, yayıncılara tekellerini geri vermediği gibi yayıncılık endüstrisinin çalışma biçiminde de büyük bir değişiklik ortaya çıkarmadı. Yazarlar, bir kitabı başarılı şekilde yayınlamak için, basılan kitabın çoğaltılmasına sermaye yatırımı yapmak durumundaydı. Dolayısıyla yazarlar bu yasa ile elde ettikleri telif hakkını bir yayıncıya ya da yayıncı grubuna satmak durumunda kalıyorlardı. Fakat yasa yayıncılarla pazarlık konusunda yazarların elini güçlendirmiş ve ünlü yazarlar için olumlu olmuştur. Tanınmayan ya da daha az kurnaz yazarların koşullarında ise çok fazla bir değişikliğe neden olmamıştır[114].

Anne Yasası yalnızca edebi eserler için geçerliydi. Ressam William Hogarth yayıncıların kendi izni olmadan onun gravürlerini satmasından dolayı giriştiği mücadele sonucunda 1734'te Gravürcülerin Telif Hakkı Yasası olarak bilinen kanunun İngiliz Parlamentosundan geçmesini sağladı. Böylelikle telif hakkı, edebi ve sanatsal eserleri için geçerli olarak görülmeye başlandı. O zamandan beri telif haklarının kapsamına giren eser sayısı artmaya başladı[115].

---

[113] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide …,* s. 4.
[114] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide …,* s. 5
[115] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide …,* s. 5.

1842 tarihli Telif Hakkı Değişiklik Yasası, XIX. yüzyılda İngiliz telif haklarının en önemli mevzuatı oldu. 1847'de ise sömürgeler için telif hakkını[116] düzenleyen yasa ile telif hakları tüm krallıkta yaygınlaştı. Ek bazı yasalar ile heykel ve fotoğraf gibi eserler de telif hakları kapsamına alındı. 1886 Bern Konvansiyonu'nu takiben, İngiltere'de telif haklarının uluslararası düzeyde uyumunu sağlamak için bir yasa daha çıkartıldı. İngiltere'de telif hakkının tam olarak düzenlenmesi ancak 1911 tarihli Telif Hakkı Yasası ile mümkün olabilmiştir. Emperyal Telif Hakkı Yasası olarak bilinen bu düzenleme, İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinin çoğunun ilk telif hakları yasalarına model oluşturmuştur[117].

Osmanlı Devleti'nin de telif hakları düzenlemelerine model olarak benimsediği Fransa'da ise telif haklarının gelişimi İngiltere örneğinden farklılık gösterir. Başlangıçta kraliyet imtiyazlarının yayıncıları düzenleme altına alma biçimi İngilizlerinkine benziyordu. Fakat Fransa yasaları İngiliz yasalarıyla karşılaştırıldığında, Fransa'da yazarın yaratıcı katkısına daha fazla değer verildiği görülür. Örneğin 1777'de devlet şûrası bir yayıncının yayınladığı eser üzerindeki haklarına bir süre sınırı koydu. Aynı kararda, yazarın yayıncıya devretmediği tüm hakların yazarın ömrü boyunca sahip olabileceği ve yazarın haklarını miras alanların ömürleri boyunca da kullanabileceği yer almaktaydı[118].

Fransa'da devrim sonrasında özellikli fikri haklar konusunda önemli gelişmeler olmuştur. 1791'de tiyatro eserlerinin korunması sağlanırken[119], 1793 yılında kanunlarla da eser sahiplerine tekel niteliği taşıyan mutlak mülkiyet hakkı verilmiştir[120]. Kanuna göre eser, sahibinin hayatı boyunca koruma altına alınmış ve eser ancak müellifinin

---

[116] İngiliz sömürgelerindeki telif haklarının gelişimi için Bkz. Michael D. Birnhack, *Colonial Copyright, Intellectual Property in Mandate Palastine*, Oxford University Press, 2012.
[117] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide …,* s. 6.
[118] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide …,* s. 7.
[119] Tiyatro müelliflerinin eserlerini oynatma hakkı (Mevki'i temaşaya vaz hakkı) bu tarihte kabul edilmiştir. Kanunun üçüncü maddesinde; *"bir hayat olan müellifinin asarı bütün Fransa arazisi üzerinde, umuma küşada hiçbir tiyatroda müellifinin rıza-yı sarih ve tahririsi istihsal edilmedikçe mevki'i temaşaya vaz' olunamayacağı ve aksi takdirde temaşa hasılatının müellifin menfaatine olarak kâmilen müsadere olunacağı"* beyan edilmiştir. *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, (Seyid Hikmet Bey tarafından düzenlenmiş, telif ve tercüme heyetinin 24 Kânunuevvel 1338 (24 Aralık 1922) tarihli içtimaında kıraat edilen rapordur), Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1339, s. 8.
[120] 19 Temmuz 1793 tarihli kanunun birinci maddesinde "*her nevi muharreratın müellif ve muharrerleri ve musiki bestekârları, ressamlar eserlerini cumhuriyet arazisi üzerinde bey' etmek ve ettirmek, tevzi' eylemek ve bu asar üzerindeki hakk-ı temellüklerini kısmen veya tamamen ahire ferağ etmek hakkına, bütün müddet-i hayatlarınca devam etmek üzere münhasıran malik olacaktır"* denilmektedir. 1793 kanunu müellife bu şekilde hayatı boyunca bir imtiyaz verirken, eseri başkasına satma hakkını da vermiştir. Seyit Hikmet Bey, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, s. 7.

ölümünden on yıl sonra kamu malı olarak sayılmıştır[121]. Bu kanunlardan sonra Fransa'da 1803, 1810, 1854 ve 1866 tarihli kanunlar çıkarılarak, eser sahibinin hakları genişletilmiştir[122], 1866 yılında çıkarılan kanunda eserin korunma süresi, müellifinin vefatından sonraki elli seneyi kapsayacak şekilde düzenlenmiştir[123].

Fransız telif hakkı anlayışı maddi hakları ile manevi hakları birbirinden ayırması bakımından Anglo-Amerikan telif hakları anlayışından farklıdır. Maddi haklar yazarın eserinden ya eserini ya da kullanma hakkını satarak kazanç sağlamasına imkân tanır. Fransızların telif hakkına yaklaşımı ve maddi haklar ile manevi hakları ayırmaları, Napolyon Savaşları sürecinde Avrupa kıtasındaki diğer ülkelere de yayıldı. Fransız yaklaşımı şu anda bir zamanlar Fransız sömürge imparatorluğunun bir parçası olan ülkelerde[124] ve bizim gibi bu yaklaşımı örnek alan ülkelerin telif haklarının temelini oluşturur.

Almanya'da matbaanın icadından sonra Leipzig, Frankfurt gibi şehirler kitap basımında önemli merkezler olmuşlardır. Matbaacılar aldıkları kısa süreli imtiyazlar ile kitap basımını yürütmüşlerdir. Napolyon savaşlarının bir sonucu olarak Fransız telif doktrini de Alman şehirlerini etkilemiş, bazı Alman devletleri bilim eserlerinin mülkiyetinin korunmasına dair kanunlar çıkarmışlardır. 1837 yılında Prusya bu devletlere katıldı. Kuzey Alman Federasyonu'nun ısrarları ile 1868'de çıkarılan Alman Telif Kanunu 1871'de tüm Almanya'da kabul gördü. 1901 ve 1907 yıllarında Alman Telif Kanunu, güzel sanatlar, fotoğraf, müzik eserlerini de kapsayacak şekilde genişletildi[125].

1.4.1.2.3. Telif Haklarının Uluslararası Düzeyde Tanınması

Telif hakları ile ilgili ulusal çapta yapılan düzenlemeler, yazarların, eserlerinin yabancı ülkelerdeki yayıncılar tarafından basılıp satılmasına karşı koruyamamıştır.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren uluslararası hırsızlık niteliğindeki bu durum başta yazarlar olmak üzere, kendi yazarlarının haklarını korumak isteyen devletler tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Bu sorun ilk kez Anne Yasası kapsamında

---

[121] Yazıcıoğlu, *Fikri Mülkiyet Hukukundan Kaynaklanan Suçlar,* s. 22.
[122] Yazıcıoğlu, *Fikri Mülkiyet Hukukundan Kaynaklanan Suçlar,* s. 22.
[123] Seyit Hikmet Bey *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, s. 7.
[124] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide …* s. 8.
[125] http://www.bpb.de/gesellschaft/medien/urheberrecht/63369/geschichte-des-urheberrechts?p=all

olmayan İrlandalı yayıncıların, İngiliz ve İskoç yazarların eserlerini basmaya, satmaya ve ucuz tekrar baskılarını ihraç etmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. 1800'lerde ünlü yazar Charles Dickens, eserlerinin kendisinden izin alınmaksızın Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiliz kolonilerinde yayınlanmasına itiraz etti ve ucuz yabancı baskılar sorununa dikkat çekti. Daha sonra Mark Twain, eserlerinin yine izin alınmaksızın Kanada'da yayınlanmasına itiraz etti. Bu gelimelerin ardından ulusal hükümetler mütekabiliyet esasına göre bu sorunu ele almaya başladılar.[126] Hatta Fransa, 1852'de Fransa dışında, fikir ve sanat eserlerinin hiçbir korumaya tabi olmadığı devletleri dahi kapsamak üzere, yayınlanan her matbu eseri[127] Fransa'da Fransız eserlerine bahşedilen kanuni himayeden yararlandırmaya başladı. Bu karar pratikte hiçbir netice vermemekle birlikte, bu konu ile ilgilenenler için kendi hükümetlerini ikna etmede bir örnek teşkil etti[128].

Dönem itibariyle eserlerinin izinsiz olarak yayınlanmasından en fazla zararı gören yazarlar muhtemelen İngiliz ve Fransız yazarlar olmalıdır. Nitekim yazarları korumaya yönelik uluslararası bir çözüm sağlama hareketine öncülük eden kişi, Fransız yazar ve siyasi eylemci olan Victor Hugo'ydu. 1878'de yazarların ve ressamların haklarının korunmasına yönelik bir organizasyon olarak *Association Littéraire et Artistique Internationale* (ALAI)[129] derneğini kurdu. Hugo derneğin başkanıydı ve derneğin ilk üyeleri arasında Fyodor Dostoyevsky ve Leo Tolstoy gibi önemli uluslararası yazarlar bulunuyordu. Ayrıca yazar kimliği genelde arka planda kalmış olan ve iki kez Britanya başbakanlığı yapan Benjamin Disraeli de derneğin bir üyesiydi[130].

Telif haklarının uluslararası korumaya mazhar olması yönünde gerek devletlerin gerekse Victor Hugo'nun kurduğu dernek gibi sivil yapıların gösterdiği çaba sonucunda Bern'de bir dizi konferans toplanmıştır. 8 Eylül 1884'te on dört devletin katılımıyla

---

[126] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide …,* s. 8.

[127] 1852 Kararnamesinden önce Fransa'da basılan eserlerin tamamı, yazarının tabiiyeti dikkate alınmaksızın Fransa'da himaye altına alınıyordu. Buna karşın yabancı ülkelerde basılan eserler, müellifleri Fransız olsa bile himaye dışında tutuluyor ve yabancı eser addediliyordu. 1852 Kararnamesi ile yabancı bir ülkede basılan bir eserin Fransa'da taklit edilerek basılması suç olarak kabul edildi. Fakat burada önemli bir nokta vardır ki o da yabancı bir eserin Fransa'da himaye edilebilmesi için o eserin kendi ülkesinde de himaye edilme zorunluğu bulunmasıydı. Seyit Hikmet, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, s. 10 – 12.

[128] Ernst Hirsch, "Bern Sözleşmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* , C. 7. S. 1 – 2, 1950, s. 134.

[129] Osmanlı literatüründe "Beynelmilel Cemiyet-i Edebiyye ve Fenniyye" olarak geçmektedir. Seyit Hikmet, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, s. 15.

[130] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide …*, s. 8.

toplanan ilk konferansta bir layiha hazırlandı fakat bazı devletlerin görüş ayrılıkları nedeniyle bu layiha birçok düzenlemeye tabi tutuldu. 7 Eylül 1885 tarihinde yine Bern'de toplanan konferansta layihanın bazı maddeleri tadil edildi. Yapılan değişiklik ve düzenlemeler neticesinde[131] Almanya, Belçika, İspanya, Tunus, Fransa, Haiti, Büyük Britanya, İrlanda, İsviçre, İtalya ve Liberia devletleri arasında 9 Eylül 1886'da tarihinde imzalanan Bern Sözleşmesi, 5 Aralık 1887 tarihinde yürürlüğe girdi[132]. Konferansa katılan ABD ve Japonya sözleşmeyi imzalamamıştır[133].

Sözleşmenin imza edilmesindeki temel gereksinim, XIX. yüzyılda uluslararası boyutta ticari mallar gibi yayın dolaşımının da sınır tanımaması ve telif hakları konusunda ulusal kanunların evrensel nitelikteki bu meselede yetersiz kalmasıdır. Bir ülkede yayınlanan ilmi ya da edebi bir eserin kısa sürede başka dillere de çevrilerek basılması ve satışa sunulması, eser sahipleri için bir hak ihlaliydi. Bern sözleşmesi ile taraf devletler, kendi ülkelerinde bir müellife sağladıkları korumanın aynısını yabancı bir yazara da sağlayacaklardı. Mütekabiliyet esasına dayalı olan bu koruma elbette sözleşmeye taraf olmayan devletler için geçerli değildi.

Bern sözleşmesi temelde üç ilke üzerine inşa edilmişti. Bunların birincisi "milli işlem ilkesi" olarak adlandırılmıştır. Buna göre sözleşmeye üye ülkelerin birinde meydana getirilen veya bir üye ülkede ilk kez yayınlanan eserler, diğer üye ülkelerde, ülkelerin kendi vatandaşlarına sağladığı korumadan aynen yararlanacaklardı. İkinci ilke "otomatik koruma ilkesi"dir. Buna göre sözleşme ile öngörülen koruma, tescil ve tevdi gibi formaliteler olmaksızın geçerli olacaktı. Üçüncü ilke olan "bağımsız koruma ilkesi" ise sözleşmede öngörülen koruma ile ilgiliydi. Buna göre kaynak ülkedeki koruma ile sözleşmede öngörülen koruma birbirinden bağımsız bir nitelik göstermektedir[134].

Bern Sözleşmesi dünyada ilmi ve sanat eseri yayınında önde gelen ülkeler Fransa ve İngiltere'nin öncülüğünde hazırlanmıştır. Bu devletler bir nevi eser ihracatçısı durumundaydılar ve nasıl ki ticari mamullerinin yabancı ülkelerde korunması için çaba

---

[131] Seyit Hikmet, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, s. 14 – 15.
[132] İlhan Öztrak, *Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Hakların Korunması Yönünde Pozitif Hukuktaki Tarihi Gelişim*, AÜSBF Yay., Ankara 1971, s. 2.
[133] Sözleşmenin kabulünden kısa bir süre sonra Lüksemburg, Monako, Karadağ, İsveç, Norveç, Danimarka ve Japonya sözleşmeyi imzalayarak, birliğe taraf olmuşlardır. Seyit Hikmet, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, s. 15.
[134] Gökçen Türker, "Fikri Hakların Tarihsel Gelişimi", *e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Ocak 2014, S. 135, s. 15 -16.

göstermişlerse ilim ve sanat eserlerinin de benzer korumalar altına alınması yönünde adımlar atmışlardır. Gelişmekte olan ve eserleri ancak yerel bazda talep gören ülkeler ise bu sözleşmeye çok da sıcak bakmamışlardır. Çünkü eser ithalatçısı durumunda olan, ilmi bakımdan yeni bir şey ortaya koymakta zorlanan, ilmi ve sanatsal gelişimini ancak gelişmiş ülkelerin eserlerinden faydalanmakta gören ülkeler için bu sözleşme engelleyici bir durumu ortaya çıkarmıştır. Sözleşmeye taraf olmak demek, o güne kadar herhangi bir müeyyideye tabi olmadan, telif hakkı ödemeden arzu edilen eserlerin özgürce çevrilmesi, kullanılması gibi bir durumu ortadan kaldırıyordu. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkeler sözleşmeye taraf olmaya yanaşmazken, bu minvalde öncü olan devletler siyasal ilişkilerinde ellerine geçen her fırsatta bu sözleşmeyi anlaşma metinlerine eklemeye çalışmışlardır[135].

Bern Sözleşmesi yürürlüğe girdiği tarihten on sene sonra Nisan 1896'da Paris'te düzenlenen konferansta bazı değişikliklere uğrayarak kabul edildi. 1908'de ise Berlin'de *Convention de Berne Revisée* olarak anılan yeni bir düzenlemeden geçirildi. Berlin'deki konferansa Bern Sözleşmesini imzalayan devletlerin yanı sıra bu sözleşmeyi imzalamayan ve konferansa da katılmayan yirmi kadar devlet yapılan davete icabet etti. Bu davetin nedeni sözleşmeye katılmayan devletlerin hangi şartlar çerçevesinde sözleşmeyi imzalayacakları, sözleşmeye taraf olan devletlerin onlardan talepleri ve bahşedecekleri imtiyaz ile fedakârlığın derecesinin görüşülmesiydi. Böylelikle Bern Sözleşmesi'ne katılmayan devletlerin de yakın zamanda sözleşmeyi imzalamaları öngörülmüştür[136].

Berlin konferansında koruma sağlanan eser çeşidi arttırılmıştır. Buna karşın devletlerin ulusal çıkarları, himayenin derecesi noktasında görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır. Her devletin ilim ve sanattaki derecesinin farklı oluşu Berlin'deki tartışmaların ana noktasını oluşturmuştur. Son pürüzlerin ortadan kaldırılması için 1914 veya 1918'de Roma'da bir konferans yapılması kabul edilmiştir[137]. Buna karşın I.

---

[135] Japonya'da kapitülasyonların ilgası esnasında ilgili devletler Japonya'nın Bern Sözleşmesini imzalamasını şart koşmuşlardı. Bununla birlikte Japonya tercüme hakkını muhafaza etmiştir. Seyit Hikmet, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, , s. 18. Benzer durum Sevr'de de yaşanmıştır.
[136] Seyid Hikmet, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, s. 16 – 17.
[137] Seyid Hikmet, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, s. 38 – 39.

Dünya Savaşı'nın yarattığı gerginlik nedeniyle Roma'da yapılması planlanan konferansların yerine 20 Mart 1914'te Bern'de bir konferans daha yapılmıştır[138].

Güney Amerika ülkeleri fikir ve sanat eserlerini ve bu eserlerin sahiplerini korumak amacıyla 1889'da Montevideo'da toplanmışlardır. Büyük çoğunluğu aynı dili konuşan daha önemlisi aynı dilde yazan Güney Amerika ülkelerinden Arjantin, Bolivya, Paraguay, Şili, Peru ve Uruguay ile Brezilya'nın katılımıyla imzalanan Montevideo sözleşmesi, katılımcı ülkeler bakımından kıtasal bir nitelik taşımaktadır. Bu sözleşmeye ABD katılmamıştır[139].

Amerika kıtasında ilk milletlerarası düzenleme Montevideo Sözleşmesi olmakla birlikte 1910 tarihli Buenos Aires Sözleşmesi, on yedi ülkenin katılımı ve ABD'nin de iştirakiyle, günümüzde daha önemli bir belge olarak kabul edilmektedir. Sözleşme üye ülke vatandaşlarına veya o ülkelerde ikamet eden eser sahiplerine, eserleri üzerinde inhisarı (tekelci) haklar sağlamıştır[140].

1902'de Mexico City Copyright Convention, 1906'da Rio de Janeiro'da patent ve endüstriel modelleri de içine alan Copyright Convention, 1911 yılında Caracas'da Literary and Artistic Propert Agreement, 1928'de Havana'da düzenlenen ve Buenos Aires Sözleşmesini revize eden Copyright Convention ile 1946 yılında yazar hakları ile bilim ve sanat çalışmaların korunmasına yönelik Washington Copyright Convention Amerika kıtasında fikri mülkiyet haklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar içerisinde sayılabilir[141].

Evrensel bir nitelik taşıyan telif hakları ile ilgili paralel bir seyir izlediği görülen Bern Sözleşmesi ile Montevideo Sözleşmelerinin biri Avrupa devletlerinin katılımının ağırlıkta olduğu diğeri ise Amerika kıtasındaki eser ve eser sahiplerinin haklarını belirleyen bir yapıdaydı. 1952'de Unesco'nun önderliği ile bu iki telif hakkı sisteminin arasında bir köprü vazifesi görecek Evrensel Telif Hakları Sözleşmesi (Universal Copyright Convention) imzalanmıştır. Sözleşme bazı yönleriyle (Örneğin, Bern

---

[138] Bern Sözleşmesi 1928 Roma düzenlemesinden sonra 1948'de Brüksel'de, 1967'de Stockholm'de, 1971 yılında Paris'te ve son olarak 1979 yılında Brüksel'de yeniden ta'dil edilmiştir. http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283698

[139] Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 69.

[140] Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 69 – 70.

[141] United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, İnteramerica Meeting of Copyright Experts, Rio de Janeiro, 4 – Temmuz 1966. http://www.wcl.american.edu/faculty/farley/pactuf/montevideo_convention1889.pdf

Sözleşmesi elli yıllık koruma sağlarken, UCC'de yirmi beş yıllık bir koruma bulunmaktaydı) Bern Sözleşmesi'nin ulaştığı düzeyin altında kalmakla birlikte uluslararası bir koruma sağlamıştır. Bu yönü Bern'deki geniş himaye şartlarına dahil olmak istemeyen devletlerin UCC'ye katılımını kolaylaştırmıştır. Ayrıca UCC'ye üye devletler, eser sahibine, kendi ülke vatandaşlarına tanıdıklarından daha fazla koruma sağlamak zorunda değillerdi[142].

Görüldüğü gibi tarihi süreçte telif hakları matbaanın icadı ve yayılması ile tartışılmaya başlanmış ve ilk haklar imtiyaz şeklinde yayıncılara verilmiştir. İmtiyazlardan yararlananlar her zaman için yayıncılar olmuş, eser ve eser sahibine yönelik korumalar ancak XVIII. yüzyıldan itibaren gündeme gelmeye başlamıştır. XIX. yüzyılda ulusal kanunlar ile ilgili büyük gelişmeler olmuş, birçok devlet ulusal çapta eseri ve eser sahibinin haklarını koruma altına almaya başlamıştır. Fakat ilim ve edebiyatın evrensel nitelik taşıması, siyasi sınırlar içinde bir korumayı yetersiz kılmış ve yüzyıl sonunda uluslararası çapta himayeyi sağlayan sözleşmeler imzalanmaya başlanmıştır. Yaklaşık son yüz otuz yılı kapsayan süreçte birçok uluslararası sözleşme yapılmış ve bunlarla ilgili birçok düzeltme/düzenleme yapılmıştır. Ülkelerin kendi ekonomik ve kültürel durumları uluslararası sözleşmelere bakışını ve katılımını belirlemiştir. Devletlerin telif hakları kanunları arasında görülen farklılıklar ve uluslararası düzeyde anlaşmaya varmakta görülen zorluklar, devletler arasında mevcut olan rekabetten ileri gelmektedir[143]. Fakat uluslararası anlaşmaların halen düzenlemelere uğraması telif hakları meselesinin ne kadar önemli ve tartışmalı noktalar barındırdığının bir delilidir.

1.4.2. Sınai Mülkiyet Hakları

Fikri mülkiyet hakları çatısı altında yer alan sınai[144] mülkiyet hakkı, sanayide ve tarımdaki buluş ve yeniliklerin, yeni tasarımların, özgün çalışmaların ilk uygulayıcıları adına veya satıcılarının ayırt edilmesini sağlayacak işaret sahipleri adına kayıt

---

[142] Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 70.
[143] Ernst Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar*, Ankara Basımevi, Ankara 1948, s. 12.
[144] Sanata mensub ve müteallik, tabii olmayan, yapma, insan yapısı, Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, s. 833.

edilmesine ve böylece ilk uygulayıcılarının ürünü üretme ve satma hakkına belirli bir süre sahip olmalarını sağlayan gayrı maddi haktır[145].

Sınai mülkiyet hakkı, genellikle iki temel unsurdan oluşmaktadır. Bunların birincisi icatların himayesine yönelik verilen patentler ve bir ürünün kaynağını yani orijinini tanımlamak yanında hizmet veya ürünün niteliğini gösteren sembol ve kelimelerden oluşan ticari markalardır. Sanayi ve ticaretle oldukça ilintili görünen bu iki unsurun fikri mülkiyet çatısı altında yer almasının nedeni her ikisinin de bir fikri ürün neticesinde ortaya çıkmış olmasıdır[146].

Uluslararası ticaret açısından, ülkeye yabancı sermaye ve yeni teknolojinin gelebilmesi adına sınai mülkiyet hakkının korunması zorunludur. Yabancı şirket veya yatırımcılar, yatırım yapacakları ülkelerde, yasal düzenlemelerin mevcut bulunduğu ortamı tercih ederler.[147] Ülkeye gelecek yabancı sermaye ve teknolojinin yanı sıra ülkelerin öz insan kaynakları ile geliştirecekleri yeni teknolojiler veya markaların korunması, girişimciler için önemli bir motivasyon kaynağıdır.

Sınai Mülkiyet hakkı, ürünlerin üretimi, mal ve hizmetlerin ulusal ve uluslararası pazarlara sunulması, araştırma geliştirme gibi faaliyetleri, teknoloji transferi gibi meselelerin merkezinde bulunmaktadır[148]. Ülkelerin siyasi gücünün büyük oranda ekonomiye endekslendiği çağımızda, etkin bir patent sistemine sahip olmanın ve bu sistemi verimli bir biçimde kullanabilmenin, ülkelerin teknolojik gelişmelerine ve ekonomilerine ciddi katkılar sağlayabileceği görülmektedir[149].

1.4.2.1. Patent Kavramı

İnsanoğlunun yeryüzünde geçirdiği zaman tam olarak bilinmemekle birlikte bilinen anlamda modern insanın yaklaşık kırk beş bin yıldan beri var olduğu sanılmaktadır[150]. Modern insan deyimi ile kastedilen, insanın davranışlarında, otomatik içgüdülerden sıyrılarak zekâsını kullanmaya başlamasıdır. Modern insan bu haliyle,

---

[145] Türk Patent Enstitüsü, *2007 Faaliyet Raporu*, s. 9.
http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/resources/temp/BCA18E95-9314-4F3F-97E7-FE14FF669F5A.pdf
[146] Cahit Suluk, "Fikri Mülkiyet Haklarına Genel Bakış", *Hukuk Dünyası*, C. 16, S. 1/2006, s. 45-55.
[147] Ömer Camcı, *Endüstriyel Tasarım Davaları*, Ufuk Reklamcılık ve Matbaacılık, İstanbul 2000, s. 4.
[148] Vildan Kayacan, *İlaçta Patent Korumasının Etkileri ve Korunma Tedbirleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001, s. 3.
[149] Kayacan, *İlaçta Patent Korumasının Etkileri ve Korunma Tedbirleri*, s. 3.
[150] http://www.biltek.tubitak.gov.tr/merak_ettikleriniz/index.php?kategori_id=9&soru_id=115

yaşadığı ortamın kendisine sunduğu şartları değiştirmek yeteneğine sahip olmuş, basit aletler yapmaya başlamıştır. Bu alet ve araçlar ile insan, yaşadığı ortamdan yani tabiattan daha kolay yararlanma imkânını elde etmiş ve aynı zamanda onu sınırlı ölçüde kontrolü altına alabilmiştir. İnsanoğlu, zaman içinde ortaya koyduğu yeni buluşlarla tabiat ile olan mücadelesinde ve aynı ölçüde tabiattan yararlanma konusunda büyük adımlar atmıştır. İnsan, tabiatın dayattığı çeşitli unsurları önleyebilmekte, değiştirebilmekte ve işe yarar bir hale getirebilmektedir. Bütün bunlar sahip olunan teknik-kültür yani teknoloji ile mümkün olabilmektedir. Teknoloji, insanın çevresini değiştirmek için kullandığı tekniklerin tümü ya da insanın üretim faaliyetlerinde bulunmak için başvurduğu teknikler olarak açıklanabilir[151].

Teknoloji, medeniyetin nihai birikimidir. Günümüz dünyasında ülkelerin ekonomik güçleri, teknolojiyi kullanabilme gücü ile doğru orantılıdır. Teknolojiyi kullanabilmek ise öncelikle ona sahip olmayı gerektirir. Teknolojiye sahip olmanın yolu teknoloji üretimi ve teknoloji ithalidir. Her ikisinin mümkün olabilmesi yine o ülkenin araştırma gücüne dayalıdır. Müspet bilimlerde araştırma türleri, bilimsel araştırmalar ve teknoloji araştırmaları olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Bilimsel araştırmalar, insanlığın fiziki çevresi hakkında sahip olduğu bilginin ilerletilmesine yönelik araştırmalardır[152].

Teknolojik araştırmalar ise, eldeki bilgilerin kullanım ve uygulama sahalarına dönük yollar aranmasıdır. İcatlar ve yenilikçi buluşlar, büyük oranda teknoloji geliştirme başlığı altında toplanmaktadır. İcat, buluş ve yenilik araştırmalarının sonuçlarına teknik olarak ulaşılabilir olması yalnız tek başına yeterli değildir. Bunların gündelik hayata uygulanabilir, pazarlanabilir ve seri üretimi gerçekleştirilebilir olması en az icadın kendisinin ortaya koymak kadar önemlidir. Bu bakımdan mucitlerin, araştırmacıların akıbeti de içinde bulundukları iktisadi şartlara sıkı sıkıya bağlıdır[153].

Teknolojik araştırma için araştırmacıların niteliği, altyapı imkânlarının yeterli düzeyde olması yanında araştırma için uygun ortamın da olması gerekir. Bu ortam

---

[151] Ahmet Demir, *Çağdaş Teknolojik Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 1–2.
[152] İlhan Dülger, *Teknoloji Üretimi: İcat, Buluş ve Yenilik Araştırmalarının Artmasında İktisadi Politikanın Etkisi*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1991, s. 1.
[153] Dülger, *Teknoloji Üretimi: İcat…,* s. 1–2.

içerisinde fikri hakların düzeni de büyük önem taşımaktadır[154]. Esasında toplum ya da devlet, topluma daha iyi olanaklar sağlamak üzere alışagelmişin dışında teknik becerisini ortaya koyan bireyi özendirmek, onu onurlandırmak ve ödüllendirmek durumundadır. Bu yolla teknik bakımdan yetenekli insanlara, bilinenler üstüne yenilerinin eklenmesi fırsatı verilir ve tekniğin bütün insanlığın yararına gelişmesine yönelik katkılar özendirilir[155]. İşte bu özendirme ve destekleme, patent ile olur.

Patent, ülkelerin ulusal kanunlar ile belirledikleri kıstaslara uygun olan buluşların sahiplerine, icat ettikleri buluş üzerinde üretme, pazarlama veya satma hakkını belirli bir süre için tanımak olarak tanımlanabilir. Patent, sınırlı bir süre için buluşların, üçüncü kişiler tarafından izinsiz olarak üretilmesini, satılmasını veya kullanılmasını engelleme yoluyla, buluş sahibine tanınan tekel hakkıdır[156]. Patent hakkı süreli bir himayedir, korumaya alınan buluşun patent süresi dolduktan sonra artık o buluş kamunun malıdır ve dileyen herkes, patent sahibinin iznini almaksızın kullanabilir. Patent süresi hukukumuzda, başvuru tarihi dikkate alınmak koşuluyla uzatılamayacak şekilde yirmi yıldır[157].

İngilizce bir sıfat olan patent[158] kelimesi "açık" anlamına gelir ve bu kelimenin isim hali olan "açık mektuplar" anlamındaki "letters patent", Latince "litterae patentes"in birebir çevirisinin kısaltılmış halidir. Patent, başlangıçta belirli imtiyazların[159], hakların, mevkilerin[160] veya unvanların verilmesini ve kamuoyuna duyurulmasını sağlayan resmi belgeler idi. Dolayısıyla dıştan bir mühürle kapatılmak yerine, içeride temlik edenin mührünü taşıyordu. Yani buradaki "açıklık" bir icadın herhangi bir şekilde ifşasıyla bağlantılı değildi. Patent ancak çok sonradan orijinal bir icadın teşvikine yönelik bir mekanizma olarak ortaya çıkmış ve bu isimle adlandırılmaya başlanmıştır[161].

---

[154] İlhan, *Teknoloji Üretimi: İcat, …,* s. 2–4.
[155] Ali Sait Yüksel, *Patent ve Lisans Sözleşmesi Hukuku*, Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul 1989, s. 2.
[156] http://www.turkpatent.gov.tr/portal/default2.jsp?sayfa=123&konu=1
[157] Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Madde 72, http://www.tpe.gov.tr/dosyalar/mevzuat/patent/patentkhk.pdf
[158] Kamus-ı Türki'de patent, *"icad ve ihtira' olunan veya inhisar suretiyle imali meram olunan bir iş için verilen berat, imtiyaz"* şeklinde tanımlanmaktadır. Patent, *Kamus-ı Türki*, s. 340.
[159] Maden imtiyazı gibi, Ünal Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, Arıkan Yayınları, İstanbul 2005, s. 487.
[160] Yargıçlık makamına atama gibi, Ünal Tekinalp, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, s. 487.
[161] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions …, s. 44.

1.4.2.2. Patent Hakkının Dayanak Noktaları

İcat veya buluşların hukuki bakımdan korunması bakımından bazı gerekçeler mevcuttur. Bunlar XIX. yüzyıldan itibaren fazla değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir ki patent korumasının mantığını teşkil eden gerekçelerdir. Bunların birincisi mülkiyet hakkıdır. Buna göre tabii hukuka dayanan teoride, insanın kendi fikri üretimleri üzerinde mutlak bir mülkiyet hakkı olmasıdır. Patent, icat sahibinin bu inhisarı hakkına herkesin riayet etmesini temin etmenin yegâne yoludur. İkincisi mükâfat teorisidir. Bu teoriye göre kamuya yönelik bir çalışmanın ödüllendirilmesi adaletin bir gereğidir. Mucidin, harcadığı zaman ve emek sonucu ortaya çıkan icat son tahlilde insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir uygulamaya dönüşmektedir. Harcanan emek ve zamanın kamu için harcandığı düşünüldüğünde mucidin icadı üzerinde inhisarı hakkının tanınması gerekliliği ortaya çıkar. Teşvik teorisine göre ise; özellikle son iki yüz yılda devletler, sanayide ilerlemeyi bir hedef olarak belirlemişlerdir. Şu halde mucidin icadından beklediği kazancın arttırılmasına yönelik alınacak tedbirler ve sağlanacak teşvikler hem mucidin hem de kamunun yararına olacaktır. Bu teşviki sağlamanın en basit yolu ise icatlara yönelik hukuki korumadır. Son olarak akit teorisine gelince; mucide, gizli olan bilgisini kamuya açıklamasının karşılığı olarak bu bilgiyi uygulama sahasına koymak hususunda ona inhisar hakkı tanıyan bir akdi münasebete girmektir[162].

1.4.2.3. Patent Verilebilirlik Şartları

XIX. yüzyıldan itibaren özellikle sanayi devriminden itibaren sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada buluş sayısı oldukça artmıştır. Her yeni icat sanayide ve gündelik hayatta yeni alanlar ortaya çıkarmış ve her yeni alan yeni icatlar için uygulama sahaları ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle XIX. yüzyıla devrimler çağı yanında buluşlar çağı demek de yanlış olmaz. XX. yüzyılda da insanların yeni icatlar ortaya koyma hızı artarak devam etmiştir. Günümüzde her yıl önemli önemsiz on binlerce yeni icat ortaya çıkmakta, bunların bir kısmı hayatımızı doğrudan etkilerken, bir kısmı ancak çok dar uygulama sahaları bulabilmektedir. Bunun yanında patent için başvuru yapan her buluş patent korumasına alınmamaktadır. Bir buluşun patent alabilmesi için çeşitli şartlar belirlenmiştir. Bunlar yenilik, sanayiye uygulanabilir olma

---

[162] Ayitek, *Milletlerarası İhtira Hukukunun Bugünkü Durumu …,* s. 138 – 139.

ve patent verilemeyecek buluşlar kapsamında olmama şeklinde üç başlık altında toplanmıştır[163].

1.4.2.3.1. Yenilik Şartı

Bir buluşa patent verilebilmesi için buluşun yeni bir buluş olma zorunluluğu vardır. Buradaki yenilikten kasıt, tekniğin bilinen durumunu aşması ya da bilinen duruma dâhil olmamak şeklinde açıklanmaktadır[164].

Bir buluşun teknik bir meselenin çözümü yönünde, mevut durumda hissedilir bir ilerleme ifade etmesi gerekir. Mevcut teknik durumda bir ilerleme sağlamayan veya tekniğin mevcut durumuna bir katkı yapmayan buluşların, kamuya herhangi bir menfaati yoktur. Buluştaki yenilik şartının tespitinde ana unsur orijinalliktir. Orijinalliğin tespitinde ise objektif unsur; var olan teknik durum ile yeni icadın mukayesesine dayanmaktadır[165]. Eğer böyle bir durum mevcut değilse, yenilik olgusunun tespitinde buluş sahibinin yaptığı başvurudan önce dünyanın herhangi bir yerinde o buluşla ilgili kamuya açık bir yayın, bilgilendirme veya farklı biçimde bir duyurunun olmaması gerekir[166]. Bu bakımdan buluşu yapan kadar o buluşları inceleyen kurum ve uzmanların buluşları değerlendirme yeterliliğine sahip olmaları ve aynı zamanda teknoloji dünyasını takip etmeleri büyük önem taşır.

1.4.2.3.2. Sanayiye Uygulanabilir Olma

Bir buluşa patent verilebilmesi için aranan bir diğer koşul buluşun, sanayiye uygulanabilir olmasıdır. Buradaki sanayi tabiri geniş manada tarım dâhil, üretim, madencilik, ticaret, el sanatları, turizm, balıkçılık ve avcılık gibi birçok alanı kapsamaktadır. Fakat patent verilebilmesi için ticari bir müessesenin varlığı aranmamaktadır[167]. Asıl olan buluşun iktisadi alanda uygulanabilir olması; iktisadi bir meta olarak oluşturulabilerek piyasaya arz edilebilmesidir. Böylelikle buluş kamuya faydalı olabilecek özellik kazanır[168].

---

[163] Pekdinçer, *Fikri – Sınai Mülkiyet Hukuku Mevzuatı*, s. 14 – 15.
[164] Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Madde 7, http://www.tpe.gov.tr/dosyalar/mevzuat/patent/patentkhk.pdf
[165] Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar*, s. 80.
[166] Serap Keskin, *Patent ve Markanın Ceza Normları ile Korunması*, Seçkin, Ankara 2003, s. 43.
[167] Keskin, *Patent ve Markanın Ceza Normları ile Korunması*, s. 44.
[168] Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar*, s. 88.

Sanayiye uygulanabilir olma koşulunun oluşması, bir fikri ürün olan teknik yeniliğin, farklı teknik süreçlerle bir ürüne dönüşmesidir. Ürünün ticari olarak başarı veya başarısızlığı piyasa ile ilgili farklı bir konu olup, patent verilmesinde önem taşımamaktadır[169].

1.4.2.3.3. Patent Verilemeyecek Konular

Patent verilebilirlik şartları içerisinde sonuncusu patent istenen buluşun teknik saha ile ilgili olması, başka bir deyişle buluşun, patent verilen konular içinde yer almasıdır. Tarihi süreçte patent verilen veya verilmeyen buluşların kapsamı değişmiştir. Patent kanunumuzun altıncı maddesine göre patent kapsamına girmeyen konular belirlemiştir. Bunlar;

Keşifler, bilimsel ve matematik teoriler,

Fikri, ticari faaliyetler ile oyun faaliyetlerine ilişkin usul ve kurallar,

Edebiyat ve sanat eserleri, bilim eserleri, estetik niteliği olan eserler ve bilgisayar yazılımları,

Bilginin derlenmesi, düzenlenmesi, sunulması ve iletilmesine yönelik teknik yönü olmayan yöntemler,

İnsan veya hayvan vücuduna uygulanacak cerrahi ve tedavi usulleri ile teşhislerine yönelik usullerdir.

Buluşa konu olmayan bu konuların yanı sıra buluş kabul edilmekle birlikte; konusu kamu düzenine ve ahlakına aykırı olan buluşlar ile bitki ve hayvan türleri veya önemli ölçüde biyolojik esaslara dayanan bitki ve hayvan yetiştirme usullerine patent verilmez[170].

Teknik alanla doğrudan bağlantılı olmayan ve yukarıda sayılan konular patent kapsamı dışında kalmakla birlikte diğer himayelerden faydalanabilir. Edebi bir eser patent korumasından faydalanamaz, fakat telif hakkından faydalanır. Onu basan matbaa

---

[169] Keskin, *Patent ve Markanın Ceza Normları ile Korunması*, s. 44.

[170] Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Madde 6, http://www.tpe.gov.tr/dosyalar/mevzuat/patent/patentkhk.pdf

ise tamamen patent konusu içerisinde yer alır[171]. Patent kapsamına girmeyen konular ile ilgili çeşitli ülkelerde farklılıklar mevcut olup kapsam konusunda tartışmalar teknolojik değişimlerin de etkisiyle devam etmektedir.

1.4.2.4. Patent Hakkının Tarihçesi

İnsanın taş aletlerin yapması veya ateşi bulması gibi gerçekleştirdiği en erken buluşlar, modern insanın ortaya çıkmasından çok öncelere rastlar. Gereksinimler ve aynı zamanda merak ilk insanları, doğal dünyaya uyum sağlama ve onu kendi yararına kullanmaya itti. Bıçak, mızrak ucu, kazıma aleti gibi çakmaktaşından imal edilen aletler, insanın vazgeçilmez gereçleri oldu. M.Ö. 8.000 yılında buğday ve arpa yetiştirilmesi, M.Ö. 5.000'li yıllarda sulama faaliyetlerinin yapılması insanı doğal bitki örtüsünün dışında besin kaynakları elde etmesine olanak sağladı. M.Ö. 3.500'lü yıllarda Mezopotamya'da keşfedilen ve zaman içinde geliştirilen tekerlek ile savaş yöntemlerinde ve ulaşımda bir devrim yaşandı[172]. Keşif ve icatlar ticaret, savaş gibi münasebetlerle toplumların ihtiyaçları ve yenilikleri benimseme alışkanlıklarına göre kimi zaman hızlı kimi zaman uzun süreçlerde geniş coğrafyalara yayılmışlardır. Tıpkı top, matbaa veya pusula gibi kimi toplumlar tarafından benimsenen ve etkin bir şekilde kullanılan ve dünya tarihini değiştiren icatlar gibi. Çağ kapatan topun icadı, yenidünyanın kapılarını açan pusula, dünya tarihinde teknolojinin etkisini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan dünya tarihinde büyük komutanların, liderlerin etkisi ne kadar büyükse; bir icat için büyük emek harcayan vefakâr mucitlerin de etkisi bir o kadar büyüktür.

Mucitlere hukuki destek sağlama meselesi ise nispeten yeni bir kavramdır. Bilimsel çalışmalarla ve teknolojinin geliştirilmesiyle uğraşan bilim adamları ve girişimcilerin desteklenmesi konusunda Ortaçağ'da kurulan destek mekanizması tıpkı telif meselesinde olduğu gibi kişisel desteklemeye dayanıyordu. İslam dünyasında bilimsel çalışmaların sürdürülebilmesi ve gelişmesinde hükümdarlar, vezirler ve saray çevresi gibi mevki sahibi kişilerin olumlu rolleri büyük önem taşır. Zira İslam dünyasında bilgiye verilen önem, büyük ölçüde yararcılık ilkesine dayanmaktaydı. Astroloji, kimya tıp gibi bilimler genellikle büyük masraflara ihtiyaç duyduğundan bunların maddi olarak desteklenmesi gerekiyordu. İslam dünyasında bilim adamları

---

[171] Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar*, s. 80.
[172] Isaac Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi,* (Çev: Elif Topçugil), İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 9.

genellikle hükümdarların koruma ve desteği altında medrese, kütüphane gibi kurumlarda kendilerinde yer bulmuşlar ve entelektüel anlamda belirgin bir özgürlük içerisinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Matematik eserlerinin sadece giriş ve sonuç bölümlerinde dinden bahsedilirken, metin kısımları tamamen bilimseldi. Bu bakımdan İslam bilim eserleri bilimsellik bakımından eski Yunan veya Latin eserleri kadar bilimseldi[173], bilimsel özgürlük bakımından ise Ortaçağ batı dünyasından oldukça ilerideydi.

Bilimin hanedan ya da hükümet destekli gelişimi bilim insanları için kaynak sorununu çözmekle beraber, bilimin siyasi gelişmelere bağımlılığını da bir o kadar arttıran ve sürekliliğine darbe vuran faktörlerden birisi gibi görünmektedir. Buna karşın özellikle VIII. ve XI. yüzyıllar arasında Müslüman dünyası bilim adına gerçekten bir altın çağ yaşamıştır. Bu tarihlerden sonraki gerileme döneminde de hiçbir zaman Batı'nın karanlık çağı gibi bilimsel manada bir karanlığa düşmemiştir. İslam dünyasının bilimsel çalışmalarda ulaştığı bu altın çağın birçok nedeni vardır. Bilim çevresi İslam fetihleri sayesinde Akdeniz havzası başta olmak üzere büyük bir kaynağa erişim sağlamıştır. Bunun yanı sıra Müslümanlar, Kur'an ile Hz. Muhammed'in yinelemiş olduğu emir ve öğütlere riayet etmişlerdir. Bu emir ve öğütlerin hiç kuşkusuz en önemlileri insanın doğayı incelemesi, aklın en iyi şekilde kullanılmasıydı. İkinci olarak İslam'da bilgiye ve bilginlere verilen değerdi[174]. Üçüncüsü İslam'ın bilimsel atılımdaki başarısı olarak onun uluslararası karakteriydi. İslam dünyası, bilimsel araştırmalarda ırk ayrımı gütmemiş, düşünce zenginliği yaratacak hoşgörü unsurunu ön planda tutmuştur[175].

Müslüman âlimler hiç kuşkusuz zengin destekleyicileri, başta Kahire, Bağdat ve daha birçok merkezde yer alan zengin kütüphaneler ile bilimsel faaliyetlere uygun ortam sayesinde sayısız keşif yapmışlar, yeni buluşlara imza atmışlardır. Bununla birlikte bilim adamlarının ya da mucitlerin doğrudan, yaptıkları buluşlardan, maddi kazanç ve hukuki koruma sağlamaları Ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkmış bir kavramdı.

---

[173] Zeki Tez, *Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Teknik*, Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Yayınları, Diyarbakır 1991, s. 1.
[174] *"Kime hikmet verilmiş ise ona çok hayır verilmiştir demektir."* Bakara.
"Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir." Mücadele.
"Deki hiç bilenlerle bileyenler bir olur mu?" Zümer.
[175] Tez, *Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Teknik* , s. 10.

1.4.2.4.1. İlk Patentler

Patentler temel olarak yabancı teknolojiler transferini sağlamak amacıyla Avrupa'da Ortaçağ sonları ile Rönesans başlarında feodal/soylu veya cumhuriyetçi hükümetler tarafından kullanılan araçlar olarak ortaya çıkmıştır. İlk başta imtiyaz usulüyle görülen bu uygulamaların ilk örnekleri İngiltere'de II. Edward zamanında ortaya çıkmıştır. II. Edward'ın Felemenk dokumacı John Kempe'ye 1331'de verdiği açık mektup yani imtiyaz, birkaç yıl sonra 1336'da iki dokumacının York'a yerleşmesi için sağlanan koruma, aynı şekilde 1368'de Hollanda Delft'ten üç saatçiye verilen benzer bir hak bunun örnekleri arasındadır. Bu dönemde İngiltere, Avrupa kıtasındaki diğer birçok bölgeye nazaran teknolojik bakımdan gerideydi ve dolayısıyla da gelişmiş sanayi uygulamalarını ödünç almaya çalışıyordu. Yabancı usta zanaatkârların İngiliz çıraklara sanatlarının gizemlerini öğretmesi umut ediliyordu. Fakat eğitilerek usta statüsüne kavuşturdukları işçileri kontrol etmek pek mümkün olmadığı için, ustalaşan işçiler bir süre sonra onların karşısına potansiyel rakipler olarak çıkacaklardı. Bu nedenle yabancı ustalar buna karşı bir koruma edinmek istiyorlardı[176].

Patent sistemi hakkında yapılan ve genellikle gelişigüzel kabul gören patent ile yerel icat faaliyetlerini desteklemenin daha kazançlı olduğu varsayımı sekteye uğramaktadır. Zira ilk patentlerin daha ziyade ülkede bulunmayan teknoloji veya teknik yöntemlerin, bunların ustalarına sağlanan avantajlarla "ödünç almak" amacı taşıdığı görülmektedir. İngiltere örneğinde de bu durum görülmektedir. Çünkü dışarıdan getirilen ustalara, çırak ve kalfa yetiştirmeleri şart koşulmuştu. Bu şart koşulurken ustalara sağlanan koruma süresi, yedi yıl uzatma hakkı dışında, on dört yıl olarak belirlenmişti ki bu süre tesadüf değildi. Yedi yıl bir çırağın hizmet süresiydi ve böylece en az iki öğrenci nesli boyunca koruma sürüyordu. Hangi ticaret veya zanaat olursa olsun geleneksel çıraklık bu şekilde olduğundan, sanayinin tüm dallarında patent süresinin eşit bir şekilde dağılımı mümkün oluyordu[177].

İngiltere'de uygulanan imtiyaz yöntemi mali bakımdan verimli olmakla birlikte zamanla yozlaşmış ve nihayetinde öyle bir hal almıştır ki, milli ekonomi için önemi dikkate alınmaksızın hemen her alanda bu imtiyazlar verilmeye başlanmıştır. Böylelikle

---

[176] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions…", s. 44–45.
[177] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions…", s. 45.

tamamen keyfi olarak verilen imtiyazlar ilk dönemlerdeki faydalarından uzaklaşmış ve zamanla ortadan kalkmışlardır[178].

İngiltere'de verilen imtiyazların benzerini veren ve daha sonra patent sistemine öncülük eden devlet Venedik olmuştur. 1332'de Venedik Büyük Konseyi[179] bir imtiyaz fonu kurdu ve yel değirmeni yapan ve bu zanaatın bilgisini şehre getirmeyi teklif eden bir ustaya borçlanma ve başka imkânlar verdi. Konsey 1416'da Rodos adasından Franciscus Petri adlı birine, kumaş denklemeye yarayan bir cihaz için patent verdi. Konsey Petri ve mirasçılarına, Petri'nin bu amaçla yapacağı aleti yapma, değiştirme ve geliştirme konusunda elli yıllık münhasır haklar sağladı[180].

Esasında dönem itibariyle oldukça yaygın olan bu imtiyazların amacı, yabancı usta ve mucitlerin ülkeye çekilmesi ve yerli dehaların teknik sırlarının ifşa etmelerinin sağlanmasıdır. 1421 yılında Floransa'da Brunelleschi adlı seçkin bir mimar ve mucide, nehirde mermer taşımak için verilen imtiyazda[181] ifşa pazarlığının yapısı açıkça görülmektedir. Brunelleschi'nin dilekçesinde "*...kendi rızası ve izni olmadan, dehasının ve becerisinin semeresini başkalarının almaması için bu makineyi halka sunmayı reddediyor ve eğer kendisine bu konuda bir imtiyaz tanınırsa, sakladığı şeyi açığa çıkaracağını ve herkese ifşa edeceğini belirtiyor...*"[182] denmektedir. Mucidin dilekçesinden anladığımız kadarıyla patentin temel mantığı ortaya çıkmaktadır. Mucidin dehası ile yeni bir yöntem -sır- bulmuştur, fakat bulduğu şeyin kazancını kaptırmaktan korktuğu için yöntemi gizli tutmaktadır. Bu sırrı açıklamak için istediği imtiyaz patentin temel noktasını oluşturmaktadır.

Batı'da fikri mülkiyet korumasının gelişimine dair modern tarih anlatımlarında, Venedik Senatosu'nun 19 Mart 1474'te ilk genel patent yasasını çıkarmasına büyük bir önem atfetmek geleneksel hale gelmiştir. Günümüzde icat ve yeniliği teşvik etmeye yönelik zihinsel meşguliyet ile aşağıdaki ünlü açılış konuşmasının dili arasındaki benzerlik göz önünde bulundurulduğunda bu çok anlaşılabilir bir şeydir; *"Aramızda dâhiyane cihazlar bulmaya ve keşfetmeye yatkın büyük dehalar var... Bu tür kişilerin*

---

[178] Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar*, s. 33.
[179] Venedik'i yöneten ve genellikle soylu, ileri gelen ailelerden oluşan konsey.
[180] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions…", s. 46.
[181] Craig Allen Nard, Andrew P. Morriss, *Constitutionalizing Patents: From Venice to Philadelphia*, Case Research Paper Series in Legal Studies, August 2004, s. 233.
[182] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions…", s. 46.

keşfettiği işlerle ve cihazlarla ilgili olarak, eğer bunları görenlerin bunları kendileri de yapıp mucidin onurunu çalmasını önleyecek hükümler olsaydı, o zaman daha fazla insan dehalarını kullanır, ulusumuz için çok faydalı olacak cihazlar yapardı…"[183]

Yasa, mucidin icadını on sene süreyle koruma altına alıyordu ve bu süre zarfında üçüncü şahısların mucidin onayı olmadan, söz konusu icatlardan her hangi bir şekilde tasarrufta bulunmalarını yasaklıyordu. Bununla birlikte söz konusu icraatın bir yenilik olduğu tartışmalıdır. Çünkü esasında durum, fiiliyatın yasalaşmasıdır. Aynı zamanda Venedik'te çıkarılan patent yasası ile paralel olarak imtiyazların verilme süreci devam etmiştir[184].

Venedik'teki bu yasa bağlamında icat ettiği sulama pompası için 1594'te patent başvurusu yapan Galileo Galilei'nin patent başvurusu, patentin mantığı açısından dikkat çekicidir. Galileo'nun dilekçesi şöyledir;

"Sayın Majesteleri, ekilebilir arazileri kolayca ve düşük bir masrafla sulamak için su pompalayan çok kazançlı bir makine icat ettim. Bu makine yalnızca tek bir atın gücünü kullanmak suretiyle 20 fıskiyesinden sürekli olarak su püskürtmektedir. Fakat bu makineyi icat etmek çok emek ve maliyet gerektirdi ve bu nedenle de makinenin tüm insanlar için kamusal bir mülkiyete tabi olmasını istemiyorum. Bu nedenle siz Majestelerinin bana bir fabrikadaki herhangi bir üreticiye yapacağı iyiliği yapmasını rica ediyorum. Yani, 40 yıl boyunca veya siz Majestelerinin uygun gördüğü bir süre boyunca bu yeni makinenin yalnızca ben, benim mirasçılarım veya benden izin alanlar dışındaki herhangi biri tarafından üretilememesini ve üretilse bile şeklinin değiştirilerek suyla veya başka bir maddeyle farklı bir amaçla kullanılamamasını sağlamanızı

---

[183] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions…", s. 46. Kanun metni şöyledir; *Aramızda dâhiyane tesisler ihtira etmeğe kabiliyetli büyük, deha sahibi adamlar yaşamaktadır. Şehrimizin kudret ve büyüklüğünü gören böyle adamların birçoğu da her gün her taraftan aramıza katılmaktadır. Eğer bu adamların ihtira ettikleri tesisleri ve eserleri gören kimselerin onları inşa ederek muhterinin 'şerefini' elde etmelerine mani olunacak tedbirler alınırsa, daha fazla adam kabiliyetini kullanır ve belediyemiz için çok faydalı ve istifadeli keşiflerde bulunarak tesisler inşa eder. Bu yüzden bu meclisin kanuni kudret ve yetkisine dayanarak, kanun kuvvetini haiz olmak üzere bu şehirde her hangi henüz belediyemizde yapılmamış olan yeni bir ihtiraa müteallik tesis inşa etmek isteyenlerin bunu Proveditori di Commune'ye ihtiraın kullanılmaya ve işletilmeye elverişli olacak derecede tekemmül ettiği bildirilmesi beyan olunur. Her üçüncü şahsın mıntıkalarımızın veya şehirlerimizin birinde, eser sahibinin rızası ve lisansı olmaksızın mezkûr tesisata eş veya benzer başka bir tesis yapması on sene müddetle yasaktır. Her kim bu yasağı ihlal suretiyle bir inşaatta bulunursa, eser sahibi ve muhteri onu bu şehrin Magistratı huzuruna davetle, yüz altın ödemeye mahkûm ettirebilir ve inşaat derhal tahrip edilir. Mamafih hükümet takdirine göre tesis ve aletleri kendi faaliyeti için almaya ve kullanmaya da mezundur. Şu kadar ki bunları ancak eser sahibi işletebilir",* Ayiter, *İhtira Hukuku*, s. 14.

[184] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions…", s. 46.

istiyorum. Ve siz Majestelerinden bunu ihlal edenlere uygun göreceğiniz bir miktarda para cezası vermenizi ve o ceza için alınan paranın bir kısmını bana vermenizi istiyorum. Eğer Majesteleri bana bu iyiliği yaparsa, Majestelerine sadakatle hizmet edip toplumun refahı için yeni icatlar yaratmak için daha fazla çaba harcayacağım."[185]

Galileo, öncelikle patent talep ettiği icadının kısaca tanıtımını yapmakta, yeniliğini ve sağlayacağı faydayı anlatmaktadır. Galileo, icat sürecinde harcadığı emek ve maliyete dikkat çekmekte ve sarf ettiği zamanın, emeğin ve paranın karşılığını alabilmek için icadını kamuya açmak istememektedir. Mucidin istediği, sıradan bir üreticiye dahi verilen imtiyazın kendisine de verilmesidir. Galileo verilecek imtiyazın süresini majestelerine bırakmakla birlikte kendi tercihi kırk yıldır, yani kendi hayatı boyunca ve mirasçılarının da önemli bir süre için icattan para kazanmasını öngörmektedir. Son sözü olan "*toplumun refahı için yeni icatlar yaratmak*", patent sisteminin ana unsurlarından olan yeni icatlara teşvik meselesinin şartları böylelikle tamamlanmaktadır. Galileo temel olarak, icadına harcadığı emek ve maliyeti, belirli bir süre boyunca o icattan yalnız kendisi ve mirasçılarının istifade etmesi suretiyle para kazanmayı böylelikle de yeni icatlar yapmak için bir motivasyon kaynağı bulabileceğini söylemektedir. Görüldüğü gibi ilk patent ile günümüz modern patent sistemi arasında mantık olarak büyük bir farklılık görülmemektedir.

İlk patentlerin İtalya şehirlerinde ortaya çıkmasının nedeni muhtemelen Rönesans'ın İtalya'da ortaya çıkması ile bağlantılıdır. Bunun yanı sıra İtalya şehirlerinin ki başta Venedik ve Floransa olmak üzere Akdeniz ticaretine hâkim olmaları ve Avrupa'nın ekonomik merkezleri olmalarının payı büyüktür. Coğrafi keşiflerden sonra Avrupa'nın ekonomik merkezleri kuzeye kaymadan önce, İtalya şehirlerinin mali yapısı oldukça iyiydi ve teknik gelişmeleri destekleyecek pozisyondaydılar[186]. Bunun yanı sıra ilk patentlerin temel özelliği olan teknoloji transferlerine verilen önemin, şehir devletleri arasındaki rekabetten kaynaklandığı düşünülebilir.

---

[185] Iqbal, "Intellectual Property Rights and Islam", s. 20.

[186] İtalyan şehir devletlerinin ticari etkinlikleri ve Rönesans için Bkz. J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, İnkılap, İstanbul 2010; Peter Burke, *Avrupa'da Rönesans,* (Çev. Uygar Abacı), Literatür Yayınları, İstanbul 2003.

1.4.2.4.2. Milli Kanunlar Dönemi

Patent sisteminin gelişimi Venedik'te görece erken bir tarihte ortaya çıkmasına karşın kıta Avrupa'sına yayılma süreci uzun zaman almıştır. İngiltere'de imtiyaz sisteminin kraliyet tarafından bir gelir kapısı olarak görülmesi nedeniyle çok fazla imtiyaz verilmiş ve durum içinden çıkılamayacak bir hale dönüşmüştür. İngiliz parlamentosu bu duruma bir tepki niteliğinde olmak üzere 1623'te "Act of Monopolies" olarak anılan Tekeller Kanunu'nu çıkarmıştır[187]. Tekeller Kanunu her türlü tekelin hükümsüz olduğunu ilan ederken, icatlar üzerindeki inhisarı haklar, özel bir düzenlemeye kavuşturmuştur. Bir icadı meydana getirmiş olan hakiki ve ilk mucide (true and first inventor) on dört yıl müddetle bir imtiyaz bağışlanacaktı. Tekeller Kanunu, mucide verilen himayeyi bir atıfet ya da lütuf olmaktan çıkarmamıştır. Bununla birlikte himayenin, ancak fikri bir faaliyet sayesinde teknik bir şey ortaya koyan ve bu suretle bilgiyi ve kültürel zenginliği arttıran kişiye, fikri başarının sonucu olarak mucide, muayyen bir süre zarfında icadından münhasıran istifade edebileceği kabul edilmiştir. Bu bakımdan Tekeller Kanunu, mucidin icadını tatbike koyacak olan sanayicilerin iktisadi bakımdan rekabetten korunmasını temin etmediği gibi, bir icat vücuda getirmemiş sanayicinin ticari tekel elde etmesine zemin hazırlayacak bir uygulama değildir[188].

Tekeller Kanunu, 1835 yılına değin İngiliz patent hukukunun temelini oluşturmuştur. Kanun aynı zamanda sanayi ve ticaret erbabının, mucidin hakkı teslim edilmedikçe, elde edecekleri kazancı meşru saymaması bakımından önemlidir[189].

Amerika Birleşik Devletleri'nin patent kurumları İngiltere'nin Kuzey Amerika kolonilerininkilerden türetilmiştir ve ithalat imtiyazı sözleşmelerine benzeyen, plansız nitelikteki XVII. yüzyıl temliklerine kadar uzanır. 1641'de Massachusetts Genel Mahkemesi, Tekeller Yasası'na dayalı olan çeşitli hükümler benimsemiş, böylece "ülke için faydalı yeni icatlar" düsuru gelecekte bireysel olarak verilecek patentlere yasal bir temel oluşturmuştur. Eski Dünyadan icat ithali, Yeni Dünya yerleşimcileri için o kadar doğal bir fikirdi ki, XVIII. yüzyıl boyunca İngiltere mahkemeleri bile patentlerin amacını giderek yerli icadın teşviki olarak yorumlarken, Amerikalıların teknoloji

---

[187] Hofman, *Introducing Copyright A Plan Language Guide…,* s. 9.
[188] Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar*, s. 34.
[189] Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar,* s. 34.

transferleri için teşvik sağlamanın potansiyel faydasını düşünmeye devam etmiş olması şaşırtıcı değildir. Üstelik sonraki bir aşamada bile, ekonomik açıklık ve hareketli kaynaklara yönelik rekabet koşullarıyla ilgili olarak, Amerikan kolonilerinin Rönesans'ın ve erken modern Avrupa'nın şehir devletlerinin ve prensliklerinin durumuna belirgin bir benzerlik gösteriyordu. Amerika'da ilk patent temliki 1784 yılında verilmiştir. 1791 yılında da gerçek bir patent yasası çıkarılmıştır[190].

Fransa'da henüz 1699 yılında Paris'teki İlimler Akademisi bir tür patent dairesi vazifesi görüyordu. Kurumun görevleri arasında, kralın emri üzerine yeni ve faydalı makineler hakkında şahadetnameler vermek, meşhur mucitlerin akademi için modeller üretmesini teşvik etmek gibi hususlar bulunuyordu. XVII. yüzyılda Fransa'da tekniğin geri kalması, İngiltere'de olduğu gibi mucitlere yönelik himayenin bulunmaması ve imtiyaz sistemindeki yozlaşma ile açıklanıyordu[191]. Fransız İhtilali, Fransa'daki siyasi yapıyı alt üst ettiği gibi eski statüleri ve imtiyazları da ortada kaldırmıştır. Özellikle mucitlerin oluşturduğu dernekler aracılığı ile güçlü lobi faaliyetleri Fransa'da mucitlerin himayesini hızlandıran faktörlerin başında geliyordu. "Société des inventions et des découvertes" (Buluşlar ve Keşifler Kulübü) bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Akadémie Française'nin bir üyesi oan Stanislas de Boufflers, mucitler ile toplum arasında bir sözleşme önermiştir. Onun önerisi, toplumun mucitlerin haklarını korumaları karşılığı, mucitlerin de gizli sırlarını ifşa etmeleriydi. İcatlar, belirli bir süre sonra bu haktan muaf olacaklar ve topluma mal olacaklardı[192]. 7 Ocak 1791'de Fransa'da patent kanunu kabul edilmiştir. İhtilal kanununun ilk maddesinde, *"endüstrinin her tür keşif ya da yeni icatlar onları meydana getirenin mülkiyetindedir"* prensibi kabul edilmiştir. 1791 kanunu mükemmellikten uzaktı. Fransa'da 5 Temmuz 1844'te Osmanlı Devleti ihtira hukukunun kaynağı da olan patent kanunu yürürlüğe girmiştir ki bu kanun örnek alınacak mahiyette gelişmiş bir kanundu[193].

Patent sisteminin bu ülkelerde gösterdiği başarı kısa sürede diğer ülkelere de örnek olmuştur. Örnek olan yalnızca başta ABD olmak üzere, İngiltere ve Fransa'daki bilimsel ve teknolojik gelişim değildi, aynı zamanda yetişmiş beyinlerin kaybedilme

---

[190] David, "The Evolution of Intellectual Property Institutions…", s. 48.
[191] Ayiter, *İhtira Hukuku*, s. 16
[192] Gabriel Galvez-Behar, "Was the French Patent System Democratic? France, XIXth Century", *Halshs*, 8 December 2010, s. 3, http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/54/47/30/PDF/FPS_V3.pdf
[193] Ayiter, *İhtira Hukuku*, s. 16

korkusuydu. Bu ve benzer nedenlerle 1810'da Avusturya, 1812'de Rusya, 1815'te Prusya, 1817'de Belçika ve Hollanda, 1820 yılında İspanya, 1837'de Portekiz patent kanunlarını kabul etmiştir. Bavyera, Württemberg, Saksonya gibi Alman şehirleri de Fransa'nın etkisiyle bu süreçte patent sistemini şehirlerinde uygulamaya başlamışlardır[194].

1.4.2.4.3. Sanayi Devrimi ve Patent Sistemi

Sanayi devrimi, insan ve hayvan gücüne dayalı üretim tarzından, makine gücünün sürece hâkim olduğu üretim tarzına geçiştir. Bu süreç XVIII. yüzyılda İngiltere'de dokuma sektöründe ortaya çıkmış ve XIX. yüzyılın başlarından itibaren etkileri tüm Avrupa'da kendisini hissettirmeye başlamıştır. Avrupa genelinde bilim, teknik ve teknoloji alanındaki yaygınlaşma ve aynı zamanda rekabet, mucitlerin ülke içinde tutulması ve ülkeye çekilmesi konusunda zaman kaybına tahammülün olmadığı bir seviyeye ulaşmıştır. İcatlar çağı olarak nitelendirilen XIX. yüzyılda ülkelerin, mucidi himaye etmemesi gibi bir durum kabul edilemez bir eksiklikti.

Sanayi Devrimi anonim sayılabilecek bazı icatların sonucu olarak ortaya çıkmış ve dünyanın sanayi çağına girmesine neden olmuştur. İngiltere'ye özgü bazı nedenlerin yanında[195] icatların etkisiyle ortaya çıkan sanayi devrimi aynı zamanda yeni icatların ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Her yeni iş kolunun yeni bir iş kolu yarattığı iktisadi bir gerçektir. Her yeni makinenin, yeni buluşun da yeni icatlar ortaya çıkardığı başka bir gerçektir. Trenin icadından sonra tren ile ilgili yüzlerce yeni icat yapılmıştır. Keza ilk otomobilin yollarda görülmesinden itibaren günümüze değin yüzlerce yeni parça, her biri yeni bir buluş olarak ilk örneğine eklenmiştir.

Sanayi Devrimi ile icatların bağlantısı sorusunu tek faktöre bağlamak mümkün değildir. Fakat Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan iş bölümü faktörü başat bir sebeptir. Zira dönemin icatlar çağı olarak da anılmasında başta gelen nedenlerinden biri iş bölümüdür. Adam Smith'e göre; işi kısaltıp kolaylaştıran makinelerin icadı, kökeninde iş bölümüne

---

[194] Fritz Machlup, Edith Penrose, "The Patent Controversy in the Nineteenth Century", *The Journal of Economic History*, Vol. 10, No 1, (Mayıs 1950), s. 3.

[195] Sanayi devriminin İngiltere'de ortaya çıkmasında; İngiltere'nin donanma gücü sayesinde geniş bir kaynak ve pazar yaratması, feodal toplumdan ticari topluma başarılı bir şekilde geçmesi, esir ticareti, korsanlık, ticaret ve başarılı savaşlar gibi faaliyetlerle dünyanın en zengin devleti haline gelmesi, milli bir patent sistemine sahip olması, finansal başarıya saygı, tarım sorununu çözmesi gibi nedenler sayılabilir. A. Mesud Küçükkalay, "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 1997, S. 2 (Güz), s. 57.

dayanmaktadır. İşin farklı her kolunda çalıştırılanlardan birinin, kendine ait görevi yerine getirmek için kısa zamanda daha kolay, daha kısa yöntemler bulması doğal olarak beklenebilirdi. Özellikle sanayide kullanılan makinelerin önemli bir bölümü, sıra işçilerinin türetmeleridir. İlk buhar makinelerinin başında, pistonun iniş çıkışına göre, kazanla silindir arasındaki bağlantıyı açıp kapamak için sürekli çalıştırılan bir erkek çocuk bulunurdu. Bu çocuklardan arkadaşlarıyla oynamaya meraklı olan birisi bu bağlantıyı açan kapağın koluna bir ip bağlayarak, ipin diğer ucunu da kapağa bağlayarak, makinenin başında bekleme zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Buhar makinesinin ilk üretildiği tarihten sonra üzerine eklenen en büyük yeniliklerden birisi bu şekilde bulunmuştur[196].

Bununla birlikte makineler ile ilgili icatları bulanların önemli bir kısmı bu makineleri asla kullanmayan kuramcı, mucit gibi hayatını yeni bir şey bulmaya adayan insanlardı ki bilimde uzmanlık için yine bir iş bölümü vardır[197]. Patent sistemi anonim icatları, bireysel icatlara dönüştürmüştür. Böylelikle pratikte, makine ile uğraşan insanların buluşları ile teorik olarak sorunlara çözüm bulan ve birçok buluşa imza atan bağımsız mucitler sanayi devriminin ve sonraki sürecin, aynı zamanda icatlar çağı olarak anılmasına neden olmuşlardır. Günümüzde ise buluşların önemli bir kısmı küresel endüstrinin laboratuvarlarında çalışan bir nevi beyin işçisi niteliğindeki çalışanlardan gelmektedir.

1.4.2.4.4. Patent Sisteminde Uluslararası Kanunlar

XIX. yüzyılın sonlarına doğru sanayileşmiş veya sanayileşmekte olan hemen her ülkede bir patent yasası mevcuttu. Bu süreç öncelikle gelişmiş ülkeler arasındaki ikili anlaşmalarla başlamış ve gelişmemiş diğer ülkeler de sisteme yavaş yavaş dâhil edilmiştir. Bu süreci hızlandıran faktörlerin başında sanayi malları ya da teknolojinin tıpkı edebiyat, sanat veya fikir eserleri gibi sınır tanımamalarıydı. Başta gelişmiş sanayiler olmak üzere, ülkeler ürettikleri mallar için pazar arayışındaydılar. Ürettikleri ve sattıkları ürünlerin satışını gerçekleştirdikleri ülkelerde, icadın, mucidinden izinsiz kopyalanarak üretilmesi beklenen bir tehlikeydi. Zira patent koruması ancak icadın tescil ettirildiği ülkede geçerliydi. Sanayi Devrimi ile teknolojinin, ekonomik ve

---

[196] Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği,* (Çev. Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 12.
[197] Smith, *Milletlerin Zenginliği*, s. 12.

toplumsal hayatı kökten değiştirdiği görülmüştür. Bu değişim küresel boyuttaydı ve küresel etkiye sahip bir kurum ancak küresel anlaşmalarla korunabilirdi. Patent sisteminin uluslararası boyutta korumayla sağlanabileceği, bu bakımdan sabittir.

Patent sisteminin uluslararası himaye sürecinde değinilmesi gereken bir diğer gelişme de uluslararası sergilerdi. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren dünyada uluslararası fuarcılık gelişmeye başlamıştır. Her devlet, ürettiği sanayi, ticari veya tarımla ilgili ürünlerini hemen hemen her yıl düzenlenen uluslararası sergilerde teşhir ederek, ulaştığı sanayi ve teknik seviyeyi dünyaya göstermeye başlamıştır. Öyle ki 1867 Paris Sergisi'ne Rus Çarı, Avusturya İmparatoru, Belçika, Portekiz, İsveç ve Prusya kralları ve Galler Prensi bizzat katılmış, on bir milyondan fazla insan sergiyi gezme imkânı bulmuştur.[198] Sultan Abdülaziz de III. Napoleon'un davetlisi olarak sergiye katılmıştır.

Uluslararası sergiler ile patent sistemi arasındaki bağlantı, katılımcı ülkelerin, diğer ülkelerin teknolojik seviyesini ve icatlarını takip imkânı bulmasıdır. 1873 yılında Viyana'da düzenlenen Uluslararası İcatlar Sergisinde birçok mucit kendi özgün buluşlarının kopya ve taklit edileceği endişesiyle katılmaktan çekinmişlerdir[199]. 1876 Philadelphia sergisinde ise Amerikalıların sanayi ürünlerinde, diğer ülkeleri gölgede bırakması Washington'daki Patent Office'in başarısına yorulmuştur. Alman Patent Kanunu da aynı sergide Alman mallarının uğradığı fiyaskodan[200] dolayı ortaya çıkmıştır[201].

1878 Uluslararası Paris Sergisi'nde patent sisteminin yaygınlaştırılması için bir komisyon kurulmuştur. Komisyon tarafından hazırlanan proje kapsamında 1880 yılında Paris'te bir konferans toplanmış ve nihayet 20 Mart 1883'te Paris Sözleşmesi (Paris Convention for the Protection of Industrial Property) imzalanmıştır[202]. Sözleşmeye

---

[198] Bayram Nazır, "Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslararası Sergiler", *History Studies*, Volume 1/1, 2009, s. 184.
[199] Yaşar Bülbül, Rahmi Deniz Özbay, "Sanayi Devrimi'nin Tartışmalı Bir Kurumu Olarak Patent ve Osmanlı'da İhtira Beratı Kanunu", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. I, 2010, s. 50.
[200] Alman sanayi ürünleri, sergide ucuz ve kötü bulunmuştur ki bu durum Almanlar için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Andrew Bonnell, "'Cheap and Nasty': German Goods, Socialism, and the 1876 Philadelphia World Fair", *International Review of Social History*, Vol. 46, 2, 2001, s. 207–226.
[201] Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar*, s. 45.
[202] Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar*, s. 45.

Belçika, Brezilya, İspanya, Hollanda, Tunus, Fransa, İngiltere, İsviçre, İtalya ve Portekiz devletleri iştirak etmiştir[203].

Paris Sözleşmesi'nde iki kavram ön plana çıkmıştır. Bunlar eşitlik ilkesi ve rüçhan hakkıdır. Eşitlik ilkesi ile sözleşmeye üye olan ülkeler, diğer üye olan ülke vatandaşlarına, kendi vatandaşlarına sağladıkları sınaî mülkiyet himayesinin aynısını sağlamak zorundaydılar. Sözleşmeye üye olmayan ülke vatandaşları ise ancak üye ülkelerden birinde ikamet etmesi veya gerçek ve etkin bir sınaî ve ticari kuruluşa sahip olma şartıyla aynı muameleden yararlanabileceklerdi. Rüçhan hakkı ise, öncelik hakkı anlamına gelmekte ve sözleşmeye taraf ülkelerin birinde, buluş sahibinin yaptığı ilk başvuruya öncelik verilmesidir. On iki ay olan bu süre içinde, icadı için örneğin Osmanlı Devleti'nde tescil başvurusunu başlatan bir kişi Almanya'da da patentini tescil ettirmek istese ve kendisinden önce aynı icat için başka bir başvuru olsa bile eğer Osmanlı Devleti'ndeki tescil başvuru tarihi daha önce ise kendisine öncelik verilecekti. Böylelikle ilk başvuru ile başka bir ülkede yapılan ikinci başvuru arasında üçüncü şahısların yapacağı başvurular dikkate alınmayacaktı[204].

Paris Sözleşmesi, patent sisteminin uluslararası boyutta yaygınlaşması sürecinin başlangıcıdır. Sözleşme XX. yüzyılın hemen ilk yılında Brüksel'de başlamak üzere birçok değişikliklere uğramış, üye ülkelerin sayısı sürekli artış göstermiştir. Ülkeler ekonomik bakımdan kendi öz yapıları doğrultusunda, çıkarları gereği, sözleşmeye uygun gördükleri tarihlerde iştirak etmişlerdir. 1967 yılında Stockholm Toplantısı ile Paris Sözleşmesi, Birleşmiş Milletlere bağlı bir yapıya kavuşarak World Intellectual Property Organization (WIPO) kurulmuştur ve günümüzde 187 üyesi mevcuttur[205].

1.4.2.4.5. Anti-Patent Hareketi

XIX. yüzyıl başlarında patent sayısındaki artış aynı zamanda patent karşıtı bir hareketin oluşmasına neden olmuştur. Patent sistemine karşı, başını liberal gurupların çektiği eleştirilerin iki temel çıkış noktası olmuştur. Bunların birincisi patent sisteminin yarattığı monopol uygulamaların serbest ticarete ve rekabete zarar verdiği görüşüdür.

---

[203] Sözleşme 1900 yılında Brüksel'de, 1911'de Washington'da, 1925'te La Haye'de 1934 Londra'da, 1958'te Lizbon'da, 1967 Stockholm'de ve 1979'da Londra'da t'adil edilmiştir.

[204] Ümmühan Gökovalı, Kurtuluş Bozkurt, "Fikri ve Sınaî Mülkiyet Hakkı (FSMH) Olarak Patentler: Dünya ve Türkiye Açısından Tarihsel Bir Bakış", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz 2006, S. 17. s. 139.

[205] http://www.wipo.int/about-wipo/en/

İkincisi ki yine liberallerin eleştirisidir; patent sisteminde mevcut prosedürlerin fazlalığıdır. Bu bakımdan eleştirilerin amacı ya patent sisteminin ortaya çıkardığı tekelci yapıdan dolayı sistemin tamamen kaldırılması ya da sistemin reforme edilmesiydi.

Patent karşıtı hareket, köklü bir patent sistemi geçmişine sahip olan İngiltere'de XIX. yüzyılın ikinci yarısında sistemi lağvını talep edecek derecede ileriye gitmiştir. Almanya'da 1869 yılında düzenlenen İktisatçılar Kongresi'nde patent sisteminin kamunun refahı ve çıkarının aleyhinde olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır ki Bismarck, patent sisteminin esasına ilişkin eleştirilerde bulunmuştur. 1817 yılından beri patent kanunu olan Hollanda, 1869 yılında kanunu kaldırmış, İsviçre'de, kanun koyucu kendisine sunulan yasa tasarılarını reddetmiştir[206].

Ülkelerin patent sistemine gösterdikleri tepkilerin temelinde, mucidin icat ettiği şey üzerinde belirli bir süre için kazandığı tekel hakkı yer alıyordu. Esasında fikri mülkiyet kapsamındaki patent, entelektüel çaba sonucu ortaya çıktığı için rekabete oldukça açık bir yapıdaydı. Buna karşın bu rekabet her zaman gerçekleşmiyordu. Sonuç olarak patent ile ortaya çıkan tekel durumu, tüketicinin değil üreticinin lehineydi. Üretici sadece kendi üretebildiği bir ürün üzerinden maliyette tasarruf edebilmekte ya da üretim miktarı ile pazarı ve fiyatları kontrol edebilmekteydi. İşte bu durum patent sistemine yöneltilen eleştirilerin başında geliyordu. Benzer durum günümüzde de az çok geçerlidir ki anti-tröst yasalarının birçoğu patentlerden kaynaklanan tekelleşmeye karşı çıkarılmaktadır[207].

Patent sistemine yönelik ikinci eleştiri, sistemin reforme edilmesine yönelik olmuştur. Özellikle mucitler, mühendisler ve işletme sahipleri, sistemin bürokratik bakımdan hantal olmasından ve prosedürünün ağırlığından şikâyet ederken, sistemin barındırdığı keyfiliğin iltimasa neden olduğu görüşündeydiler[208]. Patent alma ücretlerinin yüksekliği ise sistemi değiştirmek isteyen reformistlerin temel argümanıydı. Şöyle ki 1860 yılında İngiltere'de patent alma ücreti ortalama 100 – 120 Pound civarındaydı ki bu miktar kişi başına düşen gelirin dört katını ifade ediyordu. Patentlerin

---

[206] Nuşin Ayiter, "Milletlerarası İhtira Hukukunun Bugünkü Durumu ve İktisaden Geri Kalmış Ülkelerde İhtira Hukuku Problemleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* C. 25, S. 3–4, 1968, s. 137–138.

[207] Patent, antitröst ilişkisi için Bkz. Nail Sucu, "Birleşik Devletler Antitröst Hukukunda Yeni Gelişmeler: Patent Antitröst Ostak Yüzü", *Yargıtay Dergisi,* C. 13, S. 1-2, Ocak – Nisan 1987, s. 148 – 160.

[208] Bülbül, Özbay, "Sanayi Devrimi'nin Tartışmalı Bir Kurumu Olarak Patent…", s. 46.

uzatılması siyasi bağlantılar gerektiriyordu. Dolayısıyla İngiltere'de patent kurumu elitist bir yapıda, sıradan mucitler için uygulamada zorluklar içeriyordu. Maddi gücü ya da siyasi bağlantıları bulunmayanlar için oldukça çetrefilliydi. Bir patent başvurusunun yedi ayrı ofisi geçmesi gerekiyordu[209].

Patent sistemine karşı XIX. yüzyılda baş gösteren eleştiriler, İngiltere'dekine benzer şekilde diğer Avrupa ülkelerinde de devam etmiştir. Patent sisteminin yaygınlaşması ve uluslararası anlaşmaların gelişmesi ile ülkeler, genel manada sistemi benimsemişler ve sürdürmüşlerdir. Sistemin benimsenmesinde her halde patente karşı bir alternatif geliştirilememesinin etkisi büyüktür. Son tahlilde özellikle XIX. yüzyılda ortaya çıkan kanunlar, geliştirilerek kullanılmaya devam edilmiştir.

1.4.2.2. Marka Kavramı

Fikri mülkiyet hukukunun çatısı altında sınai mülkiyet içerisinde yer alan marka kavramı, bir mala veya onun korunmasına bağlı bir hizmete ilişkin, bu mal veya hizmeti, yabancı menşeli başka mal ve hizmetlerden ayıran bir işaret veya mal ve hizmetlerin kaynağını veya kalitesini göstermek açısından sahibine mutlak haklar sağlayan ve ayırt edici niteliğe sahip işaret olarak tanımlanmaktadır[210].

Marka, Almanca "Warenzeichen" veya "Marke", İngilizce "Trade-mark", Fransızca "Marques de Fabrique" ve "Marques de Commerce" olarak ifade edilmekte[211] ve günümüzde birçok ülkede "marka" tabiri genel kabul görmektedir.

Türk Marka Hukuku'nun temel kaynağı olan 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 5. maddesinde; *"marka; bir teşebbüsün mal veya hizmetlerini bir başka teşebbüsün mal veya hizmetlerinden ayırt etmeyi sağlaması koşuluyla, kişi adları dâhil, özellikle sözcükler, şekiller, harfler, sayılar malların biçimi veya ambalajları gibi çizimle görüntülenebilen veya benzer biçimde ifade edilebilen, baskı yoluyla yayınlanabilen ve çoğaltılabilen her türlü işaretleri içerir"* şeklinde tanımlanmıştır[212].

---

[209] B. Zorina Khan, "An Economic History of Patent Institutions", *EH.Net Encyclopedia,* (Edited by Robert Whaples), March 16, 2008. s. 1.
[210] Hasan Dursun, *Marka Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008, s. 11.
[211] Haydar Arseven, *Alameti Farika Hukuku*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1951, s. 1
[212] http://www.tpe.gov.tr/dosyalar/taslaklar/markalar_kanunu_tasarisi_taslagi.pdf s. 2.

Markanın tanımından yola çıktığımızda, temel olarak mal ve hizmeti ayırt etmemizi sağlayan günlük hayatımızda her an karşımıza çıkan, hayatımızın her noktasında yer alan işaretlerdir. Günümüz tüketim toplumunda markalar, salt üreticinin mal ve hizmetini tanımlayan, ayırt eden işaretlerin ötesinde kimilerine göre sosyal statüyü ve kimliği belirleyen, iktisadi hayatta olduğu gibi sosyal hayatta da kendine yer edinmiş bir olgudur[213].

Tanımın içerdiği işaret kavramı, oldukça geniş bir çerçeveye sahiptir. Grafikler, logolar, imzalar, isimler, renkler, ürünlerin kaplandığı ambalajlar ve salt ürünlerin görünüşü; tamamı işaret kapsamındadır[214] ki "işaret" mefhumu, markanın fikri mülkiyet kavramı içerisinde yer almasının nedenidir.

1.4.2.2.1. Marka Olarak Kabul Edilen İşaretler

Markalarda, telif haklarındaki gibi hususiyet ve orijinallik şartı aranmadığı gibi patent hukukundaki gibi buluşun yeni olması, tekniğin bilinen durumu aşması gibi şartlar da aranmaz[215]. Markaların akılda kalıcı, kolay hatırlanan, ayırt edicilik yönlerinin güçlü olması beklenir, fakat bu durum marka sahiplerinin ürünlerinin başarısı ile ilgilidir. Hukuki bakımdan önemli olan markanın, belirlenen işaretler kapsamında olmasıdır. Marka olabilecek işaretler şunlardır;

Kişi adları; insanları sosyal ve hukuki bakımdan birbirinden ayırmaya yaramaktadır. Ünlü kişilerin, sanatçıların, siyasetçilerin ya da tarihi şahsiyetlerin isimleri marka olarak kullanılmaktadır. İsimlerin bu şekilde kullanılması bunları, ticari mecraya çekmekte ve beraberinde hukuki, manevi, maddi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle tanınmış isimlerin, markalaşması ancak o kişilerin izinlerine bağlıdır[216]. Buna karşın isim benzerlikleri, hukuki boşluklar gibi nedenlerden dolayı genellikle topluma mal olmuş kişilerin isimlerini korumak için, isim tescili yapmaları günümüzde çokça rastlanan bir durumdur.

---

[213] Mehmet Marangoz, "Tüketicilerin Marka Fonksiyonu Algılamaları ile Satın Alma Sonrası Davranışları Arasındaki İlişki", *D.E.Ü.İ.İ.B.F.,* C. 21, S. 2, 2006, s. 108 – 110.
[214] Remzi Gemci, Gamze Gülşen, F. Müge Kabasakal, "Markalar ve Markalaşma Şartları", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1, 2009, s. 107.
[215] Hamdi Yasaman, *Marka Hukuku ile İlgili Makaleler Hukuki Mütalâalar Bilirkişi Raporları II*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2005, s. 3.
[216] Yasaman, *Marka Hukuku…,* s. 4.

Sözcükler; en geniş manada, yerli yabancı bütün sözcükler marka olabilir. Bunlar anlamlı, gündelik hayatta kullanılan, teknik, bilimsel kelimeler olabileceği gibi herhangi bir anlamı olmayan kelimeler de olabilir. Türk Patent Enstitüsü tarafından sözcükler değerlendirilerek karar verilmektedir. Bununla birlikte çeşitli yönden sakıncalı bulunan sözcükler kabul edilmemektedir ki Yargıtay'da marka ismi olabilecek veya olamayacak sözcüklerle ilgili birçok dava görülmektedir[217].

Şekiller; sözcüklerden sonra en fazla kullanılan işaretlerdir. Fotoğraflar, grafikler, logolar, armalar, mühürler, etiketler, hologramlar şekiller kategorisi içerisinde yer almaktadır. Şekiller, belli bir eşya, bitki veya hayvanın resmi olabileceği gibi bir sanat eseri veya hayali çizgi roman vs. karakteri de olabilir. Fakat bu durumda telif hakları devreye girebilmektedir.[218]

Renkler; renklerin marka özelliği kazanabilmesi tartışmalı bir konudur. Renklerin bağımsız olarak marka kabul edilmesinde dünya genelinde bir söz birliği yoktur. Türk hukukunda Yargıtay, renklerin bağımsız olarak markaya konu olamayacağı görüşündedir. Yargıtay'ın görüşünün temeli renklerin tekel altına alınamayacağıdır[219]. Yargıtay, renklerin gökkuşağındaki renkler ile sınırlı olduğu ve temel renklerin markaya konu olamayacağı fikrindedir[220]. Renkler genellikle, bir şekle bağlı olarak ya da renk birleşimleri şeklinde marka olarak tescil edilebilmektedir[221].

Temel olarak bunların yanı sıra, notaya dökülebilmek şartıyla sesler, ayırt edici niteliğe sahip olması koşuluyla kokular, harf ve sayılar, üç boyutlu biçimler marka olarak kabul edilen işaretlerdir[222].

1.4.2.2.2. Markanın İşlevleri

Markanın iktisadi ve ticari hayatta sahip olduğu işlevler, himayenin sağladığı hukuki koruma ile birlikte birçok avantajı beraberinde getirmektedir. Bu avantajlar markanın işlevleri ile ilgilidir ve sadece üretici için değil tüketici için de markanın birçok işlevi vardır.

---

[217] Yasaman, *Marka Hukuku...,* s. 4.
[218] Yasaman, *Marka Hukuku…,* s. 5.
[219] Sevilay Eroğlu, "Soyut Renk, Ses ve Üç Boyutlu İşaretlerin Marka Olarak Tescili", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* , C. 5, S. 1, 2003, s. 111.
[220] Yasaman, *Marka Hukuku…,* s. 8.
[221] Eroğlu, "Soyut Renk, Ses ve Üç Boyutlu İşaretlerin Marka Olarak Tescili", s. 107.
[222] Yasaman, *Marka Hukuku…,* s. 7-11.

Markanın, kabul edilen en önemli işlevi bir malın hangi üretici tarafından üretildiği ya da kim tarafından piyasaya sunulduğudur[223]. Bu bakımdan markanın belki de en önemli işlevi köken ya da orijin belirtmesidir. Marka sayesinde mal veya hizmetin çıktığı ülkeyi, üreticiyi veya satıcıyı tanıma imkânı ortaya çıkar.

Marka ile ilgili bir diğer işlev tefrik ya da ayırt etme işlevidir. Emtiaya şahsiyet kazandıran unsur markadır. Markanın temel fonksiyonlarından biri üstüne konulan eşyayı, benzerleri arasından ayırt etmeyi sağlamaktır. Bu işlevi yerine getiremeyen işaretin pratikte marka olabilme vasfı da yoktur[224].

Markanın gerek üretici gerekse tüketici için işlevlerinden biri himaye işlevidir. Üretici için marka, üreticiyi rakipleri karşısında hukuki bakımdan korur ve emtiasının kopya edilmesi durumunda hukuki olarak hak iddia etme imkânına kavuşur ki bu durum marka kavramının özünü oluşturur. Aynı koruma tüketici için de geçerlidir. Tüketici bildiği, aradığı ürünü ancak marka sayesinde benzerlerinden ayırarak seçebilir[225].

Markanın yine üretici ve tüketici için en önemli işlevlerinden biri de, reklam imkânını kolaylaştırmasıdır. Bir markanın reklam gücü diğer bazı faktörlere bağlı olmakla birlikte, üreticinin emtiasını veya hizmetini, insanların zihninde yer ettirmesini ve markasına yaygınlık kazandırmasını sağlar. Tüketicilerin de mala veya hizmete ulaşabilmesi ancak reklam yoluyla olabilir. Bu nedenle vasıflı, reklam kabiliyeti yüksek markalar her zaman için iktisadi yarışta önde olmuşlardır[226].

1.4.2.2.3. Marka Kavramının Tarihi Gelişimi

Marka kavramı temelde, üreticiye, ürettiği ürünün orijinini ve kalitesini tüketiciye aktarmada kullandığı en kestirme ve en etkili yoldur. Üretici bunu yaparken, kendisi tarafından belirlenmiş işaretleri kullanır. İşaretlerden yola çıkıldığında ise marka kavramının oldukça köklü bir tarihe sahip olduğu ortaya çıkar.

Güney Asya'nın en eski uygarlıklarından biri olan ve İndus Nehri etrafında kurulan Harappalar (M.Ö. 3300 – M.Ö. 1700), Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları ile sıkı ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu ticari faaliyetlerinden günümüze ulaşan

---

[223] Arseven, *Alameti Farika Hukuku*, s. 7.
[224] Arseven, *Alameti Farika Hukuku*, s. 7.
[225] Arseven, *Alameti Farika Hukuku*, s. 8.
[226] Arseven, *Alameti Farika Hukuku*, s. 8.

siyah, kırmızı çanak çömlekler, mühür, geometrik semboller ve hayvan motifleri ile süslenmiş çömleklerin ticari amaçlarla kullanıldığı, en azından ticari bilgilendirme yöntemi olarak kullanıldığı düşünülmektedir[227]. Dünya ticaretinin başta Fenikeliler olmak üzere Mısır'ın da etkisiyle Akdeniz dünyasına kaydığı dönemlerde orijin belirten işaretlere Yakın Doğu'da rastlanmaya başlanmıştır. Ticari amaçlarla, özellikle de şarap ticareti için kullanılan Mısır çanakları üzerinde bulunan hiyerogliflerin, bugünkü manada markaya karşılık gelen işaretler olduğu düşünülmektedir. Keza Roma'da çanak, madeni eşya, camlar, şarap, peynir gibi ürünlerin üzerine tüccarın ismi, mahallin ismi bazen de bir resim basılmaktaydı. Roma'da imalatçılar yanında tacirler de satışa çıkardıkları ürünler üzerine işaretler koyarlardı[228]. Japonya'da dahi M.S. 701 yılında işaretlerle ilgili yasalar konulmuştur. İşaretler düşük kaliteli malların üretimi ve yasaklanması ile ilgili tasarlanmıştı[229]. Fakat bunların günümüz manasında markaya ne kadar yakın olduğu bir tartışma konusudur.

Orta Asya'da Türk boylarında yabancı kültür ve boylara karşı kendini tanımlama sürecinde geliştirilen işaretler olarak damgalar, marka boyutunda dikkat çekicidir. Üzerine yerleştirilen nesneye göre farklı amaçlarla yapılan damgalar farklı anlamlar taşımaktaydı. Eski Türk inanışlarında Tanrı'ya yakın yerler olarak kabul gören dağların zirvesinde bulunan kayalara işlenen damgalar dini kaygılarla yapılırken; ağıl kenarlarına, otlaklara, hayvanlara, eşyalara, heykellere, mezarlara işlenen damgalar, aitlik adına yapılmıştır. Birçok alanda kullanılan damgalar tarih boyunca; kabilelerin ortak malı sayılan konak yerlerinde, yol kavşakları ve otlaklardaki taşlarda; aileye ait olan hayvanların işaretlenmesinde, kilim, halı, çul, keçe, testi gibi ev eşyalarında, evlerin kapı ve duvarlarında kullanılmıştır[230]. Bu bakımdan birçok sosyal ve kültürel anlamı olan damgaların üstlendiği vazifelerden biri aitliktir. Ticari amaçlardan çok mülkiyet ifade ettiği görülen damgaların içerdiği aitlik, bir bakıma ekonomik bir olgudur. Anadolu'da damga, im, en gibi adlandırılan bu işaretler en azından, vurulduğu hayvanın orijinini de göstermektedir. "*Bu hayvan filancanın, şu ailenin"* gibi tabirler

---

[227] Karl Moore, Susan Reid, "The Birth of Brand: 400 Years of Branding History", *Munich Personal Repec Archive*, s. 9–10. http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10169/1/Birth_of_Brand_july_14_2004.pdf

[228] Haydar Arseven, "Alameti Farika Hakkının Mahiyeti, Gayrı Kanuni Rekabetle Münasebeti ve Doğumu", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, , C. 16, S. 3–4, 1950, s. 823.

[229] Shoen Ono, *Overview of Japanese Trademark Law*, (2nd Edition), Yuhikaku, Chapter 2, Tokyo 1999, s. 5.

[230] Osman Mert, "Öngöt Mezar Külliyesi ve Külliyede Bulunan Damgalar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 36, Erzurum, 2008, s. 286.

damga sayesinde sağlanmaktadır[231]. Bu bakımdan damgalar markanın başta gelen işlevlerinden biri olan orijin belirtme işlevini yerine getirmektedir. Aynı zamanda markanın bir diğer işlevi olan kalite belirtme, yine damga sayesinde pekâlâ yerine getirilebilir. Günümüzde herhangi bir marka belirli bir kaliteyi ifade eder. Damgalanmış bir hayvan, geçim kaynağı niteliğinin yanında pazara sunulduğunda artık bir ticari maldır. Dolayısıyla yetiştiricisinin, yetiştirme tarzı, yetiştirildiği ortamdan kaynaklanan beslenme şekli vs. den dolayı, geçmiş tecrübeler ve satıcısının güvenilirliği veya güvenilmezliği ölçüsünde, kalitenin belirlenmesi işlevini de yerine getirir.

Ortaçağ'da marka, belirli bir yaygınlık kazanmıştır. Bu süreçte marka artık üreticisinin imzasını taşımaktan öte belirli bir ticarethaneye aidiyeti göstermeye başlamıştır[232].

Dünyada markanın hukuki bakımdan korunmasına yönelik gelişme Sanayi Devrimi ile olmuştur. İcatlar ile üretim tarzında görülen değişim, sanayi ürünlerinin artık büyük miktarlarda ve hızlı olarak üretilmesini sağlamıştır. Yeni icatlar sanayi ürünlerinin çeşitlenmesine temel oluştururken, ürünlerin fazla miktarda üretilmesi yeni pazarlar arayışını hızlandırmıştır. Yeni pazarlar, sanayi ürünlerinin ulusal ve küresel çapta dolaşımına hız kazandırmıştır. Bu sürecin ortaya çıkardığı yeni yapılanmalardan bir tanesi de ulusal ve uluslararası büyük sanayi şirketleridir. Sanayileşme öncesi lokal ölçekte üretim yapan, lokal ölçekte müşteri potansiyeline sahip üreticiler artık ulusal, bölgesel hatta dünya çapında müşterilere hitap etmeye başlamışlardır. Tabi olarak bu durum üretici ile müşteri arasındaki bağı da koparmış, üreticinin müşterisine doğrudan teması sona ermiştir. Büyük üreticiler birçok aracının olduğu, dağınık ve geniş piyasalarda ürünlerinin mukadderatı hakkında fikir sahibi olma imkânını kaybetmişlerdi. İşte bu nedenden dolayı üreticiler, mallarının izini sürebilmek, kendisini yabancı piyasalarda tanıtabilmek, mallarının menşei ve kalitesini müşteriye açıklayabilmek ve en önemlisi müşterilerinin güvenini kazanarak iktisadi hayatta tutunabilmek için yeni bir aracı ihtiyacı duymuştur ki bu ihtiyacı marka üstlenmiştir[233].

---

[231] Günümüzde damgalar Kayseri'de Uzunyayla bölgesindeki Çerkesler arasında, hayvanların işaretlenmesinde, mezar taşlarında, ev ve ahırların girişlerinde mülkiyetin belirtilmesi amacıyla halen yaygın olarak kullanılmaktadır.
[232] Arseven, "Alameti Farika Hakkının Mahiyeti…", s. 824.
[233] Arseven, *Alameti Farika Hukuku*, s. 5.

Büyük üretici ve şirketlerin temel amacı ürettikleri ürünleri satmak, piyasalarda yer edinmek yanında, ürünlerinin taklit edilmesini hukuki bakımdan engellemek olmuştur. Böylelikle sanayi veya ticari markaların himayesi konusu tarihte hiç olmadığı kadar önem kazanmış ve gerek devletlerin ekonomik çıkarları gerekse şirketlerin baskıları sonucu ulusal marka himaye kanunları çıkmaya başlamıştır.

Avrupa'da marka kanunları bakımından öncülük eden devlet Fransa olmuştur. Fransız İhtilali ile hürriyetleri bütün tehditlerden azade etmek amacıyla hareket edilerek, lonca teşkilatları, eski mevzuatlar ortadan kaldırılmıştır. Böylece ticari hayatta daha büyük tehditler ortaya çıkmıştır ki ortadan kaldırılan yasaların yerini doldurmak amacıyla 20 Nisan 1803'te Fabrika, Üretim ve İşyeri Yasası çıkarılmıştır. Ayrıca Fransız ceza yasaları ile desteklenen bu kanun ile ticari unvanları kötüye kullanma, taklit etme gibi fiiller suç haline gelmiş ve cezalandırma yoluna gidilmiştir. Fransa'da marka ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler 23 Haziran 1857'de çıkarılan Üretim ve Ürünlerin Marka Yasası ile son halini almıştır. Bu yasa 1890 yılında kısmen tadil edilmiş ve 1944 yılında kısmen, 1964 yılında tamamen ortadan kalkarak yenilenmiştir[234].

İngiltere markaya yönelik hukuki korumayı Fransa'dan yaklaşık elli yıl sonra kabul etmiştir. Esasında İngiltere'de, marka işaretlerinin yanlış kullanımı dolandırıcılık kapsamındaydı. Buna karşın İngiliz marka yasası 1862 yılında "The Merchandise Marks Act" adıyla yürürlüğe girmiştir. Fakat İngiltere'de markaların kapsamlı ve etkin bir şekilde korunması uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir ve 1938 yılında çıkarılan Marka Yasası, İngiliz marka hukukunun en güçlü hali olmuştur. Bu kanun diğer birçok ülkeye de örnek olmuştur[235].

Almanya ilk marka kanununu çıkaran ülkelerden biridir. 30 Kasım 1874 tarihli Marka Koruma Kanunu (Gesetz der Markenshutz), ilk Alman marka yasası olarak kabul edilmektedir[236]. Alman yasasını, 1879 yılında İsviçre ve Belçika marka yasaları takip etmiştir. Almanya, İngiltere, Avusturya, İsviçre gibi ülkeler kanunlarını yenilerken,

---

[234] Ono, *Overview of Japanese Trademark Law*, s. 2.
[235] Ono, *Overview of Japanese Trademark Law*, s. 3.
[236] Ono, *Overview of Japanese Trademark Law*, s. 3.

Belçika, Fransa gibi devletler ise eski kanunlarını bazı düzenlemeler ile kullanmaya devam etmişlerdir[237].

1.4.2.2.4. Marka Hukuku Hakkında Uluslararası Düzenlemeler

20 Mart 1883 tarihinde Paris'te on bir ülke arasında imzalanan sözleşme patent hakkı yanında marka hukuku ile ilgili uluslararası düzenlemeleri de kapsamaktadır. Sözleşmeye taraf devletler, taraf herhangi bir devlette, kişi veya kurumlar tarafından tescil edilmiş markaların, aynı veya benzer mallar için bir karışıklığa yol açabilecek şekilde reprodüksiyonunu, kısmen veya tamamen taklit edilmesini veya aslına yakın bir şekilde değiştirilmesini ve bunların tescilini reddetmeyi taahhüt etmişlerdir. Paris Sözleşmesi marka hukuku hakkında temel manada taraf devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin ticari markalarının taklit edilmesinin önüne geçmeyi amaçlamış, kısa sürede katılımcı devletlerin sayısının artması öngörülmüştür. Bir anlamda üretici devletlerin, tüketici devletlerdeki ticari ve iktisadi çıkarlarına hizmet eden bir sözleşmedir[238].

---

[237] Arseven, "Alameti Farika Hakkının Mahiyeti…", 825.
[238] Hirsch, *Fikri ve Sınai Haklar*, s. 45 ve http://www.wipo.int/about-wipo/en/

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE TELİF HAKLARININ GELİŞİMİ

2.1. Osmanlı Devleti'nde Sanat ve Sanatçıların Desteklenmesi

Osmanlı Devleti'nde telif hakları XIX. yüzyılda yenileşme sürecinin bir etkisi olarak ortaya çıkmıştır. Matbaanın Osmanlı Devleti'nde yaygınlık kazanmasından önce telif hakkının, yazarı, şairi ve genel olarak sanatçıyı, eserinden dolayı ödüllendirme ve yeni eserler ortaya çıkarma noktasında teşvik edici niteliği tıpkı İslam dünyasının genelinde olduğu gibi padişah, vezirler, sanata ve sanatçıya ilgi duyan bürokrasi sınıfı tarafından yerine getirilmiştir. Bu destek hiçbir zaman hukuki bir koruma niteliğinde olmamıştır, kültürel gelenek ve miras bakımından sanata ve sanatçıya verilen değer ve destek, telif haklarının işlevinin en azından bir kısmının yerine getirildiğini söylememiz yanlış olmaz. Bu destek ve teşvik hamilik kurumu aracılığıyla yerine getirilmiştir.

Bir toplumun ya da bir çevrenin sanata değer vermesinin ön şartı pek tabii olarak gerçek sanattan anlamaktır. Osmanlı sultanları, belli zamanlarda ulema ve şu'arâ meclislerinde hakem rolünü oynayabilme yeteneğini, henüz şehzâdelik zamanında, dönemin önde gelen âlimlerinden ve seçkin hocalardan aldıkları yüksek kültüre borçlu idiler. II. Murad'dan itibaren sultanların, şiirlerini toplayan birer divan oluşturabilecek derecede şairlik yeteneğine sahip oldukları bilinmektedir[239]. II. Murad'dan önceki sultanlar da sanatı desteklemişlerdir. Fakat onun döneminde sanatın desteklenmesi bir gelenek halini almıştır. Hayırlarının çokluğu nedeniyle Sehî Bey, tezkiresinde II. Murad'dan Ebulhayr sıfatıyla söz etmiştir. Latîfî[240], tezkiresinde, onun savaş

[239] Halil İnalcık, *Şair ve Patron,* Doğu Batı Yayınları (4. Baskı), Ankara 2011, s. 13.
[240] 1490-91 doğmuş olduğu tahmin edilen Latîfî'nin asıl adı Abdüllatif'dir. Latîfî onun mahlasıydı, yirmi-yirmi beş yaşlarında İstanbul'a giden şairin, İstanbul'da tutunmasını sağlayan şiirleri olmuştur. 1532-33

zamanlarında dahi haftada iki kez şair ve âlimleri toplayarak sohbet ettiğini, hüner sahiplerine iltifatlar edip, ihsanını esirgemediğini belirtmektedir. Şairlere bağladığı salyanelerin Kanuni Sultan Süleyman döneminde İbrahim Paşa'nın ölümüne değin devam etmesi, sanatçıya verilen desteğin gelenekleşme sürecinin II. Murad ile başladığını göstermektedir[241].

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik bakımdan altın çağını yaşadığı XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyıl ortalarına değin Türk edebiyatı da altın çağını yaşamıştır. Fatih Sultan Mehmed otuz kadar şairi maaşa bağlamıştır[242]. Türk edebiyatı üzerindeki İran etkisi, XVI. yüzyılda Bakî, Fuzuli gibi şairlerin ortaya çıkmasıyla azalmış, Türk edebiyatı, İran edebiyatı ile boy ölçüşebilecek seviyeye erişmiştir. Bu durumun başlıca sebepleri bu değerli şairlerin yetişmesi yanında, onlara maddi manevi destek verebilecek iktisadi ortam ve onların değerlerini bilen hükümdarların mevcut olmasıdır. Hamilik geleneğinin, sanatçılar ve ilim adamları için bir motivasyon kaynağı olduğu aşikardır. Taşlıcalı Yahya Efendi, Kanuni'ye yazdığı bir kasidesinde kendisine arka çıkıldığı takdirde İran'ın ünlü şairi Selman'ı mat edebileceğini dile getirmiştir[243]. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı klasik kültürü yüksek sanat eserleri vermişse, bunda sultanın yüksek sanat zevkinin önemli payı vardır. Zira sanat ve bilim eserlerinin kalitesini ve sanatkârın şöhretini, genellikle hükümdar belirlerdi. Bir eserin makul ve mu'teber olması, eserin değerinden önce sultanın verdiği değere ve iltifatına bağlıydı[244]. Somut kriter ise şair ve yazarın eserini tanıtma yeteneği ve idarecinin beğenisidir. Bu kriter doğası gereği her zaman için sübjektif ve hakkaniyetli olmayabilir[245].

---

yıllarında iki bayramda sunduğu kasideler karşılığında beşer yüz akçe in'am almış, 1546 yılında Sultan Süleyman'a takdim ettiği tezkiresi ile Ebû Eyyûb-i Ensârî Vakfı kâtipliğine tayin edilmiştir. Buna karşın tezkiresinde, devrin hükümdar ve devlet adamlarının diğer şairlere gösterdikleri ilgi ve ihsana erişemediği nedeniyle şikâyetini dile getirmektedir. Ahmet Sevgi, "Latîfî", İslam Ansiklopedisi, , C. 27, s. 111–112.

[241] Tuba Işınsu Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakirin*, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 31.

[242] Fatih Sultan Mehmed'in çevresinde bulunan şairler için bkz. İbrahim Akyol, "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebi Çevreler", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), s. 93 – 122.

[243] Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakirin*, s. 16–21.

Şehâ fezâ-yı fesahatda şimdi Yahyâ'nun
Zahîri (arka çıkan) ola idi mat iderdi Selmân'ı.

[244] İnalcık, *Şair ve Patron*, s. 13

[245] M. Muhsin Kalkışım, "Osmanlı Devleti'nde Şair ve Yazarların Himaye Kriterleri", *Milli Folklor*, Yıl. 15, S. 57, 2009, s. 108.

Bir eser veya kaside sunan sanatçıya, hamisinin ödüllendirmesi farklı şekillerde kendini gösterirdi. Sanatçı mesleğine göre münşi[246] ise kâtipliğe, ulemadan ise müderrislik, kadılık gibi ilmiye veya vakıf hizmetine tayin edilir; asker ise timar, zeâmet veya hassına terakki eder idi. Kâside sunan şairlere ödülleri genellikle gümüş akçe ya da hil'at olarak verilirdi. Genelde gümüş akçe olarak 1000 ila 3000 akçe arası ödül verilmekle birlikte[247], ne Osmanlı Devleti'nde ne de selef veya çağdaş diğer İslam devletlerinde ödül miktarlarında bir standart mevcuttu. Kimi sanatçılar yazdıkları bir kasideden dolayı hayatları boyunca yetecek zenginliğe erişirken kimileri bu kadar şanslı değillerdi.

Sanatçıların belirli bir sanat çevresinde toplanması için elbette, eğer bu kurum saray ise, sanattan anlayan ona değer veren bir yönetici sınıfının olması gerekirdi. Gerek İran'da gerekse Osmanlı'da sultan ve yöneticilerin büyük bir kısmı yalnız sanatçıyı koruyan değil aynı zamanda sanat ile iştigal eden kişilerdi. Birçok Osmanlı sultanı musiki ve edebiyat alanlarında belirli bir seviyenin üzerine çıkmışlardır. Özellikle Osmanlı klasik çağında sultanların sanatçı kişilikleri dikkat çekmektedir. Fatih döneminde İslam devletleri arasında liderlik iddiasında bulunan Osmanlı Devleti'nde, İranlı şairlere karşı bir üstünlük kurma eğilimi görülür. Bu dönemde İranlı örneklerini gölgede bırakan orijinal yapıtlar ortaya koyulmuştur. Şeyhi'nin Hüsrev ü Şirin'i, Fuzuli'nin Leylâ ve Mecnun'u bunlar arasındadır. Bu süreçte ortaya çıkan orijinal üslup, "tarz-ı hâss", "tarz-ı mahsus", "tâze" diye övülmüştür[248]. Bu orijinal üslubun ortaya çıkmasında elbette sanatçıya desteklerin, hâmiliğin önemi olduğu gibi sanattan ve iyi sanatçıdan anlayan sultan ve devlet adamlarının da varlığı yadsınamaz.

Bir sanatçıya verilebilecek en büyük iltifat, padişahın musâhibi[249] olmaktı. Musâhib, padişahın daima yanında bulundurduğu sırdaşını, danışmanı konumuna yükseltmesiydi. Padişahın bir nevi arkadaşı olan musâhib genellikle musikide, şiirde öne çıkan isimler olmuşlardır. Bunlar bir nevi padişahı eğlendiren aynı zamanda ilham veren kişilerdi. Kanuni Sultan Süleyman ile Bâkî arasında böyle bir yakınlık kurulmuştur. Hayatının ilk yıllarında zorluklar çeken Bâkî, Kanuni'nin iltifatına mazhar

---

[246] Güzel nesir yazan.
[247] İnalcık, *Şair ve Patron*, s. 26.
[248] İnalcık, *Şair ve Patron*, s. 20.
[249] Sohbet ehli kimse, arkadaş, dost anlamına gelir. Padişahı özel olarak eğlendiren ve bilgilendiren kişilerdir. Mehmet İpşirli, "Musahib", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, s. 230-231.

olarak neredeyse şeyhülislamlık mevkiine kadar yükselme şansını yakalamışsa da bu göreve atanmamıştır[250].

Osmanlı Devleti'nde sanatçının ve sonuç olarak sanatın desteklenmesi, Osmanlı kültür ve sanatının gelişiminde önemli roller oynamıştır. Sanata destek vermek, Ortaçağ İslam dünyasından miras alınan ve sürdürülen bir gelenekti. Bu gelenek sanatın herhangi bir koluna ilgi duymayan yöneticilerin de az veya çok sanata destek vermelerinden anlaşılmaktadır. Siyasetnâme veya nasihatnâmelerde ideal bir yöneticinin vasıfları arasında bilim ve sanatı desteklemesi gerekliliği, Türk-İslam yönetim tarzı çerçevesinde oldukça anlamlıdır[251]. Hükümdar sanat çevresinde aldığı övgü ile gerek halkı nazarında gerekse cihanda ün salmakta, sanatçı ise verdiği üstün eserler neticesinde gerek ismini duyurmakta, prestij kazanmakta gerekse geçimini sağlamakta ya da geçiminden öte oldukça iyi standartlarda bir hayat geçirebilmekteydi. Böylelikle her iki taraf için kazançlı gibi görünen bu ilişkiden sanatın bizatihi kendisi kazançlı çıkmaktaydı ki günümüze ulaşan sanat eserlerinin birçoğu bu şekilde ortaya çıkmıştır.

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren devlette ilk emareleri görülen ekonomik ve askeri sorunlar kendini edebiyat alanında da göstermiştir. Sanatçılara verilen destek ve değer görece azalmaya başlamış fakat Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar hamilik kurumu devam etmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde telif hukukuna yönelik düzenlemelerin ortaya çıktığı XIX. yüzyıl ortalarına değin, sanatın desteklenmesi ile telif haklarının başta gelen nitelikleri olan destek ve teşvik konuları Osmanlı sultanları ve bürokratları gibi seçkinlerin desteği ile yürütülmüştür.

2.2. Matbaanın Osmanlı Devleti'ne Girişi ve Gelişimi

XV. yüzyıl, dünya tarihinin siyasi ve iktisadi birçok dönüm noktalarının görüldüğü ender zaman dilimlerinden biridir. Uzakdoğu'da Ming Hanedanı hükümranlığının yükselişi ile Çin, devlet yönetimi ve sanat alanlarında en yüksek seviyeye ulaşırken, batıda İstanbul'un fethi ile Osmanlı Devleti, dünya tarihine damga vuracak yeni bir imparatorluk olarak yükselmekteydi. Avrupa'da Reform ve Rönesans'ın yaygınlaşması ile insan yaşayışları ve düşünüşleri üzerinde büyük değişimlere yol açan yeni bir sürece girmiş, Amerika'nın keşfiyle birkaç yüzyıl içinde

---

[250] İnalcık, *Şair ve Patron*, , s. 22.
[251] Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakirin*, s. 92.

en yüksek noktasına erişecek olan sömürge çağı başlamış oluyordu. Entelektüel ilgi alanları genişlemiş, felsefi, ilmi ve dini alanlarda yepyeni görüş ve fikirler kendini göstermeye başlamıştır. İşte bu değişim sürecinde en dikkat çekici buluşların başında, esasen Çin tarafından bulunan matbaanın geliştirilmesi gelmektedir. Matbaa ile fikirler, ilimler geniş bir alana süratle yayılabilmiştir[252].

Matbaa, Avrupa'da kullanılmaya başlanmasının ardından kısa sürede tüm kıtaya yayılmıştır. Özellikle Hıristiyan din kurumlarının propaganda amaçlı olarak matbaayı kullanması, henüz XV. yüzyılda milyonlarca nüsha kitabın basılmasına neden olmuştur. Gutenberg'in 1447'de Mainz'de kurduğu matbaada ilk basılan kitap Latince İncil idi. Matbaa 1466'da İtalya'da, 1467'de Fransa'da, 1475'te İspanya'da basıma başladı. İlk basılan kitaplar İngilizce İncil ve daha sonra Arapça İncil olmuştur. 1516 yılında Zebur İbranice, İngilizce ve Arapça olarak basıldı. Matbaanın gücü Avrupa'da öncelikle din adamları ve kurumları tarafından keşfedilmiş daha sonra basım, bilim üzerine odaklanmıştır[253].

Matbaanın Avrupa'da kısa sürede yayılması sonucu ortaya çıkan rekabet ortamı sayeside telif eserlerin basılması hızlanmış ve yazar - matbaacı ilişkileri yavaş yavaş tartışılır olmuştur. Fakat henüz bir uzlaşı için erkendi ve matbaada basılan ve kamu malı sayılan dini kitapların yazarları belki yüzyıllar önce dünyadan ayrılmış âlimlerdi.

Dünyada matbaa, Çin'den etkilenen Kore ve Japonya dışında, Avrupa merkezli olarak yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin İslam dünyasının politik ve kültürel liderliği ve Batı dünyası ile olan temâsı nedeniyle, matbaanın Doğu dünyasına aktarılmasında da bir köprü vazifesi görmüştür[254].

Osmanlı Devleti'nin azınlıklara gösterdiği tolerans matbaacılık alanında da kendini göstererek, matbaanın icadından çok da uzun sayılmayacak bir süre içerisinde Osmanlı sınırları içinde onlarca matbaa açılmıştır. Tabi bu süreçte özellikle Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren eğitim ve bilime verilen öneme değinmemiz gerekir. Sultan Mehmed yalnız şairlere yaptığı yardımlarla değil kurmuş olduğu ilim müesseseleri için tesis ettiği kütüphanelerle de ünlenmişti. Henüz şehzadeliği sırasında

---

[252] Ersoy, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, s. 17.
[253] Ebû Zeyd, "Mülkiyyetü't-Te'lîf Târîhan ve Hükmen", *Mecelletu Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî: Râbıtatü'l Âlemi'l İslâmî,* , S: 2, 1425/2004, s. 211-212.
[254] Ersoy, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, s. 18.

Manisa'da bir kütüphane kurmuştur. Daha sonra sırasıyla Edirne ve İstanbul'a taşınan bu kütüphane Fatih'in çabaları ile dönemin en önemli kütüphaneleri arasına girmiştir. Kütüphaneleri en ciddi ve yeni akli ilimlere ait metinlerle doldurmuştur[255]. Fatih'in bu çabalarının ülkede kitap dolaşımını ve ithalatını teşvik ettiği yadsınamaz. II. Bayezid dönemine aktarılan ilmi miras, kitap basımı için kullanılacak matbaanın en azından saray çevresinde kabullenilmesini kolaylaştırmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk matbaa İspanya'dan göç etmek zorunda kalan Nacmias oğlu David ve Samuel isimli Yahudiler tarafından kurulmuştur. 1494 yılında İstanbul'da kurulan matbaanın ilk baskısı Yahudi Tarihi olmuştur[256]. Yirmi bir yıl faaliyet gösteren İstanbul'daki bu matbaanın yanı sıra Yahudiler, 1512'de Selanik'te, 1519'da Halep'te, 1554'te Edirne'de ve 1606 yılında Şam'da matbaalar açtılar. İmparatorluk topraklarında Yahudilerin yaklaşık otuz civarında matbaa açtıkları sanılmaktadır[257].

Başka bir azınlık topluluğu olarak Ermeniler, Sivaslı Abgar adlı papaz sayesinde ilk matbaalarını 1567 yılında faaliyete geçirmişlerdir. Dini rekabet nedeniyle cemaatlerini muhafaza için daha çok dini yayınlara ağırlık veren Ermeniler lügat ve tarih kitapları da basmışlardır. 1762 yılında İzmir'de bir Ermeni matbaası kurulmuştur[258]. Ermeni matbaacılığı bu tarihten sonra belirli bir ivme yakalamakla birlikte matbaa sayısı hakkında elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. Fakat özellikle 1782 İstanbul yangınının Ermeni matbaalarının önemli bir bölümünü ortadan kaldırdığı bilinmektedir[259].

Rum rahibi Nikodemoz Metaksas, Londra'dan satın aldığı matbaa ekipmanlarıyla ve Ortodoks patriğinin de yardımıyla 1617 yılında ilk Rum matbaasını kurmuştur. Bastığı ilk kitap Museviler Aleyhine Bir Risale'dir. Rum matbaasının yayınlarından hoşlanmayan Cizvitler, Rumların ilk matbaacılık çalışmalarına sekte

---

[255] Süheyl Ünver, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç, Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1946, s. 165.
[256] "Memâlik-i Osmâniyyede Tıbâatın Kıdemi", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C. 7, S. 40, 1332 (1916), s. 242.
[257] Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın, Matbaacılığın 250. Kuruluş Yıldönümüne Armağan, s. 19. Osmanlı Devleti'nde açılan matbaaların listesi için Bkz. Ersoy, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, Ek 1.
[258] Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın, Matbaacılığın 250. Kuruluş Yıldönümüne Armağan, s. 20
[259] Ersoy, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, s. 21.

vurdurmuşlar ve kapanmasını sağlamışlardır. İleriki yıllarda faaliyetlerini geliştiren Rum matbaacılığı özellikle dini kitap basımında ön plana çıkmıştır[260].

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nde azınlıklar matbaa sanatı ile oldukça içli dışlıydılar. Azınlıklar matbaayı daha çok, cemaatlerini dış etkilerden korumak ve diğer cemaatlere yayın yolu ile saldırmak için kullanmışlardır. Bunun yanında edebiyat, tarih alanlarında da yayınlar yapmışlardır.

Azınlıklar haricinde Napolyon'un Mısır'ı işgalinden sonra kurduğu Kahire Matbaası sayılabilir[261]. Ayrıca XVIII. yüzyılda Cizvitlere ait bir matbaa da mevcuttu. Osmanlı Devleti'nin matbaacılık faaliyetleri belli başlı şehirlerde Yahudiler, Ermeni ve Rumlar ile yabancı misyonerler tarafından yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti, ülkede yaşayan azınlıklar nedeniyle matbaacılığa yabancı değildi. 1594 yılında III. Murad, Osmanlı Devleti dâhilinde kitap ticaretini sınırlı ölçüde serbest bırakan Brantoon ve Orazio Bandini adlı iki tüccara hitaben bir ferman çıkarmıştır. Tabi bu ferman yabancıların Osmanlı ülkesine getirdikleri Arapça, Farsça ve Türkçe eserler için geçerliydi[262]. İlk olarak 1594 yılında Tahrirü'l-Usûlü'l Öklides kitabı bastırılarak İstanbul'a getirilmiştir[263]. Ayrıca Netayicü'l Vukuat'ta Mustafa Nuri Paşa, III. Murad'ın yabancı bir matbaacıya Türkçe kitap basmak için bir ferman verdiğini söylemektedir. Fakat kitabın ismi veya konusu hakkında bir bilgi vermeyen Mustafa Nuri Paşa bu kitabın Vâsıf Tarihi hacminde olduğunu söylemekte, bunun dışında bir şey hatırlamadığını belirtmektedir[264].

III. Murad'ın yabancılara tanıdığı kitap ticareti hakkı, ülkeye basılmış eserlerin girişine imkân veriyordu. Bunun yanında bazı fikir adamlarının da matbaanın faydaları ve gerekliliğini vurguladıkları görülmektedir. İbrahim Peçevi, Peçevi Tarihinde basma sanatının tahkikini içeren başlık altında basım sanatının yararından bahsetmekte, bir

---

[260] Alpay Karabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 12.
[261] Ebû Zeyd, "Mülkiyyetü't-Te'lîf Târîhan ve Hükmen", s. 212.
[262] Selim Nüzhet, *Türk Matbaacılığı*, *İkiyüzüncü Sene-i Devriyesi Münasebetiyle*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1928, Ekler.
[263] Karabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa...,* s. 13.
[264] Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat,* C. 3, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1327, s. 110.

kitabın basımı ilk etapta sanki bir yazma ortaya çıkarırcasına zor olsa da daha sonra binlerce nüshanın zahmetsizce basılabileceğini belirtmektedir[265].

İlk Osmanlı Türk matbaası Lale Devri olarak anılan bir barış döneminde açılmıştır. Bu dönemde kültür, sanat çalışmalarının belirgin bir yoğunluk gösterdiği söylenebilir. Açılan kütüphane sayısı buna delildir. 1712'de Valide Sultan, 1714'te Şehit Ali Paşa, 1719'da III. Ahmet, 1719'da ise Damat İbrahim Paşa kütüphaneleri, Lale Devri'nin karakteristiğini yansıtmaktadır[266]. Buna karşın XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde tarımda ve zanaatlarda önemli bir gelişim görülmemektedir. Lale Devri, daha çok barışın getirdiği rahatlama neticesinde artan tüketim ve yönetici grupları saran "hayattan kâm alma" havasıdır[267].

Lale Devri'nde matbaanın Osmanlı Türkleri tarafından kullanılmasının sebeplerinden birinin de, İstanbul ilim âlemi için temel kitapların bulunmasında yaşanan zorluk olduğu söylenebilir.

"İstanbul'da olan sahaf taifesi tama' hamları sebebiyle bi-nihaye kitab-ı mu'tebereyi etraf ve eknafa belki Memalik-i Osmaniye'den hariç bazı âhir memleketlere gönderüb İstanbul'da kitab-ı nefisenin kılletine bais olmağla ilm-i şerifin indirasını muktezidir deyü diyâr-ı âhire ticaret vech üzere min-ba'd kitab gönderilmek hususu men' olunmak babında asîtane-i saadet kaymakamı ve İstanbul kadısı ve gümrük eminine hitaben emr-i âli ısdar olundu".[268]

Görüldüğü gibi kitapçıların hırsları yüzünden İstanbul'da kitap kalmaması, ülkede genel olarak kitap bulmada sıkıntı yaşanması matbaanın kurulması için bir neden teşkil etmiştir.

İlk Türk matbaası XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde İbrahim Müteferrika ve Said Efendi'nin çabaları ile Sadrazam İbrahim Paşa'nın da desteğiyle 1727 yılında kurulmuştur[269]. Şeyhülislam ve dönemin önde gelen ulemasının olumlu görüşlerini

---

[265] İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C. 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1283, , s. 107.
[266] Ersoy, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler,* s. 26.
[267] İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 69.
[268] Nüzhet, *Türk Matbaacılığı*…, s. 72.
[269] Matbaanın Osmanlı Devleti'ne gelişinin gecikmesi ile ilgili farklı görüşler vardır. Ali Birinci, matbaanın Osmanlı Türkleri tarafından kullanılmasının geç kalmadığını, gerekli sosyo-kültürel, ekonomik altyapının hazır olmadığı gerekçesiyle bilakis erken bir tarihte olduğunu söylemektedir. Ali Birinci, "Osmanlı Devleti'nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", *Türkiye Araştırmaları Literatür*

içeren takrizler ile III. Ahmed'in hatt-ı hümâyunuyla[270], fıkıh, tefsir, hadis ve kelam kitaplarının basılmaması şartı ile açılan matbaanın ilk mahsulü 1729 yılında basılan Vankulu Lügati olmuştur[271]. İlk Osmanlı matbaasında 1729 yılından 1742 yılına kadar toplamı 23 ciltten oluşan 17 eser basılmıştır. Nüshalar 1200, 1000 ve 500 adet olarak basılmış ve yaklaşık 12.500 civarında nüsha basılmıştır[272].

İbrahim Müteferrika'nın vefatından sonra, işleri kalfası Kadı İbrahim Efendi ile Ahmet Efendi, 1747 yılında I. Mahmud'dan aldıkları imtiyaz fermanına dayanarak devralmışlardır. 1755'e kadar herhangi bir basım faaliyetinde bulunmayan ikili, III. Osman'dan aldıkları yeni bir ferman ile Vankulu Lügatı'nın ikinci basımını yaparlar. Bu basımdan sonra Kadı İbrahim Efendi'nin vefatı ile Müteferrika matbaası yirmi yedi yıllık bir suskunluk dönemine girer. Matbaanın varislerinin matbaayı Fransız sefaretine devredeceklerinin duyulması ile Divân-ı Hümayun beylikçilerinden Raşit Mehmet ve Vakanüvis Vâsıf Efendi matbaanın işletmesini devralırlar. Vâsıf Efendi'nin İspanya sefiri olması üzerine işletmeyi tek başına yürüten Raşit Mehmet Efendi bu dönemde önemli kitapların yanı sıra ilk ders kitabının da basımını gerçekleştirmiştir. Raşit Mehmet Efendi'nin 1798 yılında vefatı ile Müteferrika matbaası tarihe karışmıştır[273].

Osmanlı Devleti'nde Türkler tarafından açılan ilk matbaanın Osmanlı kültür ve sosyal hayatına etkisi, basılan kitap[274] ve nüsha sayısının azlığı, kitapların pahalılığı[275]

Dergisi, C. 4, S. 7, 2006, s. 293. Müteferrika matbaasından sonra peşi sıra matbaalar açılmaması ya da bu yönde taleplerin olmaması, Müteferrika'nın bastığı kitaplara talebin yeterli düzeyde olmaması, kâğıt üretiminde görülen aksaklıklar bu görüşü doğrulamaktadır. Fakat Avrupa'da matbaanın yaygınlaşmasında birinci derecede etkili kurumun kilise olduğu keza Yahudi ve Rum matbaalarının da ilk başta propaganda amaçlı dini yayınları basmak amacıyla matbaadan faydalandığı bilinmektedir. Sömürgecilik faaliyetleri neticesinde yaygınlaşan misyonerlik faaliyetleri İncil basımını ve matbaacılığı teşvik etmiştir. Buna karşın Osmanlı Devleti ve genel olarak İslam toplumunda misyonerlik amaçlı dini bir kurum olmadığı gibi, böyle bir ihtiyaç ta hissedilmemiştir.

[270] El-Cevheri, *Tercüme-i ıslah-ı Cevheri: Vankulu Lügati*, (2. Baskı), İbrahim Müteferrika Matbaası, İstanbul 1170 (1756), s. 1. Suret-i Emr-i Şerif-i Âlişan.

[271] Ayhan Ceyhan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839 – 1876)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları,* S. 1, 2006 Bahar, s. 141.

[272] Müteferrika matbaasının bastığı kitapların tasarımı, yazma geleneğinin devamı niteliğinde, örneğin iç düzenlemesinin görülememesi gibi bazı özellikler göstermekle birlikte, bazı basmalarda görülen sade ebru sanatı örneklerini sergileyen cilt kaplamaları dışında basit görünümlüdür. Bu nedenle bir sanat eseri olarak kabul edilen yazma eserlerin yanında, matbaa baskıları yeterli ilgiyi görmemiştir. Bunda basılmış kitapların, basma eserlerin hitap ettiği çevreye uygun estetik nitelikleri yakalayamamaları ileri sürülmüştür. Nüzhet, *Türk Matbaacılığı*, s. 72.

[273] Berrin Küçükcan, *Dünden Bugüne Matbaanın Serüveni*, s. 165-166. Müteferrika'nın ölümünden sonra, matbaasında basılan eserleri için Bkz. Selim Nüzhet, *Türk Matbaacılığı*, s. 86-87.

[274] İlk Türk matbaasında basılan 23 cilt 17 eserin 11 tanesi tarih, 3 tanesi dil, diğer 3 eser ise coğrafya, askerlik ve mıknatıs bilimi üzerineydi.

nedeniyle rağbet görmemesi ve matbaanın kendiliğinden kapanması gibi göstergelerden anlaşıldığı kadarıyla sınırlı olmuştur. Matbaa Osmanlı Türklerince kullanılmaya başlanmıştır fakat hayata girememiştir[276]. Matbaanın Osmanlı Devleti'ne geç gelmesi veya fazla rağbet görmemesinin nedenleri arasında dini, ekonomik sebepler öne sürülmekle birlikte, ülkede okuma alışkanlığının olmaması yani kitaba talep olmaması ilk Osmanlı matbaasının, toplumda belirli bir etkiye neden olmadan kapanmasının başlıca sebebi olmuştur[277].

İlk Osmanlı matbaasının telif hakları çerçevesinde değerlendirdiğimizde, öncelikle; basılan kitapların büyük çoğunluğu kütüphanelerde bulunan eski el yazmaları ya da çeviri kitaplar olmaları yazar hakkının gündeme gelmesini gerekli kılmamıştır. Söz konusu kitapların kazancı doğal olarak İbrahim Müteferrika'ya aitti ve kendisinin henüz dünyada da örnekleri çok az olan bir uygulamayı talep etmesi beklenemezdi. Bunun yanında İbrahim Müteferrika, matbaanın faziletlerini anlattığı Vesiletü't tıbâa adlı risalesinde, matbaanın devlete ve millete sağlayacağı faydaları sıralanmakla birlikte yazar hakkına dair bir meseleye değinmemiştir. Matbaa ile ilgili gerek III. Ahmed'in fermanında gerekse Şeyhülislam'ın fetvasında, bilim adamlarına, kıymetli yazma eserlere ve bizatihi bilimin önem ve değerine yapılan atıflara karşın yazarların eserlerinin hukuki bir korumaya layık görülmesi yönünde her hangi bir ifadeye rastlanmaz[278].

Bununla birlikte ilk Türk matbaası ile telif haklarının gelişim süreci açısından tamamen önemsiz değildir. Matbaa, padişah vakfına nüsha başına bir akçe resim ödemek zorunda olduğundan resmi ödenmemiş kitap satamazdı[279]. Böylelikle basılı kitaplar devletin resmi mali sistemine girmiştir. Kaçak ya da diğer tabirle korsan yayınların piyasaya sürülmesi yasaklanmıştır. Bu durum XIX. yüzyılda devletin basım

---

[275] Berkes'e göre Müteferrika'nın bastığı Vankulu Lügatı'a 35 kuruş fiyat biçilmişti ki bu, dönemin altın rayicine göre 10 altına tekabül etmekteydi. Bu açıdan hedef kitle olan medrese öğrencilerinden ziyade zamanın önde gelen isimleri basma kitaplara rağbet etmiştir çünkü basılan nüsha sayısı az olmakla birlikte hepsi tükenmişti. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, (4. Basım), İstanbul 2003, s. 62-63

[276] Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, s.71.

[277] Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, s.123, Ayrıca İlber Ortaylı, Tarihin Sınırlarına Yolculuk, (Haz. Mustafa Armağan), Ufuk Kitabevi, İstanbul 2003, s. 31-32.

[278] İbrahim Müteferrika'nın Vesiletü't Tıbâa'sı III. Ahmed'in fermanı ve Şeyhülislam'ın fetvası için; Edibe Birsen, "XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Matbaanın İlk Kuruluşu Üzerine Dokümanlar", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XI (1-2), 1962, s. 32 – 39. Bu makale Revue des Bibliotheques'in 1895 yılına ait V. Cildinden çevrilmiştir.

[279] Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* s. 57.

politikasının da ilk donelerini vermektedir, korsan kitapların piyasaya sürülmesinin engellenmesindeki başlıca neden yazarın zarar etmesi değil devletin mali kayba uğramasıdır.

İkincisi, matbaa bir imtiyaz olarak berat ile verilmiştir. Matbaacılık böylelikle bir meslek olarak kabul edilirken aynı zamanda tekelci bir yapıyla oluşturulmuştur. Bu tekelci yapı temel olarak devletten izin alınan kitapların basım hakkına dayanıyordu. Fakat yazardan izin istemek gibi bir durum söz konusu olmadığı gibi kitaplarda değişiklik yapmamak ile ilgili bir düzenleme de mevcut değildi. Basılacak kitap sayısını ve kitapların fiyatlarını devlet belirliyordu[280]. Müteferrika matbaası kendisini bir rekabet ortamında bulmamıştır bu nedenle basılacak kitaplar üzerinde herhangi bir yarış söz konusu olmamıştır. Müteferrika matbaası, tıpkı Avrupa'daki matbaaların telif haklarının oluşturulma süreci öncesi meydana getirdikleri tekeller ile imtiyaz döneminden, telif haklarına doğru gerçekleşen evrimin ilk ayağını oluşturmuştur. Bu süreç imtiyaz dönemidir, fakat Müteferrikanın matbaası, rekabet edeceği başka matbaaların olmaması, yazarların her hangi bir itiraz etme durumu olmadığı için Osmanlı matbaacılığının tek aktörü olarak varlığını sürdürmüştür.

2.3. XIX. Yüzyıl Osmanlı İlim ve Kültür Dünyasında Değişim

Osmanlı bilim, kültür ve eğitim hayatında yenileşme çabaları, ağırlıklı olarak XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Mühendishane-i Berri ve Bahri Hümayunlar ile Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbi Adli-i Şahane gibi okullar aracılığıyla ülkeye modern matematik, hekimlik, tabii bilimler girmeye başlamış ve yavaş da olsa kök salmaya başlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de müspet bilimlere karşılık gelen fen dersleri, orta ve yükseköğretim okullarda okutulmaya başlanmış, çeşitli yazılar dergi ve gazetelerde kendine yer bulmuştur. Aynı süreçte varlıklarını sürdüren medreseler, klasik Osmanlı eğitim müesseseleri olarak kuruluştan Tanzimat'a kadar, devletin ihtiyaç duyduğu dini, adli, idari ve ilmi alanlarda personeli yetiştirmeye devam etmiştir[281].

Müteferrika Matbaası'ndan sonra Osmanlı Devleti'nde matbaa sayısı yavaş fakat düzenli bir artış göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde Türkler tarafından kurulan ikinci

---

[280] Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* s. 58.
[281] Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim,* Remzi Kitabevi, (6. Basım), İstanbul 2000, s. 221-222.

matbaa Mühendishane-i Berri Hümayun binasının alt katında, bu okul öğrencilerinin ders kitaplarını basmak üzere kurulan Mühendishane Matbaası'dır. 1796 yılında kurulan matbaa ilk olarak Ayıntabî Ahmet Asım Efendi'nin Burhan-ı Katı adı Farsça – Türkçe sözlüğünü basmıştır. Bu kitap aynı zamanda ülkemizde basılan ilk iki renkli kitaptır.

Mühendishane Matbaası, 1802 yılında fiziksel şartların yetersizliğinden dolayı önce Karafırın Semtine burasının da yetersizliği ortaya çıkınca Üsküdar Semtinde Harem İskelesi yakınlarında Selimiye Vakfı'na ait arsa üzerinde, büyük ve gösterişli yeni binasına taşınmıştır. Matbaanın yeri yanında çalışma sistemi de değişmiş daha önce devlet sermayesiyle çalışan matbaa döner sermaye benzeri, kâr-zarar hesabı ile çalışmaya başlamıştır[282].

Bu düzen çerçevesinde 4-5 yıl iyi bir şekilde çalışan ve birçok değerli eser basan Üsküdar Matbaası, 1807 yılında yaşanan siyasal kriz ve asayiş sorunu yanında mali problemlerle karşılaşmıştır. Matbaa başarıyla önemli eserler basıyordu fakat kitapların satışı konusunda yaşanan güçlükler, yeterli müşteri kitlesinin oluşmaması, matbaanın İstanbul dışında kitap satamaması gibi nedenler, matbaanın zarar etmesine neden olmuş ve dolayısıyla kapanma tehlikesiyle baş başa kalmıştır. Bu tehlike karşısında öncelikle matbaanın yöneticisi olan ki kendisi daha önce Mühendishane Matbaası'nın da yöneticisiydi, Abdurrahman Efendi yerine Hüseyin Efendi atanmıştır. Fakat 1808 yılında II. Mahmud'un tahta çıkarılmasının ardından meydana gelen ayaklanmalar esnasında Üsküdar Matbaası da içerisindeki kitaplarla birlikte yağmalanmıştır[283].

Üsküdar Matbaası bu olaydan sonra, kendisini tam manasıyla toparlayamamış ve bir darbeyi de 1821 Rum ayaklanmasında, Rum kökenli çalışanlarının işine son vererek görmüştür. 1824 yılında da bugünkü İstanbul Üniversitesi arkasına taşınmıştır[284]. Üsküdar Matbaası'nda Kemal Beydilli'nin tespitine göre 73 adet eser basılmıştır[285].

Osmanlı Devleti'nde devlet kontrolünde gelişen matbaacılık faaliyetleri içinde Mısır'daki Bulak Matbaasının da zikredilmesi gerekir. Eski Kahire'nin iki kilometre güneyinde yer alan Bulak kentinde 1822 yılında Mehmet Ali Paşa'nın isteği ile kurulan

---

[282] Karabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa…,* s. 32.
[283] Kemal Beydilli, "Üsküdar Matbaası ve Burada Basılan Eserler Listesi (1802-1824)", *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler II*, C. 1, İstanbul 2005, s. 55.
[284] Beydilli, "Üsküdar Matbaası…", s. 57.
[285] Üsküdar Matbaası'nda basılan eserlerin listesi için Bkz. Beydilli, "Üsküdar Matbaası…", s. 52 - 62.

matbaa, kısa zamanda Yakın Doğu'nun en önemli kitap basım merkezlerinden biri haline gelmiştir. 1822 – 1851 yılları arasında 570 kitap basan Bulak Matbaasının bastığı kitaplar Türkçe, Arapça ve Farsça askerlik, tarih, ekonomi, edebiyat, tıp, veterinerlik yanında dini içerikli yayınları da kapsayan geniş bir yelpazeden oluşmuştur. Basımda ağırlık verilen dil 259 kitap ile Türkçe ve 255 kitap ile Arapça olmuştur[286].

Bulak Matbaası'na Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da kurduğu yeni siyasal, ekonomik düzenin ve Osmanlı Devleti ile giriştiği rekabetin bir simgesi olarak, kuruluşundan itibaren Mehmet Ali Paşa tarafından büyük önem verilmiş ve mekânsal olarak sürekli genişletilmiştir. 1828 yılından itibaren Arapça - Türkçe resmi Vekâyi-i Mısriyye gazetesinin ilk 535 sayısı Bulak Matbaası'nda basılmış, gazete daha sonra kendi adını taşıyan matbaaya taşınmıştır[287].

Bulak Matbaası'nda basılan kitaplar Mehmet Ali Paşa'nın belirlediği kaideler çerçevesinde askeri ve sivil okullara dağıtıldıktan sonra geri kalanları satışa sunulmaktaydı. 1857 yılında bu iş için resmi bir satış merkezi de kurulmuştur. Bulak Matbaası'nda kitap basım masraflarını karşılamak ve yüzde on kârı devlete terk etmek şartıyla üçüncü şahısların da kitap bastırabilmeleri mümkündü. Fakat bastırılacak kitaplar için öncelikle Mehmet Ali Paşa'nın izninin alınması gerekiordu. Bu kontrole sebep olan olay ise 1823 yılında Mühendishane hocalarından İtalyan Bilotti'nin İslamiyet aleyhine bastırdığı şiirdi. Bulak Matbaası, Mehmet Ali Paşa'nın ölümünden sonra yeterli ilgiyi görmemiş ve Mısır için sahip olduğu önemi yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır[288].

1831 yılında, II. Mahmud'un emri ile yayın hayatına giren Takvim-i Vekayi gazetesinin basımı için Takvimhane-i Âmire matbaası basım yayım hayatına girmiştir. Üsküdar'dan Beyazıt'a taşınan matbaanın hemen yanına kurulan bu matbaa, yönetim manasında birleştirildi fakat iki ayrı daire şeklinde çalışmalarını sürdürdü. 1840 yılında ise iki matbaa tamamen birleştirildi[289].

---

[286] Turgut Kut, "Bulak Matbaası", İslam Ansiklopedisi, C. 6, s. 387-390.
Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın, Matbaacılığın 250. Kuruluş Yıldönümüne Armağan, Hürriyet Matbaacılık, 1979, s. 37.
[287] Kut, "Bulak Matbaası", s. 387-390.
[288] Kut, "Bulak Matbaası", s. 387-390.
[289] Karabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa…,* s. 37.

Takvimhane gazete dışında kitap basım faaliyetlerine de başlamıştır. Yayımlanan kitaplarda Dârü't Tıbaatü'l-Âmire, Takvimhane-i Âmire, Mattbaa-i Âmire, Basmahane-i Âmire, Matbaa-i Dârü's-Saltanat-ı Seniyye, Matbaa-i Kürsiyü'l Hilafeti'l Hakaniye gibi kayıtlara rastlanılmıştır. En çok bilinen Mabaa-i Âmire ismi ise 1880'lerden sonra benimsenmiştir[290].

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren artmaya başlayan özel matbaalar devlet matbaasını maddi yönden nispeten olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun nedeninin artan matbaaların ruhsatsız basım faaliyetlerinden kaynaklandığı düşünülmüş, özel matbaaların denetimine dikkat edilmesi yönünde refleks gelişmeye başlamıştır[291]. Tabhane-i Âmire'de ortaya çıkan zararın nedenlerinden biri de harcamalara paralel olarak kitap fiyatlarının tespitinde yapılan yanlışlardı[292]. 1862 yılından itibaren Maarif-i Umumi'ye bağlanan Takvimhane-i Âmire'de basım işleri de düzene girmiş, talebeler için ucuz kitap basımı, ilmin ve maarifin umuma yayılması konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Matbaada din, askerlik, fen, tıp, tabii bilimler, edebiyat alanlarında birçok eser basılmıştır[293].

Yukarıda sayılan ve devlet tarafından açtırılan matbaalar dışında özellikle 1840'lı yıllardan itibaren başta İstanbul, İzmir, Beyrut, Selanik gibi şehirler olmak üzere ülkenin birçok yerinde özel girişim tarafından matbaalar açılmıştır. Jale Baysal'a göre Müteferrika Matbaası'ndan 1873 yılına kadar 151 resmi ve özel matbaa açılmıştır. Bunların 116'sı (%76.18) İstanbul'da, 35'i (%23.82) İstanbul dışında ülkenin farklı şehirlerinde açılmıştır[294]. Kendi ifadesi ile sayılar kesin değildir fakat 1840'lı yıllara

---

[290] Karabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa...,* s. 37-38.

[291] Tabhane-i Âmire'nin 1853 yılı kârı bir yük, yirmi altı bin on altı kuruşa gelmiştir. Bu meblağ bir önceki senenin kârından eksikti. Meclis-i Vâlâ'da bu eksikliğin nedeninin, litografya matbaalarında bazılan kitap ve risalelerden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. *BOA*, İ. MVL, Dosya No: 319, Gömlek No: 13553.

[292] *"…Tabhane-i Âmirenin masarıf-ı mütenevvisi zabıta tahtında olmadığı cihetle miri zimmetinde tab olunan kitab ve sairenin fiyatı bilinemeyerek bundan dolayı birçok ziyan vuku' bulduğundan ba'de zin tabhâne-i mezkûrda tab olunacak her ne' kitab ve saire içün muktezi olan levâzım-ı mütenevvi takvimhane nezareti tarafından ba-takrir taleb olunmadıkça virilmemek ve istimal olunan alat ve edevatın ta'mir ve tecdidi masarifatının dahi kitap ve saire edevatına zam ve taksim ile…" BOA*, A. AMD, Dosya No: 79, Gömlek No: 56, (1278).

[293] Karabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa…* s. 39. Matbaa-i Âmire, 1939 yılında 3558 sayılı kanunla Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi haline getirilmiş ve Türkiye'nin en büyük basım evlerinden biri olarak, bakanlığın yayınlarını basma görevini üstlenmiştir. M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2002, s. 164.

[294] Matbaaların tam listesi için Bkz: Jale Baysal, *Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1968, s. 46-52.

kadar beş-altı matbaanın faaliyet gösterdiği düşünüldüğünde yaklaşık 35 yıl içinde Osmanlı matbaacılığının oldukça ciddi bir gelişim gösterdiği ortadadır.

Osmanlı yöneticileri modernleşme süreci çerçevesinde özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında kitap basımını ve dolayısıyla müellifleri doğrudan teşvik etmişler, ödüllendirmişlerdir. Ayrıca kitaplarının basımı ve satımı üzerinde dar hukuki haklar içeren imtiyazlar vermişlerdir. Dolayısıyla Avrupa'da da XIX. yüzyılın başlarından itibaren gelişim gösteren müelliflerin maddi ve manevi haklarının muhafaza altına alınması sürecine paralel olarak yazım faaliyetlerini desteklemişlerdir. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise çıkarılan kanunlar ile müellifler dolaylı olarak maddi bakımdan teşvik edilirken manevi hakları hukuki olarak korunmaya başlanmıştır.

2.4. XIX. Yüzyılda Telif Haklarının Gelişimine Doğru Atılan İlk Adımlar

2.4.1. Doğrudan Teşvik

Osmanlı Devleti klasik dönemde saray çevresinde gelişen ve şekillenen yazın dünyası, padişah, bürokrasi ve dönemin önde gelen şahsiyetlerinin desteği ile belirgin bir seviyeye ulaşmıştı. Matbaanın ülkede yaygınlaşması ile müellif ve sanatçıların ödüllendirilmesi ve desteklenmesi de farklı bir boyuta taşınmıştır. Yazılan, basılan kitap sayısında artış olmuş, saray çevresinin işlevi yazını edebi manada şekillendirmekten çok faydalı ilim, sanayi ve edebiyatı desteklemeye ve teşvik etmeye dönüşmüştür.

İdarecilerin basılan kitapları teşvik etmesi ve ödüllendirmesi telif hakkı sisteminin bir ayağını yerine getiren bir uygulamadır. Fakat kitap yazımının ve basımının artması ile ödül kurumunun işlevi ve kapsamı da elbet bir tartışma konusu haline gelmiştir. Padişah bir kitap yazan ve ödül talebi için başvuran her eseri ödüllendirebilir mi? Elbette ki böyle bir uygulama düşünülemez. Bu bakımdan II. Mahmud döneminde, bir eser ortaya çıkaran ve nişan, maaş veya makam talebi ile padişaha kitap sunan müellifler ile ilgili bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenlemeye gidiş nedeni Osmanlı müelliflerinden çok yabancı müelliflerin bitmek bilmeyen talepleri olmuştur.

II. Mahmud'un ilim ve maarife olan desteği bilinmekle birlikte, kendisine sunulan kitap sayısındaki artış ve bunların niteliklerinin şüphe konusu olması nedeniyle, Avrupa'da da örnekleri bulunan bir yönteme başvurarak, kendisine sunulacak kitaplara

ön inceleme şartı getirmiştir[295]. 6 Nisan 1837 tarihli Hatt-ı Hümayun ile makam, mevki, maaş veya nişan gibi taleplerle padişaha sunulacak kitapların incelenerek ancak hayırlı amaçlarla yazılan, Osmanlı ülkesine tatbik edilebilecek bilimsel eserlerden seçilmesine karar verilmiştir. Fayda noktasında üzerinde şüphe bulunmayan eserler padişaha sunulabilecek ve ancak eserleri yararlı bulunan müellifler padişahın ihsanından yararlanabileceklerdi[296]. Hatt-ı Hümayun Fransızca Takvim-i Vekayi'de de yayınlanmıştır[297]. Bu manada padişahların yazın dünyasını edebi zevk bağlamında şekillendirmesi eğilimi, modernleşme sürecinin temel anlayışlarından olan ülkeyi kalkındırma noktasında, faydacılığa dönüşmüştür diyebiliriz.

Müelliflerin ödüllendirilmesinde genel eğilim fayda temelliydi. Bu bakımdan hacim olarak büyük eserlerin ödüllendirilmesinde daha cömert olunduğu söylenebilir. 1844 yılında Tercüme Odasın memuru olan ve aynı zamanda Erzurum'da İngiltere ile İran arasındaki antlaşmada tercümanlık yapan Mösyö Redhouse, padişah namına telif ettiği Müntehabât-ı Türkiyye adlı lügati nedeniyle 10.000 kuruşluk bir ödüle layık bulunmuş ve kitabı Matbaa-i Âmire'de basılmıştır[298]. Padişaha sunulan kitapların faydalı bulunup ödüllendirilmesi yanında kamuya yararı sabit olan kitapların kütüphane köşelerine konularak, bunlardan istifade oranının azalmaması için bu tür kitaplar Matbaa-i Amire'de basılmaktaydı. Böylelikle müelliflerin sunduğu ve faydalı görülen kitapların, kendileri tarafından bastırılma imkânı yok ise devlet tarafından bastırılarak, halka arz edilmesi mümkün olmaktaydı[299]. Fakat Matbaa-i Âmire'de kitap bastırabilmenin de zaman zaman piyasa koşullarına mağlup olduğunu belirtmek gerekir. 1849 yılında, Asâkir-i Hassa-i Şahane Muhasebecisi Şevket Efendi'nin Arapça ve Farsçadan birçok lügattan yararlanarak hazırladığı kitap, Meclis-i Maarifçe oldukça

---

[295] Avusturya imparatoru da kendisine kitap sunulmasına sınırlama getirmiştir. *BOA*, HAT, Dosya No: 490, Gömlek No: 24025, 29.Z.1252.

[296] Padişaha kitap sunma geleneği belirli bir menfaat ilişkisi yanında sunulan kitabın itibarı ile de doğrudan bağlantılıdır. 1842 yılında Sardunya'lı bir beyzade telif ettiği bir kitabı, dibacesine güzel bir yazı yazması için Sultan Abdülmecid'e göndermiştir. *BOA*, İ. HR. Dosya No: 16, Gömlek No: 799, 01.S.1258.

[297] *"…bundan böyle o makûle te'lifatın takdimini murad eden olur ise evvel emirde istizan etmek lazım geleceğinden işe yaradığı halde takdimine ruhsat verilmek ve işe yaramadığı suretde sarf-ı nazar olunmak üzere müsvedde-i mezkûrenin ol vechle Fransızca Takvim-i Vekâyi tab' ve temsili muvafık irade…" BOA*, HAT, Dosya No: 490, Gömlek No: 24025, 29.Z.1252.

[298] *BOA*, C. MF, Dosya No: 25, Gömlek No: 1237, 04.Ca.1260.

[299] Antep ûlemâsından Abdülhamid Efendi'nin tercüme ettiği Tahtavi Devr-i Muhtar tercümeleri Sultan Abdülmecid tarafından çok beğenilmiş ve kendisine 300 kuruş maaş tahsis edilmiş ayrıca İstanbul'a geliş harcırahı da karşılanmıştr. Eserin kütüphane köşesinde kalmaması için de Maarif Nezareti tarafından bastırılmasına karar verilmiştir. *BOA*. A. MKT. MVL, Dosya No: 71, Gömlek No: 23, 3.B.1271.

faydalı bulunmasına karşın, Matbaa-i Âmire'de basılmış bir hayli kitabın satılamadan depolarda kalması nedeniyle basılması ertelenmiştir[300].

1858 yılında Hapishaneler Nizamatına dair bir risale ile Rus imparatorunun taç giyme törenine ait kitapları Abdülmecid'e sunan iki Fransız'a, kitaplarının faydalı bulunmasından dolayı ve her ikisinin de erbab-ı maarif ve servetten olmaları nedeniyle beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı takdim edilmiştir[301].

Eserin faydasının merkeze alındığı ödül sistemi doğal olarak faydasız görülen eserlerin de ayıklanmasına olanak vermiştir. 1892 yılında Müftüzade Süleyman Hilmi Bey'in telif ettiği Tevzi'ül Müşkilat adlı eser, benzerinin çok olduğu yani orijinal olmadığı için II. Abdülhamid tarafından beğenilmemiş, dolayısıyla müellifinin rütbe talebi de boşa çıkmıştır[302].

Ödüllendirme sisteminde bir diğer eğilim müellifin fakir, fukara olduğu durumda, harcadığı emek ekseninde ödüllendirilmesiydi. İlim ve edebiyata katkısı sınırlı eserler, müelliflerinin ihtiyaç sahibi olması durumunda ödüllendiriliyordu. Bir bakıma hali vakti yerinde olmayan fakat ortalama bir eser meydana getirmek için çaba sarf eden müellifin, emeğinin ödüllendirilmesi niteliğindeki bu tarz ödüllendirmeler oldukça yaygındı[303].

Müellifin fukaralığından dolayı padişahların müellifleri ödüllendirmesi Osmanlı Devleti'nde telif haklarının geliştiği dönemlerde de devam etmiştir[304]. Bunda müelliflerin, ülkedeki kitap satış rakamları gereği kitap satışından bekledikleri geliri elde edememeleri gerekçe olarak gösterilebilir. Fakat padişaha kitap sunan müelliflerin de tamamı maddi bir beklenti içinde değildi. Nazari ve Ameli Demiryolları adlı eseri telif eden ve II. Abdülhamid'e sunan Şerefüddin Bey kitabın tüm hasılatını Darü'l

---

[300] *BOA*, A. MKT. MVL, Dosya No: 20, Gömlek No: 66, 4.12.1265.
[301] *BOA*, İ. HR, Dosya No: 158, Gömlek No: 8402, 24.Z.1274.
[302] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 140, Gömlek No: 6, 17.L.1309.
[303] Mustafa Resih Efendi'ye telif ettiği risaleden dolayı kendisinin de ihtiyaç sahibi olması nedeniyle 4.000 kuruş atiyye-i seniyye verilmiştir. *BOA*, A. MKT. MHM, Dosya No: 132, Gömlek No: 44, 29.L.1274. Bağdat ulemasından Seyid Ahmed Efendi'ye yine kendisinin telif ettiği risaleden dolayı ve fakir olmasından dolayı, ölünce miras olarak devredemeyeceği şekilde maaş bağlanmıştır. A. MKT. NZD, Dosya No: 241, Gömlek No: 47, 23.Ra.1274.
[304] 1897 yılında Hukuk-ı Devlet-i Kamus-ı Kebir adlı eseri II. Abdülhamid'e sunan bir yazar on üç kişilik ailesi için bir ev alabilmek için bir an önce kendisine yardım edilmesini talep etmiştir. *BOA*, Y. PRK. BŞK, Dosya No: 46, Gömlek No: 75, 20.11.1314.

Aceze'ye terk etmiştir. Bu davranışı nedeniyle de ikinci rütbeden bir Mecidi nişan ile ödüllendirilmiştir[305].

Kadim bir gelenek olan sultana kitap sunma geleneği matbaaların artış göstermesi ile belirli bir düzene koyulmuştur fakat müellifler maaş tahsisi, nişan[306], makam, rütbe vs. beklentilerle Osmanlı Devleti yıkılana kadar padişahlara kitap sunmaya devam etmişlerdir. Padişahlara sunulan kitapların akıbeti ise bir kenara atılmak olmamıştır. 18 Ocak 1849 tarihli karar ile padişahlara sunulan kitapların numuneleri toplanarak geçici süreyle muhafaza edilmek ve daha sonra Darülfünun'a taşınmak üzere Ragıp Paşa Kütüphanesine konulmuş[307] böylelikle bu kitaplardan yararlanmak isteyenlerin hizmetine açılmıştır[308]. 17 Ocak 1862 tarihinde de, padişaha kitap sunmak isteyenlerin, sunacakları kitabı, farklı birimlere gönderileceğinden dolayı, üç nüsha olarak takdim etmelerine yönelik bir karar çıkartılmıştır[309].

Padişahın lütfuna mazhar olmak için sunulan eserler arasında müzik eserleri de mevcuttur. 26 Ekim 1854 tarihinde Milanolu bir müzisyen ahval-i şark üzerine bestelediği bir eseri musiki severliği ile tanınan Sultan Abdülmecid'e sunmuştur[310].

Padişahların Osmanlı ilim ve edebiyat hayatına faydalı eserleri teşvik etmeleri telif hakkı kavramının içini doldurmaktan uzaktı. Telif haklarının Osmanlı Devleti'nde gelişmeye başladığı dönemde de müellifler çeşitli ödüllendirilme talepleriyle padişahlara sunmuşlardır. Dolayısıyla müelliflerin ödüllendirilmesi mefhumu, telif haklarının üstlendiği teşvik, ödül gibi görevlerin bir kısmını yerine getirmekle birlikte telif haklarından nispeten bağımsız bir uygulamaydı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözle görülür bir artış gösteren kitap basım faaliyetleri doğrultusunda matbuat kanunları çıkarılarak basım işlerine belirli bir düzen verildiği görülür. Bireysel manada ise müelliflerin haklarını korumak üzere çeşitli

---

[305] *BOA*, BEO, Dosya No: 367, Gömlek No: 27476, 22.Ş.1311.

[306] Müellife nişan itasında dikkat edilen hususlardan biri, müellifin diğer bir görevi nedeniyle nişan almamış olmasıydı. 1859 yılında Beyrut hastanesi birinci tabibi kaymakam İbrahim Bey'e telif ettiği eserden dolayı verilecek olan nişan, kendisine daha önce Şurâ-yı Askeriye tarafından bir nişan verildiği için iptal edilmiştir. *BOA,* A. MKT. NZD, Dosya No: 283, Gömlek No: 42, 7.M.1276.

[307] III. Osman ve III. Mustafa devirlerinde sadrazamlık yapan aynı zamanda şairliği ve farklı konularda yazdığı eserlerle tanınan Râgıp Mehmed Paşa tarafından yaptırılan ve 1763 yılında hizmete açılan kütüphane. İsmail E. Erünsal, "Ragıp Paşa Kütüphanesi", İslam Ansiklopedisi, C. 34, s. 406 – 407.

[308] *BOA*, İ. MVL, Dosya No: 134, Gömlek No: 3601, 06.Ra.1265.

[309] *BOA*, A. MKT. NZD, Dosya No: 392, Gömlek No: 72, 16.B.1278.

[310] *BOA*, İ. HR, Dosya No: 212, Gömlek No: 12305, 03.Z.1281.

imtiyazlar verilmiştir ki bu kitap üzerinde mülkiyet hakkının tanınmaya başlandığının ilk belirtilerini sunmuştur.

2.4.2. Kısmi Teşvik: Encümen-i Daniş Nizamnamesi

Tanzimat'ın ilanından Reşid Paşa'nın ikinci sadaretinin başlangıcına kadar, yani 1848 yılına kadar, eğitim işlerinin ağırlık merkezi II. Mahmud devrinde yapılan işlerin ülke geneline yaygınlaştırma faaliyetleri olmuştur. Rüşdiyelerin sayısı arttırılırken Tıbbiye'ye önem verilir. Reşid Paşa'nın ikinci sadaretinde ise eğitim ve kültür işlerine Encümen-i Daniş'in açılması ile hız verilir. Encümen-i Daniş, resmi olarak açılması daha önceleri düşünülmekte olan, hatta binası bile hazır olan Darülfünun'da okutulacak dersler için gerekli olan kitapların bir an evvel yazdırılmasını temin etmek maksadıyla kurulmuştur. 19 Temmuz 1851'de açılan Encümen-i Daniş'in daha genel manada amacı ise Fransız İlimler Akademisi'nin bir benzeri olarak ülkenin ilmi ve fikri dünyasını geliştirmek, uluslararası ilmi ve fikri hareketleri takip etmek ve ülkenin bunlarla temasını sağlamaktı[311]. Meclis-i Maarif-i Umumi'nin Encümen-i Daniş'in kuruluş gerekçesini de içeren mazbatasında; *"…âmmeye ehemm ü elzem olan kitâbların bir an akdem vücuda getirilmesi için ashâb-ı hüner ü ma'rifetten mürekkeb bir cem'iyyetin teşkiline aklen lüzum görünerek…"*[312] ifadesi kurumun temel kuruluş gerekçesini oluşturmaktadır.

Mustafa Reşid Paşa, Encümen-i Daniş'in açılışında yaptığı konuşmada, kurumun, insanlığa dünyada ve ahirette mutluluğu ve saadeti getirecek bilimlerin öğrenilmesi için bir araç olduğunu söylemiştir[313].

1 Haziran 1851 tarihli Takvim-i Vekayi'de Encümen-i Daniş Nizamnamesi yayınlanmıştır. Dört bölümden ve yirmi altı maddeden oluşan nizamname Osmanlı bilim dünyasına sunacağı hizmeti; farklı bilimlerde yazılacak telif eserleri ile Türk biliminin ve Türk dilinin gelişmesi ve farklı dillerden Türkçeye çevrilecek eserler ile faydalı ilim ve fenlerin ulaşılabilirliğini arttırarak tahsilin kolaylaşması şeklinde tanımlamaktadır.[314] Basılacak kitaplar, Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin talebi ya da

---

[311] Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi,* YKY, (4.Baskı) İstanbul 2006, s. 139.
[312] Cevdet Paşa, *Tezâkir, 40 Tetimme*, (Yay. Haz. Cavid Baysun), TTK, Ankara 1986, s. 48.
[313] Cevdet Paşa, *Tezâkir,* s. 56.
[314] Encümen-i Daniş Nizamnamesi, Encümen-i Daniş'in Hizmeti, Birinci Bend, *BOA*, İ.MVL, Dosya No: 208, Gömlek No: 6740, 15.Z.1262.

Encümen-i Daniş'in tayin etmesi ile Maarif Meclisi'nin içerik ve usul tetkikinden geçirildikten sonra basım ve neşre uygun bulunması halinde basılabilecekti. Fakat en son onay padişah tarafından verilecekti[315].

Encümen-i Daniş Nizamnamesinin telif hakkı bakımından önemi dördüncü faslında yer verdiği telif ya da tercüme edilecek kitaplar dolayısıyla, üyelerine verilecek ödüller ile ilgili maddelerdir. Encümen-i Daniş'in mükâfat sistemi, hizmetin maarif bakımından katkı ve önemine göre belirlenmişti. Mükâfatlandırma üç prensip üzerine oturtulmuştu, bunların birincisi, Encümen-i Daniş üyelerinin herhangi bir görevlendirme dışında kendi kendilerine telif veya tercüme ettikleri eserin fenne büyük bir katkısı olmamakla birlikte faydalı olduğunun kabul edilmesi idi. Bu sınıfta basılacak kitabın gelirinin yazar ya da çevirenin kendisine ait olma imtiyazı verilecek veya bu imtiyaz bedeli kendisine nakden verilecek ki bu durumda kitabın satışından elde edilecek gelir Maarif-i Umumiye tahsisatına ait olacaktı[316].

İkinci sınıf, Encümen-i Daniş üyelerinin birisinin bir ilmi faaliyet için görevlendirilmesi veya kendi kendine, telifi veya tercümesi elzem olan bir eser ortaya koymasıydı. Bu kategoride bir eser meydana getirene üçüncü derecede eser meydana getirenlere verilen imtiyazın yanı sıra, ismi levha-i imtiyaz namıyla Encümen-i Daniş mahallinde yapılan kitabeye yazılarak isminin ölümsüzleşmesi onuruna sahip olacaktı[317].

Encümen-i Daniş mükâfat sisteminde birinci derece mükâfata nail olacaklar ancak maarif ya da fenlere dair yeni bir şey ortaya koyacak olanlardı. Onlar üçüncü ve ikinci derece imtiyazların yanı sıra bir adet madalya verilecekti. Her üç imtiyaz, üyelerin harici ve dâhili olmaları göz önünde bulundurulmadan, eşit olarak verilecekti[318].

Encümen-i Daniş, Türkçeye yeni eserlerin tercüme edilmesi ve Osmanlı bilim dünyasının geliştirilmesi için oluşturulmuş bir kurumdu. Osmanlı bilim ve fenninin

---

[315] Encümen-i Daniş Nizamnamesi, Encümen-i Daniş'in Hizmeti, Dördüncü Bend, *BOA*, İ.MVL, Dosya No: 208, Gömlek No: 6740, 15.Z.1262.
[316] Encümen-i Daniş Nizamnamesi, Mükâfatların Şekli, Birinci ve İkinci Bend, *BOA*, İ.MVL, Dosya No: 208, Gömlek No: 6740, 15.Z.1262.
[317] Encümen-i Daniş Nizamnamesi, Mükâfatların Şekli, Birinci ve Üçüncü Bend, *BOA*, İ.MVL, Dosya No: 208, Gömlek No: 6740, 15.Z.1262.
[318] Encümen-i Daniş Nizamnamesi, Mükâfatların Şekli, Birinci, Dördüncü ve Beşinci Bend, *BOA*, Dosya No: 208, Gömlek No: 6740, 15.Z.1262.

ilerlemesi için oluşturulmuş ilk kurumsal yapılardan birisiydi. Buna karşın Encümen-i Daniş uzun ömürlü olamamış, Mustafa Reşid Paşa'nın sadaretten ayrıldığı 1852 yılından sonra yaklaşık on bir yıl sonra 1862'de, lüzumsuz bir masraf olarak addedilerek lağvedilmiştir. Kurumun kısa ömründe, Cevdet Paşa Tarihi, İbn-i Haldun Tercümesi ve Ahmet Vefik Paşa'nın birkaç kitabı dışında eser vermediği görüşü olmakla birlikte. Ahmet Hamdi Tanpınar bunun tersine kurumun, doğası gereği tercüme ağırlıklı tarih, coğrafya, matematik, iktisat ve tabiat bilimler ile ilgili başka eserler verdiğini belirtmektedir. Tarih-i Katerina ve İtalyancadan çevrilen Napolyon'un İtalya Seferi, ayrıca Historie de Charles XII, Ahmed Ağribozî tarafından çevrilen, Tarih-i Kudemâ-yı Yunan ve Makedonya, Todoraki Efendi'nin tercüme ettiği Avrupa Tarihi, Abdülhak Molla tarafından tercüme edilen Buffon'un Tarih-i Tabiî, Fuad ve Cevdet Efendi'nin birlikte yazdıkları Kavâid-i Osmaniye[319] ile Encümen-i Daniş'le bağlantısına şüpheyle yaklaşmak durumunda olduğumuz, tercümesi Mekteb-i Mülkiye Hocası Ahmed Hilmi tarafından yapılan ve cilt başına 5000 Kuruş mükâfat aldığı, on iki ciltlik Tarih-i Umumi sayılabilir[320]. Fakat bu eserlerin bir kısmı basılamadığı için toplumun istifadesine sunulamamıştır[321].

Bu olumsuzluklara karşın Encümen-i Daniş'in ülkemize telif hakkı kavramını getirdiği yadsınamaz. Oluşturduğu mükâfat sistemi ile doğrudan yazara, yazdığı ya da tercüme ettiği kitap üzerinde kâr etme imtiyazı ya da edeceği kâr oranında nakdi bir ödeme alma imkanı kazandırmıştır. Encümen-i Daniş Nizamnamesi, yazarın ürettiği eser üzerinde sahip olduğu mali hakların resmi olarak girdiği ve dolayısıyla resmi olarak tanındığı ilk belgedir.

Buna karşın Nizamname, kurumsal sınırları nedeniyle yazara sunduğu imtiyazı sınırlı tutmuş, bağımsız yazarlara herhangi bir kazanım sunmamıştır.

2.4.3. Yaygın Teşvik: İmtiyaz Usulü

Osmanlı Devleti'nde ilk Türk matbaasının açılmasından itibaren bir yüzyıldan fazla bir sürede matbaalar devlet tarafından verilen imtiyazlarla açtırılmıştır. Dolayısıyla bunların işletilmesi, basılan kitapların kontrolü, nüsha ve fiyatlarının belirlenmesi devlet eliyle veya devlet kontrolünde olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet

---

[319] Tanpınar, *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 140–141.
[320] *BOA*, A. MKT. MHM. Dosya No: 381, Gömlek No: 50, 5. M. 1284.
[321] Tanpınar, *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi,* s. 141.

matbaalarının yanında özel matbaalar da açılmaya başlamış ve sayıları yüzyıl sonuna doğru hızla artmıştır.

Müellif için öncelikli olan yazdıkları kitapları istedikleri matbaada bastırabilmek ve bastırdıkları kitapların maddi getirisinden tasarruf edebilmektir. Bu bakımdan bir eser ortaya koymak ve onu bastırmak tek başına yeterli değildir. Zira basılan bir kitabın diğer matbaalar tarafından basılarak satılması önünde henüz bir engel yoktu. Bu nedenle müellifler tıpkı matbaacının matbaası için aldığı imtiyaz gibi, kendi yazdıkları kitaplar için de imtiyaz alabilmek için devlete başvurmaya başlamışlardır. Böylelikle telif hakları düzenlemelerinin habercisi olan imtiyaz dönemi başlamıştır.

İmtiyaz usulünün işleyişi diğer sektörlerde olduğu gibi mülkten geçici süre ile tasarrufa dayanmaktadır. Müellif, yazdığı kitaptan tasarruf edebilmek, harcadığı emek-para ve zamanı telafi etmek için eseri üzerinde belirli bir süre için imtiyaz elde eder. Böylelikle o eseri belirlenen imtiyaz süresi içinde ancak kendisi basabilir ve maddi getirisinden ancak kendisi faydalanabilirdi. Fakat bir kitabın imtiyaz alabilmesi için devlet kontrolünden geçmesi gerekliydi.

1851 yılında Halep Meclis-i Kebir reisi Abdülnafi Efendi tarafından telif edilen Nafiü'l Asar adlı bir risale, güzel bir şekilde hazırlandığı ve basılmasında herhangi bir mahzur görülmediği için masrafları kendisine ait olmak üzere basımına izin verilmiştir. Abdülnafi Efendi, risalesinin başkası tarafından basılarak zarara uğramasının önüne geçilmesi için beş yıllık bir süre için imtiyaz almıştır[322]. Abdülnafi Efendi'nin imtiyazı Meclis-i Vala ile Maarif Meclisi'nde görüşülmüş ve karar bağlanmıştır fakat son söz padişaha bırakılmıştır[323]. Bu bakımdan kitap imtiyazı da diğer imtiyazlar gibi padişah tarafından onaylandıktan sonra uygulamaya konulabiliyordu.

Osmanlı Devleti'nde müellifine, eseri üzerinde geçici mahiyette mülkiyet hakkı tanıyan imtiyaz usulünün ilk ne zaman uygulandığı ve ne kadar kitap için verildiğini tespit etmek zor gibi görünmektedir. Fakat mevcut bilgi kaynakları açısından çok fazla kitaba imtiyaz verilmediği görülmüştür. Bunda öncelikle imtiyaz alınabilmesi için eserin, bir müellif tarafından ortaya çıkarılması gerekliliği vardır. Fakat Osmanlı Devleti'nde basılan kitapların çoğu dini kitaplar ve eski yazma eserlerin matbu

---

[322] *BOA*, İ. MVL, Dosya No: 199, Gömlek No: 6247, 04.R.1267.
[323] *BOA*, A. AMD, Dosya No: 29, Gömlek No: 66, 30.3.1267.

nüshalarının basılması şeklindeydi. Dolayısıyla daha çok XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde görülen imtiyaz usulü telif edilen orijinal kitap sayısıyla bağlantılıdır. İkinci olarak zaten oldukça az olan kitap satışı için müelliflerin imtiyaz talebinde bulunmaları pek olası görünmemektedir. Fakat imtiyaz usulü, telif hukuku öncesi müelliflere, eserlerini geçici bir süre için eserlerinin hukuki muhafazasını sağlayacak bir imkân olarak görülmeli ve müellifler nadir de olsa bu yöntem için devlete başvurmuşlardır.

2.5. Osmanlı Devleti'nde Telif Hakkı İle İlgili Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde telif haklarının gelişimi, devlet kontrolü çelişkisi içerisinde ilerlemiştir. 15 Şubat 1857 (20 Cemaziyülahir 1273) tarihli Matbaalar Nizamnamesi, başta İstanbul olmak üzere fakat bir o kadar da taşrada[324] ruhsatsız olarak açılan taş destgâhların önünün alınması için çıkarılan bir dizi iradenin ardından çıkarılmıştır. Osmanlı matbuatı için ilk düzenleme sayılan nizamnamenin ikinci maddesinde kitap ve risale basımı ile ilgili belirgin bir düzenlemeye gidilerek, basılacak kitapların vilayetlerde öncelikle valiye daha sonra vali aracılığı ile Meclis-i Maarif'e ve oradan da Sadarete sunulması prensip olarak belirlenmiştir[325]. Basım ancak Sadaretin, kitabın devlet ve millete zararlı olmadığı yönünde vereceği irade doğrultusunda gerçekleştirilebilecekti.

Nizamnamenin sekizinci maddesi, müelliflerin başvuruları ile verilen imtiyaz usulünü sistematikleştirmiştir. Bu maddeye göre bir tür mükâfat ve benzerlerine örnek olması bakımından her müellife eseri üzerinde, kayd-ı hayat şartıyla imtiyaz verilmesi kabul edilmiştir[326]. Bu madde ile müellif yazdığı eser üzerinde, daha önce verilen kısa süreli imtiyazların aksine, hayatı boyunca hak sahibi olacaktı. Fakat bu hak eserinin basımı üzerindeki izin hakkından ibaretti yani başka bir deyişle hak, maddi unsurlarla sınırlıydı.

---

[324] Taşrada özellikle de Suriye'de yabancı devlet vatandaşlarının yerel yöneticilerden izinsiz olarak açılan matbaalarda kitap ve gazete basımının yarattığı rahatsızlık 20 Receb 1265 (11 Haziran 1849) tarihinde Hariciye Nezareti'nden sefaretlere iletilmek üzere hazırlanan müzekkerede görülmektedir. Devletin isteği matbaaların açılmadan önce ruhsat alınması ve basılacak kitap ve gazetelerin zararlı içeriklerinin önlenmesi için bu matbaaların devlet aleyhine basım yapmamaları için teminat vermeleri ve kitapların basılmadan önce kontrole tabi tutulmasıdır. Hayrettin Nedim, *Vesâik-i Tarihiye ve Siyasiye Tetebbüatı*, İstanbul 1326, I. Kitap, s. 76.

[325] Düstur, Tertib-i Evvel, C. II, s. 227-228.

[326] Düstur, Tertib-i Evvel, C. II, s. 228. 8. Madde: "*Müellifine bir nev' mükâfat ve emsaline taziyane-i şevk olmak üzere her müellif hakkında kayd-ı hayat şartıyla imtiyaz verilmesi nizam dâhilinde olmağla işbu basmahanelerde basılacak şeyler o makule imtiyazlı nev'iden olmayacaktır*".

Maddenin dikkat çekici ifadesi *"bir nev' mükâfat ve emsaline taziyane-i şevk olmak üzere"* dir. Bu ifade daha önce verilen imtiyazlarda da zikr edilen, Osmanlı ülkesinde ilmi, edebi kitap yazımını teşvik etmeye, arttırmaya yönelik bir gerekçedir. Devletin XIX. yüzyılda gerçekleştirmeye başladığı askeri, idari, iktisadi değişim ve gelişim çalışmalarının, ilmi ve edebi hayattaki tezahürü olarak görülebilir.

Sekizinci maddenin devamında bu imtiyazdan matbaalarda basılan diğer kitap veya risale türü yayınları kapsamadığı belirtilmiştir. Bu manada imtiyaz yalnız müellife verilmiş matbaacılara, bastıkları eserler üzerinde her hangi bir imtiyaz verilmemiştir. Fakat aynı yıl çıkarılan Telif Nizamnamesi ile bu madde kaldırılırken Osmanlı telif hukuku açısından yeni bir döneme girilmiştir.

2.5.1. Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname

Osmanlı telif hakkı hukukunun başlangıcı 3 Mart 1857 (7 Receb 1273) tarihli Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname'dir. Matbuat Nizamnamesinin hemen arkasından çıkarılan ve Telif Nizamnamesi olarak bilinen Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname, kitap telif edenlere telif hakkı kapsamında bazı temel hakları bahşetmiştir. Henüz Osmanlı Devleti'nde bilim, sanat ve edebiyat dünyasında bir potansiyelin ve kamuoyunun oluşmadığı düşünülürse, bu nizamnamenin yenileşme sürecinde Osmanlı kültürel hayatının zenginleştirilmesi amacıyla çıkarıldığı düşünülebilir. Osmanlı aydınından bu konuda bir talep olduğuna dair deliller bulunmamaktadır, fakat Osmanlı kanun koyucularının Batı ile olan ilişkileri doğrultusunda özellikle Fransa'da çıkan telif haklarını örnek aldıkları düşünülebilir.

İlk telif nizamnamesinin Kırım Savaşı akabinde çıkması Avrupa etkisini düşündürmekle birlikte, yabancı yazarların haklarına veya Avrupa'dan gelen kitaplara yönelik maddeler bulunmaması Avrupa devletlerinin olası baskılarının bu kanun üzerinde etkiye sahip olmadığının kanıtıdır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin ilk telif kanunu, temel manada Osmanlı kültür, sanat ve ilim dünyasını geliştirmeye, yazarları ödüllendirmeyi ve yeni yayınları teşvik etmeyi amaçlamıştır.

Yedi maddeden oluşan nizamnamenin maddeleri şöyledir;

1. Madde: İnhisar maddesi tamamen lağvedilmiştir. Herkes istediği kitabı bastırabilecektir.

2. Madde: Müellifine bir tür mükâfat ve emsaline şevk olmak üzere her müellife kayd-ı hayat şartıyla imtiyaz verilecek, telif ettiği kitabı, hayatı müddetince kendisinden başkası bastıramayacaktır.

3. Madde: Müellif telif ettiği kitabı bastıramıyor ise, bir mukavele ile imtiyazını başkasına satabilecektir.

4. Madde: Mukavele hakkında Maarif Nezareti bilgilendirilecektir

5. Madde: Devlet tarafından bastırılması lüzumlu görülen kitaplar, müellifine münasip bir ücret ödenerek bastırılacaktır.

6. Madde: Bastırılacak kitabın miktar, mukavelede belirtilen sayıyı aşamayacaktır. Bunun hilafına davrananalar sirkat hükmünde değerlendirilerek, gerekli cezalara çarptırılacaklardır[327].

7. Madde: Belirli mahallere gönderilmek üzere Takvimhane'de bastırılan kitaplar, o yerlere gönderildikten sonra elde kalanlar Takvimhane'de tutulmayarak sahibine verilmesi[328].

Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname öncelikle inhisar maddesini lağvetmiştir. İnhisar bir kişinin belirli sayıda bastırdığı herhangi bir kitabın nüshaları tükeninceye kadar bir tür zilyed olarak kendi malı sayılmasına dayanıyordu[329]. Belirli süreler için verilen kitap basım imtiyazları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Nizamname müellife mükâfat ve ilim irfan sahiplerini heveslendirmek amacıyla her müellife kayd-ı hayat şartıyla, eserinin başkaları tarafından bastırılmasını yasaklamıştır. Böylelikle telif hakkının temelini oluşturan kanuni himaye temin edilmiş oluyordu. Müellif eserini henüz miras olarak bırakamıyordu fakat en azından hayatta olduğu sürede eserinin basımı ile ilgili temel hakka kavuşmuş oluyordu. Bunun yanında bir korsan basım yöntemi olan, basılacak kitap sayısının tayin edilenden fazla olması yasaklanmıştır.

---

[327] Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname, Düstur, Tertib-i Evvel, C. II, s. 229. Nizamname, Takvim-i Vakayi'de "Matbaa-i Âmirede Basdırılacak Kitablar Hakkında Mevadd-ı Nizamiyedir" başlığıyla yayınlanmasına karşın Düstur'da Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname olarak anılmıştır. Nizamnameye eklenen zeyllerde de nizamnameye yapılan atıflar da "Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname" olarak yapılmıştır. Takvim-i Vekayi, S. 551. 11 Şaban 1273, s. 92.

[328] 7. maddeye Düstur'da yer verilmemiş, 6 maddelik şekli yayınlanmıştır. Takvim-i Vekayi'de ise 7 madde olarak yayınlanmıştır. Bkz. Takvim-i Vekayi, S. 551. 11 Şaban 1273, s. 92. Düstur, Tertib-i Evvel, C. II, s. 229.

[329] Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Ülkü Matbaası İstanbul 1939, s. 12.

Kitap telif edenler bu nizamname ile maddi veya başka nedenlerle kitabını bastıramadığı takdirde kitap üzerindeki imtiyazını, Meclis-i Maarif'in bilgisi dâhilinde mukavele ile uygun bir ücret karşılığında satışını gerçekleştirebileceklerdi. Müellif eserini devredebilecek ve satabilecekti, böylelikle müellif eseri üzerinde basım dışında tasarruf etme imkânına kavuşuyordu.

Telif Nizamnamesi ile eser sahibi telif hakkıyla korunan, bastırma hürriyeti, eserinden istifade etme hakkı ile eserini devretme veya satma gibi asgari haklara kavuşmuştur.

Nizamnamede bunların yanı sıra, devletçe bastırılma lüzumu görülen eserlerin müellifine münasip bir ücret ödenmesi koşuluyla Meclis-i Maarif tarafından bastırılması ve bastırılacak kitapların hazırlanacak mukavelede belirtilen miktardan fazla bastırılmasının yasaklanması gibi maddeler bulunuyordu. Nizamname kitap basımı ile ilgili müellif ve matbaacı veya üçüncü şahıslar arasındaki mukavelelerde belirtilen miktardan fazla basım yapanları *"adeta sirkat hükmünde"* olarak nitelendirmekteydi. Bu madde müellifin zarara uğraması yanında, doğrudan kayıt dışı korsan basımı önlemeye yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

2.5.2. 1858 Ceza Kanunu'nda Telif Hakkı

Telif Nizamnamesinden bir yıl sonra yürürlüğe giren 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayununun 241. maddesi müelliflere verilen imtiyazların ihlali ile ilgilidir. Kitab Tab'ı Hakkındaki Nizamnamenin altıncı maddesinde belirtilen suçun dışında, müellif veya devredilmiş imtiyaza muhalefet ederek izinsiz kitap basmak suç olarak kabul edilerek ceza kanununda kendisine yer bulmuştur.

İlgili 241. madde şöyledir:

"müellifinin imtiyazâtı aleyhine olarak kitab basan ve bastıran ve i'mal ve icrası bir şahsa yahud bir şirkete imtiyaz olarak hasr edilmiş olan şeyi yapan ve yapdıran kimse bir nev' sahtekârlık etmiş olacağından tab' etdirdiği kitab ve saire yahud yapdırdığı şeyler zabtla sahib-i imtiyaza verilir ve beş mecidiye altınından yüz mecidiye altınına kadar ceza-yı nakdi alınır ve bu suretle haricde tab' ve i'mal olunmuş olanları Memâlik-i Mahrûse'ye idhal edenlerden kezalik beş mecidiye altınından yüz mecidiye altınına kadar ceza-yı nakdi ahz olunur ve bu makule matbuat ve ma'mulatı bilerek

satanlar bir mecidiye altınından yirmi beş mecidiye altınına kadar ceza-yı nakdi ahzıyla mücazat olunurlar".[330]

Ceza kanununun 241. maddesiyle ile kitap imtiyazlarına karşı işlenen suçlar, sahtekârlık suçu kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır.

2.5.3. Telif ve Tercüme Nizamnamesi

14 Mayıs 1870 tarihli Telif ve Tercüme Nizamnamesi, 1 Eylül 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnamesinin 134. maddesine[331] dayandırılarak; mukaddemesinde belirtildiği üzere İstanbul ve taşrada bulunan bütün mekteplerdeki usul ve eğitimin ıslahı için çıkartılmıştır. Eğitim usulü ve ıslahından kasıt, mekteplerde okutulacak dil ve ilim kitaplarının telif ve tercümesidir. Nizamname mekteplerde okutulacak kitapları telif ve tercüme edenlere mükâfat vermeyi öngörüyordu[332].

Telif ve Tercüme Nizamnamesi, Osmanlı coğrafyasındaki okullara uygun yeni, orijinal bilimsel yeterliliği olan kitapların yazılması ve tercüme edilmesini teşvik etmek ve bu teşvikin kaidelerini belirlemek için çıkarılmıştır.

Nizamnamenin ikinci kısmı *"Mekâtib-i Sıbyan İçin Müsabakaya Vaz' Olunacak Kitabların Suret-i Tertib ve Şerâitini Şamil Beyanname"* 'den oluşuyordu ki Sıbyan Mekteplerinde okutulması planlanan on bir kitabın vasıfları ve düzenlenme şartlarını içermekteydi[333].

1870 tarihli Telif ve Tercüme Nizamnamesinin telif hakkı açısından önemi, ilk defa telif hakkı kavramını doğrudan doğruya "hakk-ı telif" şeklinde dile getirmesidir. Nizamname, mektepler için yazılacak kitaplara verilecek mükâfatların yanı sıra

---

[330] Serkis Karakoç, *Ceza Kanunu-Tahşiyeli-İlave:1*, Selanik Matbaası, İstanbul 1331, s. 142.

[331] *"Daire-i ilmiyenin vezaif-i asliyesi mekâtib-i umûmiyeye muktezi kitab ve risail ile lisan-ı Türkide fünûn-ı mütenevviye dair lazım gelen kitabları vaktiyle ve sırasıyla telif ve tercüme etmek ve etdirmek ve icabına göre gazetelerle ve ilânat-ı saire ile ehil ve erbabını bularak veyahut cemiyetler yaparak husul-i maksada sa'y eylemek ve Avrupa dar'ül fünunlarıyla muhabere etmek ve lisan-ı Türkinin ilerlemesine çalışmak ve te'lif ve tercüme olunan kitabları bit-tedkik tasdik etdikden sonra fevâid ve menafi'ine göre müellif ve mütercimlerine iktiza eden mükâfatın derecatını ta'yin etmek rüus imtihanlarını icra ve rüus i'ta eylemek hususlarıdır işbu dairenin te'lif ve tercüme etdireceği kitab ve risailin müellif ve mütercimlerine verilecek mükâfat için taraf-ı devletden senevi iki bin kise tahsisat olacaktır."* Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 144. Madde, Düstur, Tertib-i Evvel, C. II, s. 206.

[332] *Telif ve Tercüme Nizamnamesi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1287, s. 2.

[333] Bu kitaplar; Elifba, Ahlak Risalesi, Fezail-i Fiiliye Risalesi, Kavâid-i Türkiyye, Coğrafya, Tarih-i Osmani, İnşa Risalesi, Edebiyat-ı Manzume, Şevazz-ı İmla, Muamelat-ı Nafia, Meşk Mecmuası, *Telif ve Tercüme Nizamnamesi,* s. 14–27.

yazarların yazdıkları eserler üzerinde telif haklarının saklı olduğunu[334] belirtmektedir. Buna göre yazarlar hem yazacakları telif ve tercüme eserlerden mükâfat kazanacaklar hem de telif hakkı doğrultusunda kitaplarının satışından gelir elde edebileceklerdi. Yazarların oluşturacakları eserlerinde maddi bakımdan tatminin yanı sıra şan ve şöhretlerini arttırabilecekleri bir fırsat olarak sunmaktadır.

Nizamnamenin "*bir bedel tayini ile telif ve tercüme ettirilen kitaplar"* kısmında, yani mekteplerde ihtiyaç duyulan kitapların, belirlenen yazarlara sipariş üzerine yazdırılması başlığının yirmi dördüncü maddesinde; *"…bu makule kitablar üzerinde isimlerinden başka bir güna hakları kalmayacağından…"*[335] ifadesinden anlaşılacağı üzere sipariş ile hazırlatılan kitapların basım ve satış hakkı Maarif Nezareti'ne ait olacaktı. Bu bakımdan nizamnamede, yazarların telif hakkı gereği maddi haklarını tanırken, bir bedel ile yazdırılacak kitaplar üzerinde yalnız yazarın manevi haklarının tanındığını belirtmektedir.

Telif ve Tercüme Nizamnamesinin getirdiği, mektepler için yazılacak kitapları mükâfatlandırma usulü, bir sebepten dolayı henüz 1872'de kaldırıldığını görmekteyiz. Belki bu olumlu girişim beklenen ilgiyi görmemiş, belki de suiistimale uğramıştır. Her ne sebepten kaynaklanmış ise de 1872 yılında mükâfatlandırma sistemi kaldırılmıştır. Yazımına başlanan kitapların *"tedrise şayan"* olanlarının tamamlanabilmesi için münasip miktar mükâfat verilerek, mektep kitapları yazanların mükâfatlandırılması usulü sona ermiştir[336].

---

[334] *"…her bir kitab için derece-i kifayede mükâfat-ı nakdiye ta'yin kılınmış ve bundan başka kanunen müelliflerin hâiz hakk-ı telif dahi uhdelerinde bulunacağından mekteblerde isti'mal olunacak müellefatlarının tab' ve firuhtundan dahi külli menfaat istihsal edecekleri derkâr ve işbu fevaid-i maddiyeden kat'i nazar bu tarik ile iktisab olunacak şeref ve şan erbab-ı fütüvvet nazarında her şeyden ziyade ve rağbete şayan idüğü âşikârdır…" Telif ve Tercüme Nizamnamesi*, s. 3.

[335] *Telif ve Tercüme Nizamnamesi*, s. 11.

[336] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 2, Gömlek No: 59, 26.R.1289.
Mükâfat usulü sona ermekle birlikte mekteplerin özel olarak hazırlattıkları kitaplar için ücret ödendiği görülmektedir. 1896 yılında Mekteb-i Sultani tarafından hazırlatılan Fransızca bir mecmuanın tashihini yapan Frederick Efendi'ye Meclis-i Maarif kararı ile mektebin hakk-ı telif ücreti belirleyerek, sadece tashih yaptığı için ücretinin yarısının, tashih ettiği kitaplardan verilmesi ilgili mektebe bildirilmiştir. Mekteb-i Sultani müdürünün Maarif Nezareti'ne yazdığı cevapta ise telif ücretinin tespit edilemediği ifade edilmiştir. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 311, Gömlek No: 29, 1.Za.1313.

2.5.4. Kitab Tab'ı Hakkında Nizamnamenin Geliştirilmesi

1857 yılında çıkarılan Telif Nizamnamesi ile telif hakkının temel prensipleri ortaya konmuştu. Nizamnameye zeyl olarak hazırlanan kısımlar ile Osmanlı telif hukukun gelişim süreci başlamıştır.

11 Eylül 1872 tarihli zeyl ile daha önce kayd-ı hayat şartı, telif olunan bir kitabın neşrinden itibaren kırk yıllık bir süreyle müellifinden başkası tarafından basılamamak şeklinde değiştirilmiştir. Müellif bu kırk yıl zarfından hayatını kaybettiği durumda, kırk yıldan kalan süre emval-i metruke gibi veresesine intikal edecekti. Kitabı miras alanlar imtiyazın belirli bir süresini ya da tamamını üçüncü şahıslara satmaya muktedir olacaktı. Aynı şekilde imtiyazı devralan kişi, aldığı imtiyaz süresi dolmadan vefat ederse kalan müddet üzerinden veresesi tasarruf edebilecekti[337].

Telif Nizamnamesine yapılan bu zeyl, önemli bir eşitsizliği ortadan kaldırmıştır. Kayd-ı hayat şartı oldukça değişken bir durumdu, teorik olarak bir müellif eserinin imtiyazını bir gün de kullanabilir elli yıl boyunca da bu imtiyazı elinde tutabilirdi. Bu bakımdan kayd-ı hayat şartı belki de en çok müellifin birinci derece akrabaları için önemli hukuksal bir sorun teşkil etmekteydi. Tamamen nesnel olan kırk yıllık süre bu eşitsizliği ortadan kaldırmıştır.

Telif Nizamnamesine eklenen bu zeyl ile ayrıca eserlerin tasarruf hakkının miras olarak vereseye intikali kabul edilmiştir. Böylelikle telif hakkı, tıpkı bir mülkiyet gibi miras bırakılabilen, mirasçıların alıp satabildiği bir mülk halini almıştır. Fikri mahsul olarak kabul edilen ilmi veya sanatsal eserler Osmanlı hukukunda tıpkı maddi bir mülkiyet olarak devredilebilmekte, mirasa konu olabilmektedir. Fakat bu tür mülkiyetin, maddi mülkiyetten farkı; mülkiyetin belirli bir süre için elde tutulabilmesidir.

1872 yılında Telif Nizamnamesine eklenen zeylin getirdiği bir diğer yenilik günümüzde "her hakkı saklıdır" ibaresinin bir benzeri olarak "elsine-i saireye nakl ve tercümesi müellifine aittir" ibaresidir. Telif olunmuş bir kitabın girişinde, sonunda veya farklı kısımlarında bu ibare yer alıyorsa, müellifinden izin alınmadıkça bir kitap farklı

---

[337] Düstur, Tertib-i Evvel, C. II, s. 229–230. 8 Receb 1289 ve 30 Ağustos 1288 Kitab Tab'ı Hakkında Olan Nizamnameye Zeyl Olunan Fıkarat-ı Nizamiye. Ayrıca Takvim-i Vekayi, S. 1519, 15 Receb 1289.

dillere nakil ve tercüme edilemez[338]. Böylelikle müellif basit bir cümleyi eserine ekleyerek, tescil gereksinimi duymadan, kendi hukuki korumasını kendisi sağlayabilecek duruma gelmiştir.

Adı geçen zeyl, ilk defa tercüme eserler hakkında da bir düzenleme getirmiştir. Tercüme edilmiş nüshalar tıpkı telif eserler gibi korumaya mazhar olacaklardı. Yalnız tercüme kitapların koruma süresi yirmi yıl ile sınırlandırılmış, tercüme edilen asıl kitabın isteyenler tarafından yeniden tercüme edilebilmesi de mümkün kılınmıştır.

Ayrıca, telif ve tercüme olunan kitapların imtiyazı eğer devletten satın alınmış veya imtiyazı müellif ve mütercimleri tarafından devlete terk edilmiş ise bu tarz kitapları bastırmak isteyenler öncelikle Maarif Nezareti'ne müracaat edeceklerdi. Nezaretin belirleyeceği ücreti ödedikten sonra bu kitapları basabileceklerdi. Aykırı davrananlar ceza kanununun 241. maddesi gereğince sahtekârlık suçuyla karşı karşıya geleceklerdi[339].

Son olarak, müellif ve tercümanlar matbuat kanunlarına tabii olacaklardır. Yani genel manada müellif ve tercümanlar yazacakları eserlerde kamu düzeni ve toplumsal ahlak yapısını göz önünde bulundurmak durumundaydılar.

Kitab Tab'ı Hakkında Olan Nizamnameye, 1875 yılında bir zeyl daha eklenmiştir. Bu zeyl müelliflerin hakkının geliştirilmesinden ziyade, ilim ve kültür bakımından önemli görülen kapsamlı eserlerin Osmanlı ilim ve kültür hayatına kazandırılmasını amaçlamıştır[340]. Önemli eserlerin kaybolup gitmesinin önüne geçmek bu zeylin hazırlanmasındaki belirleyici faktördü. 28 Mart 1875 tarihli zeyle göre; müellifi, imtiyaz sahibi veya bunların veresesi eğer hayatta olmayan büyük kitapları bastırmak isteyenlere dört sene müddetle imtiyaz verilecekti. Büyük kitaptan kastedilen

---

[338] Düstur, Tertib-i Evvel, C. II, s. 229.
[339] Düstur, Tertib-i Evvel, C. II, s. 230.
[340] *"…müellefat-ı kadimenin tab'larına imtiyaz verilüb verilmemesi hakkında nizamname-i mahsusunda bir güna sarahat yoksa da asar-ı nafianın tab'ı maarife bir hidmet dimek olduğundan ve bunların ekseri mufassal ve tab'ı masarıf-ı külliyeye muhtaç olmağla müddet-i münasebe ile imtiyaz verilmedikçe tab'ına cesaret idemeyüb bu hal kitab-ı nefise ve müfidenin köşe altında kalmasını muceb olacağından bu misüllülere dört sene müddetle imtiyaz verilmek üzere bazı usul ve muamelatın ittihaz ve icrası istizan kılınmışdır… … beyan olunan mütalaa esasen muvafık hal ve maslahat göründüğünden ol babda bazı mülahazanın beyanıyla beraber kitab tab'ına dair olan nizamnameye tezyil edilmek üzere icab eden fıkarât-ı nizamiye layihasının tanzim ve irsali…"* BOA, İ. MMS, Dosya No: 51, Gömlek No: 2242, 01.S.1292.

ister tek cilt ister birden fazla ciltte kitap olsun, her sayfasında en az otuz yedi satır bulunmalı; sekiz yüz sayfa olmalı ve bir tertipten az olmayan hacimli eserlerdi.

Harita ve atlaslar gibi tasvirleri içeren kitapların basılabilmesi için imtiyaz talep edenlerin, basacakları kitapların satır sayısı yirmi birden az olmayacak, tasvirleri ise elli levhadan az olmamak üzere en az iki yüz sayfa olmalıydı.

Kitap imtiyazı için talepte bulunanların basacakları kitapları cüz ve ciltlere bölebileceklerdi. İmtiyaz sahipleri, kendi kusurlarından kaynaklanan sebepler ile bir buçuk yıl zarfında kitapların basımını gerçekleştirememe durumlarında imtiyaz ellerinden alınarak başkasına verilebilecekti. Kusur imtiyaz sahibinde değil de matbaada ise imtiyaz sahibi, matbaaya zarar ve ziyan davası açabilecekti[341].

1875 yılına ait zeylin büyük kitap tanımı ve imtiyaz sahiplerine vermiş olduğu dört yıllık süre, büyük, kapsamlı eserlerin bir an önce ilim dünyasına kazandırılmasının amaçlandığını göstermektedir. Fakat zeylin en önemli özelliği ilk defa kitap dışında, harita, atlas ve sair tasvirlerin de telif hakkı kapsamına alınmasıdır. 1906 yılında yani Hakk-ı Telif Kanunu'ndan önce Mekteb-i Harbiye Müdürü Ahmed Ziya Bey'in hazırladığı duvar takvimi niteliğindeki Takvim-i Şems'in tüm haklarını kitapçı Mihran Efendi'ye terk etmesi ile ilgili bir sözleşme, kitap dışındaki eserlerin de telif hakkı kapsamında olduğunu göstermektedir[342].

2.6. Hakk-ı Telif Kanunu'na Değin Yapılan Düzenlemelerin Uygulanması

2.6.1. Korsan Kitap Basımı ve Hukuki Durum

Ruhsatsız kitap basımı, kitapların yazar ya da sahiplerinden izin alınmadan, te'lif hakkının ihlal edilerek korsan bir şekilde basımını ifade etmektedir. Ruhsatsız kitap basımı, kişisel hakları ihlal etmesinin yanında, kitapların ruhsatsız olması nedeniyle kayıt dışı ekonominin bir gerçeğidir bu nedenle sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmaktadır.

---

[341] Kitab Tab'ı Hakkında Olan Nizamnameye Tezyil Olunan Fıkarât-ı Nizamiyedir, Düstur, Tertib-i Evvel, C. III, s. 431-432.
[342] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 950, Gömlek No: 82, 10.B.1324.

Matbaalar tarafından yapılan ruhsatsız basım faaliyeti Zabıta ve Maarif Nezaretleri tarafından teftiş edilmekle birlikte, kaçak kitap basımının sıkı kontrollere rağmen oldukça yaygın olduğu söylenebilir.

Bir kişinin matbaa açabilmesi için Zabtiye Nezareti'ne başvurması gerekmekteydi. Nezarette yapılacak inceleme sonucunda başvuru sahibi, matbaa açmaya uygun görülürse kendisine bir tezkere veriliyordu. Başvuru sahibinden kanunlara aykırı hareket etmeyeceğine dair senet alınmakta ve itibarlı bir kefil bulması istenmekteydi. Ayrıca basacağı kitap, risale vb. yayınları Maarif Meclisi'ne sunarak izin alması ve izin almadan, ruhsatsız basım yayın faaliyetinde bulunmaması şartı konurdu. Bu şarta uymadığı durumda basım araç gereçlerine el konulur, kendisi ve kefili kanun hükümlerine göre cezalandırılırdı[343]. Ruhsatsız olarak kaçak açılan ve taklit basım yayın faaliyetlerinde bulunan matbaalar, tespit edilmeleri durumunda, hemen kapatılmaktaydı. Asıl mesele izin alan, taklit ve ruhsatsız kitap basmayacağına dair senet veren matbaaların kontrolüydü.

Ruhsatsız kitap basımı vergi kaybı nedeniyle devlet açısından bir sorundu, fakat asıl zararı fikri mülkiyeti çalınan eser sahipleri görmekteydi. Eser sahipleri telif haklarının ihlal edildiği durumda hukuki haklarını kullanabiliyorlardı ve karşılaşılan örnekler üzerinden yapılabilecek değerlendirmede, genellikle muvaffak oluyorlardı.

Eser sahibinin telif hakkının ihlali birkaç şekilde meydana gelmekteydi. Bunların biri, bir dilde yazılan bir eserin, eser sahibinin izni dışında başka bir dile çevrilerek satışa sunulmasıydı. 3 Haziran 1897 tarihinde görülen bir örnekte, Duyûn-ı Umumiye Mütercimi Ali Muzaffer Bey'in kaleme aldığı ve telif ücreti karşılığında resmi ruhsat ile Şefik Matbaasına terk ederek bastırdığı "Muharebenin Sebebi ve Osmanlıların Galibiyeti" adlı küçük risalesi Ali Muzaffer Bey tarafından bastırılmasından hemen sonra bir Rum tarafından Rumcaya çevrilerek "Muharebenin Sebebi" adıyla Rumca olarak bastırılmıştır. Yazarın manevi haklarının ihlal edilmeden, yazarın ismi ile bastırılan eser, Maarif Nezareti tarafından tespit edilerek telif hakkı sahibi Ali Muzaffer Bey'e ihtarname şeklinde bildirilmiştir. Çünkü ruhsatname sadece Türkçe risale için verilmişti ve ruhsatname hangi kitap için verilirse ancak o kitabın dilini kapsamaktaydı. Ali Muzaffer Bey yaptığı araştırmada kitabının 1897 Osmanlı –

[343] *BOA*, A. MKT. MVL. Dosya No: 91, Gömlek No: 44, 20.Ra.1274.

Yunan Harbi dolayısıyla oluşan ilgi nedeniyle bir Rum tarafından izinsiz olarak bastırıldığı ve binlerce nüshasının kısa sürede satıldığı ortaya çıkmıştır. Ali Muzaffer Bey, eserinin sadece Türkçesi için verdiği izin nedeniyle istifade ettiği ücrette ona göre olmuş ve kendi ifadesi ile sekiz on bin liralık maddi bir kayba uğramıştır. Zabtiye Nezareti, Ali Muzaffer Bey'in hukukunun ihlal edilmesi dolayısıyla kitabın Rumca nüshalarını Matbaalar Nizamnamesinin 30. maddesi gereği toplatmıştır[344].

Devlet matbaasında veya devlet görevlileri arasında rastlanılan ruhsatsız kitap basımı gibi telif hakkının ihlal edilerek basım yapıldığına dair örnekler mevcuttur. Muallim Feyzi Efendi'nin Usul-i Farsi adlı eseri Maarif Nezareti encümen teftiş ve muayene üyelerinden Mehmed Hamdi Efendi tarafından 1901 yılında telif hakkı ödenmeksizin ve yazarından izin alınmaksızın bastırılmıştır. Feyzi Efendi'nin şikâyeti üzerine mahkemeye verilen Mehmed Hamdi Efendi, II. Abdülhamid'in izni ile yargılanmaya başlanmıştır[345]. Dolayısıyla devlet memurlarının yargılanma durumu, telif hakkı ihlalinde de geçerli olarak padişahın izni ile başlayabilmiştir.

25 Şubat 1907'de sahiplerinin izni olmadan yani telif hakkını ihlal ederek yapılan korsan yayınların önüne geçmek için cezaların arttırılması yönünde Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde, II. Abdülhamid'in isteği üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Fakat bu değerlendirme telif hakkının korunması toplumsal yapıya zararlı ve genel ahlaka aykırı yayınların basımının önüne geçilmesi konusundaki çalışmaların gölgesinde kalmıştır. II. Abdülhamid'e ve hükümete göre asıl bu tür yayınların önüne geçilmeliydi. Bu nedenle zararlı yayınların önüne geçebilmek için nakdi cezaların arttırılması gerekmekteydi[346].

---

[344] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 388, Gömlek No: 38, 24.L.1315.
[345] *BOA*, İ. AZN. Dosya No: 44, Gömlek No: 6, 16.B.1319.
[346] *BOA*, BEO, Dosya No: 3010, Gömlek No: 225688, 26.M.1325 Ayrıca *BOA*, MV, Dosya No: 115, Gömlek No: 34. Teklif edilen 25 Liralık ceza az bulunmuştur. *"Sahiblerinin izin ve ma'lumatı olmaksızın eser tab' eden matbaacıların suret-i mücazatı hakkındaki madde-i kanuniyenin ta'diline dair Şûra-yı Devlet-i Tanzimat Dairesinin meclis-i mahsus vekâletinden gelen mazbatası lede'l arz manzur-ı âli buyurularak sahiblerinin izin ve ma'lumatı olmaksızın tab' edilenler meyanında âsar-ı muzırra dahi bulunmakda olduğu mazbata-i ma'ruzenin cümle mündericatından olub evrak ve asar-ı muzırra bir memleketin sükun ve asayişini ihlal veya halk arasına tefrika ika'ile efkârnas teşviş ve ihlal maksadıyla yapılmış veyahud hilaf-ı sadakat ve ubudiyet bulunmuş olacağına nazaran…", "…mazbata-i mezkure ile ta'dil olunan ceza-yı nakdinin mübdeni yirmi beş lira i'tiyar edilmekle asar-ı muzırra neşrinin önü alınmış olmayub çünkü yirmi beş liralık bir ceza-yı nakdi itasıyla her dürlü mesuliyet ve mücazatından kurtulacağına kanaat tedibi lüzumu aşikar idüğüne binaen bu cihet hakkında ana göre icra-yı mücazat olunarak verilecek kararın arz hak-pay-i ali kılınmış şeref müteallik buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i hilafetpenahi iktiza-yı celilinden bulunduğu…"*

Ruhsatsız kitap basan matbaacıların matbaaları, nizamname gereği kapatılarak basılan korsan kitaplara ve tab' taşlarına el konulmaktaydı[347]. Buna karşın te'lif ücreti ödenmeyen ve aynı zamanda kayıt dışı kitap basım ve yayınının zahmetsiz bir iş olması matbaacıları heveslendiren bir durumdu. Ağustos 1892'de yapılan teftişler neticesinde kitapçı dükkânlarında satılmakta olan kitapların büyük bölümünün ruhsatsız olduğu tespit edilmiş ve Zabtiye Nezareti tarafından ele geçirilen kitaplar imha edilmiştir. Maarif Nezareti, Zabtiye Nezareti'nin çalışmalarını takdir etmekle birlikte artan taklit vakaları nedeniyle bir kat daha dikkat edilmesi gereğini vurgulamıştır[348].

Ruhsatsız kitap basımının yaygın olduğunun en açık delillerinden biri Osmanlı Devlet matbaası konumundaki Matbaa-i Âmire de dahi zaman zaman ruhsatsız kitap basılmasıdır. 1894 yılında Matbaa-i Âmire'de Ahmet Mithat Efendi'nin müdürü olduğu sırada, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye hesabına ruhsatsız olarak bazı kitaplar basılmıştır. Devlet matbaasında ruhsatsız bir kitabın basılmasının tespiti üzerine derinleşen araştırmada *"isimlerinin zikri arzu olunmayan birçok muzır kitabın daha basıldığı"* ortaya çıkmıştır. Bu davranış sonucu Ahmet Mithat Efendi, Matbaa-i Âmire müdürlüğünden azledilmiş ve yerine Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene azası olan Selasi Bey tayin edilmiştir. Ayrıca II. Abdülhamid'in emriyle bundan böyle Matbaa-i Âmire'de Maarif Nazırı, matbaa müdürü ve kitap bastırmak isteyen devlet dairesinin salahiyetini kapsayan bir kontrol mekanizması kurulmuştur[349]. Matbaa-i Âmire'de ruhsatsız kitap basımının önüne geçmek için de bir tedbir olarak, 1896 Temmuzunda kitaplara vurulan atik mühürler, mühr-i cedid-i mahsusa ile değiştirilmiştir[350].

Telif hakkını ihlal eden matbaacılar arasında yabancı ülke vatandaşlarının sahip olduğu matbaalar da bulunuyordu. Taklit eser bastıklarında yakayı ele veren yabancı matbaacıların ilk bahanesi ise Türkçe bilmediklerinden dolayı nizam hükümlerine vakıf

---

[347] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 823, Gömlek No: 37, 4.Z.1321.

[348] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 146, Gömlek No: 78, 11.M.1310. *"...Nezd-i âli-i cenâb-ı nezaretpenâhilerinde hakkı olmadığı üzere evvel ve ahir bu babda teftişat ve tahribatdan gerü durmayub icab edenler tevkif ve imha edilegelmekde ve te'lifat ve matbuat-ı kadime ve makbuleden olanlar için dahi peyderpey vuku' bulan müracaat üzerine icab-ı icra kılınmakda bulunmuş isede bu kere tahribat ve teftişat hususunda bir kat daha tezyidi dikkat ve ihtimam olunması lüzumu müfettişlere ekiden tenbih ve ihtar olunmuşdur. Zabtiye nezaret-i âliyesinin ahi bu babda meşhud olan gayret ve ikdamı husus-ı maksudu teshil ve te'min etmekde olduğu na-kabul inkâr olub kemafi-i sabık nizam-ı mahsusu hilafında tab' edilmiş matbuat zabıt memurları tarafından görülüb veya istihbar edildikce gerek der-âliye ve gerek vilâyat-ı şahanece muamelat ve tedabir-i ma'neviyenin ittihaz ve icrası zımmında nezaret-i celilelerine ser'ian ihbar-ı keyfiyete himmet buyurulması hususunun nezaret-i müşarün-ileyhaya buyurulması..."*

[349] *BOA*, İ. HUS, Dosya No: 30, Gömlek No: 70, 20.R.1312.

[350] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 326, Gömlek No: 59, 8.S.1314.

olmamalarıydı. 1871 yılında Posta memuru Mehmet Necip Efendi'nin telifi olan bir Elif-Ba kitabını izinsiz basan İtalyan matbaacı Türkçe bilmediği için affedilmeyi talep etmişse de, talebi kabul görmemiş ve diğer matbaacılar gibi cezalandırılmıştır[351].

Ruhsatsız basılan kitapların önemli bir çoğunluğunu oluşturan başka bir alan dini içerikli yayınlardır. Bunun başlıca nedeni dini yayınlar üzerinde bir kontrol mekanizmasının varlığı olarak gösterilebilir. Özellikle İranlı matbaaların bu tür yayınları ruhsatsız bir şekilde basmaları sık karşılaşılan bir durumdu[352]. Bunun yanında Osmanlı devlet görevlilerinin de matbuat kurallarını ihlal ederek dini yayınlar bastırdıkları görülmektedir. 13 Mart 1898 tarihinde Beyrut Hukuk Mahkemesi Reisi Yusuf Efendi, ruhsatsız olarak ve aynı zamanda Fetvahane kontrolünden de geçmeyen bir hadis kitabını çıkarmıştır. Beyrut Maarif Müdürlüğü tarafından halka kötü örnek olduğu ve resmi sıfatıyla bağdaşmayan işlerle meşgul olduğu için tahkir edilen Yusuf Efendi'nin hadis kitabı toplatılarak, kitapları basan matbaacı da cezalandırılmıştır. Buna karşın Yusuf Efendi başka bir hadis kitabını da mahkeme reisi sıfatıyla bir matbaacıya senet vererek bastırmıştır. Beyrut Zabtiye Müdürlüğü tarafından Yusuf Efendi'nin bastırdığı beş bin adet nüshaya el konulmuştur[353].

Rum Patrikhanesinin matbaası da ruhsatsız kitap basmasından dolayı 1907 yılında uyarılmış ve bunun tekrarı durumunda şiddetli cezalara başvurulacağı ifade edilerek, matbaanın teftişe tutulmasına karar verilmiştir[354].

Ruhsatsız kitap basım faaliyetinde bulunanların cezalarının artmasına neden olan[355] ve çokça karşılaşılan durumların bir tanesi, ruhsatsız basım yapan matbaacıların mühürlenen matbaalarından el altından satış yapmak amacıyla kitaplarını kaçırmalarıdır. Korsan basım yaptığı tespit edilen matbaalar matbuat veya zabtiye memurları tarafından - genellikle – önce mühürlenmekte daha sonra ise korsan kitaplara

---

[351] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 2, Gömlek No: 135, 12.Ca.1289.
[352] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 2361, Gömlek No: 115, 19.S.1318.
[353] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 397, Gömlek No: 46, 19.L.1315.
[354] *BOA*, BEO, Dosya No: 3119, Gömlek No: 233856. Patrikhane ruhsatsız kitap basmasının gerekçesi olarak, Bulgar ve Romen propagandacıların patrikhane aleyhine yayınlar yaptığını bu nedenle Rum cemaatini müdafaa etmeye çalıştıklarını ileri sürmüştür.
[355] Ruhsatsız kitap basımının cezası 7 Osmanlı Altınından 15 Osmanlı Altınına kadardı. Cezalar zaman zaman "*ibret-i müessire*" olması açısından üst sınırdan verilebiliyordu. Kudüs'te Musevi cemaatinden olan bir matbaacıya ruhsatsız olarak bastığı İbranice kelime telaffuzu kitabı nedeniyle örneklerine ibret olması açısından on beş altın nakdi ceza verilmiştir. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 895, Gömlek No: 36, 24.N.1323.

ve basım gereçlerine el konulmak amacıyla ikinci defa gidilmekteydi. Bu zaman aralığında mühürlenen matbaalarına giren matbaacılar kitap ve basım araçlarını kaçırarak merdiven altı tabir edilebilecek mekânlarda ruhsatsız kitap basımına en azından bir süre daha devam edebiliyorlardı[356].

Ruhsatsız kitap basımı resmi kurumlar veya resmi görevliler tarafından dahi yapılan yağın bir faaliyetti. Bu faaliyetlere karşı 10 Aralık 1900 tarihinde vilayetlere, ruhsatsız kitap, risale vs. basılmasının önüne geçilmesi için bir yazı gönderilmiş[357], 19 Kasım 1902 tarihinde benzer hareketlerin önüne geçmek amacıyla tedbir alınması yönünde Maarif Nezareti tarafından başka bir çağrı yapılmıştır[358].

Tabiî olarak ruhsatsız kitap basımı meselesinde iyi örnekler de vardır. 1902 yılında Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası Müdürü Ahmet Cevdet Efendi, Mehmet Nahif Efendi'nin telif ettiği Anisü'l Abidin adlı eserini nüshası kalmadığından tekrar basmak için ruhsat talep etmiştir. Mehmet Nahif Efendi, eserinin başkası tarafından basılmasına razı gelmediği için Ahmet Cevdet'e ruhsat verilmemiştir[359].

Korsan kitap basımında yaygın olan bir diğer yöntem, ruhsatı alınan kitap sayısından fazla kitap basımıdır. Bu yöntem en çok ders kitaplarında uygulanmaktaydı ve etkileri yalnız fazla kitap basmaktan daha önemli boyutlara ulaşabiliyordu.

Osmanlı taşra mekteplerinde okutulan ders kitapları İstanbul'daki matbaalarda basılmakta ve talep üzerine taşradaki okullara gönderilmekteydi. Ders kitapları zaman zaman kayıt dışı olarak basılmakta ve mühürlenmeden taşraya gönderilmekteydi. İşte bu durum Osmanlı taşra okullarında eğitimi aksatacak nitelikte bir uygulamaydı. Zira okullarda mühürsüz yani kayıt dışı basılan kitapların okutulması Maarif Nezareti tarafından 5 Aralık 1905 tarihli emirname ile yasaklanmıştı[360]. Yasak çerçevesinde

---

[356] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 508, Gömlek No: 24, 16.S.1318. Yapılan bir baskın neticesinde mühürlenen bir matbaada el konulmak üzere tespiti yapılan 10.000 adet ruhsatsız Yeni Kıraat isimli risale, görevlilerin bunlara el koymak için gittiklerinde bulunamamıştır. Başka bir örnekte ise ruhsatsız olarak basıldığı tespit edilen Kur'an Kerim'ler kaçırılmıştır. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 146, Gömlek No: 79, 11.M.1310.

[357] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 2436, Gömlek No: 129, 17.Ş.1318.

[358] *BOA*, Y. PRK. MF, Dosya No: 4, Gömlek No: 59, 17.Ş.1320.

[359] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 618, Gömlek No: 56, 22.Z.1319.

[360] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325. *"…Mühürsüz kitabların mekatibde tedrisi usûl-ı mevzuiyeye külliyen muhalif bulunduğundan mekatib programlarından birer nüshasının mühr-i mahsus ile memhur olarak leffiyle havi olduğu kitabların mühr-i mezkûr ile muhtem olmadığı takdirde imrar etdirilmemesi lüzumunun rüsumat-ı emanet-i celilesiyle posta ve telgraf nezaret-i aliyesine ve*

taşradaki mühürsüz kitaplar bir sonraki yıl Şubat sonuna kadar İstanbul'a gönderilerek mühürlenecek, Mart ayından itibaren teftişlerde ele geçecek mühürsüz kitaplara el konulacağı kitapçılara bildirilmiştir. Mühürsüz kitapların İstanbul'a getirilmesi işi, o kitaplar gönderen kitapçılar tarafından gerçekleştirilecekti.

Ders kitapları, Maarif Nezareti tarafından oluşturulan bir komisyon aracılığı ile seçilmekte ve ancak mühürlü kitaplar taşraya gönderilebilmekteydi. 28 Aralık 1905 tarihinde Mamuretü'l Aziz Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezareti'ne yapılan başvuruda, tüm uyarılara rağmen İstanbul matbaalarından mühürsüz kitaplar gönderilmeye devam edildiği yönünde şikâyet dile getirilmiştir. Maarif Müdürü, mühürlenmemiş, kaçak kitapların tedrisatta kullanılmasının uygun olmayacağı nedeniyle eğitim öğretim faaliyetlerinde meydana gelen karışıklık ve gecikmenin önlenmesi için tedbir alınmasını istemiştir. Bu tedbirlerin başında gümrük ve postahanelerde kitapların kontrol edilmesi ve mesafenin uzaklığı nedeniyle Mamuretü'l aziz'den kitapların İstanbul'a gönderilmesi yerine kitapların yerinde mühürlenmesinin daha ucuza mal olacağını belirtmiştir[361].

Maarif Nezareti'nin, Mamuretü'l Aziz Maarif Müdürlüğüne verdiği cevapta, mühürsüz kitap sevkinin engellenmeye çalışılacağı belirtilmiş buna karşın tedrisata halel gelmemesi konusuna önem verilmekle birlikte kitapların ancak İstanbul'da bulunan komisyon tarafından mühürlenebileceği, bu nedenle kitapların Mamuratü'l aziz'de mühürlenmesinin mümkün olamayacağı ifade edilmiştir[362].

Benzer bir öneri Edirne'deki mektepler için ders kitabı basan Hasan Adil, Hafız Habil ve Rakkas adlı kitapçılar tarafından dile getirilmiştir. 1906 yılında adı geçen kitapçılar Edirne'ye mühürsüz kitaplar göndermişler ve kitapların mühürlenmek üzere İstanbul'a geri gönderilmesi durumunda zarara uğrayacakları gerekçesiyle kitapların Edirne Maarif Odası'nca mühürlenmesini talep etmişlerdir. Maarif Nezareti'nin kitapçılara verdiği cevapta, kitapçıların mühürleme usulünden haberdar oldukları halde bu usulü kabul etmemekte ısrarcı oldukları yanında zarar edecekleri gerekçesinin kabul

---

vilayat-ı şahanedeki kitabcı dükkânlarının daimen teftişiyle böyle mühürsüz veya taklid mühür ile memhur bulundukları ahzı hususunun mekatib-i idadiye ve rüşdiye ve iptidaiye idarelerince görüldükden sonra dahi ta'mimen maarif idarelerine iş'ar buyurulması babında…"

[361] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325.

[362] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325.

edilemeyeceği ifade edilmiştir[363]. Bu bakımdan kitapçıların, kitaplarını mühürletme konusunda belirli bir isteksizlik gösterdikleri söylenebilir.

Maarif Nezareti, kitapçıların eğitim – öğretim faaliyetlerini aksatan, ders kitaplarını mühürletmeme âdetinin yaygınlaşması nedeniyle aldığı tedbirleri şiddetlendirmeye başlamıştır. Zira kitapçılar teftişlere rağmen mühürsüz veya taklit mühür ile mühürlenmiş kitaplar devlet için gelir kaybı, kitapçı için ise haksız kazançtı. Çünkü bir kitabın mühürlenmesi demek kitapçı için %5'lik bir ek masraf demekti. Ankara Maarif Müdürlüğünden, Maarif-i Umumiye Nezareti'ne 15 Aralık 1905 tarihinde gönderilen yazı meseleye daha fazla açıklık getirmektedir. Ankara Maarif Müdürlüğü'ne göre İstanbul'da bulunan kitapçılar, dükkânlarındaki kitapların bir kısmını mühürletmekte, dükkânlarına gelen müşterilerine *"mühürlümü mü mühürsüz mü istediklerini"* sorarak ona göre kitap satmaktaydılar. Fakat asıl sorun taşra için geçerliydi. Taşra mekteplerinden kitapçılara sipariş edilen kitapların bedeli peşin olarak verilmekte ve iadesi mümkün olmadığı için kitapçılar, sipariş edilen kitapların yarısını mühürlü yarısını mühürsüz olarak hatta sipariş edilmeyen kitapları dahi ekleyerek göndermekteydiler. Bunun yanı sıra muallimler, her zaman için öğrencilerden para toplayamamakta ve kitap sipariş edilemediğinden öğrenciler aylar bazen yıllarca kitapsız kalmaktaydı[364].

Ankara Maarif Müdürlüğü'nün eğitim – öğretimi aksatan, öğrencilerin yeterli istifadeden mahrum kalmasına neden olan mühürsüz kitapların engellenmesine yönelik çözüm önerisi, kitaplardan mühürlenme esnasında alınan %5'lik verginin, kitabın basımına ruhsat verildiği esnada alınmasıdır[365]. Tabii olarak bu öneri belki kitapların mühürlenmesi işlemini düzene sokacaktı fakat korsan kitap basımını önleyecek bir nitelikte değildi.

Ankara Maarif Müdürü'nün belki de daha önemli olan bir diğer önerisi, vilayet maarif müdürlüklerine sağlanacak 20-25 bin kuruş dolayında bir varidat ile vilayet

---

[363] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325.

[364] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325. *"Cenâb-ı vekaletpenahilerinden arz ve beyan olduğu üzere mekatib-i resmiyeye kabul edilen kitabların mühr-i mahsusa ile temhid edilmesi usul-ı müttehazeden bulunduğu halde kitabcıların tahtim komisyonuna uğrattırılmaksızın bila-fütur mühr-i mahsusa binlerce kitab ceste ceste ve sandıklarıyla taşralara göndermekde ve dersaadetdede neşr ve tedavülüyle beraber mekatib-i mevcudeye dahi satmakta oldukları bizzat müşahede edilmiş…"*

[365] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325. Maarif Nezareti, her vilayete bir kütüphane açılıp açılamayacağına dair görüş sormak için Maarif Müdürü'nün yazısını Maliye Nezaretine iletmiştir.

merkezlerinde birer kütüphane kurulmasıdır. Kütüphanelerde istihdam edilecek memur maaşları da önem arz eden kitapların fiyatlarına %10 nispetinde yapılacak zam ile sağlanabilirdi[366].

Mühürsüz ders kitapları genel olarak mektepler tarafından İstanbul'da bulunan kitapçılardan talep üzerine temin ediliyordu. Fakat bir de meselenin taşra kitapçıları boyutu vardır. Esasen kitapçılar en başta mühr-i mahsusa ile mühürlenmemiş kitapları satmaktan dolayı yani vergi kaçırmaktan dolayı suçlu görünmekteydiler. Buna karşın taşra kitapçılarının İstanbul'dan satın aldıkları kitapların mühürlenmek üzere geri gönderilmesi noktasında zarara uğrayacakları sebebiyle 5 Aralık 1905 tarihli karara karşı çıkmışlar, en azında hafifletilmesini istemişlerdir. Çünkü taşra kitapçıları da İstanbul'da basılan kitapları talep etmekte ve onlara gönderilen kitapların da en azından bir kısmının mühürsüz oluşu, kendilerini kabahatli olmaktan çok meselenin mağdurlarından biri yapmaktaydı. 26 Şubat 1906 tarihli ve bir taşra kitapçısı olduğunu anladığımız kitapçı Nesimi'nin arzuhalinde ders kitaplarının basımı konusunda bir düzenleme yapılması isteği dile getirilmiştir. Kitapçı Nesimi'ye göre ders kitapları hali hazırda Maarif Nezareti'nin tetkik sonucu vereceği izne bağlı olarak basılmakta, kitapların basım izni alındıktan sonra neşr ve tedavüle konulması hususu yine Maarif Nezareti'nin ikinci bir tetkikine bağlıydı. Bir ders kitabı ancak bu incelemelerden geçtikten sonra pazara sunulabilirdi. İkinci olarak, neşr olunan herhangi bir eserin mekteplere kabul edilmesi ve ders programına dâhil edilerek okutulması yine Maarif Nezareti'nin seçimiyle mümkün olabilmektedir. Üçüncüsü, Maarif Nezareti'nin basımını onayladığı ve mektep programın aldığı bir kitap zaten genel ahlak ve efkâr-ı masumaneye mugayir değil demektir. Bu nedenle mühürlü olsun veya olmasın zararlı neşriyattan sayılamaz. Kitap muzır ise de ancak müellif ve basıldığı matbaa mesuliyet sahibi olmalı, kitapçıların bir mesuliyeti olmamalıdır[367].

Kitapçı Nesimi Bey'in son tespiti, kitap basım işinin müellif ile matbaa arasında yapılan bir mukavele neticesinde ortaya çıktığı ve Maarif Nezareti'nin teftiş ve izni ile basıldığı halde Şubat sonuna kadar ellerindeki mühürsüz kitapların İstanbul'a gönderilme zorunluluğunun ancak taşra kitapçılarının gaddarane bir cezalandırma

---

[366] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325. Aynı tarihte Adana Maarif Müdürlüğü de kitapçıların sahtekârca davranışlarından oluşan şikâyetini Maarif Nezareti'ne bildirmiştir.
[367] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325.

yöntemi olduğudur. Maarif Nezareti, alıp satılan kitaplar için yeni bir vergi koymak düşüncesinde ise bu ancak II. Abdülhamid'in isteği üzerine olabilirdi. Nesim Bey'e göre eğer Şubat sonuna kadar mühürsüz kitapların İstanbul'da değil de, taşradaki Maarif Odalar marifetiyle mühürlenmesi görüşü kabul edilmez ise, gece gündüz memleketin gelişmesi için çaba sarf eden taşra kitapçıları dükkânlarının anahtarını nezarete teslim etmeye hazırdır[368].

Kitapçı Nesimi Bey'in öneri ve isteği tıpkı daha önceki istekler gibi reddedilerek, mühürsüz kitapların 5 Aralık 1905 tarihli karar doğrultusunda Şubat sonuna kadar İstanbul'a gönderilmeleri kararı, kararın uygulanmasına birkaç gün kala 22 Şubat 1906 tarihinde kendisine bildirilmiştir[369].

Okullarda okutulan kitapların mühürsüz olarak taşraya gönderilmesinin yanı sıra okullar için bir diğer sorun basımına henüz ruhsat verilmeyen ders kitaplarının basılarak satışa sunulmasıdır. Örnek olarak Taziz kitaphanesi sahibi tarafından basılan Coğrafya derslerinin üçüncü kısmı ile Talim-i Veledân adlı eserlerin neşrine henüz ruhsat verilmediği halde ders kitabıdır denilerek basılmış ve binlerce nüshanın satıldığı tespit edilmiştir. Müfettiş ve muayene memurları tarafından kitap toplatılmıştır[370].

2.6.1.1. İranlı Matbaacıların Korsan Basım Faaliyetleri

İran vatandaşları özellikle İstanbul'da yoğun bir basım yayın faaliyeti içindeydiler. Bununla birlikte bu faaliyetlerin ciddi bir oranda illegal olarak yürütüldüğünü görebiliriz. Osmanlı Devleti'nde özellikle XIX. yüzyılda yoğun bir Acem nüfusu vardı ki 1889'da sadece İstanbul'da 16.000 civarında (4 bin aile) İranlı

---

[368] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325.

[369] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325. *"İş bu istida mütalaa-i çakeri oldu. Mühürsüz kitabların mekatib-i tedrisi usul-ı mevzuiyeye muhalif olduğundan vilâyat-ı şahanedeki kitabcı dükkânlarının teftişiyle böyle mühürsüz olanların veya taklid mühür ile tahtim bulunanların ahz ve zabtı 22 Teşrinisani 321 tarihli ve yüz yirmi bir umumi numrolu tahrirat-ı aliye ile maarif nezaret-i celilesinden makam-ı çakeriye emr ve izbar buyurulmuş ve bu babda şifahen ahz ve telakki eylediğim emr ü irade-i celile-i asıfaneleri mucebince dükkânlarda ne kadar mühürsüz kitab var ise sene-i haliye Şubat gayesine kadar dersaadete irsal ile tahtim etdirilmesi ve Mart ibtidasında bulunacak mühürsüzlerin ahz ve zabt edileceği polis ma'rifetiyle kitabcılara tebliğ kılınmış idi. Mühürsüz kitabların li-ecl'i tahtimi dersaadete kadar irsali zararlarını muceb elacağından bahisle bunların burada idare-i çakeri tarafından tahtimine müsaade buyurulması istirham olunmakda isede idare-i çakerice bu hususun ifasına mezuniyet olmadığından icabının ifa ve inbası lüzumunun bu istidanamenin aynen irsaliyle nezaret-i müşarün-ileyhaya iş'arı…"*

[370] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 897, Gömlek No: 1, 8.L.1325.

yaşamaktaydı. Bunların %80'i de Azerbaycan kökenliydi[371]. İranlılar halı ve tütün ticareti yanında yoğun olarak kitapçılıkla da iştigal etmişlerdir. İstanbul'da Beyazıt, Bab-ı Âli ve Yeni Cami arasında birçok matbaa ve kitapçı dükkânı açmışlardır[372].

İranlı matbaacıların önemli bir bölümü ruhsatname almadan ve müelliflerin telif hakkını çiğneyerek taklit basım yayın faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Bu durum hemen hemen bütün ilim ve maarif çevreleri tarafından sıkça şikâyet edilmekteydi. İranlı matbaacıların illegal basım yayın faaliyetleri, kimilerine göre Osmanlı yazı dünyasına zarar verecek boyutlardaydı. Bu konuda askeri ve mülki umum-ı mekâtib-i şahane kitapçısı ve Resimli Gazete ile Mekteb Risalesi imtiyaz sahibi Karabet Efendi, 4 Ocak 1897 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir dilekçe vermiştir. Kendisi de kitapçı olmasından dolayı Karabet Efendi'nin görüşleri belki abartılı olabilir fakat ona göre İranlı matbaacılar Osmanlı ilim ve maarif hayatına darbe vuracak boyuttaydı. Karabet Efendi, İranlı matbaacıların illegal faaliyetlerinin uzun süreden beri devam ettiğine dikkat çekerek, cüretlerinin *"Osmanlı müellif, muharrir tab' ve nâşirlerinin adeta haykırırcasına"* şikâyetlerine neden olduğunu söylemektedir. Ona göre tabii hukuku ve telif haklarını hiçe sayan bu davranışlar maddi ve manevi bakımdan tahammül sınırlarını zorlamaktaydı[373].

Karabet Efendi, kendisi gibi düşündüğünü iddia ettiği birçok yazar ve matbaacının istediği, korsan basım yayın yapan İranlı matbaacılara karşı şiddetli tedbirler alınmasıydı.

---

[371] Fariba Zarinebaf, "Alternatif Moderniteler: Osmanlı İmparatorluğu ve İran'da Meşrutiyetçilik", *Divan*, C. 13, S. 24, 2008/1, s. 58.

[372] Filiz Dığıroğlu, *Dersaadet'te Bir Acem Kitaçı: Kitap-Füruş Hacı Hüseyin Ağa*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2014, s. 10-11.

[373] *"…rağbet-i umumiyeye mazhariyeti muhtemel yahud mütehakkuk olan asarı takliden tab' ve firuht etmekle me'luf tebaa-i İraniyeden bir takım kitabçıların öteden beri devam eden bu yoldaki cüretleri Osmanlı müellif ve muharrir ve tab' ve naşirlerinin suret-i alenide her mahalde ba's şikayat ve i'tirahatı olan mevadd-ı ma'lumeden olduğu gibi bende-i keminelerine dahi iras eylediği muzırratın derecesi tahammül olunamayacak bir raddeye varmış ve kanun nazarında ahiren hukukunu gasb ve sirkate mehmul olabilecek ahval-i ma'ruze-i gayr-ı merziyenin gerek Maarif-i Osmaniye ve gerek hukuk-ı te'lifiye ve tab'iye cihetlerinden alakadar olanlara iraz etmiş ve edecek olan olan muzırrat ve su-i tesiratın derecatı müstefni-i arz ve tezkar ve böyle bir halin vuku' ve devamı ise alem-i kainat ve matbuata külli-yevm sermaye-i iftihar olan muhafaza-i adl ve hakkaniyet ve terakki-iilm ve ma'rifet maksad-ı ali-i cenab-ı zillullahi mukteza-yı celile üzere hiçbir vechle tecviz buyurulmayacağı bedihi ve aşikâr olduğu gibi hükümet-i seniyyeyi bil-zarure tasdi' ve tacize ba's olan taklid-i te'lifat kaziyesinin men kül'ül vücuh su-i tesirat-ı azimesinden naşi tevsi' daire-i şikayat ve müstediyata mahal bırakılmayacak suretde şan-ı aliye muvafık bir tedbir ittihazı…" BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 184, Gömlek No: 59, 10.B.1314.

Taklit olması nedeniyle aynı zamanda ruhsatsız olarak basılan kitap, risale ve benzeri yayınların alınan tedbirlere rağmen yaygın olarak görülmesinin nedenlerinin başında sadece kâr amacı güden İranlı matbaacıların artmasının yanında, İranlıların Osmanlı vatandaşı matbaacılara da yeni yöntemler öğretmeleridir.

Teftiş memurları, matbaalara yönelik incelemelerini gündüzleri yapıyorlardı. Taklit basım faaliyetinde bulunan İranlı matbaacılar genellikle hayatlarını da hanlarda sürdürdüklerinden gece han kapıları kapatıyorlardı böylelikle geceleri istedikleri kadar basım yapabilecek rahatlığa kavuşuyorlardı. Geceleri çalışan hatta matbaa içinde yatıp kalkan matbaacılar bastıkları kitapları matbaaların bodrumunda ve tavanlarında saklayarak istedikleri zaman belirli miktarlarda çıkarıp satıyorlardı[374]. Bazı matbaaların kendi kitapçılarına sahip olmaları ise taklit kitapların satışını kolaylaştırıyordu. 1905 yılında telif hakkı Darüşşafaka'ya ait kitapları gizlice basan Bâb-ı Âli Caddesinde bulunan Kasbar Matbaası'nın taklit kitaplarını aynı cadde üzerinde bulunan kitapçılarında satıldığı tespit edilmiş ve yapılan baskında iki yüz elli nüshaya el konulmuştur[375].

Maarif Nezaretinin yaptığı bu tespite karşılık Zabtiye Nezareti, bu durumun önüne geçmek için, matbuata vakıf Maarif teftiş memurları ile Zabtiye Nezareti memurlarının işbirliğinin gerektiğini, teftişlerin ancak iki nezaret memurlarının birlikte hareket etmesi sayesinde başarılı olabileceğini ifade etmiştir. Zira tüm matbaa, matbaacılar ve çalışanlarının isimleri biliniyordu[376] ve matbaalarda daha dikkatli ve derin incelemelerin yapılması gerekiyordu.

Taklit kitapların tespit edilerek İranlıların çalıştırdığı matbaalarda el konulması sonucu ele geçirilen taklit kitaplar imha ediliyordu[377]. Fakat alınan tedbirlerin yetersizliği İranlılar hakkında her daim görülen şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Bunda İranlı matbaacıların kitap basım ve satışında işbirliği yapmalarının yani bir İranlı

---

[374] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 508, Gömlek No: 16, 14.S.1318.
[375] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 887, Gömlek No: 1, 08.Ş.1323.
[376] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 508, Gömlek No: 16, 14.S.1318.
[377] Kamer Hanım tarafından düzenlenen Namaz Hocası adlı kitap, telif hakkı ödenmeden İranlı matbaacılar tarafından basılmış ele geçen nüshalar imha edilmiştir. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 389, Gömlek No: 46, 28.L.1315. Alexandre Dumas'ın La Dam o Kamelya adlı eserinin telif ve tasarruf hakkı Ahmet Mithat Efendi'ye ait olan ve Kamelyalı Kadın ismiyle yayınladığı roman, Temmuz 1325 yılında Cihan Matbaası sahibi Mihran Efendi tarafından telif hakkı ihlal edilerek, taklit olarak basılmıştır. *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 2901, Gömlek No: 100, 29.B.1327.

matbaada korsan olarak basılan bir kitabın diğer İranlı kitapçılar tarafından el altından satılmasının büyük payı vardı[378].

İranlı matbaacılar tarafından kurulan matbaalarda ruhsatsız Kur'an-ı Kerim basılması da oldukça sık görülen bir durumdu. Kur'an-ı Kerim basmayı *alışkanlık* haline getiren matbaaların bastıkları kitaplara el konulmakta, yazı taşlarına el konulmakta ve matbaaları kapatılmaktaydı[379]. 1888 yılında çıkarılan Matbaalar Nizamnamesinin 15. maddesinde; 1894 yılında çıkarılan Matbaalara ve Kitapçılara ve Bunlara Müteferri Hususata Dair Nizamnamenin de 14. maddesinde korsan kitap basımının önlenmesi için, matbaalarda işçiler çalışırken sokak kapılarının kilitlenmemesi, matbaaların bitişiklerindeki dükkânlara kapı, pencere vs. açılmaması ve var olanların kapatılması şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Bunlara aykırı davrananlara bir ila beş Osmanlı altını kadar ceza verilecekti[380].

İranlı matbaacılar Osmanlı basım dünyasına verdikleri zararlardan biri de basım kalitesini düşürmeleridir. Öyle ki kötü ve kalitesiz basımlar *"acem baskısı"* olarak anılıyordu[381].

2.6.1.2. Kutsal Kitapların İzinsiz Basımı

1857 Tarihli Kitap Tab'ı Hakkında Nizamname'de, kutsal kitapların durumu ile ilgili herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir. Bununla birlikte kutsal kitapların basımı için tıpkı diğer kitaplar gibi ruhsat alınma şartı vardı. Ruhsatsız ve mühürsüz olarak bu tür kitapları basanlar Zabtiye Nezareti tarafından Matbaalar Nizamnamesinin 34. maddesi gereği takibata alınıyordu[382].

Esasında usul olarak dini yayınlar Fetvahane'ce tetkik ediliyordu fakat Fetvahane'de bir tetkik yapılabilmesi için ruhsatname başvurusu yapılması gerekiyordu[383]. Dâhiliye Nezareti, kutsal kitapların ruhsatsız basılmasını önünü

---

[378] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 389, Gömlek No: 46, 28.L.1315.
[379] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 2361, Gömlek No: 115, 19.S.1318.
[380] Düstur, Tertib-i Evvel, C. 6. s. 1547.
[381] Fahriye Gündoğdu, "Ebuzziya Tevfik'in Türk Basımcılığına Getirdiği Yenilikler ve Türk Kütüphaneciliğine Katkıları", Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 1982, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), s. 41.
[382] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 146, Gömlek No: 79, 11.M.1310.
[383] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 397, Gömlek No: 46, 19.L.1315.

alabilmek için zaman zaman, alınan önlemlerin arttırılması için Zabtiye Nezareti'ne uyarılarda bulunuyordu[384].

Kutsal kitapların basımının önlenmesine bu derece dikkat edilmesinin başlıca sebebi matbaacılar tarafından gerçekleştirilen suiistimallerdi. Öncelikle Kutsal kitap ve dini risalelerin tab' ve neşri için kapsamlı bir tetkik neticesinde ruhsat verilmesine dair Matbuat Nizamnamesinde açık bir ifade yoktu. Bu nedenle kendisine âlim süsü veren bazı cahiller hatalı[385], yalan yanlış Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadisler ortaya çıkararak bunları neşr etmekte bunun sonucu kutsal değerleri küçük düşürmek yanında, inançlı kimselerin dini duygularını rencide etmekteydiler. Bu tür yayınlar dolayısıyla zaman zaman Müslümanların galeyana geldiklerine yönelik şikâyetler de ortaya çıkmıştır[386]. Bu gibi nedenlerden dolayı ciddiye alınan bu meselenin önünün alınması için 1913 yılında Matbuat Nizamnamesinin cezalar ile ilgili maddelerinin ağırlaştırılması görüşü de ağırlık kazanmıştır.

Te'lif hakkı olmayan fakat satışı kolay kutsal kitapların ruhsatsız olarak basımı yaygındı[387]. Cezaların ise her zaman için caydırıcı olduğu söylenemez. Ruhsatsız kitap basımı sadece Müslüman yazar ve matbaacılar için geçerli değildi. Beyrut'ta ruhsatsız olarak Katolik matbaasında basılan İncil ile Yahudi matbaalarında basılan Tevrat gibi kutsal kitaplar toplatılarak, matbaacılar hakkında kanuni işlemler uygulanmış ve tüm dinlere ait kutsal kitapların basılması için ruhsat alınması gerektiği İstanbul'dan Beyrut Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmiştir[388].

---

[384] *BOA*, DH. EUM. THR, Dosya No: 27, Gömlek No: 16A, 20.S.1328.

[385] 1894 yılında Beyrut'ta basımı için ruhsat istenen dini bir kitap, içerdiği ciddi hatalar nedeniyle ruhsata nail bulunmamıştır. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 243, Gömlek No: 3, 6.B.1312. 1895 yılında da Tâlim ve terbiye-i İslamiyeye dair Ankara İdadi Mektebi Müdürü Musa Kazım Efendi'nin bir kitabı *"şayan-ı tab bir halde olmadığından"* basımına ruhsat verilmemiştir. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 270, Gömlek No: 30, 25.Z.1312.

[386] *BOA*, BEO, Dosya No: 4177, Gömlek No: 131247, 22.C.1331. *"Kütüb ve risail-i diniyenin tab' ve neşrinin merci-i aidince bit-tetkik ruhsat istihsaline tabi' tutulması hakkında matbuat kanunnamesinde serahet bulunmadığından bil-istifade kendine alim süsü veren bir takım cühelanın yalan yanlış ayat-ı kuraniye ve ihadis-i nebeviyye derciyle te'lif ve neşr ettikleri kütüb ve risail-i din mübeyyini tezyif ve kulub-ı müminin rencide ederek ehl-i islamı galeyana getirmekte bulunduğu şikayat ve müracaat-ı mütevelliyeden anlaşılmakla mani-i idareten ve diyaneten ehem ve elzem bulunan bu gibi tecavüzatın sehayif-i matbuata geçmemesi için matbuat-ı kanuniyenin ikinci faslının altıncı maddesine zeylen bir fıkrat-ı münasebe ilavesiyle bilahare kesb-i kati'yet etmek üzere şimdilik muvakkaten mevki'-i tatbike vaz'ı esbabının istikmali…"*

[387] Kur'an-ı Kerim ve diğer kutsal kitapların ruhsatsız olarak basılması ile ilgili birçok örnek mevcuttur. Bkz. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 146, Gömlek No: 79, 11.M.1310.

[388] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 609, Gömlek No: 6, 10.Za.1319.

Şûra-yı Devletin 1 Haziran 1913 tarihli kararı ile yalan yanlış Kur'an ayetlerinin ve hadislerin te'lif ve neşrinin kontrolü için bir ilmi heyet oluşturulması ve gazetelerin doğrudan doğruya ayet ve hadis yayınlamamalarına karar verilmiştir. Gazeteler ayet ve hadislerin yalnız ilk kelimelerini zikr etmeleri ve "ilh veya ilah"[389] ibarelerini kullanmaları uygun görülmüştür[390].

2.6.1.3. Seyyar Kitapçılar

Korsan ve ruhsatsız kitap satmanın en kolay ve yaygın yöntemlerinden biri seyyar kitapçılar aracılığı ile yapılmaktaydı. Esasında seyyar kitapçılık legal bir yöntem olarak görülmekteydi fakat belediyelerden izin almayan satıcılar tarafından yapılan kitap satışı yasak sayılmaktaydı. 1885 yılında çıkarılan Matbaalar Nizamnamesi[391] ve 1894 yılında çıkarılan Matbaalar ve Kitapçılar Nizamnamesi gereği seyyar kitapçıların İstanbul'da şehremanetlerinden ve taşrada ise belediye dairelerinden izin almaları gerekmekteydi[392].

Seyyar kitapçılığın kontrol altına alınma çabalarının bir nedeni de ahlaka aykırı isimler taşıyan kitap satışı gerçekleştirmeleri ve gürültü kirliliği yaratacak şekilde mahalle aralarında bağırarak kitap satışı yapmalarıydı. 19 Haziran 311 yılında Matbaalar Müfettişi tarafından Zabtiye Nezareti'ne yapılan uyarıda bunlara sürekli tembih edilmesine karşın bu alışkanlıklarından vazgeçmedikleri anlaşılmakta ve cezalandırılmaları talep edilmektedir[393]. 22 Ağustos 1895 tarihinde seyyar kitap satıcılarının ilgili makamlardan gerekli izinleri almaları, izin almayanların ise kitap satışından men edilmelerine dair Dâhiliye Nezaretinden Şehremanetleri ile Zabtiye Nezaretine bir uyarı gönderilmiştir[394].

2.6.2. Telif Hakkı Devlete Terk Edilen Eserlerin Basımı

Telif ve tercüme edilen eserlerin imtiyazının müellifler ve mütercimler tarafından devlete terk edildiği veya devlet tarafından satın alındığı durumlarda, bu

---

[389] İlâ-âhir sözünün kısaltması; İlâ-âhir: sona kadar, diğerleri de böyledir manasında. "İlh", Kamus-ı Türki, s. 155.
[390] *BOA*, BEO, Dosya No: 4198, Gömlek No: 314777, 17.Ş.1331.
[391] 26. madde. Düstur, Tertib-i Evvel, C. 5, s. 997.
[392] 29. madde, Düstur, Tertib-i Evvel, C. 6, s. 1551.
[393] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 273, Gömlek No: 3, 18.M.1313
[394] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 421, Gömlek No: 2 10.Ra.1313.

eserleri bastırmak isteyenler Maarif Nezareti'ne başvurmak sureti ile belirlenen ücreti ödeyerek tab' ve neşr edebiliyorlardı.

1895 yılında belirlenen usul gereği, tab' neşr hakkı devlete terk edilmiş eserleri ruhsat almadan bastıranlar hakkında Ceza Kanunu'nun 241. maddesi gereğince cezai işlem uygulanacaktı[395].

Osmanlı yazar ve aydınları arasında sosyal amaçlar için kitap yazımının sık görülen bir davranış olduğunu söyleyebiliriz. Yazarlar özellikle Darülaceze ve mektepler yararına bastırdıkları kitapların telif hakkından vazgeçerek, kitaplarının hasılatını bu tür kurumlara bırakıyorlardı. Sosyal yardımlaşmalara güzel örnekler niteliğindeki bu davranışlara birkaç örnek vermek gerekirse, 1893 yılında Erkân-ı Harbiye Miralayı Şerafettin Bey " Nazari ve Ameli Demiryolları" adlı eserinin telif hakkından vazgeçerek hasılatını Darülaceze'ye terk etmesi gösterilebilir. Şerafettin Bey bu hareketi nedeniyle ikinci rütbeden Mecidi Nişan ile ödüllendirilmiştir[396].

1904'de Darülaceze Ders ve Sanayi Nazırı Behram Münir Efendi, telif ettiği üç kıraat ve hesap kitabının İbtidai mekteplerinde veya İnas İbtida mekteplerinde okutulması durumunda, bu kitapların gelirinin Darülaceze'ye terk edeceğini bildirerek Maarif Nezareti'ne başvurmuştur. Behram Münir Efendi'ye göre memleketin her köşesinde Rüşdiye Mektebi açma olanağı yoktu ve özellikle kız öğrenciler temel konular olan kıraat ve hesap eğitiminden mahrum kalmaktaydı. Bu nedenle kitaplarının İbtidai mekteplerde okutulmasını talep etmiştir. Behram Münir Efendi'nin teklifi Maarif Nazır Haşim Paşa tarafından, mekteplerin ders programlarının değiştirilmesinin tasavvur edildiği bir döneme denk gelmesi sebebiyle makul görülmüş böylece kitapların geliri de Darülaceze'ye bırakılmıştır[397].

2.7. Hakk-ı Telif Kanunu'na Kadar Osmanlı Telif Hukukunun Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti'nde telif hakları hakkında yapılan düzenlemelerin etkisi Osmanlı din, bilim, edebiyat ve sanat dünyasının yazmaya, Osmanlı toplumunun da kitap satın alması yani okumaya gösterdiği rağbet ile bağlantılıdır. Bir müellifin telif

---

[395] *BOA*, ŞD, Dosya No: 205, Gömlek No:41, 25.Za.1312.
[396] *BOA*, BEO, Dosya No: 367, Gömlek No: 27476, 22.Ş.1311.
[397] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 884, Gömlek No. 36, 16.C.1322.

hakkına sahip çıkması için öncelikle kitabına rağbet olması, kitabının korsan bir baskısı ortaya çıktığı durumda zarara uğraması gerekir. Müellif en başta kendi kitabını, masrafı kendisine ait olarak bastırıp en baştan zarar ediyor ise telif haklarının ne kadar iyi, kapsamlı düzenlendiğinin önemi kalmaz. Müelliflerin telif haklarını muhafaza etmek için başvurdukları örnekler, kitapların satıldığı durumlarda görülmüştür. Dolayısıyla tespit edilen örnekler çerçevesinde müelliflerin telif hakkından yararlanmak adına girişimde bulunma oranlarının oldukça düşük olduğu görülebilir. Bu da Osmanlı Devleti'nde satılan kitap sayısı ile toplumun kitap okuma oranı ile doğrudan ilgilidir. 1881 yılında isimsiz bir raporda Osmanlı Devleti'nde okuma yazmanın arttırılması yanında ilim ve fennin yaygınlaştırılması için Rüşdiyelerin yaygınlaştırılarak her vilayete bir Darülfünun açılmasını öneren bir rapor vardır[398]. Fakat bunun dönemin koşulları içinde gerçekleştirilmesi mümkün olamamıştır. Tüccarzâde İbrahim Hilmi Efendi, Osmanlı Devleti'ndeki okuma oranını *"beş-on kitapçıyı beslemekten aciz koca bir millet"* şeklinde ifade etmektedir[399].

Mektep Gazetesinin 20 Şubat 1896 tarihli sayısında ifade ettiği gibi

"… bizim memleketimizde daha bu kaideleri (Fransa'daki telif hakları) tatbike mahal yokdur. San'at-ı tahrire süluk edenlerimiz sırf arzu-yı vicdaniye teba'iyyetle meydan-ı mübarezeye atılmış gayretli gençlerdir. Binaenaleyh daha ziyade sezavar takdir olduklarında şüphe yokdur. Bizde namı ma'lum birkaç zevatdan maadası kitaplarını basdırmak için umumiyetle üste para vermeğe ve hatta ziyan etmeğe mahkûm olduğu halde ber-vech-i âti tafsilatdan anlaşılacağı üzere Fransa'da bazı muharrirler akıllarımıza hayret verecek derecede cesim ücret-i telifiye almaktadırlar…"[400]

Osmanlı Devleti'nin telif hakkı kapsamında, müelliflere yönelik yaptığı düzenlemelerin etkisinin olup olmadığının tespiti için, basılan kitapların sayısında görülebilecek değişime bakmak belli oranda aydınlatıcı olabilir. Grafik 1'de Osmanlı Devleti'nde 1850 yılından 1875 yılları arasında basılan kitaplarda sayısındaki artış görülmektedir. 1850 yılından 1868 yılına kadar, inişli çıkışlı bir görüntü sergileyen kitap basımı 1869 yılından itibaren ciddi oranda artmıştır.

---

[398] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 66, Gömlek o: 118, 17.R.1298.
[399] Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Maarifimiz ve Servet-i İlmiyemiz*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul 1329, s. 69
[400] "Hakk-ı Telif", *Mektep*, S. 21, Sene 4, 6 Ramazan 1313, s. 328 – 330.

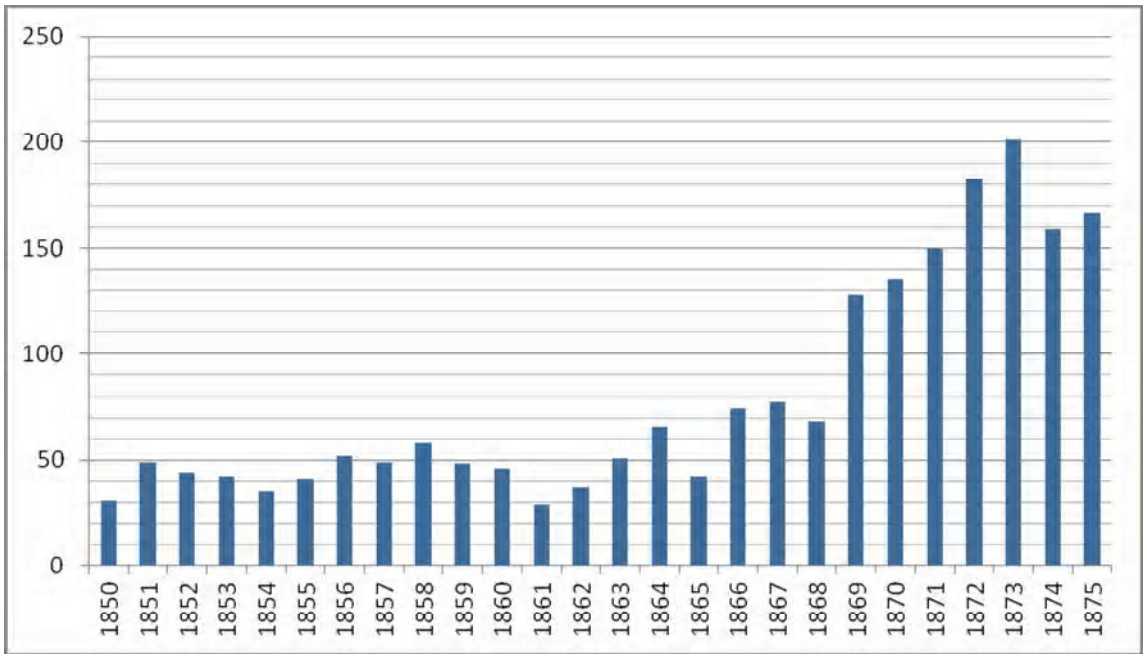

(Grafik 1) 1850 – 1875 Yılları arasında Osmanlı Devleti'nde basılan kitap sayısını gösterir grafik.

Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname 1857 yılında çıkarılmıştır fakat nizamnamenin etkisini kitap basımı sayılarında görmek güçtür. Buna karşın birçok yeni mektep açılarak Osmanlı eğitim sistemine dâhil olmuştur. Dolayısıyla bunların ders kitabı ihtiyacı da artmıştır.

Grafikte dikkat çekici bir durum özellikle siyasi içerikli yayınları kontrol altına almayı amaçlayan 1864 Matbuat Nizamnamesinden ve 1867 tarihli Âli Kararnamesi'nden sonra kitap basımında görülen geçici azalmadır.

1860'lı yılların sonunda görülen artışı, canlanan Osmanlı basını ile Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr, İbret, Muhbir gibi önemli gazeteler ile Şinasi, Agâh Efendi, Namık Kemal gibi yazarlar sayesinde toplumun yazına artan ilgisini ve Osmanlı eğitim sistemine katılan birçok okulu göstermek daha doğru olacaktır. Fakat dönemin bir diğer özelliği 1870'lerden itibaren gazetenin istisnai yerinin, kitaba bırakmasıdır[401]. Kitap yazmaya kayan eğilimde, batılı tarzda roman ve hikâyeler[402] yanında tiyatro dikkat

[401] Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 232.
[402] 1872'de Şemsettin Sami'nin Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat'ı, 1876'da Namık Kemal'in İntibah'ı, 1889'da Recaizade'nin ünlü Araba Sevdası, 1880'de Cezmi, 1887'de Sergüzeşt, 1875'te Felatun Bey ve Rakım Efendi birçok eser içinde öne çıkanlardır. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 263.

çekici şekilde artmıştır. Zira 1869 – 1875 yılları arasında basılan kitapların %18.6'sı tiyatro ve romandan oluşmaktaydı[403].

1872 ve 1873 yıllarında kitap basımında küçükte olsa bir kıpırdanma görünmektedir. Bunun 1872 tarihli Kitab Tab'ı Hakkında Nizamnameye yapılan zeyle bağlamak zeylin çıktığı 11 Eylül tarihi göz önünde bulundurulduğunda en azından 1872 yılı için pek gerçekçi görünmemektedir. Dolayısıyla 1857 yılından itibaren yapılan düzenlemelerin Osmanlı Devleti'nde basılan kitap sayısına anlamlı bir etki yaptığını söylemek zordur.

Jale Baysal'ın çalışmasından oluşturduğumuz grafiğe göre 1850 – 1875 yıllar arasında toplam 2.060 kitap basılmıştır ki 1729 yılından 1850 yılına kadar basılan kitap sayısı 1.006, toplamda 3.066'dır. Mizancı Murad'ın Devr-i Hamid-i Asar adlı eserinde 1876 ile 1890 yılları arasında 3.200 eserin künyesini vermektedir[404]. Bu da yıllık yaklaşık 200 kitaba tekabül etmektedir ki 1870'lerde kitap sayısında görülen artışın devam etiğini gösterir. Bundan sonraki yıllar için ise kitap sayısının tespiti tahminden öteye geçmemektedir.

Elde edilen somut verilerin azlığından Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yaptığı düzenlemelerin etkisinin sınırlı kaldığı sonucuna varılabilir[405].

2.8. Telif Hakkı Kapsamında Olmayan Eserlerin Durumu

2.8.1. Eski Kitapların Telif Hakkı Sorunu

1857 tarihli Kitap Tab'ı Hakkında Nizamnamesinin ve diğer düzenlemelerin yapıldığı dönemlerinden çok önce yazılan eserler tabii olarak her hangi bir telif hakkı kapsamına girmediğinden hukuki bir koruma kapsamında kabul edilmemiştir.

---

[403] Matbaaların tam listesi için Bkz: Baysal, *Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete…,* s. 72.

[404] Baysal, *Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete…,* s. 6, Bkz. Mizancı Murad, *Devri Hamidî Âsârı*, İstanbul 1307. Mizancı Murad eserinde, II. Abdülhamid'in cülusundan 1307 yılına kadar yazılmış eserleri, yazarları, tercüme veya telif olduğu, yazım dilleri ile tarihleriyle birlikte bir cedvel halinde sıralamıştır.

[405] Bruno Walfbek adlı Alman gazeteci, telif hakları konusunda Alman müelliflerine ve Almanya'da kitap bastırmak isteyen Türklere bilgi vermek amacıyla bir kitap bastırmıştır. 1894 yılında II. Abdülhamid'e sunduğu "Tab' ve Neşr Mukavelesi" adlı bu kitabı sunma vesilesiyle yazdığı takrirde, telif hakları konusunda gerek Almanya'da gerekse Avrupa'nın geri kalanında çıkarılan kanunların da yeterli başarıyı elde edemediğini vurgulamıştır. Walfbek'e göre özellikle Almanya'da bir müellif kitabını bastıracağı matbaacı ile tüm şartları içeren, ayrıntılı bir mukavele yapmazsa ya matbaacının zulmüne uğrar veya derdini anlamayan bir hâkimin eline düşer. Zira Alman Devleti'nin telif hakları ile ilgili o tarihe yaptığı kanunların müelliflere getirisi pek az olmuş, telif ücretlerinden ise hiç bahsedilmemiştir. *BOA*, Y. PRK. PT, Dosya No: 9, Gömlek No: 79, 05.Ş.1311

Eski eserlerin telif hakkı bahsine dâhil etmemizin nedeni ise bazı kişilerin eski eserleri değişiklik yapmadan ya da bazı değişiklikler ile kendi uhdelerine alma çabasıdır. Bu tür girişimlere birçok örnek mevcuttur. Özellikle orijinal eski eser der-kenarına yazılan açıklamalar –tahşiye- veya yapılan ufak tefek ilaveler bazı kişiler için telif hakkı kapsamındaymış gibi ele alınıyordu. Örneğin Es-seyid Yusuf Ebu's-Suud isimli bir zat 1887 yılında Kâdî İyâz'ın XII. yüzyılda Hz. Peygamber'in yüce kişiliği ve sahip olduğu özellikler ile ona karşı saygısızlık edenlere verilecek cezaları konu aldığı ünlü eseri[406] Şifa-i Şerif'i telif hakkının kendisinde olduğunu iddia ederek mahkemeye başvurmuştur. Yapılan incelemede Yusuf Efendi'ye 1874 yılında bir ruhsatname verildiği fakat verilen bu ruhsatnamenin Şifa-i Şerif adlı eser üzerindeki kullanım hakkı bakımından net bir anlam taşımadığı anlaşılmıştır. Önce Meclis-i Maarif'te görüşülen durum daha sonra Fetvahanede görüşülmüş ve kadim kitapların telif hakkına konu olamayacağı ve isteyen herkes tarafından tab' ve neşr olunabileceğine karar verilmiştir. Yusuf Efendi'nin iddiasına göre kitap üzerinde değişiklikler yapmış ve bazı ilaveler yapmıştı. Meclis-i Maarif ise kadim bir kitap üzerinde yapılan değişikliklerin veya ilavelerin, kitabın basımı için bir engel olmadığı fakat bunun kadim bir kitabın imtiyazının elde edilmesi için geçerli bir neden olamayacağına hükmedilmiştir[407]. Yusuf Efendi'ye bu tür kitaplar için telif hakkı talebine mahal olamayacağı ve isterse hakkını mahkemelerde arayabileceği defalarca söylenmişse de kendisi oldukça ısrarlı iddiasına devam etmiştir.

1892 yılında ise Maarif Nezareti, kadim kitapların üzerine düşülen ibare ve tahşiyelerin telif mahiyetinde kabul edilmesini teklif etmiştir. Teklif Maarif Meclisinde uzun tartışmalar ve birçok tereddüdün mülahazası ile ittihat-ı ârâ yani oy birliği ile alınmıştır[408]. Maarif Nazırına göre kadim kitaplar üzerinde yapılan değişiklik ve ilavelere örfi açıdan her ne kadar yeni bir eser gözüyle bakılması uygun değilse de, bunların vücuda getirilmesi için birçok emek sarf edildiği de bir gerçektir. Bir bakıma

---

[406] M. Yaşar Kandemir, " Kâdî İyâz", İslam Ansiklopedisi, C. 24, s. 116 - 118.
[407] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 96, Gömlek No: 45, 24.R.1305.
[408] *"…her ne kadar örfen asar-ı müellife namı verilemez ise de pekçok emekler sarfıyla vücuda gelmiş olacağından hükm-i telifin alet-i mucibesi bunlarda dahi cari ve telif kuvvetini haiz olacağı hakkında ittihad-ı ara hasıl olarak…", BOA*, MF. MKT, Dosya No: 140, Gömlek No: 23, 21.L.1309.

te'lif bir eser kuvvetinde kabul edilebilir ve bunların müelliflerinin de te'lif imtiyazına nail olmaları gerekmektedir[409].

Maarif Nezareti bu minvalde sadrazama sunulmak üzere bir kanun layihası düzenlemiş ve bunun kanunlaştırılmasını talep etmiştir[410].

Tanzimat Dairesi, Maarif Nezaretinin layihasını değerlendirmiş ve nezaretin örnek olarak gönderdiği iki kitabı incelemiştir. Hükümet, kadim kitapların nezaretçe verilecek ruhsatlar ile isteyenler tarafından tab' ve neşr edilmelerini makul görmüş Buna karşın kadim kitaplar üzerinde yapılan değişiklikler ve ilaveler ile bunların te'lif hakkı kapsamında değerlendirilmesini uygun bulmamıştır. Tanzimat Dairesi'nin gerekçesi ilk olarak kitap basanlar ile muhaşşi yani der-kenar yazanlar arasında ortaya çıkması muhtemel ihtilaflardı. İkincisi ise bu tür kadim kitapların te'lif hakkı kapsamında değerlendirilmesi, bu eserlerin yapılan ilaveler ile yeni eser sıfatı kazanacağı dolayısıyla da her isteyenin kadim kitapların satır aralarına veya der-kenarına yazı yazmak suretiyle telif hakkından faydalanabileceğidir. Bu nedenlerden dolayı Tanzimat Dairesi, Maarif Nezaretinin teklifini uygun bulmamış[411] ve kitab tab'ı hakkında var olan kanunun, kitap basımının düzenlenmesi için yeterli olduğuna hükmetmiştir[412].

2.8.2. Temaşa Sanatları ve Telif Hakkı

Osmanlı Devleti'nde telif hakları 1857 yılından itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bu süreç içinde telif hakları kapsamında yer alan eserler kitap, risale vb. basılı materyallerden oluşmaktaydı. Oyunlar, dramalar, tiyatro eserlerinin metinleri tıpkı kitaplar gibi telif hakkı kapsamındaydı. Fakat bunların sahnelenmesi bu süreçte çıkan kanun ve nizamnamelerde zikredilmemişti. Buna karşın tiyatro, opera XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı edebiyat ve sanat dünyasında hatırı sayılır bir gelişim göstermiştir. Ayrıca XX. yüzyıl başlarında filizlenen sinema da bunlara eklenebilir.

---

[409] *BOA*, ŞD, Dosya No: 212, Gömlek No: 8, 18.Za.1309.
[410] Kanun layihası şöyledir; *"Bir kitabın evvelinden ahirine kadar etrafına ve satırları arasına gerek kendi namına gerek meşahir-i ulema akvaline bil-ibtina' yazılan ve ibarat-ı kitabın teshil-i muayenesi hakkında şerh ve tahşiye kuvvetinde bulunan ta'likat ve ilavat telif hükm ve kuvvetinde adl olunarak mürettibi müellif gibi müstehak imtiyaz olacaktır." BOA*, ŞD, Dosya No: 212, Gömlek No: 8, 18.Za.1309.
[411] *BOA*, BEO, Dosya No: 23, Gömlek No: 1721, 26.Za.1309.
[412] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 193, Gömlek No: 31, 11.B.1311.

2.8.2.1. Tiyatro

Osmanlı Devleti'nde batı etkisinde batı tarzı tiyatronun gelişmesinden önce önemli bir temaşa geleneğinin olduğu bilinmektedir. Kukla oyunları, hacivat-karagöz, hokkabazlık, orta oyunu, meddahlık gibi gösteri sanatları, halk kültüründe ve saray çevresinde gelişmiş, günümüze değin etkilerini sürdürmüşlerdir. Mekândan ve yazılı metinden bağımsız icra edilen bu sanatlar Tanzimat Dönemi'nden itibaren Anadolu halkı nezdinde değilse de Osmanlı Devleti'nin büyük kentlerindeki önemlerini kaybetmeye başlamışlar ve yavaş yavaş nostaljik sanatlara dönüşmüşlerdir[413]. Batı tiyatrosu ise Osmanlı hükümdarları ve idarecilerinin de desteği ile ön plana çıkmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği yıl İstanbul'da dört tiyatronun inşaatı tamamlanmak üzereydi. Osmanlı idarecileri tarafından Batılılaşmanın bir nüvesi olarak görülen tiyatro, onların desteği ile büyük oranda yabancıların ve azınlıkların çabalarıyla gelişmiştir. Ahmet Vefik Paşa, Bursa valiliği sırasında burada bir tiyatro kurmuş, Ziya Paşa, Adana valisi iken tiyatro çalışmalarını desteklemiştir. Yabancı elçiliklerimiz yurt dışında edindikleri deneyimleri, memlekete dönünce tiyatro yararına kullanıyorlardı. Basın tiyatro seyircisi oluşturmak bakımından kamuoyu oluşturuyordu. Aynı zamanda birçok yabancı tiyatro topluluğu belirli kentlerde gösteriler düzenlenmiş, Çırağan, Dolmabahçe ve Yıldız saraylarında tiyatro binaları inşa edilmiştir [414]. Osmanlı idarecileri de tiyatro binalarının yapımından, dekor tedarikine[415]; yurt dışından gelecek kostümlere vergi muafiyetinden[416], borçların silinmesine[417] kadar tiyatrolara birçok ayrıcalık sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde tiyatronun gelişimi 1840'lı yılların ortalarında İstanbul'da Beyoğlu'nda ilk oyununu sahneleyen Mihail Naum'un çalışmaları ile önemli bir safhaya girmekle birlikte asıl gelişim, Türkçe tiyatro oynatmak için 1870 yılında

---

[413] Süreyya Karacabey, "Gelenekselden Batı'ya Türk Tiyatrosu", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi,* 1995, S. 12, s. 1- 10.
[414] Metin And, "Türk Tiyatrosu", Türk Ansiklopedisi, M.E.B. Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, C. 32, s. 299.
[415] Bir tiyatro oyunu için on iki adet tüfek, Beyoğlu'ndaki bir tiyatroya verilmiştir. *BOA*, İ. MVL, Dosya No: 130, Gömlek No: 3466, 16.M.1265.
[416] *BOA*, HR. MKT, Dosya No: 311, Gömlek N: 94, 07.R.1276.
[417] Mihail Naum'un tiyatrosunun gaz borcunun silinmesi gibi. *BOA*, A. MKT. MHM, Dosya No: 390, Gömlek No: 80, 09.Ca.1284.

imtiyaz alan Güllü Agop[418] döneminde olmuştur. Azınlıkların çoğunlukta olduğu Beyoğlu yerine Gedikpaşa'da tiyatrosunu kuran Güllü Agop, aldığı on yıllık imtiyaz ile İstanbul tiyatro hayatında bir tekel oluşturdu. Zira İstanbul'da kendisinden başka birisinin Türkçe tiyatro oynatması yasaktı ve imtiyaz sözleşmesine göre Üsküdar, Galata, Tophane ve Beyoğlu'nda birer tiyatro kurmaz ise imtiyazı düşecekti[419]. Bu bakımdan Güllü Agop'un on yıl süreyle İstanbul tiyatro hayatında tam bir tekel oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Yalnız Agop'un tekel hakkı dram, komedya ve vodvil[420] oyunları için geçerliydi[421]. Dolayısıyla yabancı dillerde oyun sahneleyecek tiyatrolar veya başka türlü oyunlar için bir yasaklama yoktu.

Bir nevi devlet tiyatrosu vazifesi gören ve Osmanlı Tiyatrosu olarak anılan Güllü Agop'un tiyatrosu dışında Asya Kumpanyası ve Şark Tiyatrosu XIX. yüzyılın son çeyreğinde ön plana çıkan tiyatrolar olmuşlardır[422]. Tiyatronun gelişimine paralel olarak Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamid gibi önemli oyun yazarları sayılabilir[423].

İstanbul dışında İzmir'de Rumlara, Rumca ve Ermenice tiyatro oynatabilmeleri için birkaç tiyatroya ruhsat verilmiş[424]; Beyrut'ta da Arapça tiyatro inşaatına izin verilmiştir[425]. Buna karşın Osmanlı tiyatrosunun, batılılaşma hareketleri paralelinde Osmanlı Devleti'nin belirli merkezlerinde talep ve kabul gördüğünü kabul etmek gerekir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tiyatro faaliyetlerinde bir yoğunlaşma olmakla birlikte belli başlı birkaç merkezin dışına çıkamamıştır. Birçok Anadolu kentinde tiyatro

---

[418] Asıl adı Agop Vartovyan'dır (1840-1902) Türk tiyatrosunun kurucularındandır. Müslüman olarak Mehmet Yakup ismini almıştır.

[419] Güllü Agop'un Dersaadet'te lisan-ı Türki üzere icra edeceği oyunlara dair şartnameTeferruatlı bir şekilde hazırlanan imtiyaznamede bir yılda Üsküdar tiyatrosu için en az otuz, diğerleri için en az elli oyun sahneye koyma zorunluluğu vardı. Giriş ücreti, mevkiine göre 60 para ile 10 para arasında belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır. Askerlere ise %50 oranında indirim sağlanacaktı. Ayrıca bir oyunun dördüncü sahnelendiği gün halk günü olarak belirlenmişti. . *BOA*, ŞD, Dosya No: 501, Gömlek No: 3, 23.S.1303.

[420] İçinde sosyal temalar barındıran bir komedi türü.

[421] Madde 1: *"dersaadet ve bilad-ı selese'de lisan-ı türki üzere dram-ı trajedya ve komedya ve vodvil oyunları icra olunmak üzere İstanbul ciheti için 1291 senesi ramazanından ve Üsküdar ve Galata tarafları için dahi şeref sadır olarak ferman-ı âli tarihinden itibaren tebaa-i Devlet-i Âliyeden Güllü Agop'a şerait-i atiyye ve onar sene müddetle imtiyaz verilmiştir."* İmtiyaz 1870 yılında verilmekle birlikte yalnız Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Naum'un imtiyazı devam ettiği için bu tiyatroda Agop'un imtiyazı 1291 Ramazan'ında (Ekim 1774) başlayacaktı. *BOA*, ŞD, Dosya No: 501, Gömlek No: 3, 23.S.1303.

[422] Karacabey, "Gelenekselden Batı'ya Türk Tiyatrosu", s. 8.

[423] And, "Türk Tiyatrosu", s. 301 - 302.

[424] 1846 yılında Rumlara zararlı içerikli oyunlar oynamamaları şartıyla verilen bir ruhsat için bkz. *BOA*, A. MKT, Dosya No: 45, Gömlek No: 53, 15.B.1262.

[425] *BOA*, C. MF, Dosya No: 148, Gömlek NO: 7381, 29.Z.1267.

açılmamış açılan bazı yerlerde de örneğin Sivas, Konya gibi kentlerde halkın tepkisiyle karşılaşmıştır. Halkı rahatsız ettiği, çocukları hırsızlığa, arsızlığa teşvik ettiği gerekçesiyle bu kentlerde[426] oyunlar oynanamamış veya oyunların yasaklanması istenmiştir. Devlet halkın şikâyetlerine neden olmak istememişse de genelde tiyatrolar lehine tavır aldığı söylenebilir. Örneğin Kayseri' de tiyatro karşıtı vaaz veren Sivaslı Mehmed Efendi Divan-ı Harb'e sevk edilmiştir. Buna karşın Mehmed Efendi'yi tutuklamaya gelen polisler halk tarafından dövülmüştür[427]. Tiyatronun halka rağmen yaygınlaştırılmak istendiği gibi bir sonuca varmak mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin tiyatroya bakışı, tiyatrolarda oynanan oyunların fikri mülkiyet haklarından ziyade oyunların içeriğinin siyasi, ahlaki bakımdan sakıncalı, halk nezdinde tepki veya heyecana sebep olmayacak nitelikte olmasıydı. Bu bakış açısı yalnız yurt içinde oynanan oyunlar için geçerli değildi, yurt dışında sakıncalı görülen oyunlara da bu minvalde müdahale edilmiştir. Buna 1890 yılında Londra'da Hz. Muhammed aleyhine sahneye konulması tasavvur edilen tiyatro oyunu örnek verilebilir. Hint Müslümanlarının da tepkisini çektiği oyunun sahneye konulmasını II. Abdülhamid, Lord Salisbury aracılığı ile engellemiştir[428].

Devlet, tiyatro oyunu olarak yazılan eserleri inceler ve uygun bulur ise ruhsat verirdi. Ayrıca oynanacak oyunlar öncelikle şehremaneti denetimine sunulur ancak uygun bulunduğu takdirde sahnelenebilirdi[429]. Bu bakımdan öncelik toplumsal güvenlik ve huzur ile siyasal kontroldü.

Basılan tiyatro oyunları telif hakkı kapsamındaydı ve yazarlarının izni dışında taklit olarak basılması telif hakkının ihlali anlamına geliyordu. Buna karşın arşiv kaynakları doğrultusunda, sahnelenen tiyatro oyunlarında herhangi bir telif hakkı ihlaline yönelik bir şikâyet ya da bir uygulamaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan bir yazar tarafından kaleme alınan bir eserin sahibinin izni dışında sahneye konulmasının telif hakkı kapsamı dışında kaldığı sonucuna varılabilir. Aynı zamanda Osmanlı

---

[426] Konya'daki tiyatronun halkta kötü tesirler uyandırdığı için yasaklanması istenmiş, tiyatro sahibi Süleyman Bey, oyun sahnelemesine izin verilmediği için Dâhiliye Nezareti'ne başvurmuştur. *BOA*, DH. H, Dosya No: 47, Gömlek No:46, 02.M.1331. Sivas'ta da Ramazan ayında oynanan oyunların halkta rahatsızlık yaratması ve çocukları hırsızlığa meylettirdiği için tiyatronun yasaklanması istenmiştir. *BOA*, DH. H, Dosya No: 37, Gömlek No: 83, 14.N.1330.

[427] *BOA*, DH. SYS, Dosya No: 55, Gömlek No: 47, 11.L.1330.

[428] *BOA*, Y. A. HUS, Dosya No: 237, Gömlek No: 50, 14.Z.1307.

[429] Güllü Agop'a verilen imtiyazın 6. Maddesi: *"Tercüme ve telif olunan oyunlar evvela şehremanetine verilib ruhsat alındıkça tiyatroda oynatılacaktır." BOA*, ŞD, Dosya No: 501, Gömlek No: 3, 23.S.1303.

Devleti'nde sahnelenen oyunların birçoğunun Fransız eserlerden tercüme edildiğinden hali hazırda telif hakkı kapsamına girmediği, yerli oyunların ise oyunların kendi yazarları tarafından sahneye konulduğu bilinmektedir.

1910 Telif Hakkı Kanunu ile tiyatro oyunlarının sahnelenmesi telif hakkı kapsamına alınmıştır. Kanun ile tiyatro piyeslerinin müellifinin izni haricinde kısmen ya da tamamen sahnelenmesi men edilmiş; müellifinden izinsiz olarak tiyatro eserinin sahneleyenin taklit suçu işlediği hükmüne varılmıştır.

Kanuna göre tiyatro eserleri için verilen tab ve neşr hakkı, eserin tiyatroda sahnelenme iznini ihtiva etmemesi ilkesine dayandırılmıştır. Böylelikle bir tiyatro eserinin basım hakkı ile sahnelenme hakkı birbirinden ayrılmıştır. Bu açıdan tiyatro eserlerinin sahnelenmesinin telif hakkı boyutu ile ilgili kuralları tam manasıyla 1910 yılından itibaren işlerlik kazanmıştır.

2.8.2.2. Opera

Teatral bir sahne sanatı olan operanın Osmanlı Devleti'ndeki tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Fransa gözlemlerini içeren sefaretnamesinde opera sanatı hakkında teferruatlı bilgiler vermiş, Osmanlı idarecilerinde belirli bir merak uyandırmıştır. 1797 yılında bir opera topluluğu III. Selim'e bir gösteri sunmuşlardır[430].

Türk operasının gelişim süreci besteci Dikran Çuhacıyan'a 5 Nisan 1876 tarihinde Türkçe opera eserleri sahneleyebileceği on senelik bir imtiyaz verilmesiyle hızlanmıştır. Esasında Güllü Agop'un yanında çalışan Dikran Efendi, Güllü Agop'un tiyatro imtiyaznamesinin ikinci maddesinde yer alan *"İmtiyaz-ı mezkûr lisân-ı Türki üzere telif veya tercüme olunan oyunlar hakkında olub opera misüllü şarkı ile icra edilecek oyunlara şamil olmayacaktır."* İfadesine dayanarak kendi imtiyazını almıştır. Güllü Agop, bunun kendi imtiyazını ihlal ettiği gerekçesiyle itirazda bulunmuşsa da kabul görmemiştir.

Dikran Çuhacıyan verdiği dilekçede, Güllü Agop'a Türkçe Osmanlı tiyatrosunun gelişmesi için verilen imtiyazın bu amacı gerçekleştirerek, kısa zamanda tiyatro

---

[430] Osmanlı Devleti'ne operanın girişi için Bkz. Refik Ahmet Sevengil, *Opera Sanatı ile İlk Temaslarımız*, (İkinci Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

sanatının geliştiğini fakat bu imtiyazın artık yarattığı tekel nedeniyle yarardan çok zarar verdiğini ifade etmiştir. Agop'un imtiyazı tiyatro alanında gelişmeye engel olmakta ve bu sahada çalışan birçok insanı ve ailelerini de mağdur etmektedir. Bir sanat dalı olan tiyatronun iyisine kötüsüne ancak halk karar verir fakat Agop'un imtiyazı buna müsaade etmemektedir[431].

Dikran Çuhacıyan'a imtiyaz verilmesine yönelik 5 Nisan 1876 Meclis-i Umur-ı Nafia'da bir karar verilmiştir [432]. Agop Efendi'nin itirazından kaynaklanan mülahazada, Dikran Çuhacıyan'ın kendi tertip ettiği operaların Agop Efendi tarafından izinsiz olarak oynatılmasının yani kamuya sunulmasının Dikran Efendi'nin telif hakkını ihlal edeceği, bu manada Agop Efendi'nin buna hak ve salahiyeti olamayacağına karar verilmiştir. Keza Dikran Efendi'nin Agop'un tiyatrosunda oynatacağı tüm operaların men' edilmesi isteği, ancak kendi telif ettiği operaların oynanmasının men' edilebileceği şeklinde cevaplandırılmıştır[433].

Yazışmalardan anlaşıldığı üzere, Dikran Efendi'nin kendi ortaya koyduğu opera eserlerinin Agop'un tiyatrosunda oynatılması bir hak ihlali olarak görülmektedir. Bu bakımdan operanın sahnelenmesinde telif hakkının göz önünde bulundurulduğu, sahne sanatı müelliflerinin hukukunun koruma altında olduğu sonucuna varılabilir.

1910 Telif Hakkı Kanunu ile tiyatro eserlerinin sahnelenmesi kaidelerinin aynısı opera eserleri için oluşturulmuş ve fikri mülkiyet muhafazası altına alınmıştır. Gerek tiyatro gerek opera gösterilerinin sahnelenmesinde telif hakkının uygulanmadığı istisna mektep müsamereleridir.

---

[431] *BOA*, ŞD, Dosya No: 501, Gömlek No: 3, 23.S.1303.

[432] *"…Müma-ileyh Dikran'ın talebinde bulunduğu imtiyaz opera ve opera boş ve opera komik tarafında şarkı ile icra olunan lu'biyyat mütehassır olub Osmanlı tiyatrosu sahib-i imtiyazı Güllü Agop Efendinin imtiyazına dokunmayacağından yalnız kendisinin telif ve tertib edeceği opera envai oyunlarda şamil olmak üzere on sene müddetle müma-ileyh Dikran'a imtiyaz itası meclis-i mezkûrece tezekkür ve tensib kılınmış ve suret-i mezkure... icra-yı iktizası ol babda" BOA*, ŞD, Dosya No: 501, Gömlek No: 3, 23.S.1303.

[433] *BOA*, ŞD, Dosya No: 501, Gömlek No: 3, 23.S.1303. *"…İcabı lede'l mülahaza müellefatın hakk-ı te'lifden dolayı hukuk ve menafi' müellifine aid olmak lazım geleceğinden müma-ileyh Dikran Çukacıyan Efendinin dahi mahsul cem' ve tertibi olan operaların müma-ileyh Agop Efendi tarafından mevki'-i temaşaya vaz' edilmesine hak ve salahıyet olamayacağı cihetle ba-dema müma-ileyh Dikran Efendinin lu'biyyat olarak muvaffakati istihsal olunmaksızın mevki-i icraya konulacak opera oyunlarının men'i iktiza edeceğinin müma-ileyh Agop Efendiye lüzum ve icab görülemeyüb ancak kendi telifatından olarak müma-ileyh Güllü Agop Efendi tarafından mevki-i icraya konulacak lubiyyat men'i istida olunduğu halde men' edileceğinin müma-ileyh Dikran Efendiye ifade ve tefhim olunması…"*

2.8.2.3. Sinema

Hareketin resim karelerine bölünerek, bu karelerin hızlı bir şekilde oynatılması ile hareketin görsel olarak tekrar elde edilmesine dayanan sinema sanatı. 1890'larda Thomas Edison ve özellikle Fransız Lumiére kardeşlerin çabaları ile ortaya çıkmıştır. İlk film gösterimi Paris'te 1895 yılında yine Lumiére kardeşler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra Avrupalı ve Amerikalı gezici kumpanyalar aracılığı ile sinema sanatı Osmanlı ülkesinin büyük kentlerinde tanınmaya başlanmıştır.

Osmanlı toplumunun, icat edildikten sonra kısa bir sürede tanıştığı sinema ile ilgili devlet nezdinde herhangi bir yasal düzenleme göze çarpmamıştır. Bununla birlikte yerel belediye ve polis teşkilatı matbuattan edindiği tecrübeler doğrultusunda bir kontrol mekanizması geliştirmiştir. Buna 1902 yılında Mersin'de bir gazinoda Yunan vatandaşı Dimitri tarafından gösterilen ve Sultan Abdülaziz'in suretini içeren bir teşhirin yerel polis gücü tarafından durdurulması örnek verilebilir[434]. Fakat İstanbul, İzmir gibi şehirlerde İtalya'dan, Fransa'dan, Avusturya'dan gelen birçok kumpanyanın sinema gösterimi için ruhsat talep ettiği ve bunların büyük çoğunluğuna olumlu cevap verildiği görülmüştür[435].

Özellikle İstanbul'da henüz 1900'lerin ilk yıllarında artan sinema gösterimleri, -henüz sadece sinema için salonlar mevcut değildi, bu nedenle gösterimler tiyatro salonlar ile meyhane vs. gibi gösterime uygun mekânlarda yapılıyordu- bazen devlet görevlileri tarafından bazen de halk tarafından *"münasebetsiz"* bulunmasından dolayı kontrol altına alınma gereksinimi ortaya çıkmıştır. 21 Şubat 1904'te Beyoğlu'nda gösterilen sinema gösteriminde *"teşhir-i caiz olmayan"* bazı görüntüler olduğu için Matbuat-ı Dâhiliye İdaresi kontrol mekanizmasının icracısı olarak görevlendirilmiştir[436].

Sinema sanatı üzerinde oluşturulan kontrol mekanizmasının matbuattan önemli farkları yoktu. Genel manada toplumsal huzur ve ahlakın ihlal edilmemesi ve siyasetten uzak durulmasıydı. Buna karşın sinemanın işlevinin II. Abdülhamid tarafından oldukça

---

[434] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 537, Gömlek No: 38, 03.R.1920.
[435] Ruhsat taleplerine dair Başbakanlık Osmanlı Arşivinde onlarca örnek vardır. Birkaçı için Bkz.; *BOA*, ZB. Dosya No: 56, Gömlek No: 79, 19.Ağ.1324, *BOA*, BEO, Dosya No: 3281, Gömlek No: 246071, 27.S.1326.
[436] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 823, Gömlek No: 38, 04.Z.1321.

önemsendiğini söyleyebiliriz. 23 Ağustos 1907 tarihinde kendi cülusu için sinema ekipmanı tedarik edilmesini dahi istemiştir[437]. Fakat II. Abdülhamid'in sinemaya merakı kişisel boyutta değildi. Ona göre sinema, toplumu eğitebilecek, toplumu şekillendirebilecek bir araçtı. Bunu 1903 tarihli imtiyazından anlayabiliyoruz.

1903 sinema imtiyaz belirli bir şahsa yönelik hazırlanmamıştır. Bu bakımdan bir kişiye verilme tasavvuru ile hazırlandığı veya genel kaideleri ortaya koymak için hazırlandığı düşünülebilir. Bu nedenle belirli bir kişi veya kuruma verilmeyen imtiyazın yürürlüğe girip girmediği bu nedenle muammadır. Bununla birlikte hazırlanan imtiyaz evrakı II. Abdülhamid'in sinemaya atfettiği önemi göstermektedir. Öncelikle imtiyaz için 35 sene uygun görülmüştür. İmtiyaz alan şahıs Osmanlı memleketinde vücuda getirilen büyük yapıları, eserleri ve maddi gelişim unsurlarını, askeri başarıları içeren resimleri köylere varıncaya kadar ülkenin her tarafında cüzi bir ücret karşılığı sergileyecekti. Böylelikle II. Abdülhamid'in halkı uğruna gösterdiği çabalar tanıtılacaktı[438]. Sinema imtiyazının verilememesinin nedeni belki sinema imtiyazı alacakların üstleneceği bu büyük sorumluluktu. Ülkenin her köşesine sinemayı götürebilecek altyapıya sahip bir sinemacının olduğu büyük bir soru işareti yaratmaktadır. Örneğin Güllü Agop'a verilen tiyatro imtiyazı sadece İstanbul'un birkaç semtinde tiyatro açma sorumluluğu içeriyordu. Ayrıca sinema imtiyazını alan şahıs bir seferlik on bin lira vermeyi taahhüt ediyordu[439]. Bu bakımdan şartların biraz ağır olduğu söylenebilir.

Sinema imtiyazı toplam 26 maddeden oluşan oldukça teferruatlı sayılabilecek bir yapıdaydı. Öncelikle sinema imtiyazını, gösterilecek olan film, fotoğraf vs. bakımından değerlendirdiğimizde ilk olarak karşımıza güvenlik endişeleri çıkar.

İmtiyaza göre padişahın isteği üzerine, bir eşkıya müsaderesinin, bir askeri manevranın çekimi talep edilirse, tarafız bir şekilde bu çekimler yapılacak ve uygun görülenler gösterime girecekti[440]. Ayrıca askeri gösterileri, resmigeçitleri, avcılık

---

[437] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 228, Gömlek No: 48, 10.Ağ.1323.
[438] 2. Madde. *BOA*, Y. PRK. AZJ, Dosya No: 46, Gömlek No: 16, 29.Z.1320.
[439] 3. Madde. *BOA*, Y. PRK. AZJ, Dosya No: 46, Gömlek No: 16, 29.Z.1320.
[440] 5. Madde.

hareketlerini, güvenliğe zarar vermeyecek şekilde çekecekler ve görüntüleri asker-i şahaneye haftada bir kez ücretsiz olarak temaşa ettireceklerdi[441].

İmtiyaz sahipleri zirai teknoloji gelişmeleri, zirai alet, edevat ve usulleri ile hayvancılık ile ilgili yeni bilgileri köylülere göstereceklerdi[442].

İmtiyaz sahipleri, toplum ve aile hayatına en uygun, genel ahlakı yükseltecek gösterimler tercih edeceklerdi[443]. Ayrıca öğrenciler için eğitim metodolojisini geliştirecek, öğrencilerin genel bilgi seviyesini yükseltecek içerikli gösterimler yapılacak ve bu gösterimlerimler için uygun fiyatlar belirlenecekti[444]. Yine Osmanlı Devleti'nde ortaya konulan eserlerin inşa tarzı, bazı makinelerin çalışma prensipleri de sinemalar aracılığı ile gösterime sunulacaktı[445]. Bunların uygulamaya konulabilmesi için büyük şehirlerde zarif sinema salonları inşa edilecek; küçük belde, kasaba ve köyler de ise çadır kullanılabilecekti[446].

İmtiyaz maddelerinde görüldüğü gibi II. Abdülhamid toplumun her kesimi için, ihtiyaçlar doğrultusunda pragmatist bir yaklaşımla sinemalarda gösterilecek içeriğin büyük bölümünü hali hazırda belirlemiştir. İçerikler genel manada toplumun eğitim ve bilgi seviyesini yükseltmeyi amaçlamıştır. Fakat gösterilecek eserlerin telif hakkı ile ilgili bir vurgu görülmemektedir. Bu bakımdan bu yeni teknolojinin işleyişinin genel toplumsal kurallar ve siyasal yapı çerçevesinde belirlendiği, yeni bir teknoloji olması nedeniyle de gösterime girecek şeylerin de genel siyasal refleks çerçevesinde şekillendirildiği söylenebilir. Aynı şekilde henüz teknik altyapısı yeni yeni oluşturulan sinemanın, içerik bakımından hukuki bakımdan koruma altına alınması da beklenemez.

Aynı durum gösterime girecek gösterimlerin kontrol mekanizması için de söylenebilir. Zira tespit edilen içerik yanında gösterime girecek her türlü manzara öncelikle Osmanlı devlet memurlarının tetkikinden geçecekti[447].

İçerik haricindeki maddeler göz önünde bulundurulduğunda, yerli memur istihdam zorunluluğu, imtiyaz müddetinin bitiminde alet ve edevatları hükümete terk

[441] 6. Madde.
[442] 8. Madde.
[443] 9. Madde.
[444] 10. Madde.
[445] 11. Madde.
[446] 13. Madde.
[447] 15. Madde.

etmeleri şartı, imtiyazın genel manada Osmanlı sinemacılığının gelişmesi amacını güttüğü açıktır.

Sinema eserleri kendine 1910 Telif Hakkı Kanunu'nda da yer bulamamıştır. Kanunun ikinci maddesinde belirtilen fikri mahsuller içinde sinema sayılmamıştır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde sinema eserlerinin telif hakkı koruması kapsamında herhangi bir hukuki himayeye konu olmadığını söylenebilir. Bu durumun nedeni yeni ortaya çıkan fakat en azından 1910 yılına kadar yavaş yavaş deneyimler edinilen bir alan için hukuki korumaya ihtiyaç duyulmaması mıdır yoksa tıpkı tercüme kitaplarda olduğu gibi bir bilinç eseri midir? Osmanlı Devleti'nin hazırladığı imtiyaz, ruhu bakımından tamamen yabancı girişimciler için hazırlanmıştır ve gösterime giren veya yakın zamanda girecek materyallerin tamamı veya en azından tamamına yakını yabancı menşeilidir. Dolayısıyla bu sanatın ve teknolojinin yaygınlaşması için yabancı menşeili gösterim materyalleri telif hakkı dışında özellikle tutulmuş olabilir. Çünkü tercüme eserlerde olduğu gibi sinema eserlerinin de telif hakkından mahrum tutulması, ülkede en azından yerli sinema gelişene kadar maddi bir avantaj sağlayacaktı. Bu görüşe dayanak olarak Bern Antlaşmasının tadil edildiği ve Osmanlı Devleti tarafından da takip edilen Berlin Konferansı gösterilebilir. Telif Hakkı Kanunu'ndan iki sene önce yapılan Berlin Konferansının 14. maddesi sinema eserlerini fikri mülkiyet bakımından koruma altına almıştır[448]. Bir sinema eseri hem sahibinin izni olmadan gösterilemeyecek, hem de izinsiz olarak roman veya tiyatroya çevrilemeyecekti.

Osmanlı Devleti'nin Berlin Konferansı'nı takip ettiğini ve sonuç bildirgesinden haberdar olduğunu bildiğimizden, sinema eserlerinin bilinçli olarak, ülke sinemasının gelişimine bir süre için sekte vurmamak amacıyla Telif Hakkı Kanunu'na konulmadığı sonucuna varabiliriz.

Buna karşılık 26 Mart 1916'da tarihinde Avusturya menşeili bir sinema şirketinin temsilcisi olan Majik isimli bir şahıs, bazı sinema yapımları için telif başvurusunda bulunmuştur. Şûra-yı Devlette yapılan müzakerede Telif Hakkı Kanunu'nda sinema yapımları ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılmadığı için bir tereddüt yaşanmıştır.

---

[448] *International Copyright Union: Berne Convention, 1886; Paris Convention, 1896; Berlin Convention, 1908.* Govt. Print. Off., Library Division, Washington 1908. s. 21.

Mülkiye ve Maarif Dairesi ile Şûra-yı Devlet'te tetkik edilen durum, kanunun 2. Maddesinde yer alan *"mahsulat-ı fikriye ve kalemiyye ve resim ve elvah için sahiblerinin hakk-ı temliki bulunduğu"* ve 29. maddede ki

"sahiblerinin ruhsatını istihsal etmeksizin tiyatro ve opera oynatmak ve asar-ı musikiye notalarını tab' ve harita ve resim levhalarını fotoğraf ve sair vesait ile istinah eylemek ve bil-cümle asar-ı kalemiyye ve musikiyenin her nevi vesait-i sanaiye ile kalıblarının yapmak ve plakalarını yapdırmak gibi hususatının taklid hükmünde olduğu"

ifadelerinden yola çıkarak ve sinemanın da esasen resim ve levhalardan oluştuğu temelinde, telif hakları kapsamında yer alması gerektiği sonucuna varılmıştır[449].

Bu karar neticesinde yapılan detaylı incelemede esasen telif başvurusunun sinema yapımı olmadığı, sıradan resimler olduğu anlaşılmış ve bunların telif hakkı kapsamında değerlendirilmesinde bir sakınca görülmeyerek başvuru sahibine ilm u haber verilmiştir[450]. Bununla birlikte kanunda yer alan resim ve levhaların sinema yapımlarını da kapsayıp kapsamadığına dair belirsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir[451].

Varılan sonuç itibarıyla sinema yapımlarının telif hakkı kapsamında yer alıp almadığı konusunda kanunda sarahat olmaması nedeniyle düşülen çelişki ve sonuçta bunların da telif hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği görüşü, sinema yapımlarına Telif Hakkı Kanunu'nda yer verilmesinin atlandığı sonucu da çıkarılabilir.

2.9. Osmanlı Devleti'nde Telif Hakkının Yerleşmesi: Hakk-ı Telif Kanunu

Osmanlı Devleti'nde 1857 tarihli Kitap Tab'ı Hakkında Nizamname ve zeyli, Telif ve Tercüme Nizamnamesi ile matbuat kanunlarında yapılan bir dizi düzenleme ile kitap basımı düzenlenmiş, telif hakları da sınırlı ölçüde kabul edilmiştir. Bu sınırın çerçevesini çizecek olursak, öncelikle düzenlemelerin kitap basımı ile ilgili olması ve

---

[449] *BOA*, ŞD. MLK. MRF, Dosya No: 231, Gömlek No: 23, 15.Za.1334.
[450] *BOA*, ŞD. MLK. MRF, Dosya No: 231, Gömlek No: 23, 15.Za.1334.
[451] *BOA*, BEO, Dosya No: 4441, Gömlek No: 333065, 1.S.1335. *"…sinematoğraf dahi bir takım elvah ve resimlerden müteşekkil olmasına nazaran taleb olunan hakk-ı telifin lüzum-ı tasdiki derkar isede kanunda sinematoğraf kaydı olmadığından bunun cihet-i şumulünün Şûra-yı devletce tefsiren halli icab edeceği…"*

müellife kitabı üzerinde belirli bir süre için maddi haklar çerçevesinde bir mülkiyet hakkı vermekle birlikte manevi haklar açısından yetersiz olduğu gerçeğiyle karşılaşırız.

1857 Matbuat Nizamnamesinden itibaren Osmanlı Devleti siyasi, dini, genel ahlak gibi olgular nedeniyle matbuatı kontrol altında tutmak istemiş ve muzır neşriyat ekseninde matbuatı zabt u rabt altına almak için bir dizi kanunlar silsilesi ile Osmanlı matbuat kanunlarını ortaya koymuştur. Osmanlı matbuat kanunlarının genel mahiyeti matbaaları ve bastıkları kitapları denetim altında tutmak ve zararlı neşriyatın ülkenin siyasal ve toplumsal yapısını olumsuz etkilemesinin önüne geçmekti.

II. Abdülhamid döneminde, önce 23 Ocak 1888 tarihinde tasdik edilen Matbaa Nizamnamesi; birkaç yıl sonra bu nizamnameyi de yürürlükten kaldıran 20 Aralık 1894 tarihli Matbaalar ve Kitapçılar Hakkında Nizamnamenin uygulamaya girmesiyle sertleştirilmiştir. 1894 nizamnamesi ile matbaalar Maarif Nezareti'nden ruhsat almaksızın hiçbir kitap basamayacaklardı. Matbuat adına yapılan düzenlemeler her ne kadar müellifin bireysel hukukunu merkeze almamışsa da müelliflerin haklarının korunması adına da bazı ifadeler mevcuttur.

20 Aralık 1894 tarihli Matbaalara ve Kitapçılara ve Bunlara Müteferri Huhusata Dair Nizamnamenin 18. maddesinde, ruhsatsız basılan kitap ve risalelerde müellif veya neşr edenin ismi yazılmaz ise matbaacının mesul tutulacağı, müellif ve naşirin ismi yazılı ise matbaacı ile birlikte onların da mesul tutulacağı yer almaktadır[452]. Ayrıca 30. maddede, ruhsatsız olarak basılmış kitap, risale, gazete ve resimleri bilerek satanlara da yarım Osmanlı altını ila beş Osmanlı altını arasında cezalar uygulanacaktı[453].

Fakat bu düzenlemeler müellifin telif hakkını korumaktan ziyade, ruhsatsız basılan ve satılan kitapların müellif ve matbaacılarının cezalandırılması amacını taşıyordu.

Kitap basımındaki ruhsat usulü II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kaldırılmıştır. Devlet için matbuatın ruhu bakımından yapılabilecek bir değerlendirme, bireysel ve telif haklarından ziyade devletin bekası, siyasal düzen, toplumsal ahlak yapısının muhafazasının ön planda olmasıdır. Bu nedenle özellikle II. Abdülhamid döneminde

---

[452] Düstur, Tertib-i Evvel, C. 6, s. 1548.
[453] Düstur, Tertib-i Evvel, C. 6, s. 1552.

basım yayın üzerindeki kontrole, telif haklarının korunmasına nazaran çok daha fazla önem atfedildiği söylenebilir.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile özellikle basım yayın alanında ortaya çıkan özgürlük anlayışının bu yaklaşımı değiştirdiği söylenebilir. Artık basım yayın üzerindeki kontrol mekanizması yerini telif haklarının korunmasını ön plana çıkaran bir anlayışa bırakmıştır. Tabi bu yorum matbaaların gelişigüzel açılabileceği anlamına gelmemektedir. II. Meşrutiyet sonrası matbaalar belirli kurallar dâhilinde açılmaya ve işlemeye devam etmiştir yalnız, matbaalardan ziyade matbuata bir serbesti gelmiştir.

29 Temmuz 1909 tarihli Matbaalar Kanunu'nun dördüncü maddesine göre, basımcıların ilim, fünun, edebiyat ve sanayiye dair basacakları kitaplara dair ruhsat alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Yalnız kitabın basımından sonra kitabın iki nüshası ilm u haberiyle birlikte İstanbul'da Dâhiliye ve Maarif Nezaretine ve vilayetlerde mahalli idarelere ve maarif idarelerine teslim edilecekti. Dini kitaplarda ise ayrıca iki nüsha Bâb-ı Fetva'ya verilecekti[454]. Esasında 1877 yılında hazırlanan fakat yürürlüğe girmediği anlaşılan bir Matbuat Kanunu'nun matbaalar hakkındaki üçüncü maddesinde de ilim, fünun, edebiyat ve sanayiye dair kitaplar için ruhsat alma zorunluluğunun kaldırılması yer almaktadır[455]. Bu kanunnamenin ilgili maddesi 1909 yılında yürürlüğe giren Matbaalar Kanunu ile ceza miktarları dışında hemen hemen kelimesi kelimesine aynıdır. Dolayısıyla 1909 Matbaalar Kanunu'na örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim ve cüzleri ile ehâdis-i nebevîye[456] basımı için ise İstanbul'da Daire-i Meşihat'tan, taşrada mahalli naib ve müftülüklerin katılımıyla Maarif Meclislerinden ruhsat alınacaktı[457].

29 Temmuz 1909 tarihli Matbaalar Kanunu ile dini yayınlar ve özellikle Kur'anı Kerim, cüzleri ve hadis kitapları dışında kalan bilim, sanat, edebiyat vs. alanlarındaki kitaplar üzerindeki kontrol mekanizması kaldırılmıştır.

---

[454] Düstur, Tertib-i Sani, C. 1. 405. 4. Madde. Aksi halde haklarında iki Osmanlı altınından beş Osmanlı altınına kadar nakdi para cezası hükmedilir.
[455] *BOA*, A. DVN. MKL, Dosya No: 15, Gömlek No: 3, 21.S.1294. Server İskit, bu kanunun 11 Cemaziyülevvel 1294 (1877), de Meclis-i Âyan'ca kabul edildiğini fakat yürürlüğe koyulmadığını söylemektedir. Server İskit, Türkiye'de Matbuat Rejimleri, s. 44.
[456] Peygamber hadisleri.
[457] Aynı Kanun 5. Madde; aksi davranışta bulunanlar yirmibeş ile elli Osmanlı altını nakdi para cezasına çarptırılır ve bastıkları Kur'an-ı Kerim nüshalarına el konulur.

Belgelere yansıdığı ölçüde 1910 yılına kadar yapılan düzenlemelerin eksikliği, kitap basımı üzerindeki hukuki hakların bir imtiyaz talebi şeklinde gerçekleşmesidir. Yani bir nevi tescil zorunluluğunun olması ve imtiyaz talebinde bulunmayan müelliflerin haklarının koruma kapsamında olup olmadığı yönünde belirsizlik teşkil etmesidir[458]. Diğer bir eksiklik ise telif hakkının varise intikali üzerindeki hukuki düzenlemelerin yetersizliğidir[459]. Düzenlemelerin kapsamının dar olması yani sadece kitap basımını kapsaması, diğer edebi alanları kapsamaması düzenlemelerin bir diğer eksikliğidir. Fakat düzenlemelerin yapıldığı dönemlerde yaygın olan edebi ve ilmi faaliyetin kitap yazmak ve basmak olduğunu; opera, tiyatro gibi sanat dallarının henüz gelişim aşamasında olduğunu kabul etmek gerekir. Bu eksiklikler bağlamında Hakk-ı Telif Kanunu'nun hazırlanmasındaki temel gerekçe ve ihtiyaç Osmanlı maarif ve ilim dünyasındaki gelişmeler paralelinde önceki düzenlemelerin yetersiz kalmasıdır[460].

Hakk-ı Telif Kanunu esas itibariyle Fransa ve Almanya telif hakları örnek alınarak hazırlanmış olmakla birlikle Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin ifadesiyle Tüm Avrupa kanunları incelenmiştir[461].

2.9.1. Hakk-ı Telif Kanunu'nun Meclis-i Mebûsan ve Meclis-i Âyan'da Görüşülmesi

Hakk-ı Telif Kanunu hakkında Meclis-i Mebûsan ve Âyan'da yapılan tartışmalar, kanunun gerekliliği ve gerekçesi hakkında bazı bilgiler vermektedir. Öncelikle Hakk-ı Telif Kanunu hakkında yapılan tartışmaların temelde iki noktada yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Bunların birincisi kanunun gerekli olup olmadığı, ikincisi fayda ve zararlarının belirlenmesidir.

---

[458] *BOA*, ŞD. TNZ, Dosya No: 224, Gömlek No: 36, 1.C.1327, *"…Bu muharrer olan fıkranın sarahatine(açıklık) nazaran ashab-ı asar tarafından taleb vukuunda kendülerine kırk sene müddetle imtiyaz ita olunacağı derkar ise de imtiyaz talebinde bulunmayan müelliflerin asarı başkaları tarafından tab ve neşr olunmak caiz yani imtiyaz taleb edilmeksizin esasen hakk-ı telifin kanunen mahzuz olub olmadığına…"*

[459] *BOA*, ŞD. TNZ, Dosya No: 224, Gömlek No: 36, 1.C.1327.

[460] *BOA*, ŞD. TNZ, Dosya No: 224, Gömlek No: 36, 1.C.1327. *"…8 Receb 1289 tarihinde bir nizamname ve zeylen bazı fıkrat-ı nizamiye neşr olunmuş isede elyevm saye-i tevfikatvaye-i hazret-i hilafet penahide matbuat-ı terakki ve maarif-i tevsi ve intişar edildiği cihetle nizamname-i mezkûr ahkâmı hali hazıra nazaran gayr-ı kâfi ve binaberin ashab-ı asarın hukukunu temin içün bir nizam vaz'-ı muvafık görüldüğü…"*

[461] Meclis-i Âyan, 59. Birleşim, 12 Nisan 1326, C. 1, s. 638.

Meclis-i Mebûsan Mebusu Hüseyin Cahit Efendi'nin görüşleri esasen Hakk-ı Telif Kanunu'nun gerekçesini özetlemektedir. Bu nedenle ifadelerini aktarmak daha uygun olacaktır;

"…mahsulat-ı fikriyeyi taklitten kurtarmak için bir kanun vaz edilmeyecek olursa memleketin terakki-i maarifinden ümidi kesmek lazımdır. Çünkü bir muharririn yazdığı eserden istifade etmek hakkının muhafaza etmek üzere bir kanun vaz'ı ile bu hak temin edilmeyecek olursa tabiidir ki eser yazmaktan heves münkesir olur. Herkes istediği eseri basar. Ondan onlar intifâ hakkı sahib-i esere ait olduğu halde, bir takım mukallitlerin elinde kalıyor. Matbuat âlemini bilenler, erbab-ı tahririn ne kadar zoraki çalıştıklarını pekâlâ bilirler. Mesela bir eser tahrir ediyorsunuz. Otlakçının birisi çıkıyor, onların küçük bir kısmını, azıcık bir cihetini tadil ederek basıyor. Ve ondan istediği gibi intifâ ediyor. Öte tarafta sahib-i eser, ihtimal ki sefalet içinde kalıyor. Sonra kitabınızı bir tabi'e havale ediyoruz. O tâbi size bin, iki bin tane basacağına söz verdiği halde kitabınızı tutuyor, yirmi otuz bin tane basıyor. Buna karşı bir şey yapamıyoruz. Mevcut olan ahkâm-ı kanuniye gayet hafiftir. Bu misillü kitaplar elde edilecek olursa, ufak bir ceza ile iktifa olunarak taklidin önü alınamıyor. Bugün bu yüzden mektep kitapları yazılamıyor. Muharrirlerimiz hiçbir zaman bu kitapları yazmağa cesaret edemiyorlar. Çünkü semere-i gayretlerini iktitaf etmeye hiçbir zaman imkân yoktur ve meydan bütün mukallitlere kalmıştır. Hatta bu taklit yüzünden zengin olmuş birçok müesseseler vardır. Tebaa-i ecnebiyeden olan bazı müesseseler, matbaalar bunun için teşekkül etmiştir. Mektep kitaplarından en büyüğüne varıncaya kadar taklit ederler. Bunlar ecnebi olmalarından bir dereceye kadar istifade ettikleri gibi ahkâm-ı kanuniyenin erbab-ı kalemi muhafaza etmekteki adem-i kifayeti yüzünden de istifade ediyorlar. Bu cihetler kanunda düşünüldü. Hükümet erbab-ı telifin hakkını muhafaza etmek istiyor. Mamafih bir eser, sahibinin malı olmakla beraber, ondan istifade etmesi ne kadar doğru ve meşru ise o eserden bütün milletin istifadesi de o kadar lâzımdır. Çünkü milletin şeref ve irfan ve zekâsına ve terakki-i medeniyetine aittir. İşte bu gibi cihetler de düşünüldü. Bir müellif eserlerinden lüzumu miktar istifa ettikten sonra o eser artık bütün milletin malı olması ciheti tercih edildi…"[462]

Meclis-i Mebûsan mebuslarının çoğunluğu Hakk-ı Telif Kanunu'nun gerekliliği fikrinde ve taklit meselelerini engelleyebilecek güçte, olgun bir kanun olarak birkaç

[462] Meclis-i Mebûsan, 28. Birleşim, 9 Kânunusani, C. 2, s. 586.

istisna dışında destek vermişlerdir. İstisnalar ise, kanunun, kitap fiyatlarını arttıracağı, özellikle mektep kitaplarının fiyatlarının, hali hazırdaki alım gücünü aşacağı endişesi çerçevesinde yoğunlaşmıştı. Örneğin Meclis-i Mebûsan Mebusu İbrahim Efendi (İpek)'ye göre;

"cümlenizce malumdur ki millette para yok, mesela çocuk mektebe geldiği vakitte aşağıda pabuç yok. Hatta mahalle mekteplerinde bir fukara çocuğu ayaklarını temizler, öyle yalınayak mektebe girer. Emin olunuz ki bunlarda da pek fakir olanları vardır ki kitap parası olmadığından mektebe gidemiyor. Düşünelim, yalnız kırk paralık elif-ba almayacak bir de coğrafya alacak tarih, hesap alacak yirmi otuz kuruş kitap parası tedarik edecek, insaf edelim. Düşünelim, pabucu olmayan köylü çocuğu otuz kuruş kitap parası nasıl tedarik edebilir? Hakk-ı telif diyoruz. Bu hakk-ı telif, zaman-ı sabıkta olmadığı halde yine kitaplar o kadar pahalı idi. Şimdi daha pahalı olacak. Fukaraya acıyalım, onları düşünelim onları, herkes İstanbul'da gibi iş sahibi değildir. Taşralarda fukara çoktur."[463]

Meclis-i Âyan Mebusu Besarya Efendi'ye göre Hakk-ı Telif Hakları, ülkenin içinde bulunduğu durum çerçevesinde acil olarak yürürlüğe konulması gereken bir kanun değildir fakat aynı zamanda ehemmiyeti inkâr edilemez bir kanundur. Besarya Efendi, kanun layihasının kapsamlı, özenle hazırlanmış olduğunu, kanunun kabulü ile müelliflerin minnettar olacaklarını ifade etmekte, bu minnettarlık karşısında da ülkenin, müelliflerden kıymetli eserler yazmalarını beklediğini söylemektedir. Besarya Efendi temel olarak kanunun hangi ihtiyaca cevap vereceği, ülkede müelliflerin haklarını korumaya değer, taklit edilmesinin önüne geçilmeye değer ne kadar eser olduğunu sorgulamaktadır[464].

Hakk-ı Telif Kanunu hakkında söz alan Gabriyel Noradonkiyan Efendi öncelikle, Besarya Efendi gibi diğer bazı mebuslar tarafından Hakk-ı Telif Kanunun yeni bir kanun gibi sunulmasına karşı çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin telif hakları

---

[463]Meclis-i Mebûsan, 28. Birleşim, 9 Kânunusani, C. 2, s. 589.

[464] Meclis-i Âyan, 47. Birleşim, 19 Mart 1326 (1910), C. 1, s. 451. *"…bu hakk-ı telif kanunu bir ihtiyacın mahsulü müdür, yoksa şöyle bir lüks bir süs, yani kendimizi göstermek için yapılmış bir kanun mudur? ...Biz bir hakk-ı telif kanunu yapmışız. Acaba bizde yalnız Osmanlıların değil, ecnebilerin meraklarını, dikkatlerini celp edecek, o kadar değerli eserlerimiz var mı, yok mu? Acaba bizde bu kıymetli eserler o kadar çoktur ki, hatta ecnebiler âsârımızı taklit ediyorlar, tercüme ediyorlar. Ruhsatımızı almaksızın böyle şeyler var mıdır? Efendim bu meseleyi bendeniz biraz düşündüm, acaba bu hangi ihtiyaca mukabele ediyor. Hangi fenalığın önünü almak istiyor. Şimdiye kadar Edebiyat-ı Osmaniyeden yahut bizim ulûm ve fünûndan ne gibi şeyler sirkat olundu du, biz ona meydan verdik..."*

hakkında daha önce çıkardığı nizamnamelere atıfta bulunmuş ve görüşmelerin yeni bir kanun çıkarmaktan ziyade var olan durumu geliştirmeyi amaçladığını ifade etmiştir. Gabriyel Efendi, Hakk-ı Telif Kanunu'nun zaruri olduğunu, mahkemelerde telif hakkı ile ilgili davalara mevcut düzenlemelerin kâfi gelmediğini, birçok müellifin zarara uğradığını, kendisine müracaat eden müelliflerin ifadesiyle *" biz telif ediyoruz, ahar kimseler ticaret ediyor"* diyerek yeni kanunun çıkarılmasının halk tarafından istenildiği vurgulamıştır[465].

Hakk-ı Telif Kanunu hakkında söz alan ve kanunun en çok ilgilendirdiği kişi olan Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin konu hakkındaki görüşleri oldukça açıklayıcıdır:

"Bir zat taaccüb etmiş, teessüf etmiş. Hükümet-i Osmaniyenin başka işi yokmuş da, böyle hakk-ı telif kanunu ile uğraşıyormuş. Ma'lumu alileridir ki, vaktaki matbuat başladı, bundan müellifler bir istifade-i maddiye istihsaline başladılar. Onun üzerine kitapçılar vesairenin de o müellifin eserini bi-muhaba neşrinden dolayı şikâyetler görüldü. Onun için her yerde hükümetlerin nazar-ı dikkati celbolunarak, müellifinin hukuku taht-ı temine alındı. Bu eser bedii ve sınai de, nevama bir mülk addolundu. Şimdi biz de hakk-ı telifin mülk addolunabileceğine dair bir kanun yoktur. Mademki matbuat terakki ediyor, birçok muharririn ve müellifin yetişmiştir. Binaenaleyh bunların hukukunun muhafazası zamanı da çok gelip geçmiştir. Meşhur bir sözdür, mülk adi bir taş haline getiriliyor. Hakk-ı telif bizde temin edilirse maarif büyük bir terakkiye mazhar olacaktır… buyurdular ki, bizde bazı eserler vardır ki, değersizdir. Filhakika edebiyat ve âsâr-ı Osmaniye içinde böyle bir eser olması muhtemeldir. Hâlbuki hakk-ı telif, herkesin rağbetini celbetmiş eserler hakkındadır. Yoksa bu gibi âsârı herkes tabeder. Mesela benim bir eserim var, kimse okumuyor. O eseri kim isterse tabetsin, kimse bir şey demez. Çünkü zararı kendinedir.

Binaenaleyh, bu gibi âsârdan hiç bahsedilmez. Bir müellifin hakkı olup da, bu hakka taarruz vukuu muhakkak ve muhtemel olan âsârı düşünüyor. Bunun içindir ki, mütalaa-i âliyeleri burada varit değildir. Bu hususta bu kanun, hatta geç bile kalmıştır. Müelliflerin hukukunu temin ederiz ki, onlar da milletin hukukunu kâfil olacak, milletin efkârını tenvir edecek âsâr vücuda getirsinler. Buyurdukları gibi bugün mehakimde

[465] Meclis-i Âyan, 47. Birleşim, 19 Mart 1326, C. 1, s. 454.

birçok davalar var. Birçok muharrirlerin eserleri tabedilmiş. Bittabi bu, elde kanun olmadığındadır. Gabriyel Efendi'nin buyurdukları gibi, eskiden de böyle birçok nizam varsa da bunlar ihtiyacı defetmiyor. Bu yalnız kitap tabında bir nevi imtiyazdır. Binaenaleyh onun derhal müzakeresine karar vermeli. Esas nazariyede, mülkiyet-i edebiye kabul edildiği gibi, tercüme ve telife de şamil olur. Çünkü tercüme de bir eserdir. Tercüme de telif kadar müşkil bir şeydir. Bunun için her ikisine de teşmiş edilmeli."[466]

Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Hakk-ı Telif Kanunu'nu teşvik esasına değil; hak esasına oturtmuştur[467]. Çıkarılmasının sebepleri olarak, ülkede eğitim seviyesinin yükselmesi, matbuatın gelişmesi, basılan kitap sayısının artmasını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin daha önce yaptığı düzenlemelerin, çağın gereklerini karşılamadığını aynı zamanda hukuki bakımdan, mahkemede müellifin haklarını korunması bakımından yetersiz olduğunu ifade etmektedir.

Fikri mülkiyetin gerçek manada mülk olarak kabul edilmesi bu manada Hakk-ı Telif Kanunu ile mümkün olmuştur. Tercüme eserlerin himayesi ise ülke içinde geçerliydi. Bir Osmanlı müellifi başka bir Osmanlı müellifinin eserini örneğin Türkçeden, Ermeniceye tercüme etmesi durumunda, eseri yazan kişiden izin alması ve aralarındaki anlaşmaya bağlı olarak belirli bir ücret ödemesi gerekiyordu. Fakat bir yabancı ülkeden yapılan tercümeler bu kapsama dâhil edilmemiştir.

2.9.2. Hakk-ı Telif Kanunu

Hakk-ı Telif Kanunu, ilk defa telif hakkını tanımlamıştır. Bu tanıma göre telif hakkı her türlü mahsulat-ı fikriye ve kalemiyye üzerindeki eser sahiplerine tanınan mülkiyet hakkıdır[468].

Tanımda, telif hakkını her türlü kalem ve fikir mahsulünü koruma kapsamında değerlendirmiş ve bunu da bir temellük hakkı olarak tanıyarak, eser sahiplerine vermiştir.

---

[466] Meclis-i Âyan, 47. Birleşim, 19 Mart 1326, C. 1, s. 454.
[467] *"… Şu kanunun esası teşvik esası değil, hak esasıdır…",* Meclis-i Âyan, 47. Birleşim, 19 Mart 1326, C. 2, s. 468.
[468] Düstur Tertib-i Sani, C. II, s. 273, Hakk-ı Telif Kanunu, 1. Madde.

1857 tarihli Kitab Tab'ı Hakkında Olan Nizamname, telif hakkı kapsamına yalnızca kitapları almıştı. Bu nizamnameye 1876 yılında eklenen zeylde ise kitapların yanına, atlas, harita ve tasvirlerde eklenmişti. Hakk-ı Telif Kanunu, bu kapsamı oldukça genişletmiştir. Hakk-ı Telif Kanunu'nun korumaya mazhar gördüğü eserler, her tür kitap, müellefat, resim ve levhalar, hatlar, mahkukat[469] ve heykeller[470], plan, harita, mimari, coğrafi ve topografik çizimler, fenni musattahat[471] ve mücessemat[472] ile musiki beste ve notalardır[473].

Hakk-ı Telif Kanunu'nda eser sahibi, kitap, genel olarak güzel sanat eserleri, harita, kroki gibi coğrafi eserleri, bastırmak, neşretmek, ticaretini yapmak, başka dillere tercüme etmek, tiyatro piyesi haline getirmek hakkına sahip olduğu gibi eğitim ve eğlence amacıyla vereceği dersler, konferanslar, nutuklar da kapsam dâhilindedir[474].

Kanun kapsamına gazete, mecmua gibi günlük matbuat belirli şartlarla girmektedir, bu yayın araçları ile yayınlanan makale, resim vs. "hakkı mahfuzdur" ve "aharı tarafından neşir ve tercümesi memnudur" gibi ifadeler bu çalışmaların hukuki korumasını sağlamak için yeterlidir. Fakat bu ibarelerin yer almadığı günü birlik yayın araçları ile çıkarılan yazıların mehaz yani kaynak gösterilmek şartıyla kullanılmasında bir mahzur yoktu fakat telif hakkı koruması bulunmayacaktır[475].

Kanun kapsamında, umuma açık tiyatro piyesleri ve operalar müellifinin izni olmadan tamamen veya kısmen oynatılamaz ve bunların üçüncü şahıslara verilen basım

---

[469] Oyma.

[470] Kanunun, Meclis-i Âyan görüşmelerinde, Salih Münir Paşa, heykelin telif kapsamında değerlendirilemeyeceği fikrindeydi. Ona göre heykel, güzel sanatlardan biridir ve Maarif Nezareti ile bir ilgisi yoktu. Eğer heykel sanatı, telif kapsamına giriyorsa, saatçilik vb. zanaatların da girmesi gerekirdi. Hakk-ı telif ancak kâğıt üzerine matbu olan şeylerden olmalıdır. Meclis-i Âyan, 59. Birleşim, C. 1, 12 Nisan 1326, s. 637.
Meclis-i Mebûsan Tokat Mebusu İsmail Paşa ise, heykel ifadesinin İslamiyet namına kaldırılması görüşünü paylaşmıştır. Meclis-i Mebûsan, 28. Birleşim, 9 Kânunusani, C. 2, s. 591.

[471] Satıh haline getirilmiş.

[472] Geometrik şekiller.

[473] 2. Madde.

[474] 3. Madde.

[475] 4. Madde. Gazete ve dergilerde yayınlanan makale ve haberlerin telif hakkı Meclis-i Âyan'da uzun tartışmalara neden olmuştur. Sıradan haberlere *"hakkı mahfuzdur"* ibaresinin konulmasının ne kadar doğru ve pratik olduğu keza kaynak gösterilerek uzunca bir makalenin bir gazeteden alınıp başka bir gazetede yayınlanmasının telif hakkını ihlal edeceği ifade edilmiştir. Bkz. Meclis-i Âyan, 47. Birleşim, C. 1, 19 Mart 1326.

ve neşir hakkı, tiyatrolarda mevki-i temaşa hakkını içermez[476]. Kanuna göre tiyatro eserlerinin kitap olarak basım hakkı ile oynatılma hakkı birbirinden ayrılmıştır.

Hakk-ı Telif hakkı sadece kamuya sunulmak amacıyla oluşturulan eserleri içermemektedir. İlmi ya da özel hayat kapsamında kişiler arasında gerçekleştirilen yazışmalar kanun kapsamına alınmıştır. Kişisel mektuplar, sahibi hayatta iken kendisinden, vefatı durumunda ailesinden izin alınmadan yayınlanmaz[477].

Kanun, resmi dairelerin ve devletçe resmen tanınmış dernek ve cemiyetler tarafından neşr olunan eserleri de telif hakkı kapsamın almıştır. Bu tür eserlerin telif hakkı, eseri meydana getiren daire ve cemiyete ait kabul edilmiştir[478].

Hakk-ı Telif Kanunu gereği koruma kapsamına alınmayan yazılar ise şunlardır; Meclis-i Mebûsan ile Âyan, mahkemeler ile umuma açık yerlerde atılan nutuklar[479], kanun ve nizamlar, emir ve resmi talimatlar, ticari ve sanayi ilanlar. Fakat bunların telif hakkının mevcut olduğunu belirten derkenar ile düşülen şerhler, bunların hukukunu koruma altına almaktadır[480].

Kanun gereği koruma kapsamında olan eserlerin himaye dışı bırakıldığı durum, mekteplerde ve hususi cemiyetler gelir elde etme amacı gütmeyen müsamerelerde oynattıkları tiyatro ve piyesleri kapsam dışı bırakılmıştır[481].

Hakk-ı Telif Kanunu, edebi ve ilmi eserlerden yapılan alıntıları koruma kapsamı dışında bırakmıştır. Fakat bu gibi alıntılarda eser sahibinin isminin yazılması zorunlu tutulmuştur[482].

2.9.2.1. Eserin Tescili

Müellifler, Hakk-ı Telif Kanunu'ndan faydalanabilmek için değil fakat bir taklit vs. davası ortaya çıkar ise hak iddia edebilmek için eserlerinin üç nüshasını İstanbul'da Maarif Nezareti'ne, taşrada ise Maarif Müdürlüklerine kayıt ve tescil ettirmek

---

[476] 10. Madde.
[477] 13. Madde.
[478] 15. Madde.
[479] 3. Madde.
[480] 8. Madde.
[481] 11. Madde.
[482] 12. Madde.

zorundaydılar[483]. Kayıt ve tescil için maarif muhasebelerine bir çeyrek Osmanlı altını harç[484] alınarak karşılığında aksi bil-muhakeme sabit oluncaya kadar *"ma'mulün bih"*[485] olmak üzere nezaret veya maarif müdürlükleri tarafından tasarruf senedi makamında bir hakk-ı telif ilm ü haberi verilecektir[486].

2.9.2.2. Koruma Kapsamındaki Eserlerin Koruma Süreleri

Osmanlı Devleti'nde ilmi ve edebi kitapların koruma süresi Kitab Tab'ı Hakkında Olan Nizamname ile öncelikle kayd-ı hayat şartına bağlanmıştı. Kanuna 1872 yılında yapılan ekleme ile bu süre kırk yıl olarak sabitlenmişti. Hakk-ı Telif Kanunu, eser sahibinin, eseri üzerindeki hakkının süresini, hayatı boyunca kendisine ait olduğu ve vefatından sonra da otuz yıl olarak değiştirmiştir. Yazarın vefatından sonraki otuz yıllık koruma zarfında, bir mülk gibi mirasçılarına intikal eden koruma süresi öncelikle eş ve çocuklara daha sonra ana ve babaya en son olarak da torunlara geçecek şekilde eşit olarak dağılım göstermektedir. Bu süreler içinde mirasçılarından başkası tarafından eserin, basımı, yayını ve tercümesi yasaklanmıştır[487]. Musiki besteler ile notalardaki koruma süresi de bu şekildedir[488]. Fakat levhalar, hatlar ve mahkukat, harita, şekil ve resimler, coğrafi ve topografi ile musattahat ve mücessemat üzerindeki koruma süresi, eser sahiplerinin vefatından sonra on sekiz yıl olarak belirlenmiştir[489].

---

[483] 20. Madde.
[484] Kanunun Maarif Nezareti tarafından hazırlanan ilk şeklinde bu miktar yarım Osmanlı altınıydı. *BOA*, ŞD, TNZ, Dosya No: 224, Gömlek No: 36, 1.C.1327.
[485] Kendisi ile amel olunan.
[486] 22. Madde.
[487] 6. Madde. Telif hakkının varislere intikalinde Fransa örneği yalnız zevc ve zevceyi kapsamaktadır. Meclis-i Âyan, kanun teklifinde yer "verese" ibaresini ana, baba, evlat ve torunlar şeklinde genişletmiştir. Ahmet Muhtar Paşa bir eserin müellifi yanında memlekete de faydasını arttırmak için varislerin mümkün olduğu kadar azaltılması taraftarıydı. Ona göre *"…Eğer mahallatta, emlâke dikkat edersek, nerede harap bir bina görülürse, muhakkak olarak bilinmek lazımdır ki, bu veresenin kesretinden ma'muriyetten mahrum kalmıştır. Sebebi, demek veresenin çokluğudur. Hatta diyebilirim, ikiyi geçer geçmez iş değişir. Bahusus üç, dört, beş verese eline düştümü, artık oradan ümidi kesmekten başka çare kalmaz. Bu nazariyeyi göz önüne alır, hakk-ı telifin de birçok verese elinde kalabileceğini düşünürsek, bir eserin yeniden tab' ve neşri adeta muhal hükmüne girer…"* Meclis-i Âyan, 47. Birleşim, 19 Mart 1326, C. 2, s. 466.
Himaye süresi olarak 1886 yılında Fransa'da kabul edilen 50 sene yerine ki kanun maddesi Meclis-i Âyan'a geldiği zaman 60 sene, Maarif Nezareti'nin tasavvuru 36 seneydi, 36 sene aynı zamanda vakıf davalarında mürur-ı zaman süresidir. Himaye sürenin uzaması halinde veresenin karışacağı ve küsurun kaldırılması adına 30 seneye karar verilmiştir.
[488] 7. Madde.
[489] 7. Madde.

Edebi ve ilmi eserler üzerinde yaşanan tartışmalardan biri, yazarın hayatta olduğu esnada yayınlanmayan eserler üzerinedir. Hakk-ı Telif Kanunu bu gibi eserlerin koruma süresini eserin basım tarihinden itibaren başlatmıştır[490].

Tercüme eserlerde telif hakkı süresi, mütercimlerin hayatta oldukları sürede tıpkı diğer eserler gibi kabul edilmekle birlikte vefattan sonra, hakk-ı telif süresi olan otuz yılın yarısı olan on beş yıl olarak kabul edilmiştir[491].

Hakk-ı Telif Kanunu, birden fazla yazar tarafından yazılmış eserler için de koruma süresini tespit etmiştir. Kanuna göre yazarların telif hakkı tümüne eşit olarak verilmektedir. Yazarlardan ya da tercüme eserler için mütercimlerden birinin vefatı durumunda telif hakkı vefat edenin veresesine geçer. Vefattan sonraki otuz yıl ile tercüme eserler için olan on beş yıllık koruma süresi son yazarın vefatından sonra başlatılmıştır[492]. Müellifin veya mütercimin, vârissiz olarak vefatında veya veraset müddetinin tamamlanmasında ise eser artık sahipsiz kabul edilmekte basım – yayımı ve tercümesi dileyen herkes tarafından yapılabilir.

2.9.2.3. Eserin Devri

Bir eserin yazarı, mütercimi ya da varisleri, eseri kendileri bastırmadan devredilebilme hakkına Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname ile sahip olmuşlardı. Hakk-ı Telif Kanunu bu hakkı teyid etmiştir. Hakk-ı Telif Kanunu'na göre devir işlemi, eserin hukuki koruma süresi içerisinde tamamen, geçici olarak veya sayısı belirli nüshaların devri ile üç farklı sistemde belirlenmiştir[493]. Eser belirli bir ücret ile başkasına mukavele ile devredilebilecekti. Fakat devir işlemi İstanbul'da Maarif Nezareti'ne taşrada ise Maarif müdürlüklerine bildirilerek kayıt ve tescili gerçekleştirilecekti. Devir mukavelenamesinin kaydı için yarım Osmanlı altını harç alınacaktı[494].

Hakk-ı Telif Kanunu'na göre eserin devri işlemi, o eserin ancak maddi haklarını içermektedir. Yazarın eseri üzerindeki isim, eserin içeriği gibi eser sahibinin manevi

---

[490] 9. Madde.
[491] 14. Madde.
[492] 16. Madde.
[493] 25. Madde.
[494] 26. Madde, Kanunun Maarif Nezareti tarafından hazırlanan ilk şeklinde kayıt harcı 1 Osmanlı altını olarak belirlenmiştir. *BOA*, ŞD, Dosya No: 224, Gömlek No: 36, 1.C.1327.
Anlaşmazlık durumlarında mahkemeye sunulan mukavelelerin muamele-i kaydıyesi yapılmamış ise mahkeme kararı ile taraflar, harcın üç katı kadar ceza ödeyecektir.

haklarını kanun kapsamında korumaya alınmıştır. Bu durum sipariş ile çalışan, başka biri hesabına çalışan muharrir ve sanatkârlar için de geçerliydi. Bu türden çalışan kişiler, eğer ortada özel bir mukavele bulunmadığı sürece otomatikman telif haklarını satmış olurlar fakat manevi hakları kapsamında eserde muharririn izni olmadan değişiklik yapılamaz. Böyle bir icraatta bulunanlar eserin yayın hakkından men edildikleri gibi muharrir ve sanatkârına ödedikleri bedeli de geri talep edemezler.

2.9.2.4. Hakk-ı Telif Kanunu'na Göre Esere Karşı İşlenen Suçlar

2.9.2.4.1. Taklit

Hakk-ı Telif Kanunu'na göre taklit suçu, eserin hukuki koruma müddeti zarfında, eser sahibinin ruhsatını almaksızın eserini basmak ve temsil etmek şeklinde tanımlanmıştır[495]. Dolayısıyla taklit suçunun işlenmesindeki belirleyici unsur, eser sahibinin izni olarak belirlenmiştir. Bu izin yalnızca kitaplar için değil aynı zamanda tiyatro, opera, nota, harita, resim, fotoğraf gibi tüm fikri ve ilmi eserler ile musiki araçlar ve plaklar için geçerliydi.

Kanunda taklit suçunu işleyenler için belirlenen ceza yirmi beş Osmanlı altınından yüz Osmanlı altınına kadar nakdi ceza ile bir haftadan iki aya kadar hapis cezasıdır. Ayrıca eser sahibinin izni olmadan basılan nüshalar, zapt edilerek eser sahibine verilecekti. Bir eser ruhsatsız olarak yurt dışında basarak Osmanlı ülkesine ithal edenler, yine yirmi beş Osmanlı altınından yüz Osmanlı altınına kadar nakdi cezaya çarptırılacaklardı. Ruhsatsız eserleri bilerek satanlar ise beş Osmanlı altınından yirmi beş Osmanlı altınına kadar para cezasına çarptırılacaklardı[496].

2.9.2.4.2. İntihal

Hakk-ı Telif Kanunu'nun eser ile ilgili getirdiği yeniliklerden biri de intihalin suç olarak kabulü olmuştur. Kanunda, yazılmış eserleri kendi eseriymiş gibi gösterenler ile kitapların bölümlerini, cümlelerini, musiki eserlerin nağmelerini kendisininmiş gibi takdim edenler ve yazdıkları kitapların, asıllarına baştan sona hissedilir derece tahrif

---

[495] 29. Madde.
[496] 32. Madde.

edenler intihal suçu işlemiş sayılır[497]. İntihal suçunu işleyenler, tıpkı taklit suçunu işlemiş gibi değerlendirilerek aynı cezaya çarptırılırlar.

Kanunda noktalamalar, açıklamalar ile sayfa kenarlarına veya altına yazılan izahlar intihal kapsamında görülmemiştir. Bunun yanında bir müellifin başka yerden aldığını göstererek diğer bir eserin cümle ve paragraflarını kendi eserine nakletmesi intihal olarak kabul edilmemiştir[498].

2.9.2.5. Kanunun Geriye Dönük İşleyişi

Hakk-ı Telif Kanunu, birçok kanunun aksine, geriye dönük işleyişe sahip bir kanundur. Kanunun neşrinden önce eser sahiplerinin veya onların mirasçılarından izin almaksızın eser bastıranların, eser sahiplerinin veya mirasçılarına başvurarak onların rızalarını almaları gerekiyordu. Bunu yapmayanlar kanunun koyduğu cezalar oranında cezalandırılacaklardı[499].

Kanuna bu uygulamanın konulmasının temel nedenleri, başkalarının emeğinden haksız kazanç elde etmenin bedelinin ödettirilmesi ve nihayetinde kitap basmanın bir kereye mahsus bir kazanç olmayıp, bunun semeresinden kitabı tekrar tekrar basarak uzun süreler kazanç elde edilmesi olmalıdır. Kanun böylelikle geriye dönük olarak hak sahiplerinin haklarını teslim etmeyi zorunlu kılmıştır.

2.9.3. Hakk-ı Telif Kanunu'nun Tahlili

Hakk-ı Telif Kanunu, Osmanlı Devleti'nin telif hakları konusunda XIX. yüzyılda yaptığı düzenlemelerin ötesinde yenilikçi ve ilerici bir kanundur. İlerleme ruhunu yansıtıyor, II. Meşrutiyet'in kültürel ve hukuki reformlarına uyuyordu. Fransız ve Alman telif kanunları örnek alınmıştı fakat bir çeviri değildir. Hemen her maddesi Meclis-i Mebûsan ve Âyan'da uzun tartışmalara neden olmuştur. Fransa'nın 1866'da çıkardığı telif kanunu müellife ölümünden sonra elli yıllık bir himaye bahşederken, Osmanlı kanun koyucuları bunu bir eserin daha çabuk kamuya mal olarak, istifadenin artması için otuz yıla düşürmüşlerdir. Müellifin ölümünden sonraki otuz yıllık süre

---

[497] 30. Madde.
[498] 31. Madde.
[499] 39. Madde.

çocuklar, eş ve ana-baba arasında eşit şekilde bölünmüştü. Eserin öksüz kalması veya bazı özel durumlarda[500] kamuya ait sayılıyordu.

Dönem itibariyle İngiltere'de mülki sistem mevcuttu. Müellifin tabiiyeti ve ikametgâhı dikkate alınmaz fakat eserin himaye edilmesi için İngiliz hukuk muhitinde neşredilmiş olması gerekirdi. Almanya'da aynı prensip uygulanmakla birlikte, Alman telif kanunu, Alman vatandaşlarının ülke dışında neşrettikleri eserleri de himaye ediyordu. Fransız hukuku, uluslararası bir prensip ile ülke sınırları dışında neşredilen bütün yabancı eserlere himaye hakkı tanımıştır. İtalya ve Belçika'da da aynı prensip uygulanmakla birlikte bir yabancının her iki ülke telif kanunlarından yararlanabilmesi için mütekabiliyet şartı mevcuttu[501]. Hakk-ı Telif Kanunu ise tabiiyet esasını değil, ülke sınırları dâhilinde neşredilmiş yerli yabancı tüm eserleri himaye ediyordu. Dolayısıyla yurtdışında neşredilen bir eserin Türkçeye çevrilerek, Osmanlı sınırları içerisinde yayınlanması hukuki bakımdan herhangi bir ihlal içermez. Osmanlı Devleti iki taraflı herhangi bir anlaşmaya taraf olmadığı gibi, telif haklarının uluslararası himaye sistemini oluşturan Bern Sözleşmesi'ne de taraf değildi. Bu nedenle tercüme imkânı tam manasıyla serbestti.

Osmanlı Devleti'nin uluslararası herhangi bir yükümlülüğünün olmamasının bir sonucu da, Avrupa devletlerinin büyük çoğunluğunun, uluslararası sözleşmeler gereği formaliteleri ortadan kaldırırken Hakk-ı Telif Kanunu'nda bazı formaliteler olmasıdır. Bunların başında tescil zorunluluğu gelmektedir, tescil uygulaması bir eserin himayesi için şart değildi fakat bir dava açabilmek için gerekliydi. Eserler belirli bir ücret karşılığında Maarif Nezareti'ne kaydediliyordu. Diğer bir formalite gazete ve dergilerde yayınlanan makalelerin himaye edilebilmesi için "her hakkı mahfuzdur" ibaresinin konulma zorunluluğu idi.

---

[500] İdam cezasına çarptırılanların eserlerinin miras bırakılması ile ilgili kısıtlamaya gidilmiştir. Tabi bu istisna devlet görevlileri için geçerlidir.
Eski Dâhiliye Nazırı Ahmet Reşit Bey'in 1913 yılında idam cezasına çarptırılması nedeniyle mal ve mülküne el konulmuştu. Ünlü müzisyen Cemal Reşit Rey'in de babası olan Ahmet Reşit Bey'in mekteplerde okutulmak üzere kaleme aldığı Nazariyat-ı Edebiye adlı eseri bulunuyordu. İkinci cildinin yayına hazırlandığı bir döneme rastlayan idam kararı nedeniyle, kitabın yayını durdurulmuş, birinci ciltten elde mevcut olanlar ise haczedilmiştir. Ahmet Reşit Bey'e Mahmut Şevket Paşa olayı nedeniyle gıyabında verilen idam cezası, kendisinin yurt dışına kaçması ve I. Dünya Savaşı sonunda değişen yönetim kadroları nedeniyle düşmüş ve kendisi tekrar siyasi görevler yanında, eğitim alanında da çalışmalarına devam etmiştir. *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 1189, Gömlek No: 11, 14.N.1331.
BOA, DH. MKT, Dosya No: 1189, Gömlek No: 11, 14.N.1331.

[501] Ernst Hirsch, *Türkiye'de Tercüme Hakkının Vechi Tekâmülü*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuasından Ayrı Bası, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul, 1939, s. 55-56.

Tercüme eserler telif edilmiş bir esere nazaran müellifinin ölümünden sonra yarı yarıya daha kısa bir himaye süresi tanıyordu. Örneğin Rusya'da tercüme hakkı ancak 8 Ekim 1928 tarihinde himaye edilmeye başlanmıştır. Bu tarihe kadar herkes istediği eseri izinsiz olarak tercüme etmekte tamamen serbestti[502].

Hakk-ı Telif Kanunu'nun Osmanlı neşriyatındaki etkilerini tespit etmek oldukça zordur. Öncelikle kanunun Osmanlı Devleti'ndeki uygulanma süresi oldukça kısadır. İkinci olarak bu süre önce Balkan Savaşları daha sonra I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemine rastlamaktadır. Dolayısıyla hayati meseleler arasında, gündelik yaşamların yıkıldığı bir süreçte telif haklarının önemsenmesi ihtimali oldukça düşüktür[503]. Bir diğer etken tescilin ücretli olması ve zorunlu olmaması nedeniyle tutulan kayıtların güvenilir olamayacağıdır[504].

Matbaalar Kanunu'nun dördüncü maddesi gereği matbaalar bastıkları kitapların iki nüshasını Maarif Nezareti'ne ve taşrada Maarif İdarelerine vereceklerdi. Telif Kanunu'nun yirminci maddesi gereği de telif hakkının muhafaza edilebilmesi için müellifler bastırdıkları kitabın üç nüshasını yine Maarif Nezareti ile Maarif Müdürlüklerine teslim ederek kayıt ve tescil ettirmeleri gerekmekteydi. Kayıt ve tescil edilmeyen eserlerin telif hakkının da korunması söz konusu değildi.

Her iki kanuna göre nüshaların ilgili birimlere teslimi gerekmekle birlikte, müellifler ve matbaaların bu uygulamayı yerine getirmekte pek istekli olmadıkları görülmektedir. Özellikle önemli bir matbuat kültürüne sahip Beyrut'ta Matbaalar Kanunu'nun çıkmasından itibaren 7 Mart 1911 yılına kadar basılan kitapların hemen hemen hiçbirinin kanunda belirtilen birimlere iletilmediği tesit edilmiştir. Beyrut Maarif Müdürlüğü ile Maarif Nezareti arasındaki yazışmalardan hemen hemen her gün yeni kitap basılan Beyrut'ta Matbaalar Kanunu gereği iki nüshanın, Telif Hakkı Kanunu

---

[502] Hirsch, *Türkiye'de Tercüme Hakkının Vechi Tekâmülü*, s. 51.

[503] Servet-i Fünun'un 17 Haziran 1926 tarihli sayısında özellikle tiyatro piyeslerinin, bazı kişilerce ne hakk-ı telif gözetilerek ne de ara sıra dile getirilen itirazlara kulak asmadan muharrirlerinden izin almaya hacet duymadan serbestçe oynadıkları yazılmaktadır. Gazeteye göre bunda piyes muharrirlerinin de müsamahakâr tavırlarla mahkemeye müracaat etmemelerinin de katkısı vardır. *"…Nihayet bir gün harekete gelecek olan kanunun darbesinden evvel bu hakikati siz idrak etmelisiniz."* "Telif ve Hakk-ı Telif'i İdam Edenler", *Servet-i Fünun*, C. 60, S. 1557, 17 Haziran 1926, s. 77. Hakk-ı Telif Kanunu'nun cumhuriyet döneminde de pek etili olmadığı sonucu çıkarılabilir.

[504] 1919 yılındaki bir kayıtta Matbaa-i Âmire'de basılan, bitkilerle ilgili olarak Seracattin Bey tarafından yazılan bir kitap, 5000 adet basılmış ve toplam 35.000 kuruşa mal olmuştur. Müellifine 5.000 kuruş ödenmiştir ki bu ücret ile kendi kitabının 7 kuruşluk satış fiyatı ile 428 adet alabilmektedir. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 1239, Gömlek No: 1.Z.1337.

gereği ise üç nüshanın ilgili birimlere gönderilmemesine karşın kitapların üzerinde "Tab' ve temsil hukuku mahfuzdur" ibareleri yazılmaktaydı[505].

Müellif ve matbaaların bu uygulamayı yerine getirmemeleri için geçerli bir neden yoksa da muhtemelen ilgisizlik ve ihmalkârlık başlıca sebeplerdi. Maarif Nezareti'nin kabul edilemez bulduğu bu davranışlar neticesinde, Matbaalar Kanunu gereği basılan kitapların iki nüshasının ilgili makamlara göndermeyen matbaalar hakkında kanuni takip icra edilmesine karar verilmiştir. Telif Hakkı Kanunu gereği ise yine aynı birimlere üç nüshayı göndermeyen müelliflerin telif hakkının temini mesuliyeti Maarif Nezareti tarafından üstlenilmeyecekti. Nezaret bu işlerin takibi için yerel Maarif İdarelerine görev vermiştir[506].

Görüldüğü gibi Maarif Nezareti, kitap basımı ve telif hakkının korunması konularında bazı kolaylıklar ortaya koymakla birlikte matbaa ve müelliflerin ilgisizliği her iki kanunun uygulama aşamasında verimliliğini azaltmıştır.

Kitap tab' etmek için ruhsat alma usulünün, kontrol mekanizması dışında yarattığı bir diğer olumsuz durum, bir kitabın Matbuat İdaresince faydasız bulunup basımına izin verilmemesiydi. Bir kitap, basılmasında bir sakınca olmaması durumunda Teftiş Komisyonundan geçiyordu fakat bir ikinci safha olarak Matbuat İdaresinden de geçmesi gerekiyordu. Matbuat İdaresi kitabı fayda noktasında inceliyor ve faydasız bulursa basımına ruhsat verilmiyordu. II. Meşrutiyet'in ilanı ile *"sansür cari olduğu zamanlarda"* basılmasında sakınca olmayan fakat faydasız bulunan eserlerin, müracaat durumunda sahiplerine iade edileceği Maarif Nezareti tarafından duyurulmuştur. Böylelikle *"faydasız"* bulunan eserlerin sahipleri tarafından bastırılabilme imkânı ortaya çıkmıştır[507].

---

[505] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 1169, Gömlek No: 1, 26.Ra.1329.
[506] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 1169, Gömlek No: 1, 26.Ra.1329.
[507] *"Sansür usulü cari olduğu zamanlarda telif edilib encümen teftişince tab'larında beis görülemeyerek faide-i müttehize vechle tekrar nazar-ı tedkikden geçirilmesi için matbuat-ı dâhiliye idaresine gönderilmiş olan ve tab'larına müsaade olunmaması hasebiyle kalemde hafz edilmiş bulunan bir hayli asarın müracaat vuku'unda sahiblerine iade olunmak üzere makam-ı nezaret-i aciziye gönderileceği…" BOA*, DH. MKT, Dosya No: 2723, Gömlek No: 38, 07.M.1327.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE PATENT KAVRAMININ GELİŞİMİ

3.1. XIX. Yüzyıl Osmanlı Sanayisine Genel Bakış

Kimileri tarafından sömürgecilik çağı kimileri tarafından icatlar çağı olarak adlandırılan XIX. yüzyıl hakkında yapılabilecek en doğru nitelemelerden biri Avrupa'nın altın çağı olduğudur. Avrupa, tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir biçimde hemen hemen tüm dünyada doğrudan veya dolaylı olarak etkisini hissettirmiştir. Avrupa'nın, en azından iktisadi bakımdan, bu başarısının kaynağı sömürge kaynakları yanında XVIII. yüzyılda temelleri İngiltere'de atılan Sanayi Devrimi'dir. Binyıllardır süregelen üretim tarzını değiştirerek, makinelerin iktisadi ve gündelik hayatın bir parçası haline getiren Sanayi Devrimi, makineye dayalı üretim tarzını el emeğine dayalı üretimin yerine ikame etmiştir. Üretimde görülen artış lokomotif, buharlı gemiler gibi yeni ulaşım araçlarının bulunması ile tüm dünyada etkisini göstermiş, üreten devletler, tüketen toplumlara önce iktisadi ve sonra siyasi bakımdan hâkimiyet kurmaya başlamıştır. Tarihin kadim medeniyetleri İran, Çin ve Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın iktisadi ve siyasi cenderesine girerken, dünyanın geri kalan kısmı hemen hemen tamamen Avrupa kıtasının batı kesiminden yönetiliyordu.

Avrupa'nın yükselişine orantılı olarak Osmanlı Devleti, Avrupa devletleriyle yüzyıllardır sürdürdüğü, ticarette üstünlük anlayışını, İngiltere başta olmak üzere Fransa, Avusturya gibi ülkelere terk etmiştir. Osmanlı Devleti'nin korumacı anlayışla, yabancıların ticari faaliyetlerine getirdiği kısıtlamalar 1838 İngiliz Ticaret Antlaşması

ile kaldırılmıştır. Kısa sürede diğer devletlere de tanınan ayrıcalıklarla, Avrupa devletlerinin uygulamaya koyduğu korumacı gümrük duvarlarının tersine, Osmanlı ekonomisi adeta yabancı istilasına açık hale gelmiştir[508]. Ucuz ve bol üretim yapan Avrupalı üreticiler karşısında Osmanlı küçük üreticisi kısa sürede çözülmeye başlamıştır. İlk darbeyi Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin de kaynağı olan dokumacılık sektörü almış, Osmanlı yerel dokumacılığı hızla daralmıştır. Örneğin gelişmiş dokuma merkezlerinden İşkodra'da 1812 yılında 6000 olan ipek tezgâhı sayısı on yıl içinde 400'e kadar düşmüştür. Tırnova'da ise 1812 yılında 2000 olan dokuma tezgâhı sayısı, 1830'lu yılların başında 200'e kadar düşmüştür[509]. Özelde dokumacılık sektöründe başlayan düşüş, yaygınlaşarak devam etmiş ve XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti, Avrupa'nın mali kıskacı altına girmiştir.

Tanzimat öncesi Osmanlı sanayisinin yüzyıllardır süregelen genel yapısı küçük el sanatlarına ve gedik usulüne dayalıydı. İş hayatını düzenleyen kurallar loncalar tarafından düzenlenmişti ve katı, statükocu bir yapıya sahipti. Kaliteyi, standardizasyonu kontrol altında tutan loncalar aynı zamanda serbest rekabetin önünde de bir engel gibi görünüyordu. Loncaların yanı sıra gedik usulü de Osmanlı sanayisi üzerinde etkili olan başka bir kurumdur. Bir nevi esnaf tekeli mahiyetindeki gedik usulünde, sanayi ve ticaretin her dalında bulunan iş yerlerinin ve imalathanelerin sayısı ve o sektörde çalışanların kaç kişi olabileceği belirleniyordu. Girdi-çıktı ilişkisinin sınırlarının doğal veya yapay bir şekilde oluştuğu bir iktisadi yapıda faydalı görülebilecek bu uygulamalar XIX. yüzyılın dünyasında gelişimi sınırlayıcıydı. Osmanlı idarecileri de Avrupa'nın artan iktisadi gücü karşısında yeni çözümler bulmak için gedik usulünü 1855'ten sonra yavaş yavaş kaldırmaya başladılar[510].

Osmanlı sanayisi XIX. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa karşısında rekabet edemeyerek çökmeye başlamıştır. Osmanlı sanayisi her şeyden önce rekabetçi bir yapıda değildi. III. Selim döneminde daha çok ordunun ihtiyacını karşılamaya yönelik kurulan *"Fabrika-yı Hümâyûnlar"* iktisadi yapıyı ayağa kaldıracak düzeyde olmadıkları gibi bu amaç için de kurulmamışlardı. Tanzimat devlet adamları Osmanlı küçük üretim

---

[508] Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876*)", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 46, 2009, s. 54

[509] Rıfat Önsoy, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, 1984, s. 5.

[510] Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876*)",* s. 55.

sisteminin çöktüğü olumsuz ekonomik duruma çözüm arayışına girmişler ve 1840'lı yıllardan itibaren adeta küçük Sanayi Devrimi olarak nitelendirilebilecek çalışmalara girişmişlerdir.

1840'lı yıllardan 1860'lara kadar devletçi bir zihniyetle gerçekleştirilen adımlar, ülkenin ihtiyacı olan mamulleri üretecek fabrikalar kurmak veya var olanları modernleştirmek üzerine kurulmuştur. 1843 yılında İzmit Çuha Fabrikası, Çubuklu Billur Fabrikası, 1846'da İzmit Kâğıt Fabrikası, 1852'de Bursa'da İpek İpliği Fabrikası'nın kurulması, Beşiktaş ve Varna'da demir dökümhanelerinin kurulması; 1840 yılında Hereke Dokuma Fabrikası'nın modernizasyonu bu dönemde sanayinin geliştirilmesi adına yapılan önemli çalışmaların başınada gelir[511].

Batı'nın üretim metot ve araçlarını alarak Osmanlı ekonomisine rekabet gücü kazandırmayı amaçlayan bu çalışmalar çeşitli sebeplerden başarısızlığa uğramıştır. Sanayi; üretim, pazarlama, ulaşım şartları, sermaye, nitelikli emek, tüketici gibi değişkenlerin bir araya gelmesi ile gelişebilen bir sektörken, Osmanlı sanayisi bu değişkenler yanında uluslararası rekabet, gümrük muafiyetleri, kapitülasyonlar gibi dış faktörlerin de baskısı altındaydı. Sonuç olarak başarısız olan bu girişimden sonra Avrupa'nın iktisadi etkisi Osmanlı Devleti'nde daha da artmış küçük üretici büyük ölçüde çözülerek, işsizlik artmıştır. Bu nedenle 1860'lı yıllardan itibaren sanayii geliştirmek için yeni tedbirler alınmıştır. İthal gümrüğünün arttırılması, kalifiye eleman ihtiyacının karşılanması için Sanayi Mektebi açılması, Osmanlı ülkesindeki emtianın çeşidinin, kalitesinin arttırılması için sergi açılması, Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun kurulması gibi tedbirler kısa sürede hayata geçirilmiştir[512].

Bunlardan gümrük meselesi, Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelere tanıdığı ayrıcalıklardan özellikle de 1838 Ticaret Antlaşması ile ithalat üzerindeki vergilerin % 5 oranına düşürülmesinden kaynaklanıyordu[513]. Osmanlı idarecileri antlaşmanın olumsuzluklarını bir süre sonra görmüşler en azından 1861 yılından itibaren yapılan ticari antlaşmalarda, ithal ürünlere uygulanan gümrük vergisi % 8'e yükseltilirken, ihracat için konulan vergiler kademeli olarak düşürülmeye başlanmıştır.

---

[511] Önsoy, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası", s. 6.
[512] Önsoy, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası", s. 6.
[513] İbrahim Durhan, "1838 Tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve Sonuçları", *AÜEHFD*, C. 6, S. 1, 2002, s. 88.

İkinci mesele olarak Sanayi Mektepleri, her ülkenin ihtiyacı olan sanayiinin her sektöründe çalışabilecek, kalifiye, elinden bir iş gelir elemanların yetiştirilmesini amaçlamıştır. Sanayi Mektepleri özellikle demircilik, marangozluk, dericilik, tuğla-kiremit imalatçılığı gibi alanlarda eleman yetişmiş, kısa vadede memlekete oldukça faydalı olmuştur[514].

1862-1864 yılları arasında kurulan Islah-ı Sanayii Komisyonu, küçük esnaf teşkilatlarının şirketleştirilerek iktisadi hayata katkılarının arttırılmasını amaçlamıştır[515]. Sultan Abdülaziz döneminde yerli sanayiyi kalkındırmak için oluşturulan komisyonun kurulma gerekçesi Osmanlı sanayisinin durumunu da göstermektedir. Gerekçeye göre, Osmanlı yerli üretimi eskiden, memleketin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydeyken, Avrupa'da bilim ve sanayinin gelişmesi, büyük şirketlerin kurulması ve yeni makinelerin icadı ile Avrupalılar her türlü mamulatı ucuz ve beğenilir şekilde üretebilmektedirler. Avrupa mamulatı her ne kadar Osmanlı mamulleri gibi dayanıklı olmasa da artık her türlü emtia dışarıdan alınmaktadır. Bu süreçte Osmanlı küçük üreticileri yeni tekniklere uzak kalmışlar, rekabetçi yapılarını kaybetmişlerdir. Hatta kısım kısım tamamen yok olmakla karşı karşıya kalmışlardır. Islah-ı Sanayi Komisyonu saraçhane esnafı ile derici, demirci, dökümcü, kumaşçı esnafından birer şirket oluşturarak, ucuz ve kaliteli yerli ürünler üretimini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Bunun için her iş kolu için düzenlenecek nizamnameler yanında belirli miktar sermaye oluşturulacak, bu sektörlerde çalışan esnafın oluşturulacak şirketlere hissedar olarak girmeleri sağlanacaktı[516]. Küçük esnafın şirketleşmesi için yola çıkılan bu faaliyette başarıya ulaşamamış, komisyon 1874 yılında lağvedilerek görevleri Nafia Nezareti'ne devredilmiştir[517].

Abdülmecid döneminde, Tanzimat Dönemi'nin bir yansıması olarak ülkede tarım, sanayi ve teknolojinin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmış, vilayetlerin önerilerinin alınması için 1843 yılında her sancaktan önde gelen ikişer kişi İstanbul'a

---

[514] Hüseyin Avni, Halit Güleryüz, *Türkiye'de Sanayiin İnkişafı*, İstanbul 1937, s. 27-28.
[515] Rıfat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988, s. 95.
[516] Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun başarısızlığa uğramasında temel neden Osmanlı sanayisinin şirketleşme altyapısına sahip olmamasıydı. Bunun yanında komisyon işlerini yürüten kişilere maaş bağlanmaması, esnafın bilgisizliği ve ilgisizliği, şirket sermayelerinin yeterli düzeyde oluşturulamaması ki 1868 yılında, planlanan sermayenin ancak %10-15'i tedarik edilebilmişti. *BOA*, İ. MMS, Dosya No. 36, Gömlek No: 1489, 01.B.1285.
[517] *BOA*, İ. DH, Dosya No: 687, Gömlek No: 47945, 09.C.1291.

çağrılmıştır[518]. 1848 yılında *"Memalik-i Osmaniye'de ziraat, hirfet ve sanayinin terakkisi esbabını istikmal etmek üzere…* Nafia Nezareti kurulmuştur[519].

Sanayiinin geliştirilmesi için alınan diğer tedbirler olan Osmanlı Devleti'nde sergi teşekkülü ile Osmanlı Devleti'nde teknolojinin geliştirilmesidir.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde sanayiinin geliştirilme çabaları, her ne kadar başarılı sonuç vermemiş olsa da, birçok alanda gerçekleştirilen kapsamlı faaliyetlerdir. Bunların içerisinde teknolojinin takibi, yeni teknolojilerin transferi, bunların hukuki himayesi; yerel ölçekte icatların desteklenmesi, icatların uygulamaya konulması önemli bir yer tutar ki Osmanlı Devleti'nin bu meselelere gereken önemi verdiğini görebiliriz.

3.2. Osmanlı Devleti'nde Patent Sisteminin Doğmasına Zemin Hazırlayan Nedenler

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıl sonlarında Avrupa'ya göre geri kalmışlığını giderebilmek için öncelikle askeri daha sonra idari, ekonomik tedbirler almış, özellikle de II. Mahmud devrinden itibaren toplumun gündelik hayatını etkileyen yenileşme sürecine girmiştir. Bu süreçte devlet, ülkenin askeri yapısını değiştirme adına devrimsel nitelikte adımlar atmış, iktisadi hayatta da her ne kadar beklenen başarı elde edilememişse de sanayi alanında bazı atılımlar yapmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin batı kaynaklı askeri gelişimin yanında Sanayi Devrimi ile değişen sanayi koşullarına uyum sağlaması önünde birçok engel mevcuttu. Eğitim kurumlarının yetersizliği, idari yapıdaki aksaklıklar, mali imkânsızlıklar, uzun süren savaşlar ve daha birçok sebep sayılabilir. Bu sebeplerden biri de ülkenin, her alanda makineleşen Avrupa'ya karşı teknolojik geri kalmışlığı idi. Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde ihtiyacı gerek askeri alanda gerekse sanayi alanında yeni teknolojiydi. En açık ifade ile Osmanlı Devleti'nin teknolojiye ihtiyacı vardı. Devletin mevcut kapasitesi rekabetçi, yeni teknoloji üretmeye uygun değildi bu nedenle XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle askeri alanda batıdan teknoloji transfer edilmeye başlanmıştı ki bunların faydası da batılı askeri uzmanların yetenekleriyle sınırlı kalmıştır.

---

[518] *BOA,* C. DH, Dosya No: 131, Gömlek No: 6547, 17.S.1261.
[519] *BOA*, C. NF, Dosya No: 4, Gömlek No: 175, 29.Ca.1265.

XIX. yüzyılın ana teknoloji politikası, yeni teknolojilerin ülkede bir şekilde üretilebilmesiydi, ister batı kaynaklı teknolojiler olsun isterse oldukça sınırlı olmakla birlikte yerel girişimciler tarafından olsun Osmanlı ülkesinde imal edilebilmeliydi. Osmanlı Devleti, teknolojik manada XIX. yüzyılın başlarından itibaren dışa bağımlı hale gelmişti. Fakat bu isteği körükleyen neden de dışa bağımlılıktı.

3.2.1. Teknoloji Kaynakları

Genel manada teknolojiyi elde etme yöntemi, tesadüfi olaylar haricinde[520] teknoloji satın alınması veya yerel olanakların desteklenmesi şeklindedir. Osmanlı Devleti en azından 1850'lerden sonra kendi teknolojik kapasitesini geliştirmek adına ulusal manada bazı düzenlemeler ile yerel kaynakları desteklemiştir. Aynı zamanda Avrupa teknolojisinin Osmanlı Devleti'ne gelmesi için bazı tedbirler almıştır. Bu paralelde Avrupa'da hatta dünyada yeni teknolojilerden haberdar olmaya çalışmış, dünyada neler olup bittiğini takip etmeye çalışmıştır. Yeni teknolojilerden haberdar olabilmenin ana kaynağı erken modernleşme sürecinde savaş alanlarında edinilen tecrübe ile Avrupa'dan edinilen haberler ve Avrupa'da bulunan Osmanlılar, özellikle de dış temsilciliklerden alınan bilgiler olmuştur.

Çeşitli kanallar ile elde edilen bilgiler neticesinde yeni bulunan teknolojilerin kıyaslamaları hakkında bilgi edinmek ya da bizzat tecrübe etmek Osmanlı askeri teknolojisinin geliştirilmesi için başvurulan yöntemlerdendi. Yurtdışından gelen ve Osmanlı ordusunda istihdam edilen subayların tavsiyeler, savaş meydanlarında elde edilen tecrübeler ordunun geliştirilme ihtiyacını ortaya koyuyordu. Teknolojik açıdan ise Osmanlı yöneticilerinin yeni teknolojilere oldukça ilgi duyduğu söylenebilir. 1795'te tarihinde Avusturya topçu mühendislerinden Vega adlı şahsın icat ettiği ve Fransa topları ile karşılaştırdığı yeni bir top türü incelenmiştir. Oldukça ayrıntılı açı hesapları, kullanılacak barut miktarı, güllenin kat ettiği mesafe ve savaş alanında kullanılabilirlik kıstasları ile değerlendirilen top, kullanım açısından başarısız bulunmuş ve ithal edilmemesine karar verilmiştir[521]. Yine III. Selim döneminde Arkil adlı birinin Azadlı baruthanesinde icat ettiği ve *"…çarh-ı mezburun her haline nazar-ı dikkat eyledikde fil-*

---

[520] 1803 yılında Bosna'da casusluk amacıyla kullanıldığı düşünülen bir zeblin benzeri balon bulunmuştur. Bulunan bu aletin incelenerek, işleyişinin tespit edilmesine karar verilmiştir. *"…zikr olunan çadır ahd-ı karibde bazı düvel-i efrencide ihtira' olunan tertib-i icra ile havada seyr-i mesafe için alet-i teyyan nev'inden olduğu …" BOA,* HAT, Dosya No: 170, Gömlek No: 7226, 17.R.1218.
[521] *BOA,* HAT, Dosya No: 236, Gömlek No: 13093.

hakika Avrupa üstadlarından hiç birinin hayal ve hatırlarında devran etmemiş nev'i icad" sözleriyle ifade edilen barut üretim çarkının, 1797 yılında III. Selim'in emri ile faaliyete geçirilmesine karar verilmiştir[522].

II. Mahmud döneminde görülen bir diğer örnekte Tepedelenli Ali Paşa isyanı esnasında onun kullandığı ve oldukça etkili olan toplardan birinin İstanbul'da imal edilmesi lağımcılar ocağı kethüdası Ahmet Ağa tarafından tavsiye edilmiştir. Ali Paşa'nın Yanya'da mahsur kaldığı dönemde kullandığı bu yeni tip topun imali için bir Fransız gönüllü olmuştur. Aynı topu Ahmet Ağa'nın da yapmak istemesi üzerine her ikisinin imal ettiği toplar Tophane-i Âmire ricalinin de katıldığı gösteride denenmiştir. Sonuç olarak Fransız'ın yaptığı topun bir işe yaramadığı, Ahmet Ağa'nın imal ettiği topun da oldukça masraflı ve kullanışsız olduğu anlaşılmıştır[523].

Osmanlı Devleti'nin yabancı teknoloji edinmesi için bir diğer yol yabancı mucitlerin, icatlarını Osmanlı Devleti'nde sergileme veya yöneticilere sunmalarıdır. Bu uygulamalara birçok örnek verilebilir. 1838'de Londralı bir mucit ABD'de icat ettiği yeni bir harp silahını tanıtmak için Malta'ya gelmiş ve İstanbul'a gelerek II. Mahmud'un huzurunda silahı tanıtmak için izin istemiştir. II. Mahmud'un da isteğiyle İstanbul'a gelen mucit silahını tanıtmış ve icadı beğenilmiştir[524]. Tabii olarak II. Mahmud huzurunda yapılan tüm denemeler başarıya ulaşmamıştır. 1825 yılında Tersane-i Âmire Mühendishanesi hocası Mehmed Emin Efendi'nin icat ettiği ve oldukça başarılı sonuçlar aldığını iddia ettiği topun padişahın huzurundaki denemesinde, topun menzili yeterli bulunmakla birlikte savaş alanında tatbiki mümkün görünmemiş bir de II. Mahmud'dan azar işitmiştir[525].

14 Haziran 1843 tarihinde İtalyan bir mucit olan Antonyo Comaschi icat ettiği bir tür zeplini Beyoğlu'nda tanıtmak için bir ruhsat almıştır[526].

---

[522] *BOA*, HAT, Dosya No: 205, Gömlek No: 10701, 29.Z.1211.
[523] *BOA*, HAT, Dosya No: 583, Gömlek No: 28663.
[524] *BOA*, HAT, Dosya No: 1185, Gömlek No: 46751.
[525] *BOA*, HAT, Dosya No: 580, Gömlek No: 28437. *"İş bu takririn ve tophane nazırı ile topçu başının bil-iştirak takdim etmekde oldukları ilam manzur ve ma'lum-ı hümayunum olmuşdur işte ihtira' olunan topun esna-yı muharebede çabuk doldurulub atmak ahvaline uymadığı tebeyyün etmiş bu makule şeylerde gereği gibi tecrübe sebkat etmedikçe meydana çıkarılmak rezaleti muceb olmakdan başka hiçbir faidesi yokdur bundan böyle bu makule şeyin gereği gibi her bir hususu erbabıyla müzakere ve tecrübe olunmadıkça meydana çıkarılmağa cümle olunsun ana göre iktiza edenlere te'kidlice teblih idesün."*
[526] Daha önce İtalya ve Fransa'da on bir kez temaşa ettiği gösterisini izlemek için kişi başı beş kuruş ücret belirlemiştir. *BOA*. İ. HR, Dosya No: 25, Gömlek No: 1188.

Osmanlı Devleti'nde silah tanıtımı yapan kişiler genellikle yeni pazar arayışı veya padişahın ihsanına mazhar olma amacını taşıyordu. Yabancı mucit ve bilim adamları arasında bu amaca ulaşanlar olmuştur. 1863 yılında Hollanda'da yeni ve kullanışlı bir piyade tüfeği icat etmek üzere teşkil edilen komisyonun üyesi olan ve aynı zamanda Erkân-ı Harbiye kaymakamı olan Van Ruvin, komisyon raporlarını yanında kendisinin telif etmiş olduğu dört adet risaleyi Sultan Abdülaziz'e sunmuştur. Van Ruvin esasında sanayi casusluğu sayılabilecek bu hareketi nedeniyle dördüncü rütbeden bir Mecidiye nişanı ile ödüllendirilmiştir. Hazırladığı rapor ve risaleler de Tophane-i Âmire'ye gönderilmiştir[527].

Yabancı mucitler icatlarını doğrudan Osmanlı Devleti'ne getirerek tanıtmak yanında ülkelerinde bulunan Osmanlı temsilcilikleri aracılığı ile de reklamını yapabilmekteydiler. 1863 yılı başında Fransız bir mucit olan Adolf Durko, icat ettiği, gemi tahliye mekanizmasının tanıtımını, hazırladığı tarifname ve bir numune ile birlikte Paris Osmanlı sefareti aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Sefaret açıklayıcı bir mektup ile birlikte numune ve tarifnameyi Sultan Abdülaziz'e tanıtılmak üzere göndermiştir[528].

Sultan Abdülaziz'in 12 Kasım 1871 tarihinde, ülkedeki sanayi mahsullerinin kalitesinin yükseltilmesi ve üretim maliyetlerinin düşürülmesi yolunda girişimcilere sermaye verilmesi gibi kolaylıklar verileceğine dair bir irade-i seniyyesi vardır. Abdülaziz'in iradesi temel olarak ülkede bulunmayan sanayi ürünlerinin üretilmesinin sağlanması adına bir takım kolaylıkları içeriyordu[529]. Osmanlı padişahlarının yeni icatları teşvik edici davranışlarından biri de başarılı gördükleri, yeni bir şey icat edenlere nişan takdimi idi. Nişan manevi bir onurlandırma yanında, muhterileri ödüllendirerek teşvik etmeninde bir yoluydu. Nişanlar ihtiranın fayda ve ülkeye katkı derecesine göre belirlenmekteydi. Bununla birlikte nişan verilen muhteriler genellikle askeri ve tıp alanında yeniliklere imza atanlardan seçilmiştir. Bu bakımdan nişanların verilmesinde oldukça seçici davranıldığı sonucuna varılabilir. Örneğin 1866'daki salgın esnasında, icat ettiği bitki özü sayesinde hastalığın önünün alınmasında önemli bir rolü

---

[527] *BOA,* İ. HR, Dosya No: 199, Gömlek No: 11337.
[528] *BOA*, İ. HR, Dosya No: 202, Gömlek No: 11555.
[529] *BOA*, İ. DH, Dosya No: 1295, Gömlek No: 101753, 28.Ş.1288.

olan Eczane-i Amire eczacılarından Doktor Mösyö Pişek'e beşinci rütbeden bir Mecidiye nişanı takdim edilmiştir[530].

3.2.2. Sanayi Sergilerinin Etkisi

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da gerçekleştirilen teknolojik ve bilimsel gelişmeleri, yeni sanayi alet ve makinelerini görmesinde ve takip etmesinde sergiler büyük önem taşıyordu. XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve büyük rağbet gören sergiler, ülkelerin gelişmişlik düzeyini göstermesi yanında yeni buluşların sergilendiği, pazarlandığı mecralardı. Bu bakımdan uluslararası sanayi, teknoloji ve bilimin yaygınlaşmasına doğrudan hizmet etmiştir.

Avrupa'da çeşitli ülkelerin tarım ve sanayi ürünlerini bir araya getiren ilk uluslararası sergi 1851 yılında Londra'da açılmıştır. İngiltere kraliçesi tarafından sergiye davet edilen Osmanlı Devleti, sergilenecek emtia ve eşyayı taşraya gönderilen tamimler ile bir araya getirerek iki yüz sandık eşyayı Feyz-i Bahri vapuru ile yola çıkarılarak hava muhalefeti nedeniyle birkaç gün gecikmeyle de olsa Londra'ya ulaştırdı[531]. 11 Ekim 1851'de kapanan sergide Osmanlı ürünleri oldukça beğenilmiş ve dağıtılan 3088 madalyanın 36'sını Osmanlı menşeili emtia ve eşyalar almıştır[532].

Yaklaşık yedi yüz üreticiye ait Osmanlı ürünleri; deri mamulleri, ev tekstil ürünleri, giyim kuşam eşyaları, tarım ürünleri numuneleri, süs eşyaları, bıçak, kama ve kılıç numuneleri, ahşap süs ve kullanım eşyaları, çini ve maden eşyaları; peynir, pekmez, tahin gibi gıda ürünleri, çeşitli bitki yağlarından oluşmaktaydı. Kraliçe Victoria tarafından da gezilen Osmanlı pavyonu, el işlerindeki kalite ve çeşitlilik nedeniyle takdir toplamıştır[533].

Osmanlı Devleti'nin ilk sergi deneyiminde daha çok tarımsal ürünler ile geleneksel manada güçlü olan Osmanlı tekstil ürünlerinin ağırlıkta olduğunu söyleyebiliriz.

---

[530] *BOA*, A. MKT. MHM, Dosya No: 347, Gömlek No: 17, 07.Ş.1282.
[531] Sergide Londra'ya taşınan eşyanın nakliye masrafı 700.000 kuruş tutmuştu. *BOA*, I. MMS, Dosya No: 24, Gömlek No: 1044, 29.C.1278.
[532] Gökhan Akçura, *Türkiye'de Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi,* Tarih Vakfı, İstanbul, 2009, s. 20.
[533] Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii…,* s. 61. Osmanlı ürünlerinin tam listesi açin aynı eser s. 60 – 61. Ayrıca Ceride-i Havadis, No. 501, 24 Zilkade 266.

1853 yılında ikinci uluslararası sergi olan New York sergisine Osmanlı Devleti, yüksek ulaşım maliyeti nedeniyle katılmamıştır. 1855 yılında açılan üçüncü uluslararası sergi ise Osmanlı Devleti'nin katıldığı ikinci sergi organizasyonu olmuştur. Sergiye Osmanlı Devleti, yine zengin bir içerik ile katılmış, İstanbul, İzmir, Selanik, Trabzon, Aydın, Halep, Niş, İşkodra, Drama, Şam, Niğde, Kayseri, Bozok, Amasya ve Bursa gibi çeşitli şehirlerden 2.000'i aşkın kalem mal sergiye gönderilmiştir[534].

1855 Paris Sergisi'nde Osmanlı Devleti'ni hariciye teşrifatçısı Kâmil Bey temsil etmiştir. Sergide halı, kilim ve seccadeler, elbiselik kumaşlar; tüfek, tabanca; bakır ve bronz eşyalar; klasik Osmanlı müzik aletleri; deri mamulleri; porselen ve çini eşyalar ile tarım ürünleri teşhir edilmiştir. Osmanlı mamulleri yirmi yedi madalya ile yirmi mansiyon ödülüne layık bulunmuştur[535].

Osmanlı Devleti'nin üçüncü sergi deneyimi 1862 yılında açılan Uluslararası Londra Sergisi'dir. İngiltere'nin sergide bir yer tahsis ederek, Osmanlı hükümetini sergiye davet etmesi, İstanbul'da telaşlı bir hazırlık sürecine neden olmuştur. Çünkü sergiler Osmanlı Devleti tarafından oldukça ciddiye alınmakta, bir prestij meselesi olarak, dosta düşmana mesaj verilecek mecralar olarak görülmekteydi.

Londra Sergisi'ne hazırlık süreci de tam olarak bu kaygıları taşımıştır. Sergiye katılımın, çok masraflı olmasından dolayı bu seferlik katılımın *geçiştirilmesi* yönünde bazı görüşler ön plana çıkmıştır. Fakat Mısır, Sırbistan, Tunus gibi ülkelerden sergiye katılım olurken Osmanlı Devleti'nin doğrudan doğruya idaresinde bulunan yerlerden herhangi bir ürünün sergide bulunmaması Avrupa için dikkat çekici bir durum olacaktı. Devlete göre Avrupa'da Osmanlı sanayisinin her geçen gün ilerlediğine dair bir düşünce vardı ve bunun korunması gerekmekteydi. Mali durum ise buna el vermemekteydi. Bulunan formül ile sergiye katılanların ürünlerinin posta gemileriyle yapılacak nakliyelerinin masrafının devlet tarafından karşılanmasına[536], sergide sergilenen emtia ise devlet tarafından satın alınmayarak, sergide satılan ürünlerin parası sahiplerine verilmesine karar verilmiştir.

---

[534] Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii…,* s. 63.
[535] Akçura, *Türkiye'de Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi,* s. 21.
[536] *BOA*, I. MMS, Dosya No: 24, Gömlek No: 1044, 29.C.1278.

Sergiye götürülecek örnekler Paris ve bir önceki Londra sergisi evraklarının da yardımı ile belirlenmiştir. Tarım ürünleri, ahşap malzemeler, maden numuneleri gibi taşınması zahmetsiz ve müşteri bulmanın kolay olduğu ürünler yanında, Bursa ipeklileri, Selanik havlusu, Uşak ve Gördes seccade ve halıları yani günümüzde dahi en çok bilinen Türk tekstil ve sanat ürünleriydi[537].

Osmanlı ürünlerinin Londra sergisinde kapladığı alan 1851 Londra Sergisi'ne göre iki kat oranında genişletilmişti. Osmanlı pavyonunda teşhir edilen Osmanlı ürünleri seksen üç madalya ile kırk dört mansiyon kazanmıştır[538].

Osmanlı Devleti, uluslararası sergi organizasyonlarının büyük bölümüne katılmıştır. 1867 Paris Sergisi, hidrolik asansör, takma bacak, güçlendirilmiş beton, sallanan koltuk gibi bazı yeni teknik gelişmelerin ilk kez sergilendiği sergi olması yanında ilk kez bir Osmanlı padişahının Avrupa'da katıldığı organizasyon olmuştur. Sultan Abdülaziz'in katıldığı sergiye Avrupa'nın önde gelen liderleri de katılmıştır[539].

1873 yılında Viyana'da düzenlenen sergi, Osmanlı Devleti'nin katıldığı beşinci sergi olmuştur. Sergide Osmanlı tarım ve geleneksel zanaat ürünleri yanında Osman Hamdi Bey'in resimleri de sergilenmiştir ki kendisi altı madalya kazanmıştır[540].

1889 Paris uluslararası sergisine Osmanlı Devleti'nin katılımı belki de Osman Hamdi Bey'in sayesinde gerçekleşmiştir zira Osmanlı mamulleri sergide az sayıda temsil edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin katıldığı diğer uluslararası sergiler 1893 Chicago Kolomb Dünya Sergisi ve 1900 yılında Paris'te düzenlenen sergi organizasyonları olmuştur[541].

3.2.2.1. Osmanlı Devleti'nin Düzenlediği İlk Sergi: Sergi-i Umumi-i Osmani

Osmanlı Devleti'nin uluslararası sergi deneyimleri sonucunda İstanbul'da bir sergi açılması fikri gelişmeye başlamış ve 1863 yılında bu fikir gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta ulusal düzeyde düşünülen Sergi-i Umumi-i Osmani daha sonra uluslararası bir sergi niteliği kazanmıştır. Sergi gazetelerde ifade edildiği üzere, ülkenin kalkınma

---

[537] *BOA*, I. MMS, Dosya No: 24, Gömlek No: 1044, 29.C.1278.
[538] Akçura, Türkiye'de *Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi,* s. 21.
[539] Akçura, *Türkiye'de Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi,* s. 32.
[540] Akçura, *Türkiye'de Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi,* s. 37.
[541] Akçura, *Türkiye'de Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi,* s. 38-41.

hamlesi çerçevesinde yerel tarım ve sanayiyi geliştirme hareketinin bir parçası olarak telakki edilmiştir[542].

22 Aralık 1862 tarihinde Sergi-i Umumi-i Osmani Nizamnamesi hazırlanmış ve sergide teşhir edilecek malların tespiti için komisyonlar oluşturulmuştur.

3.500 metrekarelik bir teşhir alanına sahip olan ilk Osmanlı sergisi Avusturya, Fransız ve İngiliz katılımcıları ile büyük rağbet görmüştür. Çağına göre oldukça başarılı olan sergi, Osmanlı Devleti'nin verimli topraklara, güçlü bir işgücüne ve kendisine yetecek bir sanayiye sahip olduğunu göstermiştir. Beş ay kadar açık kalan sergi haftanın belirli günlerinde kadın ve erkek ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmiş, İstanbul'un sosyal ve ticari hayatına damgasını vurmuştur[543].

Sergide Avrupa alet ve makinelerinin teşhiriyle, Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki teknik mesafe ortaya çıkmıştır. Birçok Avrupalı ziyaretçi ve işadamı İstanbul'a gelmiştir. Bazı yerli mallar için yabancı ülkelerde pazar bulma şansı doğarken, Avrupa alet ve makinelerinin Osmanlı Devleti'nde istihdam edilebileceği anlaşılmıştır. Zira yabancı katılımcıların daha çok tarım aletler sergilemeleri, aynı zamanda katılımcı devletlerin Osmanlı tarımsal potansiyelini değerlendirmek istedikleri söylenebilir[544].

Sergi-i Umumi, genel manada Osmanlı yerel tarım potansiyelini, zanaat ve sanayi üretiminin durumunu tespit etmek ve bunu geliştirmek amacını taşıyordu. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde yeni icatları ortaya çıkarma amacı taşıyordu. Zira sergi için hazırlanan nizamnamenin yedinci faslını oluşturan mükâfatlar kısmında Mecidiye Nişan-ı Hümâyûnu'nun birinci derecesine *"…yalnız sanatça pek faideli bir şey keşf ve ihtira' eden veyahut ma'mulatını sanat ve nefâset-i resânetçe henüz vâsıl olmayan bir dereceye isâl eyleyenler nail olacaklar…"* denilmektedir ki görüldüğü gibi en büyük mükâfat yeni bir icatta bulunanlar veya var olan bir şeyi yeni bir seviyeye çıkaranlara verilecekti. Bu manada serginin en büyük amacının Osmanlı Devleti'nde yeni icatlar ortaya çıkarılması olduğu sonucuna varılabilir.

---

[542] *"… Memâlik-i şahânenin tezyid-i esbab-ı servet ve ma'muriyeti hakkında icra buyurulan ve asar-ı fiiliyesi meşhud-ı ilim-yab olan tedabir-i saib hazret-i hilafetpenahi cümle-i nafiasından olmak üzere işbu 1279 senesi Ramazan-ı Şerifi ibtidasında mahsulat ve masnu'at-ı dâhiliyeden mürekkeb Dersaadet'de bir büyük sergi küşadı…"* Ruzname-i Ceride-i Havadis, No. 517. 5.C.1279. s. 322.
[543] Akçura, *Türkiye'de Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi,* s. 31.
[544] Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii…,* s. 94.

Serginin öncelikle Osmanlı Devleti dâhilindeki mal ve eşyaları kapsamak amacını taşıdığını belirtmiştik. Fakat daha sonra Avrupa'dan da katılım sağlanmasının faydalı olacağı sonucuna varılmıştır. Serginin resmi ilanında bunun gerekçesi şu şekilde ifade edilmiştir;

"…işbu sergi her ne kadar Memalik-i Mahruse-i Şahane eşyasına mahsus ise de Avrupa'da vapur kuvvetiyle ve daha sair suver ve esbab-ı teshiliye ile işledilen dest-gahlarda meydan-ı husule getirilen emtia-i mütenevvi' usul-ı kadime üzere el ile i'mal olunan eşyanın nısfı bahasına ve belki daha aşağı çıkarılmakda olduğu cihetle erbab-ı hiref ve sanayiinin sae-i inayetvaye-i hazret-i padişahide bu makule muhteraatı dahi re'y-i ayn müşahede ederek terakki-i ma'mulatın esbab ve vasıta-i sahihesine iktiran etmeleri içün Avrupa'da hiref ve sanayii için yeni icad olunmuş seh'ül istimal bazı makine ve edevat irsaline rağbet edenler olduğu halde yalnız o misüllü şeylerin dahi kabulüne…"[545]

Serginin resmi ilamından anlaşılacağı üzere sergi, yalnızca Osmanlı Devleti'nde iktisadi hayatta gelişim sağlamak değil, Avrupalı girişimcilerin de sergiye iştirakiyle, Avrupa'da gelişen sanayi ürünleri ile yeni icat makine, alet ve edevatını Osmanlı Devleti'nde tanıtımının sağlanması amaçlanmaktaydı. Bu manada serginin, Osmanlı teknoloji dünyasına belirli bir katkı yapmasının beklendiği açıktır.

3.3. Osmanlı Devleti'ne Patent Sisteminin Girişi

Osmanlı Devleti, yerel bazda ortaya çıkarılan, askeri veya umumi hayata katkı sağlayan icatları ödüllendirerek, mucitlerinin harcadıkları emek ve zamanı telafi etmeye çalışmış bunun yanında yeni icatların da ortaya çıkarılmasını teşvik etmiştir. İşe yarar olarak tanımlanan icatların teşviki için ödül verme geleneği sistematikleşmiştir. Bir mucit yaptığı bir icat nedeniyle belirli nakdi bir yardım alabileceğini ya da bir makama yükseltileceğini biliyordu. Bu nedenle her ne kadar yazılı bir ödül sistemi henüz oluşmamış ise de bir icat ortaya çıkaran kimse bunun karşılığında bir ödül alacağının farkındaydı ve bunu da resmi makamlardan veya doğrudan Sultan'dan talep ediyordu.

Osmanlı Devleti'nde yeni teknolojilere yönelik ilgi ve takip XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmıştır. Osmanlı Devleti'nde artık yerleşmiş bulunan bu

[545] Ruzname-i Ceride-i Havadis, No. 517. 5.C.1279

ödüllendirme sistemi yalnızca yerel icatlar için değil, Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde istifade edilen veya edilme ihtimali bulunan ve yabancılar tarafından ortaya konulan icatlar için de geçerliydi. Yeni teknolojilerin giriş kanalı Avrupa'ydı, doğal olarak ülkeye giren teknoloji yanında diğer unsurları da getirmiştir. Bu unsurların başında teknolojik gelişim ile ilgili teşvik edici ve himayeci yaklaşım söylenebilir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin patent uygulamaları ile tanışması yine batı merkezli olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin bu yolda uluslararası çapta katıldığı ilk organizasyon Samuel Morse'a[546] verilmesi uygun görülen patent ücretinin tespiti ve ödenmesidir. Osmanlı Devleti'nin Morse'un çalışmalarıyla tanışması 1839 yılına kadar dayanmaktadır. 1839'da çalışmaları için destek arayan Morse, cömertliği ile bilinen Osmanlı Sultanına icadının ilk şeklini tanıtması için yardımcısı Mr. Chamberlain'i İstanbul'a göndermişti. Mr. Chamberlain, eksikleri nedeniyle henüz etkili bir tanıtımını gerçekleştiremeyeceği telgraf aletini, Viyana'da iyi bir işçilikle kullanılır hale getirdikten sonra uygun bir tanıtım gösterisi yapmayı planlamıştır. Fakat kendisi ve beş kişiden oluşan ekibi Viyana yolunda Tuna'da boğularak hayatlarını kaybetmişlerdir[547]. Osmanlı Devleti'nin Morse'un telgrafı ile ilk tanışması böyle bir talihsizlikle başlamıştır. 1847 yılında yine bir Amerikalı olan Lawrence Smith, Amerika'dan getirttiği iki telgraf aletini Sultan Abdülmecid'e tanıtmıştır. Birkaç denemeden sonra başarılı bir şekilde mesaj gönderimi yapılan alet Sultan Abdülmecid tarafından başarılı görülmüştür. Padişah Lawrence Smith'in yönlendirmesi ve aracılığı ile aletin mucidi Samuel Morse'a bir berat ve madalya göndermiştir[548]. Bu madalya aynı zamanda Samuel Morse'un yabancı bir ülkeden aldığı ilk nişandır[549].

Osmanlı Devleti'nde Kırım Savaşı sırasında kullanılmaya başlanan telgraf, maliyetinin azlığı ve kullanımının sağladığı faydaların büyük olması nedeniyle kısa

---

[546] Samuel Finley Breese Morse, Amerikalı ressam ve kendi adıyla anılan elektrikli telgraf aletinin mucidi. Hayatının ilk döneminde resim üzerine yoğunlaşmış, 1826'da kurulan Amerikan Milli Güzel Sanatlar Akademisi'nin kuruluşunda önemli bir rol üstlenerek uzun süre bu kurumun müdürlük görevini üstlenmiştir. Fakat bilimsel ve mekanik konularına yönelik artan ilgisi nedeniyle ressamlıktan ziyade takıntı haline getirdiği telgraf aletine yoğunlaşmıştır. Birkaç başarısız deneme ve özellikle hükümetten yardım alamaması nedeniyle 1830'lu yılların başında başladığı araştırmalarını ancak 1843 yılında ilk telgraf hattını çektirerek sonuçlandırabildi. Washington, Baltimore arasındaki bu hat ilk telgraf hattı olmuştur. Avrupa'da Morse'un telgraf sistemi ilk defa Avusturya, Prusya ve İsviçre'de hizmete girmiştir. "Morse S"., Meydan Larousse, C. 8, Meydan Yayınevi, İstanbul 1972, s. 948.

[547] Cyrus Hamlin, *Among the Turks,* American Tract Society, New York 1877, s. 185 – 186.

[548] Hamlin, *Among the Turks*, s. 194.

[549] Tanju Demir, *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840 – 1920)*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2005, s. 52.

sürede benimsenerek yaygınlaşmıştır. İlk elektro mıknatıslı telgraf makinesi ile bu makine çalışma prensibini oluşturan ve Mors Alfabesi olarak bilinen kodlama sistemini icat eden Samuel Morse için 1858 yılında bazı Avrupa devletlerinin ön ayak olarak başlattıkları organizasyona Osmanlı Devleti de, yapılan davete olumlu cevap vererek, Paris maslahatgüzarı Haydar Efendi aracılığı ile katılmıştır[550]. Fransa'da on devletin katılımı ile gerçekleştirilen görüşmelerde 400.000 Frank olarak tespit edilen patent miktarı, bu on devletin telgraf istasyonu sayısına bölünmüş ve Osmanlı Devleti'nin payına 21.496 Frank 95 Santim isabet etmiştir[551]. Bu meblağ toplam dört sene içinde, taksitler halinde Samuel Morse'a icadından dolayı bir ödül olarak ödenmiştir[552].

---

[550] *"Amerikalı Mors nam kimesne bütün devletlerin telgrafhanelerinde kullanılan aleti icad ve ihtira' ederek umuma bir büyük hidmet eylemiş olduğundan Avrupa devletleri tarafından kendisine mükâfat-ı umumiye olarak bir şey verilmesi… Fransa imparatoru hazretleri tarafından mahsusen iltimas olunduğu sefaret tarafından ifade olunub iş bu iltimasın reddi layık olmayacağından misüllü müşareket-i düveliye ile yapılacak bir şeyde devlet-i aliyenin haricde kalması dahi münasib olmayacağından… Devlet-i Âliyenin dahi kendüsüne isabet eden meblağı tesviyesi…" BOA*, İ.HR, Dosya No: 153, Gömlek No: 8120, 29.B.1274.

[551] Telgraf istasyonu başına 321 Frank 55 Santim. *BOA*, İ.HR, Dosya No: 159, Gömlek No: 8512,

[552] *"Mösyö Morse'un icad eylediği telgraf alatından dolayı canib-i saltanat-ı seniyyeden nail olduğu inayet-i seniyye-i cenab-ı padişahiye…"* , Morse, ödüllendirme organizasyonuna Osmanlı Devleti'nin de katkısında dolayı bizzat Sultan Abdülmecid'e bir teşekkür mektubu göndermiştir. *BOA*, İ.HR, Dosya No: 161, Gömlek No: 8587, 03.Ra.1275.

Devlet İsmi	**İstasyon Sayısı**	**Ödeyeceği Miktar (Frank)**
Avusturya	224	69.787.20
Belçika	52	16.200.60
Fransa	462	143.936.10
Hollanda	72	22.431.60
Piyemonte	73	22.743.15
Rusya	110	34.270.50
St. Siege (Papalık)	17	5.296.35
İsveç	191	59.506.05
Toskana	14	4.361.70
Osmanlı Devleti	69	21.496.95
	Toplam:	400.030.20

Tablo 2. 1: Samuel Morse için düzenlenen organizasyona katılan devletler ve ödedikleri meblağı gösterir tablo.

Osmanlı Devleti'nin ödediği bu meblağ uluslararası temelde ödediği ilk patent ücreti olarak kabul edilebilir. Osmanlı Devleti yaygın olarak kullandığı, iletişimde çığır açan telgraf nedeniyle Morse'u ödüllendirerek mucidin hakkını teslim etmiş ve ister yerli ister yabancı olsun işe yarar teknolojinin ödüllendirilmesine yönelik bir örnek vermiştir.

Morse'un icadı nedeniyle kendisine ödenen kullanım ücreti yani patent ücreti, icadının Osmanlı Devleti sınırları içinde hukuki bir korumaya mazhar olduğu anlamına gelmez. Fakat Osmanlı Devleti'nin uluslararası patent sistemine dâhil olması açısından önemlidir. Bu tarihten sonra teknolojik gelişim için ödül veya teşvikten daha fazla çalışma yapılması gereği yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Böylelikle Osmanlı patent kanunu ortaya çıkmadan önce, bir önceki dönem yani imtiyazlar dönemi uygulanmaya başlanmıştır.

3.3.1. İmtiyazlar Dönemi

İmtiyaz kelimesi temelde ayrıcalığı ifade etmektedir. Sözlük anlamı, bir işin başkalarının yapamaması şartıyla, özel bir izin ile bir kimseye ve kuruluşa verilmesidir[553].

İmtiyaz, bir bahşetmedir bu nedenle bahşedilme sebebine göre çerçevesi ve içerdiği anlamı değişen, çok yönlü bir kavramdır. Siyasi, dini, ticari birçok şekillerde imtiyazlar verilebilmektedir. Bir cemaate verilen özel izinler, bir ülkede yabancılara tanınan adli, mali, idari ve diplomatik ayrıcalıklar, kamu mallarından tekel olarak yararlanılabilmesi için özel kişilere verilen izinler, bir kamu hizmetinin kâr amacıyla özel bir girişim tarafından, sermayesi ve zararı kendisine ait olmak üzere verilen izinler imtiyaz kapsamındadır[554]. Tarihi bakımdan imtiyaz sözcüğü kapitülasyonlarla özdeşleşmiştir. Fakat iktisadi manada Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde mali kaynakların yetersizliği, teknoloji ve yetişmiş eleman eksikliği gibi nedenlerle sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur. Devlet, kamusal bir hizmeti belirli süre ve şartlar çerçevesinde genellikle yabancı ya da azınlıktan sermaye sahiplerine, tekel şeklinde imtiyaz olarak vermiştir. İmtiyaz usulü Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde artış göstermekle birlikte, devletin kuruluşundan itibaren ticari imtiyazlar, maden işletmek üzere verilen imtiyazlar ya da iltizam gibi vergi toplama işi ile ilgili imtiyazların verildiğini görüyoruz. Fakat XIX. yüzyıldan itibaren hizmet sektörü yelpazesinin genişlemesi, Devletin, Avrupa devletleri karşısındaki geri kalmışlığının giderilmeye çalışılması gibi nedenlerden dolayı imtiyaz usulü yaygınlaşmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hemen hemen her türlü hizmet imtiyaza konu olmuştur. Demiryolu, nehir taşımacılığı, tarımsal sulama projeleri,[555] maden işletilmesi, içme suyu taşımacılığı[556] şehirlerin aydınlatılması[557] gibi birçok alanda uzun süreler için imtiyazlar verilmiştir.

---

[553] Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, s. 434, *"…Masraflı veya mesuliyeti bir işin başkaları yapamamak üzere bir adam veya şirket ve heyete tahsisi, müsâde-i mahsusa, ruhsat: demiryolu, vapur, maden, fabrika, gazete imtiyazı…"* Şemsettin Sami, Kamus-ı Türki, s. 164.

[554] Seda Örsten Esirgen, "Osmanlı Devleti'nde Yabancılara Verilen Kamu Hizmeti İmtiyazları", Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2010 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 6.

[555] Konya Ovası Sulama Projesi'nin beş yıllığına Anadolu Demiryolu Şirketi'ne ihale edilmesi gibi, *BOA*, İ. DUİT, Dosya No: 84, Gömlek No: 53, 04.L.1331.

[556] İstanbul'dan Büyükada'ya buhar makinesi ile içme suyu taşınması imtiyazı gibi, *BOA*, İ.MMS, Dosya No: 82, Gömlek No: 3564, 22.C.1303.

Aynı süreç imalat sektörü içinde geçelidir, Osmanlı Devleti, imalat sanayii alanında yatırımı arttırmak için imtiyaz ve ruhsatlar vermiştir. Ruhsat imtiyaza göre daha dar kapsamlıdır ve imtiyazın bahşettiği tekel hakkı ruhsatlarda görülmemektedir. Devletin verdiği imtiyazlar ile şeker, buz, mensucat, zücaciye, madeni eşya gibi sektörlerde birçok fabrika kurulmuştur[558].

Günümüzde de güvenlik, adalet gibi imtiyaza elverişli olmayan alanlar dışında liberal iktisadi düşünce gereği, devletin gözetim ve denetimi altında birçok alanda imtiyaz usulü geçerlidir[559]. Osmanlı Devleti de yerli – yabancı ayrımı gözetmeksizin -ki özellikle büyük projelerde imtiyazların yabancılara verilmesi kaçınılmamıştır- sermaye sahiplerine imtiyazlar vermiştir.

3.3.1.1. İcatlara Verilen İmtiyazlar

Osmanlı Devleti'nin imtiyaz usulünü kullandığı bir diğer alan yeni bir şey icat eden mucitlerin, icatlarını uygulamaya koyarak üretimini gerçekleştirmek istedikleri alanda aldıkları imtiyazlardır. Osmanlı Devleti'nin işe yarar bir şey icat eden mucitlere, icadın niteliğine göre ödüller verdiğini biliyoruz. Fakat henüz patent sisteminin uygulanmadığı bir dönemde mucitler, icatlarından gelir elde etmek ve hukuki bakımdan rekabetten korunmak amacıyla imtiyaz taleplerinde bulunmuşlardır. Devlet, bu tür imtiyaz taleplerini değerlendirmeye alarak belirli şartlar çerçevesinde imtiyazlar vermeye başlamıştır. İmtiyaz usulü icat alanında da kullanılmaya başlanmış ve icatlar, İhtira Beratı Kanunu yürürlüğe girene kadar imtiyaz usulü ile hukuki korunmaya alınmaya başlamıştır. Bu süreç Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki örneklerinden belirgin farklar ile ayrılmamıştır. Bu nedenle İhtira Beratı Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önceki süreci imtiyazlar dönemi olarak adlandırmamız yanlış olmaz. Bu suretle imtiyaz kavramının kapsamı iktisadi manada, kamu hizmetinin gördürülmesi, imalat sektörünün geliştirilmesi dışında özel müteşebbislerin icatlarından kâr sağlamalarına olanak verecek şekilde genişlemiştir.

---

[557] İngiliz bir girişimciye verilen Selanik ve İzmir'in aydınlatma imtiyazı gibi, *BOA*, BEO. Dosya No: 1367, Gömlek No: 102509, 3.Ca.1317.

[558] A. Gündüz Ökçün, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* XXVII, (Mart 1972), s. 136.

[559] Esirgen, *Osmanlı Devleti'nde Yabancılara Verilen Kamu Hizmeti İmtiyazları*, s. 10 – 11.

3.3.1.2. İcatlara Verilen İmtiyazlarda İzlenen Politika

Osmanlı Devleti'nin, icatlar için verdiği imtiyazlarda izlenen ana politika, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren başlayarak XIX. yüzyılın hemen hemen tamamında hissedilen modernleşe süreci ile bir bütünlük arz eder. Osmanlı Devleti, bu süreçte yeni fabrikalar kurmuştur fakat birçoğu teknolojik sürdürülebilirlik ve rekabetten kaynaklanan nedenlerden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Devlet, teknoloji transferi için yabancı, nitelikli işgücünü çekmeye çalışarak Sanayi Devrimi'nin Avrupa'da yarattığı yeni döneme adapte olmaya çalışmıştır. Makineli üretime geçiş, sanayileşme veya teknoloji kullanımı olarak adlandırılabilecek çalışmalar kapsamında, nitelikli yabancı iş gücünden yararlanarak, teknolojik bilginin transferine yönelik ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır[560]. Bilgi ve teknoloji transferi için uygulanan diğer yöntem, doğrudan yeni icatların ülkeye çekilmesi için mucitlerine verilen imtiyazlardı. Bu bakımdan icatlara yönelik imtiyazların verilmesinin nedenlerinin başında ihtiyaç duyulan teknolojinin transferinin gerçekleştirilmesiydi. Verilen imtiyazların yarıdan fazlasının yabancı menşeili olması bunu göstermektedir. İmtiyaz usulünün bir diğer amacı da elbette yerel bazda teknolojik gelişmeyi teşvik etmektir.

Osmanlı Devleti icatlara yönelik imtiyazları XIX. yüzyılın ortalarından itibaren vermeye başlamıştır. İmtiyazların veriliş usulüne mahsus bir kanun oluşturulmamıştır[561] fakat imtiyaz verilirken belirli kurallar belirlenmiştir. Belirlenen kural ve kaideler patent kanununun bahşetmesi gereken en temel hakları içeriyordu. Osmanlı Devleti'nin icatlara yönelik imtiyaz verirken göz önünde bulundurduğu faktörlerin başında, icadın faydalı ve uygulanabilir olması gelmekteydi. Tulumbadan, pamuk yıkama makinesine; işlenmiş taştan, zirai aletlere faydalı bulunan her türlü yeni icada imtiyaz verilmiştir.

İmtiyaz verilirken dikkat edilen bir diğer unsur ise kamu yararıdır. Tarımsal ürünleri bir tekel haline getirebilecek icatlar için imtiyaz verilmesi uygun görülmemiştir. 1868 yılında Osmanlı vatandaşı bir çiftçi tarafından bir tür bitkiden kâğıt yapımını sağlayan yeni bir yöntem icat edilmiş, icat sahibi bu bitkinin kullanımı için yirmi beş yıllık imtiyaz talep etmiştir. Çiftçinin talebi sadece icat üzerinde değil,

---

[560] Rahmi Deniz Özbay, Yaşar Bülbül, "Osmanlı Devleti'nin Bir Teknoloji Transferi Yöntemi Olarak Yabancı İşgücü İstihdamı", *Tülin Eren Armağanı*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 190.

[561] *"…imtiyazata dair şimdiye kadar mahsus ve mufassal bir kanun yoksa da erbab-ı sanayinin teşviki niyet-i hayriyesiyle ihtira' iddiasında bulundukları alat ve edevat için imtiyaznameler itâsı muvafık maslahat görünmüş olduğundan …", BOA*, ŞD, Dosya No: 1173, Gömlek No: 19, 1.S.1286,

tarımsal arazi ve mahsul üzerinde de tekel oluşturacağı için reddedilmiş bunun yerine beş yıllık bir ruhsat verilmiştir[562].

Başka bir örnekte, Osmanlı vatandaşı olan Markar adlı bir girişimcinin icat ettiği buz üreten makinesiyle ilgili 1864 yılında yapılan bir imtiyaz başvurusunda, bu tür icatların arttırılması gerekliliği vurgulanmış fakat İstanbul buz ve kar mukataası göz önünde bulundurulmuştur. Bu bakımdan Markar'ın makinesinin imal ve satışı ile bu makine tarafından üretilecek buzun satışının belirli şartlara bağlanarak imtiyaza eklenmesi uygun görülmüştür[563].

3.3.1.3. İmtiyaz Sahiplerinin Hak ve Sorumlulukları

Osmanlı Devleti'nin bir icadın tasarruf hakkı için verdiği imtiyazlarda, belirlenen koruma süresi on beş yıl olarak sınırlandırılmıştır[564]. İmalat sektöründe tekel hakkını sağlayan imtiyaz hakkı, sektörel farklılıklara göre yirmi[565], kırk[566], elli[567], sene gibi farklı sürelerde verilmekle birlikte, icatlar için verilen imtiyaz süreleri daha kısa tutulmuştur. Bu süre 1844 tarihli Fransa İhtira Beratı Kanunu ile aynıdır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin icatlara verdiği imtiyazları, Avrupa'daki uygulamaları inceleyerek belirlediğini söylenebilir.

İmtiyaz talep eden mucitler genellikle daha uzun koruma süreleri talep etmişlerdir fakat belirlenen on beş yıldan daha uzun süreleri kapsayan imtiyazlar verilmemiştir. Mösyö Sneijder adlı bir yabancı, icadı olan zirai alet için yirmi senelik imtiyaz talep etmiş, Osmanlı vatandaşı Markar'da sanayide kullanılmak üzere icat ettiği bir buz makinesi için yirmi bir senelik bir imtiyaz müddeti talep etmiştir[568].

---

[562] İnsan ve hayvan yaşamı için gerekli olmayan bu bitkinin kullanımı, arazi sahipleri ile uzlaşı gerektirdiği ve Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yetiştirilen bir bitkinin tekel haline geleceği için reddedilerek beş yıllık bir ruhsatname verilmiş, bu beş yıllık süre zarfında ruhsat sahibi vergiden muaf tutulmuştur. *BOA*, İ. ŞD, Dosya No: 9, Gömlek No: 480, 05.Ca.1285.
[563] *BOA*, İ, MVL, Dosya No: 502, Gömlek No: 22711, 08.N.1280.
[564] *BOA*, İ. MVL, Dosya No: 482, Gömlek No: 21862.
[565] Davidoğlu Karabet Şeker Fabrikaları imtiyazı A. Gündüz Ökçün, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* XXVII, (Mart 1972), s. 139.
[566] Beykoz Porselen Fabrikası imtiyazı, Ökçün, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayi…", , s. 144.
[567] Sivas Bez Fabrikası imtiyazı, Ökçün, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii …", s. 142.
[568] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1173, Gömlek No: 19, 1.S.1286,
BOA, İ. MVL, Dosya No: 502, Gömlek No: 22711, 8.N.1280.

Bu süre zarfında imtiyaz sahibi, Osmanlı Devleti sınırları içinde, icadını imal etme ve satma hakkına bir tekel olarak sahip oluyordu. Kendisi dışında hiç kimse icadının üretimini ve satışını gerçekleştiremeyeceği gibi icadının taklit edilmesi durumunda, taklit edilen ürünleri toplatma, imha etme vs. gibi haklara da malik oluyordu.

İcat sahiplerinin icatları için yabancı ülkelerde de imtiyaz alması, Osmanlı Devleti tarafından bir referans olarak kabul edilerek, imtiyazın verilme sürecini kolaylaştırmıştır[569]. Örneğin ABD'de icat edilen dikiş makinesi için 15 Haziran 1854 tarihinde yapılan imtiyaz başvurusunda, hali hazırda oldukça faydalı bulunan makinenin Avusturya, Prusya ve İsveç'te üretim ve satış imtiyazı almış olması icadın gerekliliğini ispat eden bir durum olarak kabul edilmiştir[570].

Yabancılara verilen imtiyazlarda, himaye süresi olan on beş yıl, icadın yabancı bir ülkede aldığı imtiyazın alınma tarihi göz önünde bulundurularak verilmiş, on beş yıllık süreden yabancı bir devletten alınan imtiyazın kullanılma süresi düşülmüştür. Bir örnekte; binalarda kullanılmak üzere sanayi tipi taş icat eden bir Fransız vatandaşının imtiyaz süresinin bitiş tarihi, Fransa'da aldığı imtiyaz göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. İcat sahibinden, Fransa'da aldığı ruhsatnamenin bir örneğinin üç ay içinde Ticarethane-i Âmire'ye teslim etmesi istenmiştir[571].

Mucitlerin, özellikle de icatlarını üretim safhasına koyacak sermayeden yoksun olanların imtiyaz talep etmelerinin önemli bir sebebi de icatlarını kamuya tanıtarak iyi alıcılar bulabilmeleri umuduydu. Teknolojik alet veya makinelerin tanıtıldığı sergiler, mucitler için yeni yeni yaygınlaşan fırsatlardı. Teknoloji hırsızlığının yavaş yavaş gündeme gelmeye başladığı bir dönemde, imtiyazlar mucitler için en azından imtiyazın alındığı ülkede gerçek bir koruma sağlıyordu. Sergi-i Umumi-i Osmaniye gibi Osmanlı ülkesinde kullanılan alet, edevatın gösterildiği, yeni icatların tanıtıldığı organizasyonlarda teknoloji hırsızlığının önüne geçmek için mucitler, imtiyaz almadan

---

[569] Fransa vatandaşı iki mucidin icat ettikleri liman, kanal ve nehir temizleme makinesinin imtiyaz başvurusunda; *"…Fransa, İngiltere, Belçika, İspanya, İtalya ve Amerika'da imtiyaza nail olduğundan bahisle imtiyaz i'tası meclis-i acizanemizde tensib olunmuşdur…"* denilmektedir. *BOA*, İ. MVL, Dosya No: 572, Gömlek No: 25686, 08.M.1284.
[570] *BOA*, A. MKT. NZD, Dosya No: 105, Gömlek No: 18, 15.Ra.1270.
[571] *BOA*, A. MKT. NZD, Dosya No: 276, Gömlek No: 70, 4.B.1275.

icatlarını kamuya sunmaya çekiniyorlardı[572]. Bu çekimserliğin haklı nedenleri de yok değildi, Avrupa'da birçok devlet meşru ya da gayr-ı meşru yollarla yapılan sanayi casusluklarını teşvik ediyordu[573].

Osmanlı Devleti'nin icatlara verdiği imtiyazların tamamında, imtiyazın devredilebilme hakkı mevcuttur. Bu hakkın kullanılabilmesi için devletin izninin alınması gerekiyordu[574].

İmtiyaz sahiplerinin sorumluluklarına baktığımızda ise verilen imtiyazlardan alınan resim oranı başlangıçta, imtiyazın ilk yılı için on Mecidiye Lira, imtiyaz müddetinin diğer seneleri için senelik beş Mecidiye Lira olarak belirlenmiştir. Fakat bazı imtiyazlarda bu miktarın farklılık gösterdiği görülmüştür. 1864 yılında verilen bir imtiyazda ilk sene için on beş lira; diğer yıllarda beşer lira, 1867 yılında ise, İzmir'de yaşayan bir İngiliz vatandaşı mucide, icat ettiği pamuk yıkama makinesine istinaden verilen imtiyazda resim oranlarının ilk sene için yirmi liraya diğer seneler onar liraya çıktığı görülmektedir.[575] Buna karşın 1869 yılına ait başka bir imtiyazda, resmin ilk sene için on, diğer yıllarda beş lira olarak tespit edildiği görülmektedir. Bu bakımdan imtiyaz harçlarında belirli bir standart görülmediği sonucuna varılabilir.

Osmanlı Devleti, imtiyaz için ödenen resmi, birçok ülkede uygulanan bir yöntem olarak olağan karşılamakla birlikte, sanat erbabının teşvik edilmesi yerine işlerini zorlaştıran, zararlı bir uygulama olarak görülen düşünceler de mevcuttu[576]. Bu bakımdan icada yönelik imtiyazlardan vergi alınması ile ülkenin kalkınmasına yönelik icatların koşulsuz teşvik edilmesi yönünde bir görüş ayrılığının meydana çıktığı söylenebilir. İmtiyazlardan resim miktarlarının alınmaya devam etmesi, birinci görüşün kabul gördüğü sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

572, *"…Hüsameddin Efendi ihdas etmiş olduğu nev'i icad tulumbanın i'mal ve firuhtu için ba-mazbata imtiyazname istida' etmiş olduğundan… … bu misüllü mucidlerde muceb-i gayret olacağını beyan idüb mümaileyh muhteri'i olan mezkûr tulumbanın taklid olunması havfından emin olarak sergi-i umumi-i Osmaniye vaz' edebilmesi için imtiyaz matlubunun seri'an i'tası münasib olacağından…" BOA*, İ. MVL, Dosya No: 482, Gömlek No: 21862,12.N.1279.

573 Özbay, Bülbül, "Osmanlı Devleti'nin Bir Teknoloji Transferi…", , s. 194.

574 *BOA*, A. MKT. NZD, Dosya No: 276, Gömlek No: 70, 4.B.1275.

575 *BOA*, A. MKT. MHM, Dosya No: 382, Gömlek No: 13, 12.M.1284.

576 *"…Berat imtiyazlarından bir mikdar resm istihsali her yerde cari olan kaideden olmasıyla… …erbâb-ı san'atdan teşvik ve tergib yerine def'aten on lira ve sonra be her sene beşer lira alınması gibi tas'ibat ifa-ı memalik-i mahrusece muzır görünmüş…" BOA*, ŞD, Dosya No: 1173, Gömlek No: 19, 1.S.1286.

Osmanlı Devleti verdiği imtiyazlarda, verilen imtiyazın uygulanmasından doğacak zarar ve ziyanı imtiyaz sahibine yüklemektedir. İmtiyaz sahibinin uğrayacağı zarardan dolayı herhangi bir tazminat talebi hakkını tanımamış; bir vergi muafiyetine de tabi tutmamıştır. İcat edilen şeyin üretimi için kurulacak fabrika vb. binaları, Devletin uygun gördüğü yerler dışında inşa edilemeyecekti. Ayrıca yabancılar için geçerli olmak kaydıyla, ortaya çıkabilecek davalarda ecnebilik sıfatını kullanmayarak İstanbul'da Ticaret Nezaretine, taşrada ise Ticaret Meclislerine başvuracaklardı. Bu kurallara uyulmaması durumunda imtiyaz hükümsüz kabul edilecekti[577].

İmtiyaz başvurularında, icat sahibinin icadını bizzat tanıtması ve işe yarar bir alet olduğunu ispat etmesi ya da başvurusundan sonra üç ay içinde hazırlayacağı plan veya resim[578] ile icat ettiği aletin çalışma prensibini, uygulanabilirliğini açıklaması şarttı. Belirtilen sürede uygulanabilirliği ispat edilmeyen imtiyazlar hükümsüz olarak kabul edilmiştir[579].

Mucitlerin hak ve sorumluluklarını dile getiren 1 Mart 1863 tarihli bir imtiyaz örneğine göre;

"Hüsameddin Efendi ihdas etmiş olduğu nev-i icad tulumbanın imal ile firuhtu için devletden ba-mazbata imtiyazname istida etmiş olduğundan meclis-i ma'ber bu istidasına muhalefet göstermeyerek kabule şayan olduğu ve bu misüllü mucidlerde muceb-i gayret olacağını beyan edib müma-ileyh muhteri' olan mezkûr tulumbanın taklid olunması havfından emin olarak sergi-i umumi-i Osmaniye vaz' edebilmesi için imtiyaz matlubunun ser'an i'tası münasib olacağından emsaline kıyasen kaleme alınan imtiyaz mukavelenamesi ber vech-i ati arz ve beyan olunur.

1. Madde: Devlet-i Âliyye Hüsameddin Efendiye iş bu imtiyazname tarihinden i'tibaren on beş sene müddet-i müteheddi olan tulumbayı memalik-i mahsuse-i şahaneden yalnız kendüsü i'mal ve firuht etmek imtiyazını i'ta ve ihsan buyurulmuşdur.

---

[577] *BOA*, A. MKT. NZD, Dosya No: 276, Gömlek No: 70, 4.B.1275.

[578] 1.S.1286, İcadın tür ve boyutuna göre genellikle 1/20 oranında küçültülmüş resmi. *BOA*, ŞD, Dosya No: 1173, Gömlek No: 19,

[579] Tahmis-Hane üstadı Agob'un icat ettiğini iddia ettiği vapur makinesinin çalışma şeklini beyan etmemiştir, Meclis-i Ma'ber'e çağrılan Agob'un, icadıyla ilgili soruları cevaplayamaması nedeniyle imtiyazı hükümsüz kabul edilmiştir. *BOA*, A.MKT. NZD, Dosya No: 361, Gömlek No: 77, 30.M.1278.

2. Madde: Hüsameddin Efendi iş bu imtiyazname tarihinden i'tibaren üç ay zarfında ihtira' etmiş olduğu tulumbanın tafsil-i ahvalini mübeyyin bir kıt'a takrir kaleme alarak ticaret nezaret-i celilesine takdim edecektir.

3. Madde: Müma-ileyh nail olduğu imtiyaza mukabil taraf-ı Devlet-i Âliyeye ilk sene için on ve ve mezkûr imtiyazın hitamına kadar küsur senelerde dahi beşer lira verecektir. Ve her sene verilmesi sene-i mezkure hululünden mukaddem ticarethaneye te'diye olunub imtiyaz fermanı zuhuruna teslim-i kayd olunacak ve ticaret nazırının mührüyle mühürlenecektir.

4. Madde: Müma-ileyh Hüsameddin Efendi bâlâda muharrer şeraitin icrasında kusur etdiği halde istihsal etdiği imtiyaz münfesih olacaktır.

5. Madde: İmtiyaz-ı mezkûrun dolayı Hüsameddin Efendi ile sair eşhası beyninde bir dava' zuhur eder ise ticaret mahkemesinde rü'yet olunacaktır.

6. Madde: Zarar ve ziyanı tarafına aid olmak üzere Hüsameddin Efendiye ber vech-i muharrer imtiyaz i'ta olunmuşdur ve beyana hacet olmadığı üzere imtiyaz-ı mezkûr alat misli görülmemiş ve sahihen ihtira-i cedide denilebilecek tulumba için verilmiş olduğundan müma-ileyhin ihtira' etdim dediği tulumba bu kabilden zuhur etmiş ise imtiyaz-ı mebhus keen lem yekûn hükmünde tutulacaktır[580].

Verilen imtiyaz, patent kanunlarının sağladığı temel kaideleri hemen hemen sağlamaktadır. Hüsameddin Efendi'nin imtiyaz talep etmesinin temel sebebi icadını Sergi-i Umumi'de sergileyecek olmasıdır. Sergide gerçekleşebilecek bir sanayi casusluğu durumunda Hüsameddin Efendi'nin herhangi bir iddiada bulunması mümkün değildi. Aldığı imtiyaz onu hukuki bakımdan koruma altına almıştır.

3.3.1.4. İmtiyaz Sisteminde Kazanımlar

Osmanlı Devleti'nin icatlara yönelik koruma sistemi imtiyazlarla başlamıştır. Faydalı bir eser meydana getirenlerin ve sanayi ile uğraşanların teşvik edilerek,[581] ülkenin kalkındırılması, imtiyazların verilmesinin ana nedenini oluşturmuştur. Sanayi

---

[580] *BOA*, İ. MVL, Dosya No: 482, Gömlek No: 21862.

[581] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1173, Gömlek No: 19, 1.S.1286, *"... erbab-ı sanayiinin teşviki niyet-i hayriyesiyle ihtira' iddiasında bulundukları âlât ve edevât için imtiyaznâmeler i'tâsı muvafık maslahat görünmüş olduğundan..."*

Devrimi ile Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa arasında sanayi ve teknolojik manada makas açılmıştır. İmalat sektörü yanında icatlara da imtiyaz verilmesi bu makasın kapatılmasına yönelik, büyük oranda teknoloji transferini gerçekleştirmek amacıyla uygulanan bir yöntem olmuştur. Devlet açısından ülkeye yabancı teknoloji çekmek yanında yerel imkânların geliştirilmesi temel amaçtı. Düşük bir vergi kazancı yanında, imtiyaz aşamasında değerlendirilen icadın uygulamaya konulabilirliği şartı, uygulanabilir yeni teknolojilerin Osmanlı sanayisi içine dâhil olmalarını sağlıyordu.

Mucit açısından imtiyazın sunduğu ana kazanım tekel hakkıdır. Mucit aldığı imtiyaz ile icadının belirlenen süre içerisinde yalnız kendisi tarafından üretiminin ve satışının yapılabilmesi hakkını elde ediyordu. İmtiyaz dönemi, sınai mülkiyet hakkı sistemine geçiş sürecinde,[582] mucitlerin haklarını muhafaza eden bir yöntem olarak patent kanunlarının sağladığı korumaları bahşetmiştir. Bu nedenle Osmanlı patent tarihini XIX. yüzyılın ortalarından başlatmak daha doğrudur.

3.4. Osmanlı Patent Hukukunun Gelişmesi

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda icatlarla ilgili artan çalışmaları, yeni teknoloji ortaya koymaya yönelik faaliyetleri ödüllendirme ve imtiyaz yöntemiyle teşvik etmiştir. Verilen imtiyazlar patent sisteminin ana gerekçelerini karşılamıştır. İhtira Beratı Kanunu'nun çıkış noktası da esasen Avrupa devletlerinde uygulanan "bröve" yönteminin Osmanlı Devleti'nde de uygulanarak, mucitlere bir berat verilerek, imtiyaz usulünün sistematikleştirilmesi olmuştur. Bröve sistemi yeni bir icat ortaya çıkaran kimseye bir nevi berat vererek, icat sahibinin o berat sayesinde icadından istediği gibi tasarruf etmesine dayanıyordu. İhtira Beratı Kanunu yürürlüğe girmeden bir yıl önce, Fransa'daki bröve sistemi incelenmiştir. Yapılan incelemeler yöntemin, *"muhasenat-ı mücerrebeden"* yani faydası tecrübe edilmiş, gelişmeye katkı sağlayacak bir nitelikte olduğu belirlenmiştir. Çeşitli değişikliklerle yürürlüğe konulan İhtira Beratı Kanunu, bu açıdan, ülke sanayisinin faydalanabileceği icatların ödüllendirilmesine yönelik çalışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır[583].

İhtira Beratı Kanunu'nun yürürlüğe konmasındaki nedenlerin başında yerli teknolojinin geliştirilmesi, ülkenin gereksinim duyduğu teknoloji transferinin

---

[582] Yaşar Bülbül, Rahmi Deniz Özbay, "Sanayi Devrimi'nin Tartışmalı Bir Kurumu Olarak Patent ve Osmanlı'da İhtira Beratı Kanunu", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi,* C. 18, S. I, 2010, s. 51.
[583] *BOA*, İ. DUİT, Dosya No: 99, Gömlek No: 8, 08.R.1340.

gerçekleştirilebilmesiydi. Osmanlı Devleti'nin gelişmişlik düzeyi yerli teknolojinin gelişmesine fazla olanak vermiyordu fakat yabancı teknoloji transferi için hukuki altyapı şarttı. Dünyada hiçbir bilim adamı, muhteri veya sanayici, yarattıkları teknolojinin hukuki korumaya alınmadığı bir ülkede çalışmak istemez. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde yeni teknolojileri için üretim yapmak isteyen bazı girişimciler öncelikle devletin sağladığı hukuki korumayı inceliyordu. Dolayısıyla bu durum icatlar için hukuki altyapı oluşturmayı hızlandıran bir etken olmuştur.

İmtiyazlar döneminde devlet, icatlara yönelik imtiyazları belirli kurallar çerçevesinde talep edenlere veriyordu. Fakat imtiyaz beratlarına dair yazılı bir düzenleme olmaması, imtiyaz talep edenlerin çeşitli itirazlarına neden oluyordu. İmtiyaz süreleri veya imtiyaz beratlarından alınan ücretler, yazılı bir kanun olmadığı için genellikle tartışma konusu olan mevzulardı[584].

Yabancı *"erbab-ı muhteriler"* kendi ülkelerinde aldıkları patent niteliğinde bir belge ve belgenin tanımladığı hukuki korumayı almayı imtiyaza tercih ediyordu. 1872 yılında, icat ettiği zirai aletler için imtiyaz talebinde bulunan Mösyö Sneijder, aynı zamanda bröve benzeri bir belge alıp alamayacağını Ziraat Nezareti'ne sormuştur. Ziraat Nezareti bu soruyu Ticaret Nezareti'ne yönlendirmiştir. Ticaret Nezareti de, Nafia Nezareti'nin görüşünü almak üzere suali buraya yönlendirmiştir. Nafia Nezareti'nde, icatlar meselesinin daha çok sanayi ile alakalı bir konu olduğu görüşü ağır basmış ve konunun esasında Ticaret Nezareti'ni ilgilendiren bir konu olduğuna karar verilmiştir[585]. Sonuç olarak yeni icat edilen alet ve edevatın tabi olacağı şartların belirlenmesi zorunlu görülmüş ve bunun için bir layiha hazırlanması nezaretler arası yazışmada karara bağlanmıştır[586]. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin ilgili nezaretleri imtiyaz usulünü devam ettirmekle birlikte, Avrupa'da uygulanmaya başlanan patent sisteminden haberdardılar ve bu zeminde hukuki altyapı oluşturmak için bazı çalışmalara başlamışlardı.

---

[584] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1173, Gömlek No: 19, 1.S.1286.

[585] 1848 yılında kurulan Umûr-ı Nafia Nezareti bir yıl sonra Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştır. 1863 yılında iki nezaret birkaç aylığına tekrar ayrılmış, 1866 yılında ise bir haftalığına ayrılmışlardır. 1868 yılında da iki nezaret müstakil olmuştur. Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform,* Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 140 – 144.

[586] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1173, Gömlek No: 19, 1.S.1286.

3.4.1. İhtira Beratı Kanunu

Türk hukukunda, yakın döneme kadar letters patent'in karşılığı olarak, evvelce keşf olunmamış, bilinmeyen bir şeyi keşfetmek, icat etmek anlamındaki "ihtira" kelimesi ile imtiyaz ve taltif için verilen resmi kâğıt anlamındaki "berat" kelimesinin birleşimi olarak "ihtira beratı" tabiri kullanılmıştır. Letters patent'in tam kelime karşılığı olarak herhalde "berat" yeterlidir. Fakat İngiltere'de letters patent'in yoğun olarak icatlara verilmesinden dolayı, kelimenin yalnız patent olarak için kullanılmaya doğru evirilmesi aşaması Osmanlı Devleti'nde görülemediğinden yalnız berat kelimesi yeterli görülmemiş ve "icat belgesi" olarak doğrudan çevrilebilecek "ihtira beratı" kavramı kullanılmıştır.

Osmanlı Devlet kurumlar arasındaki yazışmalar yanında, bir yenilik ortaya çıkaranların devlet kurumları ile olan yazışmalarında icat, keşf, keşfiyyat, buluş gibi kelimeler kullanılmakla birlikte en fazla *"ihtira'"* kelimesi rağbet görmüştür. Yeniliği ortaya koyanlar için ise mucit kelimesi de kullanılmış fakat en çok *"muhteri"* kelimesi görülmektedir.

Bu kelimelerin tamamı uygulamada aynı anlamı tarif etmek amacıyla kullanılmakla birlikte Osmanlı kanun koyucuları "ihtira" tabirini uygun görmüşlerdir. Kamus-ı Türki'de bu kelimelerin aralarında belirli farklar olduğu ifade edilmektedir. Kamus'a göre "ihtira", bilinen vasıtalar ile fikri bir üretim sayesinde bulunmuş bir tertip ile şaşırtıcı bir şey ortaya koymak şeklinde tarif edilmiştir. Bu bakımdan bir yeniliğin ihtira olabilmesi için, bilinen vasıtalar ve fikri bir üretim neticesinde ortaya çıkmış olması şartı vardır. "Keşf" kelimesi, mevcut olmasına karşın gözden kaçmış, bilinmeyen, gizlenmiş bir şeyi ortaya çıkarma manasına gelmektedir. İcat ise mevcut olmayan veya mevcut olmayan ad olunacak surette meçhul bulunan bir şeye vücut vererek, ortaya çıkarmak anlamında tarif edilmiştir[587].

---

[587] Kamus-ı Türki'de ihtira' kelimesi ile benzer anlamlara gelen fakat uygulamada rastlanmayan diğer kelimeler halk, ihdas ve ibda'dır. *halk büsbütün yokdan var etmek; ihdas yeni bir şeyi çıkarmak ve yeni tarzda bir şeyi meydana koymak; ibda' ise yenilikle beraber garabet ve letafetiyle dahi calib-i inzar dikkat olacak bir şeyi bulub ortaya atmakdır. Telgraf, vapur ihtira' olundu; âlem, insan halk buyuruldu; gemicilik, ziraat, ticaret icad olundu; Amerika, Neptün seyyaresi, platin madeni keşf olundu; asakir-i nizamiye ihdas olundu; fotoğraf, telefon ibda' edildi. İcad daha mutlak ve eamm olub diğerleri yerine dahi kullanılabilir."* Kamus-ı Türki, s. 79.

Sonuç olarak Osmanlı kanun koyucuları, *"misli sıbk etmemiş bir alet ve makine ve saire icadı"* manasına gelen ihtira' kelimesini benimseyerek, kanuna adını vermişlerdir.

5 Temmuz 1844 tarihli Fransa Patent Kanunu'ndan tercüme edilen İhtira Beratı Kanunu'nun[588] içeriği şöyledir:

3.4.1.1. Tanım ve Kapsam

Kanuna göre hiref[589] ve sanayiye dair her türlü ihtira, keşif ve ıslahattan istifade hakkı mucit, kâşif ve muslihlere ait olarak kabul edilmiştir. Bu haktan istifade etmek imkânı ancak kanun ile tayin edilmiş şartlar ve belirlenen müddet çerçevesinde devlet tarafından verilecek berat ile tasdik olunabilir[590].

İhtira Beratı Kanunu'na göre sanayide yeni bir sonuç ve eser vücuda getirmek ve bunların ortaya çıkarılabilmesi için yeni bir yol ya da bilinen bir yolu yeni yöntemlerle geliştirmek ihtira olarak kabul edilir[591]. Kanunun kapsayıcılığına göre yalnız yeni bir ihtira ortaya koymak değil, yeni ihtiralar için yeni yollar, yöntemler keşfetmekte ihtira olarak kabul edilmiştir.

Kanunun kapsam dışı bıraktığı icatların başında ilaç ve tedavi yöntemleri gelmektedir[592]. Zira ihtira beratı bir tekelleşmeye sebep olmaktadır, bu nedenle kamu çıkarları göz önünde tutularak bu kalemler icat kapsamına alınmamıştır. Kanunun koruma kapsamına almadığı bir diğer başlık ise incik, boncuk, hırdavat gibi sanayiye konu olmayan daha çok el sanatlarının konusu olan basit yeniliklerdir[593].

---

[588] Lütfi Fikri, "Mülkiyet-i Sınainin Suret-i Temin ve Himayesi", *İstanbul Barosu Mecmuası*, Sene 1, Eylül 1927, S. 9, s. 487.
[589] Meslekler, sanatlar.
[590] İhtira Beratı Kanunu, 1. Madde. Düstur, Zeyl 1, s. 74, 11 Rebiülahir 1297.
[591] 2. Madde.
[592] 3. Madde.
[593] 3. Madde.

3.4.1.2. İcatların Korunma Süresi

Kanunun ihtiralar için belirlediği koruma müddeti, kanunun ihtira olarak tanımladığı yenilikler için beş, on ve on beş sene olmak üzere belirlenmiştir[594]. Bu sürenin uzatılması ancak bir kanun ile mümkün olabilecekti[595].

3.4.1.3. İhtira Beratları İçin Belirlenen Harçlar

Beş senelik beratlar için on, on senelik beratlar için yirmi ve on beş senelik beratlar için otuz Osmanlı altını ücret alınacaktı. Harç ücretleri tek seferde değil, koruma müddetine bölünmek suretiyle her yıl iki Osmanlı altınına tekabül edecek şekilde tahsil edilecekti. Birinci taksit, ihtira beratının sahibine tesliminde, diğer taksitler ise her yıl başlangıcında tahsil edilecekti[596].

3.4.1.4. İhtira Beratı Verilmesi İşlemi

Mucitlerin ihtira beratı alabilmeleri belirli bir prosedürü yerine getirmeleri gerekiyordu. Dört adımdan oluşan bu işlemin birinci ayağını, talep edeceği berat için yazacağı dilekçe teşkil ediyordu. Dilekçesini yazdıktan sonra ikinci adımda; icat ettiği şeyin ne olduğunu, ne işe yaradığını açıklayan bir tarifname oluşturmalıydı. Üçüncü olarak, yazılı olarak verdiği tarifnameyi izah etmesi için resim veya bir numunesini hazırlamalı, son olarak hazırlamış olduğu evrakı, evrakın listesini gösteren mühürlü bir zarf içinde, isterse doğrudan doğruya Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne ya da bulunduğu vilayetin valisine takdim edecekti. Bu işlemi sâkin olmadığı beldede gerçekleştirecek olursa, sunduğu evraka ek olarak bir ikâmetgah ekleyecekti[597].

Mucitler ihtira beratı talep etmek amacıyla düzenleyecekleri tarifnamelerde, hiçbir çekinceye mahal vermeyecek şekilde ana unsurları ve yalnız icadı anlatmaya yönelik açıklamaları koyabileceklerdi. Talep dilekçelerinde berat için istenilen süre belirtilecek ayrıca icadın ne olduğunu açıklıyor kısa bir unvan tahsis edilecekti. Gerek dilekçe gerekse tarifnamelerde silinti, çıkıntı vs. kusurlar bulunmayacaktı. Tarifnamelerdeki resimler özenle hazırlanacak mürekkep ile çizilecek, belirlenen

---

[594] 4. Madde.
[595] 19. Madde.
[596] 4. Madde.
[597] 5. Madde.

ölçülere uyacaktı. Takdim edilen evrakın tamamı berat talep eden kişi ya da vekili tarafından imzalanacaktı[598].

Mucidin talebinin geçerlilik kazanması için, berat için alınacak harcın ilk taksiti olarak iki Osmanlı altınını,[599] dilekçesini takdim ettiği bölgenin yöneticisine ödediğine dair bir ilmühaber ibraz etmesi gerekmektedir. İbraz neticesinde dilekçe sahibinin talebi, İstanbul'da Ticaret ve Ziraat Nezareti, taşrada ise valiliklerin nezareti altında, damga resminin alınmasıyla kabul edilir[600]. Evrakın teslim tarihi, berat ile sağlanacak koruma süresinin başlangıç olması nedeniyle önemlidir[601].

İhtira beratlarının, istek sahiplerine verilmesi Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından gerçekleşmektedir. Bunun için doğrudan Nezarete verilen dilekçelerin yanı sıra taşrada valilere takdim edilen dilekçeler de Nezarete ulaştıktan sonra işleme konulacaktır. Berat istenilen icat için ön araştırma yapılmaksızın, icadın sıhhati, gerçekliği ve yeniliği, faydaları belirlenerek, icadın faydası, devletin kefaleti altına alınmadan verilir. İcadın kâr ve zararı, icadın sahibine ait olmak üzere verilirdi[602]. Böylelikle icatlarda devletin sorumluluğu ortadan kalkmıştır. Devlet berat verirken ancak düzenleyici bir rol oynamaktadır.

3.4.1.5. Memleketin Müdafaasına Yönelik İcatlar

Kanunda devletin müdafaa araçları ile ilgili icatlarda berat verilme usulü farklılık göstermektedir. Askeriye ile ilgili icatlara, kara ve deniz kuvvetlerinin kuvvet ve kudretini arttıracak nitelikte ise inceleme sonucunda, uygulamada başarı sağlanırsa berat verilebilirdi. Berat ve dolayısıyla icadın kendisi, yapılacak mukavele ile devletçe satın alınacak ve icadın faydasının derecesine göre madalya ile ödüllendirilecekti.

---

[598] 6. Madde.
[599] İhtira Beratı talep dilekçelerinde eksiklik görülürse, dilekçe reddedilir fakat peşin olarak alınan ilk taksitin yarısı iade edilmez. Eğer mucit, üç ay içerisinde yeni bir talep dilekçesi oluşturarak başvuru gerçekleştirirse, el konulan meblağ yeni başvuruda hesaba katılır. 16. Madde.
[600] 7. Madde.
[601] 8. Madde.
[602] 9. Madde.

Devletin satın alacağı icat için belirleyeceği bedel her iki tarafın bilirkişileri tarafından belirlenecekti. İhtilaf durumunda önce hakemler tayin edilecek, yine itilaf olması durumunda, Temyiz Mahkemesi Reisi bedeli belirleme hakkına sahip olacaktı[603].

3.4.1.6. Mucitlere Sağlanan Teşvik ve Ödüllendirme

Osmanlı Devleti askeri bakımdan yararlı, ülkenin müdafaası için faydalı icatları ödüllendirmeyi uygun görmüştü bunun yanında ülkenin gelimine katkı sağlayacak icatları ödüllendirmek ve yenilerinin icadını teşvik etmek için bir sistem kurmuştu. Teşvik ve ödüllendirme sistemi temel olarak icadın, ülkenin teknolojik gelişimine katkıda bulunacak, kullanım bakımından önemli faydalan sağlayacak icatlara verilecekti. Yani yaygın kullanıma sunulabilecek icatları kapsıyordu. Ödüllendirme, icadın fayda derecesine göre altın, gümüş ve bronz madalyalar ile yapılacaktı. Verilen madalyalar sadece icadın bizatihi kendisine değil aynı zamanda icadın ticari hayata girmesinden sonra icada özgünlük ve değer katacak nitelikteydi. Çünkü madalyaların resmi, piyasaya çıkacak ürünün marka kısmına konulacaktı. Böylelikle markanın üstün nitelikler nedeniyle devlet tarafından ödüllendirildiği kamuya duyurulmuş olacaktı. Böyle bir ürünün de muadilleri karşısında belirgin bir avantaj elde edeceği muhakkaktır[604].

Ödüllendirme yalnız Osmanlı tebaası mucitler için değil yabancılar için de geçerliydi. Devlet, icadı meydana getiren mucidin tabiiyetine bakmaksızın, ülkeye faydasını göz önünde bulundurarak genel bir teşvik mekanizması ortaya çıkarmıştır.

3.4.1.7. Berat Verilen İcatların Islah ve İnkişaf Hakkı

Bir icadın beratını elinde bulunduranlar, koruma süresi içinde, şartlara uymaları koşulu ile icatlarının değiştirilmesi, düzeltilmesi, bazı ilaveler yapılması ve tamamlanması hakkına sahiptir. Bir tasdikname verilmesi ile gerçekleşen bu uygulama ile yapılan düzenleme ve geliştirmeler daha önce verilen berat ile birleştirilir. İcat hakkındaki koruma süresi tamamlanınca yapılan düzenleme ve geliştirmelerinde süresi dolar. Bu işlem için bir Osmanlı altını harç alınır ve ihtira beratını elinde bulunduranlardan biri tarafından verilen tasdiknameden diğer hak sahipleri de istifade

---

[603] 12. Madde.
[604] 14. Madde.

ederler[605]. Fakat ihtira beratını başkasına devredenlerin ihtiraları üzerinde değişiklik yapma veya geliştirme hakkından istifade etmesi mümkün değildir[606].

Bir ihtira beratını elinde bulunduranlar dışında başka birisi bu icadın geliştirilmiş, tamamlanmış, değiştirilmiş hali için ilgili ihtira beratının veriliş tarihinden bir sene sonra yeni bir ihtira beratı talebinde bulunabilirler. Bir yıl geçmeden önce istenen beratlar için Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne verilen mühürlü dilekçeler açılmadan, bir sene sürenin geçmesi beklenir ve süre dolduktan sonra zarf açılarak isteyen kişiye berat verilir. Fakat bu bir senelik süre içinde asıl berat sahibi de kendi icadı üzerinde değişiklik veya geliştirme için tasdikname veya yeni berat verilmesi için istekte bulunabilir. Bu durumda asıl berat sahibinin öncelik hakkı bulunmaktadır[607].

Bir ihtira beratı sahibi, kanunda belirtilen üç ayrı koruma süresinden birini seçerek, icadının koruma süresinin arttırılması için istekte bulunabilir[608]. Fakat asıl icat sahibinin, bu icadı geliştirerek yeni berat almış kişinin icadından faydalanma hakkı olmayacağı gibi, icadı geliştirerek berat almış kişinin de asıl icattan faydalanma hakkı bulunmamaktadır[609].

3.4.1.8. Beratların Devir ve İntikali

İhtira Beratı Kanunu'na göre berat sahipleri, icatlarını tamamen veya kısmen, bedeli karşılığında ya da bedelsiz olarak kanun dâhilinde başkalarına devretme hakkına sahiptir. Bunun için devir işleminin Ticaret ve Ziraat Nezareti ile beş gün içinde ilgili nezarete iletilmesi şartıyla, vilayetlerde valilerce kayıt ve tescil edilmesi yeterlidir[610].

Mucit, ihtira beratını, üçüncü kişiye, belirli bir süre içinde belirli adette üretilmek için devredebilir. Devrettiği ihtira, kontrol gerektiren tehlikeli bir şey ise aynı kontrol ve sorumluluk devrettiği kişiye de intikal eder[611].

---

[605] 20. Madde.
[606] 22. Madde.
[607] 23. Madde.
[608] 21. Madde.
[609] 24. Madde.
[610] 25. Madde.
[611] 26. Madde. İhtira'ı devralan kişi, beratın ilk sahibi tarafından yapılacak geliştirme ve değiştirme vs. işlemlerden istifade eder. 27. Madde.

3.4.1.9. Beratla İlgili Tarifname ve Resimlerin İlanı

İhtira beratı almak için Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne sunulan resim, numune ve modeller beratın hukuki koruma süresinin dolmasına değin nezarette saklanır. Bunları görmek isteyenlere ücretsiz olarak gösterilir ve almak isteyenlere örnekleri belirli bir ücret ile verilir[612]. İkinci taksiti ödenen ve bir sene önce verilen beratların ise resim ve tarifnameleri kısaca kamuya ilan edilir[613]. Beratların koruma süresinin dolmasıyla da tarifname ve resimlerin asılları İstanbul Sanayi Mektebi numunehanesinde saklanır[614].

3.4.1.10. Yabancıların Hukuku

İhtira Beratı Kanunu'na göre yabancı ülke vatandaşları Osmanlı ülkesinde, Osmanlı Devleti vatandaşları ile aynı şartları yerine getirdikleri takdirde berat sahibi olabilirler[615]. Bu duruma yabancı devletlerde icat edilip berat aldıkları şeyler de dâhildir. Yani bir mucit başka bir ülkede berat aldığı şey için Osmanlı Devleti'nde de berat alabilir. Fakat bu durumda başka ülkelerde alınan beratların başlangıç süresi temel alınır ve beratın ilk alındığı ülkedeki berat süresi sona erdiğinde Osmanlı Devleti'ndeki koruma da son bulur[616].

3.4.1.11. İhtira Beratının İptali

İhtira Beratı Kanunu'na göre ihtira beratı hakkının iptalini gerektiren bazı durumlar vardı. Bunlar şöyledir;

Keşif ve icat edilen şeyin yeni bir şey olmadığı,

Kanun gereği, icat edilen şeyin ilaç ve tedavi yöntemleri ile incik, boncuk, hırdavat gibi sanayiye konu olmayan daha çok el sanatlarını ilgilendiren ürünlerden olması,

Nazari ve tatbiki olarak tasavvurdan ibaret olup sanayiye uygulanamayacak usul, kaide ve keşifler,

---

[612] 29. Madde.
[613] 30. Madde.
[614] 31. Madde.
[615] 33. ve 34. Maddeler.
[616] 35. Madde.

İcadın umumi güvenliğe, memleketin düzenine, genel ahlak kural ve kaidelerine aykırı bulunması

Asıl icat olunan şey hakkında sahte bir isim ile hileyle berat alınması,

Beratın tarifnamesinin icadın icrasını ve faydalarını yeterli derecede açıklayamaması,

İhtira beratı ile ilgili bir senelik geliştirme ve değiştirmeyi engelleyici süre içinde yapılan yanlışlıklardan dolayı,

verilen beratlar feshedilir ve hükümsüz bırakılır. Ayrıca bağımsız olarak verilmiş olan berata ait olmayan geliştirme ve değiştirme tasdiknameleri de hükümsüz bırakılır[617].

Bunun yanında berat müracaatından önce, Osmanlı Devleti'nde ve yabancı devletlerde fiile getirilebilecek derecede geliştirilen şeyler yeni icat olarak kabul edilmez[618].

Berat hakkının düşmesine neden olan sebepler ise şunlardır;

Her sene başında ödenmesi gereken berat harçlarının düzenli olarak ödenmediği,

İcat edilen şeyin, berat alınma tarihinden itibaren geçerli bir bahane olmaksızın iki seneye kadar Osmanlı Devleti sınırları içerisinde uygulamaya koymadığı veya devamlı surette iki sene çalışmaya ara verme,

Beratlı bir ürünün aynısını yabancı devletlerden ithal ettiğinde,[619]

berat hakkı düşmüş olur[620]. İhtira beratının butlan olma yani geçersiz olması sonucu berat hakkının düşmesi durumunda, ondan zarara uğrayanlar dava açabilirler. Söz konusu durumda karar verme yetkisi Bidayet Mahkemelerine aittir[621].

---

[617] 36. Madde.
[618] 37. Madde.
[619] Makine modelleri, umumi sergilere konulacak şeyler ve tecrübe edilmek üzere özel izinle Osmanlı Devleti'ne getirilebilecek ma'mulat ancak Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin ruhsatıyla ithal edilebilir. 38. Madde.
[620] 38. Madde.
[621] 40. Madde.

Bunun yanında kanuna uygun olarak beratı olmayan ya da beratı olup da süresi dolanların ürünlerine ait levha, alamet-i farika, damga, yafta ve ilanlarında beratlı olduğunu veya beratını zikredip, *"devletin kefaleti yoktur",* ibaresini koymayanlar iki Osmanlı altınından kırk beş Osmanlı altınına kadar nakdi ceza alınır. Bu uygulamanın tekrarı durumunda ceza iki katına yükseltilir[622].

3.4.1.12. Başkasının İcadını Taklit Edenlere Karşı Uygulanacak Cezalar

İhtira Beratı Kanunu'na göre beratlı bir icadı taklit ederek imal ederek veya berat sahibinin hukukunu ihlal eder ise taklit suçuyla suçlanır. Taklit suçunu işleyerek mahkûm olanlardan beş Osmanlı altınından yüz Osmanlı altınına kadar nakdi ceza alınır[623]. Suçu tekrar edenler para cezalarının yanında bir aydan altı aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar[624]. Taklit suçuyla itham edilen kişi, berat sahibinin çalışanı, fabrika veya sanat hanesinde ücretli müstahdem adamlarından ise veya berat sahibinin çalışanları ile işbirliği içinde bilgiye erişim sağlamışsa bunların tümü suçlu addolunarak haklarında bir aydan altı aya kadar hapis cezası hükmedilir[625].

Aynı şekilde taklit edilmiş eşyayı bilerek gizleyen, satan veya Osmanlı Devleti'ne ithal edenler, taklit suçunu işlemiş sayılırlar ve ona göre cezalandırılırlar[626].

Askeri alet edevat ve patlayıcı mühimmat ile memleketçe zararlı icatları ruhsatsız olarak yayanlar ve alım – satımını yapanlar Ceza Kanunun 166. maddesinin zeyline göre cezalandırılırlar[627]. Buna göre;

"Ruhsat istihsal etmeksizin Memalik-i Osmaniye'de barut vesair ecza-yı nariye ve esliha-i memnu'a ve bunlara mahsus fişenk i'mal eder veya memalik-i ecnebiyeden Memalik-i Osmaniye'ye barut ve sair ecza-yı nariye ve esliha-i memnu'a ve bunlara mahsus fişenk idhal veya bu nev' kaçakcılığa tevessüt eyler veyahut dahil-i Memalik-i Osmaniye'de bir mahalden diğer mahale kaçak barut ve sair icza-yı nariye ve esliha-i memnu' ve bunlara mahsus fişenk nakl ve idhal ederse bunlar müsadere olunduktan başka iki aydan iki seneye kadar habse konulur ve beş mecidiye altından elli mecidiye

---

[622] 39. Madde.
[623] 43. Madde.
[624] Suçu işleyenin beş yıllık hüküm geçmişi göz önünde bulundurulur. 47. Madde.
[625] 47. Madde.
[626] 44. Madde.
[627] 45. Madde.

altınına kadar caza-yı nakdi alınır. Bila-ruhsat bu kabil memnu' fişenk ve esliha ve barut ve ecza-yı nariye taşıyanlar ve satanlar dahi bir mahdan altı maha kadar habs ve bir mecidiye altından on mecidiye altınına kadar ceza-yı nakdi ahzıyla mücazat olunur. Kanun-ı ceza itibarıyla esliha-i memnu'adan maksad alel-ıtlak esliha-i miriye ve harbiye ile namlusu on beş santimetreyi mütecaviz olan rovelverlerdir."[628]

Berat sahibi, icadının taklidinin imal edildiğini düşünüyorsa, bu konuda mahkemeye başvurabilir. Bu durumda taklit olarak imal edildiği iddia edilen eşya, mübaşir ve bilirkişi aracılığı ile deftere kaydedilir veya gerek duyulduğu takdirde eşyalara el konulur. Berat sahibi yabancı ülke vatandaşı ise bir kefil bulma şartı vardır[629]. Tutulan defter veya el konulan eşyanın bulunduğu mahal ile bunları taklit eden şahsın ikametgâhı arasındaki mesafenin her günlüğüne birer gün ilave edilir. Defterin yazılmasından itibaren sekiz güne değin dilekçe sahibi mahkemeye müracaat etmediği takdirde zarar ve ziyan davasına halel gelmemek üzere, defter tutma ve eşyalara el konulması muamelelerinin hükmü kalmaz[630].

Buna karşın bir icadın taklit edildiğine mahkemece karar verilirse, tebriye-i zimmet[631] etse bile, imale mahsus alet edevata el konulur ve bunlar zarar ziyan davasına halel gelmemek üzere berat sahibine verilir. Ayrıca mahkemece de uygun görülmesi durumunda alınan karar mahkemenin duvarına asılır[632].

3.5. İhtira Beratı Kanunu'nun Uygulanması

İhtira Beratı Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile öncelikle imtiyazlar dönemi sona ermiş ve fikri mülkiyet haklarının bir unsuru olan patent hakkı gerçek manada hukuki koruma altına alınmıştır. Her ne kadar İhtira Beratı Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra da icatlar için imtiyaz talepleri görülmüşse de devlet bu tür başvuru sahiplerine ihtira beratının zaten bir imtiyaz niteliğinde olması nedeniyle artık icatlar için imtiyaz verilmeyeceği kararını bildirmiştir[633].

---

[628] Serkis Karakoç, Ceza Kanunu-Tahşiyeli-İlave: Selanik Matbaası, İstanbul 1331, 98.
[629] 48. Madde.
[630] 49. Madde.
[631] Suçsuzluğunu ispat etmek.
[632] 50. Madde.
[633] 1896 yılında görülen bir başvuruda, ihtira beratını aldıkları tuvalet eşyasını üretmek için İstanbul'da bir fabrika kurmak isteyen Ser-kimyager Yonkefski Paşa ile Mösyö Ogüst'ün imtiyaz talepleri,

3.5.2. Beratlarının Geçersiz Olma Sebepleri

İhtira Beratı Kanunu'na göre bir ihtira beratının hukuki olarak düşmesinin üç nedeni vardır. Birincisi berat alınan ihtiranın iki yıl içinde geçerli bir mazeretten yoksun olarak uygulamaya konulmaması, ikincisi ihtira beratı sahibinin icat ettiği şeyin aynısını yabancı ülkelerden ithal etmesi ve son olarak berat taksitlerinin düzenli bir şekilde ödenmemesidir.

3.5.2.1. Patentin Mevki-i Fiile Konulmaması

İhtira beratı alan mucit, girişimci veya şirketler için öncelik, icat ettikleri şeyin hukuki korumasını sağlamaktır. Teknoloji transferi için ilk şart icatlar üzerinde sağlanan gerçek, uygulanabilir hukuki korumadır.

Bütün devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin de hukuki korumayı gerçekleştirirlerken temel beklentisi berat verdiği bir icadın devlet sınırları içerisinde fiile getirilmesidir. Fiile getirilmekten kasıt ihtira beratı verilen şeyi imal eden bir imalathanenin tesisidir. İcadın üretim safhasına geçmesi, yeni fabrikalar açılması, istihdam olanaklarının çeşitlenmesi ve yaygınlaşması kısacası milli ekonomiye katkı sağlamasıdır. Devlet, icatlar için iki yıllık uygulanma mühleti belirlemiştir. Bu ve benzer süreler hukuki korumanın sağlandığı ülkelerin tamamının kanunlarına yansıdığı gibi 1883 tarihli Paris Konvansiyonunda da üç senelik bir uygulama şartı bulunmaktadır.

İki yıllık mühlet içerisinde uygulamaya konulmayan icat sadece milli teknoloji ve sanayinin gelişimine negatif yönde bir etki bırakmıyor, aynı zamanda ihtira beratından kaynaklanan tekel hakkının kullanılması sonucu, aynı icadı daha sonra yapan ve uygulamaya koyabilecek girişimcilerin de önünü kesiyordu.

Tabi olarak berat alınan her icat için yeni bir üretim tesisi açılamaz. Bazı icatlar hali hazırda üretilen araç gereçlerin üretim safhalarındaki değişiklikleri ya da eklentileri içerir. Yerli girişimciler için sermaye eksikliği, teknolojik altyapı yetersizliği, nitelikli işgücü bulunamaması gibi sebeplerden her icadın mevki-i fiile getirilmesi mümkün olamamaktadır. Yabancılar için ise ki ihtira beratı alanların büyük çoğunluğu

---

ellerindeki ihtira beratının hâlihazırda imtiyaz işlevi görüldüğü, ayrıca bir imtiyaz almalarına gerek olmadığı ifade edilmiştir. *BOA*, MV, Dosya No: 86, Gömlek No: 66, 16.N.1313.

yabancıdır, temel amaç kendi ülkelerinde ürettikleri ürünlerin hukukunu Osmanlı Devleti'nde muhafaza etmedir. Dolayısıyla berat alan tüm yabancıların Osmanlı sınırları içerisinde fabrika veya üretim tesisi açması beklenemez. Dolayısıyla çeşitli sebeplerden dolayı her patent alan ürünün mevki-i fiile geçirilmesi mümkün değildir. Burada asıl mesele Osmanlı Devleti'nin bu şartı uygulama konusunda sergilediği tavırdır. Kanuna göre iki yıl içinde uygulamaya konulmayan ihtira beratı düşer fakat bu durumun ortaya çıkardığı sonuçlardan biri berattan alınan vergiden istifade edilememesidir. Dolayısıyla iptal edilen her berat devlet için doğrudan bir gelir kaybına neden oluyordu. Belki de bu nedenle Osmanlı Devleti bu şartın uygulanmasında esnek davranmıştır. İhtira beratlı icatların ne kadarının uygulamaya konulduğu veya ne kadarının uygulamaya konulmadığı nedeniyle iptal edildiğinin bilgisine ulaşmak şu andaki bilgi ve belgeler ışığında pek mümkün görünmemektedir. Fakat bazı örneklerde Osmanlı Devleti'nin geliştirdiği tutum görülebilmektedir.

Örnek olarak, Tersane-i Amire'de imal edilen ve taklit davasına sebebiyet veren etüv makinesi ile ilgili patent süreci verilebilir. Pasteur'ün mikroorganizmalar keşfetmesi ve bazı hastalıklar ile mikroorganizmalar arasındaki bağlantı bulunduktan sonra, mikroorganizmaları yok etmek için araştırmalara girişilmiştir. Bu araştırmalar yüksek ısılı hava içeren etüv makinesi tasarlandı. Osmanlı Devleti de bu makineyi kullanmak için bir komisyon kurdu ve komisyonun çalışmaları sonucunda Geneste ve Herscher Fabrikasının üretimi olan etüv aleti kabul edildi. Kısa süre içinde Osmanlı hastanelerinde, belediyelerde, ordu merkezlerinde Geneste ve Herscher etüvü kullanılmaya başlandı. Tersane-i Âmire bu aletin faydalarını gördükten sonra bunu ithal etmek yerine, yerli malı olarak üretmeye başladı ki esas alınan model yine Geneste ve Herscher etüvleri oldu. 1892 yılında başlayan üretim için daha önce Bahriye Nazırı'nın girişimleri ile iki adet ihtira beratı alınır. Üretim aşaması başarılı olan etüv makineleri, II. Abdülhamid'in huzurunda da denenmiş ve kısa sürede ülkede yaygınlaşmıştır[634].

Etüv makinesinin Tersane-i Âmire'de üretim aşaması başladıktan sonra Geneste ve Herscher Fabrikası, 25 Nisan 1895 tarihinde Fransa Sefareti aracılığı ile kendi icatları olan etüv makinesi için Osmanlı Devleti'nden 10 Eylül 1891 yılında ihtira beratı

[634] Nuran Yıldırım, "Tersane-i Âmire Fabrikalarında Tebhir Makinesi/Etüv Üretimi ve Kullanımı", *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildiriler*, 22–23 Mayıs 2003, (Ed. S. F. Güncüoğlu, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 421 – 431.

aldıklarını buna rağmen Tersane-i Âmire'de bu icatlarının taklit edildiği iddiasıyla Osmanlı makamlarına başvurdu[635]. Ticaret ve Nafia Nezareti'nin tetkiki sonucu 10 Eylül 1891 tarihinde iki adet etüv makinesine ihtira beratı verilmiş olduğu tespit edilmekle birlikte, bunların adı geçen Geneste ve Herscher Fabrikasına mı verildiği tespit edilememiştir. Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliği'nin yaptığı detaylı araştırma neticesinde ise eğer 1891 tarihli beratların ilgili fabrikatörlerin olması durumunda bir taklit suçu işlenmiş olacağını vurgulamakla birlikte taklit fiilinin tespitinin ancak bir bilirkişi heyetiyle mümkün olabileceğini ifade etmiştir[636]. Ayrıca Fransa Sefareti'nin müdahalesini de *"…Fransa devletiyle temellük-i sanai hakkında mukavelesi olmamağla mesele sırf dâhili bir nizamın icrasına müteallik olması…"* gerekçesi ile reddetmiştir[637].

Bahriye Nezareti de, Fransa Sefareti'ne verdiği cevapta, kendi imal ettikleri etüv makinesinin taklit olamayacağını zira taklit edildiği savunulan Fransız etüv makinelerinin görülmediğini, uzman incelemesi ile farklarının kolayca ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Bahriye Nezareti'ne göre bu sebepten dolayı, imal edilen etüv makinesi yeni bir icat statüsünde olmalıdır. Ayrıca İhtira Beratı Nizamnamesinde, berat alınan icatların devlet fabrikalarında yapılamayacağına dair bir madde yoktu. Dolayısıyla Osmanlı makamları Tersane-i Âmire'de üretilen etüv makinesinin taklit olduğunu kabul etmemişlerdir. Buna karşın ilgili fabrika Fransa Sefareti aracılığı ile bunların taklit olduğuna ve dava açacaklarına yönelik ısrarını sürdürmüştür. Sefaret, Geneste ve Herscher Fabrikası'nın 10 Eylül 1891 tarihinde Osmanlı Devleti'nden ihtira beratı aldıklarını, taksitlerini düzenli olarak ödediklerini fakat Tersane-i Amire'de gün be gün etüv makinesinin üretildiğini bu nedenle İhtira Beratı Nizamnamesi ile taahhüt edilen hukuki muhafazayı temin etmelerini ister.

Ticaret ve Nafia Nezareti, dava tehditleri sonucu kayıtlarını incelediğinde, adı geçen Geneste ve Herscher Fabrikası'nın 5 Ekim 1891 tarihinde ihtira beratı aldığını fakat taklit nedeniyle yapılan ilk itiraz başvurusunun 25 Nisan 1895 tarihinde yapıldığını belirlemiştir. Sonuç olarak Nezaret, Geneste ve Herscher Fabrikası'nın sahip olduğu beratı, makinenin iki sene içinde mevkii fiile konulması şartının yerine

---

[635] *BOA*, MV, Dosya No: 84, Gömlek No: 84, 24.Za.1312.

[636] "*…ihtira' beratı istihsal eyledikler etüv makinelerinin aynı ne efrad taraflarından ve ne de hükümet idaresindeki fabrikalar canibinden imal edilmemek iktiza-yı maslahatdan ve aksi suretde ihtira' beratı nizamnamesi ahkâmına tevfikan hareket kılınmak umur-ı tabiyeden olduğu…" BOA*, BEO, Dosya No: 630, Gömlek No: 47187, 01.Z.1312.

[637] *BOA*, BEO, Dosya No: 630, Gömlek No: 47187, 01.Z.1312.

getirilmemesi nedeniyle nizamnamenin 38. maddesi gereği iptal etmiştir. Geneste ve Herscher Fabrikası, Fransa'da etüv makinesi için berat aldıklarını ve orada mevkii fiile koyduklarını, bu nedenle Osmanlı Devleti'nde mevkii fiil şartı aranmaması yönünde savunma yapmasına karşın sonuç değişmemiştir[638]. Geneste ve Herscher Fabrikası'nın beratı iptal edilmiş, Tersane-i Âmire de etüv imalatına devam etmiştir.

Ticaret ve Nafia Nezareti, iki sene içinde mevki-i fiile konulmaması durumunda beratın düşürülme keyfiyetinin kendisine ait olduğunu ifade etmiştir[639]. Bu manada beratların iptal edilmesi, koşul ve çıkarlar bağlamında ele alınmıştı.

Yine benzer durumdaki başka bir örnekte Alman Menşeili "Deutsche Waffu und Munitiousfabrik" adlı bir şirket 1914 yılında, ihtira beratına sahip olduğu mermilerin taklitlerinin, Fransız bir şirkete sipariş edilmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'ni protesto etmiştir. Şirketin İstanbul'daki vekilinin iddiasına göre şirketin kendi üretimi olan ve Osmanlı Devleti'nden aldığı ihtira beratlı sivri uçlu "S" mermilerin aynısı başka bir şirkete sipariş verilmişti ve bu İhtira Beratı Kanunu gereği haklarının ihlaliydi. Şirket Osmanlı Devleti'ni aynı kanun çerçevesinde taklit mermilerin, ülkeye girişi esnasında, gümrükte el koydurmakla tehdit etmişti.

Şirketin protestosunda, belirtilen "S" mermilerinin Almanya'da uzun süren çalışmalar ve tecrübeler neticesinde ve yaklaşık 300.000 Markı aşkın masrafla ortaya çıkarıldığını şimdi ise mavzer tüfeklerine mahsus mermilerin taklidi olan mermilerden yüz milyon adedinin Fransa'ya sipariş edilmek üzere olduğu belirtilmiştir. Şirket kanun dairesinde, İhtira Beratı Kanunu'nun kendilerine bahşettiği hakları sonuna kadar takip edeceğini ifade etmiştir.

Konunun, icadın uygulamaya konulması ile ilgili kısmı ise Osmanlı Devleti'nin, Alman şirketine karşı savunmasını ve aynı zamanda karşı atağını hazırlarken dayanak noktası yine Osmanlı Devleti'nde mevki-i fiile konulmamış olmasıydı. İlgili ihtira beratı, Alman şirket tarafından 4 Aralık 1906'da alınmıştı. Şirketin itiraz ve protesto tarihi ise 1914'tü yani şirket sekiz yıl içinde icadını uygulamaya koymamıştı. Şirket Almanya'da üretimini yapmış fakat icadını Osmanlı Devleti'nde mevki-i fiile

---

[638] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 183, Gömlek No: 8, 25.Ra.1313.
[639] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 183, Gömlek No: 8, 25.Ra.1313.

koymamıştı. Dolayısıyla şirketin hukuki haklarının önüne geçecek bir savunma olarak, şirketin ihtira beratının iptal edilebilmesi yolu açılmıştı.

Osmanlı Devleti bu iki olay karşısında böyle bir savunma geliştirmişti fakat aynı zamanda berat alınan icatların mevki-ii fiile konulmadığı zaman içerisinde, şirketlerin ihtira beratlarını iptal etme ihtiyacı hissetmemiştir. İcatların mevki-i fiile konulmamasından dolayı ihtira beratlarının iptali bu örneklerde uygulanmamıştır. İki yıl şartının uygulanması ancak hukuki bir anlaşmazlık ortaya çıktığında, şirketlere karşı yapılacak savunmalarda gündeme gelmiştir. Osmanlı Devleti adeta, nizamname hükümlerini kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamıştır. Bu bakımdan icatların iki yıl içerisinde mevki-i fiile konulma şartının tam anlamıyla uygulanan bir madde olmadığı açıktır.

3.5.2.2. İhtira Beratlı Bir Emtianın İthalatı

İhtira Beratı Kanununun 38. maddesinin üçüncü fıkrası gereği, *"berat sahibi, beratlı eşyanın aynı olan memalik-i ecnebiye mamulatını memalik-i Osmaniye'ye idhal eylediği halde berat hakkından sakat olur"* denilmektedir. Bu kaide berat sahiplerinin, ihtiralarını Osmanlı sınırları içerisinde mevki-i fiile koymaya mecbur tutulmak için koyulmuş bir ibaredir. Örneğin yabancı bir berat sahibi, kendi ülkesinde sahip olduğu fabrikalarda üretim yaparak Osmanlı Devleti'ne ihracat yapmayı, çıkarları gereği, doğrudan Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bir fabrika kurmaya tercih eder. Bu durum ise, yerli sanayinin gelişmesine katkı sağlamak şöyle dursun, elinde bulundurduğu tekel ile yaptığı ihracat dolayısıyla, doğrudan yerli sanayiye darbe vurur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, yabancı muhteri ve şirketlerin ihtira beratlı ürünlerini Osmanlı Devleti'ne ihraç etmeleri yerine, onları Osmanlı ülkesinde fabrika kurmaya zorlamak için bu maddeyi koymuştur.

Maddenin uygulamasında ise tıpkı iki yıllık mevki-i fiil şartı gibi bazı aksaklıklar olmuştur. Yabancılar Osmanlı Devleti'nde, icatlarıyla ilgili doğrudan yatırım yerine daha kârlı olan ihracat yolunu seçmişlerdir. Osmanlı Devleti de muhtemelen vergi gelirlerinin kesintiye uğramaması için bu duruma göz yummuştur.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi Alman silah şirketi, Deutsche Waffu und Munitiousfabrik'in Osmanlı Devleti aleyhine verdiği protestoya karşı hazırlanan

savunmada, şirketin ürünlerini Osmanlı Devleti'ne ihraç ettiği bu nedenle ihtira beratının iptal edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Fakat bu uygulama yine bir anlaşmazlık nedeniyle gündeme gelmiştir. Dolayısıyla şirket, Osmanlı Devleti'nin Fransa'dan mermi sipariş etmesi nedeniyle bir şikâyette bulunmamış olsaydı, şirketin ürünlerini Osmanlı Devleti'ne ihraç etmesi ile ilgili bir savunma da hazırlanmayacaktı. Bu bakımdan kanuni olarak ihtira beratı alınan bir ürünün aynısını Osmanlı Devleti'ne ihraç etmek, berat hakkının düşmesi anlamına gelmekle birlikte pratikte bunun uygulanmasında aksaklıklar yaşandığı veya devletin beratın iptali gibi bir uygulamaya bilinçli olarak gitmediğini söyleyebiliriz.

3.5.2.3. Taksitlerin Ödenmemesi

İhtira Beratı Kanunu'nda taksitleri ödenmeyen beratların düşeceğine yer verilmesine karşın daha önce değindiğimiz gibi Osmanlı Devleti, taksitleri yatırılmayan beratları iptal etme yoluna gitmemiştir.

3.5.3. Askeri İcatlar İle İlgili Düzenlemeler

Yenileşme hareketleri Tanzimat süreci ile idari, ekonomik, sosyal alanlara da yansımakla birlikte askeri alandaki modernleşme çabaları her zaman ön planda olmuştur. XIX. yüzyılda askeri teknolojinin transferi, yerli harp sanayiinin geliştirilmesi devletin her zaman önceliklerinden olmuştur. Dönemsel siyasal konjektör, ülkelerin askeri alanda ön plana çıkmaları, askeri bilgi ve teknoloji kaynaklarında zaman zaman değişikliğe gidilmesine neden olmuştur. Avusturya, Fransa, Prusya dönem dönem Osmanlı Devleti'nin askeri yenileşme süreçlerinin merkezinde olmuştur. Osmanlı Devleti yabancı, nitelikli uzman transferi, büyük çapta silah alımları gibi faaliyetlerle askeri gücünü yükseltmeyi çabalarken, icatların öneminin anlaşılmasıyla hemen hemen tüm Avrupa'daki askeri yenilikleri takibe başlamış, bunların ülkeye getirilmesi için teşvikler sunmayı aynı zamanda yerli harp sanayiinin geliştirilmesini bir politika haline getirmiştir.

XIX. yüzyılda sanayi, ulaşım, iletişim ve sosyal hayatın hemen her yerinde yeni icatları görmek mümkündür. Mesafeler kısalmış, haberler kilometrelerce öteye birkaç saniye içinde iletilmeye başlanmıştı. Kısacası icatlar çağı olarak adlandırılan XIX. yüzyılda, teknolojik yenilikler hayatın her alanını etkilemeye başlamıştı. Yüzyılın ortalarından itibaren dünyada artan siyasal rekabet askeri gelişimi de tetiklemişti.

Dünyanın büyük ülkeleri, harp sanayiinin gelişimini teşvik etmekte, yeni silahlar icat ederek askeri üstünlüklerini arttırma peşindeydi. Askeri bilgi casusluğu, ülkelerce açıkça desteklenen olağan bir durumdu. Bu rekabet ortamında sömürgecilik çağının büyük güçlerinin doğal hedefi durumundaki Osmanlı Devleti'nin dışarda kalması düşünülemez.

Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecinde, icat ve keşiflere yönelik bakış açısında askeri icatlar her zaman için belirgin farklılıklar göstermiş, daha farklı bir konumda bulunmuştur. Askeri icatlar doğaları gereği, kullanım alanları ve kontrolsüz kullanımlarından doğacak sonuçlar itibarıyla farklı bir muamele görmek zorundadır. Osmanlı Devleti'nin de askeri icatlara yönelik bakışı "adi" olarak nitelenen sıradan icatlara göre farklı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin İhtira Beratı Kanunu'nda da bu farklılık ortaya konulmuştur. Fakat bu durum aynı zamanda bazı çelişkileri de ortaya çıkarmıştır. Kanunun henüz yeni yeni uygulamaya konulması nedeniyle kurumlar arasında özellikle kanun maddelerinin farklı yorumlanmasından dolayı görüş ayrılıkları olmuştur. Bunlarla ilgili birkaç örnek, kanunun uygulama sahasındaki durumunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Askeri icatlar hakkında ilk sorun, 12. maddede[640] belirtilen harp malzeme ve araçlarının neler olduğuna dair açık bir ifadenin olmamasıdır. Kanunun henüz tam manasıyla yerleşmediği 1880'li yıllarda gibi erken dönemlerde mucitler dikiş makinesi, değirmen veya şimendifer malzemeleri gibi *sıradan* icatları, 12. madde hükümlerince değerlendirilmek üzere ihtira beratı başvurusunda bulunabiliyorlardı. Kimi zaman Ticaret Nezareti de, bir icadın askeri bir icat olup olmadığı konusunda çekinceye düşebiliyordu. Dikiş makinesi ile elbette askeri malzemeler dikilebilir fakat bu onu askeri bir icat mahiyetine sokar mı? Bu ve benzeri sorular üzerine ilgili nezaretlerin yardımıyla 12. madde kapsamına giren askeri icatlar tanımlanmıştır. Buna göre bir icadın askeri nitelik taşıması için; top, tüfek, tabanca, roket, torpido, torpido kundağı ve

---

[640] *"Alât ve mühimmat-ı harbiyenin devletin berri ve bahri kuvvet ve miknetine hidmet edecek ihtiraat evvel emirde muhterilerinin istidanameleriyle tophane ve bahriye dairelerine irsal olunub bunlardan devletçe fevaid ve muhasenatı indel tecrübe tebyin edenler için ihtira' beratı ita ettirilir ve derece-i nef'ine göre muhteri' ile bil-mukavele ihtira' eylediği şey idare-i mahsusası tarafından satın alınabilir ve on dördüncü madde mucebince madalya dahi verilir ve menafi' ve fevaidi görülmeyenler red olunur."* Düstur, Tertib-i Evvel, Zeyl 1, s. 69.

torpido vapuru ile mermi, kumbara, dinamit, pamuk barutu gibi yanıcı ve patlayıcı maddeler ile kasatura, kılıç, süngü gibi kesici aletler; savaş gemisi, denizaltı ile bunların yön tayinine yarayan araçlar ile bunların ıslahına hizmet eden aletler ile ilgili olmalıdır. Ayrıca bu sayılanlar yanında ileride askerce faydası sabit olacak icatlar, askeri icat olarak kabul edilmiştir[641].

İkinci tartışma konusu askeri icatların incelemeye tabi tutulmasının yarattığı çelişkidir. Askeri icatlarda kanunun 12. maddesinde belirtildiği üzere harp alet ve edevatı icat edenlerin, icatları eğer devletin kuvvet ve kudretine hizmet edecek nitelikte ise tophane ve bahriye dairelerine gönderilir, burada tecrübe edilen icatlar faydalı bulunur ise bunlara berat verilir, faydasız ise istek geri çevrilirdi[642]. Berat verilen askeri nitelikte bir icat mukavele yapılarak devletçe satın alabilirdi. Buna karşın 11. maddede[643] fayda ve menfaati görülmeyen icatlar için berat verilmesinde kanuni bir engel bulunmamaktadır denilmektedir. Zira beratlar, ilgili 11. maddede yazıldığı üzere hiçbir ön inceleme yapılmaksızın, kâr ve zararı icat sahibine ait olmak ve icadın yeniliği devletin kefaleti altında olmamak kaydı ile verilmekteydi. Bunun yanında Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne askeri icatlarla ilgili başvurularda, başvuru evrakı Bahriye Nezareti'ne ve İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti'ne gönderilmekteydi bu iki daire icatlarla ilgili *"…ihtiraat-ı mezkûreden devlet idaresindeki fabrikalarca istifade edebilmek için bunlara ihtira' beratı i'tası muvafık görülmediği yahut bunların cihet-i askeriyece muceb-i muhasenat olup olmadığının ta'yini bil-fiil tecrübe icrasına mütevakkıf olarak numunelerinin irsali lüzumu…"* ndan bahsedilmektedir. Bu durumda devletin askeri kuvvet ve kudretine hizmet etmeyerek reddedilen icatlar, "muhteraat-ı âdiye" sıfatı

---

[641] *BOA*, ŞD, Dosya No:1181, Gömlek No:27, 19.C.1309.

[642] Askeri icatlar ile ilgili Tophane-i Âmire ve Bahriye Nezaretlerinde oluşturulan komisyonlar, bir icadı inceleyerek raporlar hazırlıyorlardı. Bu raporlar bazen oldukça ayrıntılı teknik bilgileri içerdiği gibi zaman zaman –özellikle icadın ve muhterinin ciddiye alınmadığı durumlarda- kısa, teknik ayrıntılar yerine genel tabirlerin kullanıldığı basit içerikli olabiliyordu. Örnek olarak, 18 Ocak 1887 tarihli deniz ve kara araçlarının hareketini sağlayacak bir makine ile ilgili raporda, makinenin tüm teknik detaylarına girilerek ayrıntılı bir değerlendirme raporu ile icadın teknik olarak kullanımının imkânsız olduğu sonucuna varılmıştır. Bkz. *BOA*, ŞD, Dosya No: 1181, Gömlek No: 27, 18.L.1304. 22 Kasım 1896 tarihli bir raporda ise Müderris Mehmed Şakir Efendi'nin icat ettiği savunma amaçlı torpil için sadece *"…derin sulara torpido koymak meselesi, torpido usul-i müdafaasına dair fennin ta'yin etdiği hadden hariç faidesiz bir külfet olduğu…"* gibi bir ifade kullanılarak icat reddedilmiştir. *BOA*, Y.PRK.BŞK, Dosya No: 48, Gömlek No: 94, 18.C.1314.

[643] *"İş bu kanun ahkâmına tevfikan berat istenilen muhteraat için bir güna tahkikat-ı evveliye icra olunmamak ve kâr ve zararı sahib-i istid'aya aid olmak ve ihtira'atın sıhhat ve hakikati ve yeniliği ve nef' ve faidesi ve tarifnamesinin sıhhat ve ihtira'a mutabakati devletin zeman ve kefaleti tahtında olmamak üzere berat i'ta kılınır",* Düstur, Tertib-i Evvel, Zeyl 1, s. 69.

kazandığından İhtira Beratı Kanunu'nun 11. maddesi gereği bunlara ihtira beratı verilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır[644].

Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden bu maddelerin yorumlanmasından doğan çelişki üzerine, kanunun 3. maddesinde[645] yer alan ve berat verilemeyecek yeniliklere, bir fayda ve menfaati görülmeyen askeri icatları kapsayan bir ek yapılması isteğiyle Nizamat Dairesi'ne sorulmuştur. Nizamat Dairesi tarafından, 19 Aralık 1916 tarihli kararında; ihtira beratı verilecek icatlar ikiye ayrılmıştır. Birinci tür icatlar, devletin kuvvet ve kudretine katkısı olan askeri icatlardı. İkincisi ise askerlikle ilgisi olmayan icatlar ile askeriye ile ilgili olup askeri bakımdan bir faydası görülmeyen icatlardı. Bunların birincisi için tophane ve bahriye dairelerinde tecrübe edilme zorunluluğu bulunduğundan, ön inceleme şartı kesin olarak uygulanmalıdır. İkinci tür icatlar için ise 3. ve 12. maddeler arasında bir çelişki varmış gibi görünmekle birlikte 3. maddede "asla" berat verilmesi uygun olmayanlar yazılmış olup, askeri icatlardan olup faydasız görülenler ön incelemeye tabi tutulduktan sonra berat almaya hak kazanmadıkları için, berat alma ihtimali olan icatlardan kabul edilmiş ve esasında iki madde arasında bir çelişki görülmemiştir. Aynı şekilde ortaya çıkan çelişki 36. maddenin 4. fıkrasında[646] meselenin *"devletin kuvvet ve miknetine hidmeti olmayan alât ve mühimmat-ı harbiye için devair-i aidesince fevaid ve muhasenatı teslim olunmaksızın ita edilen ihtira beratının lüzum-ı iskatı"* şeklinde icatların niteliği açıkça zikredilmeyerek, daha genel tabirler kullanılmasından kaynaklanmıştır. Sonuç olarak 12. madde kapsamına giren askeri icatlara berat verilmesi için inceleme şartı devam ettirilmiştir[647].

Nezaretin, öne sürdüğü bir diğer sorun icatların ön inceleme süreci için numunelerin İstanbul'a getirilmesiydi. Kanunda, başvuruları yapılan ve ilk taksitleri mucitlerden tahsil edilen icatların bir ay zarfında İstanbul'a getirilerek tecrübe edilmeleri gerekiyordu. İcat numunelerinin tamamı tabii olarak İstanbul'da değildi ve bunların büyüklükleri dolayısıyla taşınmaları ya mümkün değildi ya da oldukça masraflı bir hal alabiliyordu. Bunun yanında numuneler genellikle patlayıcı maddeler, top, tüfek gibi silahlar yanında denizaltı, harp gemisi ve torpiller gibi taşınması mümkün olmayan

---

[644] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1247, Gömlek No: 6, 20.B.1332. Ticaret ve Ziraat Dairesinin 8 Kânunusani 328 tarihli ve 137 numaralı tezkeresi.
[645] *"Evvelâ terkibatı saydelaniyeye ve her nev' edviye ve mualecata ve saniyen umur-ı maliyeye ve muamelâtı sarrafiyeye dair lâyihalar için berat itası caiz olamaz."* Düstur, Tertib-i Evvel, Zeyl 1, s. 65.
[646] "Emniyet-i umumiyeyi ve nizam-ı memleketi muhill…" Düstur, Tertib-i Evvel, Zeyl 1, s. 71.
[647] *BOA*, BEO, Dosya No: 4258, Gömlek No: 319293, 11.Ra.1332.

veya uygun koşullarda taşınmadığında tehlikeli olabilecek türden şeylerdi. Bu nedenle bazı icatlar bu süre zarfında İstanbul'a getirilemiyor ve ödenen ilk taksitin iadesine dair anlaşmazlıklar ortaya çıkıyordu. Anlaşmazlıklar sonucu nezaret İhtira Beratı Kanunu gereği birinci taksit bedeli olarak aldığı 4 Lirayı, sahibine iade etmekten başka bir çare bulamıyordu. Nezarete göre askeri icatların incelemeye tabi tutulması hukuki bir kargaşaya neden olduğu gibi gereksiz bir yöntemdi. Mülkiyet-i sınainin muhafaza edildiği İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, İsviçre gibi gelişmiş ülkelerin hiçbirinin kanunlarında böyle bir mecburiyet yoktu. Yalnız Rusya'nın Patent Kanunu'nun 176. maddesi[648] ile Romanya'nın ilgili kanununun 36. maddesinde[649] böyle bir zorunluluktan bahsedilmiştir[650].

Nizamat Dairesi, bu konuda da taviz vermeyerek mucitlerin icatlarını, İstanbul'a getirerek tecrübe edilmesini zorunlu kılmıştır[651].

Nezaretin çelişki yaşadığı bir diğer konu, İhtira Beratı Kanunu'nun 12. maddesinde yer alan *"…derece-i nef'ine göre muhteri' ile bil-mukavele ihtira' eylediği şey idare-i mahsusası tarafından satın alınabilir…"* ifadesiydi. Maddenin bir icadın satın alınmasının, mucidin rızasına bağlı olduğu şeklinde de yorumlanması nedeniyle ifadenin *"hükümet istediği zaman işbu beratı satın alabilir"* şeklinde değiştirilmesi talep edilmiştir. Nizamat Dairesi bunun, mucidin *"mülkiyet-i sınaiyesine"* aykırı olduğuna karar vererek ifadeyi değiştirmeye gerek görmemiştir[652].

İhtira Beratı Kanunu'nun ülke şartlarına aykırı bir uygulaması da icatların iki yıl içerisinde Osmanlı Devleti'nde uygulamaya koyamayanların beratlarının düşeceğini içeren 38. maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları idi. İkinci fıkrada yer alan *"…ihtira eylemiş olduğu şeyi berat tarihinden itibaren bila özr-i makbul iki seneye kadar*

---

648 *"…kabil-i nakl esliha-i nariye ile bunların muadili fişenkleri, kurşunları ve teferruat-ı sairesi gibi orduda istimal edlmekle beraber eşhası tarafından dahi kullanılabilen eşyaya müteallik ihtiraat ve ıslahat beratları harbiye ve bahriye nezaretleri aleyhinde olarak iddia-yı hukuka medar olmamak ve ihtiraat ve ıslahat-ı mezkure beratları işbu nezaretlerce istimaline veya lazım gelen tecrübelerin icrasına mümanaat olunmak şartıyla ita olunur…" BOA*, ŞD, Dosya No: 1247, Gömlek No: 6, 20.B.1332.

649 *"..harbiye nezareti ziraat sanayi ticaret ve emlak-ı emiriye nezaretiyle itilaf ettikden sonra esliha-i harbiyeye mevadd-ı müştemile ile mühimmat ve istihkamatıyla sefain-i harbiye ve umumiyetle müdafaa-i milliyeye nafi olabilecek her şeye müteallik ihtiraat istimal etmek hakkını haiz olacak ve ihtira sahibi ihtira'ın bu vechle istimaline muhalefet edemeyecektir…", BOA*, ŞD, Dosya No: 1247, Gömlek No: 6, 20.B.1332.

650 *BOA*, ŞD, Dosya No: 1247, Gömlek No: 6, 20.B.1332.

651 *BOA*, BEO, Dosya No: 4258, Gömlek No: 319293, 11.Ra.1332.

652 *BOA*, BEO, Dosya No: 4258, Gömlek No: 319293, 11.Ra.1332.

memalik-i Osmaniye'de fiile getirmediği veyahut iki sene mütemadiyen tatil ettiği…" durumda berat geçersiz sayılıyordu. Fakat devlet tarafından satın alınmayan askeriye ile ilgili icatların uygulamaya konulabilmesi oldukça masraflıydı. Bu nedenle özellikle küçük girişimciler tarafından alınan beratların hemen hemen tamamı icra sahasına konulamadan beratları sakat oluyordu[653]. Üçüncü fıkrada belirtilen *"…berat eşyanın aynı olan memaliki ecnebi mamulâtım memalike ithal eylediği halde berat hakkından sakıt olur…"* ifadesi de Osmanlı Devleti tarafından berat verilen harp alet ve edevatının hemen hemen bütün türevleri Osmanlı Devleti'ne ithal edilmiş veya edilmekte olduğundan birçok berat iptal edilme durumuyla karşı karşıya kalmıştır[654].

Devletin kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla berat verilen askeri bir icadın iki sene içinde uygulamaya konularak, üretim aşamasına getirilmesi durumu ise, devlet tarafından satın alınmayan askeri icatlar için ülke koşulları göz önünde bulundurulduğunda pek mümkün görünmemekte ancak yabancı şirketler için geçerli olabilmekteydi. Osmanlı Devleti'ne silah satışı yapan büyük silah şirketleri Osmanlı Devleti'nden aldıkları ihtira beratlarıyla silahlarını korkmadan satabiliyorlardı fakat yerli mucitlerin ortaya koydukları icatların devlet tarafından satın alınmaması durumunda bunların üretim sahasına yansıması oldukça güçtü. İhtira Beratı Kanunu'nun berat istenen harp aletleri ile ilgili muamelelerinde gerek hukuksal açıdan gerekse uygulamada sorunlar görünmektedir.

3.5.3.1. İcatların Tetkikine Mahsus Komisyon

Osmanlı Devleti'nin teknik, teknolojik, ekonomik ve bilgi seviyesi, büyük çaplı yeni teknolojik gelişmelere uygun olarak, her alandaki yerli kaynaklarla kalkınmaya müsait değildi. Bu durumun zorunlu kıldığı sonuç, askeri alanda teknoloji transferi ve askeri teknolojinin takibi olmuştur.

Bu amaçla nizamnamesi 27 Eylül 1891'de hazırlanan *"top, tüfeng ve emsali esliha ile mühimmata ve sefâin-i harbiyeye dair muhteraat-ı cedidenin tedkikine mahsus komisyon"*unun amacı; Avrupa'da top, tüfek ve benzeri silahlar ile mühimmat ve savaş

---

[653] *"…alât ve edevat-ı harbiye ihtiraatının müddet-i mezkure zarfında mevki-i fiile irsali pek çok masraf ve külfet-i müstelzim olması hasebiyle hiç biri mevki-i fiile konulamadığı gibi alat ve edevat-ı harbiyede beratlı eşyanın aynı olan memalik-i ecnebiye mamulatının heman kaffesi memalik-i Osmaniyeye idhal edilmiş ve edilmekde bulunmuş olmasıyla cümlesinin hakk-ı berat sakat olmuş idüğüne mebni…" BOA*, ŞD, Dosya No: 1247, Gömlek No: 6, 20.B.1332.

[654] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1247, Gömlek No: 6, 20.B.1332.

gemileri gibi yeni icatların sürekli olarak takibi ve incelenmesi yanında icatların nerede ne şekilde icat edildiğinin tespit edilmesi, tecrübe edilmesinden ortaya çıkan sonuçların ve hangi devletler tarafından kabul edildiğinin belirlenmesiydi. Belirlenen icatların sonuçlarının değerlendirilerek, fenni açıdan Osmanlı Devleti'nde uygulanabilirliği yolunda raporlar hazırlamamak komisyonun görevleri arasındaydı[655].

"Avrupa'ca top ve tüfenk ve emsali esliha ve mühimmat ve sefain-i harbiye misüllü ihtira'at-ı cedideyi âli'ül devam tahkik ve tedkik ile nerede ne yolda bir şey ihtira edilmiş ve tecrübesinden ne netice hasıl olmuş ve bunu hangi devletler kabul eylemişdir. Devlet-i Âliyece de kabule şayan mıdır değil midir. Buralarını bil-itiraf müzakere ederek netice-i tedkikat ve müzakeratını fenne tatbiken ba-layiha-i mahsusa arz ve beyan eylemek ve reis ve azası nizamiye ve tophane ve bahriye erkân ve zabitânının münasiblerinden intihab kılınmak üzere daimi bir komisyon teşkil için bunun vezaifini mübeyyin daire-i askeriyece bir nizamname kaleme alınarak hak-pay-i hükümet ihtiva-yı hazret-i padişahiye arz ve takdimi mukteza-yı irade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenahiden idüğü şeref varid olan 7 Zilhicce 308 tarihli tezkere-i hususiye-i asıfaneleriyle tebliğ buyurulmuş olmasına mebni komisyon-ı mezkûr vezâifini ma'ruf ve dokuz maddeyi havi olmak üzere erkân-ı harbiyeye umumi dairesince kaleme alınan nizamname…"

Sultan II. Abdülhamid'in bizzat isteği üzerine kurulan komisyon daimi nitelikte olacak, üyeleri askeri bilimlere vakıf, yabancı dil bilen,[656] tecrübeli nizamiye, tophane ve bahriye mensubu askerlerden seçilecek dokuz kişiden oluşacak, başında ferik rütbesinde bir reis bulunacaktı[657].

Komisyonun yeni icatları takip etmek için belirlediği yöntem, yabancı ülkelerde yürürlüğe konulan kanunları, kitapları, risaleleri toplayarak tercüme etmekti. Bunun için ilgili ülkelerde bulunan ateşe militerler ve gerekli görülürse Osmanlı sefirleri ile askeri makamlar aracılığı ile bilgi toplanacaktı[658].

Komisyonun temel görevi ise, yeni icatlardan ve yeni yapılan savaş gemilerinin tecrübesinden ortaya çıkan sonuçları değerlendirerek, icatların hangi devletlerin askeri

---

[655] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 54, Gömlek No: 83, 22.S.1309.
[656] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 54, Gömlek No: 83, 22.S.1309, ilgili nizamname 2. Madde.
[657] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 54, Gömlek No: 83, 22.S.1309, ilgili nizamname 1. Madde.
[658] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 54, Gömlek No: 83, 22.S.1309, nizamnamenin 3. Maddesi.

güçlerinin envanterine alındığını öğrenmek. Bu icatların Osmanlı Devleti'nin askeri şartlarına uygunluğunu tespit ederek, devletçe bunların satın alınması durumunda hangi eksikliklere çare olacağını tarafsız bir şekilde görüşerek rapor ile seraskerlik makamı aracılığıyla padişaha sunulmasından ibaretti[659].

Komisyon gerekli durumlarda yeni icat silahların tecrübesi için, padişahın izni ile silahların üretildiği fabrikalara giderek doğrudan tecrübe edebilecek ve silahlar bir de Osmanlı Devleti'nde üretilen barutlar ile tecrübe edilecekti. Yeterli sonuç alındığında silahlar ithal edilecek fakat silahlar için gerekli barut vs. mühimmat Osmanlı Devleti'nde üretilecekti[660].

Komisyonun icraat ve faaliyetlerine dair fazla bilgi bulunmamakla birlikte yabancı ülkelerdeki icatlar hakkında bilgi toplamak ve tecrübe etmek amacıyla oluşturulan bu komisyon, II. Abdülhamid'in askeri yeniliklerin takip edilmesi konusuna atfettiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

3.5.4. Uygulama Sahası Olmayan İcatlara Yönelik Uygulamalar

İhtira beratı taleplerinde farklı bir durumda dünyada uygulama alanı bulan fakat henüz Osmanlı Devleti'nde tatbik edilmeyen teknolojilerdi. Osmanlı Devleti'nde bulunmayan icatlara, teknoloji transferi kapsamında patent veriliyordu fakat teknik altyapı, hukuki düzenlemeye ihtiyaç duyan icatlara yönelik berat verilme süreci farklılık göstermektedir. Bunların başında da elektrik tertibatına ilişkin yeni icatlar gelmektedir.

Elektrik Osmanlı Devlet'nde henüz yeni yeni kullanım alanı bulması sebebiyle, bu türden icatlar için berat vermekte tereddüt ediyordu. Buna karşın mucitler de, 11. madde kapsamında 'uygulama sahası'na dair kısıtlayıcı bir ibare bulunamaması nedeniyle berat taleplerinde ısrar ediyorlardı. Mucitler için önemli olan konu, icatlarının ileride uygulama sahasına konulduğunda -ki elektrik teknolojisi yavaş yavaş Osmanlı Devleti'nde de kullanılmaya başlanmıştı- hak kaybına maruz kalmamaktı. Ortaya çıkan kararsızlık durumu 1899 yılında hükümetin, elektrik gibi henüz Osmanlı Devleti'nde kullanım sahası bulmayan icatlar için, hükümetin izni alınmadan mevki-i fiile konulmamak şartı ile berat verilmesine karar vermesiyle çözülmüştür. Aslında elektrik teknolojisi telgraf ve telefon nedeniyle uzun süredir kullanımdaydı fakat aydınlatmaya

---

[659] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 54, Gömlek No: 83, 22.S.1309, nizamnamenin 4. Maddesi.
[660] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 54, Gömlek No: 83, 22.S.1309, nizamnamenin 5. Maddesi.

yönelik elektrik imtiyazları XIX. yüzyıl sonu ile XX. Yüzyıl başlarında verilmeye başlanmıştır[661].

Devlet elektrik teknolojisine dair izni verirken iki hususu göz önünde bulundurmuştur. Bunların birincisi, icat edilen ve ihtira beratı istenen bir elektrik aleti için berat verilmediği durumda, ileride bu aletler kullanım sahasına girdiğinde ihtira beratı alamayan bir mucidin uğrayabileceği hak kaybıydı. Mucitler, İhtira Beratını, "ilk" olabilmek için alıyorlardı, uzun süreli gecikmeler, bir teknolojide ilk icadı yapanın başkasının aynı icadı keşf etmesi sonucu bir anda hiçbir şey elde edemeyecek bir konuma sokuyordu.

İkincisi ise mucitlerin, ihtira beratı alamamaları durumunda icatlarına başka ülkelerden berat alarak, ileride yapabilecekleri üretimi başka ülkeler yararına yapma durumunun ortaya çıkmasıydı. Başka bir tabirle teknolojinin ve Osmanlı Devleti'ne başvuran nitelikli insanın başka ülkelere kaptırılma endişesiydi. Çünkü elektrik tertibatı için ihtira beratı başvurusu yapanlar yabancılardı.

Hukuki manada da İhtira Beratı Kanunu'nun 1. maddesi gereği Osmanlı Devleti'nde uygulama sahası olsun veya olmasın mucitlerin, ileride hukuklarını garanti altına alabilmeleri için nev' icad niteliğindeki her türlü şey için mucitler berat alabilmektedirler. 33. ve 35. maddelerde de yabancıların, Osmanlı vatandaşlarından hiçbir farkları olmamak üzere berat alabilecekleri gibi, başka bir ülkeden berat alanlar dahi Osmanlı Devleti'nden berat alabilecekleri hakkı verilmiştir. Osmanlı Devleti, icadın uygulamaya konulması hakkında söz sahibi olmakla birlikte İhtira Beratı Kanunu gereği talep edenlere kanunun 1. maddesi gereği, berat verilme koşullarını yerine getirenlere berat verme durumundaydı. Elektrik tertibatıyla ilgili berat talep eden mucitler de Osmanlı Devleti'nin şart koştuğu, "mevki-i tatbike konulmasında hükümetin iznini" tartışmasız kabul ettikleri gibi, bazı mucitler hükümetten izin alacaklarına dair bir taahhüt senedi ile başvuruyorlardı. Bu durum mucitlerin, ileride elektriğin Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşmasıyla icat ettikleri şey üzerinde oluşabilecek hak kaybının önüne geçmek amacını taşıdıklarını gösterir.

---

[661] Daha fazla bilgi için; Naziye Özdemir, "Türkiye'de Elektriğin Tarihsel Gelişimi (1900-1938)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2011, Ankara 2011, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

3.5.5. İlaçların Patent Durumu

İlaç sektöründe yapılan buluşlar doğası gereği, patent hakkına konu olan diğer buluşlara nazaran farklılık gösterir. İnsan hayatının kurtulması, uzaması ve daha iyi koşullarda sürdürülmesi ilaç sektöründe yapılan buluşlar ile mümkün olmakta ve bu etki her geçen gün daha önemli bir hal almaktadır. Sağlık hakkı temel hak ve özgürlüklerden biridir, bu bakımdan gittikçe artan hastalık çeşitleri, yeni tedavi yöntemleri ilaç sanayisinin sürekli bir araştırma geliştirme faaliyeti içinde bulunmasını zorunlu kılar. Oldukça pahalı bir sanayi olan ilaç sanayisi yakın geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyük oranda gelişmiş devletlerin tekelindedir[662].

İlaç konusunun önemi ve farklılıkları, patent kanunlarının tarihsel gelişim sürecine de yansımıştır. Anglosakson doktrinde gerek İngiltere'de gerekse ABD'de ilaç, patent hakkına konu olabilecek bir buluş olarak görülmüştür. Amerikan Anayasası, bir ilacın üretim aşamasında kullanılan formülü bağımsız patent olarak tanımıştır[663].

Avrupa kıtasında sonraki süreçler için örnek alınan uygulama 25 Mayıs 1877 tarihli Alman Patent Yasası'dır. Yasaya göre ilaçlar ürün bazında patent hakkına konu edilmemiş, fakat ilacın elde edilmesini sağlayan usuller himaye altına alınmıştır. Bu kararın gerekçesi ise Alman Kimya Endüstrisi Birliği tarafından ortaya konulmuştur. Birliğe göre, aynı kimyasal ürün farklı metotlarla hatta farklı malzemeler ile üretilebilir, bu nedenle metodun himaye edilmesi sosyal bir fayda sağlayacak, aynı zamanda gelişim de engellenmeyecekti[664]. İsviçre Patent Kanunu'nun ilk ortaya çıktığı dönemde ilaçlara yönelik patent uygulaması yasaklanmıştır. İtalya'da 1978 yılına kadar ilaç patenti verilmemiştir[665].

5 Temmuz 1844 tarihli Fransız Patent Kanunu'nun üçüncü maddesi, ilaç üretimine ilişkin usul ve ürünleri patent hakkı kapsamı dışında bırakmıştır. Fransa ancak 4 Şubat 1959'da ilaçlara ürün bazında patent verilebileceğini onaylamıştır[666]. Fransız

---

[662] Sezgin Huysal, *İlaç Patenti*, s. 1.
[663] Michele Boldrin, David Levine, *Against Intellectual Monopoly*, Cambridge 2008, s. 244.
[664] Sezgin, *İlaç Patenti,* s. 48.
[665]. XIX. yüzyıl ortalarına değin dünya kimya piyasası Fransa ve İngiltere'nin elindeydi. 1862 yılında İngiltere, dünyada %50'lik bir paya sahipti. 1873'te ise ibre tamamen Almanya tarafına dönmüş, %50'lik bir Pazar payına sahip olan Almanya 1913 yılında bu payını %80'lere çıkarmıştır. İsviçre bu tarihte %8 oranında bir paya sahipken, dünyanın geri kalanındaki firmalar büyük ölçüde ortadan kalkmışlardır. Boldrin, Levine, *Against Intellectual Monopoly*, s. 245
[666] Sezgin, *İlaç Patenti*, s. 47.

Patent Kanunu'ndan örnek alınarak hazırlanan Osmanlı Devleti'nin İhtira Beratı Kanunu'nun da üçüncü maddesinde; *"her nev' edviye ve mualecata"* berat verilmeyeceği ifadesi vardır. Dolayısıyla ister ürün bazında ilaç ister tedavi yöntemi olsun Osmanlı sınai mülkiyet hukukunda kapsam dışında bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti İhtira Beratı Kanunu'nda kamu sağlığı düşüncesiyle, ürün ve usul bazında ilacı himaye kapsamına almamıştır. Bununla birlikte ilaç üretiminde bulunan veya yeni usuller keşfedenlere emeklerinin karşılığını vermeye çalışmış, sağlık yönünden Avrupa'da ortaya çıkan usulleri takip etmiştir.

İcat edilen ilaçlar, öncelikle Tıbbiye Nezareti'nde incelenmek suretiyle yarar ve zararı tespit edildikten sonra uygulama sahasına konuluyordu. 1889 yılında Yıldız Sarayı Eczahanesi'nde görevli Cerrah Mustafa Efendi'nin kolerayla mücadele için icat ettiğini öne sürdüğü ilaç, Tıbbiye Nazırı tarafından incelenmiş ve eskiden beri bu hastalığa karşı kullanılan maddelerin tertibinden ibaret ve aynı zamanda fenne aykırı tehlikeli bir karışım olduğu tespit edilmiştir[667].

İhtira Beratı Kanunu'nun yürürlükten kaldırıldığı 27 Nisan 1995 tarihine kadar Türkiye'de ilaçlar patent kapsamının dışında bırakılmış[668], bu tarihten sonra yapılan bir dizi düzeleme ile ilaçların patent hukukundaki konumu geliştirilmiştir.

3.5.6. İhtira Beratı Harçları

İhtira Beratı Kanunu gereği ihtira beratlarının beş seneliğinden on, on seneliğinden yirmi ve on beş senelik olanlarından ise otuz Osmanlı altını[669] harç ücretleri belirlenmiştir. Osmanlı Devleti, İhtira Beratı Kanunu'nu yürürlüğe koyarken amaçlarından bir tanesi de beratlardan alacağı harç ücreti ile hazineye gelir elde etmekti. Hatta bu niyet, zaman zaman teknoloji transferi ve yerli teknolojinin geliştirilmesine yönelik düşüncelerin önüne geçmişti. Ticaret ve Nafia Nezareti bu yolda ilk çalışmasını 11 Ağustos 1910 tarihli kararında görebiliriz. Nezaret, 1910 bütçesindeki açık

---

[667] *BOA*, Y. A. HUS, Dosya No: 228, Gömlek No: 76, 15.Z.1306. Cerrah Mustafa Efendi'nin tertip ettiği ilacın muhteviyatı şöyledir: Kolera hastaları için; lokman ruhu, sülfat, mazı cevheri yani tannin ve afyon ruhu (bir dirhem), kolera hafif ise yarım ölçek, şiddetli ise yarım veya bir saat sonra diğer yarısı, gerekli görülürse ertesi gün bu ölçekte devam edilecek.
Koleraya tutulmamak için ise; nane suyu, tarçın, kaşık otu, karanfil, kuduz böceği ruhu, melisa ruhu. Karıştırılarak sabahları aç karınla bir fincan veya kahveye bir yemek kaşığı karıştırılarak içilecektir.
[668] Sezgin, *İlaç Patenti,* s. 56.
[669] Osmanlı Altını ibaresi, madeni akçe anlamına geldiği için 6 Aralık 1921 tarihli karar ile Osmanlı Lirası olarak değiştirilmiştir. *BOA*, İ. DUİT, Dosya No: 99, Gömlek No: 6, 08.R.1340.

nedeniyle, ihtira beratlarından aldığı harçları iki katına çıkarmıştır. Yapılan bu zam daha önce ihtira beratı verilen ve süresi dolmadığı için, taksit ödemesi yapılan beratlar için de geçerli kılınmak istenmişse de hukuki bakımdan, bir kanunun yürürlüğe giriş tarihinden önceki bir dönemi kapsamayacağından kararın yeni berat verilecek icatlar için geçerli olmasına karar verilmiştir. Daha önce berat verilen icatlara yönelik zam girişiminden vaz geçmenin bir nedeni de yabancı sefaretlerin özellikle de İngiltere'nin karşı koyması önemli bir yere sahiptir[670]. Böylelikle 1910 yılından itibaren ihtira beratlarından alınan harç miktarı beş yıllık için 20, on yıllık için 40 ve on beş yıllık berat için 60 Osmanlı altını olarak düzenlenmiştir.

Hicaz Demiryolu inşaatının başlaması üzerine ihtira beratları için düzenlenen vekâletnameler için geçici süreyle, on kuruşluk Hicaz Demiryolu varakası eklenmeye başlanmıştır[671].

I. Dünya Savaşı sonrası oluşan ekonomik darboğaz, devletin çektiği para sıkıntısı bazı yeni vergilerin konulması zorunluluğunu ortaya çıkarırken, mevcut bazı vergilerin de arttırılması yoluna gidilmiştir. Vergi gelirlerinin arttırılmasına yönelik bu arayışlardan ihtira beratı harçları da nasibini almıştır. İhtira beratlarındaki mevcut harç oranları, *"zamma mütehammil"* olmasından dolayı, dönemin koşullarına göre az bulunarak bunlara zam yapılması uygun görülmüştür[672].

8 Aralık 1921 tarihinde İhtira Beratı Kanunu'nun harçlar ile ilgili 4. maddesinde düzenlemeye gidilerek, beş senelik beratlar için 60, on senelik beratlar için 120 ve on beş senelik beratları için 180 Osmanlı Lirası olmak üzere ihtira beratlarına üç misli oranında zam yapılmıştır. Ödemeler eskisi gibi berat süresine bölünmek suretiyle eşit taksitler halinde, her sene başında ödenecekti[673]. Böylelikle kanunun ilk çıkış tarihi olan 1879 yılından itibaren kırk yıl içinde ihtira beratı alma ücreti altı kat oranında arttırılmıştır. 8 Aralık 1921 tarihli düzenleme ile ayrıca İhtira Beratı Kanunu'nun 13. maddesinde yer alan, ihtira beratı sahibi veya vekili tarafından talep edilecek berat

---

[670] *BOA*, BEO, Dosya No: 2656, Gömlek No: 199150, 29.C.1323.
[671] *BOA*, BEO, Dosya No: 3399, Gömlek No: 254921, 23.Ş.1326.
[672] *BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340.
[673] Düstur, Tertib-i Sani, C. 12, s. 508.

nüshasından alınan bir Osmanlı Lirası ibaresi de 5 Osmanlı Lirası şeklinde değiştirilerek %500 oranında zam yapılmıştır[674].

İhtira beratı harçlarına yapılan bir zam da kanunun 20. maddesinde, mucitlere icatları üzerinde verilen değiştirme ve geliştirme hakkı ile ilgilidir. Bu hakkın kullanımından sonra, icat üzerinde gerekli değiştirme ve geliştirme işinin yapıldığına dair bir tasdikname alınma zorunluluğu vardı ki bu tasdikname için de mucitler, bir Osmanlı Lirası ücret öderlerken 1921 yılından itibaren bu ücret tıpkı nüsha ücreti gibi beş Osmanlı Lirası olarak değiştirilmiştir[675].

Esasında devlet, ihtira beratlarına % 400 ila % 450 oranlarında zam yapmayı öngörmüştü fakat bu artışın kambiyosu düşük olan ülkeler için fazla geleceğinin ve o ülkelere mensup mucit, sanayi erbabı gibi girişimcilerin icatlarını Osmanlı Devleti'nde tescil ettirmekten çekinecekleri düşünülerek yapılan zam iki misli oranıyla sınırlı tutulmak istenmiştir[676]. Bunun yanı sıra % 400 - % 450 oranlarında yapılması düşünülen zam, birçok itirazları beraberinde getireceği gibi gelirlerin yükseltilmesi beklenirken ters bir etki yaratarak devlet hazinesine zarar verebilir ve devletin uluslararası ticarette yara almasına neden olabilirdi. Ancak her şeye rağmen devletin mali durumu zammın üç misli oranında yapılarak bir nevi orta yolun bulunmasıyla sonuçlanmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrası yapılan bir diğer düzenleme ihtira beratı yıllık taksitlerinin ödenmesi ile ilgiliydi. İhtira Beratı Kanunu'nun harçlarla ilgili 4. maddenin 8 Aralık 1921 tarihli kararnamenin layihası hazırlanırken maddeye, *"taksitin hululünden itibaren nihayet on gün zarfında resmi tediye olunmayan beratın hükmü ibtal ve keyfiyet takvim-i vekayide ilan olunur"* şeklinde bir ibare konulmuştu[677]. Ticaret ve Ziraat Dairesinde görüşülen bu ibare, birkaç nedenden dolayı uygun görülmemiştir. Bunların birincisi, Osmanlı Devleti'nden alınan hiçbir ihtira beratının taksitlerin gecikmesinden dolayı iptal edilmemiş olmasıydı. Osmanlı Devleti, taksitlerin

---

[674] *BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340.
[675] *BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340.
[676] *BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340.
[677] *BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340.

ödenmemesi nedeniyle beratların iptali meselesini ilgili mahkemelere bırakmıştı[678]. Bunda beratların iptalinin pratikte bir fayda getirmiyor olması etkili olabilir.

İkincisi I. Dünya Savaşı gibi, insani boyutu dışında, dünya ekonomisini büyük çapta etkileyen, ekonomiyi geriye çeken olağanüstü durumlarda herkes büyük çileler çekmişti. Yerli olsun yabancı olsun muhterilerde benzer zorlukları yaşamışlardı bu yüzden onlara ihtira beratlarının yenilenmesi konusunda biraz süre verilmesi gerekmekteydi.

Taksit ödemelerine bakıldığında Osmanlı vatandaşları yanında düşman devlet vatandaşları dâhil olmak üzere yabancıların pek çoğu savaş esnasında taksitlerini ödeyememişlerdi. Bu maddenin kabulü ile yerli ve yabancılar tarafından alınan birçok ihtira beratı iptal edilecekti. Dolayısıyla ihtira beratlarını iptal etmenin devlete hiçbir faydası olmayacağı gibi bilakis zararı olacaktı. Yapılan hesaplamalara göre; ihtira beratlarının iptal edilmemesi durumunda devlet kasasına ilk etapta on-on iki bin liralık bir meblağ girecekti ve bu pey der pey artarak devam edecekti. Devlet yaptığı araştırmada İhtira Beratı Kanunu'nun alınmış olduğu Fransa'da 1848–1849 devrimi ve 1870–1871 yıllarında kanunun uygulanmasında esnekliğe gidilmişti. Osmanlı Devleti de I. Dünya Savaşı'ndan önce Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında, zamanın ihtiyaçlarına göre ufak istisnalar yapılmıştı. Kaldı ki savaş sonrası, İskandinavya ve Danimarka gibi tarafsız devletler tarafından da özellikle patent sahibi yabancılar için aynı uygulamalar hayata geçirilmişti. Bu nedenle Osmanlı Devleti de, yerli-yabancı, düşman-müttefik ayrımına gitmeden bütün İhtira Beratlarını kapsayacak şekilde, taksit ödemelerinde esneklik göstermiştir[679].

Üçüncüsü ise 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşmasının 287. Maddesinde yer alan

"mülkiyet-i sanaiye ve edebiyye ve bedi'iyye hukukunun muhafaza ve istihsali her nev muamelatın ifası rüsum tediyesi ve el-hâsıl o mülkiyet-i kavanin ve nizamatına tevfikan lazım gelen muamelatın ikmali veya bu gibi hukuk-ı mülkiyete itiraz için bu

---

[678] *"…taksitin hulululünden itibaren nihayet on gün zarfında resmi tediye olunmayan beratın hükmü ibtal ve keyfiyet takvim-i vekayide ilan olunur" denilmiş ise de şimdiye kadar ta'milen bu suretle ibtal ve ilan muamelesi icra edilmemekde ve taksitlerin vakt-i zamanıyla tediye edilmemesinden hakk-ı ihtiraat ibtali lede'l icab mehakim-i aidesince rüyet edilecek mesailden bulunmasına…" BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340.

[679] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1267, Gömlek No: 1, 07.R.1338.

hususda bir güna rüsum-ı munazzama tediyesine hacet olmaksızın veya muamelat-ı cezaiyeye uğratmaksızın iş bu muahedenin mer'iyetinden itibaren la-akal bir sene mehl verilecektir"

Esasında layihanın hazırlık aşamasında on günlük süre yerine bir sene verilmesi uygun görülmüş ve madde şu şekilde hazırlanmıştı; *"ihtira beratı tekasitinden vadesi hulul etmiş olduğu halde tediye edilemeyen meblağ iş bu harb-i umumiye aid sulhün akdi tarihinden itibaren nihayet bir sene zarfında tediye edilirse berat ashabının hukuku mahfuz bulunur."*[680] Fakat kanunun yayınlanma tarihi 8 Aralık 1921'dir. Dolayısıyla, sulhun akdinden itibaren bir sene sonra ifadesi kendiliğinden ortadan kalktığı görülmektedir. 8 Aralık 1921 tarihinde çıkarılan kanunda on günlük bir süre de gereksiz görülmüş, *"taksit hululünde işbu resmi tediye etmeyen adam hakk-ı berattan sakat olur"*[681] şeklinde net bir ifade kanuna eklenmiştir.

Nezaret, 1921 yılında İhtira Beratı Kanunu hakkında yaptığı bu küçük değişiklikleri, şimdilik yeterli görmüş, barışın tamamen tesis edilmesi ile günün koşullarına uygun kapsamlı bir değişikliği sonraya bırakmıştır[682]. Bu tasavvur Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle yapılamamış ve İhtira Beratı Kanunu, harçlar açısından son şekliyle Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştır.

3.6. İhtira Beratlarının Arttırılmasına Yönelik Tedbirler

Osmanlı Devleti'nde üstün bir hizmet olarak nitelendirilen, ülke ve topluma faydalı bir şey icat etmek takdir edilen, övülen, ödüllendirilen bir faaliyetti. Bu durum ülkede sınai mülkiyetin muhafaza edilmediği dönemde de, imtiyazlar sürecinde de, İhtira Beratı Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra da bu şekilde görülmüştür. Devlet imtiyaz usulüyle ve daha sonra İhtira Beratı Kanunu ile mucitlerin hukukunu korumuş, onların icatları üzerinden kazanç elde etmelerine imkân tanımıştır. Bunun yanında ülkenin kalkınmasına katkıda bulunan mucitlere, zaman zaman maddi fakat daha çok manevi bakımdan onurlandıracak ödüller verilmiştir.

---

[680] *BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340.
[681] Düstur, Tertib-i Sani, C. 12, s. 508.
[682] *BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340.

3.6.1. II. Abdülhamid'in Şahsi Teşviki

II. Abdülhamid dönemi (1876 – 1909) aynı zamanda dünyada teknolojik gelişmelerinde yeni bir seviyeye ulaştığı bir döneme rastlamaktadır. Sanayi Devrimi'nin ilk safhasındaki makineleşme süreci elektrik, kimya, silah teknolojilerindeki gelişmelerle devam etmiştir. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti, özellikle eğitim imkânlarının yaygınlaştırılması, farklı meslek alanlarında okulların açılması ile dünyadaki gelişmelere ayak uydurmaya çalışmıştır. Rüşdiye, İdadi ve Sıbyan mekteplerinin sayısında büyük bir artış olmuş, eğitim olanakları taşraya götürülmüştür. Bunun yanında Mekteb-i Fünun-i Maliye (1876), Sanayi-i Nefise Mektebi (1879), Hukuk Mektebi (1878), Darülameliyat (1881), Ticaret Mektebi (1881), Hendese-i Mülkiye Mektebi (1884) gibi yükseköğretim okulları açılırken, Sağır ve Âmâlar Mektebi (1889) gibi engelli vatandaşların da düşünüldüğü yeni eğitim kurumları oluşturulmuştur. Aşı Ameliyat Mektebi, Mülkiye Baytar Mektebi bunlara eklenebilecek meslek okulları olarak sayılabilir[683].

Eğitim kurumlarında görülen gelişim yanında ticaret, ziraat ve sanayinin geliştirilmesi için Nafia Nezareti'ne bağlı komisyonlar teşkil edilmiştir. Yol ve köprü yapımı, kanal, liman ve rıhtım inşaatı ile bataklıkların kurutulması ve sulama projeleri gündeme gelmiştir[684]. Ayrıca demiryollarının yaygınlaşması, rasathanenin işlevinin arttırılarak hava tahmin gereçleri ve elektrikli deprem şiddetini ölçme aletleri ile donatılması; yeni askeri teknolojilerin ülkeye getirilmesi çalışmaları önemlidir. Halkın bilinçlenmesi için sinemanın kullanılması fikri yanında jeoloji, coğrafya, matematik, botanik alanlarında görülen gelişmeler bilim ve teknolojiye II. Abdülhamid döneminde büyük önem verildiğinin göstergeleridir.

II. Abdülhamid'in büyük önem atfettiği konulardan biri de yabancı teknolojinin Osmanlı Devleti'nde kullanılmasına yönelik yapılan çalışmalar olmuştur. II. Abdülhamid ülkenin teknolojik seviyesinin geliştirilmesi için dünyanın hemen her bölgesinde ortaya çıkarılan, faydalı olduğunu düşündüğü icatları takip etmeye çalışmıştır. Bu amaçla yeni icatların öğrenilmesi, mümkün ise ülkede tatbiki için gerekli çalışmalar yapılmıştır ki bu çalışmaların başında yurt dışında yapılan icat tanıtımlarına

---

[683] Esin Kâhya, "II. Abdülhamid Dönemi Bilimsel Faaliyetlerinin Kısa Bir Değerlendirilmesi", *Devr-i Hamid*, Kayseri 2011, s. 67.
[684] BOA, Y. A. RES, Dosya No: 18, Gömlek No: 8,07.M.1300.

katılmayı söyleyebiliriz. Örneğin 1885 yazında İngiltere merkezli Nordenfelt denizaltılarının Kopenhag'da tanıtımı yapılacaktı. Şirket Osmanlı Devleti'ne yönelik bir davet mektubu göndermiş, Bahriye Nazırı Hasan Paşa masrafın fazla olması nedeniyle hususi bir memur göndermek yerine Londra'da bulunan ateşe militeri Kopenhag'a göndermeyi düşünmüştür[685]. Fakat daha sonra Berlin'de bulunan ve daha yakın olması nedeniyle Berlin ateşe militeri Halil Bey Kopenhag'a gönderilmiştir[686].

Halil Bey'in hazırladığı rapor sonrasında daha gelişmiş modeller olan Nordenfelt II ve Nordenfelt III deniz altıları sipariş edilmiştir ki Abdülhamid ve Abdülmecit adı verilen iki Osmanlı denizaltısı bu tanıtım sonrasında Osmanlı bahriyesine dâhil olmuşlardır. Osmanlı bahriyesi hemen hemen aynı tarihte 1883 yılında da Mülazım Ramiz Efendi'yi Rus denizaltıları hakkında rapor hazırlaması için Petersburg'a göndermiştir[687]. 1894 yılında yine Petersburg'da açılan elektroteknik mektep ile ilgili Petersburg Sefareti Militer Yüzbaşısı Cemil Bey'in elektrik teknolojisini askeri gereksinimler için kullanılmasına yönelik Osmanlı Devleti'nde de bir mektep açılması önerisi Bâb-ı Âli'ye gönderilmiştir[688].

1893 yılında donanmanın teknolojik bakımdan geliştirilmesi ve her an savaşa hazır bir şekilde tutulması için Alman Eugen Kalau vom Hofe'ye rapor hazırlatılmıştır[689].

II. Abdülhamid'in bilim ve teknolojiye ilgisi askeri gelişmeler ile sınırlı kalmamıştır. 1886 yılında Zoreos Paşa, Dr. Hüseyin Remzi ve Veteriner Hüsnü Bey'den oluşan bir heyeti ünlü bilim adamı Pasteur'dan eğitim almak üzere Fransa'ya göndermiştir. II. Abdülhamid, Pasteur'un bilime yaptığı katkılardan dolayı birinci derece Mecidi nişanı da gönderir. Osmanlı heyeti, Pasteur'un laboratuvarında çalışmışlar, kuduz aşısı yanında Osmanlı Devleti'nce ciddi hayvan kaybına neden olan şarbon hastalığı hakkında da derslere devam etmişlerdir[690].

---

[685] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 18, Gömlek No: 63, 20.L.1302.
[686] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 20, Gömlek No: 99.
[687] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 12, Gömlek No: 35, 01.Za.1300.
[688] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 105, Gömlek No: 85, 29.Ra.1312.
[689] *BOA*, Y. PRK. MYD, Dosya No. 13, Gömlek No: 38, 23.M.1311.
[690] Heyetin Paris ziyareti yazın başlamış ve kış başlamadan sonra ermiştir. Zoreos Paşa'nın, Paris'te edindikleri bilgi ve tecrübeler ile ilgili kısa raporu için Bkz. *BOA,* İ. DH. Dosya No: 1010, Gömlek No: 79739, 08.S.1304.

1895 yılında yine II. Abdülhamid'in emri ile Fransa'da icat edilen elektrik enerjisiyle çalışan deprem şiddetini ölçen alet, Mekteb-i Harbiye'de denenmek üzere satın alınarak İstanbul'a getirilmiştir[691]. Yine Roma'dan satın alınan aletler ve Avrupa'dan getirtilen uzmanlar ile 1894 yılında Osmanlı Zelzele Servisi kuruldu. Birkaç yıl içinde Osmanlı Devleti'nin deprem bölgeleriyle ilgili ayrıntılı jeofizik haritaları hazırlanmıştır[692].

II. Abdülhamid'in teknolojik gelişime bir katkısı da fabrika-i hümayunların üretim miktarlarının arttırılması yolunda, fabrikaların üretim teknolojisinin yenilenme çabalarıdır. II. Abdülhamid isteği ve izni ile 1 Nisan 1894'te Londra sefaretine, Londra'da bulunan bazı fabrika makineleri üreten üreticileri ile iletişime geçmesi emredilmiştir. Emrin içeriğine göre, üretici şirketlerden makine alımı üzerinde görüşülecek, eğer makine alımı gerçekleşemez ise Osmanlı Devleti'nden gönderilecek bir mühendis fabrikaları inceleyebilecekti[693].

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin yeni teknolojiler hakkında bilgi edinme kanallarının bir tanesi de basındır. Osmanlı basını genel manada dünyadaki teknolojik gelişmeleri çeviriler aracılığı ile okuyucularına duyurmaya çalışmıştır. Özellikle Servet-i Fünun, gazetede "ihtiraat" adı altında bir başlığa yer vererek zaman zaman dünyadaki teknolojik gelişmeleri hakkında veren kısa haberler yayınlamıştır[694]. Aynı zamanda yurt dışı temsilcilikleri aracılığı ile yabancı basın takip edilmiştir[695]. Her

---

[691] *"Tezezzülat-ı arziyeyi iraeye mahsus olarak Fransa'da ihtira' olunmuş olan elektirikli aletden bir kıt'asının ber mantuk emr ü ferman-ı hümayun mekteb-i fünun harbiye-i şahanede münasib bir mahale konulmak ve erkân-ı harbiyeye zabitanından bir ikisi tecrübeye devama memur edilerek tecrübe netayici peyderpey arz atebe-i ulya kılınmak…" BOA*, BEO, Dosya No: 627, Gömlek No: 46993, 27.Za.1312.

[692] Yavuz Unat, "Zelzele", İA. C. 44, s. 233. Yapılan çalışmalar neticesinde Osmanlı Devleti beş deprem bölgesine ayrılmıştır. Birinci bölge Çatalca'dan İzmit Körfezi boyunca Adapazarı'na kadar 175 km. küçük ekseni 74 km. dir. II. Abdülhamid'in Maçka'da kurduğu rasathane 31 Mart Vak'ası'nda tahrib edilmiştir.

[693] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 92, Gömlek No: 102, 25.N.1311.

[694] Servet-i Fünun birçok icadı okuyucularına tanıtmaya çalışmıştır. Örnek olarak telefonu verebiliriz. *"Mösyö Graham yüksek sada ile söz söyler bir (nakl-i sada) icad etmişdir. Ma'lum olduğu üzere sadayı uzak mesafeye nakle mahsus olan bu aletlerden ses işitmek için aletin mihenderesini yani ses veren parçasını kulağa yaklaşdırıb dinlemek lazımdır. Başka dürlü dinlenemez ve bu sebeble telefonun nakl etdiği ses ancak bir kişi işidebiliyor. Graham'ın icad etdiği alet de birkaç metro mesafeden sada işidilmekde imiş. Fakat söz söyleyen yine eski usulde söyleyecekdir. Bu aletin faidesi derkar ise de pek az bir mesafede işidilebilmesi başlıca mahzurudur."* "İhtiraat (Nakl-i Seda Sadâ – Telefon)", *Servet-i Fünun*, , C. 6, S. 151, 20 Kânunusani 1309, (1 Şubat 1894), s. 336.

[695] II. Abdülhamid'in teknoloji merakı ve dış basını takip etmesine verilebilecek bir örnekte, Sultan'ın Illustrirte Zeitung Gazetesi'nin 1 Temmuz 1897 tarihli sayısında gördüğü elektrikli sinek tutma aletinden iki, yeni bir tür boru ve cankurtaran elbiselerinden birer adet numunenin hemen satın alınıp İstanbul'a gönderilmesini istemesini gösterebiliriz. *BOA*, Y. PRK. BŞK, Dosya No: 66, Gömlek No: 86, 08.S.1320.

zaman için güvenilir olmayan bu yol zaman zaman Osmanlı devlet adamlarının yanılmalarına da neden olmuştur. Bunda basını takip eden devlet görevlilerinin her tür makaleyi ciddiye almalarının rolü büyüktür. Örnek olarak 1894 yılında Osmanlı idarecileri tarafından ciddiye alınan bir gazete olan Macar Pester Lloyd gazetesinde çıkan bir haber verilebilir. Gazetede yer alan habere göre, Robert Milan isimli bir Amerikalının kayaları delmek için burgu gibi bir alet icat ettiği ve bundan müspet sonuçlar alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde demiryolu inşaatlarının arttığı bir dönem olması nedeniyle Hariciye Nezareti, Viyana Sefareti aracılığı ile haberin tetkikini istemiştir. Sefaretin, Nezarete gönderdiği cevaba göre haber tamamen asılsız olup, bir nevi uydurma hikâye tarzında yazılmıştı[696]. Haber uydurma olsa da Osmanlı idarecilerinin işlerine yarayacağını düşündükleri her türlü icadı takip etmeleri bakımından dikkat çekici bir örnektir.

Osmanlı Devleti nişan verdiği yabancıları yalnız Osmanlı Devleti yararına çalışanlardan değil, genel olarak teknolojiye katkı yapan mucitlerden de seçmiştir. Bunlardan herhalde en dikkat çekicisi Japonya'da, 1887'de Miralay Morata'ya icat ettiği şişhaneden dolayı II. Abdülhamid'in takdim ettiği "nişan-ı alişan-ı hümayun" dur. Japon miralayı II. Abdülhamid'e yazdığı teşekkür mektubunda, bu nişanın yalnız kendisi için değil bütün Japon toplumu için büyük bir övünç kaynağı olduğunu, ifade etmiştir[697]. Yabancılara verilen bu gibi nişanların, Osmanlı Devleti'nde yeni teknolojiye değer verildiği şeklinde bir algının yaratılması bakımından önemli olduğu kuşkusuzdur.

II. Abdülhamid'in ve genel olarak Osmanlı Devleti'nin teknolojiye merakının zaman zaman fırsatçılar tarafından suiistimal edilmeye çalışıldığı örnekler mevcuttur. 26 Ekim 1896 tarihli bir örnekte Kanada vatandaşı Norman isimli bir şahıs, özellikle Çanakkale boğazında kullanılabilecek, donanma saldırılarına karşı bir silah geliştirdiği iddiasıyla Washington Sefaretine başvurmuştur. Yapılan incelemede kendisinin güvenilir bir kişi olmadığı aynı iddia ile ABD hükümetine de başvurduğu ve icadını uygulamaya koymadan önce para talep ettiğinin öğrenilmesiyle icadın takibinden

---

[696] Haberin devamında, Robert Milan'ın icadı nedeniyle Amerikan hükümetinden 5 Milyon Dolar mükâfat aldığı ve Milan'ın burguyu denemek için Marmara Denizi'nde Konstantin adlı bir vapur ile delme işine giriştiği yer almaktadır. Uydurma haberde delme işinin başarılı olduğu fakat sıcak kuma rast gelinince bunun yanardağ olduğunun anlaşıldığı ve 4.000 kademden sonra delme işinden vazgeçildiği yazmaktadır. *BOA*, Y. A. HUS, Dosya No: 308, Gömlek No: 94, 10.Ra.1312. Osmanlı idarecilerinin uydurma olsa da bu habere olan ilgileri 1894 İstanbul depremiyle muhtemelen ilgilidir.

[697] *BOA*, Y. PRK. NMH, Dosya No: 4, Gömlek No: 1, 17.M.1305.

vazgeçilmiştir[698]. 1884 yılında bir Viyanalı mühendis binaları ateşten korumak üzere icat ettiği bir kaplama malzemesini II. Abdülhamid'in önünde sunmak için istekte bulunmuş[699], 1886'da Amerikalı bir silah fabrikatörü, padişahın huzurunda yeni icat silahları tanıtmak için İstanbul'a gelmiştir[700].

3.6.2. Sadakat ve Şecaat Madalyası

Osmanlı Devleti, 18 Eylül 1883'te tarihinde ülkenin gelişmesine katkı sağlayan mucitleri ödüllendirmek için yeni bir uygulamaya giderek, görevinde üstün hizmet veren devlet görevlileri yanında memleketin kalkınmasına fayda sağlayacak bir icat ortaya çıkaranlara verilmek üzere Sadakat ve Şecaat Madalyası'nı çıkarmıştır. II. Abdülhamid'in emri ile çıkarılan madalyanın nizamnamesine göre;

"*iş bu madalya-ı metbu müfhem ve ma'lumlarına karşı dinen ve kanunen mükellef oldukları vezaif-i müfrese-i ubudiyet ve sadakati için ifada tecviz-i kusur etmeyenlere ve mülk ve millete nafi ve terakki-i imran memalik-i şahaneye hadm olacak yeniden bir şey ihtira' eyleyenlere ve taraf-ı devletden memuren bir mahale izam olunubda umur-ı memuriyetlerinde isbat-ı iktidar ve ehliyet ve ibraz-ı sadakat ve vel-hasıl taraf-ı eşref-i saltanat-ı seniyyeye calib tahsin ve aferin olacak her dürlü hidemat-ı makbulede bezl-i ikdamat ve mesaide gayret edenlere ita olunur".*

Madalyaların altın olanı beş Mecidi Altın Lirası, gümüş olanı da gümüş Mecidi ağırlığında ve boyutunda olarak hazırlanacaktı. Madalyanın bir yüzünde Osmanlı Devleti'nin arması, diğer yüzünde ise *"Devlet-i Âliyye-i Osmaniyeye fevkalade sadakat ve şecaat ibraz edenlere mahsus madalyadır"* ibaresi yer alacak, ibarenin altında ise bir hilal ve altında madalyanın veriliş nedeni yazılacaktı. Hilalin ortası ise boş bırakılacaktı[701].

---

[698] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 147, Gömlek No: 70, 19.Ca.1314.
[699] *BOA*, Y. PRK. BŞK, Dosya No: 8, Gömlek No: 33, 28.Ra.1301.
[700] *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 20, Gömlek No: 17, 12.Ca.1303. *"…eğer ki arzu-i şahaneleri vaki' olur ise ileride devletin gerek bu torpidoların ve gerek bu nev' icad gülleleri Dersaadet'de imal etmek ve her cins edevat-ı harbiyeyi imal etmek üzere burada fabrikalar tesis etmeği taahhüd eyler ve bu hususda kâmilen zât-ı hazret-i pâdişahilerinin her bir iradelerini icra etmek üzere Dersaadet'de bulunduğunu beyan ile…"*
[701] *BOA*, Y.A.HUS, Dosya No: 174, Gömlek No: 75, 16.Za.1300.

Madalya, kanunen mükellef oldukları görevi sadakatle yerine getirenler ile memleket ve millete faydalı, ülkenin kalkınmasına hizmet edecek yeni bir şey icat edenlere verilecekti[702]. Madalyalar bizzat II. Abdülhamid tarafından takılacaktı.

3.6.3. Nakdi Ödüllendirmeler

Muhterilere yönelik maddi ödüllendirme ve teşvikler zaman zaman uygulanmakla beraber çok yaygın bir yöntem değildi. Verilen imtiyaz veya ihtira beratı zaten maddi olarak muhterilerin ödüllendirilmesi demekti. Bununla beraber bazı örnekleri mevcuttur. Yapılan maddi ödüllendirmelerinde, muhterilerin önemli bir kısmının ortak özelliği *"erbâb-ı fukaradan"* olmalarıydı. Maddi gücü yetersiz fakat kendini ilim ve teknolojiye adamış mucitler, icatlarını padişaha ya da ilgili nezaretlere takdim ederlerken, maddi durumlarının da yetersizliğini üstüne basarak belirtirlerdi. Böylelikle icatları dolayısıyla para yardımı almalarını hemen hemen garanti ediyorlardı. Bu garantiyi bozabilecek en büyük engeller icadın yararsız bulunması[703] ve daha önce başkası tarafından icat edilmiş olması[704] ki bu durum bir muhterinin başına gelebilecek en büyük talihsizlikti.

İhtira Beratı Kanunundan önce 1873 yılında Vidin'li saatçi Baruh Mihaylofski, icat ettiği küçük duvar saatinin çok güzel bir şekilde çalıştığının tespit edilmesi üzerine kendisine para yardımı yapılmıştır. Fakat parayı alabilmesinin belki de asıl sebebi kendisinin oldukça fakir olduğunu belirtmesidir[705].

İhtira Beratı Kanunu yürürlüğe girdikten sonra muhterilere doğrudan para yardımı oldukça azalmıştır fakat yine de bu uygulama nadir de olsa devam etmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra muhterilerin maddi olarak ödüllendirilmesinin birincil nedeni, icatlarının oldukça faydalı bulunmasıdır. Bu tür icatlardan biri olan ve Mösyö Keller tarafından icat edilen kurşungeçirmez şekilde dokunmuş bir kumaş, yani günümüz tabiriyle kurşungeçirmez yelek II. Abdülhamid'e takdim edilmiş, saray tarafından yapılan tecrübesi sonucu oldukça faydalı bulunmuştur. Mösyö Keller'e bu

---

[702] *BOA*, Y.A.HUS, Dosya No: 174, Gömlek No: 75, 16.Za.1300. Ayrıca, Düstur, Zeyl 4, s. 2-3.
[703] Niksar'lı Ömer Kâmil'in icat ettiği araba üstünde çalışır un değirmeni, faydasız görülerek reddedilmiştir. Dolayısıyla kendisine bağlanmasını talep ettiği maaşta icadının faydasızlığı nedeniyle bağlanmamıştır. *BOA*, A. MKT. NZD, Dosya No: 51, Gömlek No: 72, 03.C.1268.
[704] Mükâfat talebiyle alaturka ve alafranga saatlerde, dört mevsimi ve güneşin yükselişini gösteren bir alet icat ettiğini iddia eden bir Bulgar mucidin, bu aletin daha önce başkası tarafından icat edildiği gerekçesiyle talep ettiği maaş reddedilmiştir. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 18, Gömlek No: 7, 19.S.1291.
[705] *BOA*, C. İKTS, Dosya No: 37, Gömlek No: 1811. 28.S.1290.

icadından dolayı 1 Ağustos 1908 tarihinde üç bin lira "*mükâfat-ı nakdiye*" verilmesine ayrıca icadının üretilmesi için kurulacak fabrikaya müdür tayin edilerek kendisine elli lira maaş bağlanmasına karar verilmiştir[706].

3.6.4. Kanunun Tanıtımının Yapılması

Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumu ve Avrupa ile Amerika'daki teknik – teknolojik gelişmelerin paralelinde, ihtira beratı almak için başvuranların büyük çoğunluğunu yabancılar oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin İhtira Beratı Kanunu'nu yürürlüğe koyduğu tarihte henüz dünyadaki birçok devletin bir sınai mülkiyet kanunu yoktu. Dolayısıyla yabancı mucitler, bir ülkede üretim yapmadan ya da ürünlerini ihraç etmeden önce o ülkede sınai mülkiyet hukukunun olup olmadığını öğrenmek durumundaydılar. Osmanlı Devleti, yabancılar aracılığı ile ülkeye teknoloji transferi yapmak için de sınai mülkiyete dair hukuksal bir yapının oluşturulduğunu duyurmaya çalışılmıştır. Bunun için İhtira Beratı Kanunu, Türkçe ve Fransızca basılarak gazetelerde yayınlanmış ve ücretsiz olarak dağıtılmıştır[707]. Ayrıca, ihtira beratları için, Avrupa gazetelerinde yayınlanmak üzere bilim adamları ve sanayicileri teşvik etmek ve insanları yeni icatlardan haberdar etmek amacına yönelik resimler hazırlanmış, gerekli açıklamaların yapıldığı ilanlar hazırlanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların ihtira beratlarından sağlanan geliri de arttıracağı düşünülmüştür[708].

3.7. Osmanlı Devleti'nde Patent Hukukuna Yönelik Düzenlemelerin Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti'nin İhtira Beratı Kanunu'nun etkilerinin tespiti, ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle çokta mümkün değildir. Bir ülkede yapılan patent başvuruları o ülkenin gelişmişlik seviyesi ile doğru orantılıdır. Günümüzde en fazla patent başvuruları teknolojik ve bilimsel olarak en çok gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde tutulan patent kayıtları bulunamamıştır. Bununla birlikte zaman zaman yaşanan ilginç gelişmeler patentler hakkında bize bazı ipuçları

---

[706] Mösyö Keller bu vaatler üzerine çalıştığı şirketten ayrılarak inşası planlanan fabrika için görev beklerken, kendisine ne mükâfat verilmiş ne de fabrikanın inşaatına başlanmıştır. Keller, icadı için fabrika kurulmasından vazgeçildiği fakat bunun gizli tutulduğu düşüncesine kapılmış, icadından başka şekilde istifade etmek için ihtira evrakının kendisine iade edilmesini ya da kendisine verilen sözlerin bir an önce tutulmasını istemiştir. *BOA*, Y. MTV, Dosya No: 313, Gömlek No: 89, 27.Z.1326.
[707] *BOA*, İ. DH, Dosya No: 1261, Fon Kodu: 99044.
[708] *BOA*, Y. A. HUS, Dosya No: 256, Gömlek No: 95, 23.B.1309.

vermektedir. Bunlardan bir tanesi, Osmanlı Devleti'nde patent sayısını arttırmayı vaat ederek Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde iyi bir iş bulmayı ümit eden Pompi di Pozinti isimli kişinin tespitleri ve nezaretin bu iddialar karşısında verdiği cevaplardır.

1891 yılında Osmanlı Devleti'ne başvuran bu zat, öncelikle II. Abdülhamid'in ülkede ilim, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi için en önde gelen tedbir olan hukuki düzenlemeleri gerçekleştirdiğine vurgu yapmaktadır. Ona göre uygulamaya giren hukuki düzenlemeler Avrupa ve Amerika'daki muadilleriyle eş değer bir koruma sağlamakta olmakla birlikte İhtira Beratı Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden beri geçen 12 senelik süre zarfında ancak 250 civarı berat verilebilmiştir. Bu sayı üzüntü verici derecede az olmakla birlikte verilen beratların da önemli bir kısmının gün be gün iptal edilmesinden dolayı geriye kalan 100 kadar berattan alınan 2 Osmanlı Lirası, yapılan masrafları dahi kapatmaya yeterli değildir. Amerika'da ve Avrupa ülkelerinde patent ile marka tescilinden elde edilen gelirler yıllık birkaç milyon Frank derecesinde iken Osmanlı Devleti'nde aynı kalemlerden elde edilen gelirler düşüktür. Bu nedenle oldukça önemli bir vergi kaleminden mahrum kalınmaktadır. Bu durum tek başına Osmanlı bilim ve sanayisinin Avrupa ve Amerika'dan geri olmasıyla açıklanmaya çalışılmakla birlikte yabancı sanayicilerin ve tüccarların Osmanlı Devleti'ne ilgi göstermemelerinin nedeni olamaz. Asıl sebep, patent ve markaların geliştirilmesi için özel heyetler oluşturulmaması ve Avrupa ve Amerika merkezli sanayici ve tüccarlara, Osmanlı Devleti'nde sınai mülkiyetin sağlam bir şekilde korunduğunun anlatılmamasıdır. Bunun çözümü yurtdışında Osmanlı Devleti'ndeki sınai mülkiyet uygulamalarının basın-yayın yoluyla duyurulması ve gerekli teşvikleri icra edebilecek, bilimsel yeterliliği olan, birkaç yabancı dile hâkim bir memurun istihdam edilmesidir[709].

Pozinti, tespit ve önerilerinden sonra kendisini tanıtmaya başlamıştır. Kendisini, sanayiye dair birçok icat ve keşif yapmış, Avrupa ve Amerika'nın hemen hemen tüm ülkelerinde patentler almış bir kişi olarak göstermesinin yanında bu ülkelerde sınai mülkiyete dair uygulanmakta olan kanunlara hâkim bir uzman olarak tanıtmıştır. Ticaret ve Nafia Nezareti'nin ihtira beratları ile alamet-i farika müdüriyetine atanması halinde, yanına verilecek bir iki memurun yardımıyla Avrupa ve Amerika'da patent acenteleriyle kurmuş olduğu ilişkiler sayesinde kısa sürede Osmanlı Devleti'nde patent sayısını

[709] *BOA*, İ. DH, Dosya No: 1261, Gömlek No: 99044.

arttırmaktı. Böylelikle devletin yılda birkaç milyon Frank gelir elde edeceğini taahhüt ediyordu[710].

II. Abdülhamid'in de dikkatini çeken bu tespitler, Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından ciddiyetle ele alınarak cevap verilmiştir. Nezaretin cevabında; İhtira Beratı Kanunu'na göre yabancıların Osmanlı Devleti'nde patent almaya hakları olduğu gibi yabancı bir ülkede patent alan icadın da yine Osmanlı Devletinde berat almaya hakkı olduğu vurgulanmıştır. Nezaretçe, kanunun çıkış tarihi olan 1879'dan 1891'e kadar verilen beratların % 90'ınından fazlasının yabancı fabrikatörler tarafından alındığı belirlenmiştir. Nezarete göre, çıkarılan kanunların tanıtım ve duyurulması için Türkçe ve Fransızca nüshaların yayın ve dağıtımı yeterli oranda yapılmakta ve berat başvurularında her türlü kolaylık sağlanmaktadır. Ayrıca patent ve markalardan yıllık beş yüz liraya yakın bir gelir sağlanmakta ve her geçen yıl belirli oranda bir artış gözlenmektedir. Dolayısıyla, bu kişinin, yabancıların Osmanlı Devleti'nden patent almadıkları iddiası asılsızdır. Bu zat kendisini bir işe sokabilmek için bir kapı arayan biridir ve ne iddialarına ne de isteğine itibar edilebilir[711].

Nezaretin açıklamasından tatmin olan hükümet Pozinti'ye itibar etmemekle birlikte, ihtira beratlarının, Avrupa'da daha fazla tanıtılması yönünde çalışmalar yapılmasını da önermiştir[712].

Aslında Pozinti'nin tespitlerinden ve Ticaret ve Nafia Nezareti'nin açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti'nin verdiği berat sayısının pek fazla olmadığı görülmektedir. Pozinti, yaklaşık 100 civarı berattan yıllık 2 lira alındığını iddia ediyordu ki bu da yıllık 200 liraya tekabül etmektedir. Nezaret ise berat sayısını vermemekle birlikte alamet-i farikalar ile birlikte yıllık 500 lira gibi bir gelirden bahsetmektedir. Bunun yarısının patentlerden alındığını düşündüğümüzde Pozinti'nin iddiasının doğruluk payı vardır. 500 liranın tamamı patent geliri olsa bile bu ancak 250 patente karşılar ki bu sayı İhtira Beratı Kanununun çıktığı 1879 yılından itibaren 12 yıllık süre zarfından itibaren yıllık 10-25 arası patente tekabül eder. Bu durumda nezaretin açıklaması ancak Pozinti'yi onaylar niteliktedir. Fakat Pozinti'nin iddiası olan Osmanlı İhtira Beratı Kanununun yurtdışında en azından çok fazla bilinmediği iddiası

---

[710] *BOA*, İ. DH, Dosya No: 1261, Gömlek No: 99044.
[711] *BOA*, İ. DH, Dosya No: 1261, Gömlek No: 99044.
[712] *BOA*, Y. A. HUS, Dosya No: 256, Gömlek No: 95, 23.B.1309.

nezaretin verdiği % 90'lık oran dolayısıyla tutarlı görünmemektedir. Osmanlı Devleti'nden alınan patent sayısı az olmakla birlikte % 90 oranındaki yabancı menşeili sanayicilerin ve mucitlerin aldıkları patentlere nazaran Osmanlı vatandaşı olan mucit ve sanayicilerin patent alabilme konusunda oldukça yetersiz kaldıkları sonucuna varabiliriz.

İhtira Beratı Kanunu'nun çıkarıldığı tarih olan 1879 yılından Osmanlı Devleti yıkılana kadar verilen patentlerin tespiti zor görünmektedir. Patent tescil defterleri günümüze kadar muhafaza edilememiştir. Türk Patent Enstitüsü'nde ancak Cumhuriyet dönemi tescil defterleri mevcuttur. Bununla birlikte Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti tarafından 13 Haziran 1908 – 13 Kasım 1911 tarihlerinde 16 sayı olarak çıkarılan Osman, Maadin ve Ziraat ve Baytar Mecmuası'nın devamı niteliğinde olan ve 1911'de Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin kurulmasıyla yayın hayatını Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası olarak sürdüren[713] ve 71 sayı çıkarılan derginin sanayi kısmında, Nezaretin tescil ettiği ihtira beratlarının bir kısmına yer verilmiştir. Mecmua orman, baytar, maden, sanayi ve ticaret kısımlarından oluşmaktaydı ve Osmanlı Devleti'nde bu sektörlerde meydana gelen gelişmelere, piyasa fiyatlarına, raporlara, yeni zirai aletlerin tanıtımına, ihracata ve benzeri konulara yer vermiştir.

Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuasının ulaşılabilen 67 sayısında[714], 14 Mayıs 1912 tarihinden 1 Şubat 1916 tarihine kadar tescil edilen ihtira beratları, tescil numaralarıyla birlikte yayınlamıştır. Mecmua; bir ihtira beratının numarasını, tescil tarihini, patent verilen icadın ne olduğunu ve bazı sayılarda da mucidin ülkesini yazmıştır. Bu bilgiler ışığında yapılan değerlendirmelerde berat verilen icatların sektörünü, yerli-yabancı ayrımını ve az da olsa ülkelerine yer verilecektir. Yapılan değerlendirmelerin bu dört yıllık süreçten ibaret olduğu ve mucitlerin hangi ülke vatandaşı olduklarının tam olarak tespit edilememesi sebebiyle ancak mucitlerin kökenin verildiği mecmua sayıları üzerinden ülke değerlendirmelerinin yapılabileceğini belirtmemiz gerekir. Ancak şunu söyleyebiliriz ki patent numaralandırmaları, 2596

---

[713] Kenan Demir, "Osmanlı'da Ziraat Dergiciliğine Bir Bakış (1880-1923)", *Turkish Studies*, 9/8 Yaz, 2014, s. 390.

[714] Mecmua 17. sayıdan 88. sayıya kadar yayınlanmıştır. 88. sayının yayın tarihi 30 Haziran 1918'dir. Mecmua her sayısında beratlara yer vermemiştir. İhtira beratlarının yer verildiği sayılar: 20, 22, 23-25, 26, 27, 28, 29-30, 31-32, 33-34, 37-38, 41-43, 44-48, 58-60, 61-63. Mecmuanın bazı sayıları birlikte yayınlanmış, son sayısı 83-88 aded numarası ile yayınlanmıştır. Mecmuanın ihtira beratlarına yer verdiği 20. sayıya ulaşılamamıştır.

sayısında son bulmuş ve bu sistem Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Patent numaralandırmasının 1 sayısından başladığını kabul eder isek Osmanlı Devleti, mecmuanın yayınlandığı son tarih olan 30 Haziran 1918'e kadar 2596'dan daha fazla patent vermiştir. Mecmua sayılarında yer alan ilk patent 14 Mayıs 1912 tarihli 2141 numaralı patenttir ki toplamda 455 patente mecmuda yer verilmiş gibi görünmekle birlikte mecmuanın 28 Eylül 1914 tarihli 2368 numaralı patentten doğrudan 13 Eylül 1913 tarihli 2469 numaralı patente atlanmıştır. Patent numarası bu numaradan sonra düzenli olarak ilerlemesine rağmen patent tarihleri çelişkilidir. 2368 ile 2469 sayılarının arasında tam 100 patent olması bir yazım hatasını akla getirmekle birlikte 2469 numarasından itibaren 58-60 ile 61-63. sayılarda bu numaralandırmanın devam etmesi yani iki mecmua sayısında bunun devam ettirilmesi yazım hatası yapılmasının olasılığını aşağı çekmektedir. Buna karşın 13 Eylül 1913 tarihli ve 2469 numaradan başlayan patentlerin büyük bir bölümünün Alman Krupp firmasına ait silah patentleri olması, bu uygulamanın bilinçli yapılabildiğin düşündürmektedir. Ayrıca 58-60 sayılı sayılı mecmuada 2508 patent numarası ile bitirilen liste, 61-63 sayılı mecmuada 2578 patent numarası ile devam etmektedir. Osmanlı Devleti'nin verdiği patentlerle ilgili şu an için elimizdeki tek kaynak olan Ticaret ve Ziraat Mecmuasının mevcut sayılarında 280 adet patentin bilgisi yer almaktadır. Elde edebildiğimiz 280 adet patent sayısı üzerinden oransal olarak sonuçlara varmaya çalıştık.

Osmanlı Devleti'nin İhtira Beratı Kanunu'nu çıkarmasındaki temel gerekçe teknoloji transferi ve yerli sanayinin geliştirilmesiydi. Ülke sanayisinin zayıflığı, teknolojik alt yapının olmayışı, eğitim imkânlarının sınırlı olması, sermaye yetersizliği gibi sebepler teknoloji transferinin Osmanlı Devleti için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar. İhtira Beratı Kanunu çıkarıldıktan sonra ülkenin koşulları göz önünde tutulduğunda, kanundan asıl faydalananların yabancılar olması olağandır. Patent sayılarına ilişkin elde edilen verilerden de görüleceği gibi patent başvurusu yapanların büyük bir çoğunluğu yabancıdır.

3 Haziran 1912 - 13 Mart 1916 yılları arasında toplam 280 patentin 87,5'si yabancılar tarafından %12, 5'i de (35 adet) Osmanlı vatandaşları tarafından yapılmıştır. Belirtilen tarihler arasında verilen patentlerde Osmanlı vatandaşlarının aldığı patentler az gibi görünmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin mevcut koşulları içinde İhtira Beratı

Kanunu'nun gerekçelerinden biri olan teknoloji transferinin temin edilmesi bakımından başarılı olduğu söylenebilir.

Verilen patentlerin ülkelere göre dağılımında XIX. yüzyıl klasik iktisadi ilişkilerin etkisi görülürken, Almanya'nın gelişen teknolojisi ve Osmanlı Devleti'yle olan ticari ilişkileri çerçevesinde bir paralellik bulunmaktadır. (Grafik 2.1)

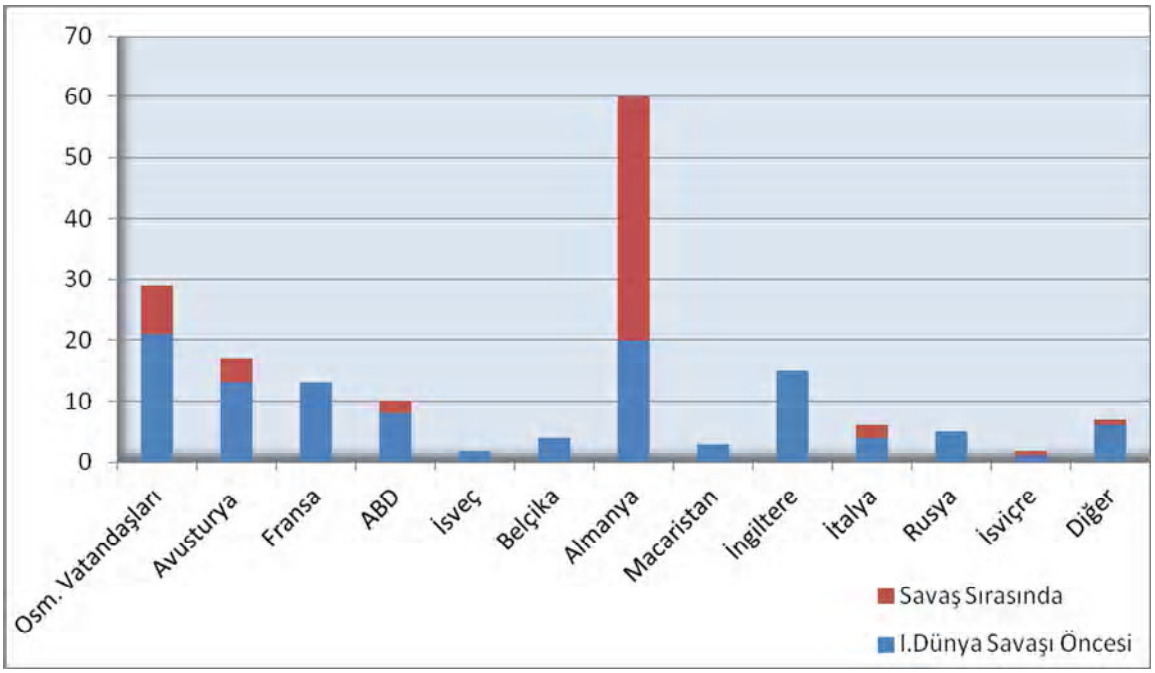

Grafik 2. 1: 15 Mayıs 1913 ile 13 Mart 1916 yılları arasında verilen patentlerin ülkelere göre dağılımı.

Ticaret ve Ziraat Mecmuası'nda yer alan 3 Haziran 1912 kayıtlı ilk patentten 15 Mayıs 1913'e kadar olanların başvuru sahiplerinin ülkesi verilmemiş, bu tarihler arasında yer alan 91 patent grafikte ye almamıştır. Bu nedenle grafikte ancak 15 Mayıs 1913 ile 13 Mart 1916 yılları arasında verilen patentlerin ülkelere göre dağılımı gösterilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı vatandaşlarının 3 Haziran1912 ile 15 Mayıs 1913 tarihleri arasında aldıkları üç patent grafikte yer almamaktadır.

Osmanlı ile iktisadi ilişkilerde ilk sıralarda bulunan ve teknolojik olarak gelişmiş devletler olan Almanya, İngiltere, Fransa, ABD ve Avusturya ilk sıralarda yer almaktadırlar. Grafikte yer alan "diğer" devletler Osmanlı Devleti'nden birer patent

almış devlet vatandaşlarından oluşmaktadır. Bunlar Norveç, Hollanda, Romanya, Meksika, Bulgaristan ve İspanya'dan oluşmaktadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile İtilaf Devletleri tabiiyetinde olan şirket ve vatandaşlarına ait patent muameleleri durdurulmuştur. Mütekabiliyet esasına göre girişilen bu uygulama sonucu patent sayıları da adeta bıçak gibi kesilmiş yalnızca müttefik devletler ile tarafsız veya henüz tarafsız olan devlet vatandaşlarına patent verilmiştir. Grafikte I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın büyük üstünlüğü göze çarpmakla birlikte Almanya'nın patentlerinin %75'i Krupp ve Mauser firmalarına ait askeri patentlerdir. ABD, İtalya gibi devletlere verilen patentler bu devletlerin henüz savaşa taraf olmadığı döneme aittir.

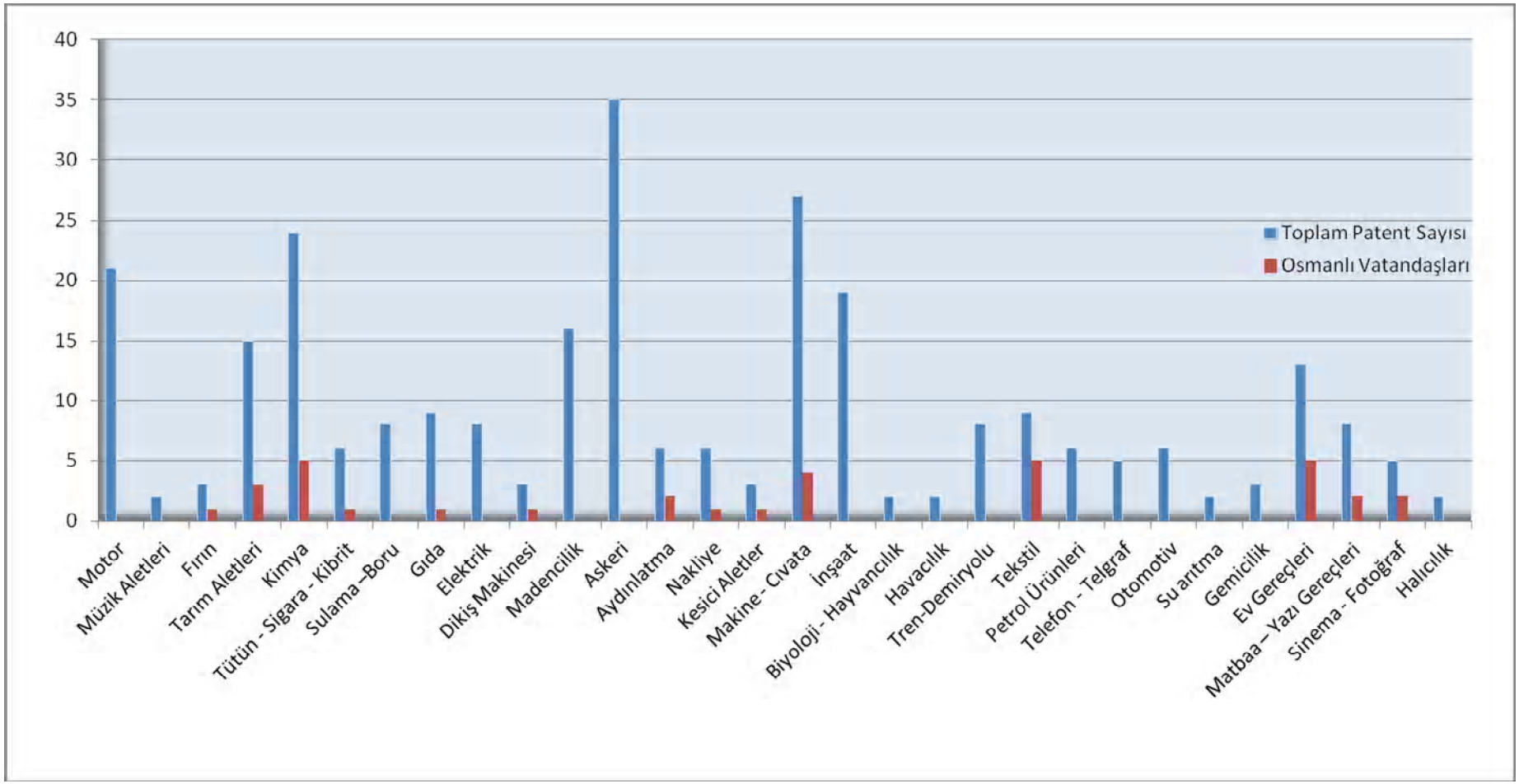

Grafik 2. 2: 3 Haziran 1912 - 13 Mart 1916 yılları arasında verilen patentlerin sektörel dağılımı.

Verilen patentleri sektörel olarak incelediğimizde hemen hemen her alanda patent verildiğini görebiliriz. Osmanlı vatandaşı mucitlerin aldıkları patentler ise tarım aletleri, kimya (çamaşır suyu, temizlik maddeleri), lamba türleri, kılıç, bıçak, tekstil ürünleri, gündelik hayatta kullanılan eşyalar ile matbaa ve sinema gereçleri olduğunu görebiliriz. Matbaa ve sinema araçları daha çok Türkçe eklentileri içermektedir.

Patentlerin sayısal olarak değerlendirilmesi ulaşabildiğimiz patentlerin azlığı nedeniyle zor görünmektedir. 3 Haziran 1912 - 13 Mart 1916 yılları arasında yaklaşık dört yıllık bir dönemde incelediğimiz 280 patent, yıllık 70 patente denk gelmektedir. Numaralandırma olarak devam eden fakat Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuasında yer almayan 170 patentin eklenmesiyle dört yılda 450 patent yapar ki bu da yıllık 112,5 patente tekabül eder. Sıralı olarak devam eden ve eksik bulunmayan tek yıl olarak 14 Ocak 1913 (24 Kânunusani 1328) ile 30 Aralık 1913 (17 Kânunuevvel 1329) tarihine kadar 80 patent verilmiştir. 1912 yılının Mayıs ayından 1913 Ocak ayına kadarki yedi ayda 63; 1914 Ocak ayından aynı yılın Haziran sonuna kadar ki altı ayda da 79 patent verilmiştir. Osmanlı vatandaşlarının ise yıllık ortalama 9 patent aldıklarını söyleyebiliriz.

1910'lu yıllarda yıllık ortalama 80-100 patent verildiğini söyleyebiliriz. Bu sayı Türkiye'de 1995 – 2005 yılları arasında tescil edilen yerli-yabancı patentlerin yıllık ortalamasının çok altında olmakla birlikte, yıllık bazda yerli tescil sayılarından fazladır[715].

Osmanlı Devleti'nin verdiği patentler dönem itibariyle gelişmiş devletlerin çok gerisindeydi. (Grafik 2.3)

[715] TPE verilerine göre 1995 – 2005 yılları arasındaki (2005 yılı dâhil değil) 10 yıllık dönemde yerli mucitlerin patent tescili ortalaması yalnızca 48, 6'dır. Aynı dönemde yerli ve yabancılara ait patent sayısının ortalaması ise 1185,8'dir. Dolayısıyla yabancı patent tescillerinin yerlilere göre oldukça fazla olduğu ortaya çıkar. Bkz. http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/statistics/

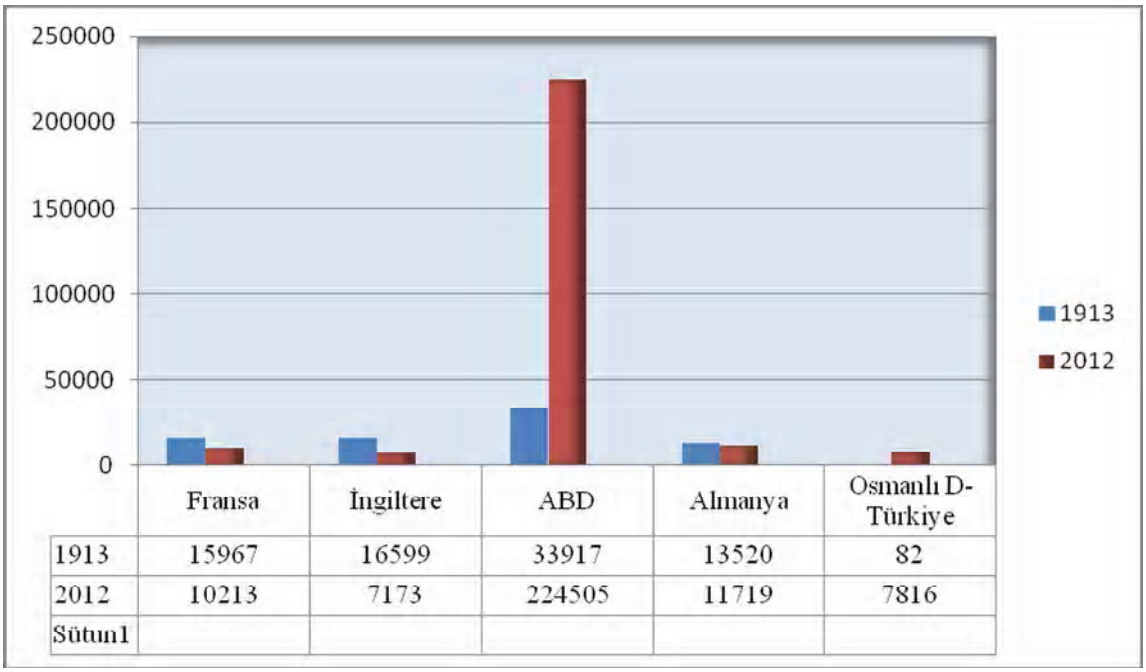

	Fransa	İngiltere	ABD	Almanya	Osmanlı D-Türkiye
1913	15967	16599	33917	13520	82
2012	10213	7173	224505	11719	7816
Sütun1					

Grafik 2. 3: Bazı ülkelerin 1913 ile 2012 yıllarında patent sayılarını gösterir grafik[716]

[716] http://eh.net/encyclopedia/an-economic-history-of-patent-institutions/ ve http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/statistics/

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE MARKA KAVRAMININ GELİŞİMİ

4.1. Markanın Ticari Hayatta Kullanılması

Marka kavramının fikri mülkiyet ekseninde Osmanlı Devleti'ne girişi tıpkı Hakk-ı Telif Kanunu ve İhtira Beratı Kanunu gibi batı kaynaklı olmuştur. Modernleşme sürecinde birçok kanun ve düzenleme gibi batıdan alınarak XIX. yüzyılın son çeyreğinde uygulama alanına konulmuş ve bir mülkiyet türü olarak kabul edilmiştir. Böylelikle fikri mülkiyet kavramının ana unsurlarından biri olan marka, bir mülkiyet türü olarak himaye altına alınmıştır.

Marka kavramının hukuki boyutu ile himaye altına alınması XIX. yüzyılın bir özelliğidir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde Ahilik teşkilatının daha sonra loncalar hakkında, bunların üretimin merkezi olmaları nedeniyle üretim miktarı, kalite, standardizasyon ile ilgili birçok düzenlemeler mevcuttur. Kalite anlayışı lonca kurumunun geleneksel değerlerinden biriydi. Metal aletlerden ahşaba her alanda ürün kalitesi ve üretim kuralları ayrıntılı ve kapsamlı talimatnameler ile belirlenmişti. Sıkı denetim ve cezaların ağırlığı, kurallara aykırı üretim yapmanın önüne geçiyordu. Üretim ve satış şartları belirli bir standardizasyon çerçevesinde gerçekleştiriliyordu[717].

---

[717] Orhan Erden, "Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları", *I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu II*, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir, s. 391.

Osmanlı Devleti'nde en önemli üretim birimleri olan esnaf teşkilatının, ürünlerinde çeşitli işaretler kullandığına dair küçükte olsa örnekler vardır. Örneğin demirden mamul araba parçaları, nal ve kağnı tekerleri, deriden mamul ayakkabı, bakır alet edevat, kılıç, bıçak vs. üzerine kazınan çentikler ürünü imal eden ustanın işaretiydi. Bu işaret ürünün adeta kalite belgesiydi, çünkü bu ürün aynı zamanda onu ortaya çıkaran ustanın, çalışanların ve işyerinin övünç kaynağı ve şerefiydi. Dolayısıyla ürünü üreten usta ve işyeri vaat ettikleri kaliteyi korumak için hataya yer vermeyecek şekilde ürünü yapar, kaliteyi düşürmeyecek malzeme kullanırdı. İşte özellikle demir, bakır gibi madenlerden üretilen dayanıklı mallara vurulan işaretler adeta üreticilerin basit markalarıydı[718]. Aynı şekilde bir başkasının ürettiği ürünü taklit etmek büyük bir suç sayılırdı. Bu bakımdan esnaf teşkilatında en azından bazı ürünlerde üreticinin, kendi kalitesini tarif etmek ve müşteri tutmak için marka mahiyetinde çeşitli işaretler kullanıldığını söyleyebiliriz.

Lonca teşkilatlarında daha sık görülen başka bir işlem bulunmaktadır ki bu belirli bir üretici yerine bütün bir lonca teşkilatının ürünlerinin, yabancı ürünlere karşı ayırt edilmesine olanak veren damgalama yöntemidir. Bu yöntemin temel amacı, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren XX. yüzyılın hemen hemen tamamında Osmanlı ticari hayatına hâkim olmaya başlayan ithal emtiaya karşı, yerli üreticilerin kendi mallarının menşeini gösterme çabasıdır. 1796 tarihli bir örnekte İstanbul'un Müslüman ve Zimmî kuyumcu esnafı, lonca kethüdaları Ali Ağa vasıtası ile yaptıkları ortak başvuru ile bu yöntemi ürünlerine uygulama istekleri görünmektedir. İstanbul kuyumcu esnafı ürettikleri helali[719] gülabdan[720], bahûrdân[721], fincan tabağı, nargile parçaları, sine-bend, macun hokkası, tepsi, kahve malzemeleri, döşeme ve ev takımları gibi eşyaların benzerlerinin yurt dışından İstanbul'a geldiğinden şikâyet etmekteydi. Lonca ileri gelenlerine göre, dışarıdan gelen emtia ile kendi ürünleri karışmakta dolayısıyla hem kendileri hem de tüketici zarara uğramaktaydı. Bunun önüne geçmek için altında Sultan III. Selim'in tuğrasının yer aldığı bir emr-i şerif ile ürünlerine vurulacak bir damga talep etmişlerdir. Böylelikle yabancı menşeili ürünler ile *"İstanbul işi ma'lum olacaktı"*. Bu örnekte kuyumcu esnafının temel isteği, marka kavramının fonksiyonlarından biri olan menşei bildirme işlevini yerine getirecek bir alameti ürünlerinde kullanabilme isteğiydi.

---

[718] Erden, "Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları", s. 392.
[719] Yaldızlı bakır; helâl ile alâkalı olan.
[720] İçine gülsuyu konularak mevlüt gibi toplantılarda serpmeye mahsus kap.
[721] İçinde tütsü yakılan kap.

Teşkilat, verilecek alamet için her ürün için ayrı ayrı ücretlendirilebilecek bir vergi de ödemeye hazırdı[722]. Ürünler için ayrı meblağ önerisi, muhtemelen emtianın farklı fiyatlarına göre yapılmış bir öneriydi. Bu uygulama yani emtianın fiyatına göre alamet için farklı vergi ödeme önerisi gerek XIX. yüzyıl Avrupa marka kanunlarında gerekse ileride çıkarılacak Osmanlı marka hukukunda görülmeyen bir uygulamaydı. Genel kaide her alamet için aynı verginin ödenmesidir. Kuyumcu teşkilatı böyle bir değerlendirme yaparak önerisini bu şekilde sunmuştur. Teşkilatın bir diğer isteği de alamet uygulamasının bir düstur ül-amel[723] olarak kabul edilmesi, yani uygulamanın bu tarihten sonra genel bir kaide olarak kabul edilmesiydi. Bu istekten daha önce böyle bir uygulamanın olmadığını, Avrupa mallarının Osmanlı pazarına yoğun olarak girmesinden sonra böyle bir ayrım yapılma ihtiyacının doğduğu söylenebilir. Osmanlı kuyumcu esnafı, Avrupa mallarından ayırt edilmek, ürünün menşeini tüketiciye anlatabilmek için işaretlerin önemini anlamış ve bunu kullanma yönünde izin istemiştir. Dolayısıyla kuyumcu esnafı XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren, marka kavramının menşei bildirme fonksiyonunu kullanmak üzere alametlerden yararlanmaya başlamıştır.

Emtianın menşe sorunu ile ilgili bir başka uygulama talebi 1827 yılında İzmir tüccar ve esnafı tarafından gelmiştir. İzmir esnafı tarafından Muğla, Aydın, Saruhan mutasarrıfları ile İzmir Muhafızı Hasan Paşa'ya yazılan yazıda, İran ve Avrupa'dan gelen basma, şal gibi tekstil ürünlerinin damgalanması istenmiştir. İsteğin gerekçesi ise buralardan gelen emtianın sanki yerli malıymış gibi gösterilerek bazı *muhtekir* esnaf ve tüccarlar tarafından aşırı fiyatlarla satılması ve tüketicinin özellikle de kadın tüketicilerin zarara uğratılmasıydı. İzmir esnafının talebi, gerek İran ve Avrupa ülkelerinden gelen tekstil ürünlerinin gerekse Osmanlı Devleti dâhilinde üretilen ve dışarıya ihraç edilen malların farklı şekillerde işaretlenmesiydi[724]. İzmir esnafının talebi, kuyumcu esnafının 1794 yılında uygulanmasını istediği yöntem gibi yerli ile yabancı emtianın farkının, tüketicinin ayırt etmesini sağlayacak şekilde belirtilmesiydi. Fakat

---

[722]. *"…bizler hüsn-i rıza ve tayyib-i ihtiyarımız ile kethüda-yı merkume imal olunan bir çift gülabdan ve bahurdandan altı akçe ve bir zarftan bir buçuk akçe ve bir nargilesinden üç akçe ve rahat ma' sinebendden altmışar akçe ve bir macun hokkasından bir akçe ve sagir ve kebir tepsiden bir buçuk akçe ve bir kavhe asafisinden üç akçe vermekle taahhüd eylediğimizde kethüda-yı merkum Ali Ağa heman mutayyeb an-hatır olarak razı olduktan sonra zikr olunan eşyadan maada cüz'iyyât-ı makule eşyayı zikr olunan nişanı vaz' etdiğimde meccanen vaz' edüb imal eden kuyumcudan eşya-i cüz'iye için nesne mütalebe etmem deyü taahhüd eyledükde…" BOA*, C. İKTS, Dosya No: 5, Gömlek No: 238, 21.Za.1210

[723] *"Her fiili ve hareket ona tatbik olunmak üzere numune ittihaz olunan kaide ve nizam veya ta'limat."* Şemsettin Sami, Kamus-ı Türki, s. 610.

[724] *BOA*, C. İKTS, Dosya No: 17, Gömlek No: 818, 29.M.1243.

İzmir esnafı meseleyi biraz daha ileri götürerek hem yabancı menşeili tekstil ürünlerinin menşeini gösterecek şekilde damgalanması hem de Osmanlı ihraç ürünlerinin adeta "Osmanlı Malıdır" manasında ayırt edici şekilde damgalanmasıdır. Bu manada ayrıca İzmir esnafının ürettiği ürünün kalitesine güvendiğini, ürünlerinin menşeini gizleme ihtiyacı duymaksızın rahatlıkla ürünlerinin kökeninin bilinmesini isteklerini görebiliriz.

İzmir esnaf ve tüccarının taleplerine gerekçe gösterirken İran ve Avrupa'dan gelen emtianın damgalanması usulünün İstanbul'da uygulandığını vurgulamaları ve aynı uygulamanın İzmir'de de yapılmasını istemeleri, benzer şikâyet ve taleplerin daha önce İstanbul'da gerçekleştiğini göstermektedir[725].

İstanbul kuyumcu esnafı ile İzmir esnaf ve tüccarının ortak çabası, Sanayi Devrimi sonucu ithal seri üretim emtiası ile daha kaliteli fakat daha pahalı yerli, küçük işletmelerin iktisadi hayatta varlığını sürdürebilme çabasıdır. XIX. yüzyıl Osmanlı sanayisinin varlığını sürdürme çabalarına küçük birer örnek niteliğindeki iki uygulama aynı zamanda Osmanlı küçük üreticisinin ayakta kalabilmesi için markanın menşei bildirme fonksiyonundan faydalandıklarına birer delildir.

Ülke içinde yaygın olarak görülen başka bir uygulama sabun sektöründe görülmekteydi. Midilli, Ayvalık, Edremit gibi sabun üretiminin yaygın olduğu bölgelerde üretilen sabunlara, daha kaliteli ve aynı zamanda daha meşhur sabunlar üreten Girit menşeini belirten damgalar vuruluyordu. Giritli sabuncuları zarara uğratan bu sahtekârlık aynı zamanda tüketicinin de aldatılması manasına geliyordu ki özellikle Giritli sabun üreticileri kalitesiz sabunların Girit damgası sayesinde pahalı satıldığına vurgu yaparak birçok şikâyetlerde bulunmuşlardır[726].

Osmanlı Devleti'nde yerli yabancı menşeili emtianın ayırt edilmesini, dolayısıyla yerli üreticinin ve tüketicinin korunmasını amaçlayan uygulamalar yanında, ülke içindeki emtianın menşeini tespit etmek ve kalitenin korunmasını sağlamaya dönük uygulamalar da mevcuttur. 1838 yılında resmi ve özel binaların yapımında kullanılan kiremitlerin kalitesinde görülen düşüş nedeniyle kiremit üretiminin belirli bir nizama bağlanması ve kiremitlerin vesikalandırılması yoluna gidilmiştir. Ebniye-i Hassa Müdürü'ne verilen görev gereği, kiremit üretiminde kalitenin korunması için İstanbul

---

[725] *BOA*, C. İKTS, Dosya No: 17, Gömlek No: 818, 29.M.1243.
[726] *BOA*, A. MKT. UM, Dosya No: 164, Gömlek No: 78, 29.Z.1270.

dışında Hora (Hoşköy), Mürefte, Şarköy gibi kiremit üretim merkezlerinde üretilen kiremitlere, üretim yerlerinin isimlerini içeren ve Darbhane-i Âmire'de imal edilecek damgaların vurulması şeklinde bir karar çıkmıştır. Karar gereği damgasız ve kalitesiz kiremitlerin satışı yasaklanmıştır[727].

Kalite konusunda müşteriyi aldatmaya yönelik uygulamaların yapıldığı bir diğer sektör de kuyumculuk sektörüdür. Düşük ayarlı kuyumculuk ürünlerini, yüksek ayarlıymış gibi gösteren damgalama yöntemi azda olsa görülen bir yöntemdi. Özellikle Şam esnafı arasında, saf olmayan gümüş emtiasına halis sim damgası vurarak piyasaya sürme alışkanlığı, 1859 yılında Şam Valisine, suçluların cezalandırılması ve yeni damgalar gönderilmesini içeren bir yazı ile son bulmuştur[728].

Uygulamalar marka bakımından iki amaca hizmet ediyordu. Bunlar markanın fonksiyonları olarak ürünün menşeinin tespiti ve tüketiciye belirli bir kalitenin ifade edilmesidir. Bu bakımdan XIX. yüzyılda henüz marka kavramı ile ilgili henüz belirli bir düzenlemeye gidilmeden markanın fonksiyonlarının kullanıldığı söylenebilir.

1835 yılında vebaya tutulanların tedavisi için Eczahane tarafından icat edilen bir tür yakı, hastahanelerde yapılan tecrübeler neticesinde faydalı bulunmuş ve talep edenler için üç kuruştan satılmaya başlanmıştır. Yakının ecnebi doktor veya başkaları tarafından taklit edilmesinin önüne geçmek için ayrıca icadı muhtemel bir eşya olduğundan, aralarında ayırt edici bir farklılık olmasının *"menâfi-i amme"* olacağından uygun bir damga ile işaretlenmesine karar verilmiştir[729]. Bu örnek herhalde ticari hayata ilk defa giren bir ürünün, taklidinin önlenmesi ve çıkması muhtemel benzerlerinden ayırt edilmesi için damgalanmasının ilk örneklerinden biridir.

Damgalama yönteminin iktisadi hayatta kullanıldığı bir diğer örnek, emtianın içeriği ile ilgili bilgi vermesi fonksiyonunun kullanılmasıdır. Bu fonksiyon özellikle "kötü" içerikli malların kullanılmasının düzenlenmesi adına önem taşıyordu. 1862'de Şehremaneti'ne yazılan bir yazıda, ayakkabı derilerinin cilalanması esnasında Osmanlı vatandaşları ile yabancı ülke vatandaşlarından bazı kişilerin, şeriata aykırı malzemeler – muhtemelen uygunsuz yağlar- kullanılması ile ilgili bir uyarı yapılmıştır. Uyarıda

---

[727] *BOA*, HAT, Dosya No: 636, Gömlek No: 31376, 29.Z.1253.
[728] *BOA*, A. MKT. NZD, Dosya No: 132, Gömlek No: 86, 25.Ca.1271.
[729] *BOA*, HAT, Dosya No: 493, Gömlek No: 24207, 29.Z.1250.

ecnebilerin ticaret serbestliği nedeniyle bu tür ürünler satmalarına mani olunamayacağı fakat şeriata uygun malzemeler ile üretilen ayakkabılara temiz, pak manasındaki "tahirdir" damgasının vurulmasının sağlanması istenmiştir[730]. Böylelikle Müslüman halkın zararlı içeriğe karşı uyarılması sağlanmıştır.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nde marka hukukunun gelişmesinden önce marka kavramının fonksiyonlarının da yararlanılarak, belirli oranda bir kullanımdan bahsedebiliriz.

4.2. Osmanlı Devleti'nde Marka Hukukunun Oluşturulması

Osmanlı Devleti'nde, şirket veya ticarethanelere mahsus işaretlerin taklit edilmesinin bir suç unsuru olarak kabul edildiği ilk belge, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan alınarak düzenlenen 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin 150. maddesidir. Adı geçen madde Osmanlı Devleti namına üretilen emtia ile özel girişim ile kurulan ticarethanelerin damga ve işaretlerini kapsamaktadır. Her iki tür emtianın üzerine vurulan damga ve işaretlerin taklit edilmesi sahtekârlık suçu kapsamında değerlendirilerek, bu suçu işleyenlere üç yıl hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. 150. Maddeye göre;[731]

"Her nev' emtia ve eşya üzerine devlet-i âliye namına olarak basılmağa mahsus olan ve gerek bir memuriyete ve gerek devletin ruhsatıyla olan bir şirkete veyahut bir ticaret evine mahsus bulunan her nev' mühür ve damga ve nişanlara taklid veyahut o makule sahte damga ve nişanları isti'mal eyleyen kimse üç sene habs ile mücazat olunur ve bu sahtekârlığından dolayı vaki' olan zarar kendisine tazmin etdirilir ve her kim bu misüllü mühür ve damga ve nişanların asıllarını bir takrib ele geçiribde gerek hükümet ve memuriyetlerin ve gerek bir cemiyet-i ticaretin ve bunların emsali heyet ve şirket-i mahsusanın menfaatine muzır olacak halde isti'mal eyler ise altı aydan bir seneye kadar habs ile tedib kılınır ve bu suretle vaki' olan zarar dahi ol kimseye tazmin etdirilir."

Ceza Kanunnamesinin ticari emtia damgalarının taklit edilmesi ile ilk uygulamasının görüldüğü olay daha önceden değindiğimiz, Girit sabunlarının taklit

---

[730] *BOA*, A. MKT. MVL, Dosya No: 141, Gömlek No: 40, 14.Ş.1278.
[731] Düstur, Tertib-i Evvel, C.1, s. 570. Ayrıca Serkiz Karakoç, *Ceza Kanunu*, Selanik Matbaası (Bâb-ı Âli Caddesi), İstanbul 1331, s. 91.

edilmesi meselesidir. Şöyle ki Giritli sabun üreticilerinin şikâyetleri üzerine 1860 yılında Midilli'de imal edilen düşük kalitedeki sabunlara Girit damgası vurulması menedilmiştir[732]. Emirnameye göre, yapılan uygulama ticaret usulüne aykırıydı ve her üreticinin ürettiği sabuna kendi mahallinin ismini damgalaması gerekliydi[733]. Fakat alınan tedbirler yeterli olmamış, Giritlilerin de şikâyetlerinin önü alınamamıştır.

1863 yılında Bâb-ı Âli'ye gönderilen ve altında birçok Giritli üretici ve tüccarın imzası bulunan bir dilekçe de daha önce bahsettiğimiz şikâyetleri olan Midilli, Ayvalık gibi yerlerde, içine toprak karıştırılan kalitesiz sabunlara Girit damgası vurulmasından bahsedilmiştir. Şikâyetleri kalitesiz sabunların Girit damgası sayesinde kırk – elli para pahalıya satılması dolayısıyla kendilerinin sattığı ürünlerle ayırt edilemeyerek, tüketici tarafından Girit sabunu zannıyla satın alınması ve kendilerinin zarara uğramasıydı. Bir diğer şikâyetleri de taklit ürünlerin kalitesizliğinden ötürü, uzun zamandır belirli bir şöhrete sahip olan Girit sabunlarının kalite algısının değişmesiydi. Sabunların taklit edilmesi öyle bir dereceye ulaşmıştır ki –en azından Girit tüccar ve fabrikatörlerin ifadelerine göre- fabrikalar kapanma noktasına gelmiş, tüccar işsiz kalmıştı. Giritli sabuncuların talebi, *"usul-i kadimeden"* olan, bir yerde üretilen emtiaya, üretim yerini belli eden damganın vurulmasının sağlanmasıydı. Bu kapsamda Batı Anadolu'da üretilen sabunlar yanında Girit'in içinden fakat farklı kalitede olan Kandiye, Hanya ve Resmo sabunlarının da üretim yerlerini ayırt edecek damgalar vurulmasının sağlanmasıydı. Zira birinci sınıf sabun Kandiye sabunu idi[734].

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye gönderilen şikâyet ve talepleri içeren mazbata Muhakemat Dairesi'nde görüşülmüştür. İlgili dairenin olaya yaklaşımı ise oldukça ilginçtir. Muhakemat Dairesi'nin ifadesi şöyledir:

"bu hareket (taklit damgalar) bir nev' sahtekârlık gibi ise de her nev' emtia ve eşyadan her hangisi memleket ve fabrikanın ma'mulatı muteber ise sair mahal ve fabrikalar kendü ma'mulatınına o namı vermek ve onun alâmetlerini kullanmak dünyanın her tarafında cari bir âdet-i kerhiye olarak bunun âdeta sahtekârlık addiyle mütecasirlerin haklarında sahtekârlara mahsus olan cezanın icrası kabil olamadığından…"

---

[732] *BOA*, MVL, Dosya No: 792, Gömlek No: 22, 06.Za.1280.
[733] *BOA*, MVL, Dosya No: 432, Gömlek No: 77, 15.B.1280.
[734] *BOA*, MVL, Dosya No: 429, Gömlek No: 9, 21.Ca.1280.

Dairenin görüşüne göre emtia ve ticari eşyaların alâmetlerinin yani markalarının taklidi, kötü bir adet gibi görünmekle birlikte dünyanın her yerinde görülen olağan bir davranıştı. Bu bakımdan bu suçun sahtekârlık olarak değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Daire bu görüşü ile adeta beş yıl önce çıkan Ceza Kanunu'nun 150. maddesini yok saymakta ya da en azından derin bir çelişkiye düşmekteydi.

Dairenin görüşünden ortaya çıkan bir diğer sonuç Osmanlı Devleti'nin marka usulünü iyi bildiğini, dünyadaki gelişmeleri ve uygulamaları takip ettiğidir.

Daire yukarıdaki görüşünü ifade ettikten sonra, Girit sabunlarının taklit edilmesi ve bu uygulamaların sonucunda üreticilerin uğradığı zararın da önüne geçilmesini de *"umur-ı zaruriyeden"* addetmiş ve cezalandırılmalarının gerektiğine hükmetmiştir. Nihai karara göre, gerekli yerlere yapılan ihtarlardan sonra taklit fiilinin devamı halinde, suçluların Ceza Kanunu'nun 150. maddesine göre üç yıl hapis cezasıyla cezalandırılmaları uygun bulunmuştur[735].

Muhakemat Dairesi'nin mütalaasından, kararın pek de gönüllü olarak alınmadığını zira alâmet taklidinin bir sahtekârlık olup olmadığının tartışmalı bir konu olarak görüldüğünü fakat şikâyetlerin de bir şekilde önünün alınması gerekliliğini görebiliriz.

Sonuç olarak Ceza Kanunu'nun 150. maddesi ile çekimser de olsa verilen kararın Osmanlı marka hukukunun oluşturulma sürecinde önemli bir referans olarak kabul edildiği, en azından belirli bir uygulama altyapısının oluştuğunu söyleyebiliriz.

4.2.1. İlk Marka Kanunları

4.2.1.1. 1871 Tarihli Âlâmet-i Farika Nizamnamesi

Tam adı Fabrika Ma'mulâtıyla Eşya-yı Ticariyeye Mahsus Alamet-i Farikalara Dair Nizamname olan ve kısaca Alamet-i Farika Nizamnamesi olarak anılan ilk marka düzenlemesi Fransa'nın aynı mevzu hakkındaki 23 Haziran 1857 tarihli kanundan alınmıştır[736].

---

[735] *BOA*, MVL, Dosya No: 429, Gömlek No: 9, 21.Ca.1280.
[736] Lütfi Fikri, "Mülkiyet-i Sınainin Suret-i Temin ve Himayesi", *İstanbul Barosu Mecmuası*, Sene 1, Eylül 1927, S. 9, s. 487.

Alamet-i farika tabiri, nişan, işaret anlamındaki âlamet kelimesi ile tefrik eden, fark eden, ayıran anlamındaki fârık kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Alamet-i farika terkibi ise bir şahıs veya şeyin diğerlerinden tefrik edilebilmesi için konulan özel işaretler manasındadır[737].

Osmanlı Devleti'nin ilk marka kanunu olan Alamet-i Farika Nizamnamesi, 10 Eylül 1871 (24 Cemaziyülevvel 1288) tarihinde yayınlanmıştır fakat nizamnamenin 24. maddesinde belirtildiği üzere altı ay sonra yürürlüğe girecekti. Bu nedenle nizamnamenin Şubat 1872'de yürürlüğe girdiğini söyleyebiliriz.

Alamet-i Farika Nizamnamesine göre alamet-i farikanın tanımı şu şekilde yapılmıştır. *"Ma'mulât ve eşyanın imal olunduğu mahallin veya fabrikanın veyahut bunları imal edenlerin veya ticari amaçlarla satanların isim, şöhret ve mevkilerini bildirmek amacıyla, ol şeylerin üzerine konulan isim, mühür, resim, harfler, rakamlar[738], ambalaj ve sair tarif ve ayırma için kullanılan her türlü işaret ve damga alamet-i farika olarak ad ve itibar edilir"[739].*

Kanuna göre fabrika ma'mulâtına ticari ürünlere alamet-i farika konulması zorunlu değil, isteğe bağlıdır. Fakat bazı durumlarda, bunların bazılarına alamet-i farika konulması mecburi tutulmuştur[740].

Kanunun belirlediği kanuni koruma süresi, alamet-i farikanın tescil tarihinden itibaren on beş senedir. Ancak her on beş senede bir alamet-i farika numunelerinin tekrar ibraz ve teslimi ile belirlenen süre yenilenir[741].

---

[737] Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, s. 946.
[738] 1874 tarihli Alman Marka Kanunu, rakam ve harflerin ayırt edici özelliği bulunmadığı mantığı çerçevesinde bunları marka olmaya elverişli görmemiştir. Haydar Arseven, *Alamet-i Farika Hukuku*, s. 81.
[739] Fabrika Ma'mulâtıyla Eşya-yı Ticariyeye Mahsus Alamet-i Farikalara Dair Nizamname, Matbaa-ı Âmire, İstanbul 1287, 1. Madde.
[740] 2. Madde. Alamet-i Farika kullanılmasının mecburiyeti durumu ile ilgili herhangi bir uygulama görülmemiştir fakat cumhuriyet döneminde, 15 Kasım 1924 tarihinde çıkarılan fakat yürürlüğe konulamayan kararname ile üzüm, incir, tütün, halı, sabun, ipek böceği tohumu ve gül yağlarının mahfazalarında alamet-i farika kullanılması mecburi tutulmuştur. Haydar Arseven, *Alamet-i Farika Hukuku*, s. 65. Bu ürünlerin genel olarak Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ihraç malları olduğu göz önünde bulundurulduğunda, mecburiyet halinin ihraç malları üzerinde uygulanmak amacıyla kanunda yer verildiği sonucuna varılabilir.
[741] 4. Madde.

4.2.1.1.1. Markaların Tescili Muamelesi

Kanuna göre bir alamet-i farikanın tescil edilebilmesi için öncelikle bir kimse belirlediği alametin, damga veya mühür gibi basılmaya uygun şekilde iki parça olarak, aslından farkı olmamak üzere iki adet resmini, gerekli açıklamayı yazıp onayladıktan sonra bulunduğu mahallin merkez liva temyiz meclisine teslim eder[742].

Meclis başkâtibi, numunelerden birini alamet-i farika defterine kaydeder ve numunelerden birini, gün ve saati de ekleyerek deftere yapıştırır. Aynı deftere başvuru yapan kişinin, alameti hangi eşya için kullanacağını, başvuru sahibinin ismi, ikametgâhı ve uğraştığı iş kolunu yazar. Gerekli onaylar yapılır ve diğer numune defterde hazırlanan numara ve bilgiler ile birlikte Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti'ne gönderilir[743].

İlgili nezaretin numuneyi kaydına kadar geçici ilmühaber başvuru sahibine verilir. Başvuru sahibinden, alamet-i farikanın geçici ilmühaberi için bir adet yüzlük altın harç olarak alınarak belediye idare sandığına teslim edilir[744]. Başvuru nezarete gönderildikten bir ay içerisinde, ilgili nezaret tarafından kaydedilir ve başvuru sahibine resmi ilmühaber verilir böylelikle başvuru sahibinin teslim ettiği alamet, alamet-i farika olarak tescil edilir[745].

4.2.1.1.2. Yabancıların Durumu

Yabancı devlet vatandaşları kendi imalatlarına ve ticari eşyalarına mahsus alamet-i farika alabilirler fakat Osmanlı Devleti sınırları içinde sanayi ve ticaret ile uğraşmaları gerekiyordu. Yabancıların, Osmanlı Devleti'nin sağladığı menfaat ve teminattan faydalanabilmelerinin diğer şartı, Alamet-i Farika Nizamnamesine tam olarak riayet etmeleriydi. Nizamnameye riayet, ortaya çıkacak davalarda da kendini

---

[742] 7. Madde.
[743] 8. Madde.
[744] 5. Madde. Nizamnamenin 5. Maddesi 7 Mart 95 tarihinde *" suretleri vaz' ve teslim olunan alamet sahiblerine verilecek ilm u haberler için bir yüzlük altın alınıp üç rub' mahalli daire-i belediyesi sandığına ve birer rub' ilm u haberlerin tanzimi masarifine karşılık olmak üzere Dersaadet'de Adliye Nezareti veznesine ve vilayetlerde diva-ı temyiz ve liva merkezlerinde meclis-i temyiz sandıklarına teslim olunacaktır."* Şeklinde değiştirilmiştir. Düstur, Zeyl 1, s. 12. Rub': dörtte bir.
[745] 10. Madde.

göstermiştir zira yabancıların anlaşmazlığın bir tarafı ya da her iki tarafı oldukları durumlarda, davalar Osmanlı mahkemeleri tarafından görülebilecekti[746].

4.2.1.1.3. Ortaya Çıkan Anlaşmazlıklar

Alamet-i farikadan dolayı ortaya çıkan adi davalar kaza deavi meclisleri ile liva temyiz meclislerinde hızlı bir şekilde görülür. Alamet-i farika ile ilgili ceza davaları da aynı mahkemelerin ceza dairelerinde görülür. Alamet-i farika tasarrufu ile ilgili davalar ise o mahkemeyi idare eden ceza mahkemesi tarafından karara bağlanır[747].

Alamet-i farikasının kanunsuz olarak kullanıldığını iddia eden kişi, alamet-i farikasının konulduğu eşya veya ticari ürünlere el konulmasını isteyebilir[748]. Kanunsuz kullanımlardan doğacak davalar, alamet-i farika sahibi ile suçu işleyen arasında, alamet-i farika sahibi ile eşya ve ürünlerin el konulduğu mesafe hesabından başka –her altı saatlik mesafe için bir gün ilave edilir- on beş gün zarfında yapılacak davaya katılmaz ise, davanın ticari ürünler hakkındaki hükmü düşer fakat zarar – ziyan davası devam eder[749].

4.2.1.1.4. Alamet-i Farika Hukukun İhlalinden Doğan Suçlar

Alamet-i Farika Nizamnamesi, hukuki ihlalleri iki kısma ayırmıştır; markanın taklidi ve tağyiri yani değiştirilmesi. Her ikisi de tescil edilmiş markaların haksız bir fiil ile ihlalidir. Taklit suçu, bir markanın tıpkısının veya tıpkısını andıracak derecede rakip üreticiler tarafından kullanılması; tağyir ise markanın görünüş itibariyle müşteriyi aldatacak oranda değiştirilmesidir[750]. Nizamnamede bu iki fiil ayrılmıştır. Bu suçları işleyenlere verilen cezalar da farklıdır fakat temelde, işlenen suç rağbet gören, müşterisi olan bir markanın tamamen kısmen veya aldatıcı şekilde benzerliğe neden olacak şekilde taklit edilmesidir. Nizamnameye göre bir markayı taklit ve tağyir edenlere verilen cezalar şöyledir;

Resmi olarak tecil ettirilmiş bir alamet-i farikayı;

Taklit edenler veya taklit edilen alametlerden faydalananlar,

---

[746] 6. Madde.
[747] 11. Madde.
[748] 12. Madde.
[749] 13. Madde.
[750] Arseven, *Alamet-i Farika Hukuku*, s. 135.

Başkasının malı olan alameti hilekârlık ile kendi ma'mulâtı veya ticari eşyası üzerine koyanlar,

Taklit edilen alamete veya hilekârlık ile üzerine konulan bir veya daha fazla ma'mulât veya ticari eşyayı bilerek satanlar ya da satılığa çıkaranlara,

cürmün derecesine göre iki adet yüzlük altından, elli adet yüzlük altına kadar para cezası veya bir aydan altı aya kadar hapis cezası verilir veya her iki ceza aynı anda uygulanır[751].

Tağyir suçu kapsamında;

Hile niyetiyle bir alametin yalnız resmini değiştirenler ve bu şekilde alameti kullananlar,

Eşya ve emtianın cinsi hakkında müşteriyi aldatmak amacıyla bir cinse mahsus alameti diğer bir cinse koyanlar,

Bu alametlerin konulduğu eşyaları bilerek satan veya satılığa çıkaranlar,

iki adet yüzlük altından, otuz adet yüzlük altına kadar para cezası ile cezalandırılır veya bir haftadan iki aya kadar hapis cezası ile ya da her ikisi aynı anda olmak üzere cezalandırılır[752].

Alamet-i farikasını hükümet tarafından tayin edilen eşya ve ma'mulata koymayanlar ile alamet-i farika konulması mecbur tutulan eşya ve ma'mulata koymayanlar ile bunları bilerek satanlar bir adet yüzlük altından üç adet yüzlük altına kadar para cezası ve dört saatten bir haftaya kadar hapis cezası veya her iki ceza ile cezalandırılırlar[753].

---

[751] 14. Madde.

[752] 15. Madde. Lütfi Fikri'ye göre ikame edilecek ceza davasında hapis cezası bulunması, hemen hemen tüm davaların taklitçiler lehine beraatle sonuçlanmasına neden oluyordu. Bu sebeple alamet-i farika sahipleri hiçbir himayeye mazhar olamıyorlardı. Ona göre bir alamet-i farika sahibi, kendi alametini suiistimal eden bir kimsenin ceza görüp görmemesinden ziyade kendi alametinin hakkıyla himaye edilmesine önem verir. Taklitçinin ceza görüp görmemesi çoğu zaman teferruattan ibarettir ve belki hapis cezasına çarptırılması bir dereceye kadar vicdanını rahatsız edecek bir durumdur. Lütfi Fikri, "Mülkiyet-i Sınainin Suret-i Temin ve Himayesi", *İstanbul Barosu Mecmuası*, Sene 1, Eylül 1927, S. 9, s. 488.

[753] 16. ve 20. Maddeler.

Verilen cezalar, suçların tekrarı[754] halinde ikiye katlandığı gibi,[755] nizamnamenin suç olarak kabul ettiği fiillerden birkaçı yüzünden dava edilen bir şahsın cezası en üst sınırdan hesaplanır[756].

Taklit suçunu işleyen kimselerin, taklit alamet konulmuş eşyaları yanında alamet koymada kullandıkları kalıp vb. alet-edevat da asıl alamet sahibine verilebilir[757].

Nizamnamenin tağyir suçuyla ilgili 15. maddesinde *"bir alametin yalnız resmini değiştirenler*" ifadesi Haydar Arseven'e göre nizamnamenin kaynağı olan Fransız Marka Kanunu'nun tercümesinde yapılan bir hatadan ileri gelmektedir. Çünkü taklit fiili yalnızca resimden ibaret değil bir markanın kendisinin taklididir. Bir marka ise sadece resimden değil harf, rakam, isim olabilir. Lakin nizamnamenin 15. maddesini sadece resim değil bir alamet-i farikanın bütününü kastettiğini düşünmekten başka bir çare de yoktur. Aksi takdirde kanunun ruhuna aykırı bir sonuca varılmış olur[758].

Mamul eşyalar üzerine, imal olunduğu mahalden farklı Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan bir mahallin ismini aynen veya değiştirerek koyanlar ve bu ürünleri bilerek satanlara, suçun büyüklüğüne göre iki adet yüzlük altından elli adet yüzlük altına kadar para cezası veya bir aydan altı aya kadar hapis cezası ya da her ikisi aynı anda uygulanır[759]. Bu suçu işleyenlerin emtiası, ister Osmanlı üretimi ister yabancı menşeili emtia olsun, nizamnamenin 23. maddesi gereği, gümrüklerde rüsumat idareleri tarafından el konulabilir. El konulan mallar mahkeme eliyle tevkif edilerek dava açılır ve bu mallar da gerçek marka sahibine teslim edilebilir[760].

Bununla birlikte bir yıl sonra bu madde değiştirilmiştir. Maddenin değiştirilmesindeki ana neden yukarıda da görüldüğü gibi, maddenin net ve kesin bir uygulama içermeyecek şekilde hazırlanmış olması yani muğlak ifadeler içermesidir[761].

---

[754] Nizamname dâhilindeki suçların birini işleme tarihinden itibaren beş sene içinde aynı suçlardan birini işleyenler mükerrir kabul edilir. 18. Madde.
[755] 18. Madde.
[756] 17. Madde.
[757] 19. Madde.
[758] Arseven, *Alamet-i Farika Hukuku*, s. 151.
[759] 21. Madde.
[760] 23. Madde.
[761] *"…siyak-ı iş'aratla ve paşa-yı müşarün-ileyhin ifade-i vaka'sından müsteban olduğuna göre memalik-i şahaneden bir mahalin kesb-i iştihar etmiş olan ma'mulatına taklid ile anın ismi vaz' olunması halkı ve eammlarını ihrar edeceğinden o makule eşyanın men'-i firuhtu lazımeden olarak bu dahi gümrüklere vürudunda tevkif ile hâsıl olacağı derkar ise de madde-i nizamiye mucebince o makule eşya-yı*

23. maddenin yerine kaim olmak üzere 5 Temmuz 1872 tarihinde kanuna eklenen madde ile üzerinde, alametin taklidi olarak bir ülke ismi bulunan ve rüsumat idarelerine gelen eşya ve ma'mulat eğer Osmanlı Devleti'nin başka bir mahallinde taklit edilmiş ise eşyanın girişine izin verilecek fakat bundan zarar görenler istedikleri zaman dava açabileceklerdir. Eğer yabancı bir ülkeden gelmiş bir eşyaya Osmanlı Devleti'nde üretilmiş gibi gösteren taklit marka basılmış ise bunlar rüsumat idarelerince tevkif edilecektir. Sahibi belli ise ona iade edilecek, belli değil ise bir sene sonunda üzerindeki taklit marka sökülerek müzayedeye konulacaktır. Fakat eşya bozulacak nitelikteyse bozulmadan evvel yine aynı yöntemle taliplerine satılacaktır. Elde edilen gelirin sahibine iadesi için yine bir sene beklenecek, sahibi gelmez ise rüsumat malı sayılarak idare sandığına teslim edilecektir. Taklit alamet-i farikası çıkarılamayacak durumdaki eşyalar, bir sene içinde sahibinin de gümrüğe gelerek herhangi bir talepte bulunmaması durumunda yok edilecektir[762].

Ta'dil edilen 23. madde ile Osmanlı Devleti sınırları içerisinde üretilen bir emtiaya, yine Osmanlı Devleti sınırları içerisinde başka bir yerde üretildiğine dair sahte menşei damgası vurulması halinde[763], emtia ile işlem yapma ve dava açma hakkı Rüsumat İdaresinden alınarak doğrudan fiilden etkilenenlere verilmiştir[764].

4.2.1.2. Marka Kanununun Güncellenmesi

11 Mayıs 1888 tarihinde, (29 Şaban 1305) 1871 tarihli Alamet-i Farika Nizamnamesi tadil edilmiştir. Bu nizamname ile 1871 tarihli Alamet-i Farika

---

mukallidenin gümrüklere vürudunda tevkif olunabiliyor ta'biriyle idarenin tehyiri halinde rüsumat memurları tarafından o makule eşyadan bazısının tevkifi ve bazısının imrarı lazım geleceği manası verilerek bu suret teşettüt ve müşkilatı intaç edeceğinden…" BOA, ŞD, Dosya No: 555, Gömlek No: 36, 04.Ş.1293.

[762] Alamet-i Farika Nizamnamesinin 23. maddesi Yerine Kaim Olmak Üzere Ta'dilen Kaleme Alınan Madde-i Nizamiyedir. Düstur, Tertib-i Evvel, C. 1. s. 288.

[763] Maddenin ta'dil edilme gerekçeleri arasında Girit ve Kandiye sabunlarının taklit edilmesi gösterilmiştir. Yaygın olarak taklit edilen bu sabunlar hakkındaki şikâyetlerin, nizamnamenin hazırlanmasının bir gerekçesi olmuş olması ya da çıkarılma tarihini erkene almış olması düşünülebilir. *BOA*, ŞD, Dosya No: 555, Gömlek No: 36, 04.Ş.1293. Buna karşın 1894 yılında Saray Sabuncubaşısı Yusuf Asım Bey'in, bu eksikliğe dikkat çekmesi alınan önlemlere rağmen sahte sabun üreticiliğinin devam ettiğini göstermektedir. *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 313, Gömlek No: 71.

[764]. *"…Girid ve Kandiye sabunu gibi bir mahalin kesb-i iştihar etmiş olan ve başka yerlerde çıkaranlardan daha ziyade fiyatla satılan ma'mulatına taklid ile anın resmi vaz' olunması halkı ve birde taklid edilmiş olan mahal ma'mulatının sürümüne tabi' iras nakise ile eammlarını ihrara tasdi demek olub men' ve nizamname-i mezkûrun 19. ve 21. maddeleri mucebince mücazat icrası hükümete aid olarak bunun gümrüğe takri' eder yeri olmayub bu halde rüsumat idarelerince o makule eşyaya müdahale ile ikame-i dava' etmeğe bir güna lüzum olmayacağı…" BOA*, ŞD, Dosya No: 555, Gömlek No: 36, 04.Ş.1293

Nizamnamesi yürürlükten kalkmıştır[765]. Nizamnamenin tadil edilmesine hissedilen ihtiyaç, zamanın değişen koşullarına uyum sağlamak olduğunu gösterebiliriz. 1871 tarihli nizamnamenin, markalara hangi daireden ruhsat verileceğine dair karmaşanın giderilememesi ile taşralarda alamet-i farika numunelerinin merkez liva Meclis-i Temyiz vasıtasıyla Adliye Nezareti'ne gönderilmesi kaidesine karşın, temyiz meclislerinin lağvedilmesi sonucu vilayetlerde yaşanan tereddüt gelmektedir. Fakat asıl tadil sebebi ticaret ile ilgili bir meselenin Adliye Nezareti aracılığı ile yürütülmeye çalışılmasıydı. Bir diğer gerekçede Maarif Nezareti'nin Matbaalar Nizamnamesine, matbaalarda basılacak sigara kâğıtları ile ilgili bir zeyl koyma önerisidir ki Şûra-yı Devlet bu tür kâğıtların markalar ile ilgili olduğu için Matbaalar Nizamnamesine böyle bir ekleme yapılmasını gereksiz bulmuştur[766]. 1871 tarihli nizamname de bu konuda da sarahat yoktu. Bu manada 1888 Nizamnamesi, 1871 tarihli nizamnamenin eksiklerini tamamlamak ve on yedi yıllık süre içerisinde idari yapıda gerçekleşen değişiklikleri zamana uydurmaktı. Esasında yapılan değişiklikler fazla değildir fakat oldukça önemli ve tamamlayıcı özelliğe sahiptir.

1888 Nizamnamesinin getirdiği yeniliklerin ilki marka olarak kullanılabilecek resimlerin niteliğiyle ilgilidir. Buna göre; bir marka olacak resimler asayiş, âdab ve genel ahlaka uymak zorundadır. Bu kurala uymayan resimler, alamet-i farika olarak kabul edilmeyecekti[767].

İkincisi markaların satış, devir ve miras bırakılması ile ilgilidir. Markadan tasarruf edenler hükümetin resmi müsaadesi ile markalarını başkalarına satabilecekleri gibi vefat durumunda mirasçılarına da hakları geçecekti[768].

Üçüncü bir değişiklik markaların tescil ücretleri ve tescil yeri ile ilgilidir. Buna göre tescil işlemi için ödenen bir yüzlük altın, iki buçuk Osmanlı altınından beş Osmanlı altını olarak değiştirilmişti. Tescil yeri olarak ise İstanbul'da Ticaret Nezareti, taşrada ise ilgili nezarete gönderilmek üzere idare meclisleri adres gösterilmiştir.

---

[765] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94 Gömelek No: 23, 27.T.1327, 24. Madde.
[766] *BOA*, İ. DUİT, Dosya No: 99, Gömlek No: 7, 27.L.1304.
[767] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327, 2. Madde. Alamet-i farika olarak milli, dini veya ahlaki sebeplerle tescili uygun görülmeyen resimlerin göreceli olduğu, zamanın koşul ve ruhuna göre hatta resmin kullanılacağı ürüne göre değişiklik gösterebileceği açıktır.
[768] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327, 4. Madde.

Dördüncü değişiklik alamet-i farikanın kesin tescilini sağlayan ilmühaberi gönderen Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti'nin kaldırılması nedeniyle bu işlemi Adliye Nezareti'nin devralmasıdır[769].

Beşinci değişiklik, markalar ile ilgili davaların görüleceği mahkeme ile ilgilidir. Daha önce kaza deavi meclisleri ile liva temyiz meclisinde görülen davalar, deavi-i adiye ise bidayet mahkemelerine, markaların taklit ve tasarrufu hakkındaki davalar ise ceza mahkemelerine alınmıştır[770].

4.3. Marka Kanununun Uygulanması

4.3.1. Uygulamada Yaşanan Sorunlar

4.3.1.1. Tescil Sorunu

Üretici ve tüketici ile Alamet-i Farika Nizamnamesi arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Üretici nizamnamenin sağladığı hukuki koruma ile ürettiği ürünün taklit edilmesini engelleyebilmekte ve böylece kurduğu üretim ilişkisi içinde ürünü üzerinde kazanç elde etmekte ve bu kazancı koruyabilmektedir. İlişkinin diğer tarafını oluşturan tüketici bakımından ise bildiği, güvendiği bir ürünün ya da markanın taklit edilmesi veya izinsiz kullanılması suretiyle, daha önce kullandığı kalitede bir ürüne ulaşamaması sonucu zarara uğraması ya da daha açık ifadeyle kandırılmasıdır. Alamet-i Farika Nizamnamesi en başta üretim-pazar ilişkisinin iki yönünü oluşturan üretici ve tüketiciyi taklitten korumayı amaçlar.

Taklit kavramı genel manada, mukallid yani korsan üreticinin, bilinen bir markanın imajından ve müşteri potansiyelinden faydalanarak daha düşük kalitede mal ve hizmet sunmak suretiyle haksız bir kazanç elde etme süreci olarak açıklanabilir[771]. Taklit fiili bir markanın tamamen, taklit edilmesi veya kısmen, markanın temel unsurlarının bazılarının taklit edilmesi yönünde olabilir.

---

[769] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327, 9. Madde.

[770] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327, 11. Madde. 1888 tarihli nizamnameye 5 Eylül 1901 tarihinde yapılan ilave ile ruhsatnameleri verilen alamet-i farikaların tasdikli suretleri için sahipleri tarafından yapılan başvurularda yirmi beş kuruş alınmasına karar verilmiştir. Alamet-i Farika Nizamnamesine Müzeyyel Madde-i Nizamiye, Düstur Tertib-i Evvel, C. 7. s. 711.

[771] Fatih Birtek, "Marka ve Üretim Korsanlığı Suçu (Markanın İzinsiz Kullanılması)", *İpek Yolu Canlanıyor: Türk – Çin Hukuk Zirvesi,* 12-14 Haziran 2012, s. 485.

Osmanlı Devleti çıkardığı Alamet-i Farika Nizamnamesinin on dördüncü maddesinde taklit suçu işleyenler hakkında verilecek cezalar belirlenmiştir. Bu hükme göre;

"İş bu nizamname mucibince evvela tatbikleri ve resimleri hükümete teslim olunan alametleri taklid edenler veyahut taklid olunan alametleri isti'mal eyleyenler saniyen başkasının malı olan alameti hilekârlık ile kendi ma'mulatı veyahut eşya-yı ticariyesi üzerine vaz' edenler salisen taklid olunan alamete veya hilekârlık ile diğerinin alamet konulmuş bir veyahut birkaç nev' eşya ve ma'mulatı bilerek firuht edenler veyahut satılığa çıkaranlardan cürmün derecatına göre iki aded yüzlük altından elli aded yüzlük altına kadar ceza-yı nakdi alınır veyahut bir aydan altı aya kadar habs cezasıyla veyahut iş bu cezaların ikisiyle mücazat olunur"[772].

Bu hükümden hareketle taklit cezasının oluşabilmesi için taklit edilen alamet-i farikanın tescil edilmiş olması gerekirdi. Bu hüküm bir markanın doğrudan doğruya, değiştirilmeden taklit edilmesi durumunu ifade etmektedir. Nizamnamenin on beşinci maddesindeki *"hile niyetiyle bir alametin yalnız resmini tağyir ve böyle alameti isti'mal eyleyenlerden"*[773] ifadesinden de bir alamet-i farikanın değiştirilerek, yani ana markanın bazı unsurlarını alarak, o markayı çağrıştıracak şekilde bir aldanmaya neden olacak taklit fiili belirtilmektedir. Bu bakımdan nizamnameye göre gerek bir alamet-i farikanın aynen taklidi ile kısmen taklidi suç olarak kabul edilmiştir.

Nizamname taklit fiilinin önüne geçerek üretici ve tüketiciyi teorik olarak koruma altına almıştır. Uygulama da ise mesele daha karmaşıktır. Öncelikle markalar ile ilgili Osmanlı ekonomik hayatında iki türlü taklit fiili karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi tescil edilen bir markanın taklidinin de tescil edilmesi ile ortaya çıkan üretici, taklit eden ve devleti doğrudan doğruya ilgilendiren taklit fiili; ikincisi ise yabancı bir ülkede tescil edilmiş bir markanın başkası tarafından Osmanlı Devleti dâhilinde tescil ettirilmesinden ortaya çıkan taklit fiilidir.

Bunlardan birincisi daha karmaşık bir yapı göstermektedir. Zira bir üretici ürününü tescil ettirerek markasını almakta fakat başka bir üretici de aynı markayıtaklit olarak ilgili kurumların yeterli inceleme yapmamasından faydalanarak taklit markasını

---

[772] Alamet-i Farika Nizamnamesi 14. Madde.
[773] Alamet-i Farika Nizamnamesi 15. Madde.

tescil ettirebiliyordu. Böyle bir durumda iki marka da tescilli olmakta ve ilk marka sahibi, devlet onaylı bir haksızlığa uğrayabilmekteydi. Aynı durum doğrudan tüketiciyi de etkilemektedir.

Nizamname gereği bir kişinin tescil ettirdiği marka münhasıran kendi malı oluyordu ve kendi malı olmuş markasını taklit edenler hakkında mahkemeye başvurabiliyordu. Fakat taklit olan aynı marka başkası tarafından da tescil ettirilebiliyordu. İşte bu durumda taklit sürecinin içine ilgili nezarette dâhil oluyordu. Çünkü ilk tescili gerçekleştiren kişi doğrudan doğruya nezaret tarafından yapılan bir hata nedeniyle zarara uğramış oluyordu. Dolayısıyla tüketiciler de zarara uğruyordu.

Böyle bir durumda markanın gerçek ve ilk sahibi tescil ettirdiği markanın kendisine ait olduğunu, ilk defa kendisinin tescil ettirdiğini ispatlaması gerekiyordu. Mahkemeler zaman zaman bu tür başvuruları, daha sonra tescil edilen marka ile ilk tescil edilen arasında sadece belirli oranda benzerlikler olduğu gerekçesiyle reddetme yoluna gidiliyorlardı fakat taklit edilen marka sahibinin hukukuna halel getirmemek için genellikle bu tür başvurular kabul ediliyordu. Aksi bir durum nizamnamenin maksadına da aykırı bir durum yaratmış olurdu.

1898 yılında meydana gelen bir taklit iddiasında Ticaret ve Nafia Meclisi ile Hukuk Müşavirliği, tescil edilen bir markanın aynısının da tescil edilmesi nedeniyle ortaya çıkacak davaların ancak nizamnamenin 11. maddesinde[774] belirlenen mahkemelerde görüleceğine bu bakımdan ortaya çıkan veya çıkması muhtemel zararlardan dolayı nezaretin sorumlu tutulamayacağına yönelik bir karar vermiştir[775]. Nezaret bu karar ile esasında kendisinin neden olduğu taklit davalarında sorumluluğu üzerinden atarak, meseleyi alamet-i farikanın ilk sahibi ile daha sonra tescili yapılan taklit marka sahibi arasında çözülmesi yoluna gitmiştir.

18 Mart 1902 tarihinde de sigara kâğıdı taciri Yorgi Çavuş, üzerinde gemi çapası olan sigara kâğıdının Avram Mayorka adlı bir üretici tarafından taklit edildiği gerekçesiyle dava açmıştır. Yapılan incelemede Yorgi'nin daha önce tescil ettirdiği

---

[774] 11. Madde: *"Alamet-i farikadan dolayı tevellüd eden deavi-i âdiye bidayet mahkemelerinde müstâcilen rü'yet olunur, alamet-i farikaya müteallik mevadd-ı cezaiye dahi mehakim-i mezkurede görülür müddei-i aliye tarafından hin-i muhakemede alamet-i farikanın tasarrufu hakkında davî vuku bulur ise o davaya dahi muhakemeyi rü'yet eden mahkeme-i cezaiye tarafından karar verilir."* *BOA*, Y.EE, Dosya No: 113, Gömlek No: 32.

[775] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1213, Gömlek No: 7, 28.Z.1316.

markasının aynısının daha sonraki bir tarihte Avram Mayorka adına da tescil edildiği ortaya çıkmıştır. Nezaret bu davada da kendi sorumluluğunu reddederek, mahkemenin iki marka sahibi arasında halledilmesini uygun görmüştür. Bununla birlikte birkaç kişiye aynı markanın verilmesinin ticari hayata ve kanuna aykırı olduğu kabul edilmiştir. Başvuru sahibi Yorgi'ye göre Şûra-yı Devlet tarafından alınan, Ticaret ve Nafia Nezareti'nin her istenilen alamet için ruhsat vermeye hakkı olmakla birlikte taklit olduğu sabit olan bir marka için ruhsat verilmesi doğru olamazdı. Böylelikle her taklit marka için tekrar tekrar ispat davası açmaya da gerek olmayacaktı[776].

Ticaret ve Nafia Nezareti bu davada da bir önceki kararına paralel olarak marka tescillerinde bir alametin başka birine ne kadar benzediğine, aynısı mı yoksa farklı mı olduğuna karar verme durumunda olmadığını belirtmiştir. Nezarete göre alametler arasında farkı tespit etmek bilirkişinin işiydi ve bilirkişi tespiti ise ancak mahkeme kararı ile olabilirdi. Dolayısıyla nezaret tarafından mükerrer olarak verilen markalarda ilk markayı tescil ettirenin hukuki hakkı mahfuzdu ve bu hakkını belirlenen mahkemeler aracılı ile muhafaza yoluna gidebilirdi fakat nezaretin taklit markaları tescil etmesi nedeniyle herhangi bir sorumluluğu olmazdı[777].

Bununla birlikte yine nezarete göre, erbab-ı ticaret ve zanaatın ticari ve sanayi hukukunun muhafazası gerekmektedir ve Alamet-i Farika Nizamnamesi de bu doğrultuda yürürlüğe girmişti. Bu nedenle alamet-i farika ruhsatı alan tüccar ve sanatkârların aynı alamet-i farika ruhsatının üçüncü şahıslara verilmemesi konusunda itina gösterilmesinin kanunun maksadı ve ticareti ihlal edilmemesi noktasında daha uygun olacağı görüşü ağırlık kazanmıştır. Marka başvurularında az çok benzerlik gösteren işaretlere ruhsat verilmesi, doğrudan taklit olanların ise ruhsat verilmişse dahi nizamnamedeki taklit cezalarının uygulanması yöntemi benimsenmiştir[778].

Tacir Yorgi'nin bir diğer isteği olan taklit edilen ve mahkemede gerçekliği ispat edilen bir alamet-i farikanın daha sonradan tekrar tekrar taklit edilmesi durumunda, yine mahkemeye başvurulmasının yaratacağı zaman ve para kaybı konusu da nezaretçe görüşülmüştür. Bu tür markalar hakkında nezaret, bir kez gerçekliği ispat edilen

---

[776] *BOA*, BEO, Dosya No: 1819, Gömlek No: 136376, 21.Z.1319.
[777] *BOA*, BEO, Dosya No: 1819, Gömlek No: 136376, 21.Z.1319.
[778] *"…bir tacir veya sanatkârın aynı alamet-i farikası için diğerine ruhsat verilmemesi lazım geleceği aşikâr ve bunun hilafını ihtiyar alamet-i farika vaz' ve tahsisindeki mekasıd-ı kanuni ve ticariyi ihlal edeceği derkâr olunmasına…" BOA*, BEO, Dosya No: 1819, Gömlek No: 136376, 21.Z.1319.

markanın, üreticisinin *silsile-i ta'kibata* düşmemesi ve ticarete sekte vurulmaması için *evrak-ı müsbite*[779] sayılarak kayıt ve tescil edilmesi ve ondan sonra yapılacak taklit marka başvurularının reddedilmesi yolu kabul görmüştür[780]. Tabi bu durum nezaret aleyhine tazminat davası açılmasını engellememiştir[781].

Taklit fiilinin yaygın olarak görüldüğü bir diğer durum yabancı üreticilerin markaların Osmanlı tebaası üreticiler tarafından taklit edilmesi idi. Markalar tescil edildikleri ülkelerde himaye edilebilirdi. Dolayısıyla bir üreticinin kendi ülkesinde markasını tescil ettirmesi sadece o ülkede kendisine bir himaye sağlar, ürününü ihraç ettiği ülkede eğer bir tescil işlemi gerçekleştirmemiş ise herhangi bir hak iddia edemezdi. İşte bu nedenle Osmanlı Devleti'ne yönelik ihracat yapan firma veya üreticiler tıpkı kendi ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de markalarını tescil ettirmek durumundaydılar.

Yabancı üreticilerin tanınmış markaların yerli üreticiler tarafından taklit edilmesi yaygın addedilebilecek derecedeydi denilebilir. Bu konuda birçok örnek mevcuttur bu nedenle genel teamülleri yansıtan bazı örneklere değinmek daha doğru olabilir.

1877 yılında Manchester merkezli bir kumaş fabrikası markasının sahteleri, İstanbul'da Karakaş biraderlerin fabrikasında üretilen mamullere basılmış olarak Osmanlı yerel memurlar tarafından tespit edilmiştir. Fakat Karakaş biraderlerin bu sahte markaların Alamet-i Farika Nizamnamesi yayınlanmadan önce basıldığını iddia etmeleri üzerine, bunlara el konulma konusunda bir tereddüt yaşanmıştır. Manchester merkezli şirket sahte ve taklit markalar için Osmanlı mahkemelerine başvururken İngiliz konsolosluğu da taklit suçu işleyenler hakkında şiddetli cezalandırma yoluna

---

[779] Bir mevzunun doğruluğunu ispat edici vesikalar.

[780] *"…bir kere düçar-ı taklid olubda taht-ı hükme alınan markaların o hükümden sonra diğer bir taklide tasarrufu halinde yine muhakemeye müracaat olunması marka sahibini na-mütenahi bir silsile ta'kibata düşürüb bu ise marka tasarrufundaki maksad ve o babdaki emniyetle itlaf edemeyerek sanayi ve ticareti sektedar edeceğinden bir muhakemenin hükmüne mazhar olan yani hükmen tasarruf olunan bir marka ticaret nezaretince evrak-ı müsbite ve hükmiyesiyle beraber kayd ve tescil edilibde andan sonra bunu takliden tescil etdirilmek istenilen marka red olunur ise hem karar-ı sabıkda ve hem de marka ittihaz ve isti'malindeki maksad te'min edilmiş olacağından…" BOA*, BEO, Dosya No: 1819, Gömlek No: 136376, 21.Z.1319.

[781] 1904 yılına ait bir örnekte gerçek alamet-i farika sahibi, alamet-i farikasının aynısının bir başkası tarafından tescil ettirilmesinden dolayı 4.500 Liralık bir zarara uğradığını ileri sürerek, mukallit üreticinin, zararını tazmin edebilecek herhangi bir mal varlığı olmadığından dolayı Ticaret ve Nafia Nezareti'ne kendisine ait alamet-i farikayı tekrar bir başkası adına tescil ettiği gerekçesiyle tazminat davası açmıştır. *BOA*, BEO, Dosya No: 2306, Gömlek No: 172905, 18.M.1322.

gidilmeden, nizamnameden herhangi bir yarar sağlanamayacağını *"mehakim-i devlet-i aliyyenin istiklaline dokunmaksızın"* Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir[782].

Yabancı üreticilerin Osmanlı Devleti'nde ürünlerini taklitten korumak ve nizamnamenin bahşettiği hukuki korumadan istifade edebilmesi için markalarını tescil ettirmeleri gerekmekteydi. Markalarını tescil ettirmeyen yabancı üreticilerin herhangi bir hukuk mücadelesine girişmesi genellikle pek mümkün değildi. Beyrut'ta görülen bir örnekte Manchester merkezli pamuk ürünleri üreticisi bir firma olan Macgilyor, Osmanlı Devleti'nin önemli tekstil merkezlerinden biri olan Beyrut'a yönelik geniş kapsamlı bir ihracat yapıyordu. Ürünleri rağbet gören firmanın otuz yıllık müşterisi olan Abdullah Memiş isimli bir kişi, şirketin sahip olduğu itimattan istifa etmeyi düşünerek, kendi çabası ile yerel üreticilerden tedarik ettiği ürünlere Macgilyor markasının hemen hemen aynısını basarak taklit ürünler satmaya başlamıştır. İngiliz firma bir süre sonra durumu anlayarak Osmanlı Devleti'nde hakkını korumak için alamet-i farikasını tescil ettirme yoluna gitmiştir. 1914 yılında alamet-i farika ruhsatnamesi alan firma, Abdullah Memiş aleyhine dava açmıştır. Yapılan incelemede ise Abdullah Memiş'in markayı Beyrut'ta 1914'te tescil ettirerek İngiliz firma aleyhine taklit davası açmıştır[783]. Böylelikle uzun yıllardır üretim yapan İngiliz firma zamanında markasını tescil ettirmediği için hak iddia etmek bir yana taklitçi duruma düşmüştür.

İngiliz firmanın düştüğü durum İngiliz konsolosluğunun da dikkatini çekmiştir. Konsolosluk tarafından Hariciye Nezareti'ne verilen muhtırada yirmi beş yıl önce çıkarılan Alamet-i Farika Nizamnamesinde eksiklikler olduğu ve çağın gereksinimlerine kifayet göstermediği ileri sürülmüştür[784].

Alamet-i Farika Nizamnamesinin uygulamada yarattığı sorunların başında her başvurunun tescil edilip, edilmeyeceği gelmektedir. Konu ile ilgili ortaya çıkan karışıklık ya da başka bir ifade ile Ticaret ve Nafia Nezareti'nin, nizamnamenin bazı maddelerinde sarahat görememesi uygulamada bazı sorunlara yol açmaktaydı. Şûra-yı Devletin 12 Kasım 1898 tarihli kararı bu konuda var olan karışıklığı ortadan kaldırmıştır. Esasında bu kararın çıkmasının nedeni eskiden beri ticari faaliyette bulunan şirket veya fabrikaların kendi markalarını tescil ettirmek için nezarete

---

[782] *BOA*, HR. TO, Dosya No: 252, Gömlek No: 53, 12.7.1877.
[783] *BOA*, DH. KMS, Dosya No: 21, Gömlek No: 35. 17.C.1332.
[784] *BOA*, DH. KMS, Dosya No: 21, Gömlek No: 35. 17.C.1332.

başvurduklarında, kendi markalarının başkaları tarafından tescil ettirildiğini görmeleriydi. Tescil edilmiş olan bir markanın bir daha tescilinin mümkün olmaması, ticaretle iştigal eden asıl girişimcilerin mağduriyetine neden olmaktaydı.

1898 yılında Almanya'nın Nurnberg şehri merkezli Johann Faber kalem firmasının İstanbul'daki vekili, markalarının tescili için Ticaret ve Nafia Nezareti'ne yaptığı başvuruda, diğer birçok Avrupa ülkesinde kullandıkları markanın Ticaret ve Nafia Nezareti'nde başkası tarafından tescil ettirildiğini görmüştür[785].

1888 yılında tadil edilerek yenilenen Alâmet-i Farika Nizamnamesine göre bir alametin, tescil edilebilmesi için tek şart asayiş, âdab ve genel ahlaka uymasıdır. Dolayısıyla bu kurallar gözetilerek yapılan her başvuru kabul edilmekteydi. Aynı doğrultuda nizamname, başkasının sahip olduğu ruhsatlı markayı taklit edenler hakkında çeşitli cezalar öngörmüş ve taklidin ispatı meselesini mahkemelere bırakmıştır. Diğer taraftan bir kimsenin seçmiş olduğu markanın iki numunesini Ticaret ve Nafia Nezareti'ne ibraz ve teslim etmedikçe yani tescil ettirmedikçe ilgili alametin, münhasıran kendi malı olduğunu ispat etme noktasında taklit edenler hakkında dava ikame etme salahiyeti yoktur[786]. Bu manada tescil işlemi ile alametin taklitten korunması meselesi iki farklı konu gibi görünmektedir.

Şûra-yı Devletin 12 Kasım 1898 tarihli kararı ile bir kimsenin sahip olduğu ve yıllardır kullandığı bir alamet, başkası tarafından kanuna uygun olarak tescil ettirilerek kullanılabilir. Bu durumda alametin gerçek sahibinin, taklit eden hakkında dava açabilmesi için kendi sahip olduğu, gerçek markanın tescilinin kabul edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, gerçek markanın, daha önce tescil ettirilen taklit markanın benzerliği veya aynısı olduğu gerekçesiyle reddedilmesi durumunda, zarara uğrayan, markası taklit edilen kişi olacaktır. Alametin hakiki sahibinin hukuk-ı tasarrufiyesine halel getiren bu uygulama aynı zamanda kanunun maksadına da terstir. Bu gerekçe doğrultusunda belirlenen tescil uygulaması, nezarete yapılan marka başvurularında, alametin taklit olup olmadığı veya başka bir alamete benzerlik

---

[785] *BOA*, BEO, Dosya No: 1308, Gömlek No: 98043, 03.M.1317.
[786] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1213, Gömlek No: 7, 28.Z.1316.

göstermesine bakılmaksızın, âdap ve ahlaka uygun uygun başvuruların tamamının kabulü şeklinde tespit edilmiştir[787].

Nizamname gereği, Ticaret ve Nafia Nezareti'nin taklit veya benzer alametleri tescil etmesi sonucu, nezarete herhangi bir dava açılabilme durumu ortadan kaldırılmıştır. Zira tescil edilen alametlerin sorumluluğu, zarar ve ziyanı başvuru sahibine aitti. Fakat aksi şekilde tescil işlemlerinde, taklit benzerlik incelemesi yapılarak, başvuruların reddedilme yoluna gidilmesi, nezaret aleyhine zarar-ziyan davalarının açılabilmesi yolunu açacaktı. Nizamnamenin 16. maddesi gereği taklit davalarında, taklit suçunu tespit ve tayin etmek mahkemelerin yükümlülüğünde olmasından dolayı, taklit vs. meselelerin tespiti nezarete yüklenemezdi.

Dolayısıyla Ticaret ve Nafia Nezareti'nin birinci görevi, teslim edilen alamet-i farikaların kayıt ve tescilinden ibaretti. Markaların incelenerek reddedilme yoluna gidilmesi bilakis gerçek marka sahiplerinin hukukuna tecavüz manası gelmekteydi ki birinci durumda, nezaret memurlarının mesuliyeti yoksa da ikinci uygulama yani ret yoluna gidilmesinde, markaların gerçek sahiplerinin dava ikame etme yolu açılıyordu.

Bu uygulamaya karşı 8 Mayıs 1899 tarihinde üç Fransız fabrikatör adına, vekilleri Mösyö Bunet tarafından, kayıtlı alamet-i farikalarının daha sonra başkasına da verildiğinden dolayı yapılan itiraz, Şûra-yı Devlet tarafından yukarıdaki gerekçeler ve bir alamet-i farikanın taklit ve benzerinin tescil edilmemesi yönünde daha önceleri yapılan kayıt kontrol yönteminden, bazı markaların gerçek sahiplerinin alametlerinin tescil edilmeyerek, zarara uğratıldıkları nedeniyle vazgeçildiği yönünde cevap verilmiştir. Şûra-yı Devlet, markaların taklit ve benzerinin tespitinin ancak bilirkişi tarafından yapılabileceği, bilirkişi tayinin de mahkemelere ait olması nedeniyle, bir alamet-i farikanın taklit olup olmadığının ve kısmi veya tam benzeme durumlarının da ancak mahkemelerce tespit edilebileceğine karar vermiştir. Bu kararı Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bildirerek bundan sonra izlenecek uygulamaların bu yönde yapılmasını tavsiye etmiştir[788].

---

[787] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1213, Gömlek No: 7, 28.Z.1316.
[788] *BOA*, BEO, Dosya No: 1377, Gömlek No: 103226, 20.Ca.1317.

4.3.1.2. Tekel Sorunu

Alamet-i Farika Nizamnamesinin, yanlış telakki ve tefsir nedeniyle yol açtığı sorunlardan en önemlisi tekelleşme sorunudur. Bir üretici, genellikle vasıfsız bir ürünün hemen hemen sıradan bir özelliğini bir şekilde tescil ettirerek, ruhsat alabiliyordu. Bu durumda başka üreticilerin benzer ürünlerinin, kendi emtiasına benzediği gerekçesiyle, taklit davası açarak, satışına engel olabiliyor hatta piyasadan toplatabiliyordu. İşte bu uygulama alamet-i farika nizamnamesinin suiistimal edilerek tekelleşme sorununun ortaya çıkmasına neden oluyordu.

Tekelleşme sorununa en tipik örneklerinden biri Beyrut'ta yaşanmıştır. Beyrut at nalı tüccarından Mehmed Emin adlı bir zat, Avrupa'da mal ettiği nalının ortasına küçük bir delik açtırmış ve bu şekli alamet-i farika olarak tescil ettirmek için Ticaret ve Nafia Nezaretine başvurmuştur. Nezaret, 26 Ekim 1904 tarihinde yapılan başvuruyu kabul ederek kendisine alamet-i farika ruhsatını vermiştir. Mehmed Emin, 8 Nisan 1905 tarihinde yine öncekine çok benzeyen bir at nalını, tescil ettirerek bir ruhsat daha almıştır.

Beyrutlu at nalı tüccarı Mehmed Emin, aldığı alamet-i farika ruhsatlarına dayanarak adeta ihtira beratı makamında telakki ederek, kendi mamulatına benzeyen her tür at nalına, yerel idareci ve kolluk kuvvetleri marifetiyle Beyrut'a at nalı ihracını men ettirmiştir. Bununla yetinmeyen Mehmed Emin, İstanbul'da at nalı fabrikatörü Dimekof Efendi'nin mallarını zabt ettirmiş, başka bir üreticinin de resmen tescil edilmiş ve üzerinde "Z" markası olan nalları dahi müsadere ettirmiştir. Sonuç olarak Mehmed Emin, alamet-i farika ruhsatına dayanarak neredeyse ülkedeki tüm at nallarını ancak kendisinin üretebileceği iddiasında bulunmuştur.

Meselenin içinden çıkamayan Ticaret ve Nafia Nezareti, Şûra-yı Devlet Hukuk Müşavirliğine danışmak zorunda kalmıştır. Hukuk Müşavirliği, konuyu müzakere etmiş ve Mehmed Emin'in alamet-i farika ruhsatı dolayısıyla kendisinin ürettiği nala şeklen benzeyen nalların başkası tarafından imal edilemeyeceği iddiasını yersiz bulmuştur. Hukuk Müşavirliğinin gerekçesine göre, hayvan nalları genel olarak aynı şekilde imal edilmekte ve hemen hepsinin ortasında bir delik bulunmaktadır. Nallar ancak boyut itibarıyla birbirinden farklılık göstermektedir. Mehmed Emin'in imal ettiği nalın asli

şeklinin alamet-i farika olarak addedilmesi durumunda, nal imalinin kendisine inhisar edilmesi gerekirdi.

Hukuk Müşavirliğine göre alamet-i farika *"…bir tacir veya zanaatkârın imal etdiği malı diğerlerinin yapdığı maldan fark ve temyiz için o mal üzerine vaz' olunan bir işaretdir ki bu suretle bir kimsenin nefaset veya metanet imaları ve mesai-i ciddiyesiyle iktisab etdiği şöhretden sairleri istifadeye kıyam edemesin…"*[789] amacını taşımaktadır. Yani alamet-i farikanın âmili *"tefrikten"* başka bir şey değildir.

Hukuk Müşavirliği kararında Fransa'daki uygulamayı da örnek göstermiştir. Fransa mahkemelerindeki içtihat, eşyanın kendisi yani asli şeklisinin alamet-i farika olarak kabul edilemeyeceği şeklindeydi. Dolayısıyla bir kimse imal ettiği şeyin bilinen şekli veya tabiiyetini alamet-i farika olarak tescil ettirebilmek niyetinde olsa da, o imalinin ilelebet kendisine tahsis edilmesi Alamet-i Farika Nizamnamesinin esasıyla çelişmektedir. Ticaret ve Nafia Nezareti, alamet-i farika başvurularını tetkik etmeden, asayiş, ahlak adaba aykırı resim ve şekillere ruhsat vermekte, ortaya çıkan anlaşmazlıklar ise mahkemeler aracılığı ile çözülmektedir. Mahkemelerin vereceği kararlarda yanlış telakki ve tefsire yer kalmamak üzere alamet-i farikanın, eşya ve mamulat üzerine konulan, ayırt etme amacını taşıyan işaretlerden ibaret olduğunun anlaşılması gerekir. Dolayısıyla bir malın şekl-i aslisi o malın markası olamaz[790].

Şûra-yı Devlet Hukuk Müşavirliğinin kararı doğrultusunda Mehmed Emin'in, diğer at nalı üreticilerinin mallarına el konulması talebi reddedilerek Beyrut'ta meydana getirdiği tekel ortadan kaldırılmıştır.

4.3.1.3. Gümrüklerde Karşılaşılan Sorunlar

Ticari işaretler olan markaların birincil amaçlarından olan menşei ve kaliteyi yansıtma özelliği tanınmış, tüketiciler nezdinde itibara sahip olan ürünlerin markalarının taklit edilesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Taklit ürünlerin Osmanlı ülkesine girişlerinde gümrüklerde uygulanan muamele gerek üreticiyi gerekse tüketiciyi koruma mahiyetindedir.

---

[789] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1230, Gömlek No: 35, 13.Za.1329.
[790] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1230, Gömlek No: 35, 13.Za.1329.

Bu tür olaylarda en çok karşılaşılan durumlardan biri Alamet-i Farika Nizamnamesinin 23. maddesinde yer alan *"bir mahalle mahsus eşyaya diğer mahal damgası vaz' olunarak"* tüketicilerin kandırılması ve dolayısıyla taklit ürün üreten üreticilerin haksız kazanç elde etmeleridir. Ticari ürünlerin taklit edilmeleri konusunda gümrüklerde en çok karşılaşılan yöntemlerden biri olan ürünün malzemesinde sahtecilik yaparak, ürünün menşei hakkında yanıltıcı bilgiler verecek şekilde alamet-i farika kullanılmasının aynı zamanda gümrüklerde tespiti de zordu.

Sabun imalatında bu yöntemle çokça karşılaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nde en kaliteli sabunlar Girit sabunlarıydı bu nedenle en çok taklit edilenlerde onlar olmuştur. Hanya, Kandiye gibi üretim merkezlerinde kaliteli sabun imal ediliyordu[791]. Midilli, Ayvalık gibi sabun üretiminin belirli seviyelerde yapıldığı merkezlerde imal edilen sabunların üzerine Girit menşeili olduklarını belirten markaların vurularak pazara sunulmaktaydı. Bu durum tabii olarak asıl Girit sabunu üreticilerinin tepkilerini çekmişti. Aynı zamanda bu taklit sabunların imali sürecinde muhtemelen kaliteyi yakalamak için Floransa toprağı da karıştırılmaktaydı[792].

Gümrükte sabunun sahte olup olmadığının anlaşılabilmesi, teknik bir inceleme gerektirdiğinden bu önlem çözüm sağlayamamıştır. 1871 tarihli ilk Alamet-i Farika Nizamnamesinde bu tür taklit ürünlere gümrükte el konulabileceğine dair bir hüküm vardı. Bununla birlikte gümrüklerin bu işe bakmasının zorluklarının yanında *"el konulabilecektir*" ifadesinin yarattığı keyfiyet zaman zaman şikâyetlere neden olmuştur. Bu nedenle nizamnamenin yayınlanma tarihinden bir yıl sonra bu usul terk edilmiş ve 1888 tarihli Nizamnamede de gümrükte el konulması usulüne yer verilmeyerek, sorumluluk gerçek üreticilere devredilmiş ve onların mahkemeler aracılığı ile haklarını aramaları uygun görülmüştür.

Dönem dönem üreticiler tarafından dile getirilen şikâyetler üzerine Ticaret ve Nafia Nezareti 22 Ağustos 1887 tarihinde, sabunlara toprak karıştırılması ile ilgili, serbest ticaret gereği bir tedbir alınamayacağına karar vermiştir. Girit sabunlarını taklit

---

[791] *"…Girid ve Kandiye sabunu gibi bir mahalin kesb-i iştihar etmiş olan ve başka yerlerden çıkanlardan daha ziyade fiyatla satılan ma'mulatına taklid ile onun ismi vaz' olunması halkı ve birde taklid edilmiş olan mahal ma'mulatının sürümüne tabiî iras-ı takayyüd ile eamlarını ihra'da tasdi demek olub men'…" BOA*, ŞD, Dosya No: 555, Gömlek No: 36, 4.Ş.1293.

[792] *BOA*, MV, Dosya No: 31, Gömlek No: 22, 04.Ş.1305, Osmanlı Devleti'nde sabun imali ve sabunun sosyal hayattaki önemi için Bkz. Said Öztürk, "Osmanlı Kültüre Mirasında Sabun", *Acta Turcica*, Yıl 2, S. 2, Temmuz 2010, s. 80 – 93.

eden üreticiler konusunda ise bu durumun Alamet-i Farika Nizamnamesinin 21.[793] ve 23.[794] maddelerine göre bunların imalinin yasaklanması yanında üretenlerin, nakledenlerin ve satanların ilgili madde gereğince cezalandırılmalarına hükmetmiştir[795].

1894 yılında Saray Sabuncubaşısı Yusuf Asım Bey'in aynı meseleye dikkat çekmesi alınan önlemlere rağmen sahte sabun üreticiliğinin devam ettiğini göstermektedir[796].

9 Mayıs 1899 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti, gümrüklerde sahte markalardan kaynaklanan sahteciliğin önüne geçebilmek için yeni bir uygulamaya gitmiştir. Bu yeni uygulamaya göre mallarını gümrüğe getiren üreticilerden ürünlerin üzerindeki markaların kendilerine ait olduğunu ispatlayacak bir numune alınacaktı. Üreticiler markalarının nüshasını ancak Ticaret ve Nafia Nezaretinden alabiliyorlardı. Böylelikle resmi alamet-i farika nüshası ile gümrüğe gelen ürünün taklit olup olmadığı anlaşılabilecekti. Ticaret ve Nafia Nezareti, Avrupa'daki örnekleri de göz önünde bulundurarak, alınacak her nüsha için 25 kuruş harç alınmasına da karar vermişti. Böylelikle ticari hayata yeni bir vergi de getirmiş oluyordu. Kararın uygulanmasında harç ücreti için bir şikayet görülmemekle birlikte bu yeni prosedür gümrüğe gelen malların ülkeye girişlerinde bir gecikmeye neden oluyordu ki bu şikayet konusu olmuştur[797]. Fakat bu uygulamanın taklitten yakınan yabancı üreticiler için olumlu bir gelişme olduğu düşünülebilir.

Gümrüklerde karşılan önemli sorunların biri de Avrupa'dan Osmanlı ülkesine ithal edilen malların üzerinde yer alan marka ve yaftaların ürünün içeriği veya miktarı, ağırlığı gibi ürünün özelliklerini veren bilgilerde görülen sahtecilikti. Gümrüğe gelen bazı ürünlerde, ürünün içeriği ile üzerinde yazan bilgilerin birbirini tutmaması yanında

---

[793] 21. Madde: *"Eşya-yı ma'mule üzerine i'mal olunduğu mahalin gayrı memalik-i mahruse-i şahaneden bir mahalin ismini aynen vaz' edenler veyahut tahrif ile o ismi gösterenler ve bu nevi' eşyayı bilerek satanlar veyahut yine bilerek satılığa çıkaranlardan cürmün derecatına göre iki aded yüzlük altından elli aded yüzlük altınına kadar ceza-yı nakdi alınır veyahut bir aydan altı aya kadar habs cezasıyla veyahut iş bu cezaların ikisiyle beraber mücazat olunur." BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327.

[794] 23. Madde: *"bir memleket ismine olarak alâma-ı mukallide ile rüsumat idarelerine eşya-yı mâmule vürudunda eğer memalik-i Osmaniye'nin diğer bir mahalinde taklid kılınmış ise tamgalarına taklid edilmiş olan mâmulatın âmilleri istedikleri zaman ikame-i dava etmek üzere ol eşyanın müruruna mümanaat olunmayacak…"BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327.

[795] *BOA*, İ. DUİT, Dosya No: 99, Gömlek No: 7, 27.L.1304.

[796] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 313, Gömlek No: 71, 04.C.1312.

[797] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1214, Gömlek No: 2, 09.S.1326.

tüketiciyi aldatacak, halkı zarara uğratacak bu gibi hareketlerin önüne geçilmesi amacıyla 1892'de Rüsumat Emanetine Avrupa'dan gelen ve ürünün içeriği ile ürün üzerindeki bilgi yazılarının birbirini tutmaması halinde ürünlerin ülkeye sokulmayarak sahiplerine iade edilmesine yönelik bir yazı yazılmıştır. Ayrıca Avrupalı üreticileri bu konu hakkında bilgilendirmek ve aynı zamanda uyarmak maksadıyla duyurular yapılmıştır[798].

Gümrüklerde karşılaşılan bir diğer sorun Avrupalı üreticilerin ürettikleri ürünlere, kendi sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal yapıları ve yerel kanunları doğrultusunda yönelik markalar koymalarından kaynaklanıyordu. Fakat belirledikleri markalar her zaman için Osmanlı Devleti kanunlarına veya siyasi, kültürel yapıya uymuyordu. İşte bu durumlarda gümrüğe gelen ve Osmanlı ülkesine girmek için bekleyen malların durumu önemli bir tartışma konusu haline gelebiliyordu.

Osmanlı Devleti için temel prensipler markaların siyasal, ahlaki bakımlardan uygun olmasıydı. Fakat bu prensibin çerçevesinin net olmadığı bir geçektir.

Osmanlı Devleti, siyasi içerikli olarak gördüğü markalara ruhsat vermeyerek bunların tedavüle çıkmalarını engellemiştir. Fakat bir de yabancı ülkelerde tescil edilen markalı ürünlerin, kontrolü gerekliliği ortaya çıkmıştır.

93 Harbinden sonra Makedonya sorunu Osmanlı dış politikasının önemli bir unsuru olmuştur. 1904 yılında Yanya vilayetinde satışa sunulan Bulgaristan menşeili sigara kâğıtları, yerel idareciler tarafından mahzurlu görülerek Dâhiliye Nezareti'ne sigara kaplarının numuneleri gönderilmiştir. Bulgar Mayer Buton Şirketi tarafından üretilen sigara kâğıtlarının üzerinde biri heybetli diğeri uslu iki aslan ve elinde "M&B" levhası tutan üçüncü bir aslan bulunmaktaydı ki günümüzde Bulgaristan'ın resmi armasında üç aslan bulunmaktadır. Dâhiliye Nezaretinde değerlendirilen bu resimde yer alan M&B işaretinin Fransızca "Macédoine de Bulgarie" açılımında yani Makedonya'nın Bulgaristan'a ait olduğu anlamında bir ibare olabileceği sonucuna varılarak ilgili markanın Osmanlı Devleti'ne girişinin ve satışının yasaklanması kararı alınmıştır. Fakat üretici firmanın M&B işaretinin şirketin ismi olan Mayer Buton'un

[798] *BOA*, ŞD, Dosya No: 2587, Gömlek No: 5, 10.B.1309.

kısaltması olduğu yönündeki itirazı, dikkate alınarak bu uygulamadan vazgeçilmiş ise de sonraki değerlendirmede bu sigara kâğıtlarının toplatılması kararı alınmıştır[799].

Bağdat'ta 1892 yılında görülen başka bir örnekte ise İngiliz bir kumaş üreticisinin, emtiası üzerinde yer alan adaletin simgesi gözleri bağlı bir kadın ile bir aslan resmini içeren marka ahlaki bakımdan uygunsuz görülerek yırtılmış ve mallarına da el konulmuştur. Daha sonra Hariciye Nezaretinin de müdahalesiyle ürünler üreticiye bu şekilde teslim edilerek, ürünleri satabileceği söylenmiştir. İngiliz üretici, iki yüzü aşkın kumaş ürününü markası kötü bir şekilde yırtıldığı için yani malları zarar gördüğü için oldukça düşük bir fiyata satabilmiştir. Konu İngiliz sefaretinin de katılımı Bağdat gümrük polislerinin uyarılması ile neticelenmiştir. Bununla birlikte İngiliz tüccara Osmanlı idarecileri tarafından markasını değiştirmesi yönünde tavsiyede bulunulmuştur[800].

İngiliz sefareti ile Hariciye Nezareti arasında geçen yazışmada İngilizler de batı ile doğu toplumlarının ahlak anlayışlarının farklı olduğunu ve alamet-i farikalar belirlenirken üreticilerin, ihracat yaptıkları ülkenin sosyo-ekonomik, kültürel durumunu göz önünde bulundurması gerektiği konusunda Osmanlı yöneticileri ile hemfikirdiler. Bununla birlikte İngiliz sefareti, adalet meali olan gözleri bağlı bir kadının bu farklılık kapsamında değerlendirilemeyeceği kanısındaydı[801].

Gümrüklerde "*hissiyat-ı Osmaniyeyi*" rencide edebilecek marka taşıyan ürünlere "3" rakamı ile işaret vuruluyordu[802]. Alamet-i farikasının uygunsuz bulunarak gümrüklerde el konularak ülkeye girişlerinin engellenmesi uygulaması yalnız ticari amaçlı mallarda değil hediye vs. amaçlı ürünlerde de göze çarpmaktadır. Devletin resmi simge ve alametlerinin kullanılması bunun için bir sebep teşkil ediyordu. 1906 yılında Alman George Berling'in Osmanlı Devleti'ndeki ticari ortakları için hediye mahiyetindeki lokum kutularına, üzerinde Osmanlı arması olduğu için Dersaadet Gümrüğü'nce el konulmuştur. Alman sefaretinin girişimlerine karşın lokum kutuları ancak üzerindeki işaretlerin sökülmesi ile ülkeye girişine izin verilmiştir[803].

---

[799] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 861, Gömlek No: 15, 29.R.1322.
[800] *BOA*, HR. TO, Dosya No: 265, Gömlek No: 37, 03.11.1892.
[801] *BOA*, HR. TO, Dosya No: 265, Gömlek No: 31, 05.9.1892.
[802] *BOA*, DH. İD, Dosya No: 225, Gömlek No: 5, 10.Za.1332.
[803] *BOA*, BEO, Dosya No: 2824, Gömlek No: 211778, 17.M.1324.

Gümrüklerde markaların siyasi veya ahlaki gerekçelerle uygunsuz bulunarak ithali engellenen ürünler yanında zaman zaman gümrük memurlarının keyfi uygulamaları da göze çarpmaktadır. 1897 yılında Alman bir tacirin iplik makaralarına, üzerinde yer alan markaların uygunsuz olduğu gerekçesiyle el konulmuştu. Daha sonra Ticaret Nezareti tarafından yapılan incelemede ise markaların herhangi bir sakınca içermediği görülerek emtianın ülkeye girişine izin verilmiştir[804].

4.3.1.4. Kanunun Uygulanmasına Yönelik İtirazlar

Osmanlı Devleti'nde yabancı ülke vatandaşları ile ilgili hukuki durum esas itibariyle kapitülasyonlar ile paralel bir gelişim gösterir. Osmanlı Devleti, hemen hemen kuruluşundan itibaren din farklılıklarından dolayı, siyasi ve ekonomik menfaatler gereği yabancı devletlere çeşitli ayrıcalıklar vermeye başlamıştır. Devletin güçlü olduğu dönemlerde önemli derecede anlaşmazlıklara neden olmayan kapitülasyonlar, zamanla devletin güç kaybına ters orantılı şekilde daha fazla devlete verilirken, içerikleri açısında da ticari, adli ve idari konularda genişletilmiştir.

Kapitülasyonlara bağlı olarak, adli konularda yabancıların Osmanlı Devleti'ndeki durumu, bir uyuşmazlığın taraflarının tabiiyetlerinin aynı veya farklı olması ya da taraflardan birinin yabancı diğerinin Osmanlı vatandaşı olması ve davanın niteliğine göre farklılık göstermektedir. Yabancılara tanınan ayrıcalıklar ile Osmanlı yargı sistemi büyük oranda yetkisini sınırlamış veya yetkisinden tamamen vaz geçmiştir.

Osmanlı Devleti yargı sisteminin, yabancı ülke vatandaşlarını ilgilendiren hukuki alandan çekilişinin en belirgin simgelerinden biri Konsolosluk Mahkemeleridir. Osmanlı Devleti'nde, yabancı ülke vatandaşları arasındaki davalar Osmanlı yargı sistemi dışında kalan ve kapitülasyonlar gereği kurulan Konsolosluk Mahkemelerinde görülürdü. Bu mahkemelerde eğer davalı ve davacı aynı milletten ise dava kendi konsolosluklarında görülerek karara bağlanırdı. Fransızlara tanınan 1597, 1604, 1673 ve 1740 tarihli kapitülasyonlarda *"Fransızlar arasındaki suç teşkil eden eylemlerden meydana gelen davalara Fransız elçisi veya konsoloslarının bakacağı"* belirtilmişti.

---

[804] *BOA*, BEO, Dosya No: 916, Gömlek No: 68647, 05.L.1314.

1680 yılında Hollanda'ya 1783 yılında Rusya'ya tanınan kapitülasyonlarda da benzer ifadeler yer almaktadır[805].

Konsolosluk Mahkemelerinde dava taraflarının tabiiyeti farklı ise genellikle Roma hukukunda yer alan *"actor sequitur forum rei"* kuralı gereği, davalının vatandaşı olduğu ülke konsolosluğu davaya bakmakta yetkili sayılırdı[806]. Bir uyuşmazlık durumunun taraflarından biri yabancı diğeri Osmanlı vatandaşı ise yetki, Osmanlı mahkemelerine aitti[807].

Alamet-i Farika Nizamnamesinde ise kapitülasyonlar dikkate alınmamış, Osmanlı Devleti'nde sanayi ve ticari faaliyetlerde bulunan yabancı ülke vatandaşlarına alamet-i farika alabilme olanağı sağlanmış ve hukuki olarak Osmanlı vatandaşları ile eşit kabul edilmişlerdir. Ortaya çıkacak her türlü uyuşmazlık tarafların tabiiyeti dikkate alınmadan Osmanlı mahkemelerinde görülecekti. Nizamnamenin 6. maddesinde;

" tebaa-i ecnebiyeden olub memalik-i devlet-i âliyede sanayi ve ticaret ashabı bulunanlar dahi kendi imalatına veyahut eşya-ı ticariyelerine mahsus bir alamet-i farika ittihazı hakkında işbu nizam ahkâmına riayet eyledikleri halde bunun havi olduğu menafi ve teminata nail olarak bu babda vuku' bulacak davaları tarafeyn ecnebi olsa bile on birinci maddede gösterildiği üzere işbu nizamnameye tevfikan mehakim-i devlet-i âliyede rü'yet olunacaktır"

denilerek yabancıların alamet-i farika konusunda aralarında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları Osmanlı mahkemelerinde çözebilecekleri belirtilmiştir. Osmanlı Devleti kendi iç hukuksal düzenlemesi olarak gördüğü Alamet-i Farika Nizamnamesine ile Konsolosluk Mahkemelerini bertaraf etmiştir. Tabii olarak bu yeni uygulama kapitülasyonlar gereği, aralarındaki anlaşmazlıkları konsolosluk mahkemelerinde çözen yabancıların tepkisini çekmiştir. Örneğin 1893 yılında İtalyan bir üreticinin Osmanlı Devleti'nde ipek üretimi için aldığı ihtira beratlı ürününe tescil ettirdiği markanın Alman vatandaşı başka bir şirket tarafından taklit edilerek Osmanlı Devleti'nde satılması nedeniyle ortaya çıkan dava İstanbul Bidayet Mahkemesi'nde görülmeye

---

[805] Nevin Ünal Özkorkut, "Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 2, 2004, s. 83-85.
[806] Belkıs Konan, "Osmanlı Devleti'nde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu", Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006, Kamu Hukuku ABD, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 141.
[807] Özkorkut, "Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar", s. 90.

başlanmıştır. Alman Konsolosluğu bu davanın konsolosluk mahkemesinde görülmesi gerektiğini iddia etmiş hatta Bidayet Mahkemesi'nde görülen davaya katılması gereken Almanca tercümanı, mahkemeyi tanımadığını bildirerek göndermemiştir[808].

Nizamnamenin getirdiği bu yeni duruma İngiltere, Rusya, Fransa, Belçika ve Almanya sefaretleri 1894, 1895 ve 1904 yıllarında birkaç defa itiraz ettiler. Onlara göre gayr-ı menkul emvaller dışında kalan hukuki ve ceza davaları, davalının bağlı olduğu konsolosluk mahkemesinde görülmelidir.

Bu içerikteki 1895 yılında Fransa Sefaretinden gelen itiraza, Adliye Nezareti cevap olarak, Osmanlı Devleti'nin 1883 tarihli Paris Sözleşmesine ve 14 Nisan 1891 tarihli sınai mülkiyetin himayesi ile ilgili Madrid Sözleşmesine katılmadığı, dolayısıyla uluslararası kanunların ve beynelmilel jüri heyetlerinin Osmanlı mahkemelerine herhangi bir tesiri olamayacağı şeklinde olmuştur[809]. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, alamet-i farika ile bağlantılı hukuki meseleleri, kapitülasyonlar gibi yabancılara tanınan hukuki ayrıcalıklardan tamamen farklı olarak özel hukuk çerçevesinde görmektedir.

Esasında Osmanlı makamları *"sefaretlerin nizamname ahkamından işlerine gelmeyenleri adem-i kabul ile menfaatlerine muvafık olanlardan istifade etmek istediklerine delalet etmekde olduğundan"*[810] şeklinde değerlendirmiş ve alamet-i farika davaları ile herhangi bir taviz yoluna gitmemiştir.

Fransız Sefareti, 1895 yılındaki başvurusu neticesinde alamet-i farika davalarının konsolosluk mahkemelerinde görülmesi teklifinin reddedilmesinden sonra, davaların en azından Bidayet ve Ceza Mahkemeleri yerine Ticaret Mahkemelerinde görülmesini teklif etmiştir[811]. Ticaret Mahkemeleri diğer mahkemelere göre daha beynelmilel sayılabilir, yabancı ülke vatandaşlarıyla ilgili davalara bakıyorlardı ve aza mülazımlarının Fransızca bilme zorunluluğu vardı[812]. Adliye Nezareti bu teklife, yabancılar ile ilgili bazı davaların Ticaret Mahkemelerinde görülmesine karşın, Alamet-

---

[808] *BOA*, HR. TO, Dosya No: 144, Gömlek No: 118, 08.11.1893.
[809] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327.
[810] *"…alamet-i farikadan dolayı tevellüd eden deavi-i adiye bidayet mahkemelerinde müste'celen rü'yet olunur alamet-i farikaya müteallı mevadd-ı cezaiye dahi mehakim-i mezkurede görülür müdde-i aliye tarafından hin-i muhakemede alamet-i farikanın tasarrufu hakkında davi' vuku' bulur ise o davaya dahi muhakemeyi rü'yet eden muhakeme-i cezaiye tarafından karar verilir." BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327.
[811] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 181, Gömlek No: 67, 24.N.1312.
[812] M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Ticaret Hukuku*, Lotus Yayınları, Ankara 2005, s. 53.

i Farika Nizamnamesinin on birinci maddesi gereği sıcak bakmamış ve görüşünün Hariciye Nezareti aracılığı ile sefaretlere bildirilmesini talep etmiştir[813].

Avrupa devletlerinin temelde Osmanlı Devleti'nden istekleri üç başlık altında toplanabilir;

Ecnebiler hakkında tebaa-i Osmaniye'nin tabi' olduğu mahkemelerin hükmü cari olamaz.

Birinci istekle bağlantılı olarak ortaya çıkan ticari anlaşmazlığın her iki tarafının ecnebi olması durumunda davalının mensup olduğu konsolosluk mahkemesi alamet-i farika ile ilgili davalara bakmaya salahiyetlidir.

Davalarda tercüman bulundurulması zorunlu olmalıdır.

Avrupa sefaretleri bir süre sonra bu üç isteklerinin ikincisinden vaz geçmişlerdir. Tercüman meselesi ise biraz daha teferruatlı olarak ele alınmıştır. Alamet-i Farika Nizamnamesinin yabancılar ile ilgili maddelerinde bu konuda bir açıklık yoktu. Buna karşın tercümanın gerekliliği hiç olmazsa bir taraf için icap etmeyeceği kanunun ruhuna uygundur. Zira yabancılar, kendilerine sağlanan bir imtiyazdan istifade ederek, Alamet-i Farika Nizamnamesinin himayesi altında bulunuyorlardı. Dolayısıyla konsoloslukların himayesinde bir tercümana ihtiyaç duyulmamalıdır ki bu da *"külfet nimete ve nimet külfete göredir"* esasına dayanmaktadır. Adliye Nezareti, Mecelle'nin 88. Maddesi olan bu ifade ile alamet-i farikasını tescil ettiren taraf için tercüman bulundurma isteklerinin gereksiz olduğu hükmüne varmıştır[814].

Buna karşın bir alamet-i farikayı taklit eden yabancı, hiçbir himayeden istifade etmediği için uhud-ı atike gereği tercümanın huzuruna ihtiyaç duyacaktır. Dolayısıyla kendileri aleyhine dava açılan kişilerin davasında tercüman bulundurabilmelerini reddedecek hiçbir sebep yoktur. Bu manada taklit davalarının görüldüğü Ceza Mahkemesinde, alamet-i farika sahibi davacı, konsolosunun yardımı olmaksızın mahkemede bulunur, alamet-i farikayı taklit eden yabancı ise tercüman vasıtasıyla isbat-ı vücud eder. Mahkeme de sadece alamet-i farikayı taklit eden ecnebinin tercümanını

---

[813] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 181, Gömlek No: 67, 24.N.1312.
[814] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 22, 01. Ma.1330.

kabul ederek davayı görür. İcar davalarının görüldüğü Bidayet Mahkemeleri için de aynı uygulama geçerlidir[815].

Osmanlı Devleti'nin nizamnamenin 6. maddesinde bir değişiklik yapmaması, alamet-i farika davalarının Osmanlı mahkemelerinde görülmeye devam ettiğinin delilidir. Buna karşın özellikle İngiltere, her iki tarafın ecnebi olduğu davaların Osmanlı Mahkemelerinde görülmesine itiraz etmiş hatta bazı davalara tercüman göndermeyerek, davanın görülmesini engellemiştir. Örneğin 5 Mart 1901 tarihinde Beyoğlu 1. Ceza Mahkemesinde görülen taklit davasında Fransız vatandaşı bir tüccarın dava ettiği bir İngiliz vatandaşının davasında, tercüman bulundurması gereken İngiliz konsolosluğu, mahkemeyi tanımadığını bildirerek mahkemeye gelmemiştir. Dava da bu yüzden görülememiştir[816].

Esasında yabancı ülke konsolosluklarının davalarda tercüman bulundurma isteklerinin arkasında davaların sağlıklı bir şekilde yürütülmesini temin etmekten ziyade çoğu zaman davanın görülmesini engellemek amacı da yatıyordu.

Avrupa devletlerinin marka davalarında Osmanlı mahkemelerinin yetkisi konusunda Osmanlı Devleti ile aynı şekilde düşünmedikleri sonucuna varılabilir. Bununla birlikte davaların da Osmanlı mahkemelerinde sonuçlandırılmasına devam edilmiştir. 1911 yılında bir İngiliz ve bir Osmanlı vatandaşı iki girişimci tarafından işletilen kibrit fabrikasının alamet-i farikası ile ilgili Osmanlı mahkemesinde görülen davaya, İngilizler şirketin tabiiyetinin İngiltere olduğunu ve dolayısıyla Osmanlı mahkemelerinin yetkisizliğini öne sürerek itiraz etmişlerdir. İngilizlerin itirazı ile ilgili herhangi bir sonuç alınmadan dava Osmanlı mahkemesinde görüşülerek karara bağlanmıştır. Adliye Nezareti de İngiliz konsolosluğuna şikâyete neden olacak sebebin ortadan kalktığına dair bir yazı göndermiştir[817]. Bu bakımdan Avrupalıların itirazlarına rağmen kanuni uygulamanın nizamname doğrultusunda devam ettiği sonucuna varılabilir.

Bununla birlikte bu itiraz konusu hakkında nadirde olsa yabancıların isteği doğrultusunda karar verildiği görülmüştür. Bu istisnaya neden olan Amerika Birleşik

---

[815] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 22, 01. Ma.1330.
[816] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 22, 01. Ma.1330.
[817] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 22, 01.Ma.1330

Devletleri vatandaşlarının özel durumundan kaynaklanmaktadır. 21 Temmuz 1911'de Sayda'da Amerikan Misyoner Okulu Müdürü Frod aleyhine açılan alamet-i farika taklit davası Osmanlı Ceza Mahkemesinde görülmeye başlanmış, Beyrut Amerikan Konsolosluğunun itirazı ile durdurulmuştur. Gerekçe ise Osmanlı Devleti ile ABD arasında imzalanan 1830 tarihli antlaşmadır. Antlaşmanın dördüncü maddesinde, Amerikan vatandaşları ile Osmanlı Devleti vatandaşları arasında ortaya çıkan davalara Osmanlı adli makamları tarafından bakılamayacaktı[818]. Böylelikle mahkeme Osmanlı makamlarından alınarak konsolosluk mahkemesinde görülmeye başlamıştır.

Konsoloslukların Alamet-i Farika Nizamnamesi hakkındaki bir diğer itirazları, nizamnameden faydalanmak için Osmanlı Devleti'nde ikametgâh veya müessesesi olma mecburiyeti idi. İstanbul İstinaf Mahkemesinin, 27 Kasım 1911'de ve 16 Şubat 1912 tarihlerinde, İstanbul Temyiz Mahkemesi'nin de 25 Temmuz 1911 tarihinde, Osmanlı Devleti'nde kaydedilmiş bir alamet-i farika ile ilgili dava açan kimsenin Osmanlı Devleti'nde bir ticari müessesesi olduğunu ispat etmedikçe davası kabul olunmayacağına dair kararları mevcuttur[819]. Osmanlı mahkemeleri Nizamnamenin 6. maddesinde yer alan

"*tebaa-i ecnebiyeden olub Memalik-i Devlet-i Âliyede sanayi ve ticaret ashabı bulunanlar dahi kendi imalatına veyahut eşya-yı ticariyelerine mahsus bir alamet-i farika ittihazı hakkında iş bu nizamname ahkâmına riayet eyledikleri halde bunun havi olduğu menafi ve teminata nail olarak…"*

ifadesinde yer alan "*sanayi ve ticaret ashabı*"nı sözünü daima Osmanlı Devleti'nde ticarethane sahibi olmak şeklinde anlamaya meyletmişlerdir. Yabancılar ticaret için mutlaka bir ticarethaneye ihtiyaç yoktur demelerine karşın, Temyiz Mahkemesinin de görüşü bu doğrultuda olmuştur[820].

---

[818] Dördüncü Madde: *"Devlet-i Aliyye tebaa ve reayasıyla Amerika devleti tebaası beyninde niza' ve dava vuku'unda tercümanı hazır olmadığı halde istima' ve fasl olunmayub beşyüz guruşdan ziyadeye resie olan davaları Asitane'ye havale ile hak ve adl üzere rü'yet oluna ve Amerika tebaası kendi halinde ticaretleriyle meşgul olub bir güna töhmet ve kabahatleri olmadıkça bila-muceb dahl ve taarruz olunmayub töhmetleri vuku'unda dahi hükkam ve zabitan taraflarından haps olunmayarak sair müste'min haklarında muamele olunduğu vechle elçi ve konsolosları ma'rifetiyle iktiza-yı tedibleri icra oluna."* "Amerika - Devlet-i Aliyye Münasebetleri", *Mecmua-i Muâhedat*, Hakikat Matbaası, İstanbul 1294, İkinci Cilt, Cüz: 1, s. 4.

[819] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 22, 01. Ma.1330.

[820] Fikri, "Mülkiyet-i Sınainin Suret-i Temin ve Himayesi", s. 490.

Alamet-i Farika Nizamnamesinin 6. maddesi gereği Osmanlı Devleti'nde sanayi ve ticaret ashabı olanlar, nizamnamenin sağladığı himayeden faydalanabilirlerken, yalnızca ihracat yapan şirketler bu korumadan faydalanamıyordu. Fakat uygulamada şirketler Osmanlı Devleti sınırları içerisinde herhangi bir temsilci tayin ederek bu haktan faydalanabiliyorlardı. Dolayısıyla uygulamada bu maddenin pek hükmü yoktu. Buna karşın Alman Marka Kanunu'nun 23. maddesine göre;

"Almanya'da şubesi olmayan bir ecnebi ticarethanesi ancak ol ticarethanenin metbu bulunduğu memleketde Alman alamet-i farikalarının dâhili alamet-i farikalar derecesinde himaye olunduğuna dair ceride-i resmiyede bir kararname neşr edilmiş olduğu takdirde işbu kanun ahkâmından istifade edebilir."

Şeklinde ifade mevcut olup, bu madde gereği Osmanlı vatandaşları ve ticarethaneleri Almanya'da himaye edilmemekteydi. Osmanlı hükümeti, Osmanlı vatandaşlarının Almanya'da uğradığı zararlar neticesinde, Osmanlı menşeili emtianın Almanya'da himaye edilmesi için Alman Sefaretine başvurmuştur[821].

Nizamname, Osmanlı Devleti'ne yönelik ihracat yapan şirketleri kapsamıyor gibi görünmekle birlikte, uygulamada bu mesele çok önemli görünmemektedir çünkü ihracatçı şirketlerin Osmanlı Devleti sınırları içinde bir vekil tayin etmeleri yeterliydi[822].

4.3.2. Marka Harçlarının Tespiti

Osmanlı Devleti, Alamet-i Farika Nizamnamesini düzenlerken, 1871 tarihli nizamnamede markaların ilk tescili için bir adet yüzlük Osmanlı altını belirlemiş, nizamnamenin yenilendiği 1888 tarihli nizamnamede ise bu meblağı iki buçuk Osmanlı altınından beş Osmanlı altınına kadar olarak güncellenmiştir. Başvurular birden çok alamet-i farikayı kapsıyor ise ikinci alamet-i farikadan üç, üçüncü ve sonrakiler için iki buçuk Osmanlı altını alınacaktı.

Bütçenin gelir – gider dengesinin sağlanması için diğer bazı kalemler yanında marka tescil işlemleri için alınan ücret İrade-i Seniyye ile 22 Haziran 1905'te iki katı oranında arttırılmıştır. Yapılan bu zam ile tescil işlemi on Osmanlı Altınına

---

[821] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 21, 28.Ni.1338.
[822] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 21, 28.Ni.1338.

yükseltilmiştir. Aynı anda birden çok yapılacak başvurularda birincisinden on, ikincisinden altı, üçüncü ve sonrakilerin her biri için beşer Osmanlı altını alınacaktı[823].

1905 tarihli zam, yabancı girişimcilerin tepkisini çekmiştir. Özellikle İngiltere Sefareti, kendi vatandaşı girişimcilerin de baskısıyla, kararın geri çekilmesine yönelik bazı girişimlerde bulunmuştur. Onlara göre kararın yürürlüğe girmesinden hemen sonra bile, marka başvurularında gözle görülür bir azalma görülmüştür. Yapılan zam, vergi gelirlerinin arttırılması ümidiyle yapılırken ters teperek, başvuruların azalması sonucu gelir kaybına neden olabilirdi. Ayrıca İngiltere'ye göre yapılan bu zam nedeniyle daha önce markalarını tescil ettiren girişimcilerin ödedikleri senelik ücreti arttıracağından, kanunun yürürlüğe giriş tarihinden önce yapılan tescilleri kapsamamalıydı[824].

İngilizlerin itirazından bağımsız olarak, yapılan zam zaten kararın yürürlüğe girmesinden sonra yapılacak başvuruları kapsamaktaydı. Kanunun ma-kablini kapsamaması kaidesi gereği, bu tarihten önce yapılan başvurular zamdan etkilenmemiştir[825]. Ayrıca marka tescilinde, patentlerin aksine ilk tescil muamelesi yapıldığı esnada alınan ücret dışında senelik taksitler bulunmamaktadır. Bu bakımdan İngiliz Sefaretinin yanlış bilgilendirildiği ya da Alamet-i Farika Nizamnamesinin içeriğine yabancı oldukları ortaya çıkmaktadır.

1905 tarihli zamdan itibaren I. Dünya Savaşı'na kadar marka tescil ücretlerine bir zam yapılmamıştır. Savaştan sonra patent harçları gibi marka harçları da mevcut duruma göre az bulunmuş ve yapılacak zammın oranı ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Çalışmalarda marka harçlarının bir gelir kapısı değil, sınai mülkiyetin muhafazasının amaçlandığı vurgusu yapılmıştır[826].

Yeni tescil ücretleri belirlenirken yabancı ülkelerdeki harç miktarları göz önünde bulundurulmuştur. Tescil ücretlerine yapılan zam bir artırım olarak değil, eşitleme olarak yapılmıştır. Düzenleme savaştan sonra dünya genelinde yapılan zam oranlarına ve yeni ücretlere bir eşitlemedir.

---

[823] Düstur, Tertib-i Evvel, C. 8, s. 253, 18 Rebiyülahir 1323.
[824] *BOA*, BEO, Dosya No: 2618, Gömlek No: 196311, 04.Ca.1323.
[825] *BOA*, BEO, Dosya No: 2656, Gömlek No: 199150, 29.C.1323.
[826] *"…bunlardan alınan resim varidat temininden ziyade mülkiyet-i sınaiyenin muhafazasına ma'tuf bulunduğundan…" BOA*, İ. DUİT, Dosya No: 99, Gömlek No: 6, 08.R.1340.

Kanunun Tarihi	**Devletler**	**Harç Miktarı**	**Yenileme Harçları**
1884	Almanya	30 Mark	10 Mark
4 Haziran 1920	Almanya	100 Mark	100 Mark
1912	Avusturalya	3 İngiliz Lirası	2 İngiliz Lirası
1895	Avusturya-Macaristan	10 kron (elan bu tarife üzerinden alınmaktadır)	
1879	Belçika	10 Frank	
1904	Bulgaristan	50 Frank (altın)	40 Frank (altın)
1886	Kanada	30 Dolar	20 Dolar
1890	Danimarka	40 Kron	10 Kron
1902	İspanya	100 Paçeta	-
1905	Amerika	10 Dolar	10 Dolar
1890	Fransa	14 Frank	-
26 Haziran 1920	Fransa	25 Frankdan 100 Franka kadar sınıfların adedine göre	-
1905 Muadil 23 Kanun evvel 1919	İngiltere	30 Şilin	-
1892	Yunanistan	60 Drahmi (altın)	-
1868	İtalya	50 Lira (italya Frankı)	-
1909	Japonya	23 Yen	-
1883	Lüxemburg	10 Frank	-
1910	Norweç	30 Kron (her sınıf için ayrıca	10 Kron
1904	Flemenk	10 Florin	-
1879	Romanya	20 Frank	-

1896	Rusya	3 Ruble (Birinci sene, her sene birer Ruble fazla, 10 sene müddetle)	
1884	Sırbistan	20 Dinar (senede)	
1910	İsveç	40 Kron	10 Kron

Tablo 3. 1: Memalik-i muhtelifede marka harçları[827].

Zam oranı belirlenirken yabancı devletlerin marka tescil oranlarına göre Osmanlı Devleti'ndeki tescil ücretlerinin oldukça az olduğu görülmüştür. Savaş ortamının yol açtığı maddi zararlar ve ücretlerin zammı kaldırabilecek durumda olması sonucu ücretler üç misli oranında arttırılmıştır. Zam oranının tespiti için ilk hazırlanan layihada marka tescil ücretleri altı kat oranında arttırılmıştı[828]. Fakat oranlar fazla bulunarak tıpkı ihtira beratlarında olduğu gibi üç misli oranında bir zamma gidilerek 8 Aralık 1921 tarihli düzenleme ile bir markanın tescil ücreti otuz Osmanlı Lirasına düşürülmüştür. Aynı anda yapılan ikinci tescil istemi için on beş ve daha fazlası için, marka başına on iki buçuk Osmanlı Lirasında karar kılınmıştır. Düzenlemede tescil edilen ve ruhsatı verilen markaların suretlerinin talep edilmeleri durumunda, her suret için iki Osmanlı Lirası alınacaktı[829].

Tescil ücretlerine yapılan zam ile tescil ücretinin bizatihi kendi masrafını karşılamayan marka tescil ücretleri daha makul bir seviyeye çıkarılmıştır.

4.3.3. Marka Başvurularında Şekil ve Boyut ile İlgili Uygulamalar

Alamet-i Farika Nizamnamesinin tam olarak açıklık getirmediği konulardan biri tescil edilmiş markaların şekil ve boyutları ile ilgili daha sonra yapılabilecek değişikliklerdir. Ruhsat alan bazı girişimciler, çeşitli nedenlerle ilk belirledikleri ve bu şekilde tescil ettirdikleri markalar üzerindeki renk, çizim, yazı gibi ayrıntıları değiştirmek için ilgili nezarete başvuruyorlardı.

---

[827] *BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340

[828] İlk alamet-i farika tescil ilmühaberi için 60, ikincisi için 30 ve diğerleri için 25'er Osmanlı Lirası. *BOA*, ŞD, Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340

[829] Düstur, Tertib-i Sani, C. 12. S. 507. Numro 289, Alamet-i Farika Hakkında 29 Şaban 1305 Tarihli Nizamnamenin Bazı Mevaddını Muadil Kararname. Kararname ile nizamnamedeki Osmanlı Altını ibaresi, Osmanlı Lirası şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca Bkz: *BOA*, İ. DUİT, Dosya No: 99, Gömlek No: 6. 08.R.1340.

Ticaret ve Nafia Nezareti, nizamnamede böyle bir düzenleme olmadığı için tereddüde düşmekle beraber, takip edilmesi gereken usul önceleri, markalar üzerinde her türlü değişikliğin yasaklanmasıydı. Çünkü bir markanın tescil nedeni taklit ve değişiklikten muhafazasıydı. Dolayısıyla tescil muamelesinden sonra artık renk ve hacim olarak değişikliğe yer olmayıp, şayet marka sahipleri tarafından böyle bir gereklilik görülürse, yeniden tescil işlemi yapılmalıydı[830]. Daha sonraları markanın renklerinin ve hacminin yani boyutunun, üzerindeki resim ve yazılara dokunulmadan değiştirilebileceği şeklinde bir teamül görülmektedir[831]. Fakat bu konu hakkında net bir karar veya görüş oluşmamıştır.

Nizamnamenin içerdiği boşluklar, alamet-i farika uygulamalarında suiistimalleri de beraberinde getirmiştir. Belirli bir alamet-i farika belirleyerek bunu tescil ettiren üreticiler, tescilden sonra alamet-i farikalarının şekillerinde bazı değişikliklere gitmişlerdir. Bu değişiklikler, ticari menfaat getirecek imtiyaz, imtiyaz-ı mahsusa ibarelerinin alamet-i farikalara eklenmesi şeklindeydi. İzmir merkezli sigara üreticileri Nikolayi ve Şerkas 21 Mayıs 1891 tarihinde alamet-i farikaları için ruhsat almışlardır. Ruhsat verilen marka daha sonra imtiyazı mahsusa ibaresi eklenerek değiştirilmiş, böylelikle sigara üreticisi bu iki kişi elde ettikleri ruhsatı suiistimal ederek, markalarını sanki padişahtan imtiyaz-ı mahsusa almış gibi kullanmış ve reklamını bu şekilde yapmışlardır. Böylelikle diğer sigara üreticileri arasında farklı bir konuma yükselerek haksız kazanç elde etmeye başlamışlardır. Tabii olarak bu durum diğer sigara üreticilerinin şikâyetlerine neden olmuş ve nezaret, imtiyaz-ı mahsusa resmini içeren alamet-i farika ruhsatını iptal edilmiştir[832]. 1892 yılında bir madde-i nizamiye çıkarılmıştır. Bu maddeye göre, alamet-i farikalarının şeklini değiştirenler, ruhsat-ı mahsuse, imtiyaz gibi kelimeleri alamet-i farikalarına ilave edenlerin ruhsatlarının iptal edilme yoluna gidilecekti. Bunun yanında beş adetten yirmi beş adet Osmanlı altınına kadar nakdi ceza alınacaktı[833].

---

[830] *BOA*, BEO, Dosya No: 1178, Gömlek No: 88331, 30.Ra.1316.
[831] *BOA*, ŞD. Dosya No: 1231, Gömlek No: 9, 26.B.1328.
[832] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1196, Gömlek No: 19, 28.Z.1316.
[833] *"Alamet-i farika ruhsatnamesini istihsal edenler müehhiren şekillerini tağyir veya ruhsat-ı mahsuse ta'birinden maada imtiyaz vesair kelime ilave edenler ise ruhsatnameleri ibtal edileceği gibi kendilerinden beş adet Osmanlı altınından 25 adet Osmanlı altınına kadar ceza-yı nakdi alınacaktır."* *BOA*, ŞD, Dosya No: 1196, Gömlek No: 19, 28.Z.1316.

Alamet-i Farika Nizamnamesinin birinci maddesinde ticari mamulat ve eşyaların üzerine konulacak işaretler ana hatlarıyla isim, mühür, resim, huruf, erkam, mahfaza ve sair şeklinde tanımlanmıştı. Aynı tarihli nizamnamede 1871 tarihli nizamnamede bulunmayan yeni bir ifade olarak ikinci maddeye, marka olarak kabul ve tescil edilebilecek bu işaretlerin, asayiş, adap ve toplumun ahlaki değerlerine aykırı ve zedeleyici nitelikte olmaması şartı ilave edilmiştir. Pek spesifik görünmeyen bu ilave beraberinde bazı karışıklıklar ve keyfi uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Siyasi iklim, uluslararası gerginlikler, dini hassasiyetler, II. Abdülhamid döneminde uygulanan bazı yasaklar, marka tercihlerine de zaman zaman haklı zaman zaman keyfi müdahaleleri ortaya çıkarmıştır.

4.3.3.1. Siyasi Anlam İçeren İşaretler

Markalar, genellikle bir anlam ifade eden, görsel işaretler olmalarından dolayı bunların siyasi manada toplumda belirli bir anlam yüklenecek işaretler olamamalarına dikkat edilmiştir. 1902 yılında Viyana merkezli bir sigara üreticisinin başvurusunda, marka olarak belirlediği, üzerinde bir taç şekli bulunan Mısır piramidi resmi, taç işaretinin siyasi bir manaya gelebileceği nedeniyle reddedilmiştir. Başvuru sahibi sigara üreticisine ancak taç resminin kaldırılması durumunda ruhsat verilebileceği Zabtiye Nezaretinden bildirilmiştir[834].

1903 yılında Seferoğlu Nikolaki'nin yine sigara kâğıdı olarak kullanılmak üzere başvuruda bulunduğu iki marka örneği, üzerlerinde Mısır demiryolu resmi olduğu için reddedilmiştir. Nezaretin açıklamasında sigara kâğıdı üzerinde yer alan Mısır demiryolu resminin manasının anlaşılamadığı belirtilmiştir[835].

Mısır ile ilgili hassasiyetin benzeri, genel manada Afrika için de gösterilmiştir. 1902 tarihli yine Seferoğlu Nikolaki tarafından ve yine sigara kâğıdı için verilen bir marka başvurusunda, resim olarak seçilen Güney Afrika resmi uygunsuz bulunarak reddedilmiştir[836].

---

[834] *BOA*, ZB, Dosya No:361, Gömlek No: 70, 02. Ks. 1317.
[835] *BOA*, ZB, Dosya No: 362, Gömlek No: 34, 09.Ts.1319.
[836] *BOA*, ZB, Dosya No: 361, Gömlek No: 2, 01.Mart.1317.

1914 yılında sigara kâğıdı ile ilgili bir başvuruda, asıllarından biraz farklı bir şekilde demiryolu, makas resmi ve Romanya ismini içeren markalar siyasi bakımdan mahzurlu görülerek tescil edilmemiştir[837].

İtalyan tebaasından bir girişimcinin tırpan ve ot biçmeye mahsus aletler üzerindeki kılıç resmi ile sırma teller üzerine konulmak üzere belirlenen aslan resmi de Zabtiye Nezareti tarafından mahzurlu bulunarak alamet-i farika olarak kabul edilmemişlerdir[838].

Zabtiye Nezareti'nin siyasi anlamlar taşıyan veya taşıdığı düşünülen marka başvurularını değerlendirirken temel dayanağı, marka numunesinin gerçekten siyasi bir anlam taşıması ya da siyasi anlam yüklenebilecek "*mübhem*"[839] bir mahiyette olmasıydı. Tabi olarak müphemlik kavramı görecelidir, başvurunun yapıldığı dönem, numuneleri inceleyen uzmanların görüş ve tecrübeleri kavramı oldukça geniş bir çerçevede değerlendirme ihtimalini ortaya çıkarabilir ki bu ihtimalin gerçeğe dönüşmesi, ülke ticaret ve sanayisinin gelişmesi için çalışan Ticaret Nezareti ile ülke güvenliğini düşünen Zabtiye Nezaretini karşı karşıya getirecek boyutlara ulaşmıştır.

Ticaret ve Sanayi Nezareti'ne göre, marka başvuru sürecinde numunelerin Zabtiye Nezareti'ne gönderilmesi Alamet-i Farika Nizamnamesinin ikinci maddesinin uygulanması için bir usul olarak belirlenmişti. Fakat Zabtiye Nezareti'nin oluşturduğu inceleme komisyonu, incelediği numunelerin birçoğunu alelade bir resim veya şekil sebebiyle, herhangi bir gerekçe belirtmeksizin mahzurlu buluyordu. Bu sebeple yabancı menşeili ve birçok ülkede tescil edilen bir marka Osmanlı Devleti'nde ticari hayatın dışında bırakılıyordu. Fabrikatörler yıllarca aynı markayı kullanmaları sebebiyle ticari hayatta tanındıkları, ayırt edici özellik kazanan işaretlerini adeta kötü bir maksat veya "*garaz-ı siyasi*" amacıyla kullanıyormuş gibi muamele görüyorlardı.

Bu muamele sebebiyle fabrikatör ve sanayicilerle muhatap olan Ticaret ve Sanayi Nezareti, birçok şikâyet ile uğraşmak zorunda kaldığı gibi başvuru sahipleri tarafından adeta Osmanlı Devleti'nde ticaret ve sanayinin gelişmesinde bir engel olarak algılanıyordu. Bu bakımdan Ticaret ve Sanayi Nezareti'nin isteği, Zabtiye Nezareti'nin

---

[837] *BOA*, DH. İD, Dosya No: 225, Gömlek No: 5, 10.Za.1332.
[838] *BOA*, BEO, Dosya No: 785, Gömlek No: 58842, 15.Z.1313.
[839] Gizli. *BOA*, ZB, Dosya No: 361, Gömlek No: 150. 1 Şubat 1318.

markaları değerlendirirken daha dikkatli olması ve mahzurlu gördüğü numuneler için bir gerekçe hazırlayarak başvuru sahibinin bilgilendirilmesiydi[840].

Tanzimat Dairesi ise Ticaret ve Sanayi Nezareti'nin şikâyetini değerlendirmiş ve başvuru sahiplerini bilgilendirme mecburiyetinin olmadığına karar vermiştir[841].

4.3.3.2. Osmanlı Devlet Simgelerinin Marka Olarak Kullanılması

Osmanlı Devlet simgeleri denildiğinde ilk akla gelen simge, günümüzde de kamusal alanlar dışında yaygın olarak kullanılan Osmanlı armasıdır.

Arma genel manada bir aileye, hükümdara, şehre ya da bir hükümete ait ayırt edici özelliğe haiz alâmettir[842]. Avrupa şövalyelerinin savaş sırasında tanınmak için çeşitli şekil ve simgeleri kalkan ve diğer silahlarına işlemeleriyle, Latincede kalkan, silah, zırh gibi anlamına gelen "armorum" kelimesi Ortaçağ'da bu tür alâmetlerin ortak adı haline gelmiştir. Türklerde de "ongun" adı verilen hayvan şekilleri boyların sembolü olarak kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları madeni eşya ve sikkeler üzerine çift başlı kartal motifini işlemişlerdir. Osmanlı Devleti'nde ise devletin arması olarak uzun süre sultanların tuğrâları kullanılmıştır. Buna karşın orduda, özellikle Yeniçeri ortalarında armalı flamalar bulunduğu, her biri başka ortayı ifade eden kılıç, hilal, fil, ejder gibi figürlerin kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde bilinen Osmanlı arması ise II. Mahmud'dan itibaren yapılan çalışmalarla ortaya çıkmış, II. Abdülhamid devrinde önemli değişikliklere uğrayarak yoğun bir biçimde kullanılmıştır[843]. Osmanlı arması, geleneksel ve modern silahların ağırlıklı olduğu militarist göndermeleri olan bunun yanında adaleti öne çıkaran gösterişli, ilgi çekici, itibarlı bir simgedir.

Osmanlı Devleti'nin en çok bilinen ikinci simgesi de Osmanlı hükümdarlarının işaret ve yazılı alâmeti olan tuğradır[844]. Yalnız yazılı emir ve fermanlarda değil zaman

---

[840] *BOA*, BEO, Dosya No: 785, Gömlek No: 58842, 15.Z.1313.

[841] Nizamnamennin 2. Maddesi: *"alamet-i farika ittihaz olunan resimlerin asayiş ve adab ve ahlak-ı umumiiyeye mugayir şekilde olmaması şarttır buna muvafık olmayanlar alamet-i farika ittihaz olunamaz" diye muharrer olub iş bu resimlerden bazılarının muhazir-i meruhiye mebni kabulü hükümet-i seniyye tarafından tecviz buyurulmadığı halde bunun esbab-ı mucibiyesini ashabına beyan etmekle bir güna mecburiyet olmadığından müstedi-i müma-ileyh cevab itasıyla emsali hakkında da bu vechle muamele olunması…" BOA*, BEO, Dosya No: 785, Gömlek No: 58842, 15.Z.1313.

[842] M.Z. Pakalın, "Arma", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, , C. 1, İstanbul 1983, s. 80.

[843] Arma-i Osmani tarifnamesi için Bkz. *BOA*, Y.A.RES, Dosya No: 135, Gömlek No: 22, 10.M.1324.

[844] Kamus-ı Türki'de Tuğra; *"Aslı Türkçe olarak 'tuğrul' olup kanatları açık doğana delalet eder ki vaktiyle bu kuşun resminden ibaret bulunmuş olduğundan bu isimle Arabî ve Farsî'ye de geçmiştir. Nâm-ı âli-i padişahiye hâvi bir alâmet-i mahsusa ki ferman ve berat ve kavânin, nizamât ve meskûkât ve her*

içinde sancaklara, sikkelere, resmi abideler, savaş gemilerine ve daha yakın dönemde hüviyetlere, pasaportlara, posta pullarına ve damgalı resmi evraklara işlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk defa Orhan Gazi döneminde görülmüştür. Orhan bin Osman şeklinde bir ifadeden ibaret tuğraya II. Murad döneminde muzaffer ve daima kelimeleri eklenmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde, tuğra standart şeklini almıştır[845].

Osmanlı Devlet simgelerinin ticari amaçlarla kullanılması, bu simgelerin sağladığı itibar ve üreticilerin doğrudan veya dolaylı olarak, devletle bir ilişkilerinin var olduğuna dair yaratacağı olumlu algıdan kaynaklanmıştır.

Osmanlı devlet simgelerinin konulabilmesi padişahın özel izni ile mümkün olabilmekteydi. Dolayısıyla arma ve tuğra bir nevi devletin mülkiyetindeydi ve iktisadi hayatta kullanılması inhisarı bir şekilde bahşediliyordu.

Üreticiler yöntem olarak, Osmanlı arması veya tuğra gibi simgeleri ya doğrudan marka olarak tescil ettirme ya da kendi markalarının çeşitli yerlerine, muhafaza kutularına ve ambalajlarına koymak suretiyle bu simgelerden faydalanıyorlardı. Alamet-i Farika Nizamnamesinin yürürlüğe koyulduğu ilk dönemlerde, henüz kural ve kaidelerin tam yerleşmemesinden dolayı Osmanlı simgelerini içeren alamet-i farika ruhsatları verildiği anlaşılmaktadır[846]. Ancak ruhsatnameli markalar yanında devlet simgelerinin, izinsiz olarak kullanıldığı da görülmektedir. Zamanla bu simgelerin haksız rekabet yarattığının görüldüğü gibi belki daha da önemlisi bu simgelerin en çok tütün mamulleri ile alkollü içeceklerde kullanılması devlet nezdinde rahatsızlık yaratmıştır.

1899 yılında İstanbullu bir içki üreticisinin konyak şişelerine koyduğu madalya şeklindeki markasının bir yüzünde tuğra diğer yüzünde Osmanlı armasının işlenmiş olduğunun tespiti üzerine tereddüde düşen gümrük memurları durumu Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bildirmişlerdir[847]. Bu yazışmadan anlaşıldığına göre, Osmanlı devlet simgelerinin içki şişelerine konulması hali hazırda padişahın takibi altındaydı. II.

---

nevi resmi şeyler üzerine tersim olunur." Şeklinde tanımlanmıştır. Şemsettin Sami, "Tuğra", Kamûs-ı Türkî, s. 884.

[845] J. Dent, "Tuğra", Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, C. 12, İstanbul 1988, s. 5–12. 1922 yılında saltanatın kaldırılması ile tuğranın resmi kullanımına son verilmiştir. Bu tarihten sonra Tuğra-yı Hûmayun, cami, kütüphane, dükkân ve evlerde dekor olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır.

[846] 1901 yılında sigara kâğıtları üzerinde yer alan Osmanlı armalı alamet-i farikası iptal edilen Avram isimli üreticinin 1894 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti'nden, armayı içeren alamet-i farika ruhsatı aldığı görülmüştür. *BOA*, ZB, Dosya No: 361, Gömlek No: 31, 18.Te.1317.

[847] *BOA*, BEO, Dosya No: 1262, Gömlek No: 94594, 18.N.1316.

Abdülhamid, Osmanlı armasının ve tuğra-yı hümayunun içki şişeleri gibi *münasebetsiz* şeyler üzerine konulmasından rahatsızlık duymuş ve bunun önlenmesini Ticaret ve Nafia Nezareti'ne emretmişti. Devlet simgelerini kullanmak isteyenlere uygun durumlarda izin verilmektedir fakat her isteyen istediği şeye bunları koyamazdı[848]. Devlet simgelerinin konyak şişelerinde kullanılmış olması bu rahatsızlığa resmi boyut kazandırmış ve 31 Ocak 1902 tarihinde çıkarılan bir tezkere ile arma ve tuğranın marka olarak kullanılması yasaklanmıştır[849].

Yasaklama sadece o tarihten sonra verilecek markaları değil daha önce bir şekilde verilmiş olan ve devlet simgelerini içeren markaların da iptalini zorunlu tutmuştur[850]. Fakat bu yasaklamanın her zaman için etkili olduğunu söylemek güçtür. Rusya vatandaşı Lazar Kulas isimli bir sigara üreticisi 1896 yılında Osmanlı armasını andıran bir simgeyi, Ticaret ve Nafia nezaretinden ruhsat alarak alamet-i farika olarak belirlemişti. 1903'de yani yasaklama tarihinden bir yıl sonra Rus üreticinin Osmanlı Devleti'ne ihraç ettiği sigara kutularına gümrükte el konulmuştur. Gümrükten, ülkeye girişine izin verilmeyen sigara kutuları için daha sonra Rus konsolosluğu ve Reji İdaresi devreye girerek, ortaya çıkacak zarar ve ziyan davasından Osmanlı Devleti'nin mağdur olacağı şeklinde uyarılarda bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti de, üreticinin uğrayacağı on altı bin liralık zararı göz önünde tutarak, bunların şimdilik ülkeye girmesine izin vermiştir[851].

Devlet simgelerinin kullanılması yasağı, iç pazara yönelik ürünler yanında dış pazarlara yönelik üretim yapan firmalar için de geçerliydi. Adakale'de yine tütün mamulleri üzerine faaliyet gösteren Hüsnü Efendi, komşu memleketlere ihraç edeceği sigara paketleri üzerinde *"alaturka şöhretini ibraz için"* talep ettiği Arma-i Osmani içerikli markasının ruhsat talebi, 1902 yılında çıkarılan yasaklamaya dayanılarak Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından reddedilmiştir[852].

---

[848] *BOA*, BEO, Dosya No: 1278, Gömlek No: 95789, 26.L.1316.
[849] *BOA*, BEO, Dosya No: 1866, Gömlek No: 139948, 9.Ra.1320.
[850] *"…tezkire-i devletlerinde tuğra-yı hümayun ve arma-i Osmaninin fi-ma bad alamet-i farika olarak isti'maline müsaade edilmemesi ve o yolda evvelce ruhsatnamesi istihsal olunanların dahi münasib-i vechle ibtali cihetine gidilmesi müehhiren şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i padişahi iktiza-yı alisinden bulunduğu…" BOA*, BEO, Dosya No: 1866, Gömlek No: 139948, 9.Ra.1320.
[851] *BOA*, BEO, Dosya No: 1866, Gömlek No: 139948, 9.Ra.1320.
[852] *BOA*, BEO, Dosya No: 2824, Gömlek No: 211778, 17.M.1324.

Arma-i Osmani ile Tuğra-yı Hümayun'un ticari amaçlarla kullanılmasının iki istisnası bulunmaktadır. Bunların birincisi yeni bir icatta bulunanların ödüllendirilmesi amacını taşımaktadır. İhtira Beratı Kanunu'nun 14. maddesinde[853], devlet ve millet menfaatine bir icatta bulunanlara madalya takdim edileceği belirtilmişti. Bu madalyalar, icat edilen şeyin, üretim safhası sonucu ortaya çıkarılan ürünün marka kısmına mecburi olarak konulacaktı. İşte bu madalyaların iki yüzünde tuğra ve Osmanlı arması bulunuyordu[854]. Böylelikle önemli bir icatta bulunan muhteriler, ticari hayatta da bir ayrıcalığa sahip oluyorlardı.

Osmanlı Devlet simgelerinin ticari hayatta kullanılmasına karşılaşılan bir diğer istisna, simgelerin üretici veya esnaf dükkân, firma veya fabrikaların kapılarına konulmasıdır. Devlet simgelerinin itibar göstergesi olduğu gerçekti bunun yanında ticarethane ve fabrikaların bu sayede ticari bir ayrıcalık kazandıkları da gerçektir. Sisam adasında tütün fabrikasının kapısına asmak isteyen Rum'dan[855], Beyrut'ta dükkânının kapısına asmak için izin alan Musevi'ye[856]; Bursa'da reçel işiyle uğraşan şekerci esnafından[857], tereyağı ticaretiyle uğraşan tacire[858] imparatorluk dâhilinde Osmanlı armasını kullanmak bir itibar göstergesiydi. Bu itibar, izin alındığı takdirde, ücretsiz olarak sahip olunabilen bir ayrıcalıktı fakat zaman zaman tüccar veya sanayicilerin bu şansı elde edebilmek için çeşitli taahhütlerde bulundukları da görülmektedir. 1904 yılında zücaciye ticaretiyle uğraşan Âlimzade Ömer Efendi Osmanlı armasını kapısına asma izni verilmesi için yıllık on beş liralık eşyayı Dar ül-aceze'ye bağışlamıştır[859].

---

[853] *"Tebaa-i Devlet-i Osmani ve ecnebiyeden Devlet ve memleketçe nefi şeyler ihtira edenler derece-i ihtirama güre mükâfat olmak üzere ihdas olunacak altın ve sim ve bakırdan mamul madalyalar ile taltif olunacaklar ve verilen madalyanın resmini ihtirakerdesi olan eşyadaki markası mahalline vazeylemeğe muhteriler mecbur olacaktır"* .

[854] *BOA*, BEO, Dosya No: 1392, Gömlek No: 104362, 23.C.1317. *"... isteyen herkesin istediği şeyi alamet-i farika ve marka olarak vaz' idemeyeceği ve berat nizamnamesinin 14. Maddesine göre devlet-i aliyye tebasından ve ecnebilerden devlet ve milletçe nafi şeyler ihtira edenlerin derece-i ihtira'ına göre mükâfat olunmak üzere altın ve sim(gümüş) ve bakırdan ma'mul madalya ile taltif olunacakları ve verilen madalyanın resmini ihtirakâresi(icat edilen)) olan eşyadaki marka mahaline vaz' eylemek muhtıraların mecbur olacakları muharrer idüğüne ve madalyaların tuğra-yı hümayun ve arma-i Osmani ile müezzin(bezenmiş) olub, şimdiye kadar muhtıraların bir takımına madalyalar verilmesiyle bunların ihtira edildikleri eşyaya yapıştırılmak üzere ittihaz ettikleri alamet-i farikaya mezkur madalyaların resimlerini vaz' itmeye nizamen mecbur bulunduklarını..."*

[855] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 857, Gömlek No: 76, 21.Ra.1322.

[856] *BOA*, BEO, Dosya No: 1546, Gömlek No: 115923, 13.Ca.1318.

[857] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 2548, Gömlek No: 103, 14.B.1319.

[858] *BOA*, İ. HUS, Dosya No: 167, Gömlek No: 107, 29.Ca.1326.

[859] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 814, Gömlek No: 64, 28.Ş.1322.

Osmanlı armasını ve tuğrayı kullanmanın esas şartı izindi. Bazı şubelerine Osmanlı arması ve tuğrayı asma konusunda bazı sıkıntılar yaşayan Singer firması 1904 yılında II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümü münasebetiyle Osmanlı Devleti'ndeki bütün şubelerine Osmanlı araması koymak için izin almıştır[860]. Osmanlı Bankası'nın Edirne şubesi de izinsiz olarak Osmanlı arması takması üzerine, Edirne Valiliği tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiş ve bunun izinsiz olarak uygulandığı tespit edilerek, bankanın Edirne şubesine izin alması ya da armayı kaldırması yönünde bildirimde bulunulmuştur[861].

Osmanlı armasını ticari amaçlarla kullanmaya yönelik talepler sadece imparatorluk sınırları içerisinden değil, farklı ülkelerden de gelmekteydi. Örneğin, Almanya'nın Köln şehrinden bir saatçi esnafı Hariciye Nezareti aracılığı ile Osmanlı armasını kapısının üstüne asmak için ruhsat almıştır[862]. Başka bir istekte Avusturya Fiume'de soda, sabun ve mum imal etmek üzere fabrika kuran Levi isimli Osmanlı vatandaşı bir Musevi'den gelmiştir. Levi 1899 yılında Osmanlı armasını fabrika ve mağazalarına asmak yanında imal ettiği ürünler ve bunların nakliyesi için kullanacağı kutulara marka olarak koymak amacıyla yaptığı başvuruya, fabrika ve mağazalarına asabilecek şekilde izin verilmiş ancak marka olarak kullanamayacağı sebebiyle izin verilmemiştir. Levi bu izin karşılığında Da ül-aceze'ye yardım olarak yıllık yüz kilogram sabun vermeyi de taahhüt etmiştir[863].

Osmanlı arması ve tuğra esasen bir hak olarak verildiğinden dolayı aynı zamanda usulsüz davranışlar nedeniyle bir cezalandırma yöntemi olarak da uygulanmaktaydı. Bir örnekte kendisini Fransız vatandaşı olarak tanıtan Eczane-i Türki adlı bir dükkânı olan aynı zamanda üçüncü derece rütbe sahibi, Dar ül-aceze, Dar üş-şafaka ve Dulhane Eczacıbaşılığı unvanına sahip Nalpas oğlu Velaniti, İran vatandaşı

---

[860] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 569, Gömlek No: 8, 24.Ca.1320. Singer firması 1906 yılında şirketin tahsildar memurlarının yakalarına yaldızlı Osmanlı arması işlemişti. Ticari bir şirketin, Osmanlı resmi memuru gibi tanınmasına neden olacak bu uygulamaya, Dâhiliye Nezareti tarafından engel olunarak, alametler kaldırılmıştır. *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 1130, Gömlek No: 20, 06.L.1324.

[861] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 835, Gömlek No: 47, 12.R.1322.

[862] *"…Almanya'da Kologne kentinde Hühe Caddesi'nde yüz bir numaradaki saatçi… Mağazasının kapısı bâlâsına armâ-i Osmânî tâ'likine makrun müsaade-i seniyye-i cenâb-ı padişahi buyurulmuş olmağla…"* *BOA*, BEO, Dosya No: 2836, Gömlek No: 212681, 03.R.1324.

[863] *BOA*, İ. HR, Dosya No: 364, Gömlek No: 1317C-O4, 17.C.1317. Levi alamet-i farika olarak Osmanlı armasını kullanmaya yönelik izin için oldukça ısrarcı olmuştur. Levi, isteğinden kaynaklanacak tüm masrafları karşılamayı önermiş ayrıca kendisinin erbâb-ı namus ve haysiyetten olduğunu belirtmiştir. Buna karşın kendisine alamet-i farika izni çıkmamıştır. *BOA*, BEO, Dosya No: 1334, Gömlek No: 100020, 24.S.1317.

olduğunun anlaşılması üzerine sahip olduğu unvanlar elinden alınmış; eczanesine tuğra ve Osmanlı arması asma hakkı elinden alınmıştır[864].

Osmanlı Devleti'nin en çok bilinen iki simgeleri yanında bayrakta yer alan ay, yıldız ve sancak gibi simgeler de devletin resmi alametleriydi. Bu simgelerin de ticari hayatta marka olarak kullanılmasına tüm markaları kapsayacak şekilde bazı sınırlamalar getirilmiştir. 1903 yılında içki şişelerine konulmak üzere tescili istenen bir marka başvurusu *"Saltanat-ı Osmani'ye mahsus ay ve yıldızın kullanılması"* nedeniyle reddedilmiştir[865]. İtalyan menşeili bir ilaç firmasının yaptığı başvuruda ise, resmin haç ve yıldızdan oluştuğu görülmüş, yıldızın kaldırılması şartıyla ruhsat verilmiştir[866]. 1901 yılında av gereçleri için yapılan bir başvuruda yıldız, asâkir-i şahanenin resmi simgesi olması gerekçesiyle yine olumsuz cevaplandırılmıştır[867]. Osmanlı sancağı, Sultaniye[868] gibi kelimeleri ihtiva eden başvurularda da aynı usul doğrultusunda hareket edilerek ruhsat talepleri reddedilmiştir[869].

4.3.3.3. İnsan Tasvirlerinin Marka Olarak Kullanılması

Alamet-i farika ruhsatnamesi taleplerinde, üreticilerin kendi resim ve portrelerini marka olarak belirlemeleri sık sık karşılaşılan bir durumdu. İlgili nezaretler bu tür başvurularda genelde herhangi bir karar vermekte zorlanmışlardır. Kanunun içerdiği genel hükümler nedeniyle, ancak başvuruların değerlendirilme aşamasında karşılaşılan olağan dışı talepler karşısında kararlar veriliyordu. 1890 yılında sigara kâğıdına kendi resmini basan ve bunu marka olarak tescil ettirmek isteyen bir üreticinin başvurusunda mesele Dâhiliye Nezareti'nde görüşülmüştür[870]. Nezaret bu konuda kesin bir karar vermemiştir fakat üreticilerin, ürettikleri mamuller üzerine kendi resimlerini, en azından bir süre koyabilmeleri, bu durumun kabul gördüğünü gösterir.

Üreticilerin kendi portreleri yanında tanınmış kişilerin resimlerini de marka olarak tescil ettirme istekleri bir düzenleme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1908 yılında

---

[864] *BOA*, MV, Dosya No: 113, Gömlek No: 51, 28.S.1324.
[865] *BOA*, ZB, Dosya No: 361, Gömlek No: 112, 6.T.1318.
[866] *BOA*, ZB, Dosya No: 364, Gömlek No: 45, 16.Te.1323. Yıldız simgesi ile ilgili yapılan başvuruların reddiyle ile ilgili birçok örnek vardır. Bkz. *BOA*, ZB, Dosya No: 361, Gömlek No: 77, 23.Ar.1317, *BOA*, ZB, Dosya No: 361, Gömlek No: 143, 20.Ts.1318.
[867] *BOA*, ZB, Dosya No: 361, Gömlek No: 14, 12.Mart 1317.
[868] *BOA*, ZB, Dosya No: 364, Gömlek No: 8, 15.Mart 1323.
[869] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 2194, Gömlek No: 62, 18.Z.1316.
[870] *BOA*, DH. MKT. Dosya No: 1708, Gömlek No: 39, 23. B.1307.

Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından başvuruların değerlendirilmesi noktasında yaşanan tereddütten dolayı mesele Tanzimat Dairesi'nde görüşülmüştür. Nezaretin tereddüt ettiği asıl mesele marka olarak sunulan resimlerin bir kısmının padişah resimleri olmasıydı. Tanzimat Dairesi, üreticilerin kendi resim veya portrelerini marka olarak kullanmalarında herhangi bir sakınca görmemiştir. Onlara göre bu doğal hukuki bir haktı ve Alamet-i Farika Nizamnamesi'nin ikinci maddesinde yer alan *"resim"* ibaresinin üreticinin kendi resim ve portrelerini kapsayacak şekilde değerlendirilmesinde gerek hukuki, gerekse çıkarlar noktasında bir beis yoktu.

Üçüncü şahısların resim ve portreleri ile ilgili hukuki durum ise daha karmaşıktı. Tanzimat Dairesi bu konuda diğer devletlerde uygulanan yöntemi benimsemiştir. Buna göre üçüncü şahısların resimlerini içeren marka başvurularında başvuru sahibinin öncelikle bu şahsın iznini alması gerekiyordu[871]. Eğer bu kişi hayatta olmayan ünlü bir şahsiyetse, onun mirasçılarının iznini alması, başvurusunun kabul edilmesi için yeterliydi. Osmanlı padişahının ya da eski padişahların resimlerinin marka kabul edilmesi için de aynı yöntemin uygulanmasına karar verilmiştir[872]. Bununla birlikte incelenen dönem içerisinde yapılan başvurularda tasvir-i hümayunu içeren herhangi bir örneğe rastlanmamıştır.

Şahısların kendi resimleri yanında isimlerinin durumları da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nizamnameye göre her türlü isim tescil edilebiliyordu. 17 Nisan 1899 tarihli bir kararda ise iki Osmanlı sancağı ile üreticisinin ismini içeren sigara kutusu markası, öncelikle sancakların kullanılmasının yasak olduğu için daha sonra kişinin kendi isminin sigaraya marka olarak konulamayacağı gerekçesiyle kabul edilmemiştir[873].

4.3.3.4. Reddedilen Muhtelif Marka Başvuruları

Marka tescil başvurularında, siyasi içerikli simgeleri, insan tasvirleri ile Osmanlı Devleti'nin ve hanedanın simgeleri ağırlık taşımaktaydı. Bunların yanı sıra çeşitli nedenlerden dolayı kabul edilmeyen bazı resim, isim vb. vardır ki yönetimin ya da en azından Ticaret ve Nafia Nezareti'nin zihniyetini göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin, Balıklı Rum Hastanesi menfaatine satılacak kibrit kutularına konulacak

---

[871] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1230, Gömlek No: 35, 13.Za.1329.
[872] *BOA*, BEO, Dosya No: 3421, Gömlek No: 256537.
[873] *BOA*, DH. MKT, Dosya No: 2194, Gömlek No: 62, 18.Z.1316.

markanın üzerinde, günümüzde de bazı sektörlerde kullanılan hasta insan resimleri olmasından dolayı, münasip bulunmamıştır[874]. Başka bir başvuruda bir sigara üreticisinin, ürünleri için seçtiği *"Evlad-ı Şüheda"* ismi, kabul edilerek ruhsat verilmiştir. Daha sonra sigara kutusunu dükkânlarda gören bazı kişiler, böyle şerefli bir ismi sigara kâğıdıyla bağdaştırmanın nasıl mümkün olabildiğine dair Ticaret ve Nafia Nezareti'ne yaptıkları başvurular sonucu ilgili ruhsatı iptal edilmiştir[875]. Bazı başvurular, resimlerin münasebetsiz bulunmasından dolayı, markaların ahlaka mugayir olamayacağı nedeniyle reddedilmiştir[876]. Bazı başvurular da resim ve şekillerin belirsizliği, okunaklı olmadığı için kabul görmemiştir[877]. Başvurusu reddedilen diğer markalarda ise Dolmabahçe, Beylerbeyi Sarayı ve Tophane-i Âmire Dairesi gibi resimler bulunmaktaydı[878].

4.3.4. İşyerlerine Konulacak Levha ve İşaretler

Dükkân tabelalarını mülkiyetin konusu yapan şey tabelaların tıpkı markalar gibi bir nevi sınai mülkiyet olarak kabul edilmesiydi. Tabelalar da tıpkı markalar gibi öncelikle kim tarafından türetilir ve kullanılır ise onun mülkiyeti altına giriyordu. Tabelanın taklidi durumu ise tazminat ödenmesini içeren taklit davasına neden oluyordu. Osmanlı Devleti'nin dükkân tabela ve levhaları ile ilgili yaptığı ilk düzenleme Kasım 1891 tarihlidir. Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından layihası hazırlanan*"Erbâb-ı Ticaret ve Sanayi ile Esnaf Dükkân ve Mağaza ve Fabrikaları vesaireye Vaz' ve Ta'lik Olunan Levha ve Âlâmetlere Dair Nizamname"* nin kanunlaştırıldığı hakkında kesin bir bilgi yoktur.

On maddelik nizamnameye göre dükkân, mağaza, imalathane vesaire üretim ve satış mekânlarının yol ve cadde üzerlerine bakan yerlerine ahşap, madeni ile bu mekânların duvarlarına kazınmış yazı, resim ve işaretler ilk önce kim tarafından konulmuş ise onun şahsi mülkiyeti olarak kabul edilmiştir. Bu mülkiyetin ihlali yani, bir kişinin mülkiyetinde olan tabelanın aynısını ya da benzerini yapmak caiz olamaz. Böyle

---

[874] *BOA*, ZB, Dosya No: 352, Gömlek No: 80, 6.Te.1320.
[875] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 1226, Gömlek No: 96, 8.Ş.1335.
[876] *BOA*, ZB, Dosya No: 362, Gömlek No: 63, 11.Te.1320.
[877] *BOA*, ZB, Dosya No: 363, Gömlek No: 74, 03.Ha.1322.
[878] *BOA*, ZB, Dosya No: 361, Gömlek No: 12, 27.Ni.1327.

bir durumda tabelanın ilk hak sahibi, benzer tabelanın yasaklanmasını isteyebileceği gibi tazminat iddiası ile mahkemelere başvurabilir[879].

Dükkân tabelalarının, ürüne konulan alamet-i farikalardan en önemli farklarından biri alamet-i farikaların belirli bir süre için alınması ve taksitlerinin ödenmesi şartı ile sürelerinin uzatılabilmesiydi. Tabelaların ise tasarruf müddeti, dükkân veya işletmenin devamı ile bâkiydi. İşletme veya dükkân kapandığı anda levhanın da hak tasarruf süresi sona erer ve aynı işaretin başkası tarafından levha olarak kullanılması karşısında ilk hak sahibinin her hangi bir itirazı olamazdı.

Bir levha ve işaretin mülkiyet ve rüçhan hakkının elde edilebilmesi, İstanbul veya taşrada Vilayet Ticaret, Ziraat ve Sanayi odalarına yapılacak resmi başvuru ile alınacak ruhsat ile mümkündü. İlgili odalarca ruhsat verilmeden önce ilgili levha ve işaretin ahlaka, asayişe ve ticarete uygun bulunması gerekirdi. Buna mugayir olarak levha hazırlamak ve asmak yasaklanmıştı. Dükkân ve işletme sahipleri bu nizamnamenin çıkış tarihinden itibaren bir ay içinde levhaları için ruhsat almak mecburiyetindeydiler. Ruhsat almak için başvuru sahipleri, bir defaya mahsus on kuruşluk bir ücret ödeyeceklerdi. Levhalar için süre uzatımı gibi bir muameleye gerek duyulmamıştır.

Resmi daireler, askeri, mülki, özel okullar, medreseler, camii ve medreseler bu nizamnamenin belirlediği ücretten muaf tutulmuştur. Ticaret odalarına kayıtlı olan tüccar, banker ve fabrikatörler ile sanat erbabı unvanına sahip olanlar, belirlenen on kuruşluk ücretin yarısını ödeyeceklerdi.

Ticaret, Ziraat ve Sanayi odaları levha ruhsatları vs. masraflar çıkarıldıktan sonra kalan meblağı tespit edecekleri mahallere hizmet olarak harcayacaklardı. Levha muamelelerinin uygulanmasından belediye daireleri ve polis memurları sorumlu olacaktı[880].

4.3.5. Markanın Sosyal Yardımlaşma Boyutu

Resmi evrak niteliğindeki ihtira beratlarından, Hicaz Demiryolunun inşası gibi olağanüstü durumlarda, geliri inşaat masrafına kanalize edilmek üzere kesintiler

---

[879] *BOA*, BEO, Dosya No: 1421, Gömlek No: 106536, 18.Ş.1317.
[880] *BOA*, BEO, Dosya No: 1421, Gömlek No: 106536, 18.Ş.1317.

olduğundan daha önce bahsetmiştik. Markalardan da, geliri Hicaz Demiryolu inşaatına kaynak oluşturacak şekilde kesintiler yapılmıştır. Markalar genel itibarıyla patentlere göre sosyal yardım konusuna daha müsait bir nitelikteydi. Çünkü özel veya resmi kurumlar hasılatı kendi kurumlarının menfaatlerine olmak üzere, üzerinde kendi markalarının bulunduğu ticari ürünleri piyasaya sürebiliyorlardı. Özellikle Dar'ül aceze, Maarif Nezareti gibi kurumlar[881] yanında Gayr-ı Müslim hastaneleri[882] gibi vakıf kurumları gelirlerini arttırmak için sigara kâğıdı, kibrit kutusu gibi basit ürünler meydana getirerek satıyorlardı. Bu tür kurumların, gelir sağlamak için üzerinde marka işaretleri olan ürünleri satışa çıkarmalarında devlet nezdinde bir sakınca yoktu fakat bunların birçoğu tescil ettirilmiyorlardı. İşte bu durum sakıncalı görülüyordu çünkü alamet-i farikaları taklide tamamen açık oluyordu ve bilinen bir gerçek üzere, sosyal yardım içerikli ürünlerin satışı daha fazla rağbet görmektedir. Bu nedenle şahsi kazançtan çok kurumsal manada gelir elde etmeyi amaçlayan eğitim, sağlık vb. kurumların satışa çıkardıkları ürünlerin de Ticaret ve Sanayi Nezareti tarafından tescil edilmesi gerekli görülmüş ve bu şekilde bir uygulama meydana getirilmiştir[883]. Böylelikle bu kurumların herhangi bir taklit durumunda hukuklarının muhafazasının temin edilebilmesi sağlanmıştır.

4.4. Tescil Edilen Markaların Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti'nin 1912 yılı Mart'ından 1916 Temmuz'una kadar verdiği marka ruhsatlarını Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuasından takip edebiliyoruz. Bu tarihler arasında yapılan toplam 494 başvuruda 755 adet marka tescil edilmiştir. Markalarda, patentlerdekine benzer numaralandırma sisteminin uygulanmaması tescil edilen toplam marka sayısının tespitini olanaksız kılmakla birlikte yalnızca bu tarihler arasında Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuasının yayınladığı verilerden en azından yıllık marka tescil ve yerli-yabancı oranını, sektörel dağılımını edebiliyoruz[884].

---

[881] Mekâtib-i İbtidaiye-i İslamiye için satışa sunulan ve gelirinin yaklaşık % 25'inin Maarif Nezareti'ne terk edilen sigara kâğıtları gibi, *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 406, Gömlek No: 1, 25.S.1316.

[882] Balıklı Rum Hastanesi'nin çıkardığı kibrit kutuları örnek verilebilir. *BOA*, ZB, Dosya No: 352, Gömlek No: 80, 6.Te.1320.

[883] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 406, Gömlek No: 1, 25.S.1316.

[884] Ticaret ve Ziraat Mecmuasının 19, 21, 23- 25, 26, 27, 28, 29-30, 31-32, 37- 38, 41-43, 52-54, 61-63, 70-75, 76-80, 81-82. sayılarında Alamet-i Farika Ruhsatnameleri adı altında tescil edilen markalar yayınlanmıştır.

Dört yılda tescil edilen 755 markadan yıllık yaklaşık 188 marka tescil ortalaması elde edilir. 14 Mart 1912 tarihinden 11 Mayıs 1914 tarihine kadar yani I. Dünya Savaşı öncesi iki yılda 384 başvuruda 617 adet marka tescil edilmiştir ki bu da yıllık yaklaşık 300 tescilin yapıldığını gösterir. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin tescil işlemlerinin durdurulmasından önce Osmanlı Devleti'nde yıllık ortalama 300 markanın tescil edildiğini söyleyebiliriz. Fakat bu sayının Osmanlı Devleti'nin Alamet-i Farika Nizamnamesi çıkarıldıktan sonraki her yılda değil ancak Osmanlı Devleti'nin son yıllarının ortalaması olduğunu söylemek gerekir. Dolayısıyla savaştan hemen önce yakalanan bu ortalamanın gittikçe yükselen bir ortalamanın en yüksek seviyesi olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

I. Dünya Savaşı'nda 13 Nisan 1915 ile 24 Temmuz 1916 tarihleri arasındaki bir yılı aşkın sürede Osmanlı Devleti, 138 marka tescil etmiştir. Bu bakımdan savaşın etkisi açık olarak görülmekle birlikte, tescil edilen marka başvurularının önemli bir bölümünde Amerika Birleşik Devletleri, İtalya gibi henüz savaşa girmemiş devletlerin olduğunu belirtmek gerekir. Yalnızca 13 Nisan 1915 ile 2 Eylül 1915 tarihleri arasındaki bir kesitten marka tescillerinde ülkelerin dağılımına görülebilir. (Grafik 4. 1.) Savaşın son iki yılında bu sayının daha da düşeceği açıktır.

Mecmuada markası tescil edilen kişilerin tamamının ülkeleri verilmemiştir. Bu nedenle markaların ülkelere göre dağılımını tespit etmek mümkün değildir. Fakat yerli – yabancı oranını tespit etmek mümkündür. 1912 – 1916 arasında yapılan ve tescille sonuçlanan 494 başvurunun 115'inin Osmanlı vatandaşları tarafından yapıldığı görülür. Bu bakımdan tescil edilen başvuruların %23'ünün Osmanlı vatandaşları tarafından yapılmıştır. Savaştan önceki iki yıllık dönemde ise bu oran %16'ıydı.

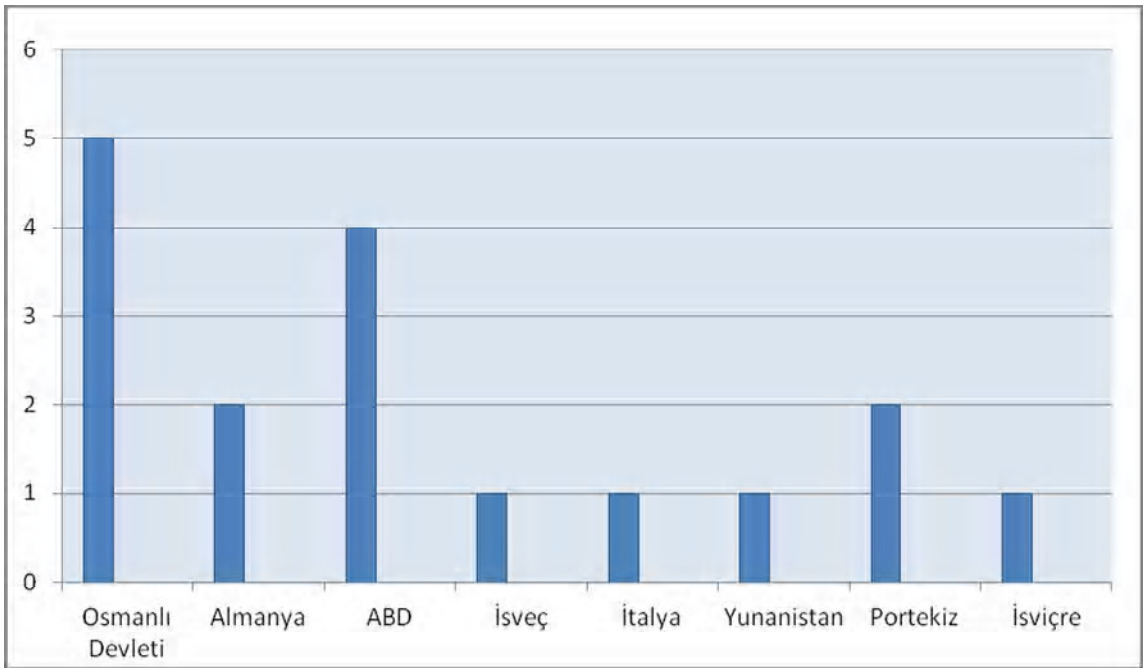

Grafik 4. 1: 13 Nisan 1915 - 2 Eylül 1915 tarihleri arasında markaları tescil edilen ülkeler.

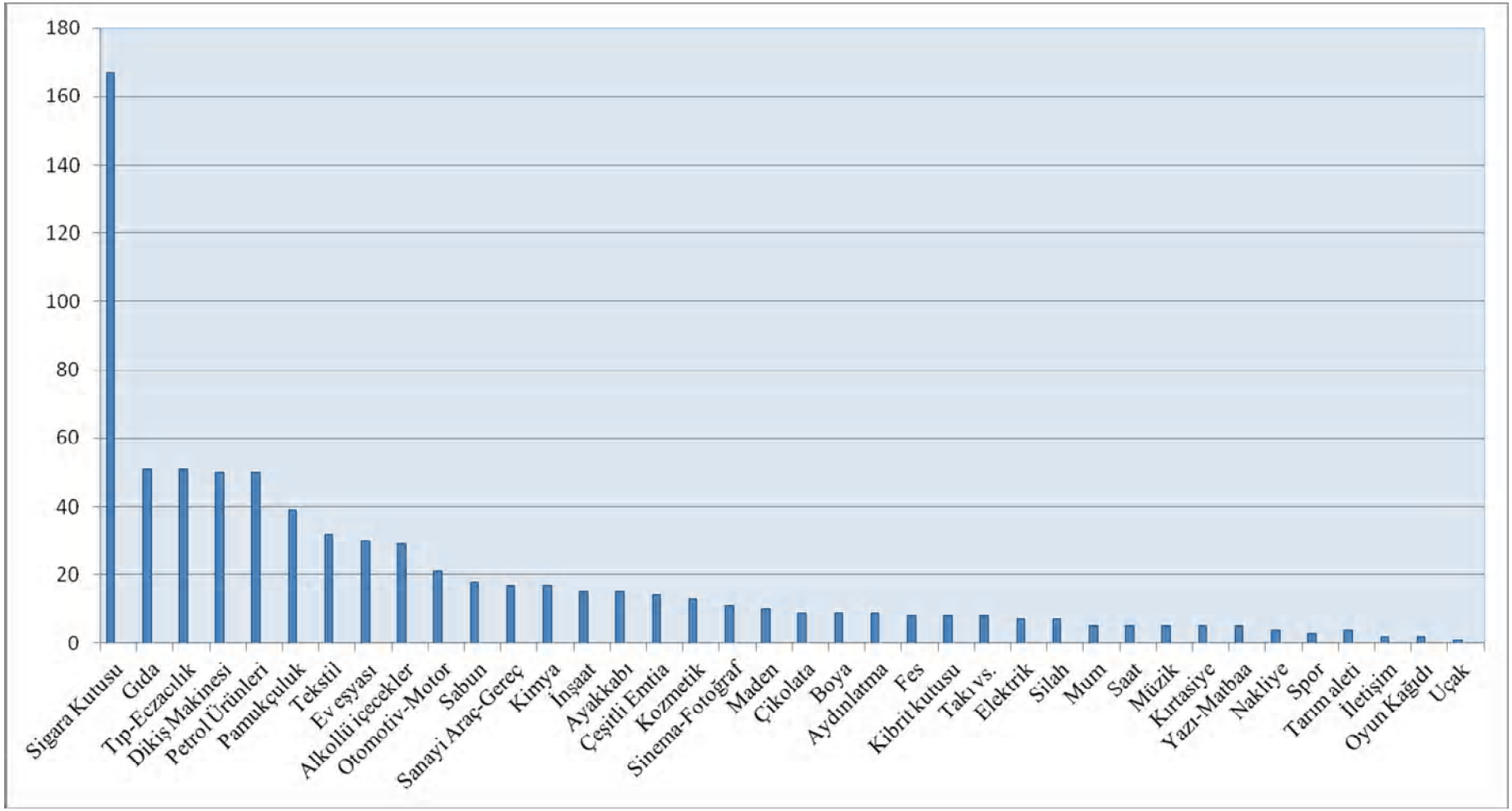

Grafik 4. 2: 14 Mart 1912 (1 Mart 1328) ile 24 Temmuz 1916 (11 Temmuz1332) tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin tescil ettiği markaların sektörel dağılımı.

Tescil edilen markaların dağılımında görüldüğü gibi tütün mamulleri, gıda, tekstil, dikiş makinesi ile tıp ve eczacılıkla ilgili markalar çoğunluk göstermektedir. Petrol ürünlerinde Standart Oil'in; dikiş makinelerinde ise hemen hemen sektöre hâkim Singer firmasının aldığı markalar bu sektörlerde çoğunluğa sahiptir. Motor, otomotiv ve kimya sektörlerinde Alman markaları, kozmetikte Fransız firmaları ağırlıklıdır. Osmanlı vatandaşlarının tescil ettirdiği markaların sektörel dağılımı için bkz. (Grafik 4. 3.)

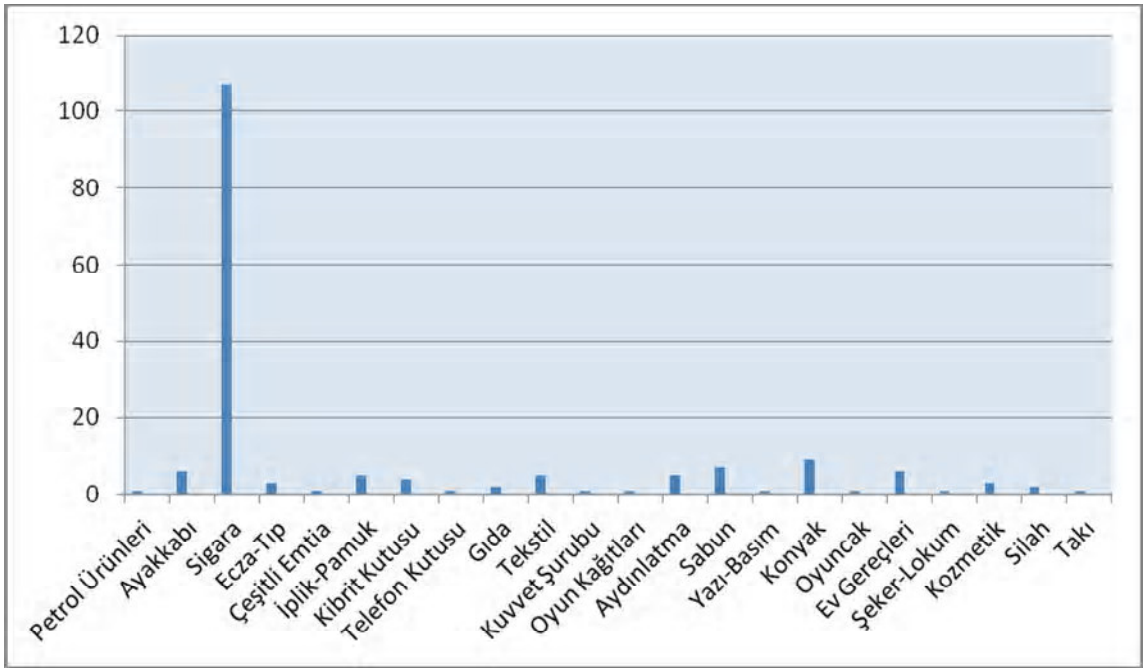

Grafik 4. 3: 14 Mart 1912 ile 24 Temmuz 1916 tarihleri arasında Osmanlı vatandaşlarının tescil ettirdikleri markaların sektörel dağılımı[885].

Grafikte dört yıllık dönemde görülen 115 başvuruda topla 172 adet marka tescil ettirilmiştir. Osmanlı vatandaşlarının markalaştıkları sektörler ise tütün mamulleri yanında, sabun, tekstil, ayakkabı, zücaciyedir. Osmanlı vatandaşlarının tescil ettirdikleri tütün mamulleri markaları, bu sektörde faaliyet gösteren tüm markaların yarısından fazladır.

14 Mart 1912 ile 24 Temmuz 1916 tarihleri arasında sigara kâğıdı üreticilerinden en fazla marka tescil ettirenler İstanbul'da Çiçekpazarı'nda sigara kâğıdı fabrikası bulunan Avram Mayorkas; Tahtakale'de fabrikası olan Avram Salto; İstanbul, Alaçam'da fabrikası olan Moiz Kohen ve biraderleri; yine İstanbul'da fabrikası bulunan Selanikli Menaşe ve Şürekâsı; Serviçin Efendi yanında Acemyan Gancegilyan, Neşet ve

[885] Grafikler Ticaret ve Ziraat Mecmuasının 19, 21, 23- 25, 26, 27, 28, 29-30, 31-32, 37- 38, 41-43, 52-54, 61-63, 70-75, 76-80, 81-82 aded numaralı sayılarından oluşturulmuştur.

Vehbizade Beyler, Kerküklü Salih Efendi, Rafael ve Selim Efendi, Abdülvahab Efendi, Hasanzade Hasan Efendi, Haim Sarrafoğlu, Kibar Ali, Mahmud ve Tudor Efendiler, Hristo Dragonis sayılabilir. Sigara kâğıdı markası tescil ettiren bir kurum da Osmanlı Donanma Cemiyeti olmuştur.

Sabun sektöründe Sabuncuzade Şakir Sabun Fabrikası ile Bosnalı Hasan Ağa, Şükrü, Süleyman ve Mehmed Efendiler, Hafız Ahmet Efendi; Kunduracalıkta Mıgırdıç Frangiyan, Osmanlı Kibrit ve Kundura Boyası Şirketi; Şekercilikte Hacı Bekirzade Ali Mahiyeddin Efendi, Tıbbi yağ ve eczacılıkta Katran Hakkı ve Katran Ekrem markaları ile ünlenen Mustafa Ekrem Bey, Eczacı Hakkı İsmail Bey, Beşir Kemal Bey sayılabilir.

Yalnızca dört yıllık bir zaman dilimini kapsayan marka bilgilerinin, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık elli yıllık marka hukuku sürecinin kısa bir kesiti olması sebebiyle yukarıdaki grafiklerin ancak Osmanlı iktisadi hayatının küçük bir parçasını göz önüne serebildiğinin unutulmaması gerekmektedir. Fakat Osmanlı Devleti'nden tescil edilen markaların büyük çoğunluğunun yabancı menşeili olması Türkiye Cumhuriyeti'ne de intikal etmiştir. İstanbul Barosu Başkanlığı da yapan Lütfi Fikri Bey 1927 yılında İstanbul Barosu Mecmuası'ndaki bir yazısında; "*Sanayi müdüriyetinde el-yevm müseccel alamet-i farikaların yüzde doksanından ziyadesi muhakkak ecnebi* alametleri teşkil ediyor,[886] ifadesinden anlaşılacağı üzere yabancı girişimcilerin markalaşma konusunda üstünlükleri görülebilmektedir. Günümüzde ise bu oran tam tersine dönmüştür. 1995 yılında 5.259 yerli tescile karşı yabancı menşeili tescil sayısı 3.241 iken 2014 yılında 72.334 yerli marka tesciline karşın yabancı marka tescil sayısı 15.211'de kalmıştır[887].

[886] Fikri, "Mülkiyet-i Sınainin Suret-i Temin ve Himayesi", s. 489.
[887] http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/statistics/

BEŞİNCİ BÖLÜM

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARIYLA İLGİLİ ULUSLARARASI DÜZENLEMELERDE OSMANLI DEVLETİ'NİN TAVRI

5.1. Uluslararası Antlaşmalarda Telif Hakları ve Osmanlı Devleti

XIX. yüzyıl boyunca telif hakları hakkında başta Avrupa devletleri olmak üzere çeşitli devletlerde çeşitli şekillerde düzenlemeler yapılmıştır. 9 Eylül 1886 tarihinde ise telif haklarının uluslararası düzeyde muayyen kurallar çerçevesinde birleştirilmesini temel alan Bern Mukavelesi imzalanmıştır. Mukavelenin katılımcı ve katılmaya aday devletlerden temel beklentisi, o devletlerdeki iç hukukun mukavelenin tespit ettiği asgari seviye ile eşitlenmesiydi.

Mukavelenin hükümleri özet olarak, her devletin iç kanunlarının müellife edebi artistik, ilmi eserleri olarak sınıflandırılan fikri eserler üzerinde inhisarı mahiyette olan çoğaltma, adaptasyon, yayın, tercüme, temsil, neşir gibi haklar yanı sına her türlü manevi hakkın tanınması zorunluluğudur. Her devlet, eser sahiplerine tanımış olduğu hakların gayrı meşru surette ihlal edilmesine karşı müellifi himaye etmekle mükelleftir. Ayrıca izin alınmadan yapılan tercümelere karşı, müellifin himaye edilmesi, tercüme hakkının on yıl zarfında bizzat müellifin kendisi tarafından kullanılması şartına bağlanması ve mukaveleye dâhil olmayan devletlere mensup müelliflerin mukavele hükümlerinden istifadelerinin mütekabiliyet esasına tabi kılmaktır[888].

---

[888] Hirsh, *Fikri ve Sınai Haklar*, s. 49.

Bern Mukavelesi, edebi ve ilmi manada ileri devletlerin kendi müelliflerinin hukukunu uluslararası düzeyde korumak için, telif hakları koruma sisteminin yaygınlaştırılmasına hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Çok sayıda eser üreten devletlerin kendi müelliflerinin eserlerinin uluslararası çapta çeviri yoluyla, kontrolsüz olarak çoğaltılmasının ya da taklit edilmesinin önüne geçmek amacıyla ortaya çıkmıştır.

Osmanlı idarecileri, Bern Mukavelesini takip etmiştir ve 1908 yılında Bern Mukavelesinin tadil edilmesini amaçlayan Berlin Konferansına davet edilmiş fakat davete resmi olarak icabet göstermemişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, telif hakları hukukuna yabancı olmadığı gibi uluslararası düzenlemeleri de takip etmiş fakat katılım noktasında çekince göstermiştir. Bu çekimser politikanın en başta gelen gerekçesi ise Osmanlı ilim ve edebiyat dünyası ile maarif ve matbuatın henüz yeterli düzeyde ilerleyememiş olması ve ilerlemenin temel kaynağı olarak Avrupa'dan yapılacak tercümelerin görülmesidir. Osmanlı idarecileri Bern Mukavelesine iştirak etmeleri halinde bu kaynaktan, yani Avrupa'dan serbestçe yapılan tercümeden mahrum kalınacağı düşüncesindeydiler. 24 Aralık 1922 tarihli Seyid Hikmet Bey'in Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye adlı raporunda

"zaten memleketimizde pek zayıf bir suretde tevsi' ve intişar etmekde olan maarif ve matbuatın inkişafını bir kat daha duçar-ı tazyik etmemek isteniliyordu. Böylece erbab-ı kalemimize asar-ı ecnebiyeden serbestçe istifade edebilmek hakkı el nihaye temin edilmek arzu olunuyordu… Çünkü bizim memleketimizde asar-ı ecnebiyeden istifadeden en güzel ve sadeşgil ve tariki tercümedir." şeklinde bir tespit yapılmıştır[889].

Osmanlı Devleti'nin Bern Mukavelesi hakkındaki genel görüşü Meclis-i Âyan'daki Hakk-ı Telif Kanunu görüşmelerine de yansımıştır. Meclis-i Âyan Mebusu Besarya Efendi Osmanlı Devleti'nin Bern Mukavelesine iştirak etmemesini şöyle değerlendirmiştir;

"…Bu ittihad nedir? (Bern İttihadı), Bir müellifin, kendi memleketinde gördüğü menâfiye, o ittihada iştirak etmiş devletlerde de hâizdir malik olur. Mademki kendi

[889] Seyid Hikmet, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, s. 17.

memleketinde, o müellifin eseri, ruhsatını istihsal etmeksizin tercüme olunmaz, öbür devletlerde dahi bu vak'a men olunur. Hâlbuki Devlet-i Âliye bu ittihada iştirak etmedi.

Fikri âcizânemce çok iyi etti. Biz sair devletlerdeki sâir milletlerin müelliflerinin, âsârını tercüme etmeye muhtacız. Biz onlardan çok alacağız, onlar bizden az alacak ve mademki biz bu ittihada iştirak etmemişiz, istediğimiz vakit bir müellifin hangi eserini olursa olsun, biz bilâruhsat tercüme edebiliriz…"[890]

Hakk-ı Telif Kanunu'nun Meclis-i Mebûsan'da görüşüldüğü esnada Sinop Mebusu Rıza Nur'un meselenin uluslararası boyutu hakkında yaptığı mütalaaya[891] İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey'in cevabı yine mukaveleye dâhil olunmasının Osmanlı Devleti aleyhine olacağı yönündeydi;

"…Avrupa devletlerinin pek çoklarında böyle bir mukavelename vardır. Bir müellifin eserini tercüme için ondan istihsal-i ruhsat etmek lazımdır. Şimdi bizim de bu umumi mukaveleye iştirakimiz icab eder mi etmez mi? Bu başka meseledir. Her halde bizim buna iştirakimizden fayda değil, mazarrat hâsıl olur. Çünkü bizim Avrupa asar-ı ilmiye ve fenniyesinden tercümeye pek büyük ihtiyacımız var. Daha senelerce onlara muhtacız şimdi böyle bir kayıt altına girersek, sonra pek mutazarrır oluruz. Her eser için muharrirlerden taliplerden, varislerden müsaade talebine mecbur kalırız."[892]

Osmanlı idarecilerin görüşlerini paylaşan bir diğer kesim de gazete muharrirleridir ki esasında doğrudan doğruya kendilerini ilgilendiren telif hakları meselesinde beklenildiği kadar yayın yapmamışlar, kamuoyu oluşturmamışlardır. Bu durum dikkate değer bir ilgisizliğin de göstergesidir. Osmanlı basınında yer bulan birkaç makale de devletin eğilimini destekler nitelikte yazılardır. Mehmed Tahir'in Malumat Gazetesinde 30 Nisan 1895 tarihinde yayınlanan bir makalede, uluslararası mukavelelere neden taraf olmamamız gerektiği açıklanmaktadır. Gazeteye göre, gelişmiş ülke yazar-çizerlerinin, henüz gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere karşı bazı sorumlulukları vardır. Fransa, İngiltere gibi devletlerin yazarları, yazdıkları bir

---

[890] Meclis-i Ayan, 19 Mart 1326 (1910), C. 1, s. 453.

[891] *"…Zannederim Bern'de bir muahede yapılmıştır. Bir lisandan diğer lisana eser tercüme edildiği vakitte o tercüme olunabilir mi, olunamaz mı? Tercüme edilecek olursa sahibinin reyini istihsal etmek veyahut ona bir menfaat temin etmek lazım mıdır? Bizim kanunumuzda buna dair bir şey bahsedilmiş midir? Edilmemiş midir? Ve icab eder mi, etmez mi? Olabilir ki bir gün memleketimizde muallimler yetişir, eserleri ecnebi lisanlarına tercüme olunmak istenilir… … Olur ki bizde de birisi bir eser yazar, kıymetdar bir eserdir. Fransa'da, Almanya'da, Londra'da her yerde tercüme olunur."*

[892] Meclis-i Mebûsan, 9 Kânunusani 1325, C. 2, s. 588.

eserin yüz binlerce nüshasını bastırarak, milyonlar kazanabiliyorlardı. Yazarlara verilen kıymet de aynı ölçüdedir dolayısıyla İngiltere ile Fransa arasında telif haklarını koruyucu nitelikte bir mukavelenin imzalanmasında bir mahzur yoktur. Fakat Avrupa dışı veya Avrupa'nın bilim ve sanayice henüz gelişmemiş kısımları dikkate alınınca konuya farklı bakış açısı ile yaklaşmak zorunludur[893].

Avrupa'da telif haklarının gelişimi son elli yılın bir ürünüdür. Bu süreçten önce de Avrupa'da pek çok muharrir ve müellif yetişmişti peki Avrupa neden şimdi böyle bir mukavele yapma ihtiyacı duymuştu. Gazeteye göre bunun sebebi, milletlerin gelişmek için birbirlerinden ilmi ve fenni manada yararlanmaları şarttı işte Avrupa devletlerinin amacı bu bağlantı imkânını kesmekti. Hâlbuki asıl her milletin ilmi ve fenni gelişiminin temin edilmesinden sonra fikri mahsul ve muharririn emeği gereği, eserlerin serbestçe tercümelerine sınırlama getirmek gerekliliği ortaya çıkar. Osmanlı Devleti'nin durumu da burada ortaya çıkar[894].

Osmanlı Devleti, diğer şark ülkelerinde olduğu gibi, fikri manada henüz yeterli gelişimini sağlayamamıştır. Dolayısıyla batı ilim ve fennine ulaşabilmek için batıdan eserler alınarak tercüme edilmesi adeta bir mecburiyettir. Osmanlı Devleti, Avrupa'da yavaş yavaş gelişen uluslararası mukavele veya ikili anlaşmalara taraf olmadığı için beğenilen, ihtiyaç duyulan bir eserin tercüme edilmesinde herhangi bir zorluk yaşanmamaktadır. Ülkenin ilmi ve fenni gelişiminin tamamlanmasından önce bu halin devamı *"vücub-ı kat'i"* dir. Batı eserlerinin tercüme ve iktibası sınırlandıracak bir mukaveleye imza atılması halinde, zaten oldukça kötü durumda olan muharrir ve müellifler bir de telif hakkı için para bulmak zorunda kalacaklardır. Bu durumda ya eser neşrinden vazgeçilecek veya faydası gözetilmeden kendi imkânları ile eserler ortaya çıkarmaya başlayacaklardır ki bunların her ikisi ilmi gelişime sekte vuracaktır[895].

Gazete *"…işin ilm-i tahrir ve neşriyata bilhassa taalluku bulunmasından cüret alarak…"* yayınladığı makaleye göre Avrupa devletlerinin tamamı arasında telif hukukunun temin edilmesine yönelik mukaveleler imzalanmamış, ancak dört beş devlet kendi arasında bu tür sözleşmeler yapmışlardı. Henüz batı neşriyatının belki de

---

[893] "Muhafaza-i Hakk-ı Telif", *Malumat*, 18 Nisan 1311, S. 33–34, s. 700-701.
[894] "Muhafaza-i Hakk-ı Telif", s. 700-701.
[895] "Muhafaza-i Hakk-ı Telif", s. 700-701.

milyonda biri tercüme edilmemişken, telif hakkı gibi bir şart altına girmek uygun değildi[896].

Osmanlı Devleti, görüldüğü gibi Avrupa'dan ilmi ve edebi eserleri serbest ve ücretsiz olarak çevirerek Osmanlı maarif dünyasına kazandırmak amacıyla Bern Mukavelesine dâhil olmamıştır. Genel kanı en azından bir süre için mukaveleye taraf olmamaktı. Bern Mukavelesine katılım noktasında Osmanlı Devleti'nin çekincesi Avrupa'dan aracısız ve ücretsiz şekilde yapılan çevirilere sekte vuracağı, dolayısıyla devletin ilmi ve edebi gelişim sürecinin yavaşlayacağı korkusuydu. Çünkü hâlihazırda Osmanlı ilim ve edebiyat dünyasında kıymet gören eserlerin birçoğu çeviri yoluyla oluşturulmuştu. Mukavele, iştirak eden devletler için mütekabiliyeti vaat ediyordu; mukaveleye dâhil olmayan ülkeler için ise yine mütekabiliyeti öne sürüyordu. Fakat bu durum Osmanlı Devleti için çok büyük önem arz etmiyordu. Zira Osmanlı Devleti'nde, Avrupa menşeili hemen her yıl yüzlerce eser tercüme edilirken; bir Osmanlı yazarın eseri belki on-on beş yılda bir herhangi bir Avrupa diline tercüme ediliyordu. Dolayısıyla Bern Mukavelesinin vaat ettiği Osmanlı müelliflerinin eserlerinin tercüme hakkının mukaveleye imza eden Avrupa devletlerinde muhafaza edilmesinin büyük bir getirisi yoktu. Aynı şekilde bir Osmanlı müellifinin eserinin Avrupa'da korunmamasının da ciddi bir zararı yoktu. Tabi olarak Bern Mukavelesine taraf olmak Osmanlı müelliflerinin, Avrupalı yazarların eserlerini tercüme etmekten alıkoymuyordu fakat mukaveleye taraf olmak telif ücreti ödemelerini beraberinde getiriyordu.

5.1.1. İkili Anlaşmalarda İzlenen Politika

Osmanlı Devleti, telif haklarıyla ilgili uluslararası antlaşmalara taraf olmamıştır. Bunun yanında uluslararası ikili antlaşmalara da taraf olmaktan kaçınmıştır[897]. Bu tavrın nedeni uluslararası mukavelelere katılma çekincesinden farklı değildir. İkili anlaşmalar mütekabile esasına dayanıyordu. Bu manada aralarında mukavele yapacak ülkelerinde aşağı yukarı eşit durumda olmaları gerekmektedir. Buna karşın batı ile doğu ülkeleri arasında eser neşri açısından bir eşitlikten bahsedemeyiz. Osmanlı Devleti, hemen

---

[896] "Muhafaza-i Hakk-ı Telif", s. 700-701.

[897] Osmanlı Devleti, uluslararası bir anlaşma olmamakla birlikte uluslararası bir organizasyon olan Nobel Edebiyat Ödülleri'nin ilki olan 1901 yılındaki yarışmasına, bizzat İsveç Kralı Oscar tarafından yazılan bir davet mektubu ile eser gönderilmesi hususunda bilgi mahiyetinde bir yazı gönderilmiştir. *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 535, Gömlek No: 50, 19.B.1318. Organizasyona Osmanlı Devleti tarafından herhangi bir eser gönderildiğine veya katılım olduğuna dair bir kayda ulaşılamamıştır.

hemen her sene Avrupa'dan yüzlerce eser tercüme ederken, batılılar on senede belki bir eser tercüme edeceklerdi. Bu nedenle hukuk-ı mütekabile tesis etmeye imkân yoktur. İkili anlaşmalar ancak ilmi ve fenni bakımdan eşit veya eşitliğe yakın bir durumda gerçekleşebilir. Fransa, Belçika, Almanya, Avusturya, İngiltere gibi ülkeler için mütekabile esasına dayalı sözleşmeler yapılabilirdi[898].

Öne sürülen gerekçeler çerçevesinde Osmanlı Devleti, telif haklarının karşılıklı korunmasını içeren ikili anlaşmalara da taraf olmamış, anlaşma tekliflerini de reddetmiştir. 20 Eylül 1899 tarihinde Amerikan sefareti, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının telif haklarının Osmanlı Devleti'nde koruma altına alındığı takdirde mütekabiliyet-i bil-misül ilkesi çerçevesinde, Osmanlı vatandaşlarının genel manada fikri mülkiyet haklarının Amerika Birleşik Devletleri'nde koruma altına alınacağına dair bir tebligat göndermiştir. Sefaretin ifadesi ile ABD Başkanı tarafından onaylanacak fikri mülkiyetin korunması hakkı ile Osmanlı vatandaşları, hiçbir resmi muameleye gerek duymadan Amerikan vatandaşlarının sahip olduğu hak ve imtiyazlardan yararlanabileceklerdi. Bu minvalde Amerikan sefareti, fikri mülkiyet haklarının Osmanlı Devleti'ndeki himaye durum ve seviyesi ile ilgili bilgi istemiştir[899].

Osmanlı Devleti ABD'nin bu teklifine verdiği cevapta, Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde ortaya çıkarılan eserlerin, ister yerli olsun ister yabancı ülke vatandaşı kırk yıllık bir koruma süresini olduğunu, eserin nakl ve tercümesi için eser sahibinden ruhsatname alınması gerektiği ve eserin sahibinin vefatı durumunda da miras hakkı olduğu şeklinde cevap vermiştir. Osmanlı Devleti içinde ortaya konan bir eser, ahlaki, siyasi ve genel toplum yapısı bakımından zararlı görülmedikten sonra yerli veya yabancı farkı gözetilmeden kırk yıl himaye edilmektedir[900].

Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nezareti aracılığı ile verdiği cevaptan anlaşılacağı gibi telif hakkı ancak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde vücuda getirilen eserleri kapsamaktadır. Bu bakımdan yazarın değil eserin milliyeti göz önünde tutulmaktadır. Osmanlı resmi kurumlarınca yurt dışından getirtilen eserlerde de aynı usul takip

---

[898] "Muhafaza-i Hakk-ı Telif", s. 700–701. 1866 yılında Avusturya-Macaristan ile Fransa arasında akd olunan fikir ve sanat eserleri mülkiyeti mukavelesi için Bkz. *BOA*, HR. SYS, Dosya No: 175, Gömlek No: 1, 13.1867.
Avusturya – Macaristan ile İngiltere arasında akdedilen Fikir ve Sanat Eserleri mülkiyet haklarının karşılıklı korunması antlaşması gibi Bkz. *BOA*, HR. SYS, Dosya No: 175, Gömlek No: 21, 08,1894.
[899] *BOA*, MF. MKT. Dosya No: 500, Dosya No: 4, 26.Z.1317.
[900] *BOA*, MF. MKT. Dosya No: 500, Dosya No: 4, 26.Z.1317.

edilmektedir. Dolayısıyla bir Amerikan vatandaşının Osmanlı Devleti'nde telif hakkından yararlanabilmesi için –kitap tab'ı hakkında mevcut nizamnamenin zeyli referans gösterilerek- Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde bir eser tab' ve neşr etmeleri gerekmektedir. Nizamname hükmüne göre ABD'nin teklifi reddedilmiş ve şu an için böyle bir uygulamaya gidilmeyeceği sefarete haber verilmiş ve aynı zamanda ABD'de kitap tab' etmek isteyenlere de duyurulması uygun görülmüştür[901]. Bu karar ile Amerikan yazarlarının eserlerinin Osmanlı Devleti'nde, Osmanlı vatandaşı yazarların eserlerinin ise ABD'de hukuki korumaya alınması yine mukabele-i bil-misal icrasıyla o an için gerçekleşmemiştir.

5.2. Patent ve Markalar Hakkında İzlenen Uluslararası Politika

Osmanlı Devleti, birçok Avrupa ülkesine göre sınai mülkiyet haklarını erken denilebilecek bir tarihte kabul etmiş ve uygulamaya koymuştur. Buna karşın devletin uluslararası konferans ve anlaşmalara karşı tavrı, bu hakların ulusal bazda kabulüyle çelişki yarattığı fikrini ortaya çıkarmaktadır. Ortada gerçekten bir çelişki olup olmadığını anlamamız için Osmanlı Devleti'nin sınai mülkiyet haklarına dair uluslararası anlaşmalara karşı yaklaşımını ortaya koymak gerekir.

Osmanlı Devleti, 1883 Paris Konferansı'na Ziraat Müdürü Amasyan Efendi'yi temsilci olarak göndermiş ve konferansı takip etmiştir. Amasyan Efendi, protokolü getirmiş ve Ticaret Nezareti ile Umur-ı Nafia Komisyonu'na sunmuştur. Bu iki kurum protokolü incelemiş ve tasdikini isteyen bir tezkere ile Şûra-yı Devlete sunmuştur. Şûra-yı Devlet, Paris Konferansı protokolünü temelde, ülkelerin ulusal mahiyette kabul ettikleri ve uyguladıkları sınai mülkiyet haklarının, protokole taraf devletler nezdinde yaygınlaşarak, mütekabiliyet esasına göre birleştirilmesi şeklinde değerlendirmiştir[902].

Şûra-yı Devlet, protokolü, kabul zorunluluğu olmayan ve kabul edilse de bir yıl zarfında uygulamaya konulacağı çerçevesinde değerlendirerek, Osmanlı Devleti sanayi ve ekonomisine uzun vadede etkilerinin ne olabileceği etrafında kararını şekillendirmiştir. Şûra-yı Devlete göre Avrupa devletleri gerek icat konusunda gerekse marka sayısı konusunda Osmanlı Devleti'nden çok daha ileriydiler ve her geçen gün yeni şeyler icat etmekte, yeni markalar oluşturarak Osmanlı ve dünya ekonomisinde

---

[901] *BOA*, MF. MKT. Dosya No: 500, Dosya No: 4, 26.Z.1317.
[902] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1176, Gömlek No: 32, 1.C.1309.

yerlerini sağlamlaştırmaktaydılar. Bu nedenle protokolden de hakkıyla onlar faydalanabileceklerdi. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde sanayi şimdilik oldukça geriydi ve yeni icat ve eserler ortaya çıkarmaktan uzaktı; ortaya konulan icat ve eserler genel olarak Avrupa'da icat edilen eşyaların taklidinden ibaretti. Osmanlı Devleti'nin protokole taraf olması durumunda, sınai mülkiyet hukukunun korunması zaruri hale gelecekti. Avrupa menşeili icatlarının, yurt içindeki taklitlerinin men edilmesi durumu ise zaten geri olan yerli sanayi adeta yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakacaktı. Şûra-yı Devlete göre sanayileşen ve sanayileşmekte olan devletler taklit ürünler sayesinde gelişmişlerdi. Osmanlı Devleti de sanayileşme yoluna yeni girmişti ve bu yolun henüz başındayken, protokole taraf olunması bu yolun da kapanacağı anlamına geliyordu[903].

Şûra-yı Devlet ifadesi ile yabancıların icatlarını hali hazırda Osmanlı Devleti'nde tescil ettirmeleri durumunda zaten hakları himaye ediliyordu. Faydası sabit olan icatlara ihtira beratı verme hakkı ve salahiyeti devletin elindeydi fakat protokole taraf olunması durumunda bu salahiyet ortadan kalkıyor ve taraf devletlerin birinde himaye edilen icat veya markanın Osmanlı Devleti'nde de himaye altına alınma zorunluluğu ortaya çıkıyordu. Bu durum yerli sanayinin mahvolması ile eş anlamlıydı, bu nedenle protokole taraf olmanın hiçbir faydası olmadığı gibi büyük zararları vardı[904].

Gelişmekte olan her ülke gibi Osmanlı Devleti sanayisini de teknoloji transferine ve Avrupa'da üretilen sanayi mamullerinin yurt içinde üretilmesine dayanıyordu. Bu

---

[903] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1176, Gömlek No: 32, 1.C.1309.

[904] *"…Avrupalıların sanayice bizden pek çok ileride bulunmaları ve her zaman bir şey icad ve ihdas etmekde olmaları hasebiyle anlar muahedename ahkâmından hakkıyla istifade edebiliyorlar ise de memleketimizde sanayinin henüz pek geri bulunması ve yeniden bir netice ve eser vücuda getirebilecek dereceye varmaması sebebiyle ekser meydana konulan şeyler Avrupada icad ve ihtira olunan eşyanın taklidinden ibaret olmasıyla eğer işbu muahedename devletçe kabul ve tasdik olunur ve hukuk-ı tasarrufiye-i sanaiyenin himayesi bir mecburiyet uhdeye altına girer ise bit-tabi taklid suretiyle yapılan eşyanın indel-taleb men'ine mecburiyet elvireceği ve o halde zaten mefkud derecesinde olan ma'mulat-ı dâhiliyenin ma'dum hükmünü alacağı ve sanayide takaddüm eden milletlerin terekkiyat-ı asar-ı sanayide hep taklid ile zahir olması ve bizce bu yola yeni girilmiş iken muahedenin tasdikiyle o tarikinde kapanacağı meydandadır bu cümle ile beraber devletin işbu muahedenamede tasdik etmemiş ma'mulat-ı ecnebiyenin memalik-i şahanede ihtira' beratı almağa salahiyetleri bulunduğu gibi memalik-i ecnebiyede ihtira' beratı alanların dahi ihtiragerdeleri için memalik-i osmaniyede berat alabilmelerine kanunen mesağ gösterilmesi ve bu halde ecanibin hukuku dahi kabul ve temin kılınmış olub şu kadarki fevaidi bit-tecrübe sabit olacak ihtiraat için berat itası şimdiki halde devletin yedd-i ihtiyarında ise de zikr olunan muahedenamenin tasdiki takdirinde işbu protokol hükmünce memalik-i sairede mazhar-ı himaye olmuş her nevi eşyanın buraca dahi himayesine lüzum görülerek buda ber vech-i ma'ruz sanayi-i dâhiliyenin mahvını intaç edeceğinden sanayimizin bugünkü derecesiyle işbu muahedename kabul ve tasdiki mülken ve maslahaten caiz ve münasib olamayacağı tezekkür kılındı…" BOA*, ŞD, Dosya No: 1176, Gömlek No: 32, 1.C.1309.

manada protokole taraf olmak; gelişmemiş, icat sayısı oldukça az, uluslararası bir markası olmayan bir devlet için ancak Batılı ülkelerin endüstrisini ve markalarını korumaktan öteye geçemeyeceği açıktır. Osmanlı Devleti'nin protokole taraf ülkelerin hemen hemen tamamında tescil edilmiş bir icadı veya markası bulunmamakta ya da bir elin parmaklarını geçmemekteydi. Dolayısıyla taraf devletlerce Osmanlı Devleti vatandaşlarının sınai mülkiyet haklarının muhafazası, Osmanlı Devleti'nin o dönem içinde bulunduğu iktisadi şartlar altında olumlu bir anlam ifade edemezdi.

Osmanlı Devleti yukarıdaki sebeplerden dolayı 1883 Paris Konferansı sonuç protokolüne taraf olmamıştır. Bu karar sonucu zaman zaman Avrupa devletlerinin telkinleri veya Osmanlı dış temsilciliklerinin görüşleri doğrultusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. 15 Mayıs 1909 tarihinde Paris Sefareti ile Hariciye Nezareti, sınai mülkiyet protokolünün kabulü yönünde görüşleri bir layiha hazırlanarak sadarete sunulmuştur[905].

Layihaya göre Osmanlı Devleti'nin sınai mülkiyete dair uluslararası birliğe dâhil olması, sınai mülkiyet haklarının uluslararası ölçüde standardizasyonunu sağlayacağından dolayı, patent ve marka sahiplerinin başka ülkelerde icat ve markaları konusunda yaşayacakları zorlukların önüne geçecekti. Birliğe dâhil olan ülke vatandaşları, icat ve markalarını tescil ettirdikleri diğer ülkelerde, o ülkelerin kendi vatandaşları gibi muamele görebileceklerdi[906].

Layihanın patentler ile ilgili kısmında, birliğe dâhil olmamamız durumunda elde edilecek menfaatlerden bahsedilmektedir. Buna göre, Paris konferansında varılan karar sonucu, patentlerin verilişindeki en büyük problem, icadın yeni olup olmadığının tespiti ve daha sona ortaya çıkan taklit davalarının önlenmesidir. Osmanlı Devleti birliğe taraf olduğu takdirde, bir icada Osmanlı Devleti tarafından berat verildikten sonra, mucidin birliğe taraf diğer devletlere başvurması ile icadının oralarda da muhafaza altına alınacağı ayrıca, tescil sürecinde on iki aylık bir süre için icadın mahfuziyetinin garanti altına alınabileceğidir[907].

---

[905] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.
[906] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.
[907] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.

Patent ile ilgili diğer meselelerin başında, icadın mevkii fiile konulması ve tescil edilen bir icadın aynısının ithal yollarla ülkeye sokulmasıdır. Osmanlı Devleti için teknoloji transferi hayati bir önem taşımaktaydı. Bu amaç için İhtira Beratı Kanunu'nda bir icadın iki yıl içinde mevkii fiile konulma şartı koyulmuştur. Osmanlı Devleti, birliğe dâhil olursa bu süre üç yıla çıkarılacaktı[908].

Osmanlı Devleti'nin önem atfettiği bir diğer husus olan, berat verilen icadın ülkeye ithali durumunda berat hakkının düşmesi, Paris birliğine taraf olunması durumunda geçersiz sayılacaktı. Zira Paris sözleşmesinin beşinci maddesi gereği, bir mucit icadını tescil ettirdiği, -birliğe dâhil olmak kaydıyla-, ülkeye icadını serbestçe ithal edebilir. Layihaya göre bu durum Osmanlı Devleti için olumlu sonuç verecektir çünkü sanayisi gelişmemiş ülkelerin, cezai müeyyidelere maruz kalmadan sanayi ürünlerini ülkelerine ithal etme kolaylığı ortaya çıkacaktı[909].

Layihaya göre bir mucit, kendi icadının taklidine herhangi bir ceza uygulanmadığını görür ise icadını tanıtmak ve kabul ettirmek için hiçbir masrafa girmez. Aynı şekilde sermayedarlar da taklit üretimin kendisiyle rekabet edeceğini düşünürse sanayi tesisleri kurmaya çalışmaz. Birliğe dâhil olunup taklit üretimin önüne geçildiği takdirde, sanayi ürünlerinin ithali kolaylaşacaktır. Böylelikle mamul ürünler ucuzlayacak, rekabet artacaktır ve ancak o zaman o ülke, diğer ülkelerle rekabete girebilecektir. Layiha esasen, tescil edilen bir icadın aynısının ithal edilmesinin yasaklanması durumunda, bir tekel oluşacağı ve rekabetin düşeceğini ifade etmektedir. Böylelikle İhtira Beratı Kanunu'ndan tam manasıyla istifade edilebilecektir[910].

Layihanın diğer bir başlığı Sanayi resim, model ve tasarımları ile ilgiliydi. Osmanlı Devleti İhtira Beratı Kanunu'nda bu alan ile ilgili bir düzenleme yoktu. Fakat Paris Sözleşmesinin ikinci maddesi gereği, eğer Osmanlı Devleti, birliğe dâhil olur ve bu konuda bir düzenleme yapar ise, yapılan düzenleme birliğe üye diğer devletlerce de tanınacaktı. Layihaya göre ticaret uluslararası bir konumdadır ve ticari himaye de uluslararası seviyede olmak durumundadır[911].

---

[908] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.
[909] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.
[910] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.
[911] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.

Markaların uluslararası himayesinde, önceleri iki türlü engel mevcuttu. Bunların birincisi bir devletin bir markayı kendi memleketinde ilk tescil edeni o alametin münhasıran sahibi olarak tanımasıydı. Aynı alamet başka bir devlette daha önce tescil edilmiş olsa da hak, tescil edilen ülkede ilk tescil sahibine aitti. Paris Konferansı bu uygunsuzluğu ortadan kaldırmak için sözleşmenin dördüncü maddesi gereği bir markayı bir devlette tescil ettiren kişiye, sözleşmeye taraf diğer devletlerde de markasını tescil ettirebilmek için dört ay mühlet vermiştir. Bu dört ay zarfında aynı marka için başvuru yapılsa dahi ilk alamet-i farika sahibi rüçhan hakkından istifade edecektir[912].

Marka konusunun uluslararası mahiyet kazanmasının önündeki ikinci engel ise markaların yani ayırt edici işaretlerin devletler tarafından kabulünde baş gösteren farklılıklardır. Paris Konferansı ile bir devlet kendi nizamı çerçevesinde uygun bularak tescil ettiği bir marka, diğer devletler tarafından da kabul edilmek durumundadır.

Sözleşmede ile bu iki engel, birliğe katılan devletler tarafından, uluslararası himayeyi kolaylaştırıcı nitelikte ortadan kaldırıldı. Markalar normal şartlarda yalnız tescil ettirildiği ülkede himaye ediliyordu. Bu nedenle birçok girişimci markasını, yalnız faaliyet gösterdiği ülkede veya iktisadi manada gelişmiş ülkelerde tescil ettiriyordu. Tabii olarak bu durumda diğer ülkelerde, markası serbestçe taklit edilerek piyasaya sunulabiliyordu[913]. Bu olumsuzluk 1890 Madrid Protokolü ile çözülmeye çalışılmıştır.

Paris Konferansı kararlarına dayanarak 1890 yılında Madrid'de düzenlenen konferansta İsviçre heyeti, uluslararası mahiyetteki markaların önemli bir bölümünün tescilsiz olduğuna ve bu durumun ticareti olumsuz yönde etkilediğine değinerek, uluslararası bir tescil mekanizmasının oluşturulmasını önermiştir[914]. Mekanizma temel manada markaların tek bir başvuru yapılarak ve tek dil kullanılarak birden fazla ülkede –birliğe üye ülkelerde- uluslararası tescilini sağlamaya dayanıyordu. 1892 yılında işlerlik kazanan bu sözleşme ile marka sahipleri ilk markaları için 100 Frank, sonraki her bir marka için 50 Frank ve asıl devlete ait olan vergiyi ödeyerek tescil ettirdikten sonra, markasını uluslararası marka tescil ofisine tevdi edeceklerdi. Uluslararası idare,

---

[912] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.
[913] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.
[914] Elif Betül Bayram, "Uluslararası Marka Tescil Sistemleri, Madrid Protokolü ile Topluluk Marka Sisteminin Karşılaştırılmalı İncelemesi", Türk Patent Enstitüsü, Ankara 2001, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), s. 14.

markayı tescil ettikten sonra resmi gazetesinde yayınlar ve böylelikle sözleşmeye taraf olan tüm devletlerde ilgili marka himaye altına alınır.

Layihada Osmanlı vatandaşı girişimcilerinin de aynı haktan istifade edeceği ifade edilmiş ve Osmanlı Devleti'ndeki marka tescil sayılarının düşmeyeceği ve devletin vergi kaybı yaşamayacağı belirtilmiş diğer taraftan uluslararası idarenin yaptığı tescil işlemlerinden alınan ücretlerin her yılsonunda üye ülkeler arasında bölüşüleceği öne sürülerek, Osmanlı Devleti'nin zarardan çok kâr edeceği öne sürülmüştür. 1906 ve 1907 yıllarında üye devletlere dörder bin Frank tevzi olunmuştur[915].

Layihanın bahsettiği konulardan bir diğeri mahreç işaretleridir. Mamulün menşei hakkında bilgi veren mahreç işaretleri, taklit ürünlere en çok konu olan unsurlardan biridir. Madrid Konferansına katılan devletler, menşei sahteciliği hakkında ciddi yaptırımlara gidilmesi taraftarıydı ve bu isteklerini elde etmişlerdi. Özellikle şarap, saat, sabun gibi ürünlerde menşei sahteciliği oldukça yaygındı. Layihaya göre sözleşmeye taraf olmak Osmanlı Devleti'nde üretilen ve ihraç edilen mallarının kökeni hakkında muhtemel sahtekârlıkları engelleyecekti.

Sözleşmenin sekizinci maddesi gereği, bir ticari isim, tesciline mecburiyet olunmaksızın, sözleşmeye taraf olan devletlerce himaye edilecektir.

Layihanın son kısmında Osmanlı Devleti'nin sınai mülkiyeti uluslararası düzeyde himaye etmek amacıyla oluşturulan birliğe girmesinin faydalarına değinmiştir. Osmanlı Devleti birliğe dâhil olur ise, yeni teknoloji icatların Osmanlı ülkesine ithali çok daha kolaylaşacaktır. Böylelikle Osmanlı sanayisinin gelişmesi gerçekleşecekti. Markaların uluslararası himayesi sayesinde Osmanlı ticari hayatı çeşitlenecek ve güçlenecekti. Paris protokolüne ile Osmanlı sınai mülkiyet nizamnameleri ile büyük çelişkiler arz etmemektedir. Osmanlı Devleti, büyük fedakârlıklar göstermeden sanayi ve ticaretin gelişmesini temin edecekti. Aynı zamanda üretici ve tüketicinin korunması suretiyle, ticari sahtekârlıklar da asgari düzeye indirilebilecekti. Kısacası *"Osmanlı*

---

[915] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327.

Devleti ile diğer düvel-i muazzama beyninde sanayi ve ticari bir rabt-ı cedide husule getirmekle faidesi vardır."[916]

Osmanlı Devleti'nin Paris Sözleşmesine katılması mecburi değildi ayrıca katıldıktan sonrada istediği zaman ayrılabilirdi. Fakat sözleşmeye dâhil olmak, sözleşmenin belirlediği kaideler çerçevesinde Osmanlı Devleti'ni birçok mükellefiyetle de karşı karşıya bırakacaktı. Bu mükellefiyetlerden belki de en önemsizi birlik üye ülkelerinin, birliğin masrafları için ödemeleri gereken ücretti. 1883 tarihli sözleşmede katılımcı devletler altı sınıfa ayrılmıştı. Sınıflama temel olarak ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre yapılmış ve yıllık ücretler de bu sınıflama çerçevesinde belirlenmiştir. Bu bakımdan ülkelerin sınıfları aynı zamanda dönemsel olarak ülkelerin gelişmişlik düzeyini ve dünya ticaretindeki yerlerini de göstermektedir. 15 Mayıs 1909 tarihli layihaya göre sözleşmeye taraf olan devletlerin 1900 yılından beri birliğe ödedikleri ücret ve sınıflama şu şekildedir;

[916] *BOA*, BEO, Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327. Layiha, Paris Konferansı kararlarına genel manada değinmekten çok Osmanlı Devleti'nde uygulanan ve kısa vadede uyguma alanı bulabilecek mevzulardan bahsetmiştir.

Sınıflandırma	**Devletler**	**Yıllık Ödeme Yükümlülükleri / Frank**
Birinci Sınıf	Almanya, ABD, Fransa, İngiltere, İtalya	3.375 - 3.625
İkinci Sınıf	İspanya, Japonya	2.700 - 2.900
Üçüncü Sınıf	Belçika, Brezilya, Meksika, Portekiz, İsveç, İsviçre	2.025 - 2.175
Dördüncü Sınıf	Danimarka, Norveç, Hollanda	1.450
Beşinci Sınıf	Sırbistan	725
Altıncı Sınıf	Küba, Dominik, Tunus	435

Tablo 5. 1: Muhtelif devletlerin sanayi sınıfı ve ödeyecekleri meblağ.

Sınıf seçimi ihtiyari olmakla birlikte Osmanlı Devleti, protokole taraf olması durumunda üçüncü sınıfta yer alacaktı.

Paris Sefaretinin uluslararası sınai mülkiyete dair birliğe katılmanın sağlayacağı avantajlar hakkında sunduğu layihanın Osmanlı yönetimi üzerinde yarattığı etkiyi bilmiyoruz. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, 1909 yılında Paris Sözleşmesine katılmanın adeta eşiğinden dönmüştür[917]. Osmanlı Paris sefareti ile İsviçre'nin Paris sefareti arasında geçen yazışmalardan Osmanlı Devleti'nin Paris sefareti veya Hariciye Nezareti'nin, Paris Sözleşmesine taraf olmayı taahhüt ettiğini görüyoruz. İsviçre Paris Sefareti, Osmanlı Paris Sefareti aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne, protokole katılmasından duyulan memnuniyeti ve bu katılımdan doğan usul ve muameleleri açıklayan bir yazı göndermiştir.

[917] *"…Paris'de ki İsviçre sefaretinden bu kere irsal olunub sureti leffen takdim kılınan takrir-i cevabda muvafakat-ı vaka'mızdan İsviçre hükümetince hâsıl olan memnuniyetden bahs edildikden sonra müessesat-ı sınaiyenin himayesi emrindeki ittihad-ı devletiye dâhil olmasından dolayı hükümet-i Osmaniye'ce ifası lazım gelen usul ve muamelat zikr ve izah edilmekdedir…" BOA*, BEO, Dosya No: 3668, Gömlek No: 275046, 13.Za.1327.

Osmanlı Devleti, sınai mülkiyetin uluslararası himayesine dair sözleşmeye taraf olmak için; 20 Mart 1883 tarihli sözleşmeye ayrıca 15 Nisan 1891 tarihli müessesat-ı sanayinin himayesi için teşkil edilen uluslararası kalemin tahsisatına dair Madrid'de akdedilen mukaveleye ve 20 Mart 1883 tarihli Paris Sözleşmesi'nin tadili olan 1900 yılında Brüksel'de tanzim edilen sözleşmeye katılımı içeren notayı İsviçre hükümetine gönderecekti. İkinci olarak Osmanlı Devleti, birliğin masrafları için belirlenen altı sınıftan hangisine dahil olacağını bildirmeliydi. Osmanlı Devleti'nin birliğe iştirakini kabul edilmesini içeren beyannamenin İsviçre hükümeti tarafından Osmanlı hükümetine gönderilmesinden bir ay sonra, birliğe girmiş olacaktı[918].

İsviçre hükümetinin teşekkürü ve Osmanlı Devleti'nin sorumluluklarını içeren yazı 7 Kasım 1909 tarihinde Hariciye Nezareti'nden hükümete sunulmuştur.

Sadaretten Hariciye Nezareti'ne yazılan yazıda birkaç çekinceden dolayı birliğe girişin, en azından şimdilik ertelenmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Gerekçelerin birincisi, birliğe iştirak eden devletlerin yanı sıra Avusturya'nın da birliğe dâhil olmasıdır. Avusturya'nın birliğe girmesinin, Osmanlı Devleti'ne etkisi, Osmanlı Devleti ticari hayatından önemli bir yere sahip Avusturya'nın –eğer Osmanlı Devleti de birliğe dâhil olur ise- Osmanlı Devleti'nde artık marka ve ihtira patent tesciline ihtiyaç duymayacağıydı. Dolayısıyla bu durum belirli bir oranda vergi kaybı anlamına geliyordu. Tescil işlerine bakan memurların maaşları, tescil ücretleri ile ödeniyordu ve dolayısıyla bunların maaşlarının bütçeden ödenme durumu ortaya çıkacaktı ki, bütçede buna karşılık yoktu[919].

İkinci gerekçe olarak Paris Konferansında belirlenen sınıflar ve bu sınıflar çerçevesinde masraf adı altında ödenecek ücrettir. Osmanlı hükümeti, sanayisinin ve ticaret hacminin durumuna göre kendisini üçüncü sınıf devletler kategorisinde görmüş ve iştirak durumunda 2.025 – 2.175 Frank arasında, tam olarak 2.075 Frank senevi masraf ödemek durumundaydı. Osmanlı hükümeti, bu bedelin tayini konusunda diğer

---

[918] *BOA*, BEO, Dosya No: 3668, Gömlek No: 275046, 13.Za.1327.

[919] *"…devlet-i aliyyenin bu husus için ittihada duhulü memalik-i Osmaniyeden alamet-i farika tescil etdirenler içinde ayrıca bir mikdar teşkil eden Avusturya tebasının buraya müracaatdan vareste kalmalarını buda alamet-i farika hasılatınca tedniyi intaç edeceği gibi bunun istihdamı icab eden memur maaşınada sene-i atiye bütçesinde karşılık bulunmadığınan bu cihete şimdilik muvaffakatdan sarf-ı nazar olunması münasib olacağı beyan edilmekdedir…" BOA*, BEO, Dosya No: 3668, Gömlek No: 275046, 13.Za.1327.

devletlerin katılım şartlarının incelenmesi gerektiği için şimdilik birliğe dâhil olmayacağını İsviçre hükümetine bildirmiştir[920].

Osmanlı Devleti, Paris Sözleşmesi ve kurulan birliğe katılım konusunda, İsviçre hükümetinin kaleme aldığı yazı çerçevesinde bir cevap niteliğinde bazı çekincelerini sunmuştur. Gerekçelerin niteliğine bakıldığında, konunun pek fazla önemsenmediği, adeta İsviçre hükümetinin yazısına usulen bir cevap verildiği görülebilir. Zira Osmanlı Devleti'nin sınai mülkiyet konusundaki asıl gerekçesi Osmanlı sanayi ve ticaretinin gelişimine sekte vurmamaktı. Fakat bu niyet açıkça İsviçre hükümetine yönelik dile getirilmemiştir.

Osmanlı Devleti, sınai mülkiyetin himayesine dair uluslararası sözleşmelere taraf olmamış, herhangi bir ikili anlaşma yükümlülüğüne de girmemiştir. Fakat bu amaçla bir adım atılmıştır. Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'nin 30 Ağustos 1914 tarihli bir müzakeresinde Osmanlı Devleti'nde sınai mülkiyet haklarının etkin bir şekilde himaye edilmesi ve Alamet-i Farika Nizamnamesinin uygulamasından doğan zorlukların çözümü için Fransa Sefareti ile ittifak halinde hareket edeceğine dair bir karar alındığına dair bir ifade vardır. Fakat bu karar o tarihte Avrupa'da I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile rafa kalktığı anlaşılmaktadır[921].

5.2.1. I. Dünya Savaşı Esnasında Uluslararası Uygulamalar

I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti, düşman devletlerin iktisadi uygulamalarına, mütekabiliyet esasına dayanan bazı tedbirler ile cevap vermiştir. Bunlar Osmanlı Devleti'ndeki maden, taş ocakları, orman, ziraat ve sanayi sektörlerinde ruhsatnameler alarak işletmeci vasfıyla faaliyet gösteren şirket ve özel girişimcileri kapsamaktaydı. 2 Ocak 1915 tarihli talimatname ile Teşvik-i Sanayi Kanunu gereğince kanunun bahşettiği muafiyetlerden istifade eden düşman devlet vatandaşı ve şirketlerine

---

920 *BOA*, BEO, Dosya No: 3668, Gömlek No: 275046, 13.Za.1327.

921 *"…Ma'lum-ı ali olduğu üzere Fransa hükümeti ile ahiren akd olunan itilafname zeylinin iş'arı maddesine "hükümet-i seniyye mülkiyet-i sınayinin bir suret-i müessirede temin-i himayesi için muktezi tedabir Fransa hükümeti ile bil-ittifak tedkikat icrasına muvaffakat eder ve alamet-i farika nizamnamesinin tatbikatından mütevellid müşkilatı dersaadet Fransa sefaretiyle bil-ittifak müddet-i kalil zarfında izale etmeği tevessüd eyler" demişdir. Marulzikr komisyon vasıtasıyla madde-i mezkuriyenin tatbikatı hakkında teati olunduğu bir sırada harb-i umumi zuhur etmeyle ma'lumatı olduğundan şimdilik elde tutmak ve vakt-i münasibde icabı icra olunmak üzere işbu tezkere-i melfufatın umur-ı idare müdiriyeti umumiyesine tevdi' lüzumu ma'ruzdur." BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 94, Gömlek No: 21, 28.Ni.1338.

verilen ruhsatnameler hükümsüz sayılarak, bunların iktisadi faaliyetlerine son verilmiştir[922].

Talimatnamenin sınai mülkiyet ile ilgili maddeleri de benzer nitelik taşımaktadır. Talimatnameye göre marka ruhsatnamesi ile patent sahiplerinin kazanılmış hukuklarına riayet edilecekti fakat henüz inceleme aşamasında olanların müracaatları reddedilecek ve yeni başvuru da alınmayacaktı. Savaş sırasında bir İngiliz şirketinin, tekstil ürünlerinin kutularına koymak üzere talep ettiği marka ruhsatı, *"…Düvel-i muhasama tebaasını alamet-i farika nizamnamesi ahkâm ve menafi'inden istifade ettirmemeğe hak ve salahiyeti derkârdır…"* ifadesinde belirtildiği üzere, bu hakkını kullanmıştır. Ayrıca, İngiliz şirketin talebinin karşılanması durumunda, bunun emsal niteliğinde olabileceği ve bunların savaştan sonra çeşitli hukuki iddialar önce sürebilecekleri nedeniyle talep reddedilmiştir[923].

Ruhsatname ve beratları iptal edilenlerden alınmış harçlara yeni bir karara kadar el konulacaktı. Talimatname ile düşman devlet vatandaşlarının marka ruhsatları ile ihtira beratlarını üçüncü şahıslara devretmeleri ve satmaları yasaklanmıştır.

Kazanılmış haklar itibarıyla daha önce ruhsatname ve berat alanların hukuklarının devamı için ise yıllık taksitlerini ödemeleri zorunlu tutulmuştur[924].

Osmanlı Devleti çıkarmış olduğu 2 Ocak 1915 tarihli talimatname ile adeta sınai mülkiyet ile ilgili işlemleri durdurmuştur. Bununla birlikte düşman devlet vatandaşlarının kazanılmış haklarının korunması, İngiltere'nin Alman patent beratlarını tüm İngiliz vatandaşlarının serbest kullanımına açmasıyla karşılaştırıldığında takdir edilecek bir davranıştı.

Osmanlı Devleti, savaş sırasında dahi düşman devletlerin elde ettikleri hukuki haklarına büyük ölçüde riayet etmiştir. İngiltere ise 5 Ağustos 1914'te ilan edilen bir kanun ile İngiliz vatandaşlarının Almanya ile ticari münasebetlerde bulunması men edilmişti. İngiliz ticarethaneleri, Almanya vatandaşı olan çalışanlarını işten çıkarmaya mecbur tutuldukları gibi Alman ticarethaneleri de hükümetin kontrolü altına alınmıştı. 28 Ağustos 1914'te aynı kanun hükmünce, İngiltere'de Alman patentleri ile imtiyaz

---

[922] *BOA*, HR. SYS, Dosya No: 2404, Gömlek No: 29, 11.11.1914.
[923] *BOA*, HR. SYS, Dosya No: 2404, Gömlek No: 29, 11.11.1914.
[924] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 20, Gömlek No: 2, 26.Ks.1332.

fermanları iptal edilmiş ve Alman icatlarından tüm İngiliz vatandaşlarının yararlanması serbest bırakılmıştı. Kanun, İngiliz sömürgelerinde de uygulanmıştır. Hong Kong ve Hindistan'da bütün Alman müesseseleri yağmalanarak, oldukça cüzi meblağlarla İngilizlere satıldı ve ticari kayıtlar yok edildi. İngilizlerin amacı, Alman teknoloji ve sanayisinin, savaştan sonra ülke dışında faaliyet gösteremeyecek seviyeye getirmekti[925].

5.2.2. Savaş Sırasında Almanya ile Fikri Mülkiyet İlişkisi

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile İhtira Beratı Kanunu'nun askeri icatlar ile ilgili 12. maddesinde bir dizi değişiklik yapılmıştır. Değişiklikler savaş durumunun yarattığı askeri ihtiyaçlar doğrultusunda, devletin askeri icatlardan, bürokratik ve hukuki engelleri ortadan kaldırarak, pratik ve en önemlisi ücretsiz bir şekilde istifade etmesi mantığını taşıyordu. Bu amaçla yapılan ilk düzenleme, ülkenin savunmasına yarayan askeri icatlardan bedelsiz olarak faydalanması şartıyla berat verileceğini içeren 11 Temmuz 1915 tarihli geçici mahiyette kanundur[926].

Bu değişikliğin temel nedeni Osmanlı Devleti'nin ihtira beratı verdiği askeri icatları, patent ücreti vermeden kendi fabrikalarında üretebilmekti. Savaş döneminde askeri bir icada ödenecek patent ücreti, silah üreticilerinin fırsatçılığı dikkate alındığında her halde oldukça yüksek olabilirdi. Fakat Osmanlı Devleti bu düzenlemeyi yerli silahlar için mi yoksa yabancı menşeili silahlar için mi çıkarmıştı bu önemli bir sorudur. Osmanlı yerli silah üretimi dikkate alındığında, bu düzenlemenin asıl yabancı silah üreticilerinin silahlarını ve askeri malzemelerini, Osmanlı fabrikalarının el verdiği derecede üretebilmekti. Fakat bu düzenlemenin yabancı silah üreticileri için bir itiraz konusu yapılacağı da muhakkaktır ve böylede olmuştur. Osmanlı Devleti, savaş esnasında Almanya'dan yüklü miktarda silah almıştır. Devlet bu silahların üretim hakkını alabilmek için patent ücretini ödemesi gerekiyordu. Dolayısıyla patent ücreti ödenmeden yapılacak üretim, patentli bir silahın taklit olarak devlet tarafından üretilmesi demekti. 1915 tarihli düzenleme hukuki bakımdan buna müsaade ediyordu.

Alman Harbiye Nezareti 6 Kasım 1916'da Alman silah ve harp malzemelerinin sınai mülkiyet haklarının korunmasının temin edilmesine dair bir uyarı göndermiştir.

---

[925] *Alman Hayat-ı İktisadiyesi ve Harp*, s. 17.

[926] *"vesait-i müdafaa-i memlekete müteallik ihtiraat için lede'l icab hükümet-i Osmaniye tarafından bilâ-bedel tatbik ve isti'mal edilebilmek şartıyla berat verilir."* Düstur, Tertib-i Sani, C. 7, s. 663. 28 Şaban 1333, 11 Temmuz 1915.

Alman silah üreticileri Osmanlı Devleti'nin yaptığı bu düzenlemeye karşı Alman Sefaretini de yanlarına alarak karşı çıkmışlardır. Hariciye Nezareti, Bâb-ı Âli hukuk müşavirliğine, Almanlar tarafından icat edilip Osmanlı Devleti'ne ithal edilen askeri alet, edevat ve harp malzemeleri üzerinde muhterilerinin hukukunun temin edilip edilmediğine dair bir yazı göndermiştir[927].

Almanya'nın isteği Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ile savaş esnasında yardım amaçlı gönderdikleri yeni teknoloji silahların Osmanlı Devleti'nde ihtira beratı almış gibi hukuki himayeye alınması şeklinde bir kanun çıkarılmasıydı. Osmanlı yönetimi bu teklife sıcak bakmamıştır. Devlete göre yabancıların hukuki himayeleri İhtira Beratı Kanunu'nun 33. 34 ve 35. maddelerinde teminat altına alınmıştı. Yabancılar Osmanlı Devleti'nde ihtira beratı alabilirlerdi hatta yabancı bir ülkeden ihtira beratı alan bir muhteri bile Osmanlı Devleti'nden, ilk aldığı beratın süresi göz önünde bulundurularak berat alabilirdi. Fakat yabancı mucitlerin hakları doğal olarak Osmanlı vatandaşlarından fazla olamazdı.

Osmanlı Devleti, 12. maddede yer alan memleket müdafaası için askeri icatlara bedelsiz el koymanın, *"erbab-ı ihtira"* için bir zarar teşkil ettiğinin farkındaydı ve teknolojik gelişmişlik düzeyi, askeri sanayi üretimi ve savaş esnasında müttefik oluşu nedeniyle düzenlemenin en çok Almanya aleyhine olduğunun da bilincindeydi. Yapılan uyarılar ve Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne silah göndermekten vaz geçebileceği korkusu ile bu madde önce Alman vatandaşlarının aleyhine uygulamamış[928] daha sonra ise bu düzenleme kaldırılmıştır. 19 Mart 1918 tarihli düzenleme ile Osmanlı Devleti, memleketin muhafazası ile ilgili silahlar ile harp aletleri ile ilgili icatları, bedelini ödemek şartıyla berat verecekti. Bu bedel bilirkişi tarafından tespit edilecekti[929].

Almanların Osmanlı Devleti'nden talep ettiği bir diğer uygulama, Alman ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğu menşeili silahlar için verilen beratların gizli tutulmalarıydı. Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, askeri icatların tarafsız ve düşman devletlerin eline geçmemesi için komisyonlar kurmuşlardı. Bu komisyonlar Osmanlı Devleti'ne gönderilen silahların ihtira beratı almaları esnasında gerekli açıklamaları ve resimleri ihtiva eden belgelerin gönderilmesinin sakıncası

---

[927] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 20, Gömlek No: 2, 26.Ks.1332.
[928] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 20, Gömlek No: 2, 26.Ks.1332.
[929] Düstur, Tertib-i Sani, C. 10, s. 174.

olduğunu belirlemiştir. Osmanlı Devleti, Almanya'nın silah göndermek konusunda çekince öne sürmemesi için ihtira beratlarının ilanına dair olan 18, 29, 30 ve 31. maddeleri savaşın sonuna kadar uygulamadan kaldırmıştır[930].

Almanlar bununla da yetinmeyerek silahlarının ihtira beratlarının gizli tutulması ile ilgili bir kanun da çıkarttırmışlardır.

15 Nisan 1918 tarihli kararname ile bütün beratlı icatların değiştirme ve geliştirme başvurularında, Harbiye Nezareti'nden bir memurun memleket müdafaası ile alakalı gördüğü bir icat, Harbiye, Bahriye ve Ticaret Nezaretlerinin görevlilerinden oluşan komisyon tarafından değerlendirilerek, icadın gizli tutulup tutulmayacağının kararı verilecekti. Gizli tutulmasına karar verilen icat, umuma ilan edilmeyecek ve icadın açıklamalarını içeren belgeler, üçüncü şahıslar ile paylaşılmayacaktı. İlgili belgeleri incelemek ancak ilgili üç nezaretin izni ile gerçekleştirilebilecekti. İcat ile ilgili belge ve bilgileri sızdıranlar bir haftadan bir seneye kadar hapis veya bir liradan beş yüz liraya kadar para cezasına çarptırılacaktı[931].

5.3. Sevr Antlaşması'nda Fikri Mülkiyet

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nı kaybettikten sonra oldukça ağır maddeler içeren, devletin fiili varlığını neredeyse tamamen sona erdiren, Türk milletini yok sayan Sevr Antlaşmasını imzalamıştır. Sevr Antlaşması içerdiği ağır siyasi maddeler yanında kapitülasyonların devamı, gümrük uygulamaları gibi iktisadi manada da *statü que*'nin devamı yönünden ağır maddeleri kapsamaktaydı. Antlaşma, Osmanlı Devleti ile ilgili hemen her konuya değinmiştir. Bunlardan biri de sınai mülkiyetin Osmanlı Devleti'ndeki durumu ve düşman devletlerin mülkiyet haklarının düzenlenmesidir.

Sevr Antlaşması öncelikle Osmanlı Devleti'nin dâhil olma konusunda çekimser kaldığı 20 Mart 1883 tarihli sınai mülkiyetin korunmasına ilişkin Uluslararası Paris Sözleşmesi ile 9 Eylül 1886 tarihli edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin Uluslararası Bern Sözleşmesi ve 20 Mart 1914 tarihli Bern Ek-Protokolüne katılmasını zorunlu tutmuştur. Osmanlı Devleti, sınai mülkiyet kanunlarını adı geçen sözleşmelerdeki ilkelere uygun olarak düzenleyerek Müttefik Devletlerin ya da her

---

[930] *BOA*, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 20, Gömlek No: 2, 26.Ks.1332.
[931] Düstur, Tertib-i Sani, C. 10, s. 499.

hangi başka bir devletin uyruklarının edebi ve sınai mülkiyet haklarını korumayı taahhüt ediyordu[932].

Osmanlı Devleti 272. maddede, bir ön şart niteliğinde olarak bu sözleşmelere katılmayı kabul etmişti. Bu maddeden bağımsız olarak Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması gereği müttefik devletlerin ya da diğer herhangi bir devletin vatandaşlarına sağladığı hak ve ayrıcalıkları en az I. Dünya Savaşı başlamadan önceki seviyeye getirmeyi kabul etmişti. Bu hak ve ayrıcalıklar hak sahipleri yanında, onların hak aktarımı yaptığı şahıslar içinde sanki savaş hiç çıkmamış gibi addedilerek hak sahiplerinin yararına olarak yeniden tanınacak ve geçerli sayılacaktı.

Bununla birlikte, bir Müttefik Devletin yasama, yürütme ya da yönetim makamı tarafından savaş esnasında alınan özel önlemler gereğince, Osmanlı vatandaşlarının sınai, edebi ve sanatsal mülkiyeti konusundaki haklarına yapılmış işlemler yürürlükte kalacak ve hukuki bakımdan tam olarak geçerli sayılacaktı. Keza savaş süresince, bir Müttefik Devletin uyguladığı ya da uygulanması için izin verdiği, herhangi bir kişinin sınai veya edebi ve sanatsal mülkiyetin kullanılmasına ve satışa çıkarılması hakkında Osmanlı vatandaşları tarafından hiçbir istemde bulunulmayacak ya da dava açılamayacaktı[933]. Başka bir deyişle savaş esnasında Osmanlı Devleti'nin sınai mülkiyet hakları kapsamında yaptığı değişiklikler, aldığı özel önlemler kaldırılacak ve tüm uygulamalar savaş öncesindeki duruma geri döndürülecektir. Müttefik Devletlerin savaş esnasında yaptıkları uygulamalar ise hukuki bakımdan meşru sayılacaktı. Bu bakımdan Sevr Antlaşması, sınai mülkiyet konusunda mütekabiliyet esasına dayanmayan hukuki eşitsizlik yaratacak mahiyette hazırlanmıştı. Osmanlı vatandaşlarının bu gayrı hukuki uygulamalara karşı herhangi bir itiraz hakkı da tanınmamıştı.

Sevr Antlaşması gereği, Müttefik Devletlerden her biri, savaştan önce ya da savaş esnasında ya da sonradan kendi yasalarına göre, Osmanlı vatandaşları tarafından edinilmiş endüstri ve ticaret markaları haricinde, sınai, edebi ve sanat mülkiyeti haklarına, ulusal savunma gereksinimleri ve kamu yararını gözeterek işletmek veya sınırlamak hakkına sahiptir. Aynı şekilde Müttefik Devletler, kendi vatandaşlarının Osmanlı topraklarında sahip oldukları sınai ve edebi mülkiyet haklarına Osmanlı

[932] Sevr Antlaşması, 272. Madde.
[933] Sevr Antlaşması, 281. Madde.

Devleti'nde eşit hak sağlamak, ya da Osmanlı Devleti'nin bu antlaşma çerçevesinde üstlendiği tüm yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilmesini güvence altına almak için, bu hakları işletmek ya da bunların işletilmesine izin vermeyi ya da işletmenin denetimini elinde tutmak, gerekli durumlarda sınırlamayı ve kısıtlama yetkisini saklı tutar. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra elde edilecek sınai, edebi ve sanat hakları için ise Müttefik Devletlere tanınan bu yetki, ancak ulusal savunma ve kamu yararı gereksinimleri doğrultusunda uygulanabilecektir[934].

Müttefik Devletlerden her biri, 1 Ağustos 1914'ten bu yana yapılmış veya ileride yapılabilecek ve yukarıdaki hükümlerin uygulanmasını engelleyebilecek her türlü sınai ve edebi hakkını geçersiz sayma yetkisini saklı tutar. Sınai, edebi ve sanat mülkiyet hakları, Sevr Antlaşmasının 281. maddesini içeren bu hükümler, olağanüstü savaş yasalarıyla ya da bu antlaşmanın Osmanlı Devleti vatandaşlarının sınır ötesindeki mallarına el koymayı içeren 289. madde[935] gereğince ortadan kaldırılacak ortaklıkların ya da girişimlerin dışında tutulacaktır.

Antlaşma gereği, 1 Ağustos 1914 tarihine kadar edinilmiş bulunan, ya da savaş çıkmamış olsaydı, savaştan önce ve savaş esnasında yapılmış işlemler üzerinde, sınai mülkiyetine ilişkin hakların saklı tutulması ya da geri verilebilmeleri, yıllık taksitlerin ödenmesi vb. işlemler için bu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren hak sahiplerine bir yıllık bir süre tanınacaktır. Aynı şekilde, yıllık taksitin ödenmemesi gibi bir usulün yerine getirilmemesi nedeniyle sınai mülkiyete dair yitirilmiş sayılan haklar yeniden geçerli sayılacaktır. Bununla birlikte patent ile desenler konularında, bunları, geçersiz sayıldıkları süre içinde işletmiş ya da kullanmış olan üçüncü kişilerin haklarını korumak için, her devletin hak gözetirlik bakımından gerekli sayacağı önlemleri alabilmeleri hakkı saklıdır[936].

---

[934] Sevr Antlaşması, 281. Madde.

[935] *"işbu Antlaşmadan doğabilecek aykırı hükümler saklı tutulmak koşuluyla, Müttefik Devletler 17 Ekim 1912 tarihinde, Osmanlı egemenliği altında bulunan topraklar dışında, kendi topraklarında ve sömürgelerinde, mülkiyeti ya da korumaları altındaki ülkelerde bulunan Osmanlı uyruklarının ya da onların denetimi altındaki ortaklıkların bütün mallarına, haklarına ve çıkarlarına el koyarak, bunları tasfiye etmek hakkını saklı tutmaktadır.*
Tasfiye, ilgili Müttefik Devletlerin yasaları gereğince yapılacak ve Osmanlı mal ya da çıkar sahibi, bu Devletin izni olmaksızın, bu malları, hakları ve çıkarları dilediği gibi kullanamayacak ve bunlara hiçbir yükümlülük koyamayacaktır." Sevr Antlaşması 289. Madde.

[936] Sevr Antlaşması, 282. Madde.

Bir patentin işletmeye konulması ya da fabrika ve ticaret markalarının ya da desenlerin kullanılması için tanınan süre bakımından 1 Ağustos 1914 tarihi ile bu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki dönem hesaba katılmayacaktır. Ayrıca, 1 Ağustos 1914 tarihinde geçerli olan hiçbir patentin, fabrika ya da ticaret markasının ya da desenin, bu antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak iki yıllık bir süre geçmedikçe, sırf işletmeye konulmamış ya da kullanılmamış olması sebebiyle, geçerli olmaktan çıkmış ya da hükümsüz sayılmayacağı kararlaştırılmıştır[937]. Dolayısıyla patentlerin iptal sebeplerinden olan yıllık taksitlerin ödenmemesi ve bir icadın iki yıl içinde uygulamaya konulmaması şartları, savaşın yarattığı olağanüstü şartlar nedeniyle geçersiz sayılmıştı. Savaşın başlangıcından Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihine değin yaklaşık altı yıllık bir dönem, sınai mülkiyet bakımından yaşanmamış sayılmıştır.

Sevr Antlaşmasına göre savaşın başlangıç tarihi ile Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasında meydana gelen fikri mülkiyet ihlallerinden dolayı gerek Müttefik Devlet vatandaşları gerekse Osmanlı Devleti vatandaşları herhangi bir istemde bulunamayacaklar ve dava açamayacaklardı. Bu koşulun bir istisnası, eğer hak ihlali yapılan bölge, Osmanlı Devleti'nin işgal etmiş olduğu bir yerde ise bu hüküm geçerli olmayacaktı[938].

Antlaşmanın 284. maddesi ihtira beratı almış ürünlerin işletme ruhsatnameleri ya da imtiyazları ile telif hakkından yararlanmış bir eserin çoğaltılması hakkındaki sözleşmeler ile ilgilidir. Buna göre, savaş öncesinde yapılmış bu tür imtiyaz ve sözleşmeler, savaşın başlaması ile geçersiz sayılmıştır. Ancak savaştan önce bu tür imtiyaz ve sözleşmelerden yararlanmakta olan kimsenin, bu Antlaşma yürürlüğe giriş tarihinden itibaren altı ay içinde, hak sahibinden yeni bir imtiyaz istemeye hakkı olacak ve bunun koşulları, taraflar arasında anlaşma sağlanamazsa, Osmanlı yasalarının verdiği haklar gereğince edinilen imtiyazlar dışında, yasalar gereğince hak edinilen ülkede, bu konuda tam yetkili sayılan mahkemece saptanacaktır. Aynı durum, Osmanlı yasaları uyarınca edinilen lisanlar konusunda, 287. maddede öngörülen Hakemlik Komisyonunca saptanacaktır. Mallar, haklar ve çıkarlar ile ilgili 287. maddeye göre;

---

[937] Sevr Antlaşması, 282. Madde.
[938] Sevr Antlaşması, 283. Madde.

"1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı egemenliği altındaki bir toprakta, savaş sırasında Osmanlı uyruğunda bulunmayan Müttefik Devletler uyruklarının ya da onların denetimi altındaki ortaklıkların malları, hakları ve çıkarları, Osmanlı Hükümetince ya da Osmanlı makamlarınca ya da onların adına – kapitülasyonlar gereğince uygulanabilecek olanların dışında- hiçbir vergi alınmaksızın, hak sahiplerine derhal geri verilecektir. Mallara savaş sırasında el konulmuş ya da bunlardan hiç yararlanmadan zoralım uygulanmışsa, bu mallar her çeşit vergiden bağışık olarak geri verilecektir..."

"… bu maddede öngörülen geri verme yapılmazsa, ya da mallar, haklar ve çıkarlar, el konmuş olsun ya da olmasın zarar ya da hasar görmüş olursa, sahibinin tazminata hakkı olacaktır. Bu konuda, Müttefik uyruklarınca ya da onların denetimindeki ortaklıklarca öne sürülecek istemler, ödeme tutarını da saptayacak olan, Milletler Cemiyeti Konseyince gösterilecek bir Hakemlik Komisyonunca incelenecektir... fakat Osmanlı Hükümeti, 30 Ekim 1918'den sonra ortaya çıkan zararları tazmin ile mükellef değildir. Bu mükellefiyet zararın sebebi olan Müttefik Devlete aittir."[939]

Osmanlı uyrukları, Müttefik Devletlerde sahip oldukları imtiyazlardan dolayı başvurularını ilgili devlete doğrudan yapmak durumundayken, Müttefik Devlet vatandaşlarının Osmanlı Devleti dâhilinde sahip oldukları ihtira beratı ve telif hakkından doğan imtiyaz ve sözleşmeleri koşulsuz şartsız Müttefik Devletlerin garantileri altındaydı.

Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması ile büyük bir toprak kaybına uğramıştı. Antlaşma bu konuya da açıklık getiriyordu. Antlaşma uyarınca, Osmanlı Devleti'nden ayrılmış olan topraklarda oturanlar –bu ayrılma ve bunun doğurduğu uyrukluk değişikliği göz önünde tutulmaksızın- Osmanlı kanunlarına göre, bu toprak geçirimi esnasında sahip oldukları sınai, edebi ve sanat mülkiyetine ilişkin haklardan, Osmanlı Devleti'nin kalan sınırları içinde tam ve eksiksiz yararlanmayı sürdüreceklerdir[940].

Son olarak fikri ve sınai mülkiyet hizmetlerine ilişkin arşivlerle, kütüklerle ve planlarla ilgili bütün konularda, bunların, gerektiğinde Osmanlı makamlarınca,

---

[939] Sevr Antlaşması, 287. Madde.
[940] Sevr Antlaşması, 285. Madde.

kendilerine Türkiye'den toprak ayrılmış olan devletlerin makamlarına aktarılması ya da bildirilmesi konuları daha sonra özel bir sözleşmede düzenlenecektir[941].

Sevr Antlaşması gereği Osmanlı Devleti'nin, Mülkiyet-i Edebiye ve Bedîîye hakkındaki Bern Mukavelesine katılması zorunlu tutulmuştu. Bu zorunluluk gereği öncelikle Hakk-ı Telif Kanunu'nun Bern Mukavelesine uygun bir şekilde değiştirilerek yenilenmesi gerekmekteydi. Maarif Nezareti bu görev için 24 Ağustos 1920 tarihinde bir komisyon kurmuştur. Kurulan komisyon için;

Darülfünun hukuk müderrisi reisi Selahaddin Bey ile Darülfünun müderrislerinden Nusret[942] ve Veli[943] Beyler ile Avrupa'daki Osmanlı öğrenci müfettişlerinden Zeki Bey'i görevlendirmiştir[944]. Osmanlı Devleti'nin tarihe karışmasıyla bu komisyon da doğal olarak herhangi bir görev ifa etmemiştir.

Sevr Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin yaşam hakkını elinden alan bir antlaşmadır. Bu yapısı fikri ve sınai mülkiyet konuşunda da kendini göstermektedir. Antlaşma ile düşman devletlerin savaştan önce, Osmanlı Devleti'nde sahip oldukları tüm haklar iade edilirken, birçok tazminatın önü açılmıştır.

5.4. Lozan Antlaşması'nda Fikri Mülkiyet

Lozan Antlaşmasının dördüncü faslı fikri mülkiyet ile ilgilidir.

Antlaşmaya göre, sınai, edebi ve güzel sanatların mülkiyet hukuku taraf devletlerin her birinin kanunlarına göre 1 Ağustos 1914 tarihinde mevcut bulunduğu durum üzerine, Antlaşmanın imzalanması tarihinden itibaren, bu haklardan yararlanan kişilerin menfaatine olarak savaştan önceki gibi tesis ve iade edilecektir.

---

[941] Sevr Antlaşması, 286. Madde.

[942] Nusret Metya, 1877 yılında doğmuştur. Mekteb-i Mülkiye'yi bitirmiştir. Danıştay'ın ilk kuruluşunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 23.06.1927 tarihinde Danıştay Başkanlığına seçilmiş, 02.06.1931 tarihinde görev değişikliği nedeniyle Danıştay Başkanlığından ayrılmıştır. http://www.danistay.gov.tr/icerik-1-nusretmetya.html Lozan Konferansı'nda Türkiye heyetine Hariciye Nezareti İkinci Hukuk Danışmanı sıfatıyla danışmanlık yapmıştır. Hukuk-i Hususiye-i Düvel adlı bir hukuk kitabı kaleme almıştır.

[943] Müderris Veli Bey (Saltıkgil)1880 yılında Burdur'da doğdu, orta öğrenimini İzmir idadisinden tamamlayarak Mülkiye mektebine girdi. Paris Hukuk Fakültesi'nden lisans diploması aldı. İstanbul Mebûsan meclisinde 1914'te 3. dönem Aydın mebusu oldu. 1917'de Darülfünun Hukuk müderrisliği, 1919da Hukuk-ı Esasiye Müderrisi oldu. 3 Nisan 1920'de 1. dönem milletvekilliğinden sonra Hukuk fakültesine döndü. Ankara hukuk mektebinde Anayasa hukukunu okuttu 20 Mart 1935te öldü. http://www.izalev.com/index.php/iz-birakanlar Aynı zamanda Lozan Konferansı'nda Türkiye heyetine hukuki danışmanlık hizmeti vermiştir.

[944] *BOA*, MF. MKT, Dosya No: 1241, Gömlek No: 24, 28.Z.1338.

Savaş esnasında müttefik devletlerin herhangi birinin aldığı özel bir tedbir ile Osmanlı vatandaşlarının sahip olduğu sınai ve edebi mülkiyet hususunda yapılan her türlü muamele mer'i kalacaktı. Aynı şekilde Türk makamlarının uyguladığı tedbirler de cari olacaktı[945].

Lozan Antlaşması'na taraf olan devletler ve Türkiye, savaş başlamadan önce veya savaş esnasında yapılmış telif ve sınai mülkiyet başvurularını, hiçbir ceza uygulamadan, bir sene mühlet vererek tamamlanmasını temin edeceklerdir. Savaş dolayısıyla taksitleri ödenemediğinden iptal edilen ihtira beratları ile alamet-i farika ruhsatları tekrar sahipleri adına tescil edilecektir. Fakat taraf devletler ihtira beratlarının düşürülmesi sonucu, himaye dışı kalan icatları kullanan veya işleten üçüncü şahısların haklarını da korumak için gereken tedbirleri alabileceklerdir[946].

Her devletin patent ve marka kanunlarında, süresi farklı olmakla birlikte, tescil ettirilen bir icat ve ticari markanın belirli süreler dâhilinde fiiliyata geçirilme zorunluluğu bulunmaktaydı ki Osmanlı Devleti kanunlarına göre bu iki seneydi. Bu süre zarfında fiiliyata geçirilmeyen icat için ihtira beratı, marka için de alamet-i farika ruhsatı iptal edilirdi. Lozan Antlaşması'na göre, bu antlaşmanın imza edildiği tarih ile 1 Ağustos 1914 arasındaki süre, fiiliyata geçirilme mühleti içinde hesaba dâhil edilmeyecektir. Aynı şekilde 1 Ağustos 1914 tarihinde halen muteber sayılan hiçbir ihtira beratı ile alamet-i farika ruhsatı, Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren iki sene geçmedikçe iptal edilemeyecektir[947].

Lozan Antlaşması, Türkiye vatandaşları ile Türkiye'de ikamet eden veya Türkiye'de faaliyet göstere kişiler ile müttefik devlet vatandaşlarının ve aynı şekilde müttefik devletlerde faaliyet gösteren kişilerin ve bu kişilerin savaş dolayısıyla hukuklarını devrettikleri üçüncü şahısların, savaş esnasında yapılmış uygulamalar nedeniyle fikri mülkiyet ile ilgili dava açmalarının önüne geçmiştir[948].

---

[945] Lozan Antlaşması, 86. Madde.
[946] Lozan Antlaşması, 87. Madde.
[947] Lozan Antlaşması, 87. Madde.
[948] Lozan Antlaşması, 88. Madde. Bu maddeye karşın Fransız merkezli bir bisküvi üreticisi Biscuiterie Coste şirketi, İzmir'de kendisiyle rekabet halinde bulunan yerel üretici ekmekçi Yusuf Niyazi aleyhine, kendi alamet-i farikasını kullandığına dair zarar davası açarak Hariciye Nezareti'ne başvurmuştur. Şirketin temsilcisi, yapılacak muamelenin Lozan Antlaşması'na dayandırılması talebindeydi. Türkiye'nin geriye dönük yirmi beş yıllık yaptığı araştırmada Fransız şirketin tescil ettirdiği herhangi bir alamet-i

Lozan Antlaşması'nın 90. maddesine göre, savaş sonunda Türkiye'den ayrılan topraklarda yaşayan ahalinin, vatandaşlık değişikliği esnasında sahip oldukları fikri mülkiyet hakları, Türkiye'de tam manasıyla muhafaza edilmeye devam edilecektir. Bu kişilerin mülkiyet hakları aynı şekilde vatandaşlıklarının intikal ettiği devlet tarafından tanınacak ve Osmanlı kanunları gereği devamı kabul edilen müddet boyunca muhafaza edilecektir[949].

I. Dünya Savaşı sonrası, Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu ihtira beratları ile alamet-i farika ruhsatları, alakadarların üç ay zarfında verecekleri dilekçeleriyle Türkiye Cumhuriyeti tarafından tescil edilecektir. Tescilin geçerlilik süresi ise Osmanlı Devleti makamlarınca yapılan tescil tarihi baz alınarak yerine getirilecektir[950].

Lozan Antlaşması'nda telif hakları ile patent ve markaların, ruhsat verilmesi, tescil, taksit ödenmesi gibi muameleleri, savaş olmamış gibi değerlendirmiştir. 1 Ağustos 1914 tarihini temel alarak bu uygulamaların devamını ve tarafların en az zararla, hukuklarının muhafaza edilmesi temelinde ele almıştır. Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanan Ticaret Mukavelesinin 12 – 15 maddelerini oluşturan üçüncü faslı, Türkiye fikri mülkiyet hakları konusunda yükümlülüklerini içermektedir.

24 Temmuz 1923 tarihli mukavelenin 12. maddesinde Türkiye, mütekabile şartı ile akit devletlerden her birisinin tabii ve ticari mamulatını gayr-ı kanuni her türlü rekabete karşı korumayı taahhüt etmiştir. Keza Türkiye yine mütekabile şartı ile sahte marka, isim, işaret veya her türlü alameti taşıyan mahsul ve emtianın ithal ve ihracı ile ülkede imalini, tedavülünü, satışını men etmeyi taahhüt eder[951].

Mukavelenin 14. maddesi gereğince Türkiye, mukavelenin geçerli olmasından itibaren on iki ay içinde; patent ve marka haklarının himayesine dair olup 2 Haziran 1911'de Washington'da ta'dil edilen 20 Mart 1883 tarihli uluslararası Paris Mukavelenamesine iştirak etmeyi ayrıca edebiyat ve güzel sanatların himayesine dair 9 Eylül 1886 tarihli Bern Mukavelesi ile yine edebiyata ve güzel sanatlara ait eserlerin himayesini içeren 20 Mart 1914 tarihli ek protokole iştirak etmeyi taahhüt eder. Türkiye

---

farikasına rastlanamamış başvuruyu reddedilerek, davasını yerel mahkemede yürütmesine karar verilmiştir. *BOA*, HR. İM, Dosya No: 95, Gömlek No: 72, 23.1.1924.

[949] Lozan Antlaşması, 90. Madde.

[950] Lozan Antlaşması, 91. Madde.

[951] Ticaret Mukavelesi 12. Madde.

bir yıl içinde akit devlet vatandaşlarının fikri mülkiyet haklarını müessir kanunlar ile korumayı taahhüt eder[952].

Osmanlı Devleti'nin uluslararası mukavelelere katılmada çekince göstermesinin temel nedeninin yabancı kaynaklara doğrudan erişim sağlayarak ulusal ilim, fen ve sanayiinin gelişmesinin temin edilmesi olduğunu daha önce belirtmiştik. Çeviri meselesi bunlardan biriydi ki Türkiye Bern Mukavesine ve Ek Prorokole katılma konusunda bir çekince koymuştur. Buna göre Türkiye, Türkçe lisanına tercüme hakkını saklı tutacaktı, yani Türkiye mukaveleye iştirak edecek fakat yabancı dillerdeki eserleri Türkçeye çevirebilecekti. Bu çekince Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren bir sene içinde Bern Mukavelesine akit devletler tarafından herhangi bir itiraz gelmemesi durumunda geçerli olabilecekti. Eğer akit devletler bir sene içinde itirazda bulunmaz ise bir daha itirazda bulunamayacaklardı ve itiraz etmeleri durumunda Türkiye'nin Bern Mukavelesinden çekilme hakkı saklı kalacaktır[953].

I. Dünya Savaşı sonucu Türkiye'den toprak alan devletler, Türkiye ile aralarında yapacakları özel mukaveleler ile fikri mülkiyet haklarına dair defter, plan, evrak vs.'nin değişimi tanzim edilecektir[954].

Görüldüğü gibi Türkiye, Lozan'da Bern Mukavelesine, tercüme hakkı mahfuz tutulmak kaydı işe iştirak etmeyi taahhüt etmiştir fakat bu taahhüt akit devletlerin itiraz etmemeleri şartına bağlıydı.

Türkiye her ne kadar bir yıl içerisinde Bern'e katılmayı taahhüt etmişse de 1931 yılına kadar her hangi bir girişimde bulunmamıştır. 1931 yılındaki girişiminde de tercüme şartını muhafaza etmesi nedeniyle akit on devletin itirazıyla karşılaştığından mukaveleye dâhil olamamıştır. Buna karşılık Türkiye, 1929 ve 1930 yıllarında Fransa ve Almanya ile imzalanan ticaret anlaşmalarında, yalnız bu iki devleti kapsamak şartıyla, kayıtsız ve şartsız olarak Bern Mukavelesinin hükümlerini tatbik etmeyi kabul etmiştir. Yalnız Almanya ve Fransa, imza protokolünde, bu hakkın tatbik edilmesini iki

[952] Ticaret Mukavelesi 14. Madde.
[953] Ticaret Mukavelesi 14. Madde.
[954] Ticaret Mukavelesi 15. Madde.

yıllık bir süre boyunca serbest bırakacaklarını beyan etmişlerdir. Almanya eserlerinin, bedelsiz olarak, müellifinin müsaadesiyle tercüme edilebileceğini bildirmiştir[955].

Türkiye'nin Almanya ve Fransa ile imzalanan sözleşmelerde tercüme hakkını tanıması, Bern Mukavelesine katılım çekincesini kaldırmaya meyilli olduğunu gösterebilir buna karşın Maarif Vekilliği'nin 10.05.1939 tarih 81/3710 sayılı tezkeresinde Hukuk Fakültesi'nin ilgili profesör ve doçentlerinden bir komisyon teşkil edilerek yeni ve tam bir telif hakkı kanununun hazırlanma esaslarında tercüme hakkının mahfuziyeti vurgulanmıştır. Dekan Ali Fuat Başgil'in başkanlığında Ord. Prof. Ebul'ulâ Mardin, A. B. Schwarz, Ch. Crozat, Ernst Hirsch, Doç. Yavuz Abadan ve Halil Arslanlı'dan oluşan komisyonundan, eser sahibinin himayesi aynı zamanda ammenin istifadesinin sağlanması; telif hakkının mahfuzu fakat aynı zamanda Bern Mukavelesine uygun esaslar üzerinden bir telif hakkı kanunu yapmaları istenmiştir[956]. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin telif hakkının himayesi meselesinde uzun süre tercüme hakkını saklı tutmak istemiştir[957].

Sonuç olarak Türkiye, Bern Birliği'ne 1951 yılında taraf olmuş, 1995 yılında ise Bern Mukavelesini kabul etmiştir[958].

Sınai mülkiyet hakları konusundaki uluslararası mukavelelere katılım ise daha erken tarihlerde gerçekleşmiştir. Türkiye henüz 1925 yılında 1883 tarihli Paris Mukavelesine katılım sağlamıştır. 1976 yılında da, 1970 yılında 1883 Paris ve 1886 Bern Mukavelelerine dayanarak kurulan Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (WIPO) Kuruluş Anlaşması'na katılmıştır. Fakat Türkiye'de sınai mülkiyet haklarının asıl gelişimi 24 Haziran 1994 tarihinde 544 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile mali

---

[955] Hirsch, *Türkiye'de Tercüme Hakkının Vechi Tekâmülü*, s. 57 - 58.

[956] Ernst Hirsch, "Fikri Eserler Hakkında Kanun Projesi", *Hukuk Fakültesi Mecmuasından Ayrı Bası*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul 1942, s. 429.

[957] Ernst Hirsch'e göre Türkiye'nin tercüme serbestliğinde ısrarcı olması gerekli değildi. Ona göre, asıl ısrarcı kesimler matbaa ve kitapçılardır ki onlar yalnız maddi menfaatlerinin peşindedir. Tercüme serbestliğini kabul eden bir devlet, başka devletlerden, kendi müelliflerinin haklarına sahip çıkmalarını isteyemez. Dolayısıyla bu serbesti Türk müelliflerinin de aleyhinedir. Aynı suretle tercüme serbestisinde ısrar, başka ülkelerde Türkiye'de tercümeye layık eserler ortaya çıkarılamadığı düşüncesini yaratmaktadır. Tercüme serbestliğindeki sınırsızlık, her türlü, faydalı-faydasız eserin Türkçeye çevrilmesine neden olduğundan Türk gençlerinin fikri gelişimine katkısı yönünden tartışmalı bir durum ortaya çıkarmakta yeni eserlerin ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Hirsch'e göre tercüme hakkının tanınması durumunda daha az fakat daha faydalı eserler çevrilerek Türkçeye kazandırılacaktır ve bu her türlü eserin çevrilmesinden daha faydalıdır. Ernst Hirsch, *Türkiye'de Tercüme Hakkının Vechi Tekâmülü*, s. 60.

[958] http://www.telifhaklari.gov.tr/ana/sayfa.asp?id=394

özerkliğe sahip Türk Patent Enstitüsü'nün kurulması ile gerçekleşmiştir. Türkiye 1994'ten itibaren 11 uluslararası anlaşmaya taraf olmuş, ihtisas mahkemeleri kurulmuştur[959]. Bu bağlamda yaklaşık 140 yıllık sınai mülkiyet tarihimizde gerçek manada kurumsal oluşumun son 20 yılda gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

5.5. I. Dünya Savaşı'ndan Sonra Osmanlı Bakiyesi Devletlerde Fikri Mülkiyet Hakları

Osmanlı Devleti tarafından yürürlüğe konulan 8 Mayıs 1910 tarihli Hakk-ı Telif Kanunu, 1871 ve 1888 yıllarında çıkartılan Alamet-i Farika Nizamnameleri ve 1879 yılında çıkartılan İhtira Beratı Kanunu Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde geçerli olmuştur. Ayrıca İstanbul ve sair vilayetlerde verilen ihtira beratlarının Mısır, Cebel-i Lübnan, Girit, Bulgaristan, Sisam ve Rumeli-i Şarki gibi mümtaz ve muhtar eyaletlerde geçerli olmasına dair 13 Kasım 1883 tarihli bir karar mevcuttur[960].

Milli mücadele sonucu kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, fikri mülkiyet hakları bir Osmanlı mirası olarak uygulamada kalmaya devam etmiş hatta Osmanlı Devleti'nin çıkardığı kanunlar, Osmanlı Devleti'nden çok süreler Cumhuriyet Türkiye'si tarafından kullanılmıştır diyebiliriz. 1910 tarihli Hakk-ı Telif Kanunu, 5 Aralık 1951 tarihinde yürürlükten kaldırılarak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu yürürlüğe girmiştir[961]. 1888 tarihli Alamet-i Farika Nizamnamesi 3 Mart 1965 yılına kadar yürürlükte kalmış ve bu tarihte çıkarılan Markalar Kanunu ile tarihe karışmıştır[962].

Yeni Cumhuriyet İhtira Beratı Kanunu'nu uygulamada aynen devam ettirmiştir. Burada asıl önemli mesele, Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu beratların durumuydu. Türkiye Cumhuriyeti, berat sahiplerinin hukuki haklarının korunmasına yönelik bir uygulama olarak beratların geçerliliğini kabul etmiştir. Fakat İstanbul'un işgali tarihi olan 16 Mart 1920'den itibaren İstanbul Hükümeti tarafından verilen beratlar hükümsüz sayılmış ve bunların yenilenmeleri mecburi tutulmuştur[963].

---

[959] http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/commonContent/History
[960] *BOA*, ŞD, Dosya No: 1176, Gömlek No: 32, 19.C.1309.
[961] 89. Madde: 8 Mayıs 1326 tarihli Hakk-ı Telif Kanuniyle diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümleri kaldırılmıştır.
[962] 54. Madde: 28 Nisan 1304 tarihli Alamet-i Farika Nizamnamesi ile ek ve tadilleri kaldırılmıştır.
[963] *BOA*, HR. İM, Dosya No: 47, Gömlek No: 11, 20.02.1923.

İhtira Beratı Kanunu 551 sayılı 24.06.1995 tarihli Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yürürlükten kalkmıştır[964].

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin tarihe karışmasına karşın fikri mülkiyet haklar Türkiye'de bir süre daha yürürlükte kalmıştır. Benzer durum Osmanlı Devleti mirası üzerinde kurulan devletler için de geçerli olmuştur.

Hakk-ı Telif Kanunu, aynı zamanda Osmanlı bakiyesi Arap ülkelerinin ilk telif hakkı kanunudur. Irak'ta 1971'e, Ürdün Emirliği ve sonrasında Ürdün Devleti'nde 1992'ye kadar yürürlükte kalmıştır. Filistin'de ise 1920'de İngilizler tarafından değiştirilen Hakk-ı Telif Kanunu, 1924 yılında yürürlükten kaldırılmıştır[965]. İhtira Beratı Kanunu ve Alamet-i Farika Nizamnamesi de aynı yıl Filistin'de yürürlükten kaldırılmıştır[966]. Hakk-ı Telif Kanunu'ndan sonra ve Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla, referans olarak görülen telif hakkı kanunu 1954 tarihli Mısır Telif Hakkı Kanunu olmuştur[967].

Suriye'nin 9 Ekim 1946 tarihli Marka Kanunu'nun 130. maddesi 1888 tarihli Alamet-i Farika Nizamnamesini hükümsüz bırakmıştır[968]. Yani bu tarihe kadar Suriye'de Osmanlı marka hukuku geçerliliğini sürdürmüştür.

---

[964] http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/commonContent/TpeLaws
[965] Ihab G. Samaan, *A Historical View of Intellectual Property Rights in the Palestinian Territories*, s. 23.
[966] Samaan, *A Historical View of Intellectual Property Rights in the Palestinian Territories*, s. 32.
[967] Rami Olwan, A Pragmatic Approach to Intellectual Property and Development: A Case Study of the Jordanian Copyright Law in the Internet Age, PIJIP Research Paper Series, http://digitalcommons.wcl.american.edu/research/29/ s. 15
[968] Trademark Law of Syria.

SONUÇ

Fikri mülkiyet hakları telif hakkı ile marka ve patent hukukunu kapsayan özel hukuk dalı olarak XIX. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamıştır. Fikri mülkiyetin gelişim sürecinde fikir, tıpkı maddi varlıklar gibi bir mülkiyet şekli olarak kabul edilmiştir. Batı Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde teknolojik, bilimsel ve edebi gelişmenin ancak yazarların, mucitlerin ve girişimcilerin hukuklarının korunması ile gelişebileceği düşüncesi, fikri mülkiyetin ulusal ve uluslararası çapta koruma altına alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu düşüncenin gelişmesindeki bir diğer faktör de fikir ve teknoloji üreten ve ihraç eden devletlerin kendi çıkarlarını koruma ihtiyacı olmuştur. Sonuç olarak gelişmiş olarak tabir edilen devletler kurdukları uluslararası organizasyonlar ile fikri mülkiyet haklarının dünya genelinde korunmasını sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti, modernleşme sürecinde gelişen Avrupa'ya uyum sağlamak adına mülki ve adli yönetiminde önemli değişiklikler yapmış aynı zamanda yeni bir kanunlaşma dönemine girerek birçok hukuki düzenlemeye gitmiştir. Bu düzenlemelerin bazıları -Mecelle gibi- kendi medeni kaynaklarından doğarken bazıları da batı medeniyetinden devşirilmiştir. Fikri mülkiyet hakları buna en belirgin örnektir. Fakat fikri mülkiyet hakları alanında yapılan düzenlemeler hukuksal düzenlemelerden öte pragmatik beklentilerle uygulamaya koyulmuş düzenlemelerdi. Osmanlı Devleti özellikle teknolojik ve bilimsel gelişmeye ihtiyaç duyuyordu ve fikri mülkiyet hakları ile ilgili düzenlemelerde doğrudan bu gereksinimin bir parçası olmuştur. Osmanlı Devleti, fikri mülkiyet hakları ile ilgili ilk düzenlemeleri telif hakkı ve patent alanında gerçekleştirmiştir. Bu durum bize devletin gereksinimleri ile ilgili temel beklentileri göstermektedir. Yeni yayınlar ve yeni teknolojiler.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yazarların telif hakkını geliştiren düzenlemelere gitmiştir. Öncelikle örnekleri az olmakla birlikte müelliflere, kitapları üzerinde beş yıl gibi kısa süreler için imtiyazlar vermiştir. Bu imtiyazlar beş yıllık süre içinde bir kitabın ancak müellifi tarafından ya da onun izni ile basılabileceğini içeriyordu. 1850 tarihli Encümen-i Daniş Nizamnamesinde yalnızca Darülfünun için yazılacak kitaplara telif hakkı tanınmıştır. 1857 yılında çıkarılan Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname ise Osmanlı Devleti'nde telif hakkının başlangıcı olarak

kabul edilebilir. Müellifler bu nizamname ile ortaya çıkardıkları eser üzerinde hayatları boyunca sürecek bir imtiyaza sahip olabiliyorlardı. Müellifler aynı zamanda, eserlerini ücret karşılığında devredebilme hakkına da sahip olmuşlardır. Böylelikle müellifler eserleri üzerinde en temel haklara sahip olmuşlardır. 1857 yılında çıkarılan nizamnameye yapılan eklemeler ile müelliflerin hakları genişletilmiş ve müellifin eseri üzerindeki imtiyaz süresi kırk yıl olarak değiştirilmiş ve tercüme hakkı da ülke içinde olmak şartıyla, koruma altına alınmıştır. Aynı zamanda 1858 Ceza Kanunu'nda bir eserin müellifinden izinsiz olarak basılması suç olarak kabul edilmiştir. Böylelikle Osmanlı müellifleri XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren temel düzeyde bir telif hakkı yasasına sahip olmuşlardır.

Telif hakkı ile ilgili düzenlemelerin kapsamlarının yalnızca kitapları kapsaması ve müellife verilen hakların korunması merciinin belirsizliği gibi eksiklikleri vardı. Eserin tescili, devri, esere karşı işlenen suçların niteliği ayrı belirsizliklerdi. Bu belirsizliklerinin önüne geçmek ve düzenlemeleri zamana uydurmak için 1910 yılında Osmanlı Devleti'nin modern anlamda ilk telif yasası olan Hakk-ı Telif Kanunu çıkarılmıştır. Fransa ve Almanya kanunları örnek alınarak hazırlanan Hakk-ı Telif Kanunu dönemi için oldukça ayrıntılı ve başarılı bir kanun olarak görülmüştür. Bu özelliği onun 1952 yılına kadar yürürlükte kalmasını sağlamıştır.

Osmanlı bilim ve edebiyat dünyasına telif hakkı ile ilgili düzenlemelerin etkisinin boyutu ülkedeki okuryazarlık anlayışı ile doğrudan bağlantılı olmuştur. Basılan kitapların azlığından öte kitap okuma alışkanlığının oluşmaması telif haklarını da önemsizleştirmiştir. Zira okunmayan daha doğru ifade ile satılmayan kitabın, en sağlam telif hakları ile korunması müellif için hiçbir önem arz etmez. Bu açıdan telif hakkının başarısı, ülkedeki okuma alışkanlığına bağlıdır. Osmanlı Devleti'nde müşteri bulan kitapların önemli bir kısmı telif hakkı kapsamında olmayan dini eserler ile tercümelerdi dolayısıyla telif hakkı ile ilgili düzenlemelerin Osmanlı bilim ve edebiyat dünyasına katkısının oldukça sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Osmanlı Devleti fikri mülkiyet açısından, yerel teknolojinin ortaya çıkması ve daha önemlisi gereksinim duyulan yeni teknolojilerin transferini gerçekleştirebilmek için XIX. yüzyılın ortalarından itibaren patent sistemini uygulamaya sokmuştur. Esasında patent sistemi ile ilgili kanun olan İhtira Beratı Kanunu 1879 yılında

çıkarılmakla birlikte, yöntem olarak patent sisteminin fiili uygulaması XIX. yüzyıl ortalarına rastlamaktadır. Bu nedenle Osmanlı patent tarihini 1879 yılından itibaren başlatmak doğru değildir.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ortalarında yerli ve yabancı mucit ve sanayicileri kapsayacak şekilde kadim bir yöntem olan imtiyaz yöntemini icatlara yönelik olarak da uygulanmıştır. İmtiyaz usulü temel manada bir icat ortaya çıkaran kişiye on beş yıl süre için icadını yalnız kendisinin üretebileceği bir imtiyaz veriyordu. Bu süre İhtira Beratı Kanunu'nun bahşettiği süre ile aynıydı. Böylelikle bir mucit veya sanayici icadından yalnız kendisi menfaat sağlayabilecek şekilde bir hakka sahip oluyordu ki patent sisteminin temel mantığı da budur. Herhangi bir kanuni düzenleme yapılmadan uygulanan bu yöntem Osmanlı Devleti'nin teknoloji transferi ve yerel teknolojinin geliştirilmesi amacına yönelik uygulanmıştır. 1879 yılında ise ilk Osmanlı patent kanunu olan ve aynı zamanda dünyadaki birçok patent kanununundan daha eski olan İhtira Beratı Kanunu çıkarılmıştır.

Fransa patent kanununa göre hazırlanan İhtira Beratı Kanunu ile mucit ve girişimcilere icatları üzerinde belirli bir süre için üretim hakkı hukuki olarak tanınmış aynı zamanda icatlarını satma imkânı sunulmuştur. Osmanlı Devleti ilk patent kanununu çıkarırken aynı zamanda Osmanlı ülkesinde üretim yapmak isteyen fakat hukuki altyapıyı sorgulayan yabancıların isteklerini de göz önünde bulundurmuştur. Dolayısıyla ilk amacının yeni teknolojinin ülkeye transferinin amaçlandığını söyleyebiliriz. Kanunda iki yıl içerisinde patent verilen bir icadın üretiminin yapılması yer alıyordu.

İcatlar çağı olarak bilinen ve Batı Avrupa ile Amerika Birleşik Devletleri'nde çok büyük boyutlara ulaşan hatta Amerikan Patent Dairesi Başkanı Charles Duell'in 'artık yeni hiçbir şey yok, icat edilecek her şey icat edildi' gibi bir gafına neden olacak icat sayıları ile karşılaştırıldığında İhtira Beratı Kanunu'nun etkisi sınırlı görünmektedir. Buna karşın Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik ve teknolojik altyapı göz önünde bulundurulduğunda kanunun olumlu etki yaptığını söyleyebiliriz. Öncelikle hedeflenen teknoloji transferi patent alan yabancı ülke vatandaşlarının %90'lara varan oranı göz önünde bulundurulursa başarılı sayılabilir. Dönem itibarıyla diğer ülkelerin patent sayılarına göre ise Osmanlı Devleti'nin verdiği patentler belirgin bir şekilde azdır. Fakat bir ülkedeki patent sayısı, teknolojik gelişim yalnızca fikri mülkiyet hakları

ile ilgili değil birçok değişkenin bir araya gelmesine bağlıdır. Eğitimli insan sayısı, teknik altyapı, pazar imkânları, siyasal istikrar, sermaye birikimi gibi birçok etkenin Osmanlı Devleti'ndeki durumu ortadaydı. Sonuç olarak İhtira Beratı Kanunu'nun etkisi ülkenin içinde bulunduğu şartlara bağlıydı. Bununla birlikte İhtira Beratı Kanunu bazı küçük değişikliklerle 1995 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti tarafından kullanılmıştır.

Fikri mülkiyet kavramının bir diğer unsuru olan marka kavramının Osmanlı Devleti'nde gelişimi henüz XIX. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Sanayi Devrimi sonucu üretim tarzını değiştiren ve seri üretime geçerek büyük çaplı, ucuz ticari ürünler üretme kabiliyetine kavuşan Avrupalı üreticilere karşı ayakta kalma savaşı veren Osmanlı üreticileri ve esnafları markanın ayırt edici özelliğini kullanmak için Osmanlı makamlarına başvurmaya başlamışlardır. Osmanlı küçük üreticileri ucuz fakat nispeten kalitesi düşük olan Avrupa emtiasına karşı, kendi ürettikleri sağlam fakat aynı zamanda pahalı olan ürünlerinin ithal mallar ile karıştırılmasının önüne geçmek için sınırlıda olsa marka işaretleri kullanmaya başlamışlardır. 1858 Ceza Kanunu'nda başkasının fabrika malı üzerindeki işaretleri taklit edenler sahtekârlık suçu ile yargılanmakla karşı karşıya kalmışlardır. Fakat marka kavramının fikri mülkiyet temelinde Osmanlı Devleti'nde kabul görmesi 1871 Alamet-i Farika Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. Erken sayılabilecek bir tarihte yürürlüğe giren nizamname her ne kadar ülkede ticaretin geliştirilmesi için çıkarılmışsa da nizamnameden asıl faydalananlar yabancı üretici ve tüccar sınıfı olmuştur.

1888 yılında Alamet-i Farika Nizamnamesi tadil edilmiştir. Markaların tescili ile ilgili belirsizlikler yanında markaların devir ve intikali ve genel ahlak kurallarına uymayan marka işaretleri ile ilgili düzenlemeler nizamnamenin tadil edilmesinin temel gerekçeleri olmuştur. Nizamnamenin çıkarılmasından sonra özellikle yabancı markaların Osmanlı üreticileri tarafından taklit edilmeleriyle ilgili davalar ortaya çıkmış ayrıca yabancı üreticilerin markaları ile ilgili davalarına Osmanlı mahkemeleri tarafından bakılmaları itirazlara neden olmuştur. Fakat sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren ticari kuruluşlar, haklarını muhafaza edebilmek için markalarını Osmanlı Devleti'nde tescil ettirmek durumunda kalmışlardır. 1888 Alamet-i Farika Nizamnamesi 1965 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin temel marka kanunu olarak bir süre daha yürürlükte kalmıştır.

Osmanlı Devleti fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik ulusal kanunlar çıkarmakla birlikte fikri mülkiyetin korunmasına ilişkin uluslararası organizasyonlara katılmamışlardır. 1883 tarihli marka ve patentlerin uluslararası himayesini kapsayan Paris Sözleşmesi ve telif haklarının korunmasına yönelik 1886 yılında kabul edilen Bern Sözleşmesi, taraf devletlere fikri mülkiyet haklarının uluslararası himayesine dair çeşitli sorumluluklar yüklemiştir. Osmanlı Devleti, ülkenin gelişmesinde bir kaynak olarak gördüğü Avrupa kaynaklı kitap veya eserlerin çevirisini yaparak yayınlamayı ulusal telif hakkı kapsamına almamıştı. Osmanlı yöneticilerine göre Avrupa menşeili bilimsel veya edebi yayınlar ülkenin gelişimi için vazgeçilmez bir kaynaktı. Bu kaynağın ücretsiz olarak kullanılabilmesi için Osmanlı Devleti 1886 Bern Sözleşmesine taraf olmamıştır. Bu durum Avrupa devletleri tarafından Sevr ve Lozan antlaşmalarında da dayatılmış fakat gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye Bern Sözleşmesine bir süre daha taraf olmamıştır. Türkiye ancak 1951'de Bern Birliği'ne taraf olmuş 1995'te de Bern Sözleşmesini kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin telif hakları konusunda gösterdiği çekince patent hukukunun uluslararası boyutta korunması sürecinde de kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti 1883 yılında imzalanan ve sınai mülkiyet haklarının korunmasını içeren Paris Sözleşmesi'ne yine aynı gerekçe ile katılmamıştır. Osmanlı yöneticilerine göre Osmanlı Devleti'nde tescil edilmemiş her tür icat taklit edilebilir. Bu esasında bir nevi gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere karşı sorumluluğuydu. Bu anlayış çerçevesinde yerel sanayi ve teknolojinin gelişimine sekte vurmamak için 1883 Paris Sözleşmesi'ne taraf olunmamıştır. Türkiye 1930 yılında Paris Sözleşmesi'ni tasdik etmiştir.

Görüldüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren, fikri mülkiyetin korunmasına ilişkin kanunları Osmanlı Devleti'nden miras alarak uzun sayılabilecek dönemlerde kullanmıştır. Hatta Osmanlı Devleti'nin çıkardığı fikri mülkiyet kanunlarını daha fazla kullanan Türkiye olmuştur.

Osmanlı Devleti, ülkenin içinde bulunduğu siyasal durum, savaşlar ve toprak kayıpları yanında mali buhran, okur-yazar oranının düşüklüğü, yetişmiş eleman noksanlığı, sermaye eksikliği gibi nedenlerden fikri mülkiyet haklarını tam manasıyla uygulayamamışsa da ülkenin geliştirilmesi için önemli sayılabilecek bir çaba olarak telif

hakları, patent ve marka sistemi için gereken hukuki temeli attığını söylemek yanlış olmaz.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

1.2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A. AMD (Bâb-ı Âsafi Amedi Kalemi)

Dosya No: 29, Gömlek No: 66, 30.3.1267; Dosya No: 79, Gömlek No: 56, (1278).

A. DVN. MKL (Bâb-ı Âsafi Divan-ı Hümayun Mukavelename)

Dosya No: 15, Gömlek No: 3, 21.S.1294.

A. MKT (Sadaret Mektubi Kalemi)

Dosya No: 45, Gömlek No: 53, 15.B.1262.

A. MKT. MHM (Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi)

Dosya No: 132, Gömlek No: 44, 29.L.1274; Dosya No: 347, Gömlek No: 17, 07.Ş.1282; Dosya No: 381, Gömlek No: 50, 5. M. 1284; Dosya No: 390, Gömlek No: 80, 09.Ca.1284; Dosya No: 382, Gömlek No: 13, 12.M.1284.

A. MKT. MVL (Sadaret Mektûbi Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı)

Dosya No: 141, Gömlek No: 40, 14.Ş.1278; Dosya No: 20, Gömlek No: 66, 4.12.1265; Dosya No: 91, Gömlek No: 44, 20.Ra.1274; Dosya No: 71, Gömlek No: 23, 3.B.1271.

A. MKT. NZD (Sadaret Mektûbi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı)

Dosya No: 105, Gömlek No: 18, 15.Ra.1270; Dosya No: 132, Gömlek No: 86, 25.Ca.1271; Dosya No: 241, Gömlek No: 47, 23.Ra.1274; Dosya No: 283, Gömlek No: 42, 7.M.1276; Dosya No: 392, Gömlek No: 72, 16.B.1278; Dosya No: 51, Gömlek No: 72, 03.C.1268; Dosya No: 276, Gömlek No: 70, 4.B.1275; Dosya No: 361, Gömlek No: 77, 30.M.1278.

A. MKT. UM (Sadaret Mektûbi Kalemi Umum Vilayet Evrakı)

Dosya No: 164, Gömlek No: 78, 29.Z.1270.

BEO (Babıâli Evrak Odası Belgeleri)

Dosya No: 2656, Gömlek No: 199150, 29.C.1323; Dosya No: 1178, Gömlek No: 88331, 30.Ra.1316; Dosya No: 1262, Gömlek No: 94594, 18.N.1316; Dosya No: 1278, Gömlek No: 95789, 26.L.1316; Dosya No: 1308, Gömlek No: 98043, 03.M.1317; Dosya No: 1334, Gömlek No: 100020, 24.S.1317; Dosya No: 1377, Gömlek No: 103226, 20.Ca.1317; Dosya No: 1392, Gömlek No: 104362, 23.C.1317; Dosya No: 1421, Gömlek No: 106536, 18.Ş.1317; Dosya No: 1421, Gömlek No: 106536, 18.Ş.1317; Dosya No: 1546, Gömlek No: 115923, 13.Ca.1318; Dosya No: 1819, Gömlek No: 136376, 21.Z.1319; Dosya No: 1819, Gömlek No: 136376, 21.Z.1319; Dosya No: 1819, Gömlek No: 136376, 21.Z.1319; Dosya No: 1819, Gömlek No: 136376, 21.Z.1319; Dosya No: 1866, Gömlek No: 139948, 9.Ra.1320; Dosya No: 23, Gömlek No: 1721, 26.Za.1309; Dosya No: 2306, Gömlek No: 172905, 18.M.1322; Dosya No: 2618, Gömlek No: 196311, 04.Ca.1323; Dosya No: 2656, Gömlek No: 199150, 29.C.1323; Dosya No: 2824, Gömlek No: 211778, 17.M.1324; Dosya No: 2824, Gömlek No: 211778, 17.M.1324; Dosya No: 2836, Gömlek No: 212681, 03.R.1324; Dosya No: 3010, Gömlek No: 225688, 26.M.1325; Dosya No: 3119, Gömlek No: 233856; Dosya No: 3281, Gömlek No: 246071, 27.S.1326; Dosya No: 3399, Gömlek No: 254921, 23.Ş.1326; Dosya No: 3421, Gömlek No: 256537; Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327; Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327; Dosya No: 3634, Gömlek No: 272508, 27.Ş.1327; Dosya No: 3668, Gömlek No: 275046, 13.Za.1327; Dosya No: 3668, Gömlek No: 275046, 13.Za.1327; Dosya No: 3668, Gömlek No: 275046, 13.Za.1327; Dosya No: 3668, Gömlek No: 275046, 13.Za.1327; Dosya No: 367, Gömlek No: 27476, 22.Ş.1311; Dosya No: 367, Gömlek No: 27476, 22.Ş.1311; Dosya No: 4177, Gömlek No: 131247, 22.C.1331; Dosya No: 4198, Gömlek No: 314777, 17.Ş.1331; Dosya No: 4441, Gömlek No: 333065, 1.S.1335; Dosya No: 627, Gömlek No: 46993, 27.Za.1312; Dosya No: 630, Gömlek No: 47187, 01.Z.1312; Dosya No: 785, Gömlek No: 58842, 15.Z.1313; Dosya No: 785, Gömlek No: 58842, 15.Z.1313; Dosya No: 785, Gömlek No: 58842, 15.Z.1313; Dosya No: 916,

Gömlek No: 68647, 05.L.1314; Dosya No: 1367, Gömlek No: 102509, 3.Ca.1317; Dosya No: 4258, Gömlek No: 319293, 11.Ra.1332.

C. DH (Cevdet Dâhiliye)

Dosya No: 131, Gömlek No: 6547, 17.S.1261.

C. İKTS (Cevdet İktisad)

Dosya No: 17, Gömlek No: 818, 29.M.1243; Dosya No: 17, Gömlek No: 818, 29.M.1243; Dosya No: 37, Gömlek No: 1811. 28.S.1290; Dosya No: 5, Gömlek No: 238, 21.Za.1210

C. MF (Cevdet Maarif)

Dosya No: 148, Gömlek NO: 7381, 29.Z.1267; Dosya No: 25, Gömlek No: 1237, 04.Ca.1260.

C. NF (Cevdet Nafia)

Dosya No: 4, Gömlek No: 175, 29.Ca.1265.

DH. H (Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrakı)

Dosya No: 37, Gömlek No: 83, 14.N.1330; Dosya No: 47, Gömlek No:46, 02.M.1331.

DH. EUM. THR (Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi)

Dosya No: 27, Gömlek No: 16A, 20.S.1328.

DH. İD (Dâhiliye Nezareti İdari Kısım)

Dosya No: 225, Gömlek No: 5, 10.Za.1332; Dosya No: 225, Gömlek No: 5, 10.Za.1332.

DH. KMS (Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus)

Dosya No: 21, Gömlek No: 35. 17.C.1332; Dosya No: 21, Gömlek No: 35. 17.C.1332.

DH. MKT (Dâhiliye Nezareti Mektûbi Kalemi)

Dosya No: 1130, Gömlek No: 20, 06.L.1324; Dosya No: 1189, Gömlek No: 11, 14.N.1331; Dosya No: 2194, Gömlek No: 62, 18.Z.1316; Dosya No: 2194, Gömlek No: 62, 18.Z.1316; Dosya No: 2361, Gömlek No: 115, 19.S.1318; Dosya No: 2361, Gömlek No: 115, 19.S.1318; Dosya No: 2436, Gömlek No: 129, 17.Ş.1318; Dosya No: 2548, Gömlek No: 103, 14.B.1319; Dosya No: 2723, Gömlek No: 38, 07.M.1327; Dosya No: 2901, Gömlek No: 100, 29.B.1327; Dosya No: 313, Gömlek No: 71, 04.C.1312; Dosya No: 313, Gömlek No: 71; Dosya No: 421, Gömlek No: 2 10.Ra.1313; Dosya No: 537, Gömlek No: 38, 03.R.1920; Dosya No: 569, Gömlek No: 8, 24.Ca.1320; Dosya No: 823, Gömlek No: 37, 4.Z.1321; Dosya No: 823, Gömlek No: 38, 04.Z.1321; Dosya No: 835, Gömlek No: 47, 12.R.1322; Dosya No: 857, Gömlek No: 76, 21.Ra.1322; Dosya No: 861, Gömlek No: 15, 29.R.1322; Dosya No: 884, Gömlek No. 36, 16.C.1322; Dosya No: 1708, Gömlek No: 39, 23. B.1307.

DH. SYS (Dahiliye Nezareti Siyasi)

Dosya No: 55, Gömlek No: 47, 11.L.1330.

HAT (Hatt-ı Hümayun)

Dosya No: 1185, Gömlek No: 46751; Dosya No: 170, Gömlek No: 7226, 17.R.1218; Dosya No: 205, Gömlek No: 10701, 29.Z.1211; Dosya No: 236, Gömlek No: 13093; Dosya No: 490, Gömlek No: 24025, 29.Z.1252; Dosya No: 490, Gömlek No: 24025, 29.Z.1252; Dosya No: 493, Gömlek No: 24207, 29.Z.1250; Dosya No: 580, Gömlek No: 28437; Dosya No: 583, Gömlek No: 28663; Dosya No: 636, Gömlek No: 31376, 29.Z.1253.

HR. HMŞ. İŞO (Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı)

Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327; Dosya No: 181, Gömlek No: 67, 24.N.1312; Dosya No: 183, Gömlek No: 8, 25.Ra.1313; Dosya No: 184, Gömlek No: 59, 10.B.1314; Dosya No: 20, Gömlek No: 2, 26.Ks.1332; Dosya No: 228, Gömlek No: 48, 10.Ağ.1323; Dosya No: 94, Gömlek No: 21, 28.Ni.1338; Dosya No: 94, Gömlek No: 23, 27.T.1327.

HR. İM (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı)

Dosya No: 47, Gömlek No: 11, 20.02.1923; Dosya No: 95, Gömlek No: 72, 23.1.1924.

HR. MKT (Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi)

Dosya No: 311, Gömlek N: 94, 07.R.1276.

HR. SYS (Hariciye Nezareti Siyasi)

Dosya No: 175, Gömlek No: 1, 13.1867; Dosya No: 175, Gömlek No: 21, 08.1894; Dosya No: 2404, Gömlek No: 29, 11.11.1914.

HR. TO (Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı)

Dosya No: 144, Gömlek No: 118, 08.11.1893; Dosya No: 252, Gömlek No: 53, 12.7.1877; Dosya No: 265, Gömlek No: 31, 05.9.1892.

İ. AZN (İrade Adliye ve Mezahib)

Dosya No: 44, Gömlek No: 6, 16.B.1319.

İ. DH (İradeler Dâhiliye)

Dosya No: 1261, Fon Kodu: 99044; Dosya No: 1295, Gömlek No: 101753, 28.Ş.1288; Dosya No: 687, Gömlek No: 47945, 09.C.1291; Dosya No: 1010, Gömlek No: 79739, 08.S.1304.

İ. DUİT (İrade Dosya Usulü)

Dosya No: 84, Gömlek No: 53, 04.L.1331; Dosya No: 99, Gömlek No: 6, 08.R.1340; Dosya No: 99, Gömlek No: 7, 27.L.1304; Dosya No: 99, Gömlek No: 8, 08.R.1340.

İ. HR (İradeler Hariciye)

Dosya No: 158, Gömlek No: 8402, 24.Z.1274; Dosya No: 199, Gömlek No: 11337; Dosya No: 202, Gömlek No: 11555; Dosya No: 212, Gömlek No: 12305,

03.Z.1281; Dosya No: 364, Gömlek No: 1317C-O4, 17.C.1317; Dosya No: 16, Gömlek No: 799, 01.S.1258; Dosya No: 153, Gömlek No: 8120, 29.B.1274; Dosya No: 159, Gömlek No: 8512; Dosya No: 161, Gömlek No: 8587, 03.Ra.1275; Dosya No: 25, Gömlek No: 1188.

İ. HUS (İradeler Hususi)

Dosya No: 167, Gömlek No: 107, 29.Ca.1326; Dosya No: 30, Gömlek No: 70, 20.R.1312.

İ. MMS (İrade Meclis-i Mahsus)

Dosya No: 24, Gömlek No: 1044, 29.C.1278; Dosya No. 36, Gömlek No: 1489, 01.B.1285; Dosya No: 51, Gömlek No: 2242, 01.S.1292; Dosya No: 82, Gömlek No: 3564, 22.C.1303.

İ. MVL (İrade Meclis-i Vâlâ)

Dosya No: 502, Gömlek No: 22711, 08.N.1280; Dosya No: 482, Gömlek No: 21862,12.N.1279; Dosya No: 572, Gömlek No: 25686, 08.M.1284; Dosya No: 130, Gömlek No: 3466, 16.M.1265; Dosya No: 134, Gömlek No: 3601, 06.Ra.1265; Dosya No: 199, Gömlek No: 6247, 04.R.1267; Dosya No: 319, Gömlek No: 13553; Dosya No: 482, Gömlek No: 21862; Dosya No: 208, Gömlek No: 6740, 15.Z.1262.

İ. ŞD (İrade Şûra-yı Devlet)

Dosya No: 9, Gömlek No: 480, 05.Ca.1285.

MF. MKT (Maarif Nezareti Mektûbi Kalemi)

Dosya No: 1226, Gömlek No: 96, 8.Ş.1335; Dosya No: 1239, Gömlek No: 1.Z.1337; Dosya No: 1241, Gömlek No: 24, 28.Z.1338; Dosya No: 140, Gömlek No: 23, 21.L.1309; Dosya No: 140, Gömlek No: 6, 17.L.1309; Dosya No: 146, Gömlek No: 78, 11.M.1310; Dosya No: 146, Gömlek No: 79, 11.M.1310; Dosya No: 18, Gömlek No: 7, 19.S.1291; Dosya No: 193, Gömlek No: 31, 11.B.1311; Dosya No: 2, Gömlek No: 135, 12.Ca.1289; Dosya No: 2, Gömlek No: 59, 26.R.1289; Dosya No: 243, Gömlek No: 3, 6.B.1312; Dosya No: 270, Gömlek No: 30, 25.Z.1312; Dosya No: 273,

Gömlek No: 3, 18.M.1313; Dosya No: 311, Gömlek No: 29, 1.Za.1313; Dosya No: 326, Gömlek No: 59, 8.S.1314; Dosya No: 388, Gömlek No: 38, 24.L.1315; Dosya No: 389, Gömlek No: 46, 28.L.1315; Dosya No: 397, Gömlek No: 46, 19.L.1315; Dosya No: 406, Gömlek No: 1, 25.S.1316; Dosya No: 508, Gömlek No: 16, 14.S.1318; Dosya No: 508, Gömlek No: 24, 16.S.1318; Dosya No: 535, Gömlek No: 50, 19.B.1318; Dosya No: 609, Gömlek No: 6, 10.Za.1319; Dosya No: 618, Gömlek No: 56, 22.Z.1319; Dosya No: 66, Gömlek o: 118, 17.R.1298; Dosya No: 814, Gömlek No: 64, 28.Ş.1322; Dosya No: 887, Gömlek No: 1, 08.Ş.1323; Dosya No: 895, Gömlek No: 36, 24.N.1323; Dosya No: 96, Gömlek No: 45, 24.R.1305; Dosya No: 500; Dosya No: 4, 26.Z.1317; Dosya No: 1169, Gömlek No: 1, 26.Ra.1329; Dosya No: 950, Gömlek No: 82, 10.B.1324.

MV (Meclis-i Vükela Mazbataları)

Dosya No: 113, Gömlek No: 51, 28.S.1324; Dosya No: 115, Gömlek No: 34; Dosya No: 31, Gömlek No: 22, 04.Ş.1305; Dosya No: 84, Gömlek No: 84, 24.Za.1312; Dosya No: 86, Gömlek No: 66, 16.N.1313.

MVL (Meclis-i Vâlâ Riyâseti)

Dosya No: 429, Gömlek No: 9, 21.Ca.1280; Dosya No: 432, Gömlek No: 77, 15.B.1280; Dosya No: 792, Gömlek No: 22, 06.Za.1280.

ŞD (Şûrâ-yı Devlet)

Dosya No: 1173, Gömlek No: 19, 1.S.1286; Dosya No: 1176, Gömlek No: 32, 19.C.1309; Dosya No: 1181, Gömlek No: 27, 18.L.1304; Dosya No: 1196, Gömlek No: 19, 28.Z.1316; Dosya No: 1213, Gömlek No: 7, 28.Z.1316; Dosya No: 1214, Gömlek No: 2, 09.S.1326; Dosya No: 1230, Gömlek No: 35, 13.Za.1329; Dosya No: 1247, Gömlek No: 6, 20.B.1332; Dosya No: 1267, Gömlek No: 1, 07.R.1338; Dosya No: 205, Gömlek No:41, 25.Za.1312; Dosya No: 212, Gömlek No: 8, 18.Za.1309; Dosya No: 2587, Gömlek No: 5, 10.B.1309; Dosya No: 490, Gömlek No: 12, 22.Ca.1340; Dosya No: 501, Gömlek No: 3, 23.S.1303; Dosya No: 555, Gömlek No: 36, 04.Ş.1293; Dosya No:1181, Gömlek No:27, 19.C.1309; Dosya No: 231, Gömlek No: 23, 15.Za.1334; Dosya No: 224, Gömlek No: 36, 1.C.1327; Dosya No: 1231, Gömlek No: 9, 26.B.1328.

Y. A. HUS (Yıldız Sadaret Hususi Marûzat Evrâkı)

Dosya No: 228, Gömlek No: 76, 15.Z.1306; Dosya No: 237, Gömlek No: 50, 14.Z.1307; Dosya No: 256, Gömlek No: 95, 23.B.1309; Dosya No: 308, Gömlek No: 94, 10.Ra.1312; Dosya No: 174, Gömlek No: 75, 16.Za.1300.

Y. A. RES (Yıldız Sadaret Resmi Marûzât Evrakı)

Dosya No: 18, Gömlek No: 8,07.M.1300; Dosya No: 135, Gömlek No: 22, 10.M.1324.

Y. EE (Yıldız Esas Evrakı)

Dosya No: 113, Gömlek No: 32.

Y. MTV (Yıldız Mütenevvi Marûzât Evrâkı)

Dosya No: 105, Gömlek No: 85, 29.Ra.1312; Dosya No: 12, Gömlek No: 35, 01.Za.1300; Dosya No: 147, Gömlek No: 70, 19.Ca.1314; Dosya No: 18, Gömlek No: 63, 20.L.1302; Dosya No: 20, Gömlek No: 17, 12.Ca.1303; Dosya No: 20, Gömlek No: 99; Dosya No: 313, Gömlek No: 89, 27.Z.1326; Dosya No: 92, Gömlek No: 102, 25.N.1311; Dosya No: 54, Gömlek No: 83, 22.S.1309.

Y. PRK. AZJ (Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal)

Dosya No: 46, Gömlek No: 16, 29.Z.1320.

Y. PRK. BŞK (Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı)

Dosya No: 46, Gömlek No: 75, 20.11.1314; Dosya No: 66, Gömlek No: 86, 08.S.1320; Dosya No: 8, Gömlek No: 33, 28.Ra.1301; Dosya No: 48, Gömlek No: 94, 18.C.1314.

Y. PRK. MF (Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı)

Dosya No: 4, Gömlek No: 59, 17.Ş.1320.

Y. PRK. MYD (Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi)

Dosya No. 13, Gömlek No: 38, 23.M.1311.

Y. PRK. NMH (Yıldız Perakende Evrak-ı Hümayun

Dosya No: 4, Gömlek No: 1, 17.M.1305.

Y. PRK. PT (Yıldız Perakende Posta Telgraf Nezareti Maruzatı)

Dosya No: 9, Gömlek No: 79, 05.Ş.1311

ZB (Zaptiye Nezareti)

Dosya No: 352, Gömlek No: 80, 6.Te.1320; Dosya No: 361, Gömlek No: 112, 6.T.1318; Dosya No: 361, Gömlek No: 12, 27.Ni.1327; Dosya No: 361, Gömlek No: 14, 12.Mart 1317; Dosya No: 361, Gömlek No: 143, 20.Ts.1318; Dosya No: 361, Gömlek No: 150, 1 Şubat 1318; Dosya No: 361, Gömlek No: 2, 01.Mart.1317; Dosya No: 361, Gömlek No: 31, 18.Te.1317; Dosya No: 361, Gömlek No: 77, 23.Ar.1317; Dosya No: 362, Gömlek No: 34, 09.Ts.1319; Dosya No: 362, Gömlek No: 63, 11.Te.1320; Dosya No: 363, Gömlek No: 74, 03.Ha.1322; Dosya No: 364, Gömlek No: 45, 16.Te.1323; Dosya No: 364, Gömlek No: 8, 15.Mart 1323; Dosya No:361, Gömlek No: 70, 02. Ks. 1317; Dosya No: 56, Gömlek No: 79, 19.Ağ.1324.

2. Süreli Yayınlar

2.1. Resmi Yayınlar

Düstur, Tertib-i Evvel, C. 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.

Düstur, Tertib-i Evvel, C. 3,

Düstur, Tertib-i Evvel, C. 5,

Düstur, Tertib-i Evvel, C. 6.

Düstur, Tertib-i Evvel, C. 8,

Düstur, Tertib-i Evvel, Zeyl 1, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1299.

Düstur, Tertib-i Sani, C. 2, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1330.

Düstur, Tertib-i Sani, C. 7, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1336.

Düstur, Tertib-i Sani, C. 10, Evkaf Matbaası, İstanbul 1928.

Meclis-i Âyan, 47. Birleşim, 19 Mart 1326, C. 1.

Meclis-i Âyan, 47. Birleşim, 19 Mart 1326, C. 2.

Meclis-i Âyan, 59. Birleşim, 12 Nisan 1326, C. 1.

Meclis-i Mebûsan, 28. Birleşim, 9 Kânunusani, C. 2.

Takvim-i Vekayi, S. 1519, 15 Receb 1289.

Takvim-i Vekayi, S. 551. 11 Şaban 1273.

Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası, Matbaa-i Hayriye, İstanbul.

Aded: 19, 21, 22, 23-25, 26, 27, 28, 29-30, 31-32, 33-34, 37-38, 41-43, 44-48, 52-54, 58-60, 61-63, 70-75, 76-80, 81-82.

2.2. Gazete ve Dergiler

"Amerika - Devlet-i Aliyye Münasebetleri", *Mecmua-i Muâhedat*, Hakikat Matbaası, İstanbul 1294, İkinci Cilt, Cüz: 1.

Ceride-i Havadis, No. 501, 24 Zilkade 266.

Fikri, Lütfi, "Mülkiyet-i Sınainin Suret-i Temin ve Himayesi", *İstanbul Barosu Mecmuası*, Sene 1, Eylül 1927, S. 9.

"Hakk-ı Telif", *Mektep*, S. 21, Sene 4, 6 Ramazan 1313.

"Memâlik-i Osmâniyyede Tıbâatın Kıdemi", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C. 7, S. 40, 1332.

"Muhafaza-i Hakk-ı Telif", *Malumat*, 18 Nisan 1311, S. 33–34.

"Telif ve Hakk-ı Telif'i İdam Edenler", *Servet-i Fünun,* C. 60, S. 1557, 17 Haziran 1926.

"İhtiraat (Nakl-i Seda Sadâ – Telefon)", *Servet-i Fünun*, , C. 6, S. 151, 20 Kânunusani 1309, (1 Şubat 1894).

Ruzname-i Ceride-i Havadis, No. 517. 5.C.1279.

3. Kitaplar

Adıvar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, (6. Basım), İstanbul 2000.

Akçura, Gökhan, *Türkiye'de Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi*, Tarih Vakfı, İstanbul, 2009.

Akyıldız, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Alinge, Curt, *Moğol Kanunları*, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1967.

Alman Hayat-ı İktisadiyesi ve Harp.

Arseven, Haydar, *Alameti Farika Hukuku*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1951.

Asimov, Isaac, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, (Çev: Elif Topçugil), İmge Kitabevi, Ankara 2006.

Ateş, Mustafa, *Fikrî Hukukta Eser Sahipliği,* Adalet Yayınevi, Ankara 2002.

Avni, Hüseyin, Halit Güleryüz*, Türkiye'de Sanayiin İnkişafı*, İstanbul 1937.

Ayiter, Nuşin, *İhtira Hukuku*, Sevinç Matbaası, Ankara 1968.

Baysal, Jale, *Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1968.

Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, (4. Basım), İstanbul 2003.

Birnhack, Michael D., *Colonial Copyright, Intellectual Property in Mandate Palastine*, Oxford University Press, 2012.

Boldrin, Michele ve David Levine, *Against Intellectual Monopoly*, Cambridge University Press, 2008.

Camcı, Ömer, *Endüstriyel Tasarım Davaları*, Ufuk Reklamcılık ve Matbaacılık, İstanbul 2000.

Cevdet Paşa, *Tezâkir, 40 Tetimme*, (Yay. Haz. Cavid Baysun), TTK, Ankara 1986.

Demir, Ahmet, *Çağdaş Teknolojik Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.

Demir, Tanju, *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840 – 1920),* PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2005.

Dığıroğlu, Filiz, *Dersaadet'te Bir Acem Kitaçı: Kitap-Füruş Hacı Hüseyin Ağa*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2014.

Durmuş, Tuba Işınsu, *Tutsan Elini Ben Fakirin*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

Dursun, Hasan, *Marka Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.

Dülger, İlhan, *Teknoloji Üretimi: İcat, Buluş ve Yenilik Araştırmalarının Artmasında İktisadi Politikanın Etkisi*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1991.

El-Cevheri, *Tercüme-i ıslah-ı Cevheri: Vankulu Lügati*, (2. Baskı), İbrahim Müteferrika Matbaası, İstanbul 1170 (1756).

Ersoy, Osman, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, DTCF, Ankara 1959.

Fuzûlî, *Farsça Divan* (Nşr. Hasibe Mazıoğlu), TTK Basımevi, Ankara 1962.

Fabrika Ma'mulâtıyla Eşya-yı Ticariyeye Mahsus Alamet-i Farikalara Dair Nizamname, Matbaa-ı Âmire, İstanbul 1287.

Güneş, İlhami, *Son Yasal Düzenlemelerle Uygulamada Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008.

Güneş, İlhami, *Uygulamada Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku,* Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.

Güriz, Adnan, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1969.

Hamlin, Cyrus, *Among the Turks*, American Tract Society, New York 1877.

Hikmet, Seyid, *Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1339.

Hirsch, Ernst*, Fikri ve Sınai Haklar*, Ankara Basımevi, Ankara 1948.

Hofman, Julien, *Introducing Copyright A Plan Language Guide to Copyright in the 21st Century*, Vancover 2009.

Huysal, Ayşegül Sezgin, *İlaç Patenti,* Vedat Kitapçılık, İstanbul 2010.

International Copyright Union: Berne Convention, 1886; Paris Convention, 1896; Berlin Convention, 1908. Govt. Print. Off., Library Division, Washington 1908.

İnalcık, Halil, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011.

İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2002.

İskit, Server R., *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Ülkü Matbaası, İstanbul 1939.

Karabacalı, Alpay, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2000.

Karakoç, Serkis, *Ceza Kanunu-Tahşiyeli-İlave:1*, Selanik Matbaası, İstanbul 1331.

Kayacan, Vildan, *İlaçta Patent Korumasının Etkileri ve Korunma Tedbirleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001.

Kenanoğlu, M. Macit, *Osmanlı Ticaret Hukuku*, Lotus Yayınları, Ankara 2005.

Keskin, Serap, *Patent ve Markanın Ceza Normları ile Korunması*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2003.

Nedim, Hayrettin, *Vesâik-i Tarihiye ve Siyasiye Tetebbüatı,* I. Kitap. İstanbul 1326.

Nuri, Mustafa, *Netayic ül-Vukuat*, C. 3, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1327.

Nüzhet, Selim, *Türk Matbaacılığı, İkiyüzüncü Sene-i Devriyesi Münasebetiyle*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1928.

Ono, Shoen, *Overview of Japanese Trademark Law*, (2nd Edition), Yuhikaku, Tokyo 1999.

Ortaylı, İlber, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

Ortaylı, İlber, Tarihin Sınırlarına Yolculuk, (Haz. Mustafa Armağan), Ufuk Kitabevi, İstanbul 2003.

Öztrak, İlhan, *Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Hakların Korunması Yönünde Pozitif Hukuktaki Tarihi Gelişim,* AÜSBF Yayınları, Ankara 1971.

Peçevi, İbrahim, *Peçevi Tarihi*, C. 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1283.

Pekdinçer, Tamer, *Fikri – Sınai Mülkiyet Hukuku Mevzuatı*, Der Yayınları, İstanbul 2003.

Samaan, Ihab G., *A Historical View of Intellectual Property Rights in the Palestinian Territories*, University of Georgia School of Law, 2003.

Sevengil, Refik Ahmet, *Opera Sanatı ile İlk Temaslarımız,* (İkinci Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

Smith, Adam, *Milletlerin Zenginliği,* (Çev. Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Şahin, Ayşenur, *Fikri Hukukta Eser Sahibinin Mali Haklarının Korunması*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2010.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, (4.Baskı) İstanbul 2006.

Tarlan, Ali Nihad, *Fuzulî'nin Farsça Divanı Tercümesi*, İstanbul 1950.

Tekinalp, Ünal, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, Arıkan Yayınları, İstanbul 2005.

Telif Hakları Kanunu, Yaylım Yayıncılık, İstanbul 2011.

Telif ve Tercüme Nizamnamesi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1287.

Tez, Zeki, *Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Teknik*, Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Yayınları, Diyarbakır 1991.

Tüccarzâde, İbrahim Hilmi, *Maarifimiz ve Servet-i İlmiyemiz,* Matbaa-i Hayriye, İstanbul 1329.

Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın, Matbaacılığın 250. Kuruluş Yıldönümüne Armağan, Hürriyet Matbaacılık, 1979.

Ünver, Süheyl, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç, Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1946.

Yasaman, Hamdi, *Marka Hukuku ile İlgili Makaleler Hukuki Mütalâalar Bilirkişi Raporları II*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2005.

Yazıcıoğlu, R. Yılmaz, *Fikri Mülkiyet Hukukundan Kaynaklanan Suçlar*, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009.

Yüksel, Ali Sait, *Patent ve Lisans Sözleşmesi Hukuku*, Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul 1989.

Makaleler

Akyol, İbrahim, "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebi Çevreler", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), s. 93 – 122.

Arseven, Haydar, "Alamet-i Farika Hakkının Mahiyeti, Gayrı Kanuni Rekabetle Münasebeti ve Doğumu", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,* , C. 16, S. 3–4, 1950, s. 822 – 893.

Ayiter, Nuşin, "Milletlerarası İhtira Hukukunun Bugünkü Durumu ve İktisaden Geri Kalmış Ülkelerde İhtira Hukuku Problemleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 3–4, 1968, s. 137–165.

Beltramenti, Silvia, "The Legality of Intellectual Property Rights Under Islamic Law", *The Parague Yearbook of Comparative Law 2009*, Mach, T. Et al (Eds). Pargue, 2010, s. 55 – 94.

Beydilli, Kemal, "Üsküdar Matbaası ve Burada Basılan Eserler Listesi (1802-1824)", *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler II,* C. 1, İstanbul 2005, s. 53 – 62.

Birinci, Ali, "Osmanlı Devleti'nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, S. 7, 2006, s. 291 – 349.

Birsen, Edibe, "XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Matbaanın İlk Kuruluşu Üzerine Dokümanlar", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* XI (1-2), 1962, s. 32 – 39.

Birtek, Fatih, "Marka ve Üretim Korsanlığı Suçu (Markanın İzinsiz Kullanılması)", *İpek Yolu Canlanıyor: Türk – Çin Hukuk Zirvesi*, 12-14 Haziran 2012, s. 485 – 518.

Bonnell, Andrew, "'Cheap and Nasty': German Goods, Socialism, and the 1876 Philadelphia World Fair", *International Review of Social History,* Vol. 46, 2, 2001, s. 207–226.

Bülbül, Yaşar, Rahmi Deniz Özbay, "Sanayi Devrimi'nin Tartışmalı Bir Kurumu Olarak Patent ve Osmanlı'da İhtira Beratı Kanunu", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. I, 2010, s. 37 - 55.

Cansel, Erol, Ali Naim İnan, "Aynî Hak Kavramı, Taksimi ve Eşya Hukukunun Konusu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, C. 21, S. 1, 1964, s. 345 - 367

Ceyhan, Ayhan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839 – 1876)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 1, 2006 Bahar, s. 139 – 155.

David, Paul A., "The Evolution of Intellectual Property Institutions and The Panda's Thumb: Patents, Copyrights and Trade Secret in Economic Theory and History", *The Global Dimensions of Intellectual Property Rights in Science and Technology,* (Ed. Mitchel B. Wallerstein, Mary Ellen Mogee, Roberta A. Schoen), Washington 1993, s. 19 – 62.

Demir, Kenan "Osmanlı'da Ziraat Dergiciliğine Bir Bakış (1880-1923)", *Turkish Studies*, 9/8 Yaz, 2014, s. 385 - 401.

Dönmez, Mustafa, "Ebû Nuaym ve Et-Tıbbu'n-Nevebî İsimli Eseri Üzerine", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* C. 16, S. 1, 2007, s. 321 – 350.

Durhan, İbrahim, "1838 Tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve Sonuçları", *AÜEHFD,* C. 6, S. 1, 2002, s. 77 – 104.

En-Nâhî, Salahaddin, "Çağdaş Mevzu Hukuklara ve İslam Hukukuna Göre Telif Hakkı(Çağdaş Bir Hukukçunun Verdiği Yeni Bir Fetvayı Tenkid ve Red", (Çev. Abdülkadir Şener), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 1, 1982, s. 237 - 295.

Erden, Orhan, "Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları", *I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu II*, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir, s. 381 – 397.

Eroğlu, Sevilay, "Soyut Renk, Ses ve Üç Boyutlu İşaretlerin Marka Olarak Tescili", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, , C. 5, S. 1, 2003, s. 95 – 165.

Erünsal, İsmail, E., "Osmanlılarda Sahhaflık ve Sahhaflar: Yeni Bazı Belge ve Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, , C. 29, 2007, s. 99 – 146.

Galvez-Behar, Gabriel, "Was the French Patent System Democratic? France, XIXth Century", *Halshs*, 8 December 2010, s. 1 – 15.

Gemci, Remzi; Gülşen, Gamze; Kabasakal, F. Müge, "Markalar ve Markalaşma Şartları", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1, 2009, s. 105 - 114.

Gökovalı, Ümmühan, Kurtuluş Bozkurt, "Fikri ve Sınaî Mülkiyet Hakkı (FSMH) Olarak Patentler: Dünya ve Türkiye Açısından Tarihsel Bir Bakış", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, , S. 17. Güz 2006, s. 135 - 146.

Hacak, Hasan, "İslam Hukuk Düşüncesinde Özel Mülkiyet Anlayışı", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 29, Şubat 2005, s. 99 – 120.

Hirsch, Ernst, "Türkiye'de Tercüme Hakkının Vechi Tekâmülü", *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1939, s. 46 – 52.

Hirsch, Ernst, "Bern Sözleşmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, , C. 7. S. 1 – 2, 1950, s. 130 – 145.

İnan, Ahmet, "Kur'an'da Mülkiyet", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 16, S. 4, 2003, s. 481 – 490.

Kahraman, Bahattin, "Leâli ve Abdurrahîm Karahisâri'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümeleri", *Türkiyat Araştırma Dergisi*, S. 4, Konya 1997, s. 57 - 107.

Kâhya, Esin, "II. Abdülhamid Dönemi Bilimsel Faaliyetlerinin Kısa Bir Değerlendirilmesi", *Devr-i Hamid,* Kayseri 2011, s. 63 - 92.

Kalkışım, M. Muhsin, "Osmanlı Devleti'nde Şair ve Yazarların Himaye Kriterleri", *Milli Folklor*, Yıl. 15, S. 57, 2009, s. 105 - 108.

Kama, Özge, "Küreselleşen Dünyada Çevre ve Mülkiyet İlişkisi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C. I, S. 1, 2009, s. 13 - 27.

Karacabey, Süreyya, "Gelenekselden Batı'ya Türk Tiyatrosu", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S. 12, 1995, s. 1- 10.

Kaya, Doğan, "Âşık Edebiyatında Mahlas Alma Geleneği", *Âşık Edebiyatına Giriş,* Bişkek, 2003, s. 39 – 46.

Kuntalp, Erden, "Bağımsız ve Sürekli Sınırlı Aynî Hakların Özellikle Üst Hakkının Taşınmaz Olarak İşlem Görmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, , S. 4. 1991, s. 528 – 551.

Kurtoğlu, Orhan, "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler", *Bilig*, , S. 38, Yaz / 2006, s. 71 – 91

Küçükkalay, A. Mesud, "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1997, S. 2 (Güz), s. 51 – 65.

Machlup, Fritz ve Edith Penrose, "The Patent Controversy in the Nineteenth Century", *The Journal of Economic History*, Vol. 10, No 1, (Mayıs 1950), s. 1 - 29.

Marangoz, Mehmet "Tüketicilerin Marka Fonksiyonu Algılamaları ile Satın Alma Sonrası Davranışları Arasındaki İlişki", *D.E.Ü.İ.İ.B.F.,* C. 21, S. 2, 2006, s. 107 – 128.

Mert, Osman, "Öngöt Mezar Külliyesi ve Külliyede Bulunan Damgalar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 36, Erzurum, 2008, s. 281 – 305.

Moore, Karl, Susan Reid, "The Birth of Brand: 400 Years of Branding History", *Munich Personal Repec Archive*, 2008, s. 1 – 40.

Nard, Craig Allen ve Andrew P. Morriss, "Constitutionalizing Patents: From Venice to Philadelphia", *Case Research Paper Series in Legal Studies*, August 2004, s. 223 – 321.

Nazır, Bayram "Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslararası Sergiler", *History Studies*, Volume 1/1, 2009, s. 179 – 196.

Olwan, Rami, "A Pragmatic Approach to Intellectual Property and Development: A Case Study of the Jordanian Copyright Law in the Internet Age", *PIJIP Research Paper Series,* 2012, s. 1 – 69.

Ökçün, A. Gündüz, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XXVII, (Mart 1972) s. 135 – 167.

Önsoy, Rıfat, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, 1984, s. 5 – 12.

Özbay, Rahmi Deniz ve Yaşar Bülbül, *Osmanlı Devleti'nin Bir Teknoloji Transferi Yöntemi Olarak Yabancı İşgücü İstihdamı,* Tülin Eren Armağanı, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 189 - 218.

Özkorkut, Nevin Ünal, "Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 2, 2004, s. 83-94.

Öztürk, Said, "Osmanlı Kültüre Mirasında Sabun", *Acta Turcica*, Yıl 2, S. 2, Temmuz 2010, s. 80 – 93.

Papadopulos, Marinos ve Alexandra Kaponi, "Public Domain Vigor in Copyright Based on John Locke", *International Conferance on Information Law 2011 Values and Freedoms in Modern Information Law and Ethics,* 2011, Thessaloniki, Greece, s. 1 – 40.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 46, 2009, s. 53 – 69.

Steeg, Russ Ver, "The Roman Law of Copyright", *Maryland Law Review,* V. 59. İsuue 2, 2012, s. 522 – 552.

Sucu, Nail, "Birleşik Devletler Antitröst Hukukunda Yeni Gelişmeler: Patent Antitröst Ostak Yüzü", *Yargıtay Dergisi,* C. 13, S. 1-2, Ocak – Nisan 1987, s. 148 – 160.

Suluk, Cahit, "Fikri Mülkiyet Haklarına Genel Bakış", *Hukuk Dünyası*, C. 16, S. 1/2006, s. 45-55.

Tabakoğlu, Ahmet, "Bir İlim Olarak İslam İktisadı", *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, S. 16, 2010, s. 11 - 34.

Tonta, Yaşar, "Elektronik Kaynaklarda Yasal Sorunlar", *2003 In: Bilgi Toplumuna Doğru Halk Kütüphaneleri: PULMAN-XT Türkiye Ulusal Toplantısı Sonuç Raporu*. Türk Kütüphaneciler Derneği ve ANKOS, s. 81-88.

Türker, Gökçen, "Fikri Hakların Tarihsel Gelişimi", *e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, S. 135, Ocak 2014, s. 1 – 36.

Yıldırım, Nuran, "Tersane-i Âmire Fabrikalarında Tebhir Makinesi/Etüv Üretimi ve Kullanımı", *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildiriler*, 22–23 Mayıs 2003, (Ed. S. F. Güncüoğlu, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 421 – 431.

Yüksel Mehmet, "Fikri Mülkiyet Haklarının Tarihsel Temelleri", *Yıllık 1997-1998*, (Editör: Asker Kartarı), Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, Ankara 1998, s. 201 - 221.

Zarinebaf, Fariba, "Alternatif Moderniteler: Osmanlı İmparatorluğu ve İran'da Meşrutiyetçilik", *Divan*, C. 13, S. 24, 2008/1, s. 47 – 78.

Zeyd, Ebû, "Mülkiyyetü't-Te'lîf Târîhan ve Hükmen", *Mecelletu Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî: Râbıtatü'l Âlemi'l İslâmî,* S.2, 21425/2004, s. 203 -275.

Ansiklopediler ve Sözlükler

And, Metin, "Türk Tiyatrosu", Türk Ansiklopedisi, M.E.B. Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, C. 32, s. 295 – 307.

Arif, Erkan, Arapça-Türkçe Büyük Sözlük, Huzur Yayınevi, İstanbul 2006.

Dent, J., "Tuğra", Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, C. 12, İstanbul 1988, s. 5–12.

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca – Türkçe Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara 2007.

Erünsal, İsmail E., “Ragıp Paşa Kütüphanesi”, İslam Ansiklopedisi, C. 34, s. 406 – 407.

Hacak, Hasan, “Mülkiyet”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, s. 543 – 547.

İpşirli, Mehmet, “Musahib”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, s. 230-231.

Kandemir, M. Yaşar, “ Kâdî İyâz”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 24, s. 116 - 118

Khan, B. Zorina, “An Economic History of Patent Institutions”, EH.Net Encyclopedia, (Edited by Robert Whaples), March 16, 2008.

Kut, Turgut, “Bulak Matbaası”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 6, s. 387-390.

Kutluer, İlhan, “Eser”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 11, s. 373.

Moore, Adam, "Intellectual Property", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), s.1.

Özervarlı, M. Sait, “Mülk”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, s. 540.

Pakalın, M.Z., “Arma”, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, , C. 1, İstanbul 1983, s. 80.

Pakalın, Mehmet Zeki, “Telif”, Tarih Deyimler ve Terimleri, MEB, İstanbul 1983, s. 153.

Sami, Şemsettin, Kamus-ı Türki, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.

Sevgi, Ahmet , “Latîfî”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 27, s. 111–112.

Unat, Yavuz, “Zelzele”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 44, s. 231 - 233.

Yılmaz, Saim, “Yahya b. Hâlid el-Bermekî”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, . C. 43, s. 251 - 253.

“Morse S”., Meydan Larousse, C. 8, Meydan Yayınevi, İstanbul 1972, s. 948.

İnternet Siteleri

Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/.

http://eh.net/encyclopedia/an-economic-history-of-patent-institutions/

http://www.biltek.tubitak.gov.tr/merak_ettikleriniz/index.php?kategori_id=9&soru_id=115

http://www.bpb.de/gesellschaft/medien/urheberrecht/63369/geschichte-des-urheberrechts?p=all

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf

http://www.telifhaklari.gov.tr/ana/sayfa.asp?id=394

http://www.tpe.gov.tr/dosyalar/mevzuat/patent/patentkhk.pdf.

http://www.tpe.gov.tr/dosyalar/taslaklar/markalar_kanunu_tasarisi_taslagi.pdf

http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/commonContent/History

http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/commonContent/TpeLaws

http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/statistics/

http://www.turkpatent.gov.tr/portal/default2.jsp?sayfa=123&konu=1

http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283698

The Art of Ancient Egypt, A Resource For Educators. http://resources.metmuseum.org/resources/metpublications/pdf/The_Art_of_Ancient_Egypt_A_Resource_for_Educators.pdf

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Interamerica Meeting of Copyright Experts, Rio de Janeiro, 4 – Temmuz 1966. http://www.wcl.american.edu/faculty/farley/pactuf/montevideo_convention1889.pdf

Usmani, Muhammed Tagi, “Copyright In Islam”, http://www.muftitaqiusmani.com/index.php?option=com_content&view=article&id=35

DİZİN

1

1858 Ceza Kanunu, 92, 303, 305

A

Abdülaziz, 56, 123, 147, 151, 154
Abdülmecid, 82, 84, 147, 157, 158
Act of Monopolies, 52
Adam Smith, 54, 55
Agâh Efendi, 114
Ahmet Mithat Efendi, 100, 108, 119
Ahmet Vefik Paşa, 87, 118
ALAI, xv, 35
Alamet-i farika, 223, 225, 230, 255, 263
Alamet-i Farika Nizamnamesi, viii, 223, 226, 229, 231, 232, 234, 235, 249, 263, 267, 300, 301, 305
Almanya, 29, 34, 35, 57, 58, 65, 115, 130, 141, 183, 189, 194, 211, 212, 236, 246, 250, 252, 262, 274, 276, 284, 287, 288, 289, 298, 299, 303
Anne Yasası, 31, 32, 34
Arma, 258, 260, 329, 338
auteur, 20

B

Bâkî, 70
Belçika, 35, 53, 56, 65, 141, 159, 164, 189, 246, 252, 276, 284
Bern Sözleşmesi, 12, 35, 36, 37, 38, 141, 290, 306, 325
Besarya Efendi, 132, 273
bröve, 168, 169
Bulak Matbaası, 78, 79, 329

C

Cerrah Mustafa Efendi, 195
Charles Dickens, 34
Chicago Kolomb Dünya Sergisi, 154
Cizvitler, 72
Convention de Berne Revisée, 37

Ç

Çin, 70, 71, 144, 231, 323
Çoğaltma hakkı, 19
Çubuklu Billur Fabrikası, 146

D

damga, 63, 70, 173, 177, 217, 220, 221, 224
Darülaceze, 112
Darülfünun, 84, 85, 113, 295, 302
Darüşşafaka, 108
Dikran Çuhacıyan, 121, 122
Düalist, 12

E

Ebu Nuaym, 15
El Ezher Fetva Komitesi, 16
Elzevir, 30
Encümen-i Daniş, 85, 86, 87, 302
Encümen-i Daniş Nizamnamesi, 85, 86, 87
endüstriyel model, 22
Eser, 8, 10, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 98, 138, 318, 321, 329
eser sahibi, 9, 11, 18, 20, 50, 92, 135
eser sahipliği, 8, 20
Eski Yunan, 24, 25

F

fesad-ı te'lif, 18
Fetvahane, 101, 109
Feyz-i Bahri, 152
Fikir ve sanat eserleri, 10, 23
Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, xv, 18, 20, 22, 23, 300

Fikir ve Sanat Eserleri Kanununa, 21
Fikri haklar, 9
Franciscus Petri, 49
Fransız İhtilali, v, 1, 10, 24, 53, 65
FSEK, xv, 18, 19, 20, 22
Fuzuli, 68, 69
Fyodor Dostoyevsky, 35

G

Galileo, 50, 51
Geneste ve Herscher Fabrikası, 181, 182
Girit, 219, 221, 222, 223, 229, 240, 241, 300
gravürler, 22
Gutenberg, 71
Güllü Agop, 119, 120, 121, 122, 124

H

Hakk-ı Telif Kanunu, v, vii, viii, 2, 97, 112, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 216, 273, 295, 300, 301, 303
Hanya, 222, 240
haritalar, 21
Hereke Dokuma Fabrikası, 146
heykel, 21, 27, 32, 135
Hollanda, 29, 48, 53, 56, 58, 151, 159, 212, 245, 284
Hoşköy, 219
Hüseyin Cahit Efendi, 131

I

II. Abdülhamid, 83, 99, 100, 106, 115, 120, 123, 124, 125, 128, 181, 191, 192, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 255, 258, 259, 261, 325
II. Mahmud, 78, 79, 81, 85, 148, 150, 258
II. Murad, 67, 258
III. Murad, 73
Islah-ı Sanayi Komisyonu, 146, 147
Islah-ı Sanayii Komisyonu, 147

İ

İbrahim Müteferrika, 74, 75, 76, 319
İbrahim Paşa, 68, 73, 74
İbrahim Peçevi, 73
İbret, 114
İhtira Beratı Kanunu, v, vii, viii, 2, 3, 56, 161, 163, 168, 170, 171, 175, 176, 178, 179, 180, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 216, 260, 280, 281, 288, 289, 300, 301, 303, 304, 323
ihtira', 42, 149, 150, 155, 158, 162, 167, 170, 171, 182, 186, 187, 189, 202, 204, 279
İngiliz Ticaret Antlaşması, 144
İngiltere, 30, 31, 32, 33, 36, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 65, 82, 141, 144, 152, 153, 164, 170, 189, 194, 196, 201, 211, 246, 248, 249, 251, 253, 274, 276, 284, 287
İranlı matbaacılar, 107, 108, 109
İsviçre, 35, 56, 58, 65, 157, 189, 194, 282, 284, 285, 286
İşletme hakkı, 19
İzmit Çuha Fabrikası, 146
İzmit Kâğıt Fabrikası, 146

J

Jale Baysal, 80, 115
Japonya, 36, 37, 63, 71, 203, 253, 284

K

kakma, 22
kaligrafiler, 22
Kandiye, 222, 229, 240
Kant, 11
Karabet Efendi, 107

kareografi, 21
Kasîde-i Bürde, 16, 325
Kendine Özgü Hak, 12
Kitab Tab'ı Hakkında Nizamname, 90, 91, 114, 138, 302
Kore, 71
krokiler, 22
Kuzey Alman Federasyonu, 34

L

Lale Devri, 73, 74
Lawrence Smith, 157
Leipzig, 29, 34
Leo Tolstoy, 35
Locke, 31, 327
Lozan Antlaşması, 295, 296, 297

M

Maarif Nazırı Emrullah Efendi, 130, 133, 134
mali haklar, 19
Mali hakların, 20
Manevi haklar, 19
Marka, vii, viii, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 216, 221, 223, 224, 227, 229, 231, 234, 250, 251, 254, 258, 263, 264, 282, 301, 319, 322, 323, 324, 326
Martial, 26
Matbaa, 30, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 80, 82, 91, 93, 100, 113, 128, 142, 214, 224, 316, 317, 320, 321, 322
Matbaa-i Âmire, 80, 82, 100
Mehmet Ali Paşa, 78, 79
Mexico City Copyright Convention, 38
Mihail Naum, 118
Montevideo Sözleşmesi, 38
Muhammed Hussein Fadlallah, 17
Muhammed Tagi Usmani, 14, 15, 16
Muhbir, 114
Muzahhil H. Siddiqi, 17
Müellif, 20, 88, 91, 92, 95, 113, 143
mükâfat teorisidir, 42
Mülk, 6, 13, 329
mülkiyet, v, vii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 38, 39, 40, 42, 49, 57, 58, 59, 60, 63, 84, 88, 95, 120, 122, 126, 128, 134, 168, 179, 189, 195, 198, 206, 207, 216, 252, 265, 266, 276, 277, 278, 279, 280, 283, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306
Mülkiyet Hakkı Teorisi, 10

N

Namık Kemal, 114, 119
Napolyon, 34, 73, 87

O

Opera, 121, 321
oyma, 22

P

pandomimalar, 21
Paris Sözleşmesi, 56, 57, 66, 285, 286, 290, 306
Pasteur, 181, 201
Patent, vi, vii, viii, xvi, 1, 26, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 148, 156, 168, 171, 189, 194, 206, 209, 210, 278, 280, 282, 300, 301, 304, 321, 322, 323, 324, 326, 329
planlar, 21
projeler, 22

R

resim, 8, 19, 21, 22, 27, 63, 76, 123, 127, 135, 139, 157, 165, 166, 172,

176, 224, 228, 240, 252, 254, 255, 256, 257, 263, 264, 265, 281
Roma hukuku, 26, 27

S

Said Efendi, 74
Samuel Morse, xvii, 157, 158, 159
Sergi-i Umumi, 154, 155, 164, 167
serigrafi, 22
Sevr Antlaşması, 290, 291, 292, 293, 294, 295
Sınai Mülkiyet Hakları, 39
sinema, 4, 18, 22, 117, 123, 124, 125, 126, 127, 214
Sinema, 22, 123, 124, 126
Société des inventions et des découvertes, 53
St. Siege, 159
Stationers Company, 30, 31

Ş

Şahsiyet Hakkı, 11
Şarköy, 219
Şinasi, 114, 119
Şûra-yı Devlet, 99, 127, 229, 233, 238, 239, 240, 278, 279, 313

T

Tabhane-i Âmire, 80
Tahrirü'l-Usûlü'l Öklides, 73
Takvimhane-i Âmire, 79, 80
Takvim-i Vekayi, 79, 82, 85, 91, 95, 317
Tasvir-i Efkâr, 114
Taşlıcalı Yahya Efendi, 68
Tekeller Kanunu, 52
Tekeller Yasası, 52
telif hakları, v, 1, 2, 3, 4, 5, 10, 17, 21, 29, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 61, 67, 76, 88, 112, 113, 115, 117, 127, 130, 132, 140, 272, 274, 297, 303, 306, 307
Telif ve Tercüme Nizamnamesi, 93, 94, 127, 322
Temsil hakkı, 19
Tercüman-ı Ahval, 114
tezhipler, 22
Ticaret ve Ziraat Mecmuası, 211
Tiyatro, 33, 118, 325
tuğra, 258, 259, 260, 261, 262

U

Uluslararası Londra Sergisi, 153
Umuma iletim hakkı, 20

Ü

Üsküdar Matbaası, 78, 323

V

Vankulu Lügati, 74, 319
Vâsıf Efendi, 75
Venedik, 28, 29, 31, 49, 50, 51
Victor Hugo, 35
Vitruvius, 25

W

Warenzeichen, 59
Washington Copyright Convention, 38

Y

Yayma hakkı, 19

Z

zâf-ı te'lif, 18
Ziya Paşa, 118

EKLER

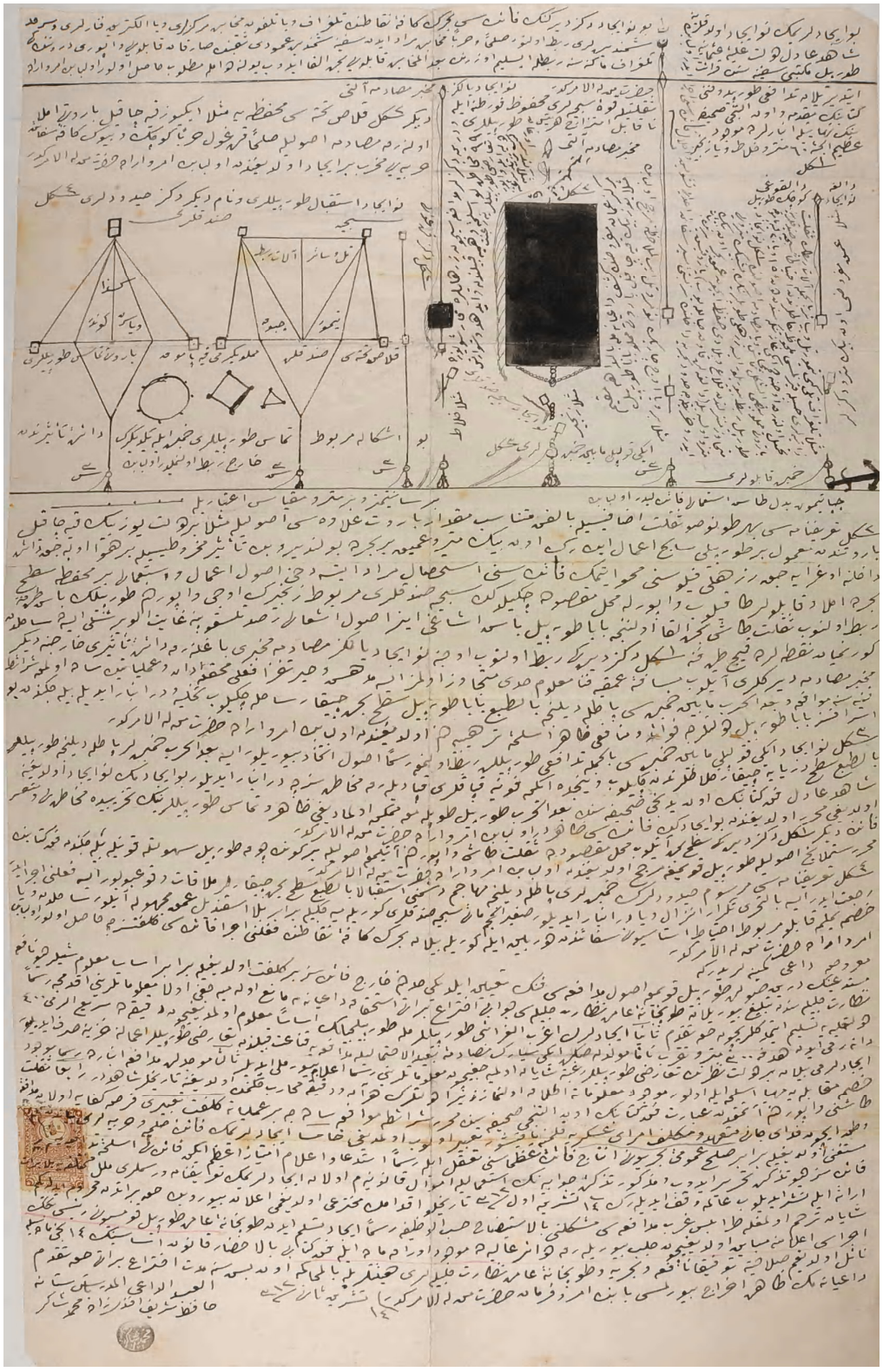

Ek. 1, Denizaltında kullanılmak üzere Müderris Mehmed Şakir Efendi'nin icat ettiği bir torpilin patent başvurusu tafsilatı. *BOA*, Y. PRK. BŞK, Dosya No: 48, Gömlek No:94, 18.C.1314.

Ek 2. Arma-i Osmani'yi ihtiva ettiği için reddedilen bir sigara kağıdı alamet-i farika numunesi. *BOA*, BEO, Dosya No: 2824, Gömlek No: 211778, 17.M.1324.

Ek 3. Üzerlerinde yer alan Osmanlı arması nedeniyle reddedilen sigara kâğıdı alamet-i farika numuneleri. *BOA*, BEO, Dosya No: 1866, Gömlek No: 139948, 9.Ra.1320.

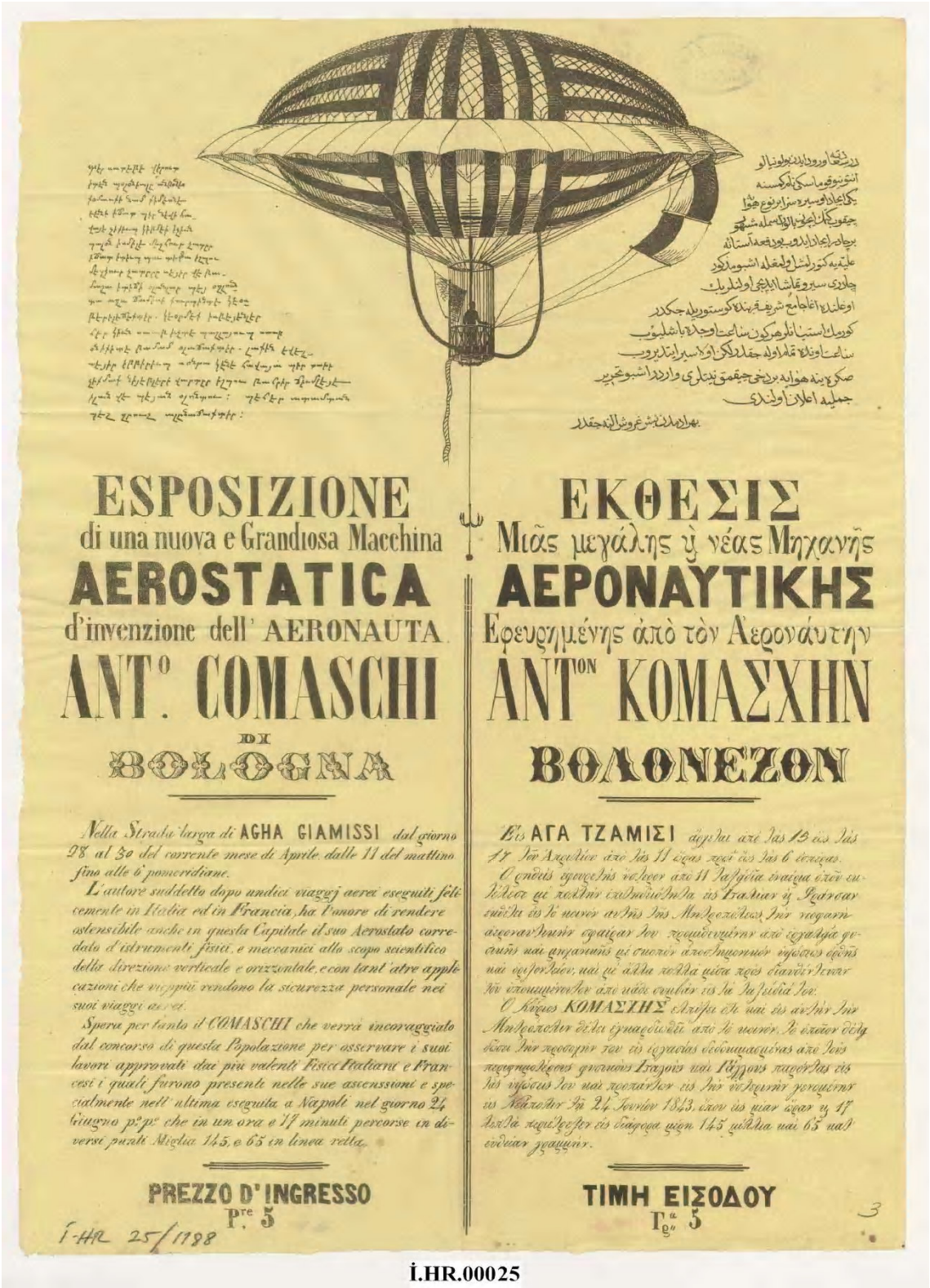

ESPOSIZIONE
di una nuova e Grandiosa Macchina
AEROSTATICA
d'invenzione dell' AERONAUTA
ANT.o COMASCHI
DI
BOLOGNA

Nella Strada larga di AGHA GIAMISSI dal giorno 28 al 30 del corrente mese di Aprile dalle 11 del mattino fino alle 6 pomeridiane.

L'autore suddetto dopo undici viaggj aerei eseguiti felicemente in Italia ed in Francia, ha l'onore di rendere ostensibile anche in questa Capitale il suo Aerostato corredato d'istrumenti fisici, e meccanici allo scopo scientifico della direzione verticale e orizzontale, e con tant' altre applicazioni che meglio rendono la sicurezza personale nei suoi viaggi aerei.

Spera per tanto il COMASCHI che verrà incoraggiato dal concorso di questa Popolazione per osservare i suoi lavori approvati dai più valenti Fisici Italiani e Francesi i quali furono presenti nelle sue ascensioni e specialmente nell' ultima eseguita a Napoli nel giorno 24 Giugno p.p. che in un ora e 17 minuti percorse in diverse punti Miglia 145, e 65 in linea retta.

PREZZO D'INGRESSO
P.re 5

ΕΚΘΕΣΙΣ
Μιᾶς μεγάλης ᾗ νέας Μηχανῆς
ΑΕΡΟΝΑΥΤΙΚΗΣ
Ἐφευρημένης ἀπὸ τὸν Ἀεροναύτην
ΑΝΤ.ΟΝ ΚΟΜΑΣΧΗΝ
ΒΟΛΟΝΕΖΟΝ

Εἰς ΑΓΑ ΤΖΑΜΙΣΙ ἀρξάμενα ἀπὸ τὰς 28 εἰς τὰς 30 τοῦ Ἀπριλίου ἀπὸ τὰς 11 ἕως τοῦ εἰς τὰς 6 ἑσπέρας.

Ὁ ρηθεὶς ἐφευρετὴς ἐκτὸς ἀπὸ 11 ταξιδίων ἐπιτυχῶς ἐπιτελεσθέντων εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν ἔχει τὴν εὐδοκίμησιν καὶ εἰς τὴν νέαν ἀνάδειξιν τοῦ Ἀερόστατου αὐτοῦ εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐφοδιασμένου ὀργάνων τῶν τροποποιήσεων ἀπὸ ἐξαιρέτου φυσικῆς καὶ μηχανικῆς εἰς σκοπὸν ἀποδεικνυούσας ὀρθότητα καὶ ἀσφάλειαν καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἄλλα τρόπο διανοήσεων τῶν ἀποκαταστάσεων ἀπὸ κάθε ἀνάγκην εἰς τὰ ἰδιαίτερά του.

Ὁ κύριος **ΚΟΜΑΣΧΗΣ** ἐλπίζει ὅτι καὶ εἰς ἀνάδειξιν τῆς Μηχανῆς θέλει ἐφαρμοσθῆ ἀπὸ τὴν νέαν. Τὸ ἀπόν θέλει ἴδει τὴν προσοχὴν τῶν εἰς ἐφαρμογὰς ἐξοδευμένας ἀπὸ τοὺς παρατηρήσεις φυσικοὺς Ἕλληνας καὶ Γάλλους παρόντας εἰς τὰς ὑψώσεις του καὶ πρωτάνθον εἰς τὴν νεκρὰν γενομένην εἰς Νεάπολιν τὴν 24 Ἰουνίου 1843, ἔκαν εἰς μιὰν ὥραν καὶ 17 λεπτὰ περιέλθεν εἰς διάφορα μέρη 145 μίλια καὶ 65 κατ' εὐθεῖαν γραμμήν.

ΤΙΜΗ ΕΙΣΟΔΟΥ
Γρ.α 5

3

İ-HR 25/1188

İ.HR.00025

Ek 4. Sardunyalı A. Comaschi'nin icat ettiği balonun 1843 yılında Beyoğlu'nda yapılacak tanıtımının afişi. *BOA,* İ. HR, Dosya No: 25, Gömlek No: 1188.

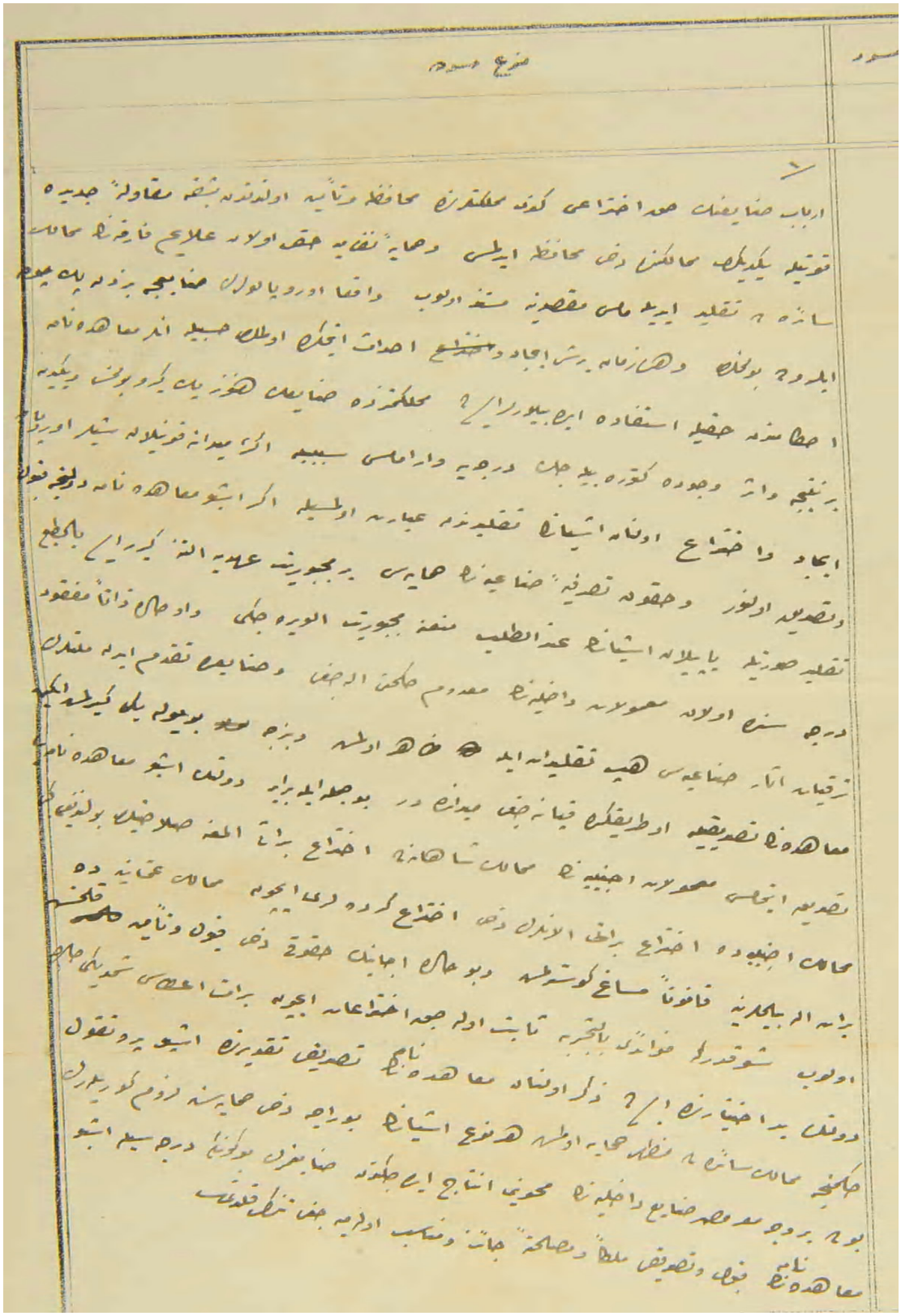

Ek 5. Uluslararası Paris Mukavelesine Osmanlı Devleti'nin katılmamasının gerekçelerini belirten Şûra-yı Devlet kararı. *BOA*. ŞD, Dosya No: 1176, Gömlek No: 32, 3.Ş.1301.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Tolga AKAY

Doğum Yeri ve Tarihi: 1981, Kayseri.

İletişim Bilgileri: tolga_z@hotmail.com / 0537 768 66 29

Adres: Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / KARS

ÇALIŞMA HAYATI:

2011 yılından bu yana Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi.

EĞİTİM DURUMU

Lisans: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Mezuniyet 2006)

Yüksek Lisans: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı (2007 - 2009)

Doktora: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı (2010 - 2015)

Yabancı Dil:

İngilizce